

ERZURUM KÜLTÜR VE EĞİTİM VAKFI YAYINEVİ
THE PUBLISHING HOUSE OF ERZURUM CULTURE AND EDUCATION FOUNDATION

EKEV AKADEMİ DERGİSİ

EKEV ACADEMY JOURNAL

SOSYAL BİLİMLER & EĞİTİM BİLİMLERİ
SOCIAL SCIENCES & EDUCATIONAL SCIENCES

DergiPark
AKADEMİK

Yıl
Year **29**

Sayı
Number **101**

2025

101. Sayı Hakem Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Abdulhak Halim ULAŞ / Atatürk Üniv.

Prof. Dr. Adem BELDAĞ / Recep Tayip Erdoğan Üniv.

Prof. Dr. Adem PALABIYIK / Bitlis Eren Üniv.

Prof. Dr. Aydın KAYABAŞI / Kütahya Dumlupınar Üniv.

Prof. Dr. Celal BÜYÜK / Yalova Üniv.

Prof. Dr. Emine ERATAY / Bolu Abant İzzet Üniv.

Prof. Dr. Erol TURAN / Konya Gıda ve Tarım Üniv.

Prof. Dr. Eyüp ÇELİK / Sakarya Üniv.

Prof. Dr. Fatma Zehra SAVİ / Karabük Üniv.

Prof. Dr. Fehim BAKIRCI / Atatürk Üniv.

Prof. Dr. Habip TÜRKER / Gaziantep Üniv.

Prof. Dr. Hilal SURAT / Artvin Çoruh Üniv.

Prof. Dr. İhsan ÜNLÜ / Erzincan Binali Yıldırım Üniv.

Prof. Dr. İlhami DURMUŞ / Ankara Hacı Bayram Veli Üniv.

Prof. Dr. İsa YILDIRIM / Atatürk Üniv.

Prof. Dr. İşık SEZEN / Atatürk Üniv.

Prof. Dr. Mehmet Oktay TAFTALI / Medeniyet Üniv.

Prof. Dr. Ömer ALKAN / Atatürk Üniv.

Prof. Dr. Ömer Tuğrul KARA / Çukurova Üniv.

Prof. Dr. Recep YILDIZ / Bandırma On Yedi Eylül Üniv.

Prof. Dr. Üstün ÖZEN / Atatürk Üniv.

Doç. Dr. Çetin TAN / Fırat Üniv.

Doç. Dr. Hakan Tahiri MUTLU / Bolu Abant İzzet Baysal Üniv.

Doç. Dr. İbrahim ONAY / Çankırı Karatekin Üniv.

Doç. Dr. Kübranur Çebi KARAASLAN / Erzurum Teknik Üniv.

Doç. Dr. Mirpenç AKŞİT / Iğdır Üniv.

Doç. Dr. Murat ARSLANDERE / Karamanoğlu Mehmetbey Üniv.

Doç. Dr. Nüket AFAT / İstanbul Sabahattin Zait Üniv.

Doç. Dr. Orhan TURAN / Batman Üniv.

Doç. Dr. Rasim TÖSTEN / Siirt Üniv.

Doç. Dr. Temel TOPAL / Giresun Üniv.

Doç. Dr. Yasin DEMİR / Kahramanmaraş İstatistiklül Üniv.

Doç. Dr. Yusuf ÖCEL / Düzce Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkерim GÜLER / Cumhuriyet Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Ayten YAĞMUR / Akdeniz Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin SARIKAYA / Muş Alparslan Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Cansu SOLMAZ / Alanya Alaaddin Keykubat Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Didem GÜVEN / İstanbul Medipol Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Merve EKİZ / İskenderun Teknik Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Haldun TURAN / İstanbul Rumeli Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Halis DEDE / Uşak Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Kadriye Belgin DEMİRUS / Başkent Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Kıyasettin ARSLAN / Akdeniz Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Lütfiye Kaya CİCERALİ / Nişantaşı Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Kadir COŞKUN / Atatürk Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Murat TOMAN / Hitit Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Orhan ÖZCAN / Milli Savunma Üniv.

Dr. Öğr. Üyesi Osman KARACAN / Kastamonu Üniv.

Dr. Ferhat ARI / Bingöl Üniv.

Dr. Veysel Bilal ARSLANKARA / Millî Eğitim Bakanlığı

EKEV Akademi Dergisi/ EKEV Academy Journal
Sosyal ve Eğitim Bilimleri/ Social and Educational Science
(Ulusal Hakemli E- Dergi/E-Journal with National Referee)

pISSN: 1301-6229

eISSN:2148-0710

Yıl: 29, Sayı: 101, 2025

Year: 29, Number: 101, 2025

Sahibi/Owner

Prof. Dr. A. Halim ULAŞ

Yayın Müdürü/Legal Representative

Mehmet Ali GEDİK

Türkçe/İngilizce Redaksiyon/T/E Redaction

EKEV Akademi Dergisi

Editör/Editor in Chief

Prof. Dr. Abdulhak Halim ULAŞ- Atatürk Üniversitesi

Alan Editörleri

İlahiyat Alan Editörü

Prof. Dr. İshak ÖZGEL - Süleyman Demirel Üniversitesi

Arap Dili Alan Editörü

Doç. Dr. Senem CEYLAN - Dokuz Eylül Üniversitesi

İngilizce Alan Editörü

Prof. Dr. Ali Osman ENGİN - Atatürk Üniversitesi

Türkçe Eğitimi Alan Editörü

Prof. Dr. Ahmet KIRKKILIÇ - Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Prof. Dr. Cahit EPÇAÇAN - Siirt Üniversitesi

Doç. Dr. Bilge AYRANCI - Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Doç. Dr. Erhan AKIN - Siirt Üniversitesi

Doç. Dr. Ömer Tuğrul KARA - Çukurova Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Alan Edit6r6

Doç. Dr. İsmail SEÇER - Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Onur KÖKSAL - Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. Rasim TÖSTEN - Siirt Üniversitesi

Fen Bilimleri Eğitimi Alan Edit6r6

Prof. Dr. Kemal DOYMUŞ - Atatürk Üniversitesi

Tarih Eğitimi Alan Edit6r6

Yrd. Doç. Dr. Selahattin TOZLU - Atatürk Üniversitesi

Müzik Eğitimi Alan Edit6r6

Prof. Dr. İzzet YÜCETOKER - Giresun Üniversitesi

Güzel Sanatlar Alan Edit6r6

Prof. Dr. Yunus BERKLİ- Atatürk Üniversitesi

Biyoloji Eğitimi Anabilim Dalı Alan Edit6r6

Doç. Dr. Ercan KAYA - Atatürk Üniversitesi

Yazım Edit6rleri

Esra ER

Esmanur LÖK

Elif AKAN

Edit6r Yardımcıları

Dr. Narin BOZAN

Gülşah ÜNAL

Büşra MUTLU

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Ömer AYDIN - İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Abdullah AYDINLI -Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Sayın DALKIRAN - Uşak Üniversitesi

Prof. Dr. A. Osman GÜNDOĞAN -Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Erkan OKTAY - Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa KARA - Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut KARABEY – Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Nadim MACİT- Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan ÖZEY- Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TİFTİK - Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa BAKTIR - Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. M. Faruk TOPRAK - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Osman TÜRER - Kilis Üniversitesi
Prof. Dr. Niyazi USTA - Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Cafer Sadık YARAN - Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. M. Erol KILIÇ - İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Sibkat KAÇTIOĞLU - İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Musa YILDIZ- Gazi Üniversitesi

Yayın Koordinatörü

Elif AKAN

EKEV AKADEMİ DERGİSİ

Ulusal Hakemli bir dergidir. Dergide yayınlanan tüm yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. İzin alınmadan kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz ve çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayımlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Yazışma Adresi/ Correspondence Address

EKEV Akademi Dergisi

e-posta: ekvakademidergisi2020@gmail.com / dergi@ekvakademi.org

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosekev>

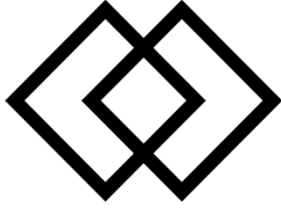
Dizgi/Typed by

Elif AKAN

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

- 1 **Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Sıkıntıya Dayanma Düzeylerinin İncelenmesi:** *Mert AVCANOK-Cahit NURİ-Başak BAĞLAMA-Omaç RUŞTİOĞLU*
- 23 **Türkiye’de İşgücü Piyasasında Yabancıların Yeri: 2010-2023 Yılları Arasında Bir Değerlendirme:** *Eylül KABAKÇI GÜNAY*
- 49 **Gaius Julius Caesar’ın İktidara Yükselişi:** *Ali KEREM*
- 65 **Değişen Yayılımlı Sıralı Lojistik Regresyon Modeli ile Bireylerin Umutlu Olma Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi:** *Şeyda ÜNVER*
- 79 **Predictors Of Loneliness: Meaning in Life, Psychological Resilience and Hope:** *Yusuf AKYIL-Tuncay ORAL-Beste ERDİNÇ-Hazal Yağmur ÇAKIR*
- 91 **Türkçe Öğretmenlerinin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutumları ile Web 2.0 Araçlarıyla İçerik Geliştirme Öz Yeterlikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi:** *Abdulkerim ÇİFTÇİ-Abdulkadir KIRBAŞ*
- 111 **The Role of ICT Development in Driving Innovation: An Empirical Analysis Using IDI and GII:** *Melih ENGİN*
- 130 **Dış Ticaretin Gümrük Vergileri Üzerindeki Etkileri: Mersin İli Organize Sanayi Bölgeleri Açısından Bir Değerlendirme:** *Abdullah Burhan BAHÇE-Adnan ÖZDEMİR*
- 149 **Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden Topsis ile Ab Ülkelerinin E-Devlet Performanslarının Karşılaştırılması:** *Seda ÇANKAYA KURNAZ*
- 174 **Özel Gereksinimli Bireylerin İnternet Bağımlılık Düzeyleri ile Saldırgan Davranışlarının Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi (Ebeveyn Değerlendirmesi):** *Alperen DAĞTEKİN-Cahit NURİ-Başak BAĞLAMA*
- 199 **Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Mizah Unsurlarının İncelenmesi:** *Furkan ALTUNAY-Yavuz DEĞİRMENCİ*
- 218 **1973 Yılından Günümüze Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı’nda Değişen Koruma Statülerine İlişkin Görüşlerin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi:** *Didem DAĞLI- Okan YAŞAR*
- 242 **Sosyodemografik Değişkenler, Afet Hazır Bulunuşluğu ve Afet Okuryazarlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi:** *Meral ÖZTÜRK- Sena TÜRK- Furkan ARI- Sümeyye Bahar AKGÜL- Rabia Aleyna YILDIRIM*
- 258 **Eğitim Öğretim Kurumlarının Örgütsel Vizyon İfadelerinin Analizi:** *Cebrail ÖZTÜRK*
- 273 **İş Yüklü Algısının İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Tükenmişliğin Aracı Rolü: Zincir Market Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma:** *Yılmaz GÜNEL*
- 299 **Hortikültürel Terapi Bahçelerinde Bitki Seçimi: Rehabilitasyon ve İyileştirmede Bitkilerin Rolü:** *Feyza GÜNDOĞDU- Aslıhan ESRİNGÜ*
- 314 **Sağlık Bilimleri Öğrencilerinin Nomofobi Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması:** *Enes KABUL- Ali Mesut TEMİZER-Yalçın KARAGÖZ*
- 329 **Sporda E-Öğrenme Ortamında Pickleball Branşının Deneyimlenmesi:** *Tuğba MUTLU BOZKURT-Bengü SEZER- Mine ÖZKAN*
- 340 **Yetenek Yönetimi Algısının Kamu Sektörü ve Özel Sektör Çalışanları Açısından Analiz Edilmesi: Kastamonu İli Örneği:** *Alper Tunga ŞEN-Mustafa YÜCEL*
- 360 **Kötülük Problemi Bağlamında İmâm Mâtürîdî’nin Deistik İddialara Yaklaşımı:** *Hasan TÜRKMEN*
- 377 **Akademik Kariyer Basamaklarında Kadın Akademisyen Olmak: İçerik Analizi Kapsamında Bir İnceleme:** *Çağla ÜSTCAN*
- 390 **Ahmed Yüksel Özemre’nin İlmî Mirası Üzerine Düşünceler:** *Mehmet Sabri GENÇ*

- 404 Yerel Yönetimlerin Dijital Dönüşümü Sürecinde Bilişim Teknolojileri ve Dijital Yeterliliklerin Değerlendirilmesi: *Abdullah KAHRAMAN-Üstün ÖZEN*
- 428 Nâbiga Ez-Zübyânî'nin Şiirinde Boğa Hayvanının Sanatsal Betimlemesi ve Hikâyeciliği: *Mustafa İBİŞ*

Sosyal Bilimler
EKEVAKADEMİ
dergisi

eISSN:2148-0710 - pISSN:1301-6229

Makalenin geliş tarihi: 20.03.2024
1.Hakem Rapor Tarihi: 22.05.2024
2.Hakem Rapor Tarihi: 02.06.2024
3.Hakem Rapor Tarihi: 04.12.2024
Yayına Kabul Tarihi: 23.12.2024

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞU OLAN EBEVEYNLERİN SIKINTIYA DAYANMA DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Mert AVCANOK*-Cahit NURİ**-Başak BAĞLAMA***-Omaç RUŞTİOĞLU****

Öz

Bu araştırmada özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin sıkıntıya dayanma düzeyleri farklı değişkenlere göre incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılmış olup verilerin toplanmasında kolayda örneklem tekniği kullanılmıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Millî Eğitim Bakanlığı'nın bünyesinde bulunan okullarda öğrenimini sürdüren 194 ebeveynin gönüllü katılımı ile veriler toplanmıştır. Ebeveynlere Google Form ile elektronik ortamlarda ulaşılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Ebeveyn Demografik Formu ve Sıkıntıya Tolere Etme Ölçeği uygulanmıştır. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin Sıkıntıya Tolere Etme Ölçeği'nden aldıkları puanlar ile cinsiyet, medeni durum, eğitim ve psikolojik desteğe ihtiyaç duyma durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulunurken; ebeveynlerin, Sıkıntıya Tolere Etme Ölçeği'nden aldıkları puanlar ile yaş grubu, çocuk sayısı ve aylık hane geliri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulunamamıştır. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlere bireysel rehberlik ve danışmanlık verilmesinin yanı sıra ebeveynlerden oluşan gruplar oluşturularak grupla rehberlik ve danışmanlık hizmeti verilmesi yarar sağlayabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özel Gereksinimli Birey, Ebeveynler, Sıkıntıya Dayanma Düzeyleri.

Investigation of Distress Tolerance Levels of Parents of Children with Special Needs

Abstract

This study aimed to investigate the levels of distress tolerance among parents of children with special needs according to different variables. The descriptive survey model of quantitative research method was employed and convenience sampling technique was used to collect data. The research was conducted during the academic year 2021-2022. Data were collected from 194 parents of children with special needs actively enrolled in special education schools under the Ministry of National Education in the Turkish Republic of Northern Cyprus, through voluntary participation. Parents were reached through Google Forms in electronic environments. The Parent Demographic Form and the Distress Tolerance Scale were administered to the parents. Statistical significance was found between the scores obtained by parents of children with special needs from the Distress Tolerance Scale and their gender, marital status, education level, and need for psychological support. However, there was no statistically significant difference found between the scores obtained by parents from the Distress Tolerance Scale and their age group, number of children and monthly household income. In addition to providing individual guidance and counseling to parents of children with special needs, it may be beneficial to form groups consisting of parents and provide group guidance and counseling services.

Keywords: Children with Special Needs, Parents, Distress Tolerance.

* Uzman, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, Özel Eğitim Ana Bilim Dalı
mert.avcanok@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0004-6366-2578>

**Yrd. Doç. Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, Özel Eğitim Ana Bilim Dalı,
cnuri@ciu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0805-1972>

***Yrd. Doç. Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, Özel Eğitim Ana Bilim Dalı,
bbaglama@ciu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7982-8852>

****Yrd. Doç. Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, Özel Eğitim Ana Bilim Dalı,
orustioglu@ciu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1027-8896>

1. Giriş

Sıkıntı, kişiden kişiye değişen ve açıklanması oldukça zor olan bir terimdir. Öcal'ın (2011) tanımına göre sıkıntı, kişilerin hedeflerine yaklaşmadığı, hedeflerinin olmasını tehdit eden kaygı, korku anlamsızlık gibi boşluk hissi veren, kişisel ya da toplumsal anlamını kaybetmesine sebep olan varoluşsal bir kopukluk olarak ifade edilmiştir. Cüceloğlu (2015)'na göre ise, kişilerin sosyal ve fiziki çevresi tarafından aldığı negatif geri dönüşler neticesinde ortaya çıkan, bireysel olarak psikolojik ve fizyolojik limitlerin üstesinden gelememe durumu olarak tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun tanımına göre ise sıkıntı, "tekdüzelik, işsizlik, bezginlik, yokluk ve olumsuzluk yaratan problem, mesele, sendrom gibi durumların getirdiği cefa, eziyet, fiziksel ve ruhsal yorgunluktur". Sıkıntı, ruhsal sıkıntı ve fiziksel sıkıntı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Fiziksel Sıkıntının tanımı, ortamdan gelen itici uyaranlar, rahatsızlıklar, darbeler sonucunda ortaya çıkan ağrı, bitkinlik gibi durumlarını içerirken psikolojik sıkıntı kişilerin kendisi ve etrafıyla ilgili negatif görüşlerinden oluşan gerginlik, kendi kendisini değerli görmeme ve rahatsız hissetme gibi durumlar olarak açıklanmıştır (Barlow & Durand, 2005; Doherty & Moran, 2008). Farklı bir yaklaşımla Sterle, Vervoort ve Verhofstadt (2018)'e göre ise psikolojik sıkıntının tanımı stres, bunalım ve anksiyetenin birleşmesi sonucu ortaya çıkan durumdur.

Tüm bireyler hayatları boyunca problem ve sıkıntılar yaşayabilmekte; bazen bu sıkıntılar bireysel problemler şeklinde olabilmektedir. Sıkıntı, kişilerin mutlu ve huzurlu yaşamlarına devam edebilmelerinde en büyük engel olarak karşısına çıkmaktadır. Sıkıntı, bilişsel ve fiziksel süreçlerinin bitiminde gün yüzüne çıksa bile, çoğunlukla duygusal bir durum olarak da karşımıza çıkmaktadır. Karşımıza çıkan bu duygusal durumlar ile karşı karşıya kaldığımızda deneyimlediğimiz bu durumla psikolojik olarak başa çıkıp, sıkıntıyı tolere edebilme kapasitesine sahip olmamız gerekmektedir (Simons & Gaher, 2005).

Karşılaşan bu duygusal durumları daha ergonomik duruma getirebilmek için beş temel başlıkta bu durumlar özetlenmiştir. Belirli olmayan duruma hoşgörülü olma (tolerans), kuşkulu duruma karşı hoşgörülü olma, düş kırıklığına hoşgörülü olma, olumlu olmayan olaylara hoşgörülü olma ve olumsuz fiziksel durum toleransdır (Zvolensky, 2010). Beş temel duruma karşı verilen direnç, bireylerin sıkıntıya dayanma düzeylerini belirlemektedir. Sıkıntıya dayanma düzeyleri bireyden bireye farklılık gösterebilmektedir. Sıkıntıya dayanma düzeyi yüksek olmayan kişiler karşılaştıkları sıkıntılı durumlar karşısında çözüm bulmayı tercih etmemekte ve genellikle tercihleri sıkıntılı durumdan kaçma yönünde olmaktadır. Sıkıntıya dayanma düzeyleri yüksek olan kişiler ise, içinde bulundukları sıkıntılı durumlar karşısında kaçma yerine, o durumların üzerine gidip sıkıntıyı yok etme eğiliminde olmaktadır (Simons & Gaher, 2005). Karşılaştıkları sıkıntılı durum karşısında kaçma eğilimi gösteren bireyler, karşılaştıkları sıkıntılı durumun etkisinin dahada artmasına ve sürmesine bir boyutta izin verebilmektedirler. Aslında bu bireyler kaçma eğilimi göstermek yerine, sıkıntılı durumun varlığını kabul edip, onunla mücadele etmeyi denemek ve sonrasında kendinden emin savunmalar yapma yoluyla bu durumu ortadan kaldıracabileceklerdir (Blackledge & Hayes, 2001). Yaşamları boyunca sıkıntı yaşayan bireylerden bazıları da özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerdir.

Günümüzde özel gereksinimli bireylerin sayısı giderek artmaktadır. Erken teşhis ve erken müdahale, bu alanda sunulan hizmetlerin çeşitliliğini ve sayısını artırmıştır (Olçay Gül & Tekin-İftar, 2012). Bir çocuğun özel gereksinimli tanısı alması, ailenin günlük yaşamına önemli ölçüde etkilemekte olup ebeveynlerin bu durumu anlamaları, sunulan hizmetleri daha iyi koordine etmeleri ve etkili müdahaleler geliştirebilmeleri oldukça önemlidir (Nealy vd., 2012). Özel gereksinimli çocukların ebeveynleri, çeşitli

duygusal zorluklar yaşamakta ve çocuklarıyla ilgili olumlu algıları genellikle daha düşük düzeyde olabilmektedir (Wetchel & Carter, 2008; Griffith vd., 2010). Ayrıca, çocuklarına adanmış olan ebeveynler, dinlenme ve kendi ihtiyaçlarına zaman ayırma konusunda zorlana ve sürekli olarak meşgul aile tablosu ile karşımıza gelmektedirler (Töret vd., 2014). Özel gereksinimli bir çocuğu olan anne, çocuğuyla iletişim kurma, annelik becerilerini kullanma, çocuğunun anneye özdeşim kurması ve annenin bu zor olan çocuğuna bakım sağlaması konusunda belirli zorluklar yaşayabilmektedir (Eker, 2015; Nuri vd., 2019). Ayrıca, çocuklardaki davranış sorunları, çocuklar ve ebeveynlerinin sıkıntı seviyelerini artırabilmektedir (Lecavalier vd., 2006).

Parlade vd. (2020)'nın yaptıkları bir saha araştırmasında, özel gereksinimli çocuklarda yıkıcı davranışları tedavi etmek için ebeveyn-çocuk etkileşim terapisinin kullanılmasının çocuğun yıkıcı davranışlarını azalttığını; ebeveynlerin ebeveynlik becerilerinin stres düzeylerinde önemli iyileşmelere yol açtığını bulmuşlardır. Aile tükenmişliğiyle mücadele etmek için aile üyelerinin stresle başa çıkma becerilerini geliştirmek önemlidir. Ayrıca aile üyelerinden kendi ihtiyaçlarına zaman ayırmalarını istemek ve kısa süreli dinlenme veya keyifli aktivitelere izin vermek tükenmişlik hissini azaltmaya yardımcı olabilmektedir (Ateş vd., 2022; Findling vd., 2023).

Tüm insanlar gibi, özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin de yaşadıkları stresle başa çıkabilmek ve daha fazla yaşam doyumu elde edebilmek için bir motivasyon kaynağına ihtiyaçları vardır. Üstüner-Top (2009) tarafından yapılan çalışmada, özel gereksinimli çocuğu olan annelerin tanıyı kabul etmekte zorlandıkları, hayatlarında büyük değişiklikler, gelecek kaygısı, kendi hayatlarına odaklanabilme ve pek çok zorluğu ve sıkıntıyı tek başına kendilerinin üstlenmek zorunda kaldıklarını saptanmıştır. Bu sonuçlar, özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin hayatlarında anlam aradıklarını ve hayatları boyunca ne kadar fazla zorluk ve sıkıntıyla karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir.

Yaşamın anlamı aynı zamanda bireyin yaşamda bir anlama, bir misyona veya genel bir yaşam amacına sahip olma derecesi olarak da tanımlanabilir. Literatür taraması yapıldığı zaman sıkıntıyı tolere etme ile anksiyete belirtileri arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Yapılan çalışmalarda sıkıntıyı tolere etme ile anksiyete arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarında sıkıntıya dayanma düzeyi ile anksiyete arasında negatif yönlü ilişkinin bulunduğu ortaya çıkmıştır (Laposa vd., 2015). Allan vd. (2014) ise anksiyete ile depresyon arasındaki ilişkiyi incelemişler ve sıkıntıyı tolere etme kapasitesi düştükçe anksiyete ve depresyon olasılığının arttığını ortaya çıkarmışlardır. Diğer bir çalışmada ise sıkıntıyı tolere edememe durumunun anksiyete duyarlılığını kestirdiği belirlenmiştir (Michel vd., 2016). Sıkıntıyı tolere etme ile stres arasındaki ilişkiyi inceleyen pek çok çalışmaya da rastlanmıştır. Bu çalışmalardan Vujanovic vd. (2017) psikiyatrik rahatsızlığı olan bireylerle yaptıkları çalışmalarında sıkıntıyı tolere etme kapasitesi ile şok sonrası stres arasında negatif yönlü ilişki olduğu saptamışlardır. Bu noktadan hareketle, sıkıntıyı tolere etme ile stres arasında negatif yönde ilişki olduğu söylenebilir ve daha önce de belirtildiği gibi özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerde tükenmişliğe ilişkin çok sayıda araştırma bulunmaktadır (Akça & Özyürek, 2019; Güler vd., 2022).

Günümüzde, çocukların gelişimine yönelik bilinç ve duyarlılık arttıkça, farklı öğrenme ve davranış zorluklarına sahip olan çocukların ihtiyaçlarına daha fazla odaklanılmaktadır. Bu bağlamda, özel gereksinimli çocuklara yönelik hizmetlerin önemi ve etkisi giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Çuhacı & Nuri, 2022). Ancak, özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin yaşadığı zorluklar ve bu zorluklarla başa çıkma düzeyleri üzerine odaklanan araştırmaların artması gerekmektedir (Erden & Nuri, 2023). Çocukların

ilk öğretmenleri ve ilk çevresi mikro düzeyde ailedir. Dolayısıyla, aile üyelerinin ve özellikle ebeveynlerin sağlıklı olması çocuğuna daha iyi bakım ve eğitim verebilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu noktada özel eğitimde aile eğitiminin ve ailenin psikolojik sağlığının önemini vurgulamak gerekmektedir. Aile ile okul iş birliği çocuğun eğitim ve yaşam kalitesi açısından önemlidir. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynler, çeşitli nedenlerden dolayı yoğun sıkıntı ve zorluklarla karşılaşabilirler. Çocuklarının özel ihtiyaçlarını karşılamak için diğer ebeveynlerden daha fazla çaba sarf etmek, eğitim ve sağlık hizmetleri arasında denge kurmaya çalışmak, toplumsal kabul ve destek arayışları gibi faktörler, ebeveynlerin sıkıntı düzeylerini etkileyen önemli unsurlardır. Ebeveynlerin yaşadığı sıkıntı düzeylerini anlamak ve bu sıkıntılarla başa çıkma stratejilerini belirlemek hem ebeveynlerin hem de toplumun genel refahı açısından kritik öneme sahiptir. Bu nedenlerle bu çalışmanın amacı özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin sıkıntıya dayanma düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt amaçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

1. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin sıkıntıya dayanma düzeyleri nasıldır?

2. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin sıkıntıya dayanma düzeyi; yaş, cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim durumu, aylık hane geliri ve psikolojik desteğe ihtiyaç duyup/duymama değişkenlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin sıkıntıya dayanma düzeylerinin farklı değişkenlere göre ilişkisinin incelenmesi amaçlanmış olup; araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Nicel araştırma, sayısal verilerle ifade edilmiş olan değişkenler arasındaki ilişkilere bakmaktadır. Araştırma evreni araştırılan konu hakkındaki görüşlerin yönünü irdelemektedir. Nicel araştırmalarda örneklemin evreni temsil edecek şekilde seçilebilmesi ve örneklemini oluşturan katılımcılara doğru soruların sorulması gerekmektedir (Saunders & Townsend, 2016). Betimsel tarama modeli, geçmişte ya da halen varolan bir durumu varolduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırmalara uygun bir modeldir (Karasar, 2010).

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Bu çalışmada verilerin toplanabilmesi için 2021-2022 eğitim ve öğretim yılı içerisinde KKTC Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde yer alan özel eğitim ve iş eğitim okullarında aktif olarak eğitim gören 194 çocuğun ailesine ulaşılmıştır. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlere Google Forms aracılığıyla elektronik ortamlarda çevrim içi olarak ulaşılmıştır. Araştırmanın evrenini KKTC'de yaşayan ve özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynler oluşturmaktadır. Araştırmaya, çocuğu özel veya devlete bağlı özel eğitim okullarında öğrenim gören ve tanı almış çocukların ebeveynleri dahil edilmiştir. Çalışma grubunun içerisinde bulunan özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin tercih edilmesinde kolayda örnekleme tekniğinden yararlanarak veriler toplanmıştır. Kolayda örnekleme, araştırmacının araştırmasında ulaşması gereken ebeveyn sayısına ulaşana kadar kendisine yakın, ulaşılabilir olan yanıtlayıcılardan örneklemini oluşturması şeklinde tanımlanabilir. Araştırmacı en fazla ulaşabileceği kişilere ulaşır ve tasarruf sağlayacak şekilde örneklem üzerinde çalışmaya başlar (Cohen vd., 2005). Kolayda örnekleme kullanırken bazı noktalara dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu noktalardan biri örneklemin hedeflenen kitleyi iyi temsil etmesidir. Bu yüzdem imkân doğrultusunda bazen farklı ilçelerdeki yanıtlayıcılara da ulaşılması

gerekebilmektedir. Çalışma grubunun içerisine dâhil edilmiş olan, özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin demografik bilgilerine Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1

Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Yaş		
20-29	28	14,43
30-39	77	39,69
40-49	74	38,14
50 ve üzeri	15	7,73
Cinsiyet		
Kadın	131	67,53
Erkek	63	32,47
Medeni durum		
Bekar	33	17,01
Evli	161	82,99
Çocuk sayısı		
Bir	60	30,93
İki	71	36,60
Üç	39	20,10
Dört ve üzeri	24	12,37
Eğitim durumu		
İlkokul	38	19,59
Ortaokul	40	20,62
Lise	70	36,08
Lisans ve üzeri	46	23,71
Aylık hane geliri		
Düşük	51	26,29
Orta	133	68,56
Yüksek	10	5,15
Psikolojik destek almaya ihtiyaç duyma		
Evet	76	39,18
Hayır	118	60,82

Çalışmaya dâhil edilen özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde, KKTC’deki ebeveynlerin %14,43’ünün 20-29 yaş arası, %39,69’unun 30-39 yaş arası, %38,14’ünün 40-49 yaş arası, %7,73’ünün 50 yaş ve üzeri yaş grubunda olduğu, %67,53’ünün cinsiyetinin kadın, %32,47’sinin cinsiyetinin erkek olduğu, %17,01’inin medeni durumunun bekar, %82,99’unun

medeni durumunun evli olduğu, %30,93'ünün bir, %36,60'ının iki, %20,10'unun üç, %12,37'sinin dört ve üzerinde çocuğunun olduğu, %19,59'unun ilkokul mezunu, %20,62'sinin ortaokul mezunu, %36,08'inin lise mezunu, %23,71'inin lisans ve üzeri mezunu olduğu, %26,29'unun aylık hane gelirinin düşük, %68,56'sının aylık hane gelirinin orta, %5,15'inin aylık hane gelirinin yüksek olduğu, %39,18'inin psikolojik destek alma ihtiyacı duyduğu, %60,82'sinin psikolojik destek alma ihtiyacı duymadığı saptanmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmanın bu bölümünde ise ebeveynlerden verileri toplamak amacıyla geliştirilen demografik bilgi formuna, Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği'ne değinilmiştir.

2.3.1. Demografik Bilgi Formu

Çalışma grubunda yer alan ebeveynlerin demografik bilgilerini almak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen demografik bilgi formu kullanılmıştır. Ebeveynlerin demografik bilgi formu yaş, cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim durumu, aylık hane geliri ve psikolojik destek ihtiyacı olup/olmama gibi kişisel bilgilerden oluşmaktadır. Bu bilgileri elde edinmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmış olup ebeveynlerden gönüllü olarak yanıtlanması istenmiştir.

2.3.2. Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği

Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği, bireylerin sıkıntıya dayanabilme düzeylerinin belirlenmesi hedefiyle uygulanmaktadır (Simons ve Gaher, 2005). Bu ölçek Akın, Akça ve Gülşen (2015), tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Lisans eğitimi alan bireylerle gerçekleştirilen uygulamada ölçek toplam 15 maddeden meydana geldiği belirlenmiştir. Ölçeğin ise alt boyutları Dayanıklılık, Yoğunlaşma, Değerlendirme ve Düzenleme'dir. Ölçeğin güvenirlik katsayısı .82, Dayanıklılık .62, Yoğunlaşma .66, Değerlendirme .71 ve Düzenleme .61 olduğu saptanmıştır. Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği'nde 5'li likert modeli kullanılmıştır. Ölçek ve alt boyutlarından alınan puanlarının yüksek puan alınması sıkıntıya dayanabilme seviyesinin de yükseldiği ifade etmektedir. Dayanıklılık, kişilerin sıkıntı karşısında hangi seviyede karşı koyabileceklerini ve sıkıntıyı nasıl atlatabileceklerini; Yoğunlaşma, olumlu olmayan hisler ile karşı karşıya kaldığı zaman kişilerinin dikkatinin hangi seviyede etkilendiğini ve işlevselliğini sürdürebilip sürdüremediğini; Değerlendirme, sıkıntıyı tolere etme düzeyinin düşük olmasının ve sıkıntının varlığını kabul etmemeyi; Düzenleme ise olumlu olmayan hislerin etkisinin düşürmek amacıyla yöntemlerden faydalanma ya da bu hislerden uzaklaşma için seferber olma olarak açıklanmaktadır. Ölçeğin bu çalışmada kullanılabilmesi için gerekli izinler alınmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Çalışmada verilerin elde edilmesi hedefiyle araştırmacı tarafından hazırlanan "Demografik Bilgi Formu" ile geçerlilik ve güvenirlik uygulamaları yapılmış olan Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği'nden yararlanılmıştır. Çalışma da verilerin toplanması için çevrim içi uygulamalar tercih edilmiştir. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin Google Form aracılığıyla yanıtlamaları istenmiştir. Veriler, 25.01.2022-30.03.2022 tarihleri arasında toplanmıştır. KKTC'de özel gereksinimli çocuğu olan 194 ebeveyne ulaşılarak veriler elde edilmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Veriler toplandıktan sonra, verilerin analizleri yapılabilmesi için değerlendirme yapılmıştır. Verilerinin istatistiksel sonuçlarına ulaşıp, analiz edilebilmesi için SPSS 26.0 programından faydalanılmıştır. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği verdikleri yanıtların güvenilirlikleri Cronbach Alfa testiyle incelenmiştir. Hesaplanan Cronbach alfa katsayısı Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği için 0,889, bulunmuştur. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin sosyo-demografik bilgilerine göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği puanların karşılaştırılması yapılırken, bağımsız değişkende iki kategori var ise Mann-Whitney U testi, ikiden fazla kategori var ise Kruskal-Wallis H testi kullanılarak sonuçlar elde edilmiştir. Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği arasındaki korelasyonlar Spearman testiyle incelenmiş ve çok değişkenli regresyon analizi kullanılmıştır.

Tablo 2

Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği ile Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği Normallik Testi Sonuçları

	İstatistik	sd	p
Değerlendirme	0,980	194	0,007
Dayanıklılık	0,957	194	0,000
Yoğunlaşma	0,968	194	0,000
Düzenleme	0,962	194	0,000
Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği	0,988	194	0,115

Tablo 2’de araştırmaya dâhil edilen özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği puanlarına ilişkin normallik testinde kullanılan Kolmogorov-Smirnov testi sonuçları verilmiş olup, veri setinin normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Buna göre araştırma hipotezleri nonparametrik testler ile test edilmiştir.

2.6. Araştırma Etiği

Bu akademik çalışma, yayın ve araştırma etiğine uygun bir şekilde hazırlanmıştır. Bu çalışma için Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Komitesi’nin 17.01.2022 tarihinde EKK21-22/08/008 nolu kararla izinler alınmış katılımcılardan gönüllülük esasına dayalı olarak toplanan veriler gizli tutulmuştur.

3. Bulgular

Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği Puanlarına İlişkin Bulgular

Tablo 3’te çalışmaya dâhil edilen özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği’nden elde etmiş olduğu puanlar gösterilmiştir.

Tablo 3*Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği Puanları*

	n	$\bar{X}$	SS	Min	Max
Değerlendirme	194	18,70	5,10	6	30
Dayanıklılık	194	8,56	3,19	3	15
Yoğunlaşma	194	8,91	3,06	3	15
Düzenleme	194	8,42	3,33	3	15
Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği	194	45,12	12,01	15	71

Tablo 3 incelendiğinde, araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği'ne ait değerlendirme alt boyutundan ortalama $18,70 \pm 5,10$ puan, en düşük 6, en yüksek 30 puan, dayanıklılık alt boyutundan ortalama $8,56 \pm 3,19$ puan, en düşük 3, en yüksek 15 puan, yoğunlaşma alt boyutundan ortalama $8,91 \pm 3,06$ puan, en düşük 6, en yüksek 15 puan, düzenleme alt boyutundan ortalama $8,42 \pm 3,33$ puan, en düşük 3, en yüksek 15 puan aldıkları ve Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği genelinden ortalama $45,12 \pm 12,01$ puan, en düşük 15, en yüksek 71 puan aldıkları belirlenmiştir.

Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Yaş Değişkenine Göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tablo 4'te çalışmaya dâhil edilen özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin yaş değişkenine göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği'nden elde ettikleri puanların karşılaştırılması için kullanılan Kruskal Wallis testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 4*Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Yaş Değişkenine Göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması*

	Yaş	n	$\bar{X}$	SS	M	SO	X ²	p
Değerlendirme	20-29	28	19,36	6,17	19,50	106,89	1,292	0,731
	30-39	77	18,57	4,75	19,00	95,08		
	40-49	74	18,80	5,00	19,00	98,20		
	50 ve üzeri	15	17,67	5,52	19,00	88,93		
Dayanıklılık	20-29	28	8,64	3,23	8,50	98,57	0,555	0,907
	30-39	77	8,60	3,09	9,00	97,40		
	40-49	74	8,41	3,26	8,00	95,28		
	50 ve üzeri	15	9,00	3,59	10,00	106,93		
Yoğunlaşma	20-29	28	8,68	2,70	9,00	93,14	0,343	0,952
	30-39	77	8,86	2,95	9,00	96,84		
	40-49	74	9,03	3,25	8,50	98,82		
	50 ve üzeri	15	9,07	3,56	10,00	102,50		
Düzenleme	20-29	28	8,21	3,73	7,00	93,29	0,952	0,813

	30-39	77	8,25	3,33	8,00	94,15		
	40-49	74	8,62	3,08	9,00	101,48		
	50 ve üzeri	15	8,73	4,01	9,00	102,93		
Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği	20-29	28	45,50	12,88	46,00	99,43	0,472	0,925
	30-39	77	44,73	11,82	45,00	94,11		
	40-49	74	45,42	11,35	45,50	99,64		
	50 yaş ve üzeri	15	44,93	15,36	50,00	100,73		

Tablo 4. incelendiğinde, araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin yaş grubuna göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği'nde yer alan elde etmiş oldukları puanlar ile değerlendirme, dayanıklılık, yoğunlaşma ve düzenleme alt boyutları puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulunamamıştır ($p>0,05$). 50 ve üzerindeki yaş gruplarında bulunan ebeveynlerin dayanıklılık, yoğunlaşma ve düzenleme alt boyutlarından aldıkları puanlar, daha genç yaştaki ebeveynlerin dayanıklılık, yoğunlaşma ve düzenleme puanlarından yüksektir. 20-29 arası yaş grubundaki ebeveynlerin ise değerlendirme ve Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği genel puanları, yaşı daha büyük olan ebeveynlerin değerlendirme ve Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği'nden elde etmiş olduğu puanlardan yüksek bulunmuş ancak, yaş gruplarından dolayı ortaya çıkan puan farkının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı görülmektedir.

Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Cinsiyetine Değişkenine Göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tablo 5'te çalışmaya dâhil edilen özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin cinsiyet değişkenine göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği'nden elde etmiş oldukları puanların karşılaştırılması için kullanılan Mann Whitney U testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 5

Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Cinsiyetine Değişkenine Göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	SS	M	SO	Z	p
Değerlendirme	Kadın	131	18,89	5,22	19,00	99,70	-0,788	0,431
	Erkek	63	18,32	4,86	18,00	92,93		
Dayanıklılık	Kadın	131	8,70	3,26	9,00	100,15	-0,952	0,341
	Erkek	63	8,27	3,04	8,00	92,00		
Yoğunlaşma	Kadın	131	8,99	3,14	9,00	99,13	-0,585	0,559
	Erkek	63	8,75	2,90	9,00	94,12		
Düzenleme	Kadın	131	8,88	3,35	9,00	105,35	-2,820	0,005*
	Erkek	63	7,48	3,12	7,00	81,17		
Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği	Kadın	131	45,85	12,34	47,00	100,98	-1,246	0,213
	Erkek	63	43,59	11,23	44,00	90,26		

* $p<0,05$

Tablo 5 incelendiğinde, özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin cinsiyetine değişkenine göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği'nin alt boyutlarında yer alan düzenleme puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulunmuştur ($p<0,05$). Annelerin, düzenleme puanları, babaların düzenleme puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır. Ebeveynlerin cinsiyetine göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği genel puanları ile değerlendirme, dayanıklılık ve yoğunlaşma puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulunmamıştır ($p>0,05$). Ebeveynlerin değerlendirme, dayanıklılık ve yoğunlaşma puanları ile Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği genel puanları benzerdir.

Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Medeni Durumuna Değişkenine Göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tablo 6'da çalışmaya dâhil edilen özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin medeni durum değişkenine göre sıkıntıyı tolere etme ölçeğinden elde etmiş oldukları puanların karşılaştırılması için kullanılan Mann Whitney U testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 6

Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Medeni Durumuna Değişkenine Göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Medeni durum	n	$\bar{X}$	SS	M	SO	Z	p
Değerlendirme	Bekar	33	16,73	4,88	17,00	75,26	-2,503	0,012*
	Evli	161	19,11	5,07	20,00	102,06		
Dayanıklılık	Bekar	33	7,79	2,78	7,00	84,59	-1,458	0,145
	Evli	161	8,72	3,25	9,00	100,15		
Yoğunlaşma	Bekar	33	8,06	2,79	7,00	80,79	-1,887	0,059
	Evli	161	9,09	3,09	9,00	100,93		
Düzenleme	Bekar	33	8,55	3,14	9,00	99,80	-0,260	0,795
	Evli	161	8,40	3,38	8,00	97,03		
Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği	Bekar	33	41,48	11,74	40,00	80,77	-1,879	0,060
	Evli	161	45,86	11,96	47,00	100,93		

* $p<0,05$

Tablo 6 incelendiğinde, özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin medeni durumları ile Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği alt boyutu olan değerlendirme puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Evli ebeveynlerin değerlendirme puanları, bekar ebeveynlerin değerlendirme puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksektir. Ebeveynlerin medeni durumuna göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği genel puanları ve ölçeğe ait dayanıklılık, yoğunlaşma ile düzenleme alt boyutlarından aldıkları puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulunmamaktadır ($p>0,05$). Evli ve bekar olan ebeveynlerin dayanıklılık, yoğunlaşma ve düzenleme puanları ile Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği genel puanları arasında fark bulunmamıştır.

Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tablo 7’de çalışmaya dahil edilen özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin çocuk sayısı değişkenine göre sıkıntıyı tolere etme ölçeğinden elde etmiş oldukları puanların karşılaştırılması için kullanılan Kruskal Wallis testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 7

Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

	Çocuk sayısı	n	$\bar{X}$	SS	M	SO	X ²	p
Değerlendirme	Bir	60	19,10	5,17	19,50	101,34	1,450	0,694
	İki	71	18,13	4,89	19,00	91,65		
	Üç	39	18,72	5,35	19,00	97,81		
	Dört ve üzeri	24	19,38	5,28	19,00	104,69		
Dayanıklılık	Bir	60	8,57	3,20	9,00	97,93	0,374	0,945
	İki	71	8,69	3,30	9,00	100,06		
	Üç	39	8,44	2,95	9,00	94,05		
	Dört ve üzeri	24	8,38	3,42	8,00	94,44		
Yoğunlaşma	Bir	60	8,73	3,07	9,00	93,63	0,713	0,870
	İki	71	8,96	3,01	9,00	98,37		
	Üç	39	8,87	3,13	8,00	97,40		
	Dört ve üzeri	24	9,29	3,25	9,00	104,77		
Düzenleme	Bir	60	8,42	3,57	8,00	96,66	0,036	0,998
	İki	71	8,37	2,85	8,00	97,99		
	Üç	39	8,49	3,86	8,00	97,05		
	Dört ve üzeri	24	8,50	3,32	8,50	98,88		
Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği	Bir	60	45,33	12,91	44,50	98,12	0,473	0,925
	İki	71	44,63	10,75	46,00	95,85		
	Üç	39	44,95	13,10	45,00	95,38		
	Dört ve üzeri	24	46,29	12,03	46,50	104,27		

Tablo 7 incelendiğinde, araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin çocuk sayısına göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği’nden elde etmiş oldukları puanlar ile ölçeğin alt boyutları olan değerlendirme, dayanıklılık, yoğunlaşma ve düzenleme puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark saptanmıştır ($p>0,05$). Ebeveynlerin sahip olduğu çocuk sayısı fark etmeksizin değerlendirme, dayanıklılık, yoğunlaşma ve düzenleme puanları ile Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği’nden elde edilen genel puanları benzer hesaplanmıştır.

Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tablo 8’de çalışmaya dahil edilen özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin eğitim durumu değişkenine göre sıkıntıyı tolere etme ölçeğinden elde etmiş oldukları puanların karşılaştırılması için kullanılan Kruskal Wallis testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 8

Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Eğitim durumu	n	$\bar{X}$	SS	M	SO	X ²	p	Fark
Değerlendirme	İlkokul	38	17,45	4,84	18,00	83,78	5,553	0,135	
	Ortaokul	40	18,15	4,55	19,00	90,45			
	Lise	70	18,89	5,17	19,00	100,49			
	Lisans ve üzeri	46	19,93	5,50	21,00	110,41			
Dayanıklılık	İlkokul	38	7,42	2,99	6,50	77,05	8,329	0,040*	1-4
	Ortaokul	40	8,45	3,35	8,00	95,03			
	Lise	70	8,73	3,08	9,50	100,79			
	Lisans ve üzeri	46	9,35	3,21	10,00	111,54			
Yoğunlaşma	İlkokul	38	8,29	3,36	7,50	84,68	3,170	0,366	
	Ortaokul	40	8,70	3,16	9,00	95,04			
	Lise	70	9,10	2,91	9,50	100,96			
	Lisans ve üzeri	46	9,33	2,95	9,50	104,97			
Düzenleme	İlkokul	38	7,34	3,07	7,00	79,03	10,985	0,012*	1-4
	Ortaokul	40	7,95	3,02	8,00	89,90			
	Lise	70	8,49	3,26	8,00	98,52			
	Lisans ve üzeri	46	9,63	3,60	10,00	117,82			
Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği	İlkokul	38	41,32	10,79	42,00	78,92	7,610	0,055	
	Ortaokul	40	43,98	11,67	43,50	92,23			
	Lise	70	45,66	12,45	47,50	101,65			
	Lisans ve üzeri	46	48,43	11,91	49,00	111,12			

* $p < 0,05$

Tablo 8’de, özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin eğitim durumu değişkenine göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği’ne ait dayanıklılık ve düzenleme alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olduğu saptanmıştır ($p < 0,05$). Lisans ile lisans üzeri mezun olan ebeveynlerin dayanıklılık ve düzenleme alt boyutlarından aldıkları puanlar, ilkokul mezunu olan ebeveynlerin dayanıklılık ve düzenleme puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek hesaplanmıştır. Ebeveynlerin eğitim durumuna göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği genel puanları ile değerlendirme ve yoğunlaşma alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark

saptanmamıştır ($p>0,05$). İlkokul, ortaokul, lise, lisans ile lisans üzeri eğitim alan ebeveynlerin değerlendirme ve yoğunlaşma puanları ile sıkıntıyı tolere etme puanları benzerdir.

Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Aylık Hane Geliri Değişkenine Göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tablo 9’da çalışmaya dahil edilen özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin aylık hane geliri değişkenine göre sıkıntıyı tolere etme ölçeğinden elde etmiş oldukları puanların karşılaştırılması için kullanılan Kruskal Wallis testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 9

Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Aylık Hane Gelirine Değişkenine Göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Aylık hane geliri	n	$\bar{X}$	SS	M	SO	X^2	p
Değerlendirme	Düşük	51	18,25	5,28	19,00	92,19	1,139	0,566
	Orta	133	18,99	4,88	19,00	100,32		
	Yüksek	10	17,10	7,00	20,00	87,10		
Dayanıklılık	Düşük	51	8,25	3,24	8,00	91,47	1,918	0,383
	Orta	133	8,59	3,12	9,00	98,30		
	Yüksek	10	9,70	3,95	11,00	117,60		
Yoğunlaşma	Düşük	51	8,65	3,40	8,00	90,65	1,166	0,558
	Orta	133	8,99	2,96	9,00	99,49		
	Yüksek	10	9,20	2,78	10,00	105,95		
Düzenleme	Düşük	51	7,94	3,18	7,00	88,45	1,894	0,388
	Orta	133	8,62	3,35	9,00	101,09		
	Yüksek	10	8,20	3,91	9,50	95,85		
Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği	Düşük	51	43,82	12,46	43,00	90,09	1,207	0,547
	Orta	133	45,65	11,70	47,00	100,13		
	Yüksek	10	44,70	14,44	48,00	100,35		

Tablo 9’da, çalışmaya dahil edilen özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin aylık hane gelirine göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği’nden elde etmiş oldukları genel puanlar ile ölçeğin alt boyutları olan değerlendirme, dayanıklılık, yoğunlaşma ve düzenleme puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulunmamıştır ($p>0,05$). Aylık geliri orta düzeyde olan ebeveynlerin değerlendirme, düzenleme ve Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği genel puanları, aylık geliri yüksek düzeyde olanların ise dayanıklılık ve yoğunlaşma puanları, diğer gelir düzeylerine sahip ebeveynlerin puanlarından yüksek hesaplanmasına karşın, aylık gelir düzeyi değişkeninden kaynaklı oluşan puan farkların istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı görülmüştür.

Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Psikolojik Desteğe İhtiyaç Duyma Durumlarına Göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tablo 10’de çalışmaya dahil edilen özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik desteğe ihtiyaç duyma değişkenine göre sıkıntıyı tolere etme ölçeğinden elde etmiş oldukları puanların karşılaştırılması için kullanılan Mann Whitney U testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 10

Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Psikolojik Desteğe İhtiyaç Duyma Durumlarına Göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Psk. Des. İhtiyaç	n	$\bar{X}$	SS	M	SO	Z	p
Değerlendirme	Evet	76	19,07	5,08	19,00	101,09	-0,716	0,474
	Hayır	118	18,47	5,13	19,00	95,19		
Dayanıklılık	Evet	76	8,38	3,24	9,00	94,80	-0,541	0,588
	Hayır	118	8,68	3,17	8,50	99,24		
Yoğunlaşma	Evet	76	8,75	3,15	9,00	94,58	-0,585	0,559
	Hayır	118	9,02	3,01	9,00	99,38		
Düzenleme	Evet	76	9,12	3,14	9,00	110,33	-2,565	0,010*
	Hayır	118	7,97	3,39	7,00	89,24		
Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği	Evet	76	45,74	12,02	46,00	100,13	-0,524	0,600
	Hayır	118	44,72	12,03	44,50	95,81		

* $p < 0,05$

Tablo 10 incelendiğinde, özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik desteğe ihtiyaç duyma durumlarına göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği’nin alt boyutunda yer alan düzenleme puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olduğu saptanmıştır ($p < 0,05$). Psikolojik desteğe ihtiyaç duyan ebeveynlerin düzenleme puanları, psikolojik desteğe ihtiyaç duymayan ebeveynlerin düzenleme puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik desteğe ihtiyaç duyma durumlarına göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği genel puanları ile değerlendirme, dayanıklılık ve yoğunlaşma alt boyutlarından aldıkları puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olmadığı görülmüştür ($p > 0,05$). Psikolojik desteğe ihtiyaç duyan ve psikolojik desteğe ihtiyaç duymayan ebeveynlerin değerlendirme, dayanıklılık ve yoğunlaşma puanları ile Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği genel puanları benzerdir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin “yaş” grubu değişkenine göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği’nden elde etmiş oldukları genel puanlar ve ölçeğin alt boyutları arasında yer alan değerlendirme, dayanıklılık, yoğunlaşma ile düzenleme puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulunmamıştır. Özyürek (2021), yapmış olduğu çalışmada özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin sıkıntıya dayanma düzeyleri ile hayat anlamı arasındaki ilişkiye bakmıştır. Çalışma sonucunda, OSB olan çocuğu bulunan ebeveynlerin yaş grubuna göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği ile elde edilen genel puanlar ile ölçeğin alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu sonuç araştırmamızın bulgusuyla benzerdir. Akça ve Özyürek (2019), yapmış oldukları çalışmada ise tipik gelişim gösteren ve çocuğu zihin yetersizliği olan ebeveynlerle yapmış olduğu araştırmada sıkıntıya dayanma

seviyesinin yükseldikçe depresyon ile anksiyete seviyelerinin düştüğünü saptamışlardır. Ebeveynlerin duygusal deneyimlerinden kaynaklı olarak hayatlarında karşı karşıya kaldıkları olumlu olmayan durumlar karşısında etkilenebilir düzeyi ile bağlantılı olabileceği ve sıkıntıya dayanma seviyesi yükseldikçe üzüntülü durumlardan az etkilenebilecekleri düşünülebilir. 50 yaş ve üzeri yaş grubunda olan özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin dayanıklılık, yoğunlaşma ve düzenleme alt boyutlarından aldıkları puanlar, daha genç yaşta ebeveynlerin dayanıklılık, yoğunlaşma ve düzenleme puanlarından yüksek, 20-29 arası yaş grubunda bulunan ebeveynlerin ise değerlendirme ve Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği genel puanları, yaşı daha büyük olan ebeveynlerin değerlendirme ve Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği genel puanlarından yüksek hesaplanmasına karşın, yaş gruplarından dolayı oluşan puan farklarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bulunmamıştır. Flynt ve Wood (1989), çalışmalarında orta düzey zihin yetersizliği olan çocuğu olan annelerin uyum döneminde kaynakları gereğince kullanmamaları ve yaşça büyük annelerin yaşamlarında huzurlu bulunduğu saptanmıştır. Bu durum ise çocuğunun özel eğitim gerektirmesinin herkes tarafından bilinmesi olarak açıklamıştır. Özyürek (2021) araştırma sonucunda, ebeveynlerin sıkıntıya dayanma düzeyleri ile yaşamı anlamlı bulma düzeylerinin yüksek olmadığını ve sıkıntıya dayanma düzeyi düştükçe, hayat anlamlarının da düştüğü bulunmuştur. Bu çalışmada özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin sıkıntıyı tolere etme seviyeleri, çocuğun yetersizliği ile ilgili olarak geçen süre durumu kabullenme sürecini tamamlamamış olmalarıyla ifade edilebilir.

Araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin “*cinsiyetine*” göre sıkıntıyı tolere etme ölçeği alt boyutu olan düzenleme puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olduğu bulunmuştur. Kadınların düzenleme puanları, erkeklerin düzenleme puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Özel gereksinimli çocuğu olan anneler ile gerçekleştirilen araştırmada, umutsuzluk seviyesi arttıkça, çocuklarını kabul etmememe seviyelerinin de yükselmekte olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Erdal & Efiltili, 2021). Kadınlar, genel tabiatları gereği erkeklere nazaran daha dayanıklı olabilmektedir. Düzenleme, olumlu olmayan hislerin etkisini en aza indirmek için yöntemlere başvurma ya da hislerden kurtulmak için mücadele verme durumu olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle de kadınların erkeklere göre düzenleme alt boyutundan aldıkları puanların farklılık yarattığı düşünülmektedir. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin cinsiyetine göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği genel puanları ile değerlendirme, dayanıklılık ve yoğunlaşma alt boyutlarından aldıkları puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulunmamıştır. Ebeveynlerin, değerlendirme, dayanıklılık ve yoğunlaşma puanları ile Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği genel puanları benzerdir. Griffith vd. (2010), OSB bulunan çocuğa olan annelerle yapmış olduğu araştırmalarında annelerin çocukları ile ilgili olumlu algılarının düşük bulunduğu ortaya çıkmıştır. Töret vd. (2014), OSB bulunan çocuğu olan anne ve babaların günlük yaşam özelliklerine baktığı araştırmasında, anne ve babalarının günün her saatini çocukları için kullandıklarına, dinlenecek vakitlerinin oldukça kısıtlı olduğuna ve günlük uğraşlarının fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. OSB tanısı alan çocuğu olan ebeveynlerin, çocuklarının problem davranış düzeyinin tipik gelişim gösteren akranlarından daha fazla olmasından dolayı gibi sebeplerden ve bu sebeplerinin önüne geçemeyeceklerini düşünmelerinden ötürü umutlarını kaybettikleri ve streslerinin daha fazla olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, Chan ve Lam (2016) yaptıkları araştırmada OSB olan çocuğu olan ebeveynlerde stresin ebeveynlerin çocuklarına karşı daha az tolerans göstermeleri ve öfkeli olmaları ile ilişkili olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin “*medeni durum*” değişkenine göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği alt boyutu olan değerlendirme puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olduğu tespit edilmiştir. Evli olan ebeveynlerin değerlendirme puanları, bekar olan anne ve

babaların değerlendirme puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Köse (2019), yapmış olduğu araştırmasında boşanma sürecinde olan ve evli olan ebeveynlerin sıkıntıya dayanma ile hayat doyumları arasındaki ilişkiye bakmıştır. Evli olan ebeveynlerin, sıkıntıya dayanma düzeylerinin, boşanma sürecindeki ebeveynlere göre anlamlı seviyede yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Evli olan ebeveynlerin “değerlendirme” alt boyutu puanları ile boşanma sürecindeki ebeveynlere göre anlamlı seviyede yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç araştırmamızın bulgusu ile benzerlik göstermektedir. Değerlendirme, sıkıntıyı tolere etme seviyesinin yüksek olmadığı, var olan sıkıntının varlığı görmekte güçlük ve baş etmemede yetersiz kalma durumu olarak ifade edilmektedir. Bu durumun evli olan ebeveynlerin ekonomik sıkıntılarının olması, çocuk ya da çocuklarının bakım ihtiyaçlarının birlikte karşılamaları ve ebeveynler arası ortaya çıkabilecek sıkıntıların etkili olabileceği düşünülmektedir. Ebeveynlerin medeni durumuna göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği genel puanları ve ölçeğe ait dayanıklılık, yoğunlaşma ile düzenleme alt boyutlarından aldıkları puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulunmadığı bulunmuştur. Belen (2017) yılında yapmış olduğu çalışmada hastaların sıkıntıyı tolere etme ile medeni durum arasından herhangi bir istatistiksel fark olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuç araştırmamızın bulgusu ile benzerlik göstermektedir. Hazımlı (2020), İngilizce öğretmenleri ile yapmış olduğu çalışmada sıkıntıyı tolere etme ile medeni durum değişkeninin anlamlı düzeyde etkilemediği sonucuna ulaşmıştır. Medeni durumu evli olan ve medeni durumu bekar olan ebeveynlerin dayanıklılık, yoğunlaşma ve düzenleme puanları ile Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği genel puanları benzer bulunmuştur. Ebeveynlerin karşılaşmış oldukları hoşnutsuzluk ve sıkıntı verici durumlar ile başa çıkmayı denemeyi ve sorunlarının üstesinden gelip hayatlarına devam etmelerinin onlar için daha sağlıklı olacağını düşünmelerinin etkili olduğu düşünülmektedir. Dayanıklılık; kişilerin sıkıntılar karşısında hangi seviyede dayanabildikleri ve başa çıkabileceklerini, yoğunlaşma; olumlu olmayan hisleri ile karşılaşan kişilerinin dikkatlerinin hangi seviyede dağıldığını, fonksiyelliğini ise sürdürüp sürdüremeyeceğini; düzenleme ise olumlu olmayan hislerin etkilerini azaltmak için yöntemlerden faydalanma ya da hislerden kurtulmak için mücadelede etmesini ifade etmektedir.

Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin “*çocuk sayısı*” değişkeni ile Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği genel puanları ve ölçeğin alt boyutlarında yer alan olan değerlendirme, dayanıklılık, yoğunlaşma ile düzenleme puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulunmamıştır. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin sahip olduğu çocuk sayısı fark etmeksizin değerlendirme, dayanıklılık, yoğunlaşma ve düzenleme puanları ile Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği genel puanları benzer hesaplanmıştır. Akça (2016), tarafından zihin yetersizliği tanısı almış çocuklar ile tipik gelişim özelliklerine sahip çocuğu bulunan anne ve babaların sıkıntıya dayanma düzeyleri ile depresyon, anksiyete ile stres seviyelerinin ilişkisini belirlemek amacıyla yapılan çalışmada ebeveynin sahip oldukları çocuk sayısını ebeveynlerin sıkıntıyı tolere etme ve anksiyete stres seviyelerinde herhangi bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmamıştır. Bu sonuç araştırmamızın bulgusu ile benzerlik göstermektedir. Aile içerisinde çocuk sayısı arttıkça sıkıntıyı tolere etme seviyesinin azalması düşünülmekte ancak araştırma sonucumuz bize çocuk sayısı ile sıkıntıyı tolere etme arasında fark olmadığını göstermektedir. Bunun nedenin dünyaya gelmiş olan çocuğun tipik gelişim gösteren ya özel gereksinimli çocuk olmasını fark etmeksizin dünyaya gelen tüm çocuk ya da çocuklarının özel birey olarak görmeleri olduğu düşünülmektedir. Fırat vd. (2002) tarafından yapılan araştırmada da otizm spektrum bozukluğu olan çocuklarıyla birlikte sahip oldukları kardeş sayısının annelerin ruhsal sağlıklarında herhangi bir değişime neden olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Al-Kuwari (2007) yapmış olduğu araştırmasında aile içerisinde başka özel gereksinimli çocuğun bulunmasının

annelerin ruhsal sağılığını anlamlı derece olumsuz olarak etkilediğı sonucuna ulaşmışlardır. Dereli ve Okur (2008), özel gereksinimli çocuğı olan ebeveynlerin depresyon düzeylerinin değerlendirmek yapmış oldukları araştırmada üç ve üçten daha fazla çocuğı bulunan anne ve babaların çocuk sayısı ile depresyon seviyelerinin anlamlı ve ilişkili olduğı sonucuna ulaşmıştır.

Özel gereksinimli çocuğı olan ebeveynlerin “*eğitim durumuna*” göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeğı’nin alt boyutlarında yer alan dayanıklılık ve düzenleme puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulunmuştur. Lisans ve üzerinde eğitim seviyesindeki mezunu olan ebeveynlerin dayanıklılık ve düzenleme alt boyutlarından aldıkları puanlar, ilkokul mezunu olan ebeveynlerin dayanıklılık ve düzenleme puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek hesaplanmıştır. Akça (2016), tarafından zihin yetersizlik tanısı almış ve tipik gelişim özellikleri bulunan çocuğı olan ebeveynlerin sıkıntıya dayanma düzeyleri ve depresyon, anksiyete ile stres seviyeleri arasındaki ilişkiye bakmak amacıyla yapılan çalışmada öğrenim düzeyinin sıkıntıyı tolere etmeye herhangi bir etkisi olmadığını ve özel gereksinimli çocuğı olan lisans seviyesinde eğitime sahip babaların anksiyete seviyelerinin diğer babalara göre daha düşük olduğı saptanmıştır. Bu sonuç araştırmamızın bulgusuyla benzerlik göstermektedir. Lisans eğitimi almış ebeveynlerin, ilkokul mezunu olan ebeveynlere göre dayanıklılık ve düzenleme alt boyutlarından daha yüksek olmasının nedeninin lisans mezunu ebeveynlerin kişisel gelişimleriyle daha çok ilgilendikleri düşünülmektedir. Özel gereksinimli çocuğı olan ebeveynlerin eğitim durumu ile Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeğı genel puanları, değerlendirme ve yoğunlaşma puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark saptanmamıştır. İlkokul, ortaokul, lise, lisans ve üzeri eğitim durumuna sahip ebeveynlerin değerlendirme ve yoğunlaşma puanları ile sıkıntıyı tolere etme puanları benzerdir. Kaçan-Softa (2012) zihin yetersizliği çocuğı olan ebeveynlerle gerçekleştiriğı çalışmada özel gereksinimli çocuğı olan ebeveynlerin depresyon ile eğitim durumu değişkenini arasında anlamlı bir farklılık bulmadığını ortaya koymuştur. Sipahi (2002) araştırmasında eğitim seviyesinin annenin depresyon sıklığına herhangi bir etkisinin olmadığı sonuca ulaşmıştır. Araştırmalar sonucunda elde edilen sonuçlar, araştırmamızdaki bulgular ile benzerlik göstermektedir.

Araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğı olan ebeveynlerin “*aylık hane geliri*” değişkeninin Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeğı genel puanları ile ölçeğin alt boyutları olan değerlendirme, dayanıklılık, yoğunlaşma ve düzenleme puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulunmamıştır. Özyürek (2019), yapmış olduğı çalışmada aynı sonuca ulaşmıştır. Bu sonuç araştırmamızın bulgusu ise benzerlik göstermektedir. Düşük hane geliri olan ebeveynlerin ekonomik sıkıntılar nedeni ile sıkıntıyı tolere edememeleri düşünülmektedir ancak araştırma sonuçlarına göre gelir düzeyi ile sıkıntıyı tolere etme arasında ilişki olmadığı ortaya çıkmıştır. Bunun nedeninin KKTC devleti tarafından özel gereksinimli çocuğı olan ebeveynlerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla ailelere belli bir miktarda verilen maaşların etkisi olduğu düşünülmektedir. Aylık geliri orta düzeyde olan ebeveynlerin değerlendirme, düzenleme ve Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeğı genel puanları, aylık geliri yüksek düzeyde olanların ise Dayanıklılık ve Yoğunlaşma puanları, diğer gelir düzeylerine sahip ebeveynlerin puanlarından yüksek hesaplanmasına karşın, aylık gelir düzeylerinden kaynaklı puan farklarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı görülmüştür. Şimşek (2015), otizm spektrum bozukluğu olan çocuğı bulunan ebeveynler ile yaptığı çalışmada gelir seviyesi düşük olan annelerin umutsuzluk seviyesinin daha fazla olduğı sonucuna ulaşmıştır. Erdal ve Efilti (2021), araştırmalarında özel gereksinimli çocuğı olan annelerin umutsuzluk seviyeleri ile yaş, eğitim durumu ve meslek değişkenleri ilişkiiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda

annelerin, umutsuzluk seviyelerinin yaş ve gelir düzeyi değişkenine göre herhangi bir farklılık bulunamazken, eğitim seviyesi ve meslek değişkeni arasından farklılık olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin “*ebeveynlerin psikolojik desteğe ihtiyaç duyma*” durumlarına göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği’nin alt boyutunda yer alan düzenleme puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olduğu saptanmıştır. Psikolojik desteğe ihtiyaç duyan ebeveynlerin düzenleme puanları, psikolojik desteğe ihtiyaç duymayan ebeveynlerin düzenleme alt boyutundan alınan puanların istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır. Toy ve Kesici (2020), özel gereksinimli çocuğu olan annelerin eğitim ihtiyaçlarını belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada araştırmaya dahil edilen ebeveynlerin büyük bir kısmı problemlerle baş edebilmek için psikolojik destek istedikleri sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuç araştırmamızın bulgusu ile benzerlik göstermektedir. Ailede özel gereksinimli çocuğun bulunması anne ve baba için hayatlarında birçok değişiklik getirmektedir. Özel gereksinimli çocuğun bakımı, ihtiyaçları ve eğitimi ile birlikte bazı sorunlarda beraberinde getirmektedir. Bu sorunlardan kurtulmak ve yaşam kalitelerine artırmak için ebeveynlerin psikolojik destek almaya ihtiyaç duydukları düşünülmektedir (Akün vd., 2022; Erden & Nuri, 2023). Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik desteğe ihtiyaç duyma durumlarına göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği’nden elde etmiş oldukları genel puanlar ile ölçeğin alt boyutlarında bulunan değerlendirme, dayanıklılık ve yoğunlaşma puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulunmadığı görülmüştür. Psikolojik desteğe ihtiyaç duyan ve psikolojik desteğe ihtiyaç duymayan ebeveynlerin değerlendirme, dayanıklılık ve yoğunlaşma puanları ile sıkıntıyı tolere etme ölçeği genel puanları benzerdir. Ergin vd. (2007), çalışmasında özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerde babaların depresyon seviyelerinin annelere göre daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dereli ve Okur (2008), özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin depresyon seviyesinin belirlenmesi amacıyla yapmış olduğu çalışmada anne ve baba olmanın depresyon seviyesinde herhangi bir etki oluşturmadığı ve ebeveynlerin stres kaynaklarından etkilendiği sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmaya katılan özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin, Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği alt boyutu olan değerlendirme puanında evli olan ebeveynlerin değerlendirme puanları, bekar olan ebeveynlerin değerlendirme puanlarından yüksek olmasından dolayı evli olan ebeveynlere sıkıntıyı tolere edebilmesi için psikolojik destek hizmetlerinden faydalanmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin eğitim durumuna göre Sıkıntıyı Tolere Etme Ölçeği’ne ait dayanıklılık ve düzenleme alt boyutlarından aldıkları puanlar, ilkökul mezunu olan ebeveynlerin dayanıklılık ve düzenleme puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmasından dolayı ilkökul mezunu olan ebeveynlere konferanslar ve seminerler verilebilir. Özel eğitim hizmetlerine ve kaynaklara erişimi artırmak için çeşitli önlemler alınmalıdır. Bu önlemler arasında, özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin ve çocuklarının toplu taşıma, kamu binaları ve diğer kamu hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak için altyapı iyileştirmeleri ve düzenlemeler yer almaktadır. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlere bireysel rehberlik ve danışmanlık verilmesinin yanı sıra ebeveynlerden oluşan gruplar oluşturularak grupla rehberlik ve danışmanlık hizmeti verilmesi yarar sağlayabilir. İleri araştırmalarda, özel gereksinimli bireylerin almış oldukları tanılarının bir değişken olarak ebeveynlerin sıkıntıya dayanma düzeyleri ile ilişkili olup olmadığı incelenebilir.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişki bulunmamakta, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması olmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Araştırmanın etik kurul onayı, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu'ndan 17.01.2022 tarihinde EKK21-22/08/008 sayılı karar ile alınmıştır.

Katkı Oranı: Yazarlar makaleye eşit oranda katkıda bulunmuştur.

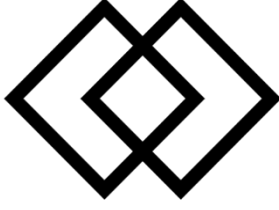
5. Kaynakça

- Akça, F. (2016). *Zihinsel yetersizlikten etkilenmiş ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlerin sıkıntıyı tolere etme durumları ile depresyon, anksiyete ve stres düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 440426) [Yüksek lisans tezi, Karabük Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Akça, F., & Özyürek, A. (2019). The distress toleration status, depression, anxiety and stress levels of parents who have normally developed children and who have intellectual disability children. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(1), 347-361. <https://doi.org/10.7596/taksad.v8i1.1787>
- Akın, A., Akça, M. Ş., & Gülşen, M. (2015). Sıkıntıyı tolere etme ölçeği Türkçe formu: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(2), 619-630.
- Akün, B., Nuri, C., & Karabıyık, V. (2022). Investigation of the relationship between the needs of parents whose children attend the inclusion class and their levels of burnout. *Online Submission*, 11(1), 19-27.
- Al-Kuwari, M. G. (2007). Psychological health of mothers caring for mentally disabled children in Qatar. *Neurosciences Journal*, 12(4), 312-317.
- Allan, N. P., Macatee, R. J., Norr, A. M., & Schmidt, N. B. (2014). Direct and interactive effects of distress tolerance and anxiety sensitivity on generalized anxiety and depression. *Cognitive Therapy and Research*, 38(5), 530-540. <https://doi.org/10.1007/s10608-014-9623-y>
- Ateş, S., Ogelman, H. G., & Güven, D. (2022). Otizm spektrum bozukluğu tanısı almış çocukları olan annelerin tükenmişlik düzeylerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Premium e-Journal of Social Science (PEJOSS)*, 6(19), 59-75. <https://doi.org/10.37242/pejoss.2221>
- Belen, H. (2017). *Kanserli Hastalarda Affetme, Rahatsızlığa Dayanma Düzeyleri ve Psikiyatrik Belirtiler*: (Tez No. 668679) [Yüksek lisans tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Blackledge, J. T., & Hayes, S. C. (2001). Emotion regulation in acceptance and commitment therapy. *Journal of Clinical Psychology*, 57(2), 243-255. [https://doi.org/10.1002/1097-4679\(200102\)57:2<243::AID-JCLP9>3.0.CO;2-X](https://doi.org/10.1002/1097-4679(200102)57:2<243::AID-JCLP9>3.0.CO;2-X)
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2005). *Research methods in education* (5th ed.). Routledge Falmer.

- Çuhaci, E. E., & Nuri, C. (2022). Examination of the perceptions of families with special needs children towards teachers, school communication, and cooperation. *International Journal of Curriculum and Instructional Studies*, 12(2), 473-496.
- Dereli, F., & Okur, S. (2008). Engelli çocuğa sahip olan ailelerin depresyon durumunun belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi*, (25), 164-168.
- Doherty, D.T., Moran, R., & Kartalova-O'Doherty, Y., (2008). *Psychological distress, mental health problems and use of health services in Ireland*. Health Research Board.
- Eker, E. (2015). Otizme psikanalitik bir bakış. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, 1(1), 69-77.
- Erdal, H. E., & Efilı, E. (2021). Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyi Tanrı algısı ve çocuğunu kabul-ret düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 199-223. <https://doi.org/10.33206/mjss.820058>
- Erden, N. & Nuri, C. (2023). COVID-19 pandemi sürecinde özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine devam eden özel gereksinimli çocukların ailelerinin beklentisi. *Turkish Special Education Journal International*, 5(1), 59-92.
- Ergin, D., Nesrin, Ş. E. N., Eryılmaz, N., Eryılmaz, N. E., Pekuslu, S., & Kayacı, M. (2007). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin depresyon düzeyi ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(1), 41-48
- Fırat, S., Diler, R. S., Avcı, A., & Gulsah, G. (2002). Comparison of psychopathology in the mothers of autistic and mentally retarded children. *Journal of Korean medical science*, 17(5), 679-685.
- Findling, Y., Barnoy, S., & Itzhaki, M. (2023). Burden of treatment, emotion work and parental burnout of mothers to children with or without special needs: A pilot study. *Current Psychology*, 42(22), 19273-19285. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-03074-2>
- Flynt, S. W., & Wood, T. A. (1989). Stress and coping of mothers of children with moderate mental retardation. *American Journal of Mental Retardation: AJMR*, 94(3), 278-283.
- Griffith, G. M., Hastings, R. P., Nash, S., & Hill, C. (2010). Using matched groups to explore child behavior problems and maternal well-being in children with Down syndrome and autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(5), 610-619. <https://doi.org/10.1007/s10803-009-0906-1>
- Grisham, J. R., Roberts, L., Cerea, S., Isemann, S., Svehla, J., & Norberg, M. M. (2018). The role of distress tolerance, anxiety sensitivity, and intolerance of uncertainty in predicting hoarding symptoms in a clinical sample. *Psychiatry Research*, 267, 94- 101. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2018.05.084>
- Güler, G., Bedel, A., & Çelik, S. (2022). Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerde tükenmişlik: aile stresi, aile yaşam doyumu ve aile işlevselliğinin rolü. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(1), 274-292. <https://doi.org/10.51460/baebd.1032785>
- Hazımlı, A. (2020). *İngilizce öğretmenlerinin sıkıntıyı tolere etme ve tükenmişlik düzeyleri üzerine bir araştırma - Ankara örneği* (Tez No. 627850) [Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel.

- Köse, T. (2019). *Boşanma sürecindeki ve evli bireylerin bilişsel duygu düzenleme sıkıntısını tolere etme ve yaşam doyumlarının incelenmesi* (Tez No. 579659) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Laposa, J. M., Collimore, K. C., Hawley, L. L., & Rector, N. A. (2015). Distress tolerance in OCD and anxiety disorders, and its relationship with anxiety sensitivity and intolerance of uncertainty. *Journal of Anxiety Disorders*, 33, 8-1. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2015.04.003>
- Lecavalier, L., Leone, S., & Wiltz, J. (2006). The impact of behavior problems on caregiver stress in young people with autism spectrum disorders. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(3), 172-183. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2005.00732.x>
- Michel, N. M., Rowa, K., Young, L., & McCabe, R. E. (2016). Emotional distress tolerance across anxiety disorders. *Journal of Anxiety Disorders*, 40, 94-103. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2016.04.009>
- Nealy, C.E, O'Ha,Re, L., Powers, J. D., & Swick, D.C. (2012). The impact of autism spectrum disorders on the family: a qualitative study of mothers' perspectives. *Journal of Family Social Work*, 15(3), 187- 201. <https://doi.org/10.1080/10522158.2012.675624>
- Nuri, C., Akcamete, G., & Direktor, C. (2019). The quality of life and stress levels in parents of children with attention deficit hyperactivity disorder. *European Journal of Special Education Research*, 4 (3), 27-40.
- Öcal, O. (2011). Sıkıntı kavramı ve bir küçük burjuvanın gençlik yılları romanı. *Journal of Black Sea Studies*, 8(28), 151-164.
- Olçay Gül, S., & Tekin İftar, E. (2012). Otizm spektrum bozukluğu tanısı olan bireyler için sosyal öykülerin kullanımı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 13(2), 1-20. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000168
- Özyürek, A. (2021). Otizm spektrum bozukluğu tanılı çocuğa sahip ebeveynlerde sıkıntıyı tolere etme ve yaşam anlamı arasındaki ilişki. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 405-421. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/kusbd/issue/64339/827169>
- Parladé, M. V., Weinstein, A., Garcia, D., Rowley, A. M., Ginn, N. C., & Jent, J. F. (2020). Parent-child interaction therapy for children with autism spectrum disorder and a matched case-control sample. *Autism*, 24(1), 160-176. <https://doi.org/10.1177/1362361319855851>
- Saunders, M. N., & Townsend, K. (2018). *Choosing participants*. Sage.
- Simons, J. S., & Gaher, R. M. (2005). The Distress Tolerance scale: Development and validation of a self-report measure. *Motivation and Emotion*, 29, 83-102. <https://doi.org/10.1007/s11031-005-7955-3>
- Sipahi, Ö. (2002). *Down sendromlu çocuğu olan annelerde depresyon sıklığı ve ilişkili faktörlerin araştırılması* (Tez No. 115442) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Softa Kaçan, H. (2013). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin depresyon düzeylerinin incelenmesi. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(2), 589-600.

- Sterle, M. F., Vervoort, T., & Verhofstadt, L. L. (2018). Social support, adjustment, and psychological distress of help-seeking expatriates. *Psychologica Belgica*, 58(1), 297.
- Şimşek, D. (2015). *Otistik çocuğu olan annelerin algıladıkları sosyal desteğe göre umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi* (Tez No. 410263) [Yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Töret, G., Özdemir, S., Gürel Selimoğlu, Ö. & Özkubat, U. (2014). Otizmli çocuğa sahip olan ebeveynlerin çocuklarının günlük yaşam özellikleri, günlük oyun etkileşimleri, problem davranışlar ve iletişim stillerine ilişkin görüşleri. *Ege Eğitim Dergisi*, 15(1), 1-44. <https://doi.org/10.12984/eed.12243>
- Toy, A. B., & Kesici, İ. (2020). Özel gereksinimli çocuğu olan annelerin eğitim ihtiyaçları. *İleri Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 61-93.
- Üstüner Top, F. (2009). Otistik çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları sorunlar ile ruhsal durumlarının değerlendirilmesi: niteliksel araştırma. *Çocuk Dergisi*, 9(1), 34-42.
- Vujanovic, A. A., Rathnayaka, N., Amador, C. D., & Schmitz, J. M. (2016). Distress tolerance: Associations with posttraumatic stress disorder symptoms among trauma exposed, cocaine-dependent adults. *Behavior Modification*, 40(1-2), 120-143. <https://doi.org/10.1177/0145445515621490>
- Wetchel, K., & Carter, A. S. (2008). Reaction to diagnosis and parenting styles among mothers of young children with ASD. *Autism*, 12(5), 575-594. <https://doi.org/10.1177/1362361308094505>
- Zvolensky, M. J., Vujanovic, A. A., Bernstein, A., & Leyro, T. (2010). Distress tolerance: Theory, measurement, and relations to psychopathology. *Current Directions in Psychological Science*, 19(6), 406-410. <https://doi.org/10.1177/0963721410388642>

Sosyal Bilimler
EKEV AKADEMİ
d e r g i s i

eISSN:2148-0710 - pISSN:1301-6229

Makalenin geliş tarihi: 18.09.2024
1.Hakem Rapor Tarihi: 04.11.2024
2.Hakem Rapor Tarihi: 04.12.2024
3.Hakem Rapor Tarihi: 25.12.2024
Yayına Kabul Tarihi: 08.01.2025

TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ PİYASASINDA YABANCILARIN YERİ: 2010-2023 YILLARI ARASINDA BİR DEĞERLENDİRME

Eylül KABAKÇI GÜNAY*

Öz

Yabancıların Türkiye'de işgücü piyasalarındaki yerinin ne olduğu, hangi sektörlerde istihdam edildikleri, hangi şehirlerde işgücü piyasasında daha yoğun bir biçimde yer aldıkları ve çalıştıkları sektörlerin çeşitliliğinin tespiti gelecekte yabancılara yönelik uygulanacak istihdam politikaların çeşitlendirilebilmesi için oldukça önemlidir. Mevcut duruma ve gelecek ihtiyaçlara uygun bir biçimde oluşturulacak bu politikalar, kayıt dışı istihdamın azaltılmasında da rol oynayacaktır. Türkiye'de yabancı olarak tabir edilen kişilerin hukuken birden fazla statüsü vardır. Bunlar mülteci, sığınmacı, göçmen, geçici koruma statüsünde bulunanları ifade etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de işgücü piyasalarında yer alan yabancıların genel görünümünü ortaya koymaktır. Bu amaca yönelik olarak, Türkiye'de yabancı işgücüne yönelik genel bilgiler verildikten sonra, 2010-2023 yılları arasında Türkiye'de gerçekleşen uluslararası göçler ele alınmış; yabancıların Türkiye'de işgücü piyasalarına katılımlarına yönelik hukuki düzenlemeler, çalışma izin türleri, 2010-2023 yılları arasında Türkiye'de çalışma iznine sahip yabancıların sayıları, cinsiyet dağılımı, eğitim düzeyleri ve faaliyet gösterdikleri iş kolları araştırılmıştır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren göç idaresi başkanlığından alınan veriler çerçevesinde gerçekleştirilen analiz neticesinde çalışmaya konu olan 2010-2023 yılları arasında Türkiye'de yabancıların çalışma izni sayılarının 17 kat arttığı; bu oran içerisinde yoğunluğun Suriyelilere ait olduğu, çalışma izinlerinin eğitim yoğunluğuna bakıldığında ise lise ve üniversite mezuniyeti ağırlıklı olduğu, 2023 yılında ise toplam verilen çalışma izinlerinin %45'inin Suriyelilere verildiği, yabancılar arasında çalışma izin oranının 2023 yılında %72.4 ile erkeklere %27.6 ile kadınlara ait olduğu, inceleme yılları arasında yabancıların faaliyet gösterdiği ilk üç sıradaki ekonomik faaliyet türünün konaklama, ev içi çalışan personelin işverenleri olarak hane halklarının faaliyetleri, eğitim ve toptan ticaret arasında değişkenlik gösterdiği ve yine bu yıllar arasında yabancıların en çok çalışma iznine sahip oldukları ilin ise İstanbul olduğu görülmüştür. Bu bağlamda ilgili kurumlar tarafından yabancı iş gücünün büyük şehirlerdeki yoğunluğunun takibi, nitelikli yabancı iş gücünden faydalanılabilecek öncelikli alanların belirlenmesi, sektörlerde var olan ihtiyaçlar dahilinde meslek edindirme kurslarının yabancılar nezdinde yaygınlaştırılması ve varsa ücret dengesizliklerinin giderilmesi adına yabancılara karşı kanun dışı ücret uygulamalarının takibinin sıklaştırılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı, İşgücü, Göç, Çalışma izni.

Jel Kodu: E24, J2, J6, J61.

Foreigners in the Labor Market in Turkey: An Evaluation Between 2010-2023

Abstract

The position of foreigners in the labor market in Turkey, the sectors in which they are employed, the cities where they are more densely represented in the labor market, and the diversity of the sectors they work in are crucial for diversifying future policies towards foreigners. These policies, developed in accordance with the current situation and future needs, will also play a role in reducing informal employment. In Turkey, individuals referred to as foreigners legally hold multiple statuses. These include refugees, asylum seekers, immigrants, and those under temporary protection. The primary aim of this research is to provide a general overview of foreigners in the Turkish labor market. To achieve this, after presenting general information on the foreign labor force in Turkey, international migrations to Turkey between 2010 and 2023 are addressed; legal regulations regarding the participation of foreigners in the labor market in Turkey, types of work permits, the number of foreigners holding work permits in Turkey between 2010 and 2023, their gender distribution, educational levels, and the sectors in which they operate are examined. Based on data obtained from the Presidency of Migration

* Doç.Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat ABD, eylul.kabakci@idu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5547-4316>

Management, operating under the Ministry of Labor and Social Security, the analysis reveals that the number of work permits issued to foreigners in Türkiye increased 17-fold between 2010 and 2023. Syrians constitute the majority of this increase. When considering the educational intensity of work permits, it is observed that high school and university graduates dominate. In 2023, 45% of all work permits issued were granted to Syrians. Among foreigners, the work permit ratio in 2023 was 72.4% for men and 27.6% for women. During the examined years, the top three sectors in which foreigners were employed fluctuated between accommodation, activities of households as employers of domestic staff, education, and wholesale trade. It was also found that Istanbul was the city with the highest number of foreigners holding work permits during these years. In this context, it may recommend to direct the foreign workforce homogeneously to include other cities, to determine the priority areas where qualified foreign workforce can be used, to spread vocational training courses among foreigners within the scope of the needs in the sectors, and to increase the monitoring of illegal wage practices against foreigners in order to eliminate wage imbalances, if any.

Keywords: Foreigners, Labor force, Migration, Work permit.

Jel Code: E24, J2, J6, J61.

1. Giriş

Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler, geleceği şekillendiren dinamikler olarak öne çıkarken, bu değişimlerin ışığında yeni inceleme alanları da gündeme gelmektedir. Bunlardan biri, işgücü piyasalarında ve istihdam yapısındaki temel değişikliklerdir. Küreselleşen dünyada düzenli veya düzensiz göç hareketlerinin artışıyla birlikte, birçok ülkede yabancı uyruklu çalışanların sayısında önemli bir artış görülmüştür. 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun (YUKK) 3. maddesine göre "yabancı" bulunduğu ülke ile vatandaşlık bağı olmayan kişi olarak tanımlanmaktadır (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu [YUKK] 2013, Kanun No. 6458, md 3).

Çalışma izni ise, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından verilen ve yabancılara Türkiye'de belirli bir süre içinde çalışma ve ikamet etme hakkı tanıyan Resmî bir belge olarak tanımlanmaktadır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı [ÇSGB], t.y.). Yabancıların bir ülkedeki işgücü piyasasındaki durumunun analizi, o ülkenin özellikle işgücü piyasasına dair yapacağı planlamalarda ve gelecekte yabancılara verilecek çalışma izinlerinin ne gibi şartlara tabi olması gerektiğine yönelik verilecek kararlarda oyun kurucu bir etkiye sahiptir. Bu bakımdan yabancıların işgücü piyasalarındaki yeri, makro ekonomik politikalar üretilirken dikkate alınması gereken bir göstergedir.

Türkiye, jeopolitik konumu, tarihsel bağları ve ekonomik büyüme potansiyeli ile yabancı işçiler ve göçmenler için önemli bir durak haline gelmiştir. Hem komşu ülkelere gelen göçmenler hem de Türkiye'yi bir geçiş ülkesi olarak kullanan mülteciler, ülkenin demografik yapısını ve iş gücü piyasasını etkilemektedir. Tarihsel süreç bağlamında bir değerlendirme yapıldığında denilebilir ki 1923'te Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, ülkede büyük çaplı nüfus hareketlerini beraberinde getirmiştir. Ulus-devlet oluşturma sürecinde, göç hareketleri iki temel ekseninde gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki Müslüman olmayan nüfusun yurtdışına göçü ve diğeri de Osmanlı İmparatorluğu'nun eski topraklarından Türk ve Müslüman nüfusun Türkiye'ye göçü şeklindedir. Bu

süreçte, Türkiye'ye Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'dan gelen yaklaşık 825 bin kişi yerleşmiştir (Kirişçi, 2000).

Göç veren bir ülke olarak Türkiye, 20. yüzyılda, özellikle Avrupa'ya yönelik önemli bir göç yaşamıştır. Bu durum, 1960'larda Batı Almanya ile imzalanan ikili anlaşmayla başlamış ve Türk işçilerin iş için Almanya'ya göç etmelerine olanak tanımıştır. Bu eğilim, sonraki on yıllarda da devam etmiş ve Türkler Fransa, Hollanda ve Belçika gibi diğer Avrupa ülkelerine de göç etmişlerdir (Acar,2023).

Türk göç dalgası hem Türkiye hem de göç alan ülkeler üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Türkiye'de, büyük sayıda genç ve vasıflı işçinin göç etmesi beyin göçüne yol açmış ve bu durum ekonomik gelişmeyi olumsuz etkilemiştir. Bununla birlikte, yurtdışındaki Türk işçilerden gelen döviz transferleri Türkiye ekonomisinde önemli bir rol oynamış döviz kaynağının bir unsuru haline gelmiştir. Göç alan ülkelerde ise, Türk işçilerinin gelişi entegrasyon, kimlik ve kültürel çeşitlilik üzerine tartışmaları beraberinde getirmiştir. Avrupa'daki Türk topluluğu o zamandan beri büyüyerek bu ülkelerin sosyal ve ekonomik dokusunun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (İçduygu vd., 2014).

Göç alan bir ülke olarak Türkiye, özellikle son yıllarda önemli göç dalgaları ile anılmaktadır. 2010'ların başlarında, Türkiye, Suriye'deki iç savaştan kaçan Suriyeli mülteciler için bir hedef haline gelmiştir. 2024 Haziran ayı itibarıyla Türkiye'de kayıtlı yaklaşık 3,1 milyon Suriyeli mülteci bulunmaktadır (Göç Araştırmaları Vakfı, 2024). Ayrıca Türkiye, Afganistan, Irak ve İran gibi diğer ülkelerden de göçmenler almıştır. Genel olarak, göç Türkiye üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuş, ülkenin demografisini, ekonomisini ve toplumunu şekillendirmiştir. Türkiye'ye gelen göç dalgalarının en belirgin örnekleri şu şekilde özetlenebilir:

- 1922-1938 yılları arasında Yunanistan'dan 384 bin kişi,
- 1923-1945 yılları arasında Balkanlar'dan 800 bin kişi,
- 1933-1945 yılları arasında Almanya'dan 800 kişi,
- 1988 yılında Irak'tan 51.542 kişi,
- 1989 yılında Bulgaristan'dan 345 bin kişi,
- 1991 yılında I. Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'tan 467.489 kişi,
- 1992-1998 yılları arasında Bosna'dan 20 bin kişi,
- 1999 yılında Kosova'daki olaylar sonrasında 17.746 kişi,
- 2001 yılında Makedonya'dan 10.500 kişi,
- Nisan 2011-Mart 2022 arasında Suriye'deki iç karışıklıklar nedeniyle yaklaşık 3,6 milyon kişi Türkiye'ye göç etmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, t.y.).

Bahse konu olan dönem erken cumhuriyet yıllarından günümüze kadar ele alındığında denilebilir ki 1923-1950 yılları, Türkiye'nin ulus-devlet oluşturma süreci açısından önemli bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönem, iki temel nüfus hareketini içermiştir: Birincisi, Müslüman olmayan nüfusun yurtdışına göçü; ikincisi ise Osmanlı İmparatorluğu'nun eski topraklarında kalan Türk ve Müslüman nüfusun Türkiye'ye göçüdür. Bu süreçte, Müslüman olmayan nüfusun genel nüfus içindeki oranı %3'ten %1'e düşmüş ve toplam sayı yaklaşık 350.000'den 225.000'e gerilemiştir. Diğer yandan, Osmanlı'nın son döneminde başlayan ve Balkan Savaşları ile hız kazanan Balkanlar'daki Türk ve Müslüman nüfusun Türkiye'ye göçü, Cumhuriyet döneminde de planlı bir şekilde devam etmiştir. 1923-1950 yılları arasında başta Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'dan olmak üzere yaklaşık 850.000 kişi Türkiye'ye göç etmiştir (Kirişçi, 2000).

1950-1980 dönemi, Türkiye'de ulus-devlet inşasının daha yerleşik ve yerel bir boyut kazandığı bir aşamayı temsil etmektedir. Kırsal alanlardan şehirlere yoğun göç yaşanmış ve nüfusun homojenleşmesi hem Müslüman olmayanların dışarıya göçü hem de Türk ve Müslümanların Türkiye'ye göçü ile hızlanmıştır. Ayrıca bu dönemde, Türk ve Müslüman nüfusun yurt dışına işgücü göçü de başlamıştır; birçok Türk vatandaşı Avrupa ülkelerine göçmen işçi olarak gitmiştir. Bulgaristan ve Yugoslavya'dan Türkiye'ye süregelen göç ise yaklaşık 800.000 kişiyi kapsayarak devam etmiştir (Kirişçi, 2000).

1960'lı yıllarda Türkiye, uluslararası göç pazarında yeni bir rol üstlenmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa ülkeleri, ekonomilerini yeniden inşa etmek için işgücüne ihtiyaç duyduklarında, Türkiye de başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesine işçi göndermeye başlamıştır. Bu süreç, başlangıçta geçici işçi göçü olarak başlamış, zamanla aile birleşimiyle yerleşik bir göç haline dönüşmüştür. Bu işgücü göçü, Beş Yıllık Kalkınma Planlarında yer aldığı üzere, işsizliği azaltmak, yurt dışından dönen işçilerin becerilerini Türkiye'ye kazandırmak ve döviz gelirini artırarak ödemeler dengesini iyileştirmek gibi amaçlar taşımaktaydı. 1970'lerde ise Türkiye'den Avustralya gibi uzak ülkelere ve Orta Doğu ile Kuzey Afrika ülkelerine geçici işçi göçü başlamıştır. Avustralya göçü, daha çok yerleşik bir göç hareketini temsil ederken, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya göç, Türk şirketlerinin bu bölgelerde üstlendiği müteahhitlik projeleri için geçici işçi götürme şeklinde gelişmiştir. 1980'lere gelindiğinde, Türkiye'nin göç veren ülke kimliği daha da belirginleşmiş ve göç sonucu farklı ülkelerde Türkiye kökenli topluluklar oluşmaya başlamıştır (Yıldırım, 2008).

1980'lerle birlikte Türkiye'nin küresel göç rejimlerindeki rolü değişmiştir. 1960 sonrası kitlesel işçi göçüyle tanınan Türkiye, 1980'lerden itibaren ilk kez yabancı göçmenlerin geldiği bir ülke kimliğine bürünmüştür (Kirişçi, 2003; İçduygu vd., 2014). Bu değişim, modern Türkiye tarihinde önemli bir kırılma noktasıdır. Zira Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana Türkiye, yalnızca Türk kökenli ve Türk kültürüne bağlı göçmenleri kabul etmişti. Ancak 1980'lerde, Türk ve Müslüman olmayan göçmenlerin de Türkiye'ye gelmeye başladığı bir dönem başlamıştır. Bu dönemde ilk kez Türkiye'ye "yabancıların" göçü gündeme gelmiştir.

Bu çalışmada 2010-2023 yılları arasında Türkiye’de yabancılara verilen çalışma izinlerinin türleri, sayıları, verilen izinlerin cinsiyete göre dağılımları, çalışma izni verilen yabancıların sahip oldukları eğitim düzeyleri, yaşları, çalışma izni verilen yabancıların çalıştıkları iller, yabancıların katıldıkları ekonomik faaliyet türleri, yabancıların sahip oldukları uyruklar ele alınmıştır. Çalışma Türkiye’de 14 yıl içerisinde yabancılara verilen izinlerde gerçekleşen değişimleri irdelemektedir. Bununla birlikte çalışma en güncel verilere sahip olarak gerçekleştirilmiş olup, 2023 yılı itibari ile Türkiye’de çalışma iznine sahip olan yabancıların durumu ile ilgili çözümleme yapmaya olanak sağlamaktadır.

1.1. Literatür Taraması

1.1.1. Yabancıların Türkiye’de Çalışma İznine Yönelik Hukuki Düzenlemeler ve Kavramsal Çerçeve

Türkiye’de yabancıların çalışabilmeleri çeşitli şartlara bağlanmıştır. Yabancı uyruklu kişilerin Türkiye’de çalışmalarının hangi izin türlerine tabi olduğu ve bu izinlerin hangi kriterlere göre verildiğini belirleyen kanun 6458 sayılı yabancılar ve uluslararası koruma kanunudur. Kanun 11.04.2003 tarihinde 28615 sayılı Resmî Gazete’ de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun 27. maddesinde “*Geçerli çalışma izni ile 27.2.2003 tarihli ve 4817 sayılı yabancıların çalışma izinleri hakkında kanunun 10 uncu maddesine istinaden verilen çalışma izni muafiyet teyit belgesi, ikamet izni sayılır*” ifadesi yer almaktadır (YUKK,2013). Bu bağlamda Türkiye’de çalışma izni alan bir yabancı ikamet izni de almış olmaktadır. Aynı kanunun 89 uncu maddesinin 4(b) bendinde “*Mülteci veya ikincil koruma statüsü sahibi, statü almasından itibaren bağımlı veya bağımsız olarak çalışabilir. Yabancıların çalışamayacağı iş ve mesleklere ilişkin diğer mevzuatta yer alan hükümler saklıdır. Mülteci veya geçici koruma statüsü sahibi kişiye verilecek kimlik belgesi, çalışma izni yerine de geçer ve bu durum kimlik belgesine yazılır*” ifadesine yer verilmiştir. Burada yabancıların çalışamayacağı iş ve meslekler ifadesi ise Türk vatandaşlarına hasredilen meslekleri ifade etmektedir. Yabancılar Türkiye’de 657 sayılı devlet memurları kanununda belirtildiği üzere devlet memuru statüsünde herhangi bir görev yapamayacaklarına ek olarak Özel güvenlik şirketleri için kuruculuk ve yöneticilik, çarşı ve mahalle bekçiliği, mali müşavirlik, kooperatif yönetim kurulu üyeliği, hakimlik, savcılık, dış tabipliği, dışçılık, hastabakıcılık, eczacılık, veterinerlik, özel hastanelerde sorumlu müdürlük, avukatlık, noterlik, özel güvenlik görevlisi, kara suları dahilinde balık, istiridye, midye, sünger, inci, mercan ihracı, dalgıçlık, arayıcılık, kılavuzluk, kaptanlık, çarkçılık, katiplik, tayfalık, spor müşavirliği, gemi acenta yetkilisi, fahri trafik müfettişliği, gümrük müşavirliği, turist rehberliği ve arabuluculuk gibi meslekleri de yapamazlar. Bu meslekler sadece Türk vatandaşları tarafından icra edilebilecek mesleklerdir (Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü [UİGM], t.y.). Bu meslekler dışında kalan meslekler ise çalışma izni alınması suretiyle yabancılar tarafından da icra edilebilir.

Çalışma izni alınmasının yabancılara olduğu kadar ülke için de avantajları bulunmaktadır. Demirdizen (2013)’e göre Türkiye’de ev işlerinde çalışacak göçmenlere çalışma izni verilmesi,

göçmenlerin hali hazırdaki kayıt dışı ya da izinsiz göçmenlik konumlarını iyileştirici bir adım olarak görülmektedir. Çalışma iznine tabi olunması ve çalışma izni kapsamında çalışan yabancıların sayısının artırılması kayıt dışılığın da önüne geçilmesini kolaylaştıracaktır. Türkiye’de yüksek işsizlik oranları, düşük istihdam ve iş gücüne katılım oranları gibi olumsuz göstergelere rağmen Suriyeli sığınmacıların iş gücü piyasasında düşük ücret, güvencesiz çalışma koşulları içerisinde vasıfsız ve tehlikeli işlerde kayıt dışı olarak çalışmayı kabullenmeleri, iş gücü piyasasında yabancı iş gücüne talebi artırmakta ve bu durum işgücü piyasasının dengelerini tehdit eder hale gelebilmektedir (Dikkaya & Dinçer,2023).

1.1.2. Türkiye’de Yabancılar Verilen Çalışma İzninin Özellikleri

Çalışma izninin mahiyeti ise 28.07.2016 tarihli ve 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanununa dayanılarak hazırlanan 02.02.2022 tarihli ve 31738 sayılı yönetmeliğin 57. maddesi ile düzenlenmiştir. Bu maddeye göre;

a. Bakanlık tarafından verilen çalışma izni veya çalışma izni muafiyeti, geçerli olduğu süre boyunca ikamet izni yerine geçer. Mülteci veya geçici koruma statüsüne sahip yabancılar ilişkin hükümler saklı kalmak kaydıyla, yabancının herhangi bir nedenle ikamet izni olması ona çalışma hakkı vermez.

b. Çalışma izni veya çalışma izni muafiyetinin herhangi bir nedenle geçersiz hale gelmesi durumunda, buna bağlı olarak verilen ikamet hakkı da sona erer.

c. Çalışma izni veya çalışma izni muafiyeti dışında bir nedenle Türkiye’de geçerli bir ikamet iznine sahip olan yabancıya verilen çalışma izni veya çalışma izni muafiyetinin sona ermesi halinde, yabancının sahip olduğu diğer ikamet izni geçerliliğini korur.

d. Bir işverene bağlı olarak verilen çalışma izni, yalnızca düzenlendiği işyeri ve adreste geçerlidir (Uluslararası İşgücü Kanunu Uygulama Yönetmeliği [UİKUY], 2022).

Görüldüğü üzere her ikamet izni çalışma izni anlamı taşımamakta, çalışma iznine bağlı ikamet izinleri iznin ortadan kalkması ile son bulmakta ve çalışma izni bir işyerine bağlı olarak düzenlenmektedir.

1.1.3. Yabancılar Verilen Çalışma İzinlerinin Türleri

Türkiye’de çalışan yabancı uyruklulara verilen çalışma izinlerinin çeşitli türleri vardır. Bunlar süreli izin, uzatma, süresiz izin, süresiz uzatma, istisnai izin, bağımsız çalışma izni ve turkuaz şeklindedir. Bu izin türleri 13 Ağustos 2016 tarih ve 29800 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu’nda yer almaktadır.

Süreli Çalışma İzni: 13.8.2016 tarihli ve 29800 sayılı Resmî Gazete ‘de yayımlanarak yürürlüğe giren 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu’na göre, çalışma izni başvurusu olumlu değerlendirilen yabancıya, iş veya hizmet sözleşmesinin süresini aşmamak kaydıyla, gerçek veya tüzel kişiye ya da

kamu kurum veya kuruluşuna ait belirli bir iş yerinde veya aynı işkolundaki işyerlerinde belirli bir işte çalışmak şartıyla, ilk başvuruda en fazla bir yıl süreli çalışma izni verilir (Uluslararası İşgücü Kanunu [UİK], 2016).

Uzatma: 13.8.2016 tarihli ve 29800 sayılı Resmî Gazete ‘de yayımlanarak yürürlüğe giren 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu’nun 7. maddesine göre, uzatma başvurusunun olumlu değerlendirilmesi hâlinde, yabancıya aynı işverene bağlı olarak ilk uzatma başvurusunda en fazla iki yıl, sonraki uzatma başvurularında ise en fazla üç yıla kadar çalışma izni verilir. Ancak, farklı bir işverende çalışmak için yapılan başvurular, bu maddenin birinci fıkrası kapsamında ele alınır (UİK, 2016). Ayrıca, 02.02.2022 tarihli ve 31738 sayılı Resmî Gazete ‘de yayımlanan Uluslararası İşgücü Kanunu uygulama yönetmeliğinin 27. maddesine göre çalışma izin süre uzatımıyla ilgili düzenlemeler şu şekildedir:

a) Çalışma izni süre uzatma başvurusu, izin süresinin bitimine altmış gün kala başlamak üzere, en geç izin süresi dolmadan önce sistem üzerinden yapılmalıdır.

b) Aynı işverene bağlı çalışan bir yabancı için yapılan süre uzatma başvurusu olumlu sonuçlandığında, ilk uzatma başvurusunda en fazla iki yıl, sonraki uzatmalarda ise en fazla üç yıl çalışma izni verilir.

c) Farklı bir işverende çalışmak amacıyla yapılan süre uzatma başvuruları, ilk başvuru usul ve esaslarına göre değerlendirilir.

d) Bağımsız çalışma izni olanlar ve dördüncü bölümde belirtilen istisna kapsamındaki yabancılar için yapılan uzatma başvurularının olumlu sonuçlanması halinde, çalışma izni süre sınırlamalarına tabi olmaksızın uzatılır.

e) Süre uzatma başvurusu yapılan yabancılar, çalışma izinlerinin sona erdiği tarihten itibaren başvurunun değerlendirilmesi süresince, en fazla doksan gün boyunca, aynı işyerinde ve işte çalışmaya devam edebilirler. Bu süre zarfında yabancı ve işveren, çalışma izninden doğan hak ve yükümlülüklerini sürdürecektir.

f) Beşinci fıkra kapsamında uzatma başvurusunu tamamlayan yabancılara, talep etmeleri halinde, sistem üzerinden herhangi bir harç veya ücret ödmeden, Genel Müdürlük tarafından belirlenen şekil ve içerikte bir çalışma izni süre uzatma müracaat belgesi verilir.

g) Süre uzatma başvurusu olumlu sonuçlandığında, yeni çalışma izni süresi, önceki iznin sona erdiği günden itibaren başlatılır.

Süresiz Çalışma İzni: Bu izin türleri arasında yabancılara zaman sınırı olmaksızın çalışma hakkı tanıyan izin türü ise süresiz çalışma iznidir. 13.08.2016 tarihli 29800 sayılı resmî gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 6735 sayılı UİK 10. maddeye göre ise Türkiye’de uzun dönem ikamet izni olan veya en az sekiz yıl yasal çalışma izniyle çalışan yabancılar, süresiz çalışma iznine başvurabilir. Ancak, başvuru şartlarını karşılamak, yabancıya mutlak bir hak sağlamaz (UİK,2016).

İstisnai İzin: 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu'nun 16. maddesinde düzenlenen istisnai izin, Bakanlıkça belirlenen uluslararası işgücü politikasına uygun olarak verilmektedir. Buna göre istisnai izin, aşağıdaki şartlara sahip olan yabancılara tanınabilir:

- a) Eğitim düzeyi, ücreti, mesleki deneyimi, bilim ve teknolojiye katkısı gibi nitelikleriyle nitelikli işgücü olarak değerlendirilenler,
- b) Bilim ve teknolojiye katkısı, yatırım veya ihracat düzeyi, sağladığı istihdamın büyüklüğü gibi nitelikleriyle nitelikli yatırımcı olarak değerlendirilenler,
- c) Belirli bir süre için işvereni tarafından Türkiye'de yürütülen bir projede çalıştırılanlar,
- ç) Türk soylu olduğu İçişleri Bakanlığı veya Dışişleri Bakanlığı tarafından bildirilenler,
- d) Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti vatandaşları,
- e) Avrupa Birliği üyesi ülke vatandaşları,
- f) 6458 sayılı Kanuna göre uluslararası koruma başvurusu sahibi, şartlı mülteci, geçici koruma sağlanan, vatansız ya da insan ticareti mağduru olarak destek programından yararlananlar,
- g) Bir Türk vatandaşı ile evli olup evlilik birliği içinde Türkiye'de yaşayanlar,
- ğ) Yabancı devletlerin ve uluslararası kuruluşların Türkiye'deki temsilciliklerinde diplomatik dokunulmazlığı olmayan çalışanlar,
- h) Bilimsel, kültürel, sanatsal veya sportif faaliyetlerde uluslararası düzeyde tanınmış başarıya sahip olanlar,
- ı) Sınır ötesi hizmet sunucuları.

Bu şartlara haiz olan yabancılara adı geçen kanunun 7. 9. ve 10. maddelerinin uygulanmasına dair istisna hakkı tanınabilir (UİK,2016).

Bağımsız Çalışma İzni: Profesyonel meslek mensubu yabancılar, diğer kanunlarda belirtilen özel şartları sağladıkları takdirde bağımsız çalışma izni alabilirler (ÇSGB, t.y.).

Turkuaz Kart: Türkiye'de süresiz çalışma ve ikamet hakkı veren Turkuaz Kart, yabancının yakınlarına ise ikamet hakkı sağlar. Turkuaz Kart'a başvurabilmek için gerekli nitelikler, 28.7.2016 tarihli ve 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu'nun 11. ve 25. maddelerine dayanan ve 14.03.2017 tarihli 30007 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan yönetmeliğin 5. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre Turkuaz Kart, aşağıdaki kişilere verilebilir:

- a) Eğitim düzeyi, ücreti, mesleki bilgisi, bilim ve teknolojiye katkısı gibi özellikleriyle yüksek nitelikli işgücü olarak değerlendirilenler,

b) Yatırım veya ihracat düzeyi, sağladığı istihdamın büyüklüğü, bilimsel ve teknolojik gelişmeye yaptığı katkı gibi nitelikleriyle yüksek nitelikli yatırımcılar,

c) Bilimsel ve teknolojik gelişmeye katkı sağlayan, uluslararası düzeyde ülke menfaatleri açısından stratejik kabul edilen çalışmalar yapan bilim insanları veya araştırmacılar,

ç) Kültürel, sanatsal veya sportif alanlarda uluslararası başarıya sahip olanlar,

d) Türkiye'nin veya Türk kültürünün uluslararası tanınırlığına katkı sağlayan, Türkiye'nin milli menfaatleri doğrultusunda uluslararası düzeyde faaliyette bulunan yabancılar (Turkuaz Kart Yönetmeliği [TKY], 2017).

2. Veri, Yöntem ve Ampirik Bulgular

2.1. Veri seti ve Örneklem

Çalışmanın örneklemini 2010-2023 yılları arasında Türkiye'de çalışma izni alan yabancılarıdır. Bu bağlamda 2010-2023 yılları arasında ÇSGB tarafından yayınlanan yabancılara dair veri setleri kullanılmıştır. Burada yabancı olarak kastedilen Türkiye'ye vatandaşlık bağı ile bağlı olmayan kişilerdir. Türkiye'de Türk vatandaşlığına ilişkin şartlar, 12 Haziran 2009 tarihli ve 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu kanuna göre Türk vatandaşlığı temelde iki şekilde kazanılabilir. Bunlardan ilki doğum ikincisi ise sonradan kazanmadır. Doğumla kazanılan Türk vatandaşlığı, soy bağı veya doğum yeri esasına göre kendiliğinden kazanılır. Doğumla kazanılan vatandaşlık doğum anından itibaren hüküm ifade eder. Sonradan kazanma halinde vatandaşlığa geçme hali ise yetkili makam kararı veya evlat edinilme ya da seçme hakkının kullanılması ile gerçekleşir. Bu bağlamda, 5901 sayılı kanunda belirtilen Türk vatandaşlığı kazanma koşullarını yerine getirmemiş kişiler "yabancı" olarak kabul edilebilir (Türk Vatandaşlığı Kanunu [TVK], 2009). Yabancılar, ÇSGB'nin yayımladığı veriler ışığında yaş, eğitim, cinsiyet ve uyruk gibi özellikleri ile eğitim durumu, çalıştıkları iller ve bulundukları ekonomik faaliyet türleri yönünden ele alınmıştır. Bu alt kırımların ele alınmasıyla Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı işgücünün ayrıntılı bir görünümüne ulaşılmak hedeflenmiştir.

2.2. Yöntem

Bu çalışmanın yöntemi ÇSGB tarafından yayınlanan veriler ışığında Türkiye'de yabancılara verilen çalışma izinlerinin sayısı, cinsiyete göre dağılımları, eğitim düzeyleri, yaşları, uyrukları, bu yabancıların bulundukları ekonomik faaliyet türleri ve sayıca en fazla bulundukları illerin ele alınarak değerlendirilmesi ve yıllar itibariyle değişim oranlarının hesaplanmasıdır. Bu bakımdan betimsel analiz yöntemi uygulanmıştır.

Betimsel analiz, var olan bir olayı nicel (sayıları kullanarak) ya da nitel (bir birey ya da grubun özelliklerini ortaya koyarak) yönden betimleyen bir araştırma türüdür (McMillan & Schumacher, 1984).

Nassaji (2015, s.129) betimsel araştırmayı “*mevcut bir durumu, fenomeni ya da belirli bir nüfusun özelliklerini inceleyen ve bir çözüm önermeyen araştırmalar*” olarak tanımlamaktadır.

Bu bağlamda betimsel analiz, bir veri setindeki durumun özelliklerini anlamak ve tanımlamak için kullanılan bir yaklaşımdır. Bu yöntemde, araştırılan konu, olay ya da nesne kendi doğal koşulları içinde var olduğu şekliyle gözlemlenir ve denek ya da denemelerin manipülasyonu yönü yoktur. Bu analiz yöntemi, genellikle bir popülasyonun ya da olayın özelliklerini çıkarır ve verilerin istatistiksel özetleri üzerinden bilgi sunar. Tanımsal çıkarsamalardan farklı olarak, betimsel analiz süreci tahmin ya da sebep-sonuç ilişkisi kurmaz; ancak, bazen bir dereceye kadar nedensel ilişkiler üzerine kestirimde bulunabilir. Bunun yerine esas olarak var olan durumu net bir şekilde özetlemeyi amaçlar (Balcı,1989).

Betimsel araştırmaların en yaygın olarak kullandığı araç tarama araştırması yapmaktır. Burada var olan durum tespit edilerek ortaya konulur. Bu yöntemin bir başka faydası da sorunun tespit edilmesiyle daha kapsamlı bir incelemenin yapılması için gerekli olan çıkarımların elde edilmesidir. Denilebilir ki betimsel araştırmaların yer almadığı bir araştırma türü bulunmamaktadır. Hatta sadece betimlemeden oluşan araştırmalar da yapılabilir (Balcı,1989).

Betimsel analiz çok aşamalı bir süreci ihtiva eder, bu süreç genellikle dört aşamada gerçekleştirilir. İlk adım betimsel analizin gerçekleştirileceği araştırma sorularından kavramsal çerçeveden ve elde edilmesi planlanan veri setinden hareketle bir çerçeve oluşturulur. Daha sonra tematik çerçeveye göre hazırlanmış olan elde edilmiş verilerin düzenlenerek işlenmesi gerekir. Bu aşamada betimsel analizin gerçekleştirileceği veri setinin yoruma hazırlanması aşaması olarak da tanımlanabilir. Üçüncü aşamada ise düzenlenen veriler tanımlanır ve gereken yerlerde direkt alıntılarla kapsamlı hale getirilir. Dördüncü ve son aşamada ise elde edilen bulgular mevcut literatür ile açıklanır ilişkilendirilir ve anlamlandırılır (Baltacı,2019).

Her araştırma yönteminde olduğu gibi betimsel araştırma yönteminin de dezavantajları bulunmaktadır. Betimsel araştırmanın gerçekleştirildiği araştırma konusu hakkında sadece var olanın ortaya konması hedeflendiği için neden ve sonuç ilişkilerinin açıklanabilmesi daha güçtür. Ayrıca geçerli ve güvenilir veri bulma ve kontrol güçlükleri bu tür araştırmaların iki temel sınırlılığını oluşturur (Balcı,1989).

Çalışmada kullanılan betimsel analiz yönteminin aracı ise var olan veri setlerinin tablolaştırılması ve yıllar itibariyle değişim oranlarının tespit edilmesine yönelik olarak yüzdelerdir. Yüzdeler analizin formülü şu şekildedir;

$$\text{Yüzdeler Değişim Oranı} = \frac{\text{Değişkenin İlgili Yıldaki Değeri} - \text{Değişkenin Bir Önceki Yıldaki Değeri}}{\text{Değişkenin Bir Önceki Yıldaki Değeri}} \times 100 \quad (1)$$

Yüzdeler analiz yönteminin sağladığı birçok fayda vardır. Bunlar basitlik, hız, doğruluk, en fazla sayıda araştırmacıya erişilebilirlik, sıfır (0) hariç tüm sayıların kullanımına uygulanabilirlik ve son olarak araştırmacının, araştırma alanının büyük popülasyonundan analiz için daha küçük ve yönetilebilir

bir popülasyonu takdir yetkisiyle seçmesini sağlayabilirliktir (Mbieli,2016). Bu bağlamda çalışmada basit ve anlaşılır bir biçimde yabancı işgücünün yıllar içerisindeki değişimi ortaya konulmuştur.

2.3. Veri Analizi

Çalışmada 2010-2023 yılları arasında yıllara ve izin türlerine göre yabancılara verilen çalışma izin sayısı, yıllara ve cinsiyete göre yabancılara verilen çalışma izinlerinin dağılımı, yıllara ve cinsiyete göre yabancılara verilen çalışma izinlerinin oransal dağılımı, eğitim düzeyine göre yabancılara verilen çalışma izin sayısı, yaş grubuna göre yabancılara verilen çalışma izinleri, uyruklara göre yabancılara verilen çalışma izin sayısı, yabancılara verilen çalışma izin sayısının dağılımı bakımından ilk 5 ekonomik faaliyet türü ve yabancılardan en çok çalışma iznine sahip oldukları ilk beş ildeki yabancı çalışma izni sayıları verileri analiz edilmiştir. Analiz yöntemi olarak benimsenen betimsel analiz yönteminin ışığında söz konusu başlıklarda yüzdelik değişim oranları hesaplanarak, 2010-2023 yılları arasında yabancılara verilen izinlerin değişimleri ve yüzdelik oranları ortaya çıkarılmış; böylelikle Türkiye’de yabancılardan işgücü piyasasındaki görünümü ortaya konulmuştur. Bu bölümde gerçekleştirilen bu analizler sonucunda elde edilen yeni verileri içeren tablolara yer verilmektedir.

Tablo 1’de 2010-2023 yılları arasında Türkiye’de çalışma izni alan yabancılardan sayılarına yer verilmiştir.

Tablo 1

Yıllara ve İzin Türlerine Göre Yabancılara Verilen Çalışma İzin Sayısı (2010-2023)

Yıllar	İzin Türü			
	Sürekli İzin	Süresiz	Bağımsız	Toplam
2010	14.098	101	2	14.201
2011	17.318	132	16	17.466
2012	32.191	79	9	32.279
2013	45.721	93	9	45.823
2014	52.197	95	3	52.295
2015	64.402	115	4	64.521
2016	73.410	115	24	73.549
2017	87.150	19	13	87.182
2018	115.826	4	7	115.837
2019	145.232	0	0	145.232
2020	123.574	0	0	123.574
2021	168.103	0	0	168.103
2022	212.682	0	0	212.682
2023	239.835	0	0	239.835

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, <https://www.csgeb.gov.tr/istatistikler.calisma-hayati-istatistikleri.Resmi-istatistik-programi.yabancilarin-calisma-izinleri>, Erişim Tarihi: 02.05.2024

Tablo 1’deki veriler incelendiğinde görülmektedir ki 2010 yılında Türkiye’de 14.201 yabancıya çalışma izni verilmiştir. 2023 yılında ise çalışma izni verilen yabancıların sayısı 329.066’e çıkmıştır. Yıllar içerisinde Türkiye’de yabancıların çalışma izin sayılarına bakıldığında ise en fazla artışın %85 ile 2012 yılında yaşandığı görülmektedir.

Tablo 2

Yıllara ve Cinsiyete Göre Yabancılar Verilen Çalışma İzinlerinin Dağılımı (2010-2023)

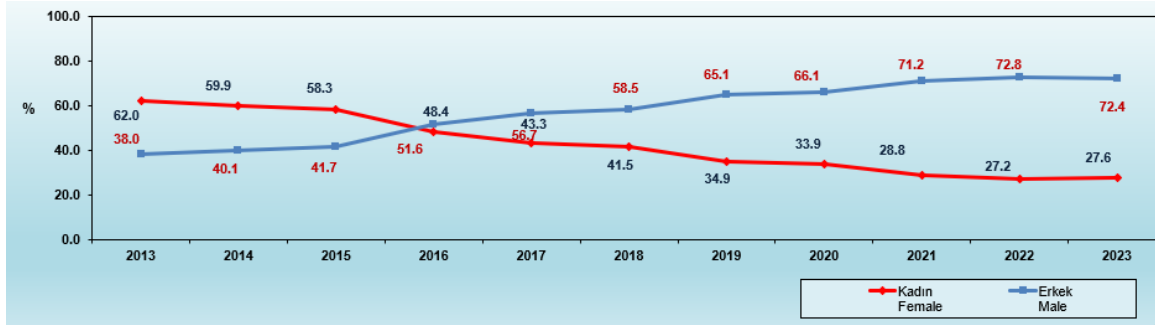
Yıllar	Kadın		Erkek		Toplam
	Sayı	%	Sayı	%	
2010	5.074	40,2	8.497	59,8	14.201
2011	8.396	48,1	9.070	51,9	17.466
2012	19.552	60,6	12.727	39,4	32.279
2013	28.406	62,0	17.417	38,0	45.823
2014	31.308	59,9	20.986	40,1	52.295
2015	37.621	58,3	26.899	41,7	64.521
2016	35.601	48,4	37.948	51,6	73.549
2017	37.756	43,3	49.426	56,7	87.182
2018	48.087	41,5	67.750	58,5	115.837
2019	50.690	34,9	94.542	65,1	145.232
2020	41.853	33,9	81.721	66,1	123.574
2021	48.371	28,8	119.732	71,2	168.103
2022	57.829	27,2	154.853	72,8	212.682
2023	66.299	27,6	173.536	72,4	239.835

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, <https://www.csgeb.gov.tr/istatistikler.calisma-hayati-istatistikleri.Resmi-istatistik-programi.yabancilarin-calisma-izinleri>, Erişim Tarihi: 02.05.2024

Tablo 2’de ise 2010-2023 arasında verilen çalışma izinlerinin cinsiyete göre dağılımları yer almaktadır. İlgili tabloda kadın ve erkeklerin sahip oldukları çalışma izni oranları da hesaplanarak tabloya eklenmiştir. Buna göre Tablo 2’ye göre 2010 ve 2011 yıllarında erkeklerin çalışma izin oranları kadınların izin oranlarından fazladır. 2012,2013,2014 ve 2015 yıllarında ise kadınların çalışma izni oranları erkeklerinkinden yüksek seyretmiştir. Ancak 2016, 2017, 2018, 2019, 2020,2021,2022 ve 2023 yıllarında erkeklerin çalışma izni oranları kadınların çalışma izni oranlarını geçmiştir.

Şekil 1

Yıllara ve Cinsiyete Göre Yabancılar Verilen Çalışma İzinlerinin Oransal Dağılımı

Kaynak: <https://www.csgb.gov.tr/istatistikler.calisma-hayati-istatistikleri.Resmi-istatistik-programi.yabancilarin-calisma-izinleri>. Erişim Tarihi: 10.05.2024

Şekil 1’de ise verilen çalışma izinlerinin cinsiyete göre dağılımları görülmektedir. Buna göre kadın ve erkekler arasında çalışma izinlerinin oranlarına bakıldığında 2010 ve 2011 yılları boyunca kadınların çalışma izin oranlarının erkeklerin altında seyrettiği ancak 2012 yılında kadınların çalışma izin oranının erkekleri geçtiği görülmektedir. Bu durum varlığını 2012-2013-2014 ve 2015 boyunca devam ettirmiştir. Bununla birlikte yine Grafik 1’de görüldüğü üzere 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022 ve 2023 yılları için erkeklerin çalışma izni oranı kadınların çalışma izni oranını geçmiştir.

Türkiye’de yabancıların sahip olduğu çalışma izinlerinin eğitim düzeylerine göre değerlendirilmesi, konu hakkında derinlemesine bir değerlendirme yapabilmek amacı ile önemlidir. Türkiye’de işgücüne katılım sağlayan yabancıların eğitim düzeylerinin bilinmesi yabancı işgücü kalitesi hakkında da fikir vermektedir. Tablo 3’te eğitim düzeylerine göre yabancılara verilen çalışma izni sayıları verilmektedir.

Tablo 3

Eğitim Düzeyine Göre Yabancılar Verilen Çalışma İzin Sayısı (2010-2023)

Yıllar	İzin Türü	Okuryazar	İlkokul	Ortaokul	Lise	Yüksek Okul	Üniversite	Lisansüstü	Bilinmeyen
2010	Sürelili	NA	950	NA	3.941	1.439	6.953	918	NA
	Süresiz	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA
	Bağımsız	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA
	(%)	NA	6,7	NA	27,7	10,1	48,9	6,4	NA
2011	Sürelili	99	159	964	4.610	2.006	7.817	1.042	NA
	Süresiz	0	0	1	30	8	91	30	NA
	Bağımsız	0	0	0	0	0	22	0	NA
	(%)	0,5	0,91	5,5	26,3	11,4	44,7	5,9	NA

Ekev Akademi Dergisi, Sayı 101

2012	Sürelî	670	687	2.962	12.159	3.482	11.033	1.189	2
	Süresiz	1	0	2	13	7	46	9	0
	Bağımsız	0	0	1	0	0	9	0	0
	(%)	2,0	2,1	9,1	37,6	10,7	34,1	3,6	0
2013	Sürelî	1.060	927	4.621	18.324	5.166	14.084	1.545	4
	Süresiz	0	1	2	25	6	54	6	0
	Bağımsız	0	0	0	1	0	8	0	0
	(%)	2,3	2,0	10,0	39,9	11,2	30,7	3,3	0
2014	Sürelî	1.553	1.195	5.464	20.515	4.851	16.974	1.646	8
	Süresiz	2	0	1	18	6	55	13	0
	Bağımsız	0	0	0	0	0	3	0	0
	(%)	2,9	2,2	10,4	39,2	9,2	32,4	3,1	0
2015	Sürelî	3.960	1.816	6.131	24.679	5.844	20.071	1.917	8
	Süresiz	0	1	3	15	9	72	18	0
	Bağımsız	0	0	1	0	0	3	0	0
	(%)	6,1	2,8	9,5	38,2	9,0	31,1	2,9	0
2016	Sürelî	2.242	1.144	6.571	27.427	7.048	21.627	535	6.827
	Süresiz	0	2	3	15	13	72	5	5
	Bağımsız	0	0	0	0	1	18	0	5
	(%)	3,4	1,5	8,9	37,2	9,5	29,4	0,7	9,2
2017	Sürelî	2.796	1.127	7.486	31.480	6.646	23.881	281	13.453
	Süresiz	0	0	0	2	3	11	2	1
	Bağımsız	0	0	0	0	0	9	1	3
	(%)	3,2	1,2	8,5	36,1	7,6	27,3	0,3	15,4
2018	Sürelî	10.749	302	8.353	38.010	1.231	27.015	420	29.746
	Süresiz	0	0	0	0	0	2	0	2
	Bağımsız	0	0	0	0	1	4	1	1
	(%)	9,2	0,2	7,2	32,8	1,0	23,3	0,3	25,6
2019	Sürelî	24.625	9.286	15.478	49.095	4.857	29.530	3.670	8.691
	Süresiz	0	0	0	0	0	0	0	0
	Bağımsız	0	0	0	0	0	0	0	0

	(%)	16,9	6,3	10,6	33,8	3,3	20,3	2,5	5,9
2020	Sürelili	21.676	9.369	16.721	36.582	3.021	23.721	3.347	9.137
	Süresiz	0	0	0	0	0	0	0	0
	Bağımsız	0	0	0	0	0	0	0	0
	(%)	17,5	7,5	13,5	29,6	2,4	19,1	2,7	7,3
2021	Sürelili	1.215	31.139	25.719	50.891	4.660	32.186	4.986	17.307
	Süresiz	0	0	0	0	0	0	0	0
	Bağımsız	0	0	0	0	0	0	0	0
	Yüzde (%)	0,7	18,5	15,2	30,2	2,7	19,1	2,9	10,2
2022	Sürelili	NA	42.628	33.221	67.502	5.700	38.708	5.625	2.019
	Süresiz	0	0	0	0	0	0	0	0
	Bağımsız	0	0	0	0	0	0	0	0
	(%)	0	20,0	15,6	31,7	2,6	18,1	2,6	0,9
2023	Sürelili	NA	49.067	43.754	85.975	7.121	43.819	7.611	2.436
	Süresiz	0	0	0	0	0	0	0	0
	Bağımsız	0	0	0	0	0	0	0	0
	(%)	0	20,4	18,2	35,8	2,9	18,2	3,1	1,0

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, <https://www.csgeb.gov.tr.istatistikler.calisma-hayati-istatistikleri.Resmi-istatistik-programi.yabancilarin-calisma-izinleri>. Erişim Tarihi: 02.05.2024

Tablo 3'e göre, 2010-2023 yılları arasında verilen çalışma izinlerine bakıldığında yabancıların ağırlıklı olarak lise ve üniversite eğitime sahip oldukları görülmektedir. Bununla birlikte özellikle 2020, 2021, 2022 ve 2023 yıllarında ilkökul mezunlarının da artan çalışma izni oranları dikkat çekmektedir. 2019'da %6.3 olan ilkökul mezunlarının oranı 2020'de %7,5'a, 2021'de %18.5'e 2022'de %20'ye 2023'te ise %20.4'e yükselmiştir.

Tablo 4*Yaş Grubuna Göre Yabancılar Verilen Çalışma İzinleri (2012-2023)*

Yıllar Yaş Aralığı	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
15-19	145	149	191	264	367	2.032	3.324	5.597	2.633	3.942	5.284	5.630
20-24	3.796	4.895	6.262	8.633	7.608	12.830	19.723	28.399	18.850	28.687	34.873	34.551
25-29	6.317	8.783	10.061	12.556	13.345	17.107	22.352	30.784	26.130	38.305	49.787	53.773
30-34	5.260	7.634	9.103	11.212	13.885	16.272	20.942	26.977	24.106	32.507	41.139	46.623
35-39	4.180	6.047	6.963	8.591	10.947	12.144	15.636	18.734	17.903	23.377	30.694	37.597
40-44	3.856	5.479	5.932	7.045	8.618	9.215	11.687	12.716	12.269	15.302	20.050	25.385
45-49	3.296	4.699	5.039	5.960	7.363	7.256	9.204	9.256	8.971	10.868	13.157	16.146
50-54	2.668	3.928	4.199	4.867	5.539	5.214	6.271	6.256	6.257	7.287	8.777	10.302
55-59	1.669	2.578	2.814	3.252	3.423	3.095	4.058	3.925	3.889	4.752	5.376	5.802
60-64	795	1.186	1.276	1.562	1.718	1.422	1.851	1.813	1.806	2.110	2.431	2.724
65+	256	416	453	583	743	594	788	775	760	966	1.114	1.302

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, [https://www.csgb.gov.tr/istatistikler.calisma-hayati-istatistikleri.Resmi-istatistik-programi.yabancilarin-calisma-izinleri](https://www.csgb.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri.Resmi-istatistik-programi.yabancilarin-calisma-izinleri). Erişim Tarihi: 02.05.2024

Tablo 4'te yaş gruplarına göre yabancılar verilen çalışma izin sayıları verilmiştir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının verilerine bakıldığında 2010 yılı için veri bulunmamakta; 2011 yılı için ise yaş aralıkları 10 yıllık dilimler şeklinde verilmektedir. Buna göre 2011 yılı için 18-24 yaş aralığında 2.081 kişi, 25-34 yaş aralığında 6.350, 35-44 yaş aralığında 4.597 kişi, 45-54 yaş aralığında 2.781 kişi, 55-64 yaş aralığında 1.002 kişi, 65 ve üzeri yaş aralığında ise 79 kişi çalışma iznine sahiptir. Tüm yıllar değerlendirildiğinde yabancıların en yoğun çalışma iznine sahip oldukları yaş aralığının 25-29 arasındaki yaşlar olduğu görülmektedir. 2023 yılında bu sayı 53.773'tür.

Yaş aralıklarına göre değerlendirme yapıldığında ise özellikle 2016 yılı ve sonrasında 15-19 yaş aralığında çalışma iznine sahip olan yabancı sayısının hızla arttığı görülmektedir. En düşük yoğunluğun ise 65 ve üzeri yaş aralığında olduğu görülmektedir. 2023 yılında 65 yaş ve üzerinde olan yabancılar verilen çalışma izni sayısı 1.302'dir.

Tablo 5*Uyruklara Göre Yabancılar Verilen Çalışma İzin Sayısı (2011-2023)*

Yıllar /Ülkeler	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Afganistan	NA	NA	161	251	305	444	609	894	1.466	1.921	2.923	4.957	6.204
Almanya	683	1.126	1.242	1.442	1.299	1.133	982	895	977	619	751	979	1.086
Amerika Birleşik Devletleri	960	936	1.108	1.199	1.232	1.164	982	823	857	722	848	973	935
Arnavutluk	NA	75	NA	109	121	144	160	164	197	174	204	116	224
Avustralya	89	105	133	116	151	180	128	122	103	NA	NA	NA	NA
Avusturya	206	191	NA	215	195	180	134	143	143	104	113	116	115
Azerbaycan	459	755	1.227	1.382	1.461	1.880	2.449	2.997	2.977	2.945	3.612	4.493	6.036
Belçika	122	157	195	186	219	195	142	137	128	NA	NA	104	100
Beyaz Rusya	97	228	NA	331	339	286	305	335	393	261	526	943	1.471
Brezilya	74	117	127	170	250	232	157	174	217	153	207	318	384
Bulgaristan	476	447	701	795	839	750	600	415	384	289	298	298	274
Çin Halk Cumhuriyeti	1.648	2.448	3.379	2.621	2.882	4.397	4.288	2.992	2.357	1.611	2.250	2.224	2.452
Endonezya	528	794	1.224	1.578	1.904	1.829	1.956	2.356	2.704	1.417	2.871	4.722	5.067
Ermenistan	NA	NA	160	157	175	148	126	187	189	254	231	196	194
Etiyopya	NA	115	NA	172	231	424	476	381	262	170	253	297	396
Fas	NA	132	190	221	324	336	470	614	899	607	801	1.055	1.237
Filipinler	210	369	568	790	1.049	1.492	1.959	2.076	1.917	1.603	2026	1.865	2.183
Filistin	NA	NA	NA	NA	NA	220	255	372	547	508	663	884	970
Fransa	646	677	746	734	791	726	543	544	518	378	430	467	482
Gana	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	406	133	380	141	192
Güney Afrika	70	NA	NA	NA	128	134	141	164	171	136	152	173	263
Güney Kore	283	305	536	747	952	721	530	531	557	442	530	465	455
Gürcistan	402	6.434	8.437	7.680	8.524	7.629	7.317	7.321	5.220	4.873	4173	3.082	3.056
Hindistan	243	334	309	369	806	1970	3055	1663	897	850	646	2.031	4.703
Hollanda	295	270	405	452	476	481	324	342	294	168	164	211	197
Irak	178	209	323	484	692	1.031	1.137	1.365	1.947	1.794	2497	3.606	3.915
İngiltere	699	830	969	1.105	1.227	1.191	NA	1.106	1.096	795	1035	NA	NA
İran İslam Cumhuriyeti	410	716	1.155	1.284	1.522	1.785	1.930	2.689	3.935	4.015	5072	6.905	8.521
İspanya	243	331	540	479	434	438	304	337	256	202	251	289	263
İsveç	80	141	181	207	200	139	NA	NA	NA	NA	NA	105	117
İtalya	492	498	686	768	916	888	650	483	421	307	384	442	428
Japonya	313	286	344	468	536	506	405	397	360	301	311	358	396

Kanada	208	188	225	248	236	234	197	175	194	166	151	218	198
Kazakistan	230	567	899	1163	1349	998	1.352	1.799	2.860	961	2051	4.742	6.457
Kenya	NA	74	139	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	118	298
Kırgızistan Cumhuriyeti	242	610	1.160	2.283	4.274	3.048	6.359	13.452	11.003	3.505	4.570	6.648	8.187
Kolombiya	NA	NA	NA	NA	295	315	475	495	663	136	377	629	908
Küba	NA	NA	152	271	435	497	533	648	705	NA	131	147	351
Libya	NA	NA	NA	NA	132	191	143	160	211	174	241	179	326
Makedonya	NA	NA	156	134	124	132	121	114	146	101	175	179	173
Mısır	NA	75	139	234	287	371	424	1235	867	630	807	1.058	1.231
Moğolistan	NA	NA	NA	102	126	157	166	154	215	NA	132	293	316
Moldova Cumhuriyeti	496	889	1.825	1.907	1.778	1.481	1.236	1.370	1.386	1.240	1.270	1.087	1.105
Nepal	NA	NA	NA	122	170	497	1.438	3.186	2.404	1.421	1.785	1.027	728
Özbekistan	229	829	1.708	1.993	2.319	2.436	2.465	3.969	4.480	4.383	3.912	4.677	8.437
Pakistan	NA	NA	NA	NA	247	269	340	341	369	347	632	910	1.902
Polonya	75	138	205	217	264	NA	149	102	169	129	165	205	214
Romanya	235	302	473	442	362	260	292	333	249	176	245	260	280
Rusya Federasyonu	1.432	2.160	2.455	2.562	2.936	1.966	2.390	2.944	3.922	3124	6.253	11.561	17.785
Suriye	118	220	794	2.541	4.019	13.290	20.966	34.573	63.789	62.369	91.500	113.208	108.520
Tacikistan	NA	NA	NA	NA	NA	NA	275	626	726	278	381	530	945
Tayland	255	262	351	795	1142	429	402	365	375	243	358	435	471
Tunus	79	184	204	307	363	348	375	420	526	346	518	710	801
Türkmenistan	143	1.422	2.714	2.635	3.323	3.471	3.847	5.547	6.128	9.721	7.850	8.962	13.128
Ukrayna	1.278	2.601	3.610	4.334	6.023	5.592	5.760	6.394	6.197	2.271	4.564	3.277	3.368
Ürdün	NA	NA	NA	NA	125	178	195	292	388	327	456	633	688
Yemen	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	146	241	181	296	415	460
Yunanistan	358	350	463	483	511	642	521	1.908	425	393	504	515	519
Diğer ¹	1.327	1.606	2.125	2.097	1.849	1.861	2.008	1.908	2.570	2.340	2.333	2.118	2.346

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, <https://www.csgeb.gov.tr.istatistikler.calisma-hayati-istatistikleri.Resmi-istatistik-programi.yabancilarin-calisma-izinleri> Erişim Tarihi: 01.05.2024

Tablo 5’te Türkiye’de çalışma izni alan yabancıların uyruklarına yer verilmiştir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’ndan alınan verilere göre oluşturulan tabloya göre 2010 yılı için bu konuda bir veri olmadığı için dönem olarak 2011-2023 arası alınmıştır. 2023 yılı ele alındığında en fazla çalışma

¹ Çalışma izin sayısı 100’ün altında varlık gösteren uyruklar diğer olarak ifade edilmiştir.

izninin 108.520 ile Suriyelilere verildiği, bunu 17.785 ile Rusya'nın takip ettiği görülmektedir. Üçüncü sırada ise 13.128 ile Türkmenistan bulunmaktadır.

Tablo 6

Yabancılar Verilen Çalışma İzin Sayısının Dağılımı Bakımından İlk 5 Ekonomik Faaliyet Türü (2010-2023)

Yıllar	1. Faaliyet	2.Faaliyet	3. Faaliyet	4. Faaliyet	5. Faaliyet
2010	NA	NA	NA	NA	NA
2011	Eğitim (%12,45)	Konaklama (%11,8)	Hava Yolu Taşımacılığı (%5,42)	Yaratıcı Sanatlar, Gösteri Sanatları ve Eğlence (%5,41)	Toptan Ticaret (Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç) (%5,06)
2012	Ev içi çalışan personelin işverenleri olarak hanehalklarının faaliyetleri (%27,4)	Konaklama (%15,3)	Eğitim (%6,0)	Yaratıcı Sanatlar, Gösteri Sanatları ve Eğlence (%5,6)	Spor faaliyetleri, eğlence ve dinlenme faaliyetleri (%3,9)
2013	Ev içi çalışan personelin işverenleri olarak hanehalklarının faaliyetleri (%32,5)	Konaklama (%13,6)	Yaratıcı Sanatlar, Gösteri Sanatları ve Eğlence (%4,6)	Eğitim (%4,4)	Bina Dışı Yapıların İnşaatı (%4,4)
2014	Ev içi çalışan personelin işverenleri olarak hanehalklarının faaliyetleri (%28,06)	Konaklama (%14,9)	Eğitim (%4,7)	Yaratıcı Sanatlar, Gösteri Sanatları ve Eğlence (%4,3)	Toptan Ticaret (%4,23)
2015	Ev içi çalışan personelin işverenleri olarak hanehalklarının faaliyetleri (%26,06)	Konaklama (%16,2)	Yaratıcı Sanatlar, Gösteri Sanatları ve Eğlence (%4,7)	Toptan Ticaret (%4,4)	Bina Dışı Yapıların İnşaatı (%4,1)
2016	Ev İçi Çalışan Personelin işverenleri olarak hanehalklarının faaliyetleri (%23,1)	Konaklama (%8,9)	Bina Dışı Yapıların İnşaatı (%6,1)	Toptan Ticaret (%5,9)	Eğitim (%4,2)
2017	Ev İçi Çalışan Personelin işverenleri olarak hanehalklarının faaliyetleri (%18,2)	Konaklama (%12,1)	Toptan Ticaret (%6,3)	Bina İnşaatı (%5,7)	Bina Dışı Yapıların İnşaatı (%5,09)
2018	Konaklama (%17,4)	Toptan Ticaret (%7,1)	Büro yönetimi, büro destek ve iş destek faaliyetleri (%4,9)	Bina Dışı Yapıların İnşaatı (%4,5)	Ev içi Çalışan Personelin işverenleri olarak hanehalklarının faaliyetleri (%3,05)
2019	Konaklama (%15,9)	Ev içi Çalışan Personelin işverenleri olarak hanehalklarının faaliyetleri (%11,5)	Toptan Ticaret (%8,1)	Giyim Eşyaları İmalatı (%5,6)	Büro yönetimi, büro destek ve iş destek faaliyetleri (%4,8)
2020	Ev İçi Çalışan Personelin işverenleri olarak hanehalklarının faaliyetleri (%19,1)	Toptan ticaret (Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç) (%7,6)	Giyim Eşyaları İmalatı (%6,6)	Konaklama (%5,5)	Tekstil Ürünleri İmalatı (%7,6)

2021	Ev İçi Çalışan Personelin işverenleri olarak hanehalklarının faaliyetleri (%11,2)	Toptan ticaret (Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç) (%8,04)	Konaklama (%6,9)	Giyim Eşyaları İmalatı (%6,87)	Perakende Ticaret (Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç) (%4,04)
2022	Konaklama (%8,8)	Toptan ticaret (Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç)(%7,8)	Ev İçi Çalışan Personelin işverenleri olarak hanehalklarının faaliyetleri(%7,1)	Giyim Eşyaları İmalatı(%6,8)	Tekstil Ürünleri İmalatı (%4,59)
2023	Konaklama (%9,48)	Ev İçi Çalışan Personelin işverenleri olarak hanehalklarının faaliyetleri (%7,15)	Toptan ticaret (Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç (%6,96)	Bina Dışı Yapıların İnşaatı (%6,8)	Giyim Eşyaları İmalatı (%4,9)

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, <https://www.csgeb.gov.tr.istatistikler.calisma-hayati-istatistikleri.Resmi-istatistik-programi.yabancilarin-calisma-izinleri> Erişim Tarihi: 01.05.2024

Tablo 6’da 2010-2023 yılları için yabancıların en yüksek oranda çalışma iznine sahip oldukları ilk beş ekonomik faaliyet türü verilmiştir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nı tarafından 2010 yılına ait veriler paylaşılmadığı için bu yıla ait veri tablo 6’da yer almamaktadır. 2011-2023 arasındaki yıllarda faaliyet türlerine göre bakıldığında yabancıların en yoğun olarak ev içi çalışan personelin işverenleri olarak hane halklarının faaliyetleri, konaklama, toptan ticaret (Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç), eğitim, bina inşaatı, bina dışı yapıların inşaatı, büro yönetimi, büro destek ve iş destek faaliyetleri, giyim eşyaları imalatı, tekstil ürünleri imalatı, yaratıcı sanatlar, gösteri sanatları ve eğlence, hava yolu taşımacılığı, spor faaliyetleri, eğlence ve dinlence faaliyetleri gibi alanlarda faaliyet gösterdikleri görülmektedir. En son yayınlanan 2023 yılı verilerine göre yabancıların en yoğun olduğu ekonomik faaliyet türü konaklama olmuştur.

Tablo 7

Yabancıların En Çok Çalışma İznine Sahip Oldukları İlk Beş İldeki Yabancı Çalışma İzni Sayıları (2010-2023)

Yıllar/ Şehirler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
İstanbul	NA	7.760	11.512	17.709	19.957	22.944	27.639	31.551	42.759	60.583	58.306	72.442	82.147	83.429
Antalya	NA	2.649	6.706	9.122	11.003	14.266	9.818	14.712	23.666	26.342	8.277	15.912	22.107	27.564
Ankara	NA	2.141	5.171	6.422	6.712	9.260	9.888	9.227	9.274	8.522	7.781	9.139	10.587	12.612
İzmir	NA	699	2.065	2.707	2.389	3.126	4.314	5.336	5.967	4.862	4.632	5.079	6.354	7.552
Bursa	NA	431	656	1.068	1.532	1.915	3.062	4.298	5.269	8.609	8.871	12.880	16.206	17.239

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, <https://www.csgeb.gov.tr.istatistikler.calisma-hayati-istatistikleri.Resmi-istatistik-programi.yabancilarin-calisma-izinleri> Erişim Tarihi: 01.05.2024

Tablo 7’de Türkiye’de 2010-2023 yılları arasında çalışma iznine sahip olan yabancıların en fazla sayıda oldukları ilk beş il görülmektedir. Yabancıların en fazla çalışma iznine sahip oldukları iller İstanbul, Antalya, İzmir, Bursa ve Ankara’dır. İstanbul her inceleme yılında diğer illere göre en yüksek

sayıda yabancının çalışma iznine sahip olduğu il olmuştur. 2020 yılında ise İstanbul'da 83.429 yabancının çalışma iznine sahip olduğu görülmektedir. Bunu 27.564 Antalya, 17,239 ile Bursa, 12.612 ile Ankara ve 7.552 ile İzmir takip etmektedir.

2.4. Araştırma Etiği

Çalışmada Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca yayınlanan kamuya açık hazır veriler kullanılarak analiz yapıldığı için etik kurul belgesine ihtiyaç duyulmamıştır. Çalışmanın tüm aşamalarında ve raporlama sürecinde bilimsel etik kuralların gerektirdiği kurallara titizlikle uyulmuştur.

3. Bulgular

Yabancıların sahip oldukları çalışma izni sayılarında görülmüştür ki 2010 ve 2023 arasında Türkiye'de çalışma izni alan yabancıların sayısında 23 katlık bir artış meydana gelmiştir. Çalışma izinlerinin türlerine göre dağılımına bakıldığında ise tüm yıllar için neredeyse %99'unun süreli izinlerden oluştuğu görülmektedir. Bir önceki yıla göre yabancıların çalışma izni alma oranlarında gerçekleşen artışlarda ise 2012 yılı ilk sırayı almaktadır. 2012 yılında çalışma izni alan yabancıların sayılarında, bir önceki yıla göre %85 oranında artış gerçekleşmiştir. Çalışma izin sayılarının artması yabancıların kayıtdışı çalıştırılmasının önünde ciddi bir önlemdir (Dönmez Kara,2016).

Çalışma izni olan yabancıların cinsiyete yönelik değerlendirmesi yapıldığında 2012 yılında kadınların oranında ciddi bir artış yaşandığı görülmüştür. 2011 senesinde kadınların oranı %48 iken 2012 yılında bu oran %60'a yükselmiştir. Bu durumun 2015 yılına kadar devam ettiği görülürken; 2016 ve izleyen yıllarda genel ağırlığın erkeklerden oluştuğu görülmektedir. 2023 yılında ise çalışma izni olan yabancıların %72,4'ü erkek ve %27,6'sı kadınlardan oluşmaktadır.

Çalışma iznine sahip olan yabancıların eğitim durumlarının yıllara göre değerlendirmesi yapıldığında ise görülmektedir ki Türkiye'de çalışma iznine sahip olan yabancıların geneli lise ve üniversite mezunudur. 2010 yılında çalışma izni alan yabancıların %48,9'u üniversite mezunuyken %27,7'si lise mezunudur. 2011-2014 yılları arasında Türkiye'de çalışma izni alan yabancıların %80'inden fazlasının lise, yüksekokul ve üniversite mezunu oldukları görülmektedir. Bu oran 2015 yılı ve sonrasında %80'in altına düşmüştür. 2015 yılında lise, yüksekokul ve üniversite mezunu çalışma iznine sahip olanların oranı %78,3 olarak gerçekleşirken; okur yazar olan yabancıların oranı ise bir önceki seneye göre yaklaşık 2 kat artarak %2,9'dan %6,1'e yükselmiştir. İzleyen yıllarda lise, yüksekokul ve üniversite mezunu olanların oranı düşmeye devam etmiştir. 2020 yılında ise bu grup için oran %51'e düşmüştür. 2020 yılında herhangi bir okuldan mezun olmayıp sadece okur yazar olanların oranı ise %17,5 olmuştur. 2021 yılında %18 olan bu oran 2023 yılında %20,4 olarak gerçekleşmiştir. Yine 2023 yılında lise mezunlarının oranı %35,8 iken, üniversite mezunlarının oranı %18,2'dir.

Yaş gruplarına göre yabancılara verilen çalışma izin sayılarına bakıldığında ise Türkiye'de çalışma iznine sahip olan yabancıların genç yaşlarda oldukları görülmüştür. 2023 yılı verilerine göre

Türkiye’de çalışma iznine sahip olan yabancıların %75’e yakını 15-39 yaş arasındadır. Bu bakımdan denilebilir ki ülkemizde çalışma iznine sahip olan yabancılar gençlerden oluşmaktadır.

Türkiye’de hangi uyruktan yabancıların çalışma iznine sahip olduğu incelendiğinde çalışma izin sayılarının Türkiye’nin coğrafi ve ekonomik yakınlık taşıdığı ülkelerin vatandaşlarında arttığı görülmektedir. Azerbaycan, Endonezya, Gürcistan, Irak, İran İslam Cumhuriyeti, Kırgızistan Cumhuriyeti, Moldova Cumhuriyeti, Nepal, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Suriye, Türkmenistan ve Ukrayna Türkiye’den en fazla çalışma izninin alındığı ülkeler olmuştur. Özellikle Suriye orijinli çalışma izinlerinin artan göç dalgası ve Türkiye’nin Suriyelilere geçici koruma statüsü tanınması ile uyguladığı kabul politikası ile hızla artış gösterdiği görülmektedir. Veri analizi neticesinde elde edilen bir başka bulgu ise 2016 yılından itibaren Suriyelilerin Türkiye’de varlık gösteren en yoğun uyruk olduğudur. 2023 yılında çalışma izni alan uyrukların %45’i Suriyelilerdir.

Türkiye’de faaliyet gösterdikleri ekonomik sektörlere bakıldığında yabancıların en fazla faaliyet gösterdikleri alanın hizmetler sektörü olduğu görülmektedir. İncelenen yıllar itibari ile yabancılar ilk sırada eğitim, ev içi çalışan personelin işverenleri olarak hanehalklarının faaliyetleri ve konaklama gibi sektörlerde faaliyet göstermişlerdir ki bu sayılan sektörlerin hepsi hizmetler sektöründe faaliyet göstermektedir.

Yabancıların çalışma izinlerinin yoğunlaştığı iller Türkiye’nin büyük şehirleridir. Özellikle Bursa’da yabancıların çalışma izin sayılarında görülen hızlı artışa değinmek gerekmektedir. 2010 yılından 2023 yılına gelindiğinde Bursa’da yabancıların çalışma izni sayılarında 40 kata yakın bir artış gerçekleşmiştir. Aynı yıllarda İstanbul’da bu artış 11 kat olurken; Ankara’da bu artış oranı 6 kat, Antalya’da 10 kat, İzmir’de ise 11 kat olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu illerin Türkiye’nin nüfus ve ekonomik faaliyet anlamında en büyük illeri olduğu düşünüldüğünde, bu bulgu şaşırtıcı değildir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Türkiye tarihsel çerçevede göç hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı bir coğrafyada bulunan ve bu hareketlerin günümüzde de devam ettiği bir ülkedir. Bu bağlamda dönemler itibari ile göç hareketlerinin doğası değişir nitelikte olsa da 2010-2023 yılları için “yabancı” statüsünde ve çalışma iznine tabi olan kişilerin işgücü piyasasında ne şekilde yer aldığı, hangi demografik özelliklere sahip oldukları, çalıştıkları sektörler, bulundukları iller bu çalışmada ele alınmıştır.

Buna göre Türkiye’de çalışma iznine sahip olan yabancıların cinsiyete göre değerlendirildiğinde kadınlar erkeklere göre sayıca kimi yıllarda erkeklerden geride kimi yıllarda ise ileridedir. 2010 ve 2011 yılları boyunca kadınların çalışma izin oranlarının erkeklerin altında seyrettiği ancak 2012 yılında kadınların çalışma izin oranının erkekleri geçtiği görülmektedir. Özellikle 2011 iç savaşı neticesinde Türkiye’de artan Suriyeli nüfusu dikkate alındığında, 2012 yılından sonra kadınların çalışma izninin erkekler geçiyor oluşu Suriye’deki iç savaş neticesinde çok sayıda Suriyeli kadının Türkiye’ye çalışmak üzere gelmiş olabileceğini akla getirmektedir. Bu durum 2012,2013,2014 ve 2015

boyunca devam etmiştir. Bununla birlikte 2016, 2017, 2018, 2019 2020 2021 2022 ve 2023 yılları için erkeklerin çalışma izni oranı kadınların çalışma izni oranını geçmiştir.

İnceleme yapılan yıllarda elde edilen bir başka sonuç ise çalışma izni alan yabancıların eğitim seviyelerinin çoğunlukla lise ve üniversite mezunlarından oluştuğudur. Ancak 2020 senesi ve sonrasında çalışma izni alanlarda ilköğretim mezunlarının yoğunluğunda artış gözlenmektedir. Yapılabilecek bir diğer yorum ise diploma denkliği sunamamış yabancı sayısının artması ve bu yabancıların okur yazar kategorisinde değerlendirilmiş olmasıdır.

Türkiye’de çalışma izni alan uyruklu kişiler ile değerlendirildiğinde Suriye uyruklu kişilere verilen çalışma izin sayılarının diğer uyruklara göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum özellikle Suriyeli nüfusun içerisinde yaygınlaştırılmalıdır. Böylelikle kayıtdışıların azaltılmasında ciddi adımlar atılabilir. 2023 yılı için yabancılara verilen toplam çalışma izni sayısının %45’ini Suriyeliler oluşturmaktadır. Böylelikle Suriyeliler çalışma izin sayısı en yüksek olan gruptur. Bu sonuç Dönmez Kara (2016) ile uyumludur. Bu durumun nedeni olarak Suriye’de var olan siyasi istikrarsızlık ve iç savaş gösterilebilir. Bilindiği üzere Suriye’de 2011 yılında çıkan iç savaş neticesinde milyonlarca Suriyeli Türkiye’ye gelmiştir. Aktif Suriyeli yoğunluğuna istinaden bu nüfusun entegrasyonu için daha kapsamlı mesleki eğitim programları ve Türkçe dil kursları düzenlenmesi iş gücüne daha verimli bir şekilde katılım sağlamayı kolaylaştırabilir.

Türkiye’de ağırlıklı olarak çalışma iznine sahip diğer yabancıların ise Türki cumhuriyetler (Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan), İran, Gürcistan ve Rusya uyruklu olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de çalışan yabancıların coğrafi yakınlık, kültürel yakınlık, kendi ülkelerindeki ekonomik ve siyasi istikrarsızlık gibi nedenlerden dolayı Türkiye’yi tercih ettikleri düşünülebilir.

Bunun yanı sıra yabancılara verilen çalışma izin sayısının dağılımı bakımından ekonomik faaliyet türleri verilerine göre ağırlıklı olarak “ev içi çalışan personelin işverenleri olarak hane halklarının faaliyetleri” kapsamındadır. Yani çocuk bakımı, hasta bakımı, ev işlerine yardımcı olması amacıyla istihdam edilen bireyler vb. istihdam yöntemleri ile çalıştırılan yabancıları kapsamaktadır. Bu çalışma türünde daha çok kadınların istihdam edildiği yadsınamaz bir gerçektir. Bu bağlamda bu sonuç Demirdizen (2013) ile uyumludur. Bu bakımdan denilebilir ki Türkiye’de çalışan yabancı kadınların büyük çoğunluğu tek bir ekonomik faaliyet kolunda yoğunlaşmışlardır. 2020 yılı için diğer ağırlıklı faaliyet türleri ise, toptan ticaret (motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç), giyim eşyaları imalatı, konaklama ve tekstil ürünleri imalatıdır. 2021, 2022 ve 2023 yıllarına bakıldığında ise ilk iki sırada yer alan ekonomik faaliyetin diğer yıllardan farklılaşmadığı; konaklama ve ev içi çalışan personelin işverenleri olarak hane halklarının faaliyetlerinin ilgili yıllarda ilk iki sırada yer alan ekonomik faaliyetler olduğu görülmektedir. Bu durum akla Türkiye’de yabancıların emek yoğun faaliyet kollarında istihdam edildiklerini getirmektedir. Yine bu durumun kamuoyunda sıklıkla gündeme

getirildiği gibi emek yoğun sektörlerde düşük ücretlerden çalışmayı kabul eden yabancıların aynı iş kolunda faaliyet göstermek isteyen Türk işçilerin ücretlerini düşüreceği endişesini yarattığı düşünülebilir. Bu bakımdan elde edilen sonuç Dikkaya ve Dinçer (2023) ile uyumludur.

En fazla sayıda çalışma iznine sahip yabancılara ev sahipliği yapan iller ise İstanbul, Ankara, Antalya, Bursa ve İzmir'dir. Halihazırda nüfus yoğunluğu yüksek olan bu illerde özellikle de İstanbul'da yaşanan yabancı işgücü artışının Türkiye'de işgücü piyasasında yabancı görünürlüğünün artmasında bir etken olacağı düşünülebilir. Tüm bu bulgular ışığında mevcut yabancı işgücüne yönelik olarak uygulanabilecek politika önerileri şu şekilde sıralanabilir:

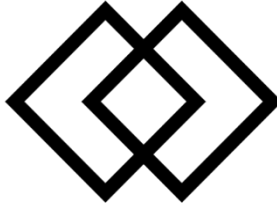
- 1- Türkiye Cumhuriyeti İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı ile Türkiye İş Kurumunun eşgüdümlü bir şekilde yabancı işgücüne dair verileri ve kayıtları takip ederek yabancı işgücünün hangi şehirlerde yoğunlaştığının haritasının oluşturulması ve böylelikle işgücü piyasasında arz ve talep dengesinin daha kolay sağlanabilmesi,
- 2- Nitelikli yabancı iş gücünden faydalanılabilecek öncelikli alanların belirlenmesi amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından düzenli olarak ekonomik paydaşlardan da alınacak öneriler doğrultusunda gereken sektörel araştırmaların yapılması,
- 3- Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı iş birliği ile nitelsiz yabancı iş gücüne sektörlerdeki ihtiyaçlara göre meslek edindirme amacına yönelik olarak kurslar ve çeşitli eğitimler verilmesi,
- 4- İşverenlerin iş sözleşmelerine yönelik kontrollerin sıklaştırılarak yabancılara karşı kanun dışı uygulamaların (asgari ücretin altında çalıştırma, kayıt dışı ücret iade talepleri vb.) önüne geçilmesi ve böylelikle Türk işçilerinin işgücü piyasalarındaki emek arz yapısının bozulmasının önlenmesi.

Bu öneriler doğrultusunda Türkiye'de çalışma iznine sahip olan yabancılardan istihdam piyasalarının yapısı bozulmadan ve yabancıların sahip oldukları bilgi, yetenek, beceri, sağlık ve eğitim kalitesinden kısaca beşerî sermayeden daha verimli faydalanabilmek mümkün olabilecektir. İlerleyen süreçte yabancıların çalıştıkları işlerden kazandıkları gelirlerin veri setlerinin eldesi ile işgücü piyasasında yabancıların lehine ya da aleyhine bir ücretlendirmenin bulunup bulunmadığının tespitine yönelik çalışmalar yapılması ile ücret farklılıklarının giderilmesi amacına yönelik olarak geliştirilmiş politika önerileri sunulabilecektir.

5. Kaynakça

- Acar, E. (2023). 1960-1965 döneminde Türkiye'den Almanya'ya işçi göçleri. *Troy Academy*, 8(1), 38-69. <https://doi.org/10.31454/troyacademy.1215332>
- Balcı, A. (1989). Eğitimsel araştırmanın eğitimsel sorunların çözümüne uygulanması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22(1), 411-420. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000868
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (t.y.). *Sıkça Sorulan Sorular*. <https://www.csgeb.gov.tr/tr/sikca-sorulan-sorular/uluslararası-%C4%B1sgucu-genel-mudurlugu/calisma-%C4%B1zni/> [Erişim Tarihi: 01.05.2024]
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (t.y.). <https://www.csgeb.gov.tr/istatistikler.calisma-hayati-istatistikleri.Resmi-istatistik-programi.yabancilarin-calisma-izinleri>. [Erişim Tarihi: 01.05.2024]
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (t.y.). *Yabancıların çalışma izinleri metaverisi*. Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü, <https://www.csgeb.gov.tr/%C4%B1statistikler/calisma-hayati-%C4%B1statistikleri/resmi-%C4%B1statistik-programi/yabancilarin-calisma-%C4%B1zinleri/> [Erişim Tarihi: 02.05.2024]
- Demirdizen, D. (2013). Türkiye'de ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar: Yeni düzenlemelerle yarı köle emeğine doğru mu? *Çalışma ve Toplum*, 3(38), 325-346.
- Dikkaya, M., & Dinçer, S. (2023). Türkiye iş gücü piyasasında Suriyeli sığınmacılar. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 187-198. <https://doi.org/10.52791/aksarayiibd.1261970>
- Dönmez Kara, C. Ö. (2016). Türkiye'de yabancıların çalışma hakkı: Suriyelilerin işgücü piyasasındaki durumu. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 151-174. <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.2.2.5>
- Göç Araştırmaları Vakfı. (2024). *Türkiye'nin aylık göç trendleri*. <https://gocvakfi.org/turkiyenin-aylik-goc-trendleri/> [Erişim Tarihi: 01.09.2024]
- İçduygu, A., Erder, S., & Gençkaya, Ö. F. (2014). *Türkiye'nin uluslararası göç politikası 1923-2023: Ulus devlet oluşumlarından ulus ötesi dönüşümlere araştırma raporu*. Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi.

- Kirişçi, K. (2000). Disaggregating Turkish citizenship and immigration practices, *Middle Eastern Studies*, 36(3), 1-22.
- Kirişçi, K. (2003, 1 Kasım). Turkey: A transformation from emigration to immigration, migration information. Migration Policy Institute. <https://www.migrationpolicy.org/article/turkey-transformation-emigration-immigration>
- Mbieli, P. (2016). Logical reasoning: Simple percentage analysis method. *IOSR Journal of Business and Management*, 18(11), 37-42. <https://doi.org/10.9790/487X-1811033742>
- McMillan, J.H., & Schumacher, S. (1984). *Research in education: A conceptual introduction*. Little Brown, Michigan University.
- Nassaji, H. (2015). Qualitative and descriptive research: Data type versus data analysis. *Language Teaching Research*, 19(2), 129-132.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, (t.y.). *Göç tarihi*. <https://www.goc.gov.tr/goc-tarihi> [Erişim Tarihi: 02.05.2024]
- TKY, (2017). Turkuaz Kart Yönetmeliği (6735 SK 11. MD ve 25.MD), Resmî Gazete, 30007 (14 Mart 2017) <https://www.Resmigazete.gov.tr.eskiler.2017.03.20170314-1.htm>
- TVK, (2009). Türk Vatandaşlığı Kanunu (5901 SK 3. MD, 4. MD, 5 MD, 7 MD) Resmî Gazete, 27256 (12 Haziran 2009) <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5901&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- UİK, (2016). Uluslararası İşgücü Kanunu (6735 SK), Resmî Gazete, 29800 (13 Ağustos 2016) <https://www.Resmigazete.gov.tr.eskiler.2016.08.20160813-1.htm>
- UİKUY, (2022). Uluslararası İşgücü Kanunu Uygulama Yönetmeliği (6735 SK 1.MD), Resmî Gazete, 31738 (02 Şubat 2022)
- Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü, (t.y.). *Türk Vatandaşlarına Hasredilen Meslekler*. <https://www.csqb.gov.tr/uigm/tr/calisma-%C4%B1zni/turk-vatandaslarina-hasredilen-meslekler/> [Erişim Tarihi: 10.08.2024]
- Yıldırım, B. (2008). *1960-1975 yılları arasında Türkiye'den Almanya'ya işçi göçü ve bu göçün sosyal etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- YUKK, (2013). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (6458 SK), Resmî Gazete, 28615 (11 Nisan 2013) [1.5.6458.pdf \(mevzuat.gov.tr\)](https://www.mevzuat.gov.tr/mvz/mvzuat/mvzuat.pdf?m=6458)

Sosyal Bilimler
EKEV AKADEMİ
dergisi

eISSN:2148-0710 - pISSN:1301-6229

Makalenin geliş tarihi: 08.11.2024
1.Hakem Rapor Tarihi: 20.12.2024
2.Hakem Rapor Tarihi: 22.12.2024
Yayına Kabul Tarihi: 27.12.2024

GAİUS JULIUS CAESAR'IN İKTİDARA YÜKSELİŞİ

Ali KEREM*

Öz

Julius Caesar sadece Roma tarihinin değil aynı zamanda antik dünyanın en önemli isimlerinden biri olarak hatırlanmaya değerdir. Şüphesiz Roma'nın köklü ailelerinden birine mensup olması kendisine önemli avantajlar sağlamıştır. Bununla beraber kariyerinin erken zamanlarında yaşanan politik bölünmeler iktidarını kurmasıyla sonuçlanan süreci kavrayabilmek açısından önemli ipuçları sunar. Bu bağlamda dönemin iki büyük ismi Gaius Marius ve Cornelius Sulla arasındaki iç savaşta gerek ailesinin politik duruşu gerekse de Marius ile olan bağlantısından dolayı ciddi tehlikelerle karşılaşmıştır. Söz konusu dönem de Roma'dan uzakta kalmayı tercih eden Caesar, Sulla'nın ölümünden sonra nihayet Roma'ya dönebilmiştir. Bu tarihten sonra politik arenada kendini gösterme fırsatı bulmuş, ordu saflarında adından sıkça söz ettirmeyi başarmıştır. Erken dönemlerinden itibaren sayısız savaşlara katılmış, içeride ve dışarıda elde ettiği zaferlerle iktidarını sağlam zemin üzerine oturtmuştur. Askerî sahadaki başarılarının yanı sıra, politik diplomasi alanındaki becerileri sayesinde zamanın en güçlü isimleriyle üçlü koalisyon kurarak elde ettiği gücü daha ileri seviyelere taşımasını bilmiştir. Bu açıdan Caesar'i iktidara taşıyan sürecin genel olarak askerî-politik şartlarını irdelemek çalışmamızın amacını oluşturacaktır. Bu bağlamda, Galya Savaşları ile ittifakın ortaklarından Gnaeus Pompeius ve Licinius Crassus'u gölgede bırakarak büyük bir şöhrete kavuşmuştur. Caesar'in artan gücünden rahatsızlık duyan senatonun önde gelen üyeleri çok geçmeden Pompeius'un etrafında toplanmıştır. Crassus'un Partlara karşı düzenlediği seferde beklenmedik şekilde hayatını kaybetmesinin ardından Pompeius ve Caesar arasındaki güç dengeleri de bozulmuştur. Nihayet Caesar'in sahip olduğu yetkilerin elinden alınması sonucunda ortaya çıkan anlaşmazlık iki tarafı büyük bir mücadelenin içerisine sürüklemiştir. Sonuçta, Caesar'in üstün askerî gücü ve liderliği sayesinde Pompeius ve taraftarları ezilmiş, Roma tek bir adamın otoritesi altına girmiştir. Zorlu geçen mücadelelerden sonra Caesar'in mutlak iktidarını kurması bir taraftan Cumhuriyet'ten İmparatorluğa doğru geçiş sürecini hızlandırırken öte taraftan kendisinden sonra gelen liderler için âdeta emsal teşkil etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Diktatör, Julius Caesar, Konsül, Roma Cumhuriyeti.

The Rise of Gaius Julius Caesar to Power

Abstract

Gaius Julius Caesar is worth remembering for being one of the most important figures not only in Roman history but also in the ancient world. The fact that he was born into a long-established family brought remarkable advantages to him beyond any doubt. However, the political divisions experienced in Rome early in his career actually provide important clues for us to understand the process that eventually resulted in Caesar's rise to power. In this regard, he faced serious dangers in the civil war that occurred between the two great names of the period, Gaius Marius and Cornelius Sulla, both due to the political stance of his family and his connection with Marius. Caesar, who preferred to stay away from Rome during this period, could only return to Rome after the death of Sulla. From this date on, he had the opportunity to show himself in the Roman political arena, managed to make his name known often in the ranks of the army. He had participated in numerous wars since his early days and established his rulership on a solid ground with the victories he had achieved both at home and abroad. In addition to his military achievements, thanks to his political diplomacy skills, he was able to increase the power that he gained by establishing a triple coalition with the most powerful names of the time. He gained great fame with the Gallic Wars, overshadowing the partners of the alliance, Gnaeus Pompeius and Licinius Crassus. Soon after, prominent members of the Senate that were disturbed by Caesar's growing power, rallied around Pompeius. After Crassus died unexpectedly during his campaign against the Parthia, the balance of power between Pompeius and Caesar also deteriorated. Ultimately, the conflict that arose when Caesar was stripped of his powers dragged both sides into a great struggle. Consequently, thanks to Caesar's superior military power and leadership, Pompeius and his supporters were crushed, and Rome came under the rule of a single man. Caesar's establishment of absolute power after a difficult struggles accelerated the transition from Republic to Empire and set a precedent for the leaders who came after him.

Keywords: Dictator, Julius Caesar, Consul, Roman Republic.

* Araştırma Görevlisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, a.keremuniedu@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6824-7892>

1. Giriş

Caesar şüphesiz otoriteler tarafından tarihin gördüğü en etkili ve önemli isimlerinden biri olarak kabul edilir. Roma tarihinin dönüm noktalarından birisi olarak her zaman tartışmaların merkezinde yer alır. Sadece politik bir lider ve askerî stratejist değil aynı zamanda yazar ve hitabet ustası olarak dikkat çekmektedir. Roma tarihine bir bütün olarak baktığımızda emsallerine nazaran sıra dışı bir liderlik portresi çizmektedir. Onun zamanına kadar Roma Cumhuriyeti konsüller, senato ve halk meclisleri arasında kurulan hassas dengelere dayanan yapı üzerinden idare edilmiştir. Ancak Caesar'in gerek askerî ve politik sahada yükselişe geçmesi, gerekse dönemin sosyo-politik şartlarının değişmesi ile Roma'da güç ve dengeler yeniden şekillenmiştir. Kariyerinin erken dönemlerinden itibaren onun ve taraftarlarının temsil ettiği kesimin Roma siyasetinde ifade ettiği anlamı kavramak, diğerlerinden ayrılan yönlerini tespit etmek, Caesar'i iktidara taşıyan sürecin panoramasını çizmemize yardımcı olacaktır.

Bu türden sorgulamaların cevabının çoğu aslında Roma'nın o zamanlar içerisinde bulunduğu durumun dikkatli şekilde analiz edilmesinden geçer. Caesar'in yaşadığı çağda Roma içerde ve dışarda birtakım sorunların, siyasette mutlak iktidarı hedefleyen güçlü isimlerin etkisi altında varlığını sürdürmektedir. Şüphesiz Caesar açısından Pompeius ve Crassus gibi üstesinden gelinmesi gereken zorlu rakipler vardı. Bunun yanı sıra uzunca süredir önemli makamları ellerinde bulunduran *optimates* olarak bilinen dönemin seçkinler sınıfı her üç ismi de aslında kendi iktidarlarına karşı birer tehdit unsuru olarak algılamaktadır. Buna karşılık Caesar girişimde bulunarak diplomasi alanındaki yeteneğini politikaya yansıtmak suretiyle Pompeius ve Crassus'u da içeren üçlü bir ittifak meydana getirmiştir. Üçlü koalisyon tarihte I. *Triumviratus* olarak bilinir ve aslında yasal bir dayanaktan yoksundur. Öte yandan tarafların kişisel anlaşmalar yoluyla ortaya koymuş oldukları özel bir iradeyi yansıtır. Dolayısıyla söz konusu üçlüyü acaba böylesi bir ittifak zemininde buluşturan unsurlar nelerdi? Bu bağlamda iktidara giden süreçte Caesar koalisyonun neresinde yer almaktadır? Tüm bu türden sorular çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ele alınarak değerlendirilmiştir.

Esasen karşılıklı güvensizlik hali üzerine inşa edilmiş üçlü ittifakın ömrü uzun olmamıştır. Caesar'in Pompeius ile evli olan kızı Julia'nın ölmesi ve ardından dengeleyici unsur olarak Crassus'un Doğu seferinde hayatını kaybetmesiyle iki isim arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Bu noktada hem *optimates* hem de *populares* olarak bilinen hizipler, her iki isim arasındaki çekişmeyi körükleyerek uzunca süre mutlak iktidarın ele geçirilmesi adına yapılan savaşların çıkmasına yol açmıştır. Nihayetinde Caesar tüm bu mücadelelerden zaferle ayrılan taraf olarak otoritesini kabul ettirmiştir. Bahsi geçen bağlamda kendisini iktidara taşıyan sürecin unsurlarını belirlemek konumuzun merkezini teşkil edecektir. Bunun yanı sıra senato ve onun önde gelen üyeleri ile Caesar ve Pompeius arasında yaşanan problemlere değinerek bu gelişmelerin ne türden etkilere sahip olduğunu anlamaya çalışacağız. Caesar'in iktidarı sonrasında Roma'ya bıraktığı tarihi mirası da göz önünde bulundurarak araştırmamızı sonuç kısmında değerlendirip çalışmamızı noktalamış olacağız. Bu bağlamda şimdiye değin bir bütün olarak Roma Cumhuriyet dönemi üzerinde yapılan çalışmalar her geçen gün artmakla birlikte müstakil olarak Caesar'in yaşamının belli yönlerini ele alan çalışmalar yine de istenilen zenginlikte değildir. Dolayısıyla bu çalışma mevcut haliyle konu özelinde meselenin daha iyi anlaşılmasına dair çabaları yansıtırken, öte taraftan Caesar'in Roma tarihi içerisindeki yerini ve önemini tayin etmeye çalışacaktır. Konu bağlamında dilimize de kazandırılan A. Goldsworthy'nin *Julius Caesar* adlı eseri ile P. Southern'in aynı adı taşıyan çalışması biyografi türünün iyi birer örneği olarak bakılabilir. Roma'nın o dönemdeki durumu ve gelişimi üzerine A. Keaveney'in *Julius Caesar and The Transformation of the Roman Republic*, R.Syme'nin *The Roman Revolution* adlı eserleri incelenen mesele hakkında yazılmış derli toplu çalışmalar olarak dikkat çeker. Nihayetinde ana kaynaklar içerisinde Plutarkhos'un ünlü kişilerin yaşamlarını ele aldığı *Alexander & Caesar* ismini

taşıyan çalışması ve Caesar'in bizzat yaşamını, mücadelelerini birinci elden aktardığı, Türkçeye de tercümesi yapılmış olan *Galya Savaşı* ve *İç Savaşlar* adlı yapıtları bakılabilecek başlıca kaynaklar arasındadır.

2. Yöntem

Bu çalışmada literatür taraması ve doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, ele alınan konuyla ilgili olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemleri gibi süreçleri içermektedir (Karasar, 2005). Bu bağlamda gerek birincil/ana kaynaklara, gerekse ikincil/modern kaynaklara başvurulmuştur. Çalışma bir ana başlık üzerine temellendirilmiş muhtelif alt başlıklar halinde düzenlenmiştir. Terim ve kavramlar olabildiğince orijinal şekilde verilmiştir. İncelenen konu kronolojik bağlamdan koparılmaksızın mümkün olduğu ölçüde geniş perspektif üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Akademik üsluba uygun anlatım tarzı benimsenmiş, öznel yargılardan kaçınılmıştır. Kaynaklardan elde edilen verilerden yapılan çıkarımlar başlıklar içerisinde sunulmuş, konu sonuç kısmında tartışılarak çalışma tamamlanmıştır.

2.1 Araştırma Etiği

Bu çalışmada birincil/ana ve ikincil/modern kaynaklar kullanılmıştır. Yararlanılan kaynaklara yönelik alıntı ve atıflarda bilimsel araştırma kurallarına ve etik ilkelere riayet edilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Caesar'in Erken Dönemleri

Caesar'in doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber M.Ö. 100 yılında Roma'da dünyaya geldiği kabul edilir (Stevenson, 2015). Babası Gaius Caesar, Roma geleneklerine uygun olacak şekilde oğluna kendi adını vermiş, soyluluk işareti olarak Iulius sıfatını ismine eklemiştir. Onlar, Roma'nın en soylu ve en eski ailelerinden biri olan Iulius sülalesinden gelmektedir. Köklü geçmişine karşın Caesar'in zamanında ailenin siyasi gücü azalmış, belli süre en kritik makamları elde edememişlerdir. Bununla beraber önemli ailelerin çocuklarının siyasette ve orduda kariyer sahibi olmaları beklendiğinden dönemin şartlarına göre iyi bir eğitim aldıkları bilinir. Çocukluğuna dair çok fazla kayıtlar bulunmayan Caesar gençlik zamanlarında babasını kaybetmiştir (Suetonius, 1914). Bu gelişmeden sonra annesi Aurelia Cotta yetişmesinde önemli roller üstlenmiştir.

Bahsi geçen dönem sadece Caesar için değil Roma tarihi açısından da birtakım kırılma noktalarının yaşandığı zaman dilimi olarak karşımıza çıkar. Roma Cumhuriyeti, egemenlik kurduğu saha bakımından Galya'dan İspanya'ya, Yunanistan'dan Kartaca sınırlarına kadar geniş bir coğrafyada yayılmıştır. O zamana değin devletin idaresi çoğunluğu büyük toprak sahibi olan senatörlerin kontrolü altındadır. Öte yandan artan askerî faaliyetlere bağlı olarak ordu saflarından yükselen komutanlar gelecekte Roma politikasında ön plana çıkarak adlarından sıkça söz ettirmeye başlamışlardır. Bu isimler arasında şüphesiz Roma'nın yetiştirdiği en önemli generaller arasında görülen Gaius Marius gibi halk taraftarları olarak bilinen *populares* kesiminin önderleri kadar soyluların kurduğu düzenin savunuculuğunu üstlenen *optimates* hizbinin önde gelen temsilcilerinden Cornelius Sulla gibi seçkinler de bulunuyordu (Shotter, 2005).

İki isim Caesar'in hayatını ve kariyerini etkilemesi bakımından oldukça önemlidir. Gaius Marius, klasik Roma aristokrasisinin bir parçası olmamakla beraber askerî saflarda sergilediği üstün başarılar sayesinde hızla konsüllük makamına kadar yükselmiştir. Mütevazı kökenlere sahip olmasına karşın parlak askerî zaferleri, halkla olan yakın ilişkileri ve ordu üzerinde kurduğu otoriteyle dönemin önde gelen isimlerinden biri haline gelmiştir (Plutarkhos, 1920). Bu bağlamda halkın desteğini arkasına alan asker kökenli liderler artık Roma tarihine damga vurmaya başlamıştır. Marius'un Caesar'in ailesi ile olan yakınlığına baktığımızda taraflar arasında kurulan evlilik bağı görülmektedir.

Nitekim Marius, Roma'nın köklü ailelerinden gelen Julia adında bir kadınla evlenmiştir. Marius'un eşi olan bahsi geçen kadın aynı zamanda Caesar'in da halası olmaktaydı. Böylece iki aile arasında önemli bir bağlantı kurulmuştur. Dolayısıyla Caesar'in kariyerinin erken dönemlerini etkileyecek ilişkiler ağının ilkinin bu bağlamda aklımızda bulundurmamızdır.

Diğer taraftan Sulla'ya bakıldığında kendisi soylu bir aileden gelmektedir (Plutarkhos, 1916). Klasik Roma aristokrasisinin temsilcileri olduklarından *optimates* hizbinin desteğine sahiplerdir. Bu destek sayesinde Roma siyasetinde kendisine daha kolay yer bulan Sulla, Marius'un komutası altında düzenlenen Afrika seferlerinde yer almış, süvarilerden sorumlu komutan olarak onun yardımcılığını yürütmüştür. Birlikleriyle seferlerde ortaya koyduğu başarılı faaliyetlerle ön plana çıkan Sulla, Kral Iugurtha'nın kendisine teslim edilmesi sayesinde büyük bir prestij kazanmıştır. Iugurtha'nın etkisiz hale getirilmesi sayesinde Kuzey Afrika seferleri başarıyla sona ermesine rağmen elde edilen zaferin kime ait olduğu meselesi yoğun tartışmaların merkezini oluşturmuştur. Böylece ikili arasında yaşanan ilk sürtüşmenin sonrasında ilişkiler gerginleşmiş, ilerleyen zamanlarda yaşanan hadiselerle taraflar birbirlerinin amansız düşmanı haline gelmişlerdir.

Karşılıklı rekabet hali yoğun şekilde sürmekte iken o zamanlar Roma'nın doğudaki en önemli düşmanlarından biri olan Pontus kralı Mitridates'e karşı büyük bir askerî sefer düzenlenmesi planlanmıştır. Sefer hem vadettiği ganimetle hem de kazanılacak nispeten kolay bir zaferle dönemin önde gelen komutanlarının ilgisini ziyadesiyle çekmiş olmalıdır. Senato, bu sıralar yükselişte olan Sulla'yı seferin komutanlığına getirmiştir. Ancak Marius politik manevralarla komuta yetkisinin kendisine devredilmesini sağlamış, böylece iki isim arasındaki ilişkiler sonsuza değin bozulmuştur (Hildinger, 2003). Bunun sonucunda Roma'da taraflar arasında beklenen iç savaşın sesleri daha yakından duyulur hale gelmiştir. Tüm bu gerginlik sonrasında çıkan çatışmalarda Sulla lejyonlarıyla birlikte Roma'ya yürüyerek kısa süreli bir çarpışmadan sonra şehrin idaresini ele geçirmiş, Marius ve taraftarları Roma'dan uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Ardından daha öncesinde planlandığı gibi Sulla, lejyonları eşliğinde Doğu'ya sefere çıkmıştır. Şehirden ayrılmasına müteakip ortaya çıkan otorite boşluğu sayesinde eş konsül Cornelius Cinna harekete geçmiş, Marius'un da kendisine katılmasıyla Roma'yı kontrol altına almışlardır. Bu dönemde yoğun şiddet olayları yaşanmış, birçok isim ya öldürülmüş ya da mallarına el konulmuştur (Keaveney, 2005).

Bu sıralarda tarihler M.Ö. 86 yılını göstermektedir ve Marius ilerleyen yaşının da etkisiyle konsüllüğe gelmesinden çok kısa süre sonra ölmüştür. Caesar ise ertesi yıl M.Ö. 85 yılında *flamen dialis* olarak Jupiter Tapınağı'nın temsilciliği görevini üstlenmiştir. Bu vazife nispeten önemsiz gözüksede görev yaptığı ilk makam olmasından dolayı zikredilmeye değerdir. Ardından M.Ö. 84 yılında ilk eşi Cossutia'dan boşanarak dönemin önde gelen isimlerinden populares hizbinin önderi Cinna'nın kızı Cornelia ile hayatını birleştirmiştir (Kamm, 2006). Böylece, hem Marius ile olan bağlantısından hem de Sulla'nın en büyük muhaliflerinden Cinna'nın kızıyla evlenmesinden ötürü oldukça tehlikeli bir durumun içerisinde kendisini bulmuştur. Nitekim Roma'da taraflar arasında kurulan evlilik bağı, siyasi ortamı şekillendiren en önemli bağlardan biri olarak değerlendirilmelidir.

Sulla'nın Doğu'daki zaferlerinin ardından Roma'ya dönüş hazırlıkları yaptığı sırada Cinna'da onları karşılamak üzere gerekli hazırlıklara girişmiştir. Ancak kendi birliklerinin çıkardığı ayaklanma neticesinde öldürülerek hayatını kaybetmiştir. Artık Sulla'nın önünde ona karşı koyabilecek herhangi bir engel kalmamıştır. Muzaffer ordusuyla Roma'ya ulaştığında, ciddi bir direnişle karşılaşmadan şehri kolaylıkla kontrol altına almıştır. İktidarı ele geçirmesinin ardından kendisine muhalif kalan Marius ve Cinna taraftarlarını ağır bir şekilde tasfiye ettiğini görüyoruz (Sampson, 2013). Tasfiye edilenler ya öldürülmüş ya da mallarına el konulmuştur. Çıkarılan yasaklılar listesinde ismi geçenler takibata uğramış olduklarından büyük bir hesaplaşma yaşanmıştır. Şüphesiz Caesar ve ailesinin geleceği tehlike altında bulunuyordu. Gerek Marius ile olan akrabalığı gerekse de Cinna'nın kızıyla

evli olması potansiyel olarak hedef tahtasına konulması için yeterli görülebilirdi. Ancak Sulla ilk aşamada onu karşısına almaktansa kendi kontrolüne almayı tercih etmiştir. Bu açıdan eşinden boşanmasını, kendi destekçisi olan bir hanenin kızıyla evlenmesini talep etmiştir. Bunun karşılığında talimat yerine getirilmediğinden Caesar kendisini oldukça riskli bir pozisyonun içerisine sokmuştur. Böylece öncelikle elindeki görev alınmış, sonrasında eşinin tüm mal varlığına el konulmuştur (Suetonius,1914). Yaşanan gelişmeler karşısında ortamın kendisi adına uygun olmadığını gören Caesar Roma'dan uzaklaşarak zorunlu bir sürgüne çıkmıştır. Muhtemelen annesinin ve hatırı sayılır dostlarının araya girmesiyle canı bağışlanmıştır.

Ancak, Roma o sıralar yine de güvenli bir yer olmaktan uzaktır. Sulla diktatörlüğünü ilan etmiş, şehirde yaşanan kaos hali herkes gibi onun da gözünü korkutmuştur. Görevi elinden alındığından artık yeni bir kariyer yolu çizmesi gerekiyordu. Tüm bunların neticesinde, Küçük Asya ve Kilikya'da konuşlu bulunan lejyonlarda görev almak üzere Roma'dan ayrılmıştır. Midilli Adası'nda askerî faaliyetlerde bulunan Minucius Thermus'un emri altında hizmet etmek üzere onun komutası altına girmiş olduğu anlaşılmaktadır (Stevenson, 2015). Çok zaman geçmeden, hitabeti ve askerî işlerdeki yeteneği sayesinde kendini fark ettirerek üstlerinin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bu bağlamda bölgede yürütülen askerî faaliyetlerde yeterli donanmaya sahip olunmadığından uzunca süredir Roma'ya sadık olan Bitinya'nın yardımına başvurulmuştur. M. Thermus, bu diplomatik vazife için Caesar'i seçmiş, Bitinya Kralı Nikomedes ile görüşmeler yapması için onu görevlendirmiştir. Üzerine düşen vazifeyi başarıyla yerine getiren Caesar gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda emrine tahsis edilen donanmayla birlikte geri dönmüştür. Bu sayede Midilli Adası ele geçirilmiş olduğundan zaferdeki payından ötürü ödüllendirilmiştir (Southern, 2001). Böylece ilk kez ciddi bir başarı ortaya koyarak kendini ispat etme şansı bulmuştur.

Dışarıda yaşanan gelişmeler böyleyken, Roma'da politik arenada ciddi değişimlerin yaşandığı bir döneme girilmektedir. İki yıllık güçlü iktidarından sonra Sulla, kendi isteğiyle diktatörlüğü bırakmış, köşesine çekilmesinden kısa süre sonra M.Ö. 78 yılında hayatını kaybetmiştir. Ölüm haberinin duyulmasının ardından Caesar Roma'ya geri dönmenin zamanı geldiğine karar vermiştir. Roma'ya ulaşmasından kısa süre sonra Sulla'nın adamlarından Cornelius Dolabella'nın aleyhinde açılan davalarda görev almış, hitabeti ve dirayetli duruşuyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Akabinde, daha büyük başarılar peşinde koştuğundan, konuşma ve etkileme sanatında uzmanlaşmak üzere dönemin büyük söylev ustası Apollonius Molon'un himayesinde retorik çalışmalarında bulunmak için M.Ö. 75 yılında Rodos'a hareket etmiştir (Goldsworthy, 2006). Akdeniz'de o zamanlar yoğun olarak korsanlık faaliyetleri sürmekte olduğundan Caesar'ın seyahati aslında tehlikelerle doludur. Nitekim denize açılmasından kısa süre sonra korsanlar tarafından esir alınmış, bırakılması için gereken paranın sağlanmasıyla serbest kalmıştır. Roma, bahsi geçen durum karşısında harekete geçmediğinden, ciddi meblağlar harcayarak kıyı bölgelerinden adamlar ve gemiler toplamak suretiyle korsanları etkisiz hale getirmiştir (Nardo, 2009). Dolayısıyla Caesar'ın korsanlara karşı giriştiği mücadele onun ilk büyük askerî zaferlerinden biri olarak kabul edilebilir. Ayrıca yaşanan bu hadisenin haberleri hızlı bir şekilde Roma'da yayılmış olduğundan kişisel prestijine katkı sağlamıştır.

3.2. İktidar Mücadelesinde Caesar, Crassus ve Pompeius

İç savaşların ardından Sulla iktidarının sona ermesiyle Roma yeni bir güç mücadelesine sahne olacaktır. M.Ö. 78 yılında Sulla'nın ölmesiyle birlikte geride bıraktığı boşluğu doldurmaya muktedir üç aday bulunmaktadır. Bu kişiler o zamanlar iktidarın en güçlü isimlerinden Gnaeus Pompeius, Marcus Crassus ve Julius Caesar'dır. Pompeius, Sulla'nın diktatörlüğü sonrasında Roma'daki üç lider içerisinden nispeten en popüler olanıdır. Caesar'dan yaşça daha büyük olan Pompeius aristokrat bir aileden gelmektedir. Marius'a karşı Sulla'nın yanında savaşmış, topladığı lejyonlarla Afrika, İspanya

ve Sicilya'da büyük başarılar elde etmiştir. Zaferlerinin ardından Roma'ya dönüşünde Sulla tarafından Magnus (Büyük) sıfatıyla onurlandırılmıştır (Plutarkhos, 1917).

Diğer güç odaklarından Crassus ise Roma'nın gelmiş geçmiş en zengin isimlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Saygın bir aileden gelmekle beraber ailesi mühim görevlerde bulunmamıştır. Pompeius gibi o da İç Savaşlarda Sulla'nın yanında savaştığından kazanan tarafta yer almıştır. Marius taraftarlarının yenilgiye uğratılmasının ardından öldürülenlerden ya da sürgün edilenlerden geriye kalan malların büyük bir kısmını ele geçirmiştir. Bunun yanı sıra yüksek faizlerle borçlar vererek zenginliğini muazzam ölçüde artırdığı bilinir. Her ne kadar askerî açıdan parlak zaferleri olmasada sahip olduğu serveti politikayı yönlendirmek üzere kullanabilirdi. Yinede askerî kariyeri parlak olmayan hiç kimse Roma siyasetini belirleyecek kadar etkili olamazdı. Crassus siyasi emellerini gerçekleştirmek ve kamuoyu önündeki imajını kuvvetlendirmek amacıyla büyük bir askerî harekâta ihtiyaç duyduğunda, hayatını kaybetmesiyle sonuçlanacak olan Doğu seferine çıkmıştır (Plutarkhos, 1916).

Caesar ise korsanlara karşı yürüttüğü harekâttan sonra bu kez Mitridates ile çıkan savaşa katılmak üzere yeniden Küçük Asya'ya geçmiştir. Topladığı askerlerle bölgede başarılı operasyonlar yürütmüş, Mitridates'in komutanlarından birini yenilgiye uğratmıştır. Bunun üzerine M.Ö. 74 yılında Kilikya'daki birliğin başına getirilerek Lucullus'un genel komutası altında hizmet vermiştir. Ardından Roma'ya dönüş yapmasıyla M.Ö. 70 yılında quaestor olarak görev aldığını görüyoruz (Suetonius, 1914). Daha ziyade hazineyle ve mali işlerle alakalı olan bu makam ona senatonun kapılarını açmıştır. Aynı yıl eşi Cornelia ile halası Marius'un eşi Julia hayatını kaybetmiştir. Onların adına düzenlenen cenaze törenlerinde Marius ve Cinna dönemini övmüş, Marius'un hatırasına sahip çıkarak tasvirlerini sergilemiştir. Bu hareket onların dayandığı politik zemini kullanmayı amaçladığını göstermektedir. Akabinde Öte İspanya Eyalet Valisi Antistius Vetus'un emrinde İspanya'ya gitmiştir. Bölgedeki İspanyol kabileleriyle ilişkiler kurmuş, Roma hâkimiyetine direnenleri boyunduruk altına almıştır. Görevini tamamlamasının ardından M.Ö. 67 yılında Roma'ya dönmüştür. Bu tarihte Sulla'nın torunu Pompeia ile evlenerek önemli bir bağlantı elde etmiştir (Fuller, 1965).

Bu sıralar, Roma'da seçkinlerin kurduğu düzen çözülmeye başlamış, memnuniyetsizlik hali Roma'yı istikrarsızlığa sürüklemiştir. Bunun yanı sıra, dış ilişkiler de istenildiği gibi değildir. Bir taraftan kuzeydeki kabileler baskılarını artırırken öte taraftan Akdeniz'de korsanlık faaliyetlerinin yaygınlaşmasıyla güvenlik zafiyeti ciddi anlamda hissedilir hale gelmiştir. Ayrıca, Mitridates ile yıllarca süren savaş yeniden patlak vermiş, Roma'nın bölgedeki komutanları zafer kazanmak yerine savunma pozisyonuna geçmişlerdir. Caesar mevcut durumdan istifade etmeyi düşündüğünden kendisini gerek siyasette gerekse de askerî işlerde daha iyi gösterebileceği fırsatları aramıştır. Ancak karşındakiler Roma'nın en nüfuzlu isimleridir. Her ikisi de Caesar gibi en üst makama erişmeyi istiyorlardı ve bunu gerçekleştirebilme potansiyeline sahiplerdir. Nitekim M.Ö. 70 yılında Pompeius ile Crassus konsüllük makamını elde etmişlerdir. (Scullard, 2010) Pompeius askerî gücü ve elde ettiği başarılar sayesinde iktidara gelmiştir. Crassus ise sahip olduğu zenginlikle politikayı istediği şekilde biçimlendirebiliyordu. Ancak tüm bunlara rağmen derin bir güvensizlik hali içerisindeydiler. Çeşitli girişimlerle birbirlerini alt etmeye çalışmış olsalarda biri diğeri üzerinde açık bir üstünlük kuramamıştır.

Dengelerin sürekli değiştiği Roma'da tarihler M.Ö. 65 yılını gösterdiğinde Caesar, aedilis crulis makamına gelmiştir. Bu görev bir Romalı politikacının kendisini halka gösterebileceği türden kullanışlı bir makamdır. Bu vazifeye gelen bir kimse şehrin imar faaliyetlerinden sokak ve pazarların denetimine, festival ve oyunların düzenlenmesinden tahıl tedarikine kadar bir dizi mühim işlerden sorumludur (Lintott, 1999). Caesar eğer etkili şekilde makamını kullanabilirse halka kendisini sunabileceğini, büyük bir desteğe sahip olabileceğini fark etmiş olmalıdır. İşe ilk olarak imar

faaliyetleriyle girişmiş. Senato'nun duvarlarında yer alan ancak Sulla'nın iktidarı zamanında yıkılan Marius'un tasvirleri ve büstleri tekrar yerine konulmuştur. Bu türden girişimlerin belli bir gayesi elbette vardır. Roma halkı Marius'u halen hafızalarında yaşatmakta, soyluların yozlaşmışlığı karşısında ona büyük bir saygı duymaktaydılar. Böylece Caesar onun mirası üzerinden halkla ve Marius taraftarlarıyla bütünleşerek geniş bir kesimin desteğini almayı amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra makamda olduğu süre boyunca büyük miktarlarda paralar harcayarak çeşitli festivaller ve gösteriler düzenlemiştir (Southern, 2001). Bunlar içerisinde gladyatör dövüşleri, at arabası yarışları, dini festivaller önemli bir yer tutmaktadır. Bu türden gösteriler halkın ilgisini ziyadesiyle çektiğinden Romalıların desteğini kazanmak için çoğu zaman başvurulmuş belli başlı yöntemlerdendir.

Böylece büyük çapta düzenlediği faaliyetlerle bir yandan Roma'daki popülaritesini güçlendirmekte, öte yandan siyasi amaçlarını gerçekleştirmek üzere birtakım girişimlerde bulunmaktadır. Kamuoyu önündeki olumlu itibarı ve nüfuzlu dostları sayesinde M.Ö. 63 yılında *Pontifex Maximus* olarak Roma inancının temsilciği görevine gelmiştir (Billows, 2008). Böylece gerek seçkinler arasında gerekse de Roma kamuoyunda saygı duyulan bir isim olarak önemli bir konuma ulaşmıştır. O yılın konsülü ise meşhur hitabet ustası Cicero'dur. Onun konsüllüğü zamanında Roma hükümeti ciddi bir kaosla karşı karşıya kalmıştır. Cicero'ya karşı konsüllük seçimlerini kaybeden Catilina şiddete başvurarak iktidarı ele geçirmeye çalışmıştır. Ancak konsülün aldığı tedbirler sayesinde komplo ortaya çıkarılmış, Catilina etkisiz hale getirilmiştir (Duncan, 2016).

Tüm yaşanan zorluklara rağmen Caesar sahip olduğu makamın siyasi ve dini ağırlığını da kullanarak M.Ö. 62 yılında Praetorluk makamına ulaşmıştır (Goldsworthy, 2006). Bu görev Roma'da konsüllükten hemen önceki en yüksek makamdır. Caesar siyasetin zirvesine kararlı şekilde tırmanırken kimi skandallarda peşini bırakmıyordu. Roma'da geleneksel Bona Dea tanrıçası adına düzenlenen ayinler o yıl Caesar'in hanesinde yapılmıştır. Bu kutsal günde sadece kadınlar bir araya gelir, erkekler ayinlere katılamazdı. Bu sırada Clodius adında genç bir Romalı kılık değiştirerek girdiği Caesar'in evinde yakalanmıştır. Söz konusu durum üzerine çeşitli söylentiler çıkarılmış, genç Clodius'un Pompeia ile ilişkisi olduğu ileri sürülmüştür. İddianın doğruluğu her ne kadar tartışmalı olsada, bu şekilde itibar kaybına uğratılması karşısında Caesar eşi Pompeia'dan boşanmıştır. (Southern, 2001) Bu olay onun kişisel itibarına verdiği önemi göstermesi açısından kayda değerdir.

Caesar M.Ö. 61 yılında praetorluk görevinin sona ermesinin ardından Öte İspanya (bugünkü Portekiz ve Andalusia) bölgesinin Eyalet Valiliğine atanmıştır (Plutarkhos, 1919). Ancak o zamana kadar siyaset sahnesinde kariyerini geliştirmek maksadıyla büyük miktarlarda borçlandığından görev yerine gitmeden önce alacaklıları tarafından engellenmeye başlanmıştır. Bunun üzerine dönemin en varlıklı isimlerinden Crassus'un desteğini almaya çalışmıştır. Crassus, Pompey'e karşı denge unsuru olarak kullanmak istediği Caesar'in borçlarının önemli bir kısmını ödemiştir. Böylece Caesar eyaletine gitmek üzere Roma'dan ayrılabilmiştir. Öte İspanya idarecisi olarak bölgedeki asayışı temin ederek halkla iyi ilişkiler kurduğunu görüyoruz. Bunun dışında yıllardır Roma'ya direnç gösteren kabilelere boyun eğdirmiş, ciddi zaferler elde etmiştir. Roma'nın İspanya'daki egemenlik sahası genişlerken, bölgenin yer altı kaynakları da Caesar'in kontrolü altına girmiştir. Bu sayede servetini muazzam ölçüde artırmış, elde ettiği zenginliği askerleriyle paylaşarak onların sadakatini ve övgüsünü kazanmıştır. Hatta birlikleri tarafından imparator olarak selamlandığı bilinmektedir (Billows, 2008). Bu unvan her ne kadar güç ve otoritenin simgesi olarak kabul edilse de o zamanlar en üstün iktidarı simgelemiyordu. Roma askerleri, büyük askerî başarılar sebebiyle komutanlarını bu sıfatla adlandırır, onların sadık birer takipçisi olduklarını gösterirlerdi.

Caesar İspanya'da iken, Pompeius' da Akdeniz sularında korsanlara karşı geniş çaplı temizlik harekâtına girişmiştir. Bu harekât oldukça başarılı sonuçlar verdiği için Akdeniz'in doğu yakası artık güvenli bölge haline gelmiştir. Bunun yanı sıra Pompeius uzunca süredir Roma'nın düşmanı olan Kral

Mitridates'i yenilgiye uğratarak Roma hâkimiyetini bölgede yeniden tesis etmiştir. Başarıları sayesinde Roma'da o kadar popüler hale gelmiştir ki lejyonları eşliğinde Roma'ya yürüyerek kendisini diktatör ilan edeceğinden korkulmuştur. Ancak beklenenin aksine Roma'ya ulaştığında birliklerini dağıtmış, kendisine zafer alayı, askerlerine arazi başışı verilmesini beklemiştir. Fakat Senato zafer alayı dışında askerlerine toprak dağıtımını içeren herhangi bir anlaşmaya razı olmayacağını bildirmiştir (Seager, 2002). Bu durum daha sonra üçlü ittifaka gidecek olan sürecin kapılarını aralayarak önemli sonuçlara yol açmıştır. Dolayısıyla hiçbir güç tek başına istediğini kabul ettirebilecek otoriteye sahip değildir.

Bu sıralarda Caesar'in gözü Roma'nın en yüksek makamı olan konsüllüktedir. Bununla beraber Senato'nun ona bahsettiği zafer alayını gerçekleştirmek istiyorsa bir asker olarak kalmalı ve Roma surlarının dışında beklemeliydi. Ancak konsüllük seçimlerine katılmak istiyorsa Roma geleneklerine uygun olacak şekilde komutayı bırakmalı, şehre silahsız olarak sıradan bir yurttaş gibi girmelidir. Aynı anda iki seçeneğin eş zamanlı gerçekleşmesi Roma teamüllerine göre mümkün değildir. Bu sırada Caesar konsüllük seçimlerine gıyaben katılmayı talep etmiş fakat senato bu teklifini muhaliflerinin etkisiyle reddetmiştir (Stevenson, 2015). Caesar'in ya zafer alayı kutlaması yapması ya da konsüllük seçimlerine katılması arasında bir tercih yapması gerekiyordu. Nihayetinde konsüllük seçimlerine girmeye karar vermiştir.

Her daim görüldüğü üzere Roma'da kamusal makamlar kıyasıyla rekabetin sonucunda elde edilmektedir ve hiçbir isim tek başına dengeleri kendi lehine bozabilecek güce sahip değildir. Crassus bir zamanlar konsüllük makamını Pompeius ile paylaşmakla beraber onun giderek artan gücünden çekinmeye başlamıştır. İkili arasındaki rekabet aslında uzunca bir geçmişe uzanmaktadır. Pompeius'un bu kadar güçlenmesinden sadece Crassus değil aynı zamanda senatonun önde gelen üyeleri de rahatsızdır. Bu açıdan Caesar'in aradığı fırsata uygun şartların ortaya çıkması fazla sürmemiştir. Eğer onları kendisinin de yer alacağı bir ittifak içerisinde birleştirebilirse büyük ölçüde amaçlarını gerçekleştirebilirlerdi. Nitekim her üç isimde o dönemler Roma'da siyasetin kaderini etkileyebilecek potansiyele sahiptir. Bu bakımdan Caesar ortak çıkarların konuşulabilmesi adına politik bir girişimde bulunacaktır (Barlag, 2016).

Bununla beraber yaklaşık yirmi yıl önce Marius ve Sulla arasındaki korkunç çarpışmalar hatırlandığında, olası yeni bir çatışmanın çıkacak olması Roma'yı karmaşaya sürükleyebilirdi. Bir kez daha siyasetin kazanı kaynamaya başlamıştır. Pompeius, Crassus ve Caesar'in amaçları arasında bariz çelişkiler bulunmaz. Her üçü de tek başına üstün bir güce ulaşmayı arzulamaktadır. Bu arada tarafların sahip olduğu imkânlar göz önüne alındığında amaçlarını gerçekleştirmek üzere her türlü eyleme başvurabilirlerdi. Fakat, bireysel olarak isteklerini senatoya kabul ettiremeyeceklerinin farkına varmış olmalılardır. Şayet birlikte hareket ederlerse Roma'yı istedikleri şekilde yönetebilirlerdi. Caesar için Pompeius ve Crassus'u ortak zeminde buluşturmak yukarıda da değindiğimiz gibi dönemin şartları gereği pek zor olmamıştır. Taraflar arasında oyun kurucu rolü üstlenen Caesar böylelikle kariyerini daha ileri noktalara taşıyabileceği fırsatı yakalamıştır.

İttifak yasal zeminden yoksun olmakla beraber her üç isimde ortak menfaatleri doğrultusunda birbirlerini karşılıklı desteklemeyi kabul etmişlerdir. Yapılan görüşmeler neticesinde üçlü erk anlamına gelen birinci koalisyon yani ilk *triumviratus* M.Ö. 60 yılında tesis edilmiştir. Buna göre M.Ö. 59 yılının konsüllerinden birisinin Caesar olması üzerinde anlaşılmıştır. O, bunun karşılığında konsüllüğe geldikten sonra hem Pompeius'un hem de Crassus'un lehine olacak şekilde kanunlar çıkaracak, onların çıkarlarına uygun düşecek şekilde hareket edecektir. Kısa süre sonra Pompeius'un nüfuzu ve Crassus'un finansal desteğiyle beklendiği üzere M.Ö. 59 yılının konsüllüğünü elde etmiştir (Goldsworthy, 2006).

Caesar ile beraber eş konsüllüğe senatonun desteklediği isimlerden Cato'nun yakın dostu Bibulus seçilmiştir (Suetonius, 1914). Üçlü ittifakın temsilcileri birbirlerini siyasi, askerî ve mali açıdan destekleyerek muhalefeti etkisiz kılmışlar, istediklerini kısa sürede elde etmeyi büyük ölçüde başarmışlardır. Bu doğrultuda Caesar'in göreve gelmesinin ardından Pompeius'un askerlerine arazi verilmesi sağlanmış, konsüllük görevinin sona ermesinin akabinde Caesar'e Galya eyaleti tahsis edilmiş, Crassus'un daha fazla zengin olmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca, halka toprak dağıtımı yapılmış, taraftarlarının borçlarını iptal eden kanunlar çıkarılmıştır. Bu arada Caesar'in kızı Julia ile Pompeius evlenmek suretiyle ittifak perçinlenmiştir. Caesar ise M.Ö. 58 yılının konsülü dönemin önde gelen senatörlerinden Lucius Piso'nun kızı Calpurnia ile evlenmiştir (Plutarkhos, 1919).

Bu bağlamda üç ismin Roma siyasetindeki ezici ağırlığı diğer nüfuzlu aileleri oldukça rahatsız etmiştir. Nihayet soylu önderler arasında en saygı duyulan isimlerden Cato ve Cicero muhalefeti harekete geçirmiştir. Bunun neticesinde Cato zorunlu bir sürgünle Kıbrıs'a vali olarak gönderilmiştir (Marin, 2009). Güç dengelerinin böylesine derin şekilde değişmesinden rahatsızlık duyan senatörler ve dönemin önde gelen aileleri farklı arayışlar içerisine girmişlerdir. Caesar'in konsüllükteki görev süresinin sona ermesinin ardından sırada gücünü zirvelere taşıyacak olan Galya Eyalet Valiliği onu beklemektedir.

3.3. Galya Savaşları

Konsüllük vazifesinden sonra eski konsüller herhangi bir eyaletin başına konsül gücüne sahip vali olarak atanmaktadır. Görev süresi sona ermiş olanlara genelde servetlerini ve şöhretlerini artıracakları eyaletler tahsis edilmekteydi. Caesar'in emrine Öte Galya (Fransa'nın güneyi), Beri Galya (Alp Dağları ve Kuzey İtalya) ve İliya (Dalmaçya bölgesi) bölgesi verilmiştir (Gelzer, 1968). Bu bölgeler Roma için tehlike arz eden kritik eyaletlerdendir. Burada yaşayan halklar savaşçılıklarıyla tanınmakta, Roma Cumhuriyeti ile genelde problemlili ilişkileri bulunmaktadır. Artık her bakımdan büyük bir macera başlıyordu. Konsül gücüne sahip vali olarak geniş yetkilerle donatılan Caesar yeni kazanımlarda bulunmak için yola çıktığında, sadece şan ve şöhretini pekiştirmeyi değil, büyük miktarlarda ganimet elde etmeyi de amaçlıyordu. Çünkü, o zamana kadar yüklü miktarlarda servet harcamış olduğundan büyük borçlar içerisine girmiştir. Daha da önemlisi, eğer siyasette üstünlük kurmak istiyorsa bunun bir bedeli vardı. Nitekim ciddi bir servete sahip olmaksızın Roma'da güçlü olmak neredeyse imkânsızdır.

Askerî açıdan üstlendiği makam sayesinde asker toplama hakkına sahip olduğundan kendisine sadık kalacak birlikler yetiştirmek üzere harekete geçmiştir. Hali hazırda bölgede konuşlu birliklerin komutası da kendisine verilmiştir. Sadece Roma'nın değil belki de döneminin en iyi ordularını kuracaktır. Ordusunda sadece Romalılardan değil farklı milletlerden çok sayıda savaşçı bulunuyordu. İyi bir talim ve sıkı bir disiplinle onların eğitilmesini sağlamıştır. Bunun yanı sıra ordusunda yol ve köprü yapabilen, kanal açabilen, basit savaş makinalarını kullanabilen teknisyenler de yer almaktadır. Tüm bunların ötesinde birliklerinin üzerinde kurduğu otoritesiyle güçlü bir etkiye sahip olmuştur. Böylece Caesar askerî gücünü siyasi emellerini gerçekleştirmek üzere kullanmaya düşündüğünde arzu ettiği sonuçları alabilecek imkâna kavuşmuştur (Goldsworthy, 2006).

Caesar bölgenin yöneticisi olduğu zamanlarda, Helveti kabilesi Roma Senatosu'nun izni olmadan bugünkü İsviçre topraklarından Galya eyaletine doğru yola çıkmıştır. Kuzeyli kavimlerin akınları uzunca süredir Roma üzerinde yıkıcı etkilere yol açmaktadır. Bu nedenle kuzeyden gelebilecek tehditlerin bertaraf edilmesi Caesar'in gücünü pekiştirecektir. Anlaşılan göre öncelikli amacı istila dalgasını engellemek, eyaleti yeniden Roma isteklerine uygun düşecek şekilde istikrara kavuşturmadır. Fakat daha da önemli olanı elde edeceği olası büyük bir zafer, askerî ve siyasi prestijine muazzam ölçüde katkı sağlayacak olmasıdır (Caesar, 1917). Caesar Alpleri aştığı sırada

Helvetilerin güneye doğru inmekte olduğu haberi ulaşmıştır. Lejyonlar tarafından takip edilen 'barbarların' ülkelerine dönmesi emredilmiştir. Talebin yerine getirilmemesi üzerine iki taraf arasında çıkan çarpışmada Caesar'in komutası altındaki lejyonlar rakiplerini ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Ardından Kuzey Avrupa'nın en savaşçı topluluklarından Süevlerin üzerine yürünmüş, Ariovistus önderliğindeki Cermen kökenli kabilelerin büyük kısmı imha edilmiştir.

Esasen Caesar kuzey Avrupa'nın önemli bir bölümünü işgal etmeyi planlamıştır. Böylece sadece Cermen ve Galya savaşçılarının neden olduğu tehlikeleri ortadan kaldırmakla kalmayacak, ihtiyaç duyduğu insan gücüne, zenginliğe ve büyük bir şöhrete sahip olacaktır. Caesar'in hedeflerini gerçekleştirmek üzere düzenlediği seferlerde önemli başarılar elde etmiş olması Roma'da hakkında hem olumlu hem de olumsuz propagandaların yapılmasına yol açmıştır. Kuzeydeki birçok kabileyi boyunduruk altına alarak onlara ağır kayıplar verdirmesinin yanı sıra geride kalanların binlercesini köle olarak satmıştır. Böylelikle büyük bir kaynağa ve ganimete sahip olmuştur. Bunların kayda değer bir kısmını askerleriyle paylaşarak sadakatlerini güvence altına aldığı anlaşılmaktadır. Ancak Galya henüz tamamen fethedilmemişti ve M.Ö. 54 yılının sonuna gelindiğinde kabileler yeniden ayaklanmak üzere harekete geçmişlerdir. Şimdi yeni yerler fethetmek yerine belki de eldekilerin korunması adına savaşılmalıydı (Freeman, 2008). Kuzeyli kabileler Caesar'in bölgedeki komutanlarından Cotta'yı yenilgiye uğratarak Roma birliklerini geri püskürtmüşlerdir. Caesar'in hızlı bir şekilde bölgeye gelmesi sayesinde Roma kuvvetleri ancak toparlanabilmiştir. Bununla beraber Galyalılar ayrı ayrı savaşmayı bırakarak Vercingetorix'in önderliğinde bir araya getirilmişlerdir. Galyalı şef çeşitli kabileleri tek bir kuvvet içerisinde birleştirmeyi başarmıştır.

Caesar elbette hem daha tecrübeliydi hem de daha fazla imkâna sahipti. Bunun yanı sıra askerleri daha nitelikli ve profesyoneldir. Buna rağmen Galyalılar büyük bir direniş sergilemiştir. En zorlu karşılaşmalardan biri Gergovya'da yaşanmıştır. Romalılar ilk başta bölgede yenilgiye uğrayarak geri çekilmek zorunda kalmışlarsa da Caesar ordusunu toparlamış ve günümüz Dijon topraklarında Vercingetorix'i köşeye sıkıştırmıştır. Oldukça dikkatli bir şekilde lejyonlarını yöneten Caesar, Alesia adı verilen yerde Galya kuvvetlerini kuşatmış, kabilelerin birleşmesini engellemiştir. Bu sayede aralarındaki bağlantıyı kopararak gerek kabileleri gerekse de Vercingetorix'in kuvvetlerini mutlak anlamda yenilgiye uğratmasını bilmiştir. Sonuçta Galyalı önder esir alınırken, binlercesi öldürülmüştür (Gelzer, 1968). Galya böylece Roma egemenliği altına girmiş, zafer haberleri hızla yayılmıştır.

Caesar Galya seferinde bulunuyorken, Roma'da bir dizi yeni gelişmeler yaşanmaktadır. Sergilediği üstün başarılar üçlü koalisyonun sorgulanmasına yol açmıştır. Pompeius ve taraftarları artık kendilerini gölgede bırakan Caesar'dan rahatsızlık duymaktadır. İttifakın diğer ortağı Crassus ise o zamana kadar büyük bir zafer elde edemediğinden koalisyonun görece en zayıf halkası haline gelmiştir. Bu durum üzerine ittifakın dağılmasını önlemek amacıyla her iki ismin de katıldığı bir görüşme ayarlanmıştır (Goldsworthy, 2006). M.Ö. 56 yılında yapılan görüşmelerde Pompeius ve Crassus'un M.Ö. 55 yılının konsüllüğüne seçilmesi üzerinde anlaşılmış, Caesar'in Galya Eyalet Valiliği görevinin beş yıl daha uzatılması kararı alınmıştır. Pompeius ve Crassus'un konsüllük sürelerinin sona ermesinin akabinde ilkine İspanya ve Afrika, ikincisine Suriye beş yıllığına tahsis edilmiştir.

Görünüşte müzakereler koalisyonun en azından bir süre daha hayatta kalmasını sağlamıştır. Bununla beraber iki yıl sonra yani M.Ö. 54 de Caesar'in Pompeius ile evli olan kızı Julia doğum esnasında hayatını kaybedince Pompeius ile Caesar arasındaki bağlardan ilki kopmuştur. Caesar bu haber üzerine kuzenlerinden birini Pompeius'a evlenmesi için önerse de teklif reddedilmiştir. Hatta Pompeius, Caesar'in en büyük muhaliflerinden Metellus'un kızı Cornelia ile evlenerek aralarındaki ilişkinin sorgulanmasına yol açmıştır. Öte yandan Crassus M.Ö. 53 yılında büyük bir askerî harekâta girişmiş, Doğu seferinde Partlar karşısında bozguna uğrayarak binlerce askeriyle birlikte kendisi de

hayatını kaybetmiştir. Olayların gidişatı kesin bir şekilde ittifakın dağılmasına yol açarak iki ismi birbirinden uzaklaştırmıştır (Syme, 1939).

Taraflar arasındaki gerginliğin tırmanmasına çeşitli hiziplerde yol açmıştır. Dolayısıyla Caesar'in Roma'da olmadığı süreler boyunca muhalifleri boş durmamış, çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Böylelikle bir zaman sonra Pompey, Caesar ve destekçilerine büyük bir darbe indirmek isteyen soylu sınıfına mensup ailelerin etkisi altına girmiştir. Taraflar arasında yapılan görüşmelerden sonra Senato Caesar'i Galya komutanlığı görevinden aldığını, birliklerini terhis etmesi gerektiğini bildirmiştir (Billows, 2008). Bu durumu kabul etmeyen Caesar, şayet ordularını terhis edecekse ve Roma'ya sade bir yurttaş olarak dönecekse Pompeius'un da aynısını yapması gerektiğini bildirmiştir. Buradaki en önemli sorun aleyhinde oluşan ittifakın tehlikelerinden korunmak üzere M.Ö. 49 yılının konsüllüğüne ordu komutanlığı görevinden ayrılmadan gelmek istemesidir. Bu açıdan eğer komutadan ayrılırsa ve Roma'ya sade bir yurttaş olarak dönerse, sıklıkla yaşandığı üzere, muhalifleri onu yargılayabilir, hatta ölüme bile mahkûm edebilirdi. Bu yüzden M.Ö. 49 yılının konsüllüğünü elde edinceye değin lejyonlarının komutasını bırakmak istememiştir (Southern, 2001).

Roma'da gerilim gittikçe tırmanırken Senato Caesar'i köşeye sıkıştırmak adına emrin yerine getirilmemesi halinde vatan haini ilan edeceğini açıklamıştır. Böylece Pompeius'dan yana açıkca tavır koyan Senato onu tehlikeli bir seçim yapmak zorunda bırakmıştır. Caesar o sıralar askerleriyle beraber İtalya'yı Galya'dan ayıran sınır hattında yani Rubicon Nehri'nde beklemektedir. Görüşmelerin çıkmaza girmesiyle birlikte belki de hayatının en zor kararını vermiş, lejyonlarıyla beraber Rubicon'u geçerek Roma'ya doğru hareket etmiştir. Böylece yaşanacak bir iç savaşın tohumları atılmış oluyordu. Caesar'in meşhur sözü (Alea iacta est) zarlar atıldı/ok yaydan çıktı yani geri dönüşü olmayan bir yola girildi anlamına gelen deyimi burada kullanmış olduğu belirtilir (Plutarkhos, 1919). Bu ifade bugün dahi dünya siyasi literatüründe yer almaktadır. Dolayısıyla üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen politik alanda bıraktığı etkiyi yansıtan en bariz örneklerdendir.

Caesar'in askerleriyle birlikte Roma'ya yürümesi karşısında şehir halkı paniğe kapılmıştır. İtalya'daki yerleşik lejyonların çoğu Caesar'e sadıktı ve onun tarafını destekliyordu. Pompeius'un birliklerinin büyük çoğunluğu ise kendisine tahsis edilmiş olan İspanya ve Yunanistan'da konuşludur. Hazırlıksız yakalandıklarını fark eden Pompeius ve beraberindeki senatörler şehri terk etmek zorunda kalarak Brundisium'dan Yunanistan'a geçmişlerdir (Seager, 2002). Böylece Roma'ya ciddi bir direniş olmaksızın giren Caesar beklenenin aksine şiddete başvurmamıştır. Bunun yerine halkın ve geride kalan az sayıdaki senatörün desteğini almaya çalışmıştır. Kendi safına katılan herkesi affettiğini bildirmiş, bu davranışı sayesinde uzlaşa arayan bir lider olduğu imajını vermek istemiştir. Halkın desteğini almak amacıyla bir miktar para ve tahıl dağıtılmıştır. Ancak onun bütün eylemleri her daim bu şekilde ılımlı değildir. Pompeius ve taraftarlarının hazineyi yanlarında götürmediklerini öğrendiğinde Roma Forumu'nda muhafaza edilen hazinenin şahsına devredilmesini talep etmiştir. Bu sırada şehirde kalan yöneticilerden Lucius Metellus her ne kadar karşı çıkmak istese de başarılı olamamış, Roma hazinesi Caesar'in tehditleri sonucunda onun kontrolü altına girmiştir (Plutarkhos, 1919).

Roma'daki işlerini şimdilik tamamlayan Caesar şehrin yönetimini yardımcısı Marcus Antonius'a bırakarak Pompeius'un peşine düşmüştür. Nitekim, Pompeius'un birliklerini toplaması halinde daha büyük bir sorunla karşılaşabilirdi. Bu nedenle Caesar, Pompeius'a bağlı askerlerin önemli bir kısmının İspanya'da bulunmasından dolayı lejyonlarıyla birlikte İspanya üzerine yürümüştür. İspanya'da gerçekleştirdiği harekâtlarla rakibinin bölgedeki komutanlarından Afranius ve Fabius'un birlikleri etkisiz hale getirilmiş, savaş sonunda esir alınanlar affedilmiştir. Artık dikkatini Yunanistan'da bulunan Pompeius ve taraftarlarına çevirebilirdi (Goldsworthy, 2006). Roma'ya doğru yola çıkan Caesar, kendi taraftarlarından Praetor Lepidus'un desteğiyle konsüllük seçimleri

yapılıncaya değin diktatör ilan edilmiştir (Billows, 2008). Bu şartlar altında M.Ö. 48 yılının konsüllük seçimlerini kazanan Caesar'in Roma'da yapacağı çok fazla işi kalmamıştır. Nihayet M.Ö. 48 yılında Pompeius'a karşı harekâta girişmek üzere Yunanistan'a doğru yola çıkmıştır. Birkaç hafta süren manevralardan, küçük çaplı çatışmalardan sonra iki ordu M.Ö. 9 Ağustos 48'de Pharsalus ovasında karşı karşıya gelmiştir. Pompeius sayıca üstün olmasına karşın Caesar yıllardır kendisiyle beraber cepheden cepheye koşturan tecrübeli lejyonlara sahipti. Çetin bir mücadelenin ardından Pompeius'un birlikleri yenilgiye uğratıldığında artık Caesar kesin bir zafer elde etmiştir (Caesar, 1914). Böylece, Pompeius ve beraberindeki senatörler savaş alanını terk ederek kaçmışlardır. Büyük bir mücadele sonucunda elde ettiği mutlak zaferle nitekim rakipsiz hale gelmiştir.

Zaferinin ardından Roma'ya dönerek iktidarını sağlamlaştırmıştır. Kendisini yeniden diktatör ilan ettirmiş, yakın dostu Marcus Antonius'u yardımcısı olarak atamıştır. İktidarını garanti altına aldıktan sonra savaş meydanında hezimete uğrattığı Pompeius'u yakalamak üzere harekete geçmiştir. Pompeius ise daha güvende olacağı düşüncesiyle taht mücadelesinde bir zamanlar yardımda bulunduğu kraliyet ailesinin topraklarına yani Mısır'a kaçmıştır. Ancak daha karaya adım atar atmaz, kral XIII. Ptolemy'nin emriyle öldürülmüştür (Seager, 2002). Caesar İskenderiye şehrine geldiğinde elçiler tarafından firari liderin kesilmiş başı kendisine takdim edilmiştir. Bu olay karşısında dehşete kapılan Caesar'in Roma'nın en büyük generalinin bu şekilde hayatını kaybetmiş olması karşısında üzüntü duyduğu belirtilir (Plutarkhos, 1917). Yaşanan bu dramatik hadisenin ardından bir süre daha Mısır'da kalmıştır. Görünürde orada kalmasının bazı sebepleri vardır. Mısır zengin bir ülkeydi ve Roma nüfusunu beslemek için gerekli olan hububatın önemli bir kısmı buradan geliyordu. Bununla beraber Ptolemy ile kardeşi Cleopatra arasındaki rekabet bölgenin istikrarını tehdit edici düzeye ulaşmıştır. Ayrıca Cleopatra, Caesar ile yakınlaşmak suretiyle onu etkisi altına almayı başarmıştır. Tüm bunların sonucunda Caesar'in Mısır'da yaşanan gelişmelere tarafsız kalmasını beklemek zordur. Böylece muhtemelen daha güçlü siyasi pozisyona sahip olan Ptolemy'nin karşısında Cleopatra'yı desteklemeye karar vermiştir. Sonuçta kısa süreli bir iç savaşın ardından Caesar ve Cleopatra, Ptolemy'i mağlubiyete uğratmışlardır (Caesar, 1955).

İkili, zaferlerini kutlamak üzere M.Ö. 47 yılının baharında Nil Nehri boyunca seyahate çıkmışlardır. Onun yokluğunda Roma'yı Marcus Antonius idare etmiş, kendisi ise bir yıl daha diktatör ilan edilmiştir. Kutlamaların ardından ortaya çıkan yeni gelişmeler neticesinde Mısır'dan ayrılmıştır. Bu gelişmelerden en önemlisi, Pontus Kralı Mitridates'in yerine geçen II. Farnakes'in iç savaşların yol açtığı kargaşadan yararlanarak Küçük Asya'daki Roma egemenliğini tehdit etmesidir. Caesar bu durum üzerine günümüz Tokat Zile hattında bulunan bir alanda Pontus Kralı'nın ordularıyla savaşmıştır. Kısa süren savaşın ardından elde ettiği galibiyeti Roma'ya müjdelemek üzere meşhur sözünü 'Veni, vidi, vici' yani 'Geldim, gördüm, yendim.' ifadesini kullandığı belirtilir (Freeman, 2008).

Caesar bu zaferinin ardından Roma'ya dönmüştür. Ancak, iç savaşta kendisine karşı cephe alan Pompeius'un destekçilerinden önemli bir kısmı Afrika'ya geçerek burada tekrar güçlenmeye başlamışlardır (Meier, 1982). Bunlar içerisinde Pompeius'un İspanya'daki komutanlarından Afranius, Roma'nın önde gelen generallerinden Scipio, Caesar'in amansız muhalifi Cato en dikkat çekici olanlarıdır. Bunun yanı sıra Galya Savaşlarında birlikte savaştığı en yakın komutanlarından Labienus taraf değiştirerek Pompeius'un safları arasına katılmıştır. Dolayısıyla iç savaş henüz bitmiş değildi ve yapması gereken daha başka şeyler vardı. Durumun ciddiyetini kavramakta gecikmeyen Caesar bu sefer diktatör unvanıyla rakiplerinin toplandığı Afrika'ya gitmek üzere hazırlıklarını tamamlamıştır. M.Ö. 46 yılında ordusuyla birlikte Afrika'ya geçmiş, o yılın Nisan ayında gerçekleşen Thapsus Muharebesi'nde düşmanlarını ağır bir yenilgiye uğratmıştır (Southern, 2001). Pompey'in iki oğlu ve Caesar'in eski yardımcısı Labienus İspanya'ya kaçarak hayatlarını kurtarmış olsalarda muhaliflerin

büyük bir kısmı ezilmiştir. Elde ettiği zafer onu Roma'nın tartışmasız en büyük ismi haline getirmiştir. Dışarda muhaliflerin ezilmesi, içerde kendisine karşı oluşabilecek muhalefetin sönümlenmesine yol açmıştır.

Roma'ya lejyonları eşliğinde dönen Caesar'in elde ettiği başarılar zafer törenleri eşliğinde kutlanmıştır. Galya, Mısır, Pontus ve Afrika'da kazandığı zaferlerinin anısına dört ayrı zafer alayı düzenlenmiştir. Zafer geçitleri sırasında esir alınan Galyalı lider Vercingetorix zincire vurulmuş halde teşhir edilmiş, en nihayetinde infaz edilmiştir. Roma'daki kutlamaların sona ermesinin ardından geride kalan az sayıdaki muhalifi ortadan kaldırmak üzere Öte İspanya'ya sefere çıkmıştır. İspanya'da M.Ö. 17 Mart 45 yılında gerçekleşen Munda Muharebesi'nde düşmanlarını bozguna uğrattığında senato kendisini on yıllık süreyle diktatör ilan etmiştir. Kısa süre sonra M.Ö. Şubat 44'te ise dictator perpetuus yani ömür boyu diktatör unvanını almıştır (Tatum, 2008). Caesar artık iktidarın yegâne sahibiydi ve pater patriae sıfatıyla vatanın babası olarak anılmaktadır (Kamm, 2006). Böylece o zamana kadar hiçbir Romalının sahip olamadığı kadar üstün bir iktidara erişmiştir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Caesar Roma tarihinde oynadığı rolle tarihin en önemli figürlerinden birisi olmuştur. Ölümünden sonra dahi etkisi yüzyıllar boyunca hissedilmiştir. Roma Cumhuriyeti'nin her açıdan dönüşmesindeki rolüyle özellikle Batı medeniyetinin gelişimi üzerinde kritik bir etkiye sahip olmuştur. Askerî sahada kazandığı başarıların yanı sıra siyasi bağlamda geliştirdiği ilişkilerle Roma'nın geleceğini uzun süre etkisi altına almıştır. Klasik Cumhuriyetin yıkılmasına giden süreçte oynadığı rolle en çok tartışılan isimlerin başında gelmektedir. Seçkin aile geçmişine karşın iktidara giden süreçte halkın desteğini almayı ihmal etmemiştir. Bunun yanı sıra o zamana kadar Roma'nın yaşamış olduğu bunalımlar Caesar'in yaşamını ve kariyerini ciddi ölçüde etkilemiştir. Öte taraftan, Cumhuriyet döneminin büyük komutanlarından Marius ile olan yakın aile bağları sayesinde Roma'da kullanabileceği politik bir zemine sahip olmuştur. Ancak Sulla'nın diktatörlüğü sırasında maruz kaldığı tehlikeler dolayısıyla belli süre köşesine çekilmek zorunda kalmıştır.

Nihayetinde Sulla'nın kurduğu otoriter yapı ölümüyle beraber çözülmeye başladığında Caesar ve dönemin önde gelen isimleri ondan geriye kalan boşluğu doldurmak üzere harekete geçmişlerdir. Zamanın iki büyük ismi Pompeius ve Crassus'u kendisinin de dâhil olduğu ittifakta bir araya getirerek ortak menfaatler doğrultusunda hareket etmişlerdir. Ancak bu dönem içerisinde Caesar gerek askerî faaliyetlerle gerekse de ustaca kurmuş olduğu politik ilişkiler ağıyla daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır. Özellikle İspanya ve Galya eyaletlerindeki görevleri esnasında başardığı işler kendisine şan, şöhret ve büyük bir servet kazandırmıştır. Bu durum bir zaman sonra ittifakın ortakları arasındaki çekişmelere, Crassus'un hayatını kaybetmesinin ardından nihayetinde müttefikliğin dağılmasına yol açmıştır. Bu açıdan Roma'nın geleceği iki ismin liderliği altında gerçekleşecek büyük bir iç savaşın neticesinde belirlenecektir.

Pandoranın kutusu açıldığında Pompeius ve taraftarları önce İspanya'da ardından Yunanistan'da büyük bir hezimete uğratılmıştır. Geride kalan muhalefeti de Afrika ve İspanya'da ezdikten sonra Caesar tartışmasız Roma'da mutlak gücün sahibi olmuştur. Muhtemelen en çarpıcı özelliği askerleri ve halkı etkileyebilecek derecede çok yönlü güçlü bir karaktere sahip olmasıdır. Bunun yanı sıra lejyonları üzerinde kurduğu otorite şüphesiz kendisini iktidara taşıyan en önemli hususların başında geliyordu. Nitekim elde ettiği güçle iktidarını sağlamlaştırmış, akabinde arzu ettiği düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Bu bağlamda senato üyeliklerine kendi taraftarlarını atamasından hayat boyu diktatör ilan edilmesine değin birçok noktada kritik bir yapı oluşturmuştur. Takip etmiş olduğu liderlik anlayışının kendisinden sonra gelenlerce model alındığı yönünde yoğun tartışmalar bulunmaktadır. Hatta bu durum çok daha sonraları hükümdarların kullandığı sıfatlara bile yansımıştır.

Nitekim Almandaki 'Kaiser', Slav dillerindeki 'Çar' ve İslam dünyasındaki 'Kayzer' ünvanları Caesar'in adından gelmektedir.

Otoritesinin sınırlarına baktığımızda o zamana kadar hiçbir Romalı bu denli uzunca süre iktidarı kendi tekelinde toplayamamıştır. Kurmuş olduğu sistem kendisinden sonra gelecek olanlar içinde emsal teşkil etmiştir. Suikasta kurban gitmesi tarih sahnesinden silinip gitmesini yol açmamıştır. Aksine Roma dünyası yüzyıllar boyunca Caesar'in etkisi altında kalmaya devam etmiştir. Roma'nın en önemli yönetim organlarından Senato ile dönemin nüfuzlu ailelerinin etkisini kırmak suretiyle mutlak monarşiye giden sürecin önünü açmıştır. Hayattayken tapınaklara ve meydanlara heykelleri dikilmiş, Romalıların gözünde adeta ilahlaştırılmıştır. Bu açıdan hem dünyevi hem de ruhani iktidarı kontrolü altında tutarak siyasi emellerini kalıcı temeller üzerine oturtmaya çalışmıştır. Adı, güçle ve üstün bir iktidar anlayışıyla özdeşleşmiştir. Ancak yalnızca bu türden kavramlarla onu ilişkilendirme tutkusu Roma tarihinde ifade ettiği anlamı sınırlar. Nitekim Caesar, Roma siyaseti ve toplumunda Gaius Marius gibi liderlerin etkisi altındaki *populares* hizbinden bağımsız düşünülmemelidir. Dolayısıyla o zamana değin zaman zaman şiddet yoluyla bastırılan büyük bir siyasi ve toplumsal hareketin varlığı da göz önünde tutulmalıdır. Bu durumda uzun süreli mücadelenin mühim bir dönüm noktasını temsil eder.

Yaşadığı çağdan bu yana kimileri ona hayranlık duymuş, ismi adeta idealleştirilmiştir. Buna göre Cumhuriyet'in karşılaştığı sorunları fark eden ve bunların çözülmesi noktasında harekete geçebileceği düşünülen yegâne isimlerden birisi olarak görülmüştür. Başkaları ise daha ziyade eleştirel tarzda yaklaşmışlardır. Bu doğrultuda Caesar geleneksel hırslarla hareket eden, yasaları ve teamülleri gerektiğinde kolaylıkla göz ardı edebilen, sonrasında sahip olduğu güçle ne yapacağı tam olarak kestirilemeyen tipik aristokrat kimliğiyle anılır. Doğrusu, gerçeklik her iki düşünce arasında makul bir düzlemde aranmalıdır. Caesar'e duyulan ilginin diğer nedeni de tam olarak anlaşılmasının zorluğudur. Söz gelimi hayatının son zamanlarında gerçekten neyi amaçladığına dair soru işaretleri tüm canlılığını korumaktadır. Nispeten uzun süreli olmayan yaşamında birçok farklı roller üstlenmiştir. İlk zamanlarındaki bilinçli sürgün hayatından hırslı bir siyasetçiye sonrasında ordu kumandanlığından eş benzeri görülmemiş şekilde diktatörlüğe kadar erişmiş, hatta tanrısal bir pozisyon dahi kendisine atfedilmiştir.

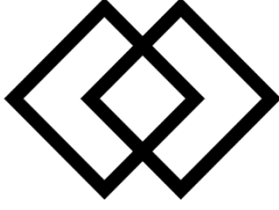
Onu destekleyenler ve kendisi için savaşanlar olduğu kadar elbette karşı çıkanlarda vardı. Otoritesinin zirvesinde olduğu zamanlarda dahi kral ünvanını taşımamasına karşın eylemleriyle adeta hükümdar haline gelmiştir. Nitekim Cumhuriyet sona erdiğinde ilki Caesar'in yasal vârisi Augustus olmak üzere imparatorlar dönemi başlamıştır. Komplocuların Caesar'i öldürmesi, hem kendi sonlarını getirmiş hem de savundukları sistemin çökmesine yol açmıştır. Artık Roma, ünvanı her ne olursa olsun yıkılışına değin büyük oranda mutlak bir güç tarafından yönetilecektir. Beklenmedik ölümü sonrasında Roma uzunca süre karışıklık içerisinde kalmış olsada nihayetinde evlat edindiği yasal mirasçısı Gaius Octavianus rakiplerini ortadan kaldırmak suretiyle Cumhuriyetten İmparatorluğa giden sürece son şeklini vermiştir. Söz konusu gelişmede Caesar'in rolü tartışmalı olmakla birlikte değişimin ardındaki katalizörlerden olduğu muhakkaktır. Roma tarihinin gidişatı üzerinde büyük bir etkisi olduğu, yüzyıllardır süregelen *res publica* döneminin sona ermesinde kilit rol oynadığı kabul edilir. Bu doğrultuda acaba iddia edildiği üzere Caesar eylemleriyle Klasik Roma Cumhuriyet düzenini ortadan kaldırmış mıdır? Yoksa işlevlerini zaten kaybetmiş olduğu söylenen Roma Cumhuriyeti varlığını sürdürebilmek için onun liderliğine mi ihtiyaç duymuştur? Bu türden sorular çalışmamızın kapsamı dışında kaldığından sonraki araştırmalara yönelik bir öneri olacaktır. Ayrıca konunun yasallığı ve eylemlerinin gerekçesi de müstakil olarak ele alınması gereken belli başlı meselelerdendir.

Caesar konu edinildiğinde aslında nispeten yeterli kaynaklara erişebilmekteyiz. Birincil kaynakların kullanımı söz konusu olduğunda ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir. Nitekim çoğu zaman görüldüğü üzere geçmişte de çeşitli hiziplerin etkisi altında kalan yahut eylemlerine bizzat meşruiyet kazandırma çabası içerisinde olanlar bulunabilmektedir. En çarpıcı örneği antik kaynakların bireylere yüklediği sorumluluklarda görülebilir. Öte taraftan kimi ikincil kaynaklarda da yaklaşım tarzı yönünde birtakım handikaplar söz konusu olabilmektedir. Söz gelimi Caesar'in iktidarının gerçek doğasını anlamaya yönelik çok yönlü bir yaklaşım takip etmekten ziyade yalnızca belirli kavramlara odaklanarak -tiranlıkla, despotizmle vs.- meselenin ele alınması konunun etraflı bir şekilde kavranabilmesini engelleyebilmektedir. Bununla birlikte çok sayıda çalışmanın yapılmış olması daha nitelikli ve çok yönlü çalışmalara ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. Bilhassa Batılı araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar zengin bir literatürün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ülkemizde de yapılan çalışmalar her geçen gün artarak devam etmektedir. Bu çalışma ile mevcut alanyazınına katkı sağlanması hedeflenmekte olup sonrasında yapılacak araştırmalar için teşvik edici olması arzulanmaktadır.

5. Kaynakça

- Barlag, P. (2016). *The leadership genius of Julius Caesar*. Berrett-Koehler.
- Billows, R. (2008). *Julius Caesar*. Routledge.
- Caesar, (1955) *Alexandrian, African and Spanish Wars* (Transl. A. G. Way). LOEB.
- Caesar, (1914) *The Civil Wars* (Transl. A. G. Peskett). LOEB.
- Caesar, (1917) *The Gallic War* (Transl. H.J. Edwards). LOEB.
- Duncan, M. (2016). *The history of Rome*. Herodotus.
- Evans, R. J. (1995). *Gaius Marius*. University of South Africa.
- Freeman, P. (2008). *Julius Caesar*. Simon & Schuster.
- Fuller, J. (1965). *Julius Caesar: Man, Soldier, and Tyrant*. Da Capo.
- Garland, R. (2003). *Julius Caesar*. Phoenix.
- Gelzer, M. (1968). *Caesar*. Basil Blackwell.
- Goldsworthy, A. (2006). *Julius Caesar*. Yale University.
- Grant, M. (1992). *Julius Caesar*. M. Evans & Company.
- Hildinger, E. (2003). *Swords against The Senate*. De Capo.
- Kamm, A. (2006). *Julius Caesar*. Routledge.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel.
- Keaveney, A. (2005). *Sulla :The last Republican* (2nd Edition). Routledge.
- Lintott, A. (1999). *The constitution of the Roman Republic*. Clarendon.
- Marin, P. (2009). *Blood in the Forum: The struggle for the Roman Republic*. Continuum.
- Marshall, B. (1976). *Crassus*. Adolf M. Hakkert.

- Meier, C. (1982). *Caesar*. Basic.
- Nardo, D. (2009). *Julius Caesar: Roman general and statesman*. Compass Point.
- Ormerod, H. (1996). *Piracy in the ancient world*. The John Hopkins University.
- Plutarkhos. (1919). *The Parallel Lives The life of Caesar* (Transl. B.Perrin). LOEB.
- Plutarkhos. (1916). *The Parallel Lives The life of Crassus* (Transl. B.Perrin). LOEB.
- Plutarkhos. (1920). *The Parallel Lives The life of Marius* (Transl. B.Perrin). LOEB.
- Plutarkhos. (1917). *The Parallel Lives The life of Pompey* (Transl. B.Perrin). LOEB.
- Plutarkhos. (1916). *The Parallel Lives The life of Sulla* (Transl. B.Perrin). LOEB.
- Robb, M. A. (2010). *Beyond Populares and Optimates*. Franz Steiner Verlag.
- Sampson, G. (2013). *The collapse of Rome Marius, Sulla and the First Civil War*. Pen and Sword Military.
- Suetonius. (1913-14). *The lives of the Twelve Caesars* (Transl. J. C. Rolfe). LOEB.
- Scullard, H. (2010). *From The Gracchi to Nero*. Routledge.
- Seager, R. (2002). *Pompey The Great* (2nd Edition). Blackwell.
- Shelton, J. A. (1998). *As the Romans did A sourcebook in Roman social history* (2nd Edition). Oxford University.
- Shotter, D. (2005). *The fall of the Roman Republic*. Routledge.
- Southern, P. (2001). *Julius Caesar* (2nd Edition). Tempus.
- Southern, P. (2003). *Pompey the Great*. The History.
- Stevenson, T. (2015). *Julius Caesar and the transformation of the Roman Republic*. Routledge.
- Syme, R. (1939). *The Roman revolution*. Oxford University.
- Tatum, J. (2008). *Always i am Caesar*. Blackwell.

DEĞİŞEN YAYILIMLI SIRALI LOJİSTİK REGRESYON MODELİ İLE BİREYLERİN UMUTLU OLMA DÜZEYLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ

Şeyda ÜNVER*

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2021 yılında yapılmış olan Yaşam Memnuniyeti Araştırması'nın mikro veri setinden yararlanarak Değişen yayımlı sıralı lojistik regresyon modeli ile bireylerin kendi geleceklerinden umutlu olma düzeylerini etkileyen faktörleri belirlemektir. Model sonuçları incelendiğinde yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, çalışma durumu/sector, mutluluk düzeyi, yaşamından memnuniyet düzeyi, sağlığından memnuniyet düzeyi ve gelir düzeyi değişkenlerinin anlamlı olduğu görülmektedir. Çalışmaya göre erkeklerin kadınlara göre kendi geleceklerinden umutlu/çok umutlu olma olasılıkları daha fazladır. Çalışmanın sonuçlarına göre, bireylerin umutlarını artırmayı hedefleyen politikaların ortaya konulması ve ülkenin ekonomik ve sosyal olarak gelişmesini sağlayacak, özellikle de bireylerin kendilerine olan inançlarını artıracak stratejilerin geliştirilmesi önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Umut düzeyi, Değişen yayımlı sıralı lojistik regresyon modeli, Türkiye.

Jel Kodu: C25, C35, C40

Determining the Factors Affecting the Hopefulness Levels of Individuals with the Heteroskedastic Ordered Logistic Regression Model

Abstract

The aim of this study is to determine the factors affecting the level of hopefulness of individuals about their future using the Heteroskedastic ordered logistic regression model by using the micro data set of the Life Satisfaction Survey conducted by the Turkish Statistical Institute in 2021. When the model results are examined, it is seen that the variables of age, gender, education level, employment status/sector, happiness level, life satisfaction level, health satisfaction level and income level are significant. According to the study, men are more likely to be hopeful/very hopeful about their future than women. According to the results of the study, it is important to put forward policies that aim to increase the hopes of individuals and to develop strategies that will ensure the economic and social development of the country, and especially increase the self-belief of individuals.

Keywords: Hope level, Heteroskedastic ordered logistic regression model, Türkiye.

Jel Code: C25, C35, C40

* *Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, İstatistik Anabilim dalı, seyda.unver@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2310-4545>

1. Giriş

Umut bireylerin refahını artırmak ve ruh sağlıklarını korumak için gerekli olan önemli bir motivasyon kaynağıdır (Yanık & Ediz, 2024). Umut için birçok ve çeşitli tanım bulunmaktadır. Bazıları haz beklentisi gibi duygusal yönleri vurgularken; diğerleri ise isteklerin elde edilebilirliğine olan inanç gibi bilişsel yönleri vurgulamaktadır (Lopez vd., 2003). Snyder'ın özellik umudu kavramı, iki bileşenden oluşan geleceğe yönelik düşünmeyi içeren büyük ölçüde bilişsel bir modeldir: eylem ve yollar. Yol düşüncesi, bir hedefe ulaşmak için birden fazla yol üretme yeteneğini ifade ederken, eylem bir bireyin bu yolları hedefe ulaşmak için uygulamasını sağlayan motivasyondur ve ayrıca kişinin istenen hedeflere başarıyla ulaşabileceğine olan inancı da içerir. Bu teorik görüşe göre, özellik umudu düşük olan bireyler olumsuz bir duygusal yapıya sahiptir ve kendini eleştiren düşüncelere eğilimlidir, bu da başarılı bir hedefe ulaşmayı olası kılmamaktadır (Snyder, 2002). Öte yandan, başarılı bir hedef arayışı, daha yüksek umutlu bireyler için daha olasıdır ve bu da daha olumlu ve daha düşük olumsuz etkiyle ilişkilidir (Feldman vd., 2009). Ek olarak yaşamda amaç duygusu gibi psikolojik refahın belirli yönlerinin de eylemlilik algılarına (yani umudun bir parçası) bağlı olduğu savunulmaktadır (Gallagher & Lopez, 2009).

Yapılan bazı çalışmalarda umut, içsel başarı hislerine odaklanan, eylemi motive eden ve yaşamı sürdüren bir enerji biçimi ve hedef odaklı davranışa giden bir yol olarak kabul edilmektedir (Tarhan, 2015; Hu & Lan, 2022). Düşük umut seviyeleri sıkıntı duygularına yol açabilirken, yüksek umut seviyeleri bireylerin olumlu duygular ve gelecek hakkında düşünceler deneyimlemesine yol açabilir (Ediz & Kartal, 2023). Bu bağlamda, umut yalnızca bir bireyin ruh sağlığını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda geleceğe yönelik beklentilerini de şekillendirir. Beklenti, geçmiş yaşam deneyimlerine dayanarak gelecek hakkında çıkarımlarda bulunma sürecini ifade eder ve bir bireyin geleceğe yönelik planlarını, ilgi alanlarını ve endişelerini şekillendirir (Atilla & Yıldırım, 2023). Geleceğe ilişkin temel inancı oluşturan geleceğe yönelik beklenti, olumlu gelecek yönelimine sahip bireylerde umudun artmasına katkıda bulunurken, olumsuz gelecek beklentilerine sahip bireyler engellenmiş davranışlar ve umutsuzluk hissi yaşayabilirler (Verdugo vd., 2018). Yüksek mutluluk ve umut seviyesi, bireyin geleceğe yönelik beklentilerinin artmasına katkıda bulunmaktadır. Sonuç olarak, yüksek düzeyde öznel refaha sahip bireyler hem aile ve sosyal yaşamlarında hem de mesleki kariyerlerinde daha verimli, üretken ve yenilikçi olma eğilimindedir (Arulappan vd., 2021).

Günümüz koşullarında geleceğe güveni temsil eden umut, tüm bireyler için büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2021 yılında yapılmış olan Yaşam Memnuniyeti Araştırması'nın mikro veri setinden yararlanarak değişen yayımlı sıralı lojistik regresyon modeli ile bireylerin kendi geleceklerinden umutlu olma düzeylerini etkileyen faktörleri belirlemektir.

1.1. Literatür Taraması

Umutla ilgili çalışmalar genellikle eğitim, psikoloji ve sosyoloji alanlarında yürütülmüş olup öncelikle kavramın tanımı ve boyutları üzerinde durulmuştur (Toker vd., 2022). Umut kavramı literatürde çeşitli faydalarla ilişkilendirilmiştir ve birçok çalışma umut ile iyi olma hali (Alarcon vd., 2013; Magaletta & Oliver, 1999) yaşam doyumu, yaşamda anlam (Feldman & Snyder, 2005), psikolojik uyum (Chang & DeSimone, 2001; Moraitou vd., 2006) hastalıkla başa çıkma (Berendes vd., 2010; Kortte vd., 2012) ve terapötik iyileşme (Irving vd., 2004) arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Yapılan çalışmalarda umut, yaşlı yetişkinlerde daha az depresif semptom (Hirsch vd., 2011), daha iyi fiziksel ve ruhsal sağlık (Barnett, 2014), daha az stres tepkisi ve daha iyi duygusal iyileşme (Ong vd., 2006) ile ilişkilendirilmiştir. Ek olarak, umudu artıran hedef odaklı bir psikoterapi müdahalesinin klinik olarak depresif yaşlı yetişkinlerde depresif semptomları azalttığı bulunmuştur (Ferguson vd., 2017).

Literatürde mülteci çocuklarda geleceğe dair umudun önemine dair bir dizi çalışma yer almaktadır (Mahamid & Berte, 2020). Yapılan önceki bir çalışmada, travmatize olmuş mülteci çocuklarla çalışan hizmet sağlayıcılar için umutlu tutumların önemi ve umudun çocukların travmatik ve sıkıntılı deneyimlerle başa çıkmalarına yardımcı olmadaki rolü vurgulanmıştır (Yohani, 2010). Önceki başka bir çalışmada ise, mülteci çocuklarda geleceğe dair umudun başkalarıyla, kendileriyle ve çevreyle duygusal ve psikolojik bağları kolaylaştırdığı belirtilmiştir (Lareson & Yohani, 2009). Yine yapılan bir çalışmada mülteci çocuklarda umudu güçlendirmenin sosyal uyumlarını iyileştirmede çok önemli olduğu belirtilmiş ve sonuçlar, çocuklarda umudu iyileştirmek için erken müdahaleye ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır (Hutchinson vd., 2014).

Literatür incelendiğinde Türkiye’de konu ile ilgili yapılan çeşitli çalışmaların mevcut olduğu görülmektedir. Önceki bir çalışmada TÜİK tarafından yürütülen 2014 Yaşam Doyumu Anketi verileri kullanılarak, bireylerin umut düzeyleri ile geleceğe ilişkin düşünceleri arasındaki ilişki multinomial lojistik regresyon modeliyle analiz edilmiştir (Arı, 2016). Bir devlet üniversitesinde farklı bölümlerde lisansüstü eğitimine devam eden 163 öğrenci üzerinde yürütülen önceki bir çalışmada umut düzeyi yüksek ve düşük olan kadın ve erkekler arasında olumlu ve olumsuz duygularda fark olup olmadığı incelenmiştir (Özer & Tezer, 2008). Yapılan başka bir çalışma ise Lise son sınıf öğrencilerinin kariyerleri hakkında karar verme öz yeterliliğini yordamada umut ve kontrol odağının rolünü belirlemeyi amaçlamaktadır (Sarı & Şahin, 2013). Önceki başka bir çalışma ise Snyder ve arkadaşları tarafından geliştirilen Umud Ölçeği’nin Türkçe versiyonunun psikometrik özelliklerini incelemiştir (Tarhan & Bacanlı, 2015). Ortaokul öğrencileri üzerinde yapılan önceki bir çalışmada, ergenlerin sosyal duygusal öğrenme becerileri ile sosyal ilişki unsurları ve umut düzeyi arasındaki ilişki incelenmiştir (Candan & Yalçın, 2018). Son olarak yapılan önceki bir çalışmada genç bireylerin umut düzeylerini etkileyen faktörler kesitsel veri analizi ile incelenmiştir. Çalışmada genelleştirilmiş sıralı lojistik regresyon modeli ve kısmi orantılı olasılık modelleri kullanılmıştır. Modelden elde edilen sonuçlara göre, gençlerin eğitim düzeyindeki artışın umut düzeylerini ve hem kendi durumları hem de ülkenin ekonomik ve sosyal durumu hakkında geleceğe yönelik olumlu düşüncelerini artırdığı tespit edilmiştir (Toker vd., 2022).

2. 2. Materyal ve Yöntem

2.1. Veri

Bu çalışmada TÜİK tarafından yapılan Yaşam memnuniyeti araştırması mikro veri seti kullanılmıştır. Yaşam Memnuniyeti Araştırması ile Türkiye’deki bireylerin öznel mutluluk algısı, sağlık, sosyal güvenlik, örgün eğitim, çalışma hayatı, gelir, kişisel güvenlik, adalet, ulaştırma hizmetleri, kişisel gelişim gibi temel yaşam alanlarındaki memnuniyetleri ölçülmekte ve bunların zaman içindeki değişimi takip edilmektedir. Anket çalışmasında Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan 18 ve daha yukarı yaştaki hane halkı fertleri kapsama alınmıştır (TÜİK, 2021). Bu çalışmada Yaşam Memnuniyeti Araştırması’na 2021 yılında katılan 10073 bireyin verisi kullanılmıştır.

2.2. Değişkenler

Çalışmanın bağımlı değişkeni “Kendi geleceğinizden ne kadar umutlusunuz? (Çok umutlu; Umutlu, Umutlu değil/Hiç umutlu değil) sorusuyla ölçülen bireylerin kendi geleceklerinden umutlu olma düzeyidir. Çalışmada yer alan bağımsız değişkenler ise Yaşam Memnuniyeti Araştırması’nda mevcut olup, yapılan literatür taraması sonucunda ön plana çıkan değişkenlerdir. Çalışmada yer alan bağımsız değişkenler; yaş (24 ve altı, 25-34, 35-44, 45-54, 55-64 ve 65+), cinsiyet (erkek, kadın), medeni durum (evli, bekar), eğitim düzeyi (bir okul bitirmeyen, ilköğretim, lise ve üniversite), Çalışma durumu/sektör (özel, kamu, çalışmıyor), mutluluk düzeyi (çok mutlu, mutlu, orta, mutsuz, çok mutsuz), yaşamından memnuniyet düzeyi (çok memnun, memnun, orta, memnun değil, hiç memnun değil), sağlığından memnuniyet düzeyi (çok memnun, memnun, orta, memnun değil, hiç memnun

değil), gelir düzeyi (1. gelir düzeyi (en düşük), 2. gelir düzeyi, 3. gelir düzeyi, 4. gelir düzeyi, 5. gelir düzeyi (en yüksek))’tir.

2.3. Verilerin Analizi

İstatistiksel çıkarımın temel alanlarından biri, istatistiksel hipotezlerin test edilmesidir (Ünver & Alkan, 2022). Çalışmada verileri analiz etmek için SPSS 20 ve Stata 14 programları kullanılmıştır. İlk olarak araştırmaya katılan bireylerin kendi geleceklerinden umutlu olma durumları ve bağımsız değişkenlerin frekans ve yüzdeleri elde edilmiştir. Daha sonra değişen yayımlı sıralı lojistik regresyon modeli (Heteroskedastic ordered logistic regression model) kullanılarak bireylerin kendi geleceklerinden umutlu olma düzeylerini etkileyen faktörler belirlenmiştir.

Değişen yayımlı sıralı lojistik regresyon modeli, Heteroskedastik logit modeli olarak bilinen daha geniş bir model sınıfının parçasıdır (Keele & Park 2006; McCullagh & Nelder, 1989). Yani heteroskedastik logit modeli heterojen tercih modelinin özel bir durumudur (Ünver, 2023). Heterojen tercih modelleri, sıralı bağımlı değişkenlere ve varyans denkleminin çok daha esnek bir spesifikasyonuna izin vermektedir. Varyans eşitliğini tek bir iki durumlu grup değişkeni ile sınırlamaya gerek kalmayarak değişkenler için çoklu gruplama yapılabilmesi ve bu modellerde kullanılan varyans eşitliğinde sürekli değişkenlere yer verilebilmesi heterojen tercih modellerinin avantajları arasındadır (Williams, 2009).

2.4. Araştırma Etiği

Bu çalışmada ikincil veriler kullanılmıştır. Çalışmada TÜİK tarafından 2021 yılında yapılan Yaşam Memnuniyeti Araştırmasının mikro veri seti kullanılmıştır. Makalede, Yaşam Memnuniyeti Araştırmasının verilerini kullanabilmek için veri paylaşımını yapan TÜİK’ten resmi izin alınmıştır. Ayrıca, çalışmaya konu mikro verilerin kullanımı için TÜİK’e “Taahhütname” verilmiştir.

3. Bulgular

Tablo 1’de bağımsız değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler verilmiştir. Bağımsız değişken referans sınıfları elde edilecek en iyi modele göre seçilmiştir. Ordinal ve nominal değişkenler, modele alınacak bütün değişkenlere ilişkin kategorilerin etkilerinin gözlemlenmesi amacıyla kukla değişken olarak tanımlanmıştır (Ünver & Alkan, 2021; Alkan vd., 2021).

Tablo 1

Bağımsız Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler		n (%)	Umut Düzeyi			p
			Çok umutlu	Umutlu	Umutlu değil/Hiç umutlu değil	
Yaş	24 ve altı	1260(12,5)	76(6,0)	628(49,8)	556(44,1)	0.000
	25-34	1925(19,1)	98(5,1)	980(50,9)	847(44,0)	
	35-44	2171(21,6)	77(3,5)	1201(55,3)	893(41,1)	
	45-54	1825(18,1)	77(4,2)	1092(59,8)	656(35,9)	
	55-64	1520(15,1)	58(3,8)	966(63,6)	496(32,6)	
	65 ve üstü	1372(13,6)	41(3,0)	896(65,3)	435(31,7)	
Cinsiyet	Kadın	5296(52,6)	186(3,5)	3116(58,8)	1994(37,7)	0.000
	Erkek	4777(47,4)	241(5,0)	2647(55,4)	1889(39,5)	
Medeni durum	Evli	2945(29,2)	128(4,3)	1503(51,0)	1314(44,6)	0.000

	Bekar	7128(70,8)	299(4,2)	4260(59,8)	2569(36,0)	
Eğitim düzeyi	Bir okul bitirmeyen	1164(11,6)	30(2,6)	716(61,5)	418(35,9)	
	İlkokul	3147(31,2)	114(3,6)	1932(61,4)	1101(35,0)	
	İlköğretim	1408(14,0)	73(5,2)	736(52,3)	599(42,5)	0.000
	Lise	2282(22,7)	112(4,9)	1247(54,6)	923(40,4)	
	Üniversite	2072(20,6)	98(4,7)	1132(57,6)	842(40,6)	
Çalışma durumu/sektör	Özel	846(8,4)	45(5,3)	532(62,9)	269(31,8)	
	Kamu	3656(36,3)	180(4,9)	1928(52,7)	1548(42,3)	0.000
	Çalışmıyor	5571(55,3)	202(3,6)	3303(59,3)	2066(37,1)	
Mutluluk düzeyi	Çok mutlu	545(5,4)	153(28,1)	313(57,4)	79(14,5)	
	Mutlu	4500(44,7)	190(4,2)	3329(74,0)	981(21,8)	
	Orta	3422(34,0)	67(2,0)	1774(51,8)	1581(46,2)	0.000
	Mutsuz	1271(12,6)	12(0,9)	300(23,6)	959(75,5)	
	Çok mutsuz	335(3,3)	5(1,5)	47(14,0)	283(84,5)	
Sağlığından memnuniyet düzeyi	Çok memnun	661(6,6)	113(17,1)	345(52,2)	203(30,7)	
	Memnun	6270(62,2)	235(3,7)	3896(62,1)	2139(34,1)	
	Orta	1924(19,1)	49(2,5)	1054(54,8)	821(42,7)	0.000
	Memnun değil	1061(10,5)	27(2,5)	419(39,5)	615(58,0)	
	Hiç memnun değil	157(1,6)	3(1,9)	49(31,2)	105(66,9)	
Yaşamından memnuniyet düzeyi	Çok memnun	908(9,0)	144(15,9)	646(71,1)	908(9,0)	
	Memnun	3643(36,2)	192(5,3)	2528(69,4)	3643(36,2)	
	Orta	2426(24,1)	43(1,8)	1432(59,0)	2426(24,1)	0.000
	Memnun değil	2393(23,8)	43(1,8)	1026(42,9)	2393(23,8)	
	Hiç memnun değil	703(7,0)	5(0,7)	131(18,6)	703(7,0)	
Gelir düzeyi	1.gelir düzeyi (min)	1883(18,7)	56(3,0)	970(51,5)	857(45,5)	
	2.gelir düzeyi	2250(22,3)	77(3,4)	1241(55,2)	932(41,4)	
	3.gelir düzeyi	1938(19,2)	89(4,6)	1174(60,6)	675(34,8)	
	4.gelir düzeyi	1888(18,7)	93(4,9)	1110(58,8)	685(36,3)	
	5.gelir düzeyi (max)	2114(21,0)	112(5,3)	1268(60,0)	734(34,7)	

Tablo 1'e göre 24 ve altı yaş aralığında yer alan bireylerin %76'sı geleceklerinden çok umutlu iken, %44,1'i geleceklerinden umutlu değil/hiç umutlu değildir. Ayrıca çalışmaya göre 65 yaş ve üzeri aralığında yer alan bireylerin %3'ü geleceklerinden çok umutlu iken, %31,7'si geleceklerinden umutlu değil/hiç umutlu değildir. Tablo 1 incelendiğinde kadınların %3,5'inin kendi geleceklerinden çok umutlu olduğu, erkeklerin ise %5'inin eğitim hizmetlerinden kendi geleceklerinden çok umutlu olduğu görülmektedir. Çalışmaya göre bir okul bitirmeyen bireylerin %61,5'ikendi geleceklerinden umutlu iken, üniversite mezunu olan bireylerin %40,6'sı kendi geleceklerinden umutlu değil/hiç umutlu değildir. Tablo 1'e sağlığından çok memnun olan bireylerin %30,7'si kendi geleceklerinden umutlu değil/hiç umutlu değil iken, sağlığından hiç memnun olmayan bireylerin %31,2'si kendi geleceklerinden umutludur.

Çalışmada yer alan bireylerin kendi geleceklerinden umutlu olma düzeylerini etkileyen faktörleri belirlemek için değişen yayılımlı sıralı lojistik regresyon modeli kullanılmıştır. Kurulan değişen yayılımlı sıralı lojistik regresyon modeline ait tahmin katsayıları Tablo 2’de gösterilmektedir. Tablo 2’de sunulan tahmin sonuçları incelendiğinde; yaş (45-54, 55-64 ve 65+), cinsiyet (erkek), eğitim düzeyi (ilköğretim, lise ve üniversite), çalışma durumu/sektör (kamu), mutluluk düzeyi (çok mutlu, mutlu, orta, mutsuz, çok mutsuz), yaşamından memnuniyet düzeyi (çok memnun, memnun, orta, memnun değil, hiç memnun değil), sağlığından memnuniyet düzeyi (çok memnun, memnun, orta, memnun değil, hiç memnun değil) ve gelir düzeyi (3. gelir düzeyi ve 4. gelir düzeyi) değişkenlerinin anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 2

Değişen Yayılımlı Sıralı Lojistik Regresyon Modeli Katsayılarının Tahmin Sonuçları

Değişkenler	β	Std. Hata	z	Güven Aralığı (%95)	
				Alt sınır	Üst sınır
Yaş (referans kategori: 24 ve altı)					
25-34	0,039	0,053	0,74	-0,064	0,142
35-44	-0,01	0,053	-0,18	-0,113	0,094
45-54	-0,136 ^b	0,057	-2,38	-0,247	-0,024
55-64	-0,149 ^b	0,059	-2,54	-0,263	-0,034
65 ve üstü	-0,151 ^a	0,059	-2,58	-0,266	-0,036
Cinsiyet (referans kategori: kadın)					
Erkek	-0,077 ^a	0,030	-2,58	-0,135	-0,018
Medeni durum (referans kategori: bekar)					
Evli	0,009	0,030	0,32	-0,049	0,068
Eğitim düzeyi (referans kategori: bir okul bitirmeyen)					
İlkokul	0,011	0,042	0,27	-0,071	0,094
İlköğretim	0,108 ^b	0,055	1,96	0,000	0,215
Lise	0,098 ^c	0,052	1,87	-0,005	0,201
Üniversite	0,157 ^a	0,058	2,72	0,044	0,271
Çalışma durumu/sektör (referans kategori: özel)					
Kamu	0,119 ^b	0,049	2,45	0,024	0,215
Çalışmıyor	0,052	0,051	1,03	-0,047	0,151
Mutluluk düzeyi (referans kategori: çok mutlu)					
Mutlu	0,451 ^a	0,095	4,74	0,265	0,638
Orta	0,845 ^a	0,134	6,29	0,582	1,109
Mutsuz	1,442 ^a	0,199	7,26	1,053	1,832
Çok mutsuz	1,639 ^a	0,249	6,58	1,151	2,127
Yaşamından memnuniyet düzeyi (referans kategori: çok memnun)					
Memnun	0,318 ^a	0,062	5,13	0,196	0,439
Orta	0,497 ^a	0,079	6,30	0,342	0,651
Memnun değil	0,693 ^a	0,101	6,86	0,495	0,892

Hiç memnun değil	0,986 ^a	0,155	6,34	0,681	1,290
Sağlığından memnuniyet düzeyi (referans kategori: çok memnun)					
Memnun	0,228 ^a	0,067	3,39	0,096	0,360
Orta	0,303 ^a	0,076	4,00	0,154	0,451
Memnun değil	0,504 ^a	0,098	5,15	0,312	0,696
Hiç memnun değil	0,764 ^a	0,183	4,18	0,405	1,123
Gelir düzeyi (referans kategori: 1.gelir düzeyi (en düşük))					
2.gelir düzeyi	-0,018	0,039	-0,47	-0,094	0,058
3.gelir düzeyi	-0,115 ^a	0,043	-2,68	-0,198	-0,031
4.gelir düzeyi	-0,072 ^c	0,042	-1,7	-0,155	0,011
5.gelir düzeyi (en yüksek)	-0,055	0,044	-1,27	-0,141	0,030
Kesme noktası 1	-0,385 ^a	0,124	-3,1	-0,629	-0,141
Kesme noktası 2	1,688 ^a	0,245	6,90	1,208	2,167

^a $p < .01$; ^b $p < .05$; ^c $p < .10$

Tablo 2'deki katsayı değerleri yalnızca bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin yönü hakkında fikir verdiğinden değişen yayımlı sıralı lojistik regresyon modeline ait yorumlar tablo 3'te hesaplanan marjinal etki değerleri üzerinden yapılmıştır. Ayrıca çalışmada bağımsız değişkenlerin VIF değerleri incelenerek modelin çoklu doğrusal bağlantı içerip içermediği test edilmiştir (Alkan & Ünver, 2020; Alkan, 2017). VIF değerleri 5 ve üzerinde olanların orta derecede, 10 ve üzeri olanların ise yüksek derecede çoklu doğrusal bağlantıya sebep olduğu düşünülmektedir (Ünver, 2024; Alkan, vd., 2020). Bu çalışmada, değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununa sebep olan herhangi bir değişken bulunmamaktadır.

Tablo 3

Değişen Yayımlı Sıralı Lojistik Regresyon Modeli Marjinal Etki Sonuçları

Değişkenler	Çok umutlu		Umutlu		Umutlu değil/Hiç umutlu değil	
	M.E	Std. Hata	M.E	Std. Hata	M.E	Std. Hata
Yaş (referans kategori: 24 ve altı)						
25-34	-0,515 ^b	0,252	-0,014	0,037	-0,021	0,079
35-44	-0,545 ^b	0,272	0,024	0,037	-0,104	0,08
45-54	-0,674 ^a	0,262	0,122 ^a	0,039	-0,327 ^a	0,083
55-64	-0,533 ^b	0,270	0,128 ^a	0,040	-0,325 ^a	0,085
65 ve üstü	-0,908 ^a	0,275	0,141 ^a	0,040	-0,390 ^a	0,087
Cinsiyet (referans kategori: kadın)						
Erkek	0,363 ^b	0,151	0,046 ^b	0,019	-0,064	0,040
Medeni durum (referans kategori: bekar)						
Evli	0,009	0,170	-0,007	0,021	0,017	0,046
Eğitim düzeyi (referans kategori: bir okul bitirmeyen)						
İlkokul	-0,053	0,214	-0,007	0,030	0,010	0,064
İlköğretim	-0,091	0,263	-0,078 ^b	0,037	0,158 ^b	0,081
Lise	0,064	0,253	-0,075 ^b	0,036	0,167 ^b	0,078
Üniversite	-0,349	0,275	-0,107 ^a	0,038	0,196 ^b	0,083

Çalışma durumu/sektör (referans kategori: özel)						
Kamu	-0,156	0,239	-0,085 ^a	0,033	0,166 ^b	0,067
Çalışmıyor	-0,019	0,259	-0,039	0,035	0,081	0,073
Mutluluk düzeyi (referans kategori: çok mutlu)						
Mutlu	-2,293 ^a	0,241	-0,269 ^a	0,054	0,353 ^a	0,101
Orta	-2,877 ^a	0,278	-0,547 ^a	0,058	0,890 ^a	0,104
Mutsuz	-2,850 ^a	0,197	-0,996 ^a	0,068	1,854 ^a	0,124
Çok mutsuz	-3,238 ^a	0,283	-1,132 ^a	0,098	2,107 ^a	0,190
Yaşamından memnuniyet düzeyi (referans kategori: çok memnun)						
Memnun	-0,735 ^a	0,198	-0,216 ^a	0,035	0,391 ^a	0,067
Orta	-1,183 ^a	0,234	-0,337 ^a	0,038	0,606 ^a	0,071
Memnun değil	-1,664 ^a	0,268	-0,47 ^a	0,041	0,843 ^a	0,076
Hiç memnun değil	-2,944 ^a	0,429	-0,650 ^a	0,066	1,105 ^a	0,169
Sağlığından memnuniyet düzeyi (referans kategori: çok memnun)						
Memnun	-1,404 ^a	0,251	-0,129 ^a	0,042	0,139 ^c	0,082
Orta	-1,502 ^a	0,284	-0,181 ^a	0,046	0,242 ^a	0,090
Memnun değil	-1,086 ^a	0,324	-0,346 ^a	0,053	0,634 ^a	0,109
Hiç memnun değil	-1,311 ^a	0,467	-0,534 ^a	0,114	1,014 ^a	0,247
Gelir düzeyi (referans kategori: 1.gelir düzeyi (en düşük))						
2.gelir düzeyi	-0,078	0,204	0,016	0,027	-0,042	0,058
3.gelir düzeyi	0,076	0,216	0,084 ^a	0,028	-0,172 ^a	0,060
4.gelir düzeyi	0,091	0,216	0,051 ^c	0,029	-0,101	0,061
5.gelir düzeyi (en yüksek)	-0,068	0,242	0,044	0,030	-0,100	0,065

^ap < .01; ^bp < .05; ^cp < .10; M.E: Marjinal etki

Tablo 3'te verilen değişen yayımlı sıralı lojistik regresyon modeline göre, 25-34 yaş aralığındaki bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden çok umutlu olma olasılığı %51,5 daha azdır. Tablo 3 incelendiğinde 45-54 yaş aralığındaki bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden çok umutlu olma olasılığının %67,4 daha az olduğu, 45-54 yaş aralığındaki bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden umutlu olmama/hiç umutlu olmama olasılığının ise %32,7 daha az olduğu görülmektedir. 55-64 yaş aralığındaki bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden çok umutlu olma olasılığının %53,3 daha az olduğu, 45-54 yaş aralığındaki bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden umutlu olmama/hiç umutlu olmama olasılığının ise %32,5 daha az olduğu görülmektedir. 65 ve üstü yaş aralığındaki bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden çok umutlu olma olasılığının %90,8 daha az olduğu, 65 ve üstü yaş aralığındaki bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden umutlu olmama/hiç umutlu olmama olasılığının ise %39 daha az olduğu görülmektedir.

Cinsiyeti erkek olan bir bireyin cinsiyeti kadın olan bir bireye göre kendi geleceğinden sırasıyla çok umutlu ve umutlu olma olasılıklarının yine sırasıyla %36,3 ve %4,6 daha fazla olduğu tespit edilmiştir. İlköğretim mezunu bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden umutlu olma olasılığı %7,8 daha az iken, umutlu olmama/hiç umutlu olmama olasılığı %15,8 daha fazladır. Lise mezunu bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden umutlu olma olasılığı %7,5 daha az iken, umutlu olmama/hiç umutlu olmama olasılığı %16,7 daha fazladır. Üniversite mezunu bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden umutlu olma olasılığı %10,7 daha az iken, umutlu olmama/hiç umutlu olmama olasılığı %19,6 daha fazladır. Kamu sektöründe çalışan bir bireyin özel sektörde çalışan bir bireye göre kendi geleceğinden umutlu olmama/hiç umutlu olmama olasılığı %16,6 daha fazladır.

Mutluluk düzeyi “mutlu” olan bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden çok umutlu olma olasılığı %229,3 daha az iken, umutlu olmama/hiç umutlu olmama olasılığı %35,3 daha fazladır. Mutluluk düzeyi “orta” olan bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden çok umutlu olma olasılığı %287,7 daha az iken, umutlu olmama/hiç umutlu olmama olasılığı %89 daha fazladır. Mutluluk düzeyi “mutsuz” olan bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden çok umutlu olma olasılığı %285 daha az iken, umutlu olmama/hiç umutlu olmama olasılığı %185,4 daha fazladır. Mutluluk düzeyi “çok mutsuz” olan bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden çok umutlu olma olasılığı %323,8 daha az iken, umutlu olmama/hiç umutlu olmama olasılığı %210,7 daha fazladır.

Sağlığından memnuniyet düzeyi “memnun” olan bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden çok umutlu olma olasılığı %140,4 daha az iken, umutlu olmama/hiç umutlu olmama olasılığı %13,9 daha fazladır. Sağlığından memnuniyet düzeyi “orta” olan bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden çok umutlu olma olasılığı %150,2 daha az iken, umutlu olmama/hiç umutlu olmama olasılığı %24,2 daha fazladır. Sağlığından memnuniyet düzeyi “memnun değil” olan bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden çok umutlu olma olasılığı %108,6 daha az iken, umutlu olmama/hiç umutlu olmama olasılığı %63,4 daha fazladır. Sağlığından memnuniyet düzeyi “hiç memnun değil” olan bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden çok umutlu olma olasılığı %131,1 daha az iken, umutlu olmama/hiç umutlu olmama olasılığı %101,4 daha fazladır.

Yaşamından memnuniyet düzeyi “memnun” olan bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden çok umutlu olma olasılığı %73,5 daha az iken, umutlu olmama/hiç umutlu olmama olasılığı %39,1 daha fazladır. Yaşamından memnuniyet düzeyi “orta” olan bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden çok umutlu olma olasılığı %118,3 daha az iken, umutlu olmama/hiç umutlu olmama olasılığı %60,6 daha fazladır. Yaşamından memnuniyet düzeyi “memnun değil” olan bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden çok umutlu olma olasılığı %166,4 daha az iken, umutlu olmama/hiç umutlu olmama olasılığı %84,3 daha fazladır. Yaşamından memnuniyet düzeyi “hiç memnun değil” olan bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden çok umutlu olma olasılığı %294,4 daha az iken, umutlu olmama/hiç umutlu olmama olasılığı %110,5 daha fazladır. Hane aylık geliri 3. gelir düzeyinde olan bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden umutlu olma olasılığı %8,4 daha fazla iken, umutlu olmama/hiç umutlu olmama olasılığı %17,2 daha azdır. Hane aylık geliri 4. gelir düzeyinde olan bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden umutlu olma olasılığı %5,1 daha fazladır.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada, TÜİK tarafından 2021 yılında yapılan Yaşam Memnuniyeti Araştırması'na katılan 10073 bireyin verisi kullanılmıştır. Çalışmanın amacı değişen yayımlı sıralı lojistik regresyon modeli ile bireylerin kendi geleceklerinden umutlu olma düzeylerini etkileyen faktörleri belirlemektir.

Analiz sonuçlarına göre yaş (45-54, 55-64 ve 65+), cinsiyet (erkek), eğitim düzeyi (ilköğretim, lise ve üniversite), çalışma durumu/sektör (kamu), mutluluk düzeyi (çok mutlu, mutlu, orta, mutsuz, çok mutsuz), yaşamından memnuniyet düzeyi (çok memnun, memnun, orta, memnun değil, hiç memnun değil), sağlığından memnuniyet düzeyi (çok memnun, memnun, orta, memnun değil, hiç memnun değil) ve gelir düzeyi (3. gelir düzeyi ve 4. gelir düzeyi) değişkenlerinin anlamlı olduğu görülmektedir.

Çalışmada bireylerin yaşları arttıkça kendi geleceklerinden çok umutlu olma olasılığının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu bulgu ile zıt bulgu elde edilen çalışmalar mevcuttur (Barnett, 2014; Ferguson vd., 2017). Çalışmalarda bu durum yaşlıların daha az hedefleri olduğuna bağlanmıştır (Ferguson vd., 2017). Çalışmaya göre erkeklerin kadınlara göre kendi geleceklerinden umutlu/çok umutlu olma olasılıkları daha fazladır. Yapılan bazı çalışmalarda cinsiyet ile bireylerin umut düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Kemer & Atik, 2005; Özer & Tezer, 2008). Önceki bazı

çalışmalarda ise kadınların erkeklere göre kendi geleceklerinden umutlu/çok umutlu olma olasılıklarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Dursun & Cesur, 2016; Ross vd., 2012).

Çalışmada üniversite mezunu olan bireylerin bir okul bitirmeyen bireylere göre kendi geleceklerinden umutlu olma olasılığının daha az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bulguların elde edildiği çalışmalar mevcuttur (Clark & Oswald, 1994; Clark & Oswald, 1996). Çalışmalarda bu durum daha yüksek eğitim seviyelerine sahip bireylerin daha zor görevleri başarma konusunda daha yüksek beklentilere sahip oldukları için daha az umutlu olmalarına dayandırılmıştır (Clark & Oswald, 1996) Çalışmaya göre kamu sektöründe çalışan bireylerin özel sektörde çalışan bireylere göre kendi geleceklerinden umutlu olma olasılıkları daha azdır.

Çalışmada bireylerin mutluluk düzeyleri azaldıkça kendi geleceklerinden umutlu olmama olasılıklarının daha fazla olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yapılan bir çalışmada umutlu bir eğilimin insanları daha mutlu ettiği ileri sürülmüştür (Pleeging vd., 2021). Umutlu insanlar daha yaratıcıdır ve hedeflerine ulaşmak için daha fazla çaba sarf ederler, bu da başarı ve mutluluk seviyelerini artırır (Bailey vd., 2007). Çalışmaya göre bireylerin yaşamlarından memnuniyet düzeyleri azaldıkça kendi geleceklerinden umutlu olmama olasılıkları daha fazladır. Benzer sonuçların elde edildiği çalışmalar mevcuttur (Alkan & Kavalcı, 2023; Sariçam, 2015). Çalışmada bireylerin sağlıklarından memnuniyet düzeyleri azaldıkça kendi geleceklerinden umutlu olmama olasılıklarının daha fazla olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Literatürdeki birçok çalışma, sağlık ve umut düzeyinin birbirleri üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir (Subramanian & Kawachi, 2005; Pierewan & Tampubolon, 2015). Hane aylık geliri 3. gelir düzeyinde olan bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden umutlu olma olasılığı daha fazla iken, umutlu olmama/hiç umutlu olmama olasılığı %17,2 daha azdır. Hane aylık geliri 4. gelir düzeyinde olan bir bireyin referans gruba göre kendi geleceğinden umutlu olma olasılığı daha fazladır. Birçok çalışma ekonomik göstergelerin bireylerin mutluluk ve umut düzeyiyle pozitif ilişkili olduğunu göstermektedir (Deaton, 2008; Graham, 2011).

Son yıllarda bireylerin umut düzeyi üzerine yapılan çalışmaların sayısının arttığı görülmektedir. Türkiye'de ise bireylerin umut düzeyi üzerine nispeten az sayıda çalışma vardır. Bu nedenle, çalışmadaki bulguların çeşitli ekonometrik modeller ve değişkenlerle mikro veri setlerini analiz ederek Türkiye ve diğer ülkelerdeki umut düzeyiyle ilişkili faktörlere ışık tutması umulmaktadır. Çalışmanın sonuçlarına göre, bireylerin umutlarını artırmayı hedefleyen politikaların ortaya konulması ve ülkenin ekonomik ve sosyal olarak gelişmesini sağlayacak, özellikle de bireylerin kendilerine olan inançlarını artıracak stratejilerin geliştirilmesi önemlidir. Ayrıca, literatürde umutlu olmanın faydalarından birçok kez bahsedilmektedir. Umutlu olmak gelecekteki davranışları belirlemektedir. Dolayısıyla, bu bulgular toplumsal refahı artırıcı girişimler açısından ilgili hükümet yetkililerine de faydalı olacaktır. Çalışmanın bulgularına göre bireylerin yaşları arttıkça kendi geleceklerinden çok umutlu olma olasılığı azalmaktadır. Yaşlı bireyler için emeklilik dönemi uzatılabilir ve dolayısıyla yaşam standartlarının iyileşmesine katkıda bulunulabilir. Toplumun yaşlı bireylere yönelik duygusal ve psikolojik desteği onlara geleceğe dair umut verir ve mutluluk seviyelerinin yükseldiğini gösterebilir. Bu durumda yaşlı bireylere gerekli duygusal ve araçsal koşulların sağlanması onların gelecek ile ilgili kaygılarını hafifleterek mutluluklarını artırabilir. Bireyler için umudu artıran, duygusal desteği güçlendiren ve kaliteli sağlık hizmeti sağlayan girişimlerin uygulanması, onların hayatlarına fayda sağlayabilir.

Bu çalışmanın sınırlılıkları bulunmaktadır. İlki, bu çalışmanın verilerinin ikincil verilerden oluşması ve istatistiki analize konu olan değişkenlerin veri setimizde var olan değişkenlerden ibaret olduğunun dikkate alınması gerektiğidir. Ayrıca veriler kesitsel olduğundan, bireylerin kendi

geleceklerinden umutlu olma durumu ile ilgili sosyoekonomik faktörler arasında kesin nedensel bir ilişki çıkarılamamaktadır.

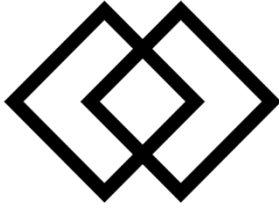
5. Kaynakça

- Alarcon, G., Bowling, N., & Khazon, S. (2013). Great expectations: a meta-analytic examination of optimism and hope. *Personality and Individual Differences*, 54(7), 821-827. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.12.004>
- Alkan, Ö. (2017). Türkiye’de gençlerin tütün kullanımında cinsiyet farklılıklarının araştırılması. *Bağımlılık Dergisi*, 18(2), 35-45. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bagimli/issue/33257/370250>
- Alkan, Ö., Oktay, E., Ünver, Ş., & Gerni, E. (2020). Determination of factors affecting the financial literacy of university students in eastern anatolia using ordered regression models. *Asian Economic and Financial Review*, 10(5), 536-546. <https://doi.org/10.18488/journal.aefr.2020.105.536.546>
- Alkan, Ö., Özar, Ş. & Ünver, Ş. (2021). Economic violence against women: A case in Turkey. *PLoS ONE*, 16(3): e0248630, 1-23. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0248630>
- Alkan, Ö., & Ünver, Ş. (2020). Determinants of domestic physical violence against women in Turkey. *Humanities & Social Sciences Reviews*, 8(6), 55-67. <https://doi.org/10.18510/hssr.2020.867>
- Alkan, Ö., & Kavalcı, K. (2023). Gender differences in happiness during covid-19 pandemic: Evidence from türkiye. *Psychiatry and Behavioral Sciences*, 13(3), 55-67. <https://www.pbsciences.org/?mno=153035>
- Arı, E. (2016). Bireylerin umut düzeyleri ile gelecek hakkındaki düşünceleri arasındaki ilişkinin multinominal lojistik regresyon analizi ile incelenmesi. *Dumlupınar University Journal of Social Sciences*, (47), 184-194. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/26801/286347>
- Arulappan, J., Pandarakutty, S., & Valsaraj, B. (2021). Predictors of nurse’s happiness: a systematic review. *Front Nurs*, 8(4), 313-326. <https://doi.org/10.2478/fon-2021-0032>
- Atila, G., & Yıldırım, G. (2023). The effect of hope on life satisfaction and positive future expectation. *Mehmet Akif Ersoy Univ J Econ Administrative Sci Fac.*, 10(1), 341-359. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.1097548>
- Bailey, T., Eng, W., Frisch, M., & Snyder, C. (2007). Hope and optimism as related to life satisfaction. *J Posit Psychol.*, 2(3), 168-175. <https://doi.org/10.1080/17439760701409546>
- Barnett, M. D. (2014). Future orientation and health among older adults: The importance of hope. *Educational Gerontology*, 40(10), 745-755. <https://doi.org/10.1080/03601277.2014.898496>
- Berendes, D., Keefe, F., Somers, T., Kothadia, S. P., & Cheavens, J. (2010). Hope in the context of lung cancer: relationships of hope to symptoms and psychological distress. *Journal of Pain and Symptom Management*, 40(2), 174-182. <https://doi.org/10.1016/j.jpainsymman.2010.01.014>
- Candan, K., & Yalçın, A. F. (2018). Ergenlerin sosyal duygusal öğrenme becerilerinin sosyal ilişki unsurları ve umut düzeyi ile ilişkisinin incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 9(16), 319-348. <https://doi.org/10.26466/opus.468698>

- Chang, E., & DeSimone, S. (2001). The influence of hope on appraisals, coping, and dysphoria: A test of hope theory. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 20(2), 117-129. <https://doi.org/10.1521/jscp.20.2.117.22262>
- Clark, A., & Oswald, A. (1994). Unhappiness and unemployment. *Econ J (London)*, 104(424), 648-659. <https://doi.org/10.2307/2234639>
- Clark, A., & Oswald, A. (1996). Satisfaction and comparison income. *J Public Econ*, 61(3), 359-381. [https://doi.org/10.1016/0047-2727\(95\)01564-7](https://doi.org/10.1016/0047-2727(95)01564-7)
- Deaton, A. (2008). Income, health, and well-being around the world: Evidence from the Gallup World Poll. *J Econ Perspect.*, 22(2), 53-72. <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.22.2.53>
- Dursun, B., & Cesur, R. (2016). Transforming lives: The impact of compulsory schooling on hope and happiness. *J Popul Econ*, 29(1), 911-956. <https://doi.org/10.1007/s00148-016-0592-1>
- Ediz, Ç., & Kartal, S. (2023). Examination of social support, burnout, and hopelessness levels perceived by mothers with children in need of special education in terms of sociodemographic characteristics: a cross-sectional study from a rural region of turkey. *World women studies journal*, 8(1), 107-119. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8154961>
- Feldman, D. B., Rand, K. L., & Kahle-Wroblewski, K. (2009). Hope and goal attainment: Testing a basic prediction of hope theory. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 28(4), 479-497. <https://doi.org/10.1521/jscp.2009.28.4.479>
- Feldman, D., & Snyder, C. (2005). Hope and the meaningful life: theoretical and empirical associations between goal-directed thinking and life meaning. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 24(3), 401-421. <https://doi.org/10.1521/jscp.24.3.401.65616>
- Ferguson, S. J., Taylor, A. J., & McMahon, C. (2017). Hope for the future and avoidance of the present: Associations with well-being in older adults. *J Happiness Stud*, 18(5), 1485–1506. <https://doi.org/10.1007/s10902-016-9787-0>
- Gallagher, M. W., & Lopez, S. J. (2009). Positive expectancies and mental health: Identifying the unique contributions of hope and optimism. *The Journal of Positive Psychology*, 4(6), 548-556. <https://doi.org/10.1080/17439760903157166>
- Graham, C. (2011). Does more money make you happier? why so much debate? *Appl Res Qual Life*, 6(3), 219-239. <https://doi.org/10.1007/s11482-011-9152-8>
- Hu H, W. C., & Lan Y, W. X. (2022). Nurses' turnover intention, hope and career identity: The mediating role of job satisfaction. *BMC Nursing*, 21(43), 1-15. <https://doi.org/10.1186/s12912-022-00821-5>
- Hutchinson, A., O'Leary, P. J., Squire, J., & Hope, K. (2014). Child protection in islamic contexts: identifying cultural and religious appropriate mechanisms and processes using a roundtable methodology. *Child Abuse Review*, 24(6), 395-408. <https://doi.org/10.1002/car.2304>
- Irving, L., Snyder, C., Cheavens, J., Gravel, L., Hanke, J., Hilberg, P., & Nelson, N. (2004). The relationships between hope and outcomes at the pretreatment, beginning, and later phases of psychotherapy. *Journal of Psychotherapy Integration*, 14(4), 419-443. <https://doi.org/10.1037/1053-0479.14.4.419>
- Keele, L., & Park, D. K. (2006). *Difficult choices: An evaluation of heterogeneous choice models*. Working Paper.

- Kemer, G., & Atik, G. (2005). Kırsal ve il merkezinde yaşayan lise öğrencilerinin umut düzeylerinin aileden algılanan sosyal destek düzeyine göre karşılaştırılması. *Journal of Educational Sciences*, 21(21), 161-168. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruaeabd/issue/377/2245>
- Kortte, K., Stevenson, J., Hosey, M., Castillo, R., & Wegener, S. (2012). Hope predicts positive functional role outcomes in acute rehabilitation populations. *Rehabilitation Psychology*, 57(3), 248-255. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/22946612/>
- Lareson, D., & Yohani, S. (2009). Hope lives in the heart: refugee and immigrant children's perceptions of hope and hope-engendering sources during early years of adjustment. *Canadian Journal of Counselling*, 43(4), 246-264. <https://psycnet.apa.org/record/2010-01239-002>
- Lopez, S. J., Snyder, C. R., & Pedrotti, J. T. (2003). Hope: Many definitions, many measures. In S. J. Lopez, S. J. (Eds.), *Positive psychological assessment: A handbook of models and measures* (pp. 91-106). American Psychological Association.
- Magaletta, P., & Oliver, J. (1999). The hope construct, will and ways: their relations with self-efficacy, optimism, and general well-being. *Journal of Clinical Psychology*, 55(5), 539-551. [https://doi.org/10.1002/\(sici\)1097-4679\(199905\)55:5%3C539::aid-jclp2%3E3.0.co;2-g](https://doi.org/10.1002/(sici)1097-4679(199905)55:5%3C539::aid-jclp2%3E3.0.co;2-g)
- Mahamid, F., & Berte, D. Z. (2020). Happiness, sadness, and hope for the future in narratives of palestinian refugee children. *International Journal of Mental Health and Addictio*, 18, 1638-1651. <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00303-2>
- McCullagh, P., & Nelder, J. A. (1989). *Generalized linear models*. Chapman and Hal.
- Moraitou, D., Kolovou, C., Papasozomenou, C., & Paschoula, C. (2006). Hope and adaptation to old age: their relationship with individual-demographic factors. *Social Indicators Research*, 76, 71-93. <https://doi.org/10.1007/s11205-005-4857-4>
- Ong, A. D., Edwards, L. M., & Bergeman, C. S. (2006). Hope as a source of resilience in later adulthood. *Personality and Individual Differences*, 41(7), 1263-1273. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2006.03.028>
- Özer, B. U., & Tezer, E. (2008). Umut ve olumlu-olumsuz duygular arasındaki ilişkiler. *Journal of Buca Faculty of Education*, (23), 81-86. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/234917>
- Pierewan, A., & Tampubolon, G. (2015). Happiness and health in Europe: a multivariate multilevel model. *Appl Res Qual Life*, 10(2), 237-252. <https://doi.org/10.1007/s11482-014-9309-3>
- Pleeging, E., Burger, M., & Exel, J. v. (2021). The relations between hope and subjective well-being: a literature overview and empirical analysis. *Appl Res Qual Life*, 16(3), 1019-1041. <https://doi.org/10.1007/s11482-019-09802-4>
- Ross, C., Masters, R., & Hummer, R. (2012). Education and the gender gaps in health and mortality. *Demography*, 49(4), 1157-1183. <https://doi.org/10.1007/s13524-012-0130-z>
- Sarı, S. V., & Şahin, M. (2013). Lise son sınıf öğrencilerinin mesleğe karar verme öz-yeterliliklerini yordamada umut ve kontrol odağının rolü. *Kastamonu Education Journal*, 21(1), 97-110.
- Sarıçam, H. (2015). Life satisfaction: Testing a structural equation model based on authenticity and subjective happiness. *Pol Psychol Bull.*, 46(2), 278-284. <https://doi.org/10.1515/ppb-2015-0034>
- Snyder, C. R. (2002). Hope theory: Rainbows in the mind. *Psychological Inquiry*, 13(4), 249-275. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1304_01

- Subramanian, S., & Kawachi, I. K. (2005). Covariation in the socioeconomic determinants of self rated health and happiness: a multivariate multilevel analysis of individuals and communities in the USA. *J Epidemiology Community Health*, 59(8), 664-669. <https://doi.org/10.1136/jech.2004.025742>
- Tarhan S., & Bacanlı. H. (2015). Adaptation of dispositional hope scale into Turkish: validity and reliability study. *J Happiness Well-Being*, 5(1), 1-14. <https://jhwbjournal.com/makale/32>
- Toker, Ç. D., Toker, B., & Polat, B. (2022). Cross sectional data analysis of young people's hope levels in Turkey. *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences*, XII (1), 325-340. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6947069>
- TUİK. (2021). *Yaşam Memnuniyeti Araştırması Mikro Veri Seti*. Retrieved from https://www.tuik.gov.tr/Kurumsal/Mikro_Veri
- Ünver, Ş., & Alkan, Ö. (2021). Determinants of e-commerce use at different educational levels: empirical evidence from Turkey. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 12(3), 40-49. <http://dx.doi.org/10.14569/IJACSA.2021.0120305>
- Ünver, Ş., & Alkan, Ö. (2022). Experienced problems with online shopping: The case of Turkey. *Toros University FEASS Journal of Social Sciences Special Issue on 2nd International Symposium of Sustainable Logistics "Circular Economy"*, 87-96. <https://doi.org/10.54709/iisbf.1152952>
- Ünver, Ş. (2023). *Türkiye’de hanehalklarının bölgelere göre yoksulluk düzeyini etkileyen faktörlerin sıralı modellerle incelenmesi* (Tez No.788800) [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ünver, Ş. (2024). Investigation of factors affecting tobacco and e-cigarette use in Turkey. *Journal of Substance Use*, 30(1), 181–188. <https://doi.org/10.1080/14659891.2024.2335484>
- Verdugo, L., Freire, T., & Sánchez-Sandoval, Y. (2018). Understanding the connections between self-perceptions and future expectations: A study with spanish and portuguese early adolescents. *Revista de Psicodidáctico*, 23(1), 39-47. <http://dx.doi.org/10.1016/j.psicod.2017.07.005>
- Yanık, D., & Ediz, Ç. (2024). Determination of nurses’ happiness, hope, future expectations, and the factors influencing them: a descriptive study that can guide policy development to prevent nurse migration. *BMC Nursing*, 23(204), 1-9. <https://doi.org/10.1186/s12912-024-01876-2>
- Yohani, S. (2010). Nurturing hope in refugee children during early years of post-war adjustment. *Children and Youth Services Review*, 32(6), 865–873. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2010.02.006>
- Williams, R. (2009). Using heterogeneous choice models to compare logit and probit coefficients across groups. *Sociological Methods & Research*, 37 (4), 531-559. <https://doi.org/10.1177/0049124109335735>

**PREDICTORS OF LONELINESS: MEANING IN LIFE, PSYCHOLOGICAL
RESILIENCE AND HOPE**

Yusuf AKYIL*, Tuncay ORAL**, Beste ERDİNÇ***, Hazal Yağmur ÇAKIR****

Abstract

Loneliness is a state that individuals find undesirable and unsettling when there is a discrepancy between the desired relationships they wish to have and the relationships they believe they now possess. This study aims to investigate the predictive role of purpose in life, psychological resilience, and hope in relation to loneliness. The study's sample consisted of 386 female university students who participated voluntarily. The study utilized the "UCLA Loneliness Scale," "Persevering Hope Scale," "Brief Resilience Scale," and "Meaning in Life Scale" to assess the relevant topics. We used correlation analysis to examine the link between the ideas, and conducted multiple regression analysis to determine if purpose in life, psychological resilience, and hope could predict loneliness. The findings indicated substantial inverse associations between loneliness and purpose in life, psychological resilience, and hope. Moreover, these independent variables significantly predicted loneliness. We analyzed and examined the collected findings in relation to the pertinent literature. To mitigate the adverse effects of loneliness, it is possible to bolster psychological resilience, conduct research on existential meaning, and implement programs aimed at fostering hope.

Keywords: Loneliness, Meaning in life, Psychological resilience, Hope.

Yalnızlığın Yordayıcıları: Yaşamda Anlam, Psikolojik Sağlamlık ve Umut

Öz

Yalnızlık, bireylerin sahip olmak istedikleri ilişkiler ile şu anda sahip olduklarına inandıkları ilişkiler arasında bir uyumsuzluk bulunması durumunda istenmeyen ve tedirgin edici olarak nitelendirdikleri bir durumdur. Bu çalışmanın amacı yaşam amacı, psikolojik dayanıklılık ve umudun yalnızlık üzerindeki yordamasını araştırmaktır. Çalışmanın örneklemini gönüllü olarak katılan 386 kadın üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışmada ilgili değişkenleri değerlendirmek için "UCLA Yalnızlık Ölçeği", "Azimli Umut Ölçeği", "Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği" ve "Yaşamda Anlam Ölçeği" kullanılmıştır. Kavramlar arasındaki bağlantıyı incelemek için korelasyon analizi kullanılmış ve yaşam anlamı, psikolojik dayanıklılık ve umudun yalnızlığı yordayıp yordamadığını belirlemek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Bulgular, yalnızlık ile yaşam anlamı, psikolojik dayanıklılık ve umut arasında önemli negatif ilişkiler olduğunu göstermiştir. Ayrıca, bu bağımsız değişkenler yalnızlığı önemli ölçüde yordamıştır. Elde edilen bulgular ilgili literatürle ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Yalnızlığın olumsuz yansımalarını hafifletmek için psikolojik dayanıklılığı güçlendirmek, varoluşsal anlam üzerine araştırmalar yapmak ve umudu teşvik etmeye yönelik programlar uygulamak faydalı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Yalnızlık, Yaşamda anlam, Psikolojik sağlamlık, Umut.

* Dr., MEB, Psikolojik Danışman, yusufakyil430@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9482-1429>

** Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, toral@pau.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5039-9812>

*** Yıldız Teknik Üniversitesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik, besteerdinc00@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0006-4795-1593>

**** Yıldız Teknik Üniversitesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik, hazalyagmurcagir@hotmail.com, <https://orcid.org/0009-0000-4899-3361>

1. Introduction

Loneliness is a state that arises when there is a mismatch between the desired relationships of an individual and their existing relationships, causing discomfort to the individual (Peplau & Perlman, 1981). Based on this definition, we may say that loneliness is both an unpleasant emotional experience and a cognitive aspect that involves perceiving unmet social expectations (Heinrich & Gullone, 2006). Subjective evaluations, such as satisfaction with relationships or perceived social acceptance (Asher & Paquette, 2003), largely influence the perception of loneliness. Studies on loneliness demonstrate that the scarcity of an individual's social networks or the total number of friends does not determine loneliness (Jones, 1982). Hawkleey and colleagues (2003) found no differences between individuals who perceive themselves as lonely and those who do not in terms of time spent alone, daily activities, or health behaviors. However, they exhibit higher levels of stress and weaker social interactions. Loneliness is a ubiquitous phenomenon that arises from the innate human desire for social connection (Rotenberg, 1999). While it is a common occurrence, it is also crucial for the overall well-being of an individual, both physically and mentally, and can potentially become pathological (Asher & Paquette, 2003). Penninx et al. (1997) determined that individuals who reported lower levels of loneliness and higher levels of perceived control had a reduced risk of mortality, even after accounting for factors such as age, gender, chronic diseases, alcohol consumption, and smoking. Another study corroborating this finding demonstrates that loneliness also amplifies the likelihood of cardiovascular mortality. Individuals who frequently reported feelings of loneliness displayed a considerably greater risk compared to those who reported never experiencing loneliness (Olsen et al., 1991). In their study, Macia et al. (2021) determined that an individual's low assessment of their overall health and the significance they attribute to their life are two crucial characteristics linked to loneliness. Furthermore, they found that low social connectivity and an unhealthy lifestyle are significant predictors of loneliness. Health status and the purpose of life might be regarded as indicators of loneliness.

Feelings of existential insignificance and void are frequently accompanied by feelings of aloneness or apprehension of solitude (Geçtan, 2005). Put simply, the feeling of purposelessness in individuals' lives can be defined by their inability to derive fulfillment from their social interactions. Furthermore, research has indicated that the significance of existence and feelings of isolation are connected to a fear of death, in addition to the apprehension of solitude resulting from a lack of purpose. The study found that both the meaning of life and loneliness influence death anxiety. Specifically, there is a positive correlation between death anxiety and loneliness, as well as a positive correlation between death anxiety and the meaning of life (Çakar, 2020). Various researchers have made diverse assertions regarding the origins of meaning in life, with a particular emphasis on social relationships. They perceive the establishment of a connection with an individual and the presence of love and relationships as significant sources of purpose and significance. A study found that social and emotional loneliness strongly predicted subjective well-being by influencing the sense of meaning and purpose in life (Özdoğan, 2021). Furthermore, a separate study has demonstrated that feelings of loneliness have a detrimental impact on psychological well-being by diminishing mindfulness and the sense of purpose in life (Haghighyeghi & Zadeh, 2021). Loneliness can provide insight into an individual's well-being by connecting it to the purpose of life. The concept of meaning in life is perceived as an intricate web of interconnections, comprehensions, and interpretations that facilitate individuals in comprehending their experiences and formulating strategies that steer them towards their desired future. According to Miao et al. (2021), their research demonstrates that hope plays a mediating role between meaning in life and future orientation. This suggests that having a sense of meaning in life can lead individuals to prioritize the future and consequently facilitate the achievement of desired objectives. Du et al. (2017) found that children with strong resilience experience reduced levels of depression and loneliness when they attribute purpose to life, in contrast to children with low resilience.

Loneliness and psychological resilience are connected. Psychological resilience can be defined as the ability to adapt to stressful events, maintain good health despite negative circumstances, perform effectively despite stress and problems, and recover from and bounce back after experiencing stress (Carver, 1998; Smith et al., 2008). Loneliness and psychological resilience have a negative correlation, meaning that when loneliness levels rise, psychological resilience levels decline (Yakıcı & Traş, 2018). Furthermore, longitudinal investigations elucidate the correlation among psychological resilience, social support, and loneliness (Kuo et al., 2021). Gerino et al. (2017) discovered that loneliness was a significant predictor of psychological resilience in the context of mediation. A separate study conducted by Batmaz et al. (2021) revealed that there is an inverse correlation between a meaningful life and feelings of loneliness, whereas there is a positive correlation between a meaningful life and psychological resilience. The study's findings indicate that meaningful existence somewhat mediates the relationship between psychological resilience and loneliness.

Another area of study is the correlation between solitude and optimism. The concept of hope can be described as a cognitive process that encompasses two key aspects: the motivation to pursue a goal and the strategies employed to achieve it (Snyder et al., 2016). Gum et al. (2017) found that hopelessness is a strong predictor of loneliness four years later, based on a longitudinal study. Bareket-Bojmel et al. (2021) found that loneliness partially mediates the relationship between social support and hope in a study conducted in the USA and Israel, with countries included as control factors. Kaynar's (2021) research identifies hope as a predictor of loneliness.

Examining the correlation between hope and psychological resilience is crucial as well. Several studies have explored this topic. To comprehend the presence of hope within an individual, it is imperative to examine the conviction that there are multiple avenues available to resolve the challenges encountered by the individual (Snyder et al., 1996). Because hope instills belief in the availability of solutions and psychological resilience enables individuals to effectively navigate challenges, it is plausible to posit an inherent interconnection between these two notions. Kirmani et al. (2015) found a strong positive correlation between psychological resilience and hope. This means that when hope levels improve, individuals also experience an increase in their resilience levels. Furthermore, Satici (2016) established that hope fully mediates the connection between psychological resilience and subjective well-being. All these indicate the imperative of concurrently exploring the concepts of loneliness, meaning in life, psychological resilience, and hope.

Present Study

This study will evaluate how meaning in life, psychological resilience, and hope predict loneliness. A study indicated that hope and loneliness served as parallel mediators between social support and psychological resilience (Akyil, 2025). Various studies in the literature examine the interrelated notions of meaning in life, resilience, hope, and loneliness in pairs (e.g., Hedayati & Khazaei, 2014). Despite the exploration of loneliness with multiple psychological and social concepts, no study has concurrently examined these variables within a single investigation. This study will concurrently analyze the ideas of loneliness, meaning in life, psychological resilience, and hope to address this gap. This research aims to elucidate ways for mitigating loneliness and fostering social connections, as well as to enhance understanding of groups prone to feelings of loneliness. It is anticipated that effective intervention strategies can be devised to alleviate loneliness and enhance hope, psychological resilience, and life's meaning. The study aims to investigate the relationship between meaning in life, psychological resilience, hope, and loneliness. The following theories were examined in this context:

H1: Meaning in life significantly predicts loneliness in a negative way.

H2: Psychological resilience significantly predicts loneliness and negative changes.

H3: Hope predicts loneliness in a negative and significant way.

2. Method

A cross-sectional design was employed to apply multiple regression analysis to the variables of psychological resilience, hope, and meaning in life in order to identify the predictors of loneliness in the present study. A cross-sectional design captures data at a specific point in time. Consequently, cross-sectional studies do not include a time dimension, as all data are collected and primarily pertain to the time of data collection or the environment of that time (Kesmodel, 2018). Multiple regression analysis is a widely used method for evaluating the prediction of the dependent variable by more than one independent variable (Cohen et al., 2003). In this context, the concepts of psychological resilience, hope, and meaning in life are examined as predictors of loneliness.

2.1. Participants and Procedure

For the research, we collected the data online and announced it on social media. While collecting the data, it was emphasized that data would be collected only from students who volunteered, and the participants were asked to read the informed consent in the scale sets in detail. A total of 386 female university students aged between 17 and 23 participated in the study. The study aims to investigate the relationship between meaning in life, psychological resilience, hope, and loneliness. The following theories were examined in this context.

2.2. Measures

UCLA Loneliness Scale: The measure devised by Neto (2014) is a 4-point Likert scale comprising a total of 6 items, with a rating range from 1 (not at all appropriate) to 4 (completely acceptable). It lacks any sub-dimensions. Sarıçam converted it into Turkish in 2023. The confirmatory factor analysis yielded the following fit index values for the 6-item unidimensional model: $\chi^2(24.37)/sd(9) = 2.71$, AGFI=.92, CFI=.96, GFI=.96, IFI=.96, NFI=.95, NNFI=.94, RFI=.92, RMSEA=.076, SRMR=.047. Additionally, the item factor loadings varied from .35 to .70. The Cronbach's alpha coefficient, which measures the internal consistency and dependability, was computed as $\alpha = .77$.

Persevering Hope Scale: Rueger et al. (2023) conducted the development study. Ekşi and Başol conducted the Turkish adaptation in 2023. Its purpose was to assess the levels of hope in individuals. The scale is a 5-point Likert-type scale comprising four components. The fit index values of the scale were GFI=.999, CFI=1.000, TLI=1.007, SRMR=.0054, RMSEA=.000 and $\chi^2/df=.469$, $p < .01$, and it was found that the scale showed good fit in a single-factor structure. The calculated Cronbach's alpha coefficient yielded a value of .857. The minimum score is 4, and the maximum score is 20. When confronted with challenging circumstances, each score from the scale items suggests that the individual maintains a high degree of optimism.

Brief Psychological Resilience Scale: Smith et al. (2008) established a scale to measure the psychological resilience of people. The scale is a 5-point Likert-type scale consisting of 6 items. Doğan (2015) translated it into Turkish. The scale assigns a score of 1 to the 'strongly disagree' choice and a score of 5 to the 'strongly agree' option. The goodness of fit indices of the scale were $\chi^2/sd(12.86/7) = 1.83$, NFI = 0.99, NNFI = 0.99, CFI = 0.99, IFI = 0.99, RFI = 0.97, GFI = 0.99, AGFI = 0.96, RMSEA = 0.05, SRMR = 0.03. Participants achieve a cumulative score of 30 points on the scale. Greater scores indicate greater psychological resilience. The scale is unidimensional. The Turkish adaptation of the

study involved calculating Cronbach's alpha reliability, which yielded a value of .81. The study reevaluated the dependability coefficient and determined it to be .81.

Meaning in Life Scale: The Meaning in Life Scale consists of 10 items, with 5 items each assessing the existence of meaning in life and the pursuit of meaning in life (Steger et al. 2006). The scale items are scored on a Likert-type scale ranging from 1 (indicating "absolutely not true") to 7 (indicating "absolutely true"). The goodness of fit indices of the scale were $\chi^2/sd = 1.86$, GFI = 0.96, AGFI = 0.93, IFI = 0.98, CFI = 0.98, RMR = 0.052, RMSEA = 0.054. The scale consists of two subscales: one measures the presence of meaning in life, while the other assesses the pursuit of meaning in life. Demirbaş (2010) did a study to adapt the LLS to Turkish culture. The Cronbach's Alpha coefficient for the existence dimension was determined to be .88, while the Cronbach's Alpha coefficient for the quest subscale was determined to be .93. The study calculated Cronbach's Alpha coefficients of .79 and .70 for the being and wanting dimensions, respectively.

2.3. Data Analysis

We analyzed the information provided by the participants in the research using the SPSS 26 program. The research involved examining the normality analyses of the scales employed and calculating the values of kurtosis and skewness. Next, we examined the reliability coefficients. A correlation analysis was conducted to investigate the associations between the ideas. The study utilized multiple regression analysis to examine if the ideas of meaning in life, psychological resilience, and hope can predict loneliness.

2.4. Ethical Approval

The study protocol has been approved by the Yıldız Technical University Scientific Research and Ethical Review Board (Address: 'etik.yildiz.edu.tr/dogrula 'Report No: 20240903331 Verification Code: aa41b). The study was performed in accordance with the ethical standards laid down in the 1964 Declaration of Helsinki and its following updates.

3. Results

First, this section presents the research findings. Firstly, the relationship between the variables (loneliness, meaning in life, psychological resilience, and hope) was examined, and then the role of meaning in life, psychological resilience, and hope in predicting loneliness was investigated. Descriptive statistics, reliability coefficients, and correlation analysis results of the variables analyzed in the study are presented in Table 1.

Table 1

Descriptive statistics and reliabilities for the study variables

	Mean	SD	Skewness	Kurtosis	α	1	2	3
1-Meaning in life	43.74	9.54	.379	.707	.77	-		
2-Resilience	17.58	5.21	.037	-.037	.84	.26**	-	
3-Hope	15.76	3.32	-.636	.147	.87	.24**	.30**	-
4-Loneliness	11.16	3.99	.716	-.106	.78	-.33**	-.31**	-.38**

**p<.001

In the normal distribution evaluation, it is stated that the kurtosis and skewness values should be in the range of +1 and -1, and the range of +2 and -2 can also be accepted (George & Mallery, 2019). In our research, kurtosis (-.636 to .716) and skewness (-.106 to .707) vary between.

Considering the relationships between the concepts, significant negative relationships were found between loneliness and meaning in life ($r = -.33$; $p < .01$), loneliness and psychological resilience ($r = -.31$; $p < .01$), and loneliness and hope ($r = -.38$; $p < .01$).

The results of multiple regression analysis, which determine whether loneliness is predicted, are presented in Table 2.

Table 2

Results of Multiple Regression Analysis

	B	SE	β	t	TV	VIF	R	R²	F(df)
Model							.48	.23	489.884 (3)
(Constant)	22.883	1.093		20.927**					
Resilience	-.132	.03	-.172	-3.581**	.866	1.154			
Hope	-.339	.05	-.282	-5.911**	.877	1.141			
Meaning in Life	-.093	.02	-.222	-4.703*	.897	1.114			

* $p < .05$, ** $p < .01$

Variance increase factors (VIF values < 10) and tolerance values (TV $> .2$) were examined to determine whether the independent variables had multicollinearity problems, and it was determined that the assumption of linearity was present.

As a result of the analysis of loneliness, it is seen that the independent variables in the model explain 23% of the variance in loneliness at a significant level ($R = .48$, $R^2 = .23$, $F = 489.884$, $p < .001$). When the order of importance of the independent variables is considered, hope ($\beta = -.28$; $p < .01$) at a decreasing level, meaning in life ($\beta = -.22$; $p < .05$) at a decreasing level, and psychological resilience ($\beta = -.17$; $p < .01$) at a decreasing level are effective on the dependent variable.

4. Discussion

This study was aimed at determining to what extent meaning in life, psychological resilience, and hope levels of university students predict loneliness. The study found that these variables significantly predicted loneliness in a negative way. Individuals who perceive life as meaningful, exhibit resilience during adversities, and maintain an optimistic perspective towards the future may experience reduced feelings of loneliness. The following discussion pertains to these findings within the framework of the pertinent literature.

Firstly, the extent to which meaning in life predicts loneliness was analyzed. The analyses concluded that meaning in life significantly and negatively predicts loneliness. Research on loneliness and meaning in life supports this finding. Loneliness can generally be defined as feeling a lack of closeness to others and feeling pain or sadness by perceiving oneself as isolated (Svendsen, 2017). On the other hand, the meaningfulness of an individual's life can be understood by having a satisfying purpose in life (Steger & Frazier, 2006). Various studies suggest that there is a negative relationship between the meaning of life and loneliness (Abeyta & Juhl, 2023; Yıldırım et al., 2021). Consequently, those experiencing loneliness may lack a sense of purpose in their life. A study indicated that positive orientation partially mediates the association between loneliness and purpose in life (Borawski, 2022). It has been observed that the relationships between loneliness and the meaning of life have also been examined in different studies. Examples of these concepts are life satisfaction and happiness. While the negative correlation of loneliness and life satisfaction was stated among the findings of one study (Swami et al., 2007), it was stated in the findings of another study that the existence of meaning, happiness, and a series of concepts were positively related to life satisfaction (Park et al., 2010).

Loneliness, similar to life satisfaction, is a concept linked to happiness when examining their connection. Satici et al. (2016) discovered that subjective happiness acts as a mediator in the relationship between social commitment and loneliness. The current study's findings confirm the notion that meaning in life has a substantial negative correlation with loneliness, as supported by relevant literature contributions. Consequently, those who perceive their lives as devoid of meaning and struggle to find purpose are likely to experience loneliness. The belief that social connections are inadequate may stem from a deficiency of meaning in life.

The study investigated one hypothesis: a strong negative relationship between psychological resilience and loneliness. The research verified this theory. There is empirical evidence that corroborates this assertion. Psychological resilience refers to the ability to maintain a healthy and positive state of functioning throughout time by effectively addressing, adjusting to, and managing severe causes of stress or trauma (Southwick et al., 2014; Windle, 2011). Furthermore, Pakdaman (2016) and Ren and Ji (2019) conducted a separate study that demonstrates the inverse association between psychological resilience and loneliness, particularly through improved communication with family and friends. A recent study by He and Xiang (2022) found a strong inverse correlation between psychological resilience and loneliness. Additionally, the study revealed that this correlation largely explained the link between child maltreatment and non-suicidal self-harm behavior in adolescents. Another study provides evidence that both resilience and mental health play a role in the connection between loneliness and mental and physical well-being (Gerino et al., 2017). Simultaneously, studies have demonstrated a positive correlation between psychological resilience and a decrease in loneliness using this particular model. Considering all these factors, it can be concluded that the root cause of loneliness is an individual's limited psychological resilience, which refers to their incapacity to effectively cope with life's challenges. Individuals may experience heightened loneliness when they struggle to recover from their struggles and exhibit greater psychological fragility. Individuals exhibiting greater psychological resilience may possess better social interactions.

The study also examined the idea that hope has a negative and significant correlation with loneliness, and the results confirmed this relationship. According to Muyan et al. (2016), previous research has shown that hope is strongly associated with reduced feelings of loneliness. Another study has found a negative correlation between perceived loneliness and hope in a group of adolescents (Chung, 2021). Consistent with the results of the present study, social hopelessness is also a strong predictor of loneliness. Furthermore, the analysis reveals that hope has a partial role in mediating the connection between loneliness and suicidal thoughts (Harper et al., 2020). According to Huen et al. (2015), there is a positive correlation between hopelessness and suicide ideation. The findings of a separate investigation indicated a favorable correlation between new suicidal thoughts and melancholy, loneliness, and hopelessness (Pervin & Ferdowshi, 2016). These findings indicate that hope plays a crucial role in human existence and can partially account for feelings of loneliness, another significant aspect of human life. Individuals experiencing hopelessness may perceive their social interactions as insufficient. Individuals may experience less loneliness by adopting a hopeful outlook for the future. In other words, humans experience loneliness when they feel hopeless.

5. Conclusion

The research revealed that the degrees of meaning in life, psychological resilience, and hope among female university students accounted for 23% of the variation in loneliness. Put simply, the factors that strongly predict loneliness are the meaning of life, psychological resilience, and hope. Research has shown that independent variables can predict loneliness. For the initial occasion, we collectively examined the interrelationships among these variables. The presence of individuals who derive meaning from life, enhance their psychological resilience, and possess a strong sense of hope

contributes to the experience of loneliness. In this environment, fostering psychological resilience might help individuals overcome feelings of loneliness and cultivate a sense of hope, leading to a more meaningful existence.

6. Limitations and Future Research

It is advantageous to acknowledge the constraints of the study. The study initially acquired data using measurement instruments that relied on self-reporting. This indicates that the acquired data can solely elucidate the variables that are within the range of the employed measurement equipment. In future research, researchers can employ various methodologies (such as observation, interview, peer assessment, etc.) with self-report-based measurement instruments. Another constraint pertains to the research methodology. Despite the utilization of multiple regression in the investigation, it yields a restricted outcome. Structural equation modeling can be used to analyze the concepts examined in the study. Furthermore, opting for a longitudinal study rather than a cross-sectional investigation will yield more intricate findings. The ideas of the independent variable solely determine the extent to which the variation is accounted for. Future research can explore the various aspects of loneliness.

7. References

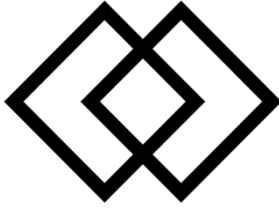
- Abeyta, A. A., & Juhl, J. (2023). Nostalgia restores meaning in life for lonely people. *Emotion*, 23(6), 1791. <https://doi.org/10.1037/emo0001190>
- Akyil, Y. (2025). Hope and loneliness between social support and resilience: Parallel mediator model. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 43(1), 12. <https://doi.org/10.1007/s10942-024-00575-w>
- Asher, S. R., & Paquette, J. A. (2003). Loneliness and peer relations in childhood. *Current directions in psychological science*, 12(3), 75-78. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.01233>
- Batmaz, H., Nuri, T., & Doğrusever, C. (2021). The mediating role of hope and loneliness in the relationship between meaningful life and psychological resilience in the Covid-19 Pandemic during. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(5), 1403-1420. <https://doi.org/10.18506/anemon.895199>
- Bareket-Bojmel, L., Shahrar, G., Abu-Kaf, S., & Margalit, M. (2021). Perceived social support, loneliness, and hope during the COVID-19 Pandemic: Testing a mediating model in the UK, USA, and Israel. *British Journal of Clinical Psychology*, 60(2), 133-148. <https://doi.org/10.1111/bjc.12285>
- Borawski, D. (2022). The mediating role of positive orientation in the relationship between loneliness and meaning in life. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(16), 9948. <https://doi.org/10.3390/ijerph19169948>
- Carver, C. S. (1998). Resilience and thriving: Issues, models, and linkages. *Journal of Social Issues*, 54(2), 245-266. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1998.tb01217.x>
- Chung, H. K. (2021). The relationship between loneliness and suicidal ideation in adolescents: The mediating effect of hope. *Journal of Digital Convergence*, 19(3), 227-233. <https://doi.org/10.14400/JDC.2021.19.3.227>
- Cohen, J., Cohen, P., West, S. G., & Aiken, L. S. (2013). *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences*. Routledge.

- Çakar, F. S. (2020). The levels predicting the death anxiety of loneliness and meaning in life in youth. *European Journal of Education Studies*, 6(11), 97-121. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3626703>
- Demirbaş, N. (2010). *Yaşamda anlam ve yılmazlık* (Tez No. 265337) [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlamlık ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102.
- Du, H., Li, X., Chi, P., Zhao, J., & Zhao, G. (2017). Meaning in life, resilience, and psychological well-being among children affected by parental HIV. *AIDS Care*, 29(11), 1410-1416. <https://doi.org/10.1080/09540121.2017.1307923>
- Ekşi, H. ve Başol T. (2023, 24-25 Haziran). *Azimli umut ölçeği geçerlik ve güvenirlik çalışması* [Bildiri sunumu]. 6. Uluslararası Palandöken Bilimsel Çalışmalar Kongresi, Erzurum, Türkiye. https://www.isarconference.org/_files/ugd/6dc816_d58c86b893da48c6b31e1796fc55d179.pdf
- Geçtan, E. (2005). *Varoluş ve Psikiyatri*. Metis.
- George, D., & Mallery, P. (2019). *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference*. Routledge.
- Gerino, E., Rollè, L., Sechi, C., & Brustia, P. (2017). Loneliness, resilience, mental health, and quality of life in old age: A structural equation model. *Frontiers in Psychology*, 8, 2003. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.02003>
- Gum, A. M., Shiovitz-Ezra, S., & Ayalon, L. (2017). Longitudinal associations of hopelessness and loneliness in older adults: results from the US health and retirement study. *International Psychogeriatrics*, 29(9), 1451-1459. <https://doi.org/10.1017/S1041610217000904>
- Haghighyeghi, M., & Zadeh, A. M. (2021). Loneliness and psychological well-being: Examining mindfulness and presence of meaning in life as multiple mediators. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 25(7), 543-551.
- Harper, K. L., Eddington, K. M., & Silvia, P. J. (2020). Perfectionism and loneliness: The role of expectations and social hopelessness in daily life. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 39(2), 117-139. <https://doi.org/10.1521/jscp.2020.39.02.117>
- Hawkley, L. C., Burleson, M. H., Berntson, G. G., & Cacioppo, J. T. (2003). Loneliness in everyday life: cardiovascular activity, psychosocial context, and health behaviors. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(1), 105. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.1.105>
- He, N., & Xiang, Y. (2022). Child maltreatment and nonsuicidal self-injury among Chinese adolescents: The mediating effect of psychological resilience and loneliness. *Children and Youth Services Review*, 133, 106335. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2021.106335>
- Hedayati, M. M., & Khazaei, M. M. (2014). An investigation of the relationship between depression, meaning in life and adult hope. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 114, 598-601. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.753>
- Heinrich, L. M., & Gullone, E. (2006). The clinical significance of loneliness: A literature review. *Clinical Psychology Review*, 26(6), 695-718. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2006.04.002>
- Huen, J. M., Ip, B. Y., Ho, S. M., & Yip, P. S. (2015). Hope and hopelessness: The role of hope in buffering the impact of hopelessness on suicidal ideation. *PloS One*, 10(6), e0130073. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0130073>

- Jones, W. H. (1982). *Loneliness and Social Behavior*. Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy, 238-252.
- Kaynar, M. B. (2021). *Üniversite öğrencilerinde yalnızlığı yordamada azim, umut ve minnettarlık düzeylerinin rolü* (Tez No. 675476) [Yüksek lisans tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kesmodel, U. S. (2018). Cross-sectional studies—what are they good for?. *Acta obstetricia et gynecologica Scandinavica*, 97(4), 388-393. <https://doi.org/10.1111/aogs.13331>
- Kirmanı, M. N., Sharma, P., Anas, M., & Sanam, R. (2015). Hope, resilience and subjective well-being among college going adolescent girls. *International Journal of Humanities & Social Science Studies*, 2(1), 262-270.
- Kuo, B. C., Huang, S., Li, X., & Lin, D. (2021). Self-esteem, resilience, social support, and acculturative stress as predictors of loneliness in chinese internal migrant children: A model-testing longitudinal study. *The Journal of Psychology*, 155(4), 387-405. <https://doi.org/10.1080/00223980.2021.1891854>
- Macià, D., Cattaneo, G., Solana, J., Tormos, J. M., Pascual-Leone, A., & Bartrés-Faz, D. (2021). Meaning in life: A major predictive factor for loneliness comparable to health status and social connectedness. *Frontiers in Psychology*, 12, 627547. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.627547>
- Miao, M., Zheng, L., & Gan, Y. (2021). Future-oriented function of meaning in life: Promoting hope via future temporal focus. *Personality and Individual Differences*, 179, 110897. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.110897>
- Muyan, M., Chang, E. C., Jilani, Z., Yu, T., Lin, J., & Hirsch, J. K. (2016). Loneliness and negative affective conditions in adults: is there any room for hope in predicting anxiety and depressive symptoms?. *The Journal of Psychology*, 150(3), 333-341. <https://doi.org/10.1080/00223980.2015.1039474>
- Olsen, R. B., Olsen, J., Gunner-Svensson, F., & Waldstrøm, B. (1991). Social networks and longevity. A 14 year follow-up study among elderly in Denmark. *Social Science & Medicine*, 33(10), 1189-1195. [https://doi.org/10.1016/0277-9536\(91\)90235-5](https://doi.org/10.1016/0277-9536(91)90235-5)
- Özdoğan, A. Ç. (2021). Subjective Well-Being and Social-Emotional Loneliness of University Students: The Mediating Effect of the Meaning of Life. *Journal of Pedagogical Research*, 5(1), 18-30. <http://dx.doi.org/10.33902/JPR.2021066865>
- Pakdaman, S., Saadat, S. H., Shahyad, S., Ahmadi, K., & Hosseinalhashemi, M. (2016). The role of attachment styles and resilience on loneliness. *International Journal of Medical Research & Health Sciences*, 5(9), 268-274.
- Park, N., Park, M., & Peterson, C. (2010). When is the search for meaning related to life satisfaction?. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 2(1), 1-13. <https://doi.org/10.1111/j.1758-0854.2009.01024.x>
- Penninx, B. W., Van Tilburg, T., Kriegsman, D. M., Deeg, D. J., Boeke, A. J. P., & Van Eijk, J. T. M. (1997). Effects of social support and personal coping resources on mortality in older age: The Longitudinal Aging Study Amsterdam. *American Journal of Epidemiology*, 146(6), 510-519. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.aje.a009305>

- Perlman, D., & Peplau, L. A. (1981). Toward a social psychology of loneliness. *Personal Relationships*, 3, 31-56.
- Pervin, M. M., & Ferdowshi, N. (2016). Suicidal ideation in relation to depression, loneliness and hopelessness among university students. *Dhaka University Journal of Biological Sciences*, 25(1), 57-64.
- Ren, Y., & Ji, B. (2019). Correlation between perceived social support and loneliness among Chinese adolescents: mediating effects of psychological capital. *Psychiatria Danubina*, 31(4), 421-428. <https://doi.org/10.24869/psyd.2019.421>
- Rotenberg, K. J. (1999). Parental antecedents of children's loneliness. Loneliness in childhood and adolescence, 176-200. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511551888.009>
- Sarıçam, H. (2023). COVID-19 sonrası yetişkinlerde yalnızlık: UCLA yalnızlık ölçeği kısa formunun (uyökf-6) psikometrik özellikleri. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32, 1-17. <https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1066242>
- Satici, S. A. (2016). Psychological vulnerability, resilience, and subjective well-being: The mediating role of hope. *Personality and Individual Differences*, 102, 68-73. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.06.057>
- Satici, S. A., Uysal, R., & Deniz, M. E. (2016). Linking social connectedness to loneliness: The mediating role of subjective happiness. *Personality and Individual Differences*, 97, 306-310. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.11.035>
- Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P., & Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine*, 15, 194-200. <https://doi.org/10.1080/10705500802222972>
- Snyder, C. R., Simpson, S. C., Ybasco, F. C., Borders, T. F., Babyak, M. A., & Higgins, R. L. (1996). Development and validation of the State Hope Scale. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(2), 321-335. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.2.321>
- Snyder, C. R., Lopez, S. J., Edwards, L. M., & Marques, S. C. (2016). Oxford handbook of positive psychology (3th ed.). Oxford University. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199396511.001.0001>
- Southwick, S. M., Bonanno, G. A., Masten, A. S., Panter-Brick, C., & Yehuda, R. (2014). Resilience definitions, theory, and challenges: interdisciplinary perspectives. *European Journal of Psychotraumatology*, 5(1), 25338. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.25338>
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S., & Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of Counseling Psychology*, 53(1), 80. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.53.1.80>
- Svendsen, L. (2017). *A philosophy of loneliness*. Reaktion Books.
- Swami, V., Chamorro-Premuzic, T., Sinniah, D., Maniam, T., Kannan, K., Stanistreet, D., & Furnham, A. (2007). General health mediates the relationship between loneliness, life satisfaction and depression: A study with Malaysian medical students. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 42, 161-166. <https://doi.org/10.1007/s00127-006-0140-5>
- Windle, G. (2011). What is resilience? A review and concept analysis. *Reviews in Clinical Gerontology*, 21(2), 152-169. <https://doi.org/10.1017/S0959259810000420>

- Yakıcı, E., & Traş, Z. (2018). Life satisfaction and loneliness as predictive variables in psychological resilience levels of emerging adults. *Research on Education and Psychology*, 2(2), 176-184.
- Yıldırım, M., Kızılgeçit, M., Seçer, İ., Karabulut, F., Angın, Y., Dağcı, A., ... & Çinici, M. (2021). Meaning in life, religious coping, and loneliness during the coronavirus health crisis in Turkey. *Journal of Religion and Health*, 1-15. <https://doi.org/10.1007/s10943-020-01173-7>

TÜRKÇE ÖĞRETMENLERİNİN BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNE YÖNELİK TUTUMLARI İLE WEB 2.0 ARAÇLARIYLA İÇERİK GELİŞTİRME ÖZ YETERLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ¹

Abdulkerim ÇİFTÇİ* -Abdulkadir KIRBAŞ**

Öz

Yaşanılan çağda insanların birçok ihtiyacının karşılanması sürecinde bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) ve bu teknolojiler kapsamında oluşturulan ürünlerden yararlanılır. Eğitim ve öğretim süreci de BİT'in yer alması gereken en önemli yaşam aşamalarından biridir. Bu süreçte öğretmenlere büyük sorumluluk düşmektedir. Öğretmenlerin çeşitli BİT yetkinliklerine sahip olması BİT'in eğitim süreçlerine entegre edilmesi aşamasında büyük önem arz etmektedir. Eğitim sistemlerinde yer alan diğer tüm branş öğretmenleri gibi Türkçe öğretmenlerinin de ders esnasında BİT'ten yararlanmaları ile Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirip öğrencilere sunmaları oldukça önemlidir. Bu araştırmada Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumları ile Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlikleri arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda yapılan araştırmada nicel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada; Çınar ve Alcı (2022) tarafından uyarlanan "Öğretmenlerin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutumları Ölçeği" ile Birişçi vd. (2017) tarafından geliştirilen "WEB 2.0 Hızlı İçerik Geliştirme Öz yeterlik İnancı Belirlemeye Yönelik Ölçek (W2ÖYİÖ)" kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumlarının cinsiyete, yaş ve eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği; internet kullanım süresi değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Ayrıca, Türkçe öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterliklerinin cinsiyet, yaş ve internet kullanım süresi değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermediği, eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Araştırmada, Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumları ile Web 2.0 içerik geliştirme öz yeterlikleri arasında anlamlı, pozitif ve zayıf yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkçe öğretmenleri, Bilgi ve iletişim teknolojileri, Web 2.0.

Investigating the Relationship Between Turkish Teachers' Attitudes Towards Information and Communication Technologies and Their Self-Efficacy in Content Development with Web 2.0 Tools

Abstract

Information and communication technologies (ICT) and products created within the scope of these technologies are used in the process of meeting many needs of people in the current age. Education and training process is one of the most important life stages in which ICT should take place. Teachers have a great responsibility in this process. The fact that teachers have various ICT competences is of great importance in the process of integrating ICT into education processes. Like all other branch teachers in education systems, it is very important for Turkish teachers to benefit from ICT during the lesson and to develop content with Web 2.0 tools and present it to students. In this study, it was aimed to examine the relationship between Turkish teachers' attitudes towards ICT and their self-efficacy in developing content with Web 2.0 tools in terms of various variables. In this context, relational survey model, one of the quantitative research designs, was used in the research. In the study; 'Teachers' Attitudes towards Information and Communication Technologies Scale' adapted by Çınar and Alcı (2022) and "A scale development study to determine Web 2.0 practical content development self-efficacy belief (W2SEBS)" developed by Birişçi et al. (2017) were used. According to the results of the study, it was

¹ Bu makale, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. İlgili tez Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Birimi tarafından 11948 numaralı proje ile desteklenmiştir.

* Arş. Gör., Kafkas Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, abdulkerim.ciftci@kafkas.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1421-6211>

** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, akadirkirbas@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9846-0256>

observed that Turkish teachers' attitudes towards ICT differed significantly according to gender, age and education level variables, but did not differ significantly according to internet usage time variable. In addition, it was determined that Turkish teachers' self-efficacy of developing content with Web 2.0 tools did not show significant difference according to gender, age and internet usage time variables, but showed significant difference according to education level variable. In the study, a significant, positive and weak relationship was found between Turkish teachers' attitudes towards ICT and their Web 2.0 content development self-efficacy.

Keywords: Turkish teachers, Information and communication technologies, Web 2.0.

1. Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) dünyadaki bütün ülkeler için gün geçtikçe önem kazanmaktadır (Keleş, 2024). Günümüz dünyasında insan yaşamının birçok alanında ihtiyaçların karşılanması ve hayatın sürdürülebilmesi için bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanılır. İnsanlık, geçmişten bugüne kadar günlük yaşamda farklı alanlarda karşılaşılan problem durumlarının üstesinden gelmek adına çözüm yolları aramıştır. Çağımızda iletişim, haberleşme, bilgi aktarımı, sosyal ilişkiler, bilimsel ilerlemeler ve eğitim-öğretim gibi süreçlerin hızlı ve pratik olarak gerçekleştirilmesinde bilimin insanlığa sunduğu en önemli araçlardan olan BİT kullanılır. BİT bu süreçte birçok kolaylık sağlar. Eğitim-öğretim ve öğrenme kapsamlı, dinamik ve yaşamın her döneminde gerçekleşen bir süreçtir (Bozkırlı & Er, 2021). İnsan hayatının en önemli aşamalarından biri olan eğitim-öğretim sürecinde de yaşam akışı içerisinde aşılması ve ilerleme kaydedilmesi gereken durumlar çıkmaktadır. Bu durumların daha etkili bir şekilde aşılması için de BİT'in kullanılmasına ihtiyaç vardır. Son dönemlerde yaşanan teknolojik ilerlemeler, toplumu köklü bir şekilde etkilemiş ve teknoloji eğitim sistemlerinde büyük rol almaya başlamıştır. Teknolojinin eğitimdeki rolünün artmasıyla, bireylerin bilgiye erişimi kolaylaşırken, öğretmenlerin meslektaşlarıyla iletişim kurarak fikir alışverişinde bulunmaları da mümkün hale gelmiştir (Güney & Mete, 2022). Çağımızda eğitim-öğretim sürecinin verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi için teknolojinin eğitimde kullanılmasıyla beraber eğitim ve teknoloji etkileşim içerisinde olmalıdır. Teknolojide yaşanan gelişmeler sosyal hayatın bütün alanlarında değişikliklere sebep olduğu gibi eğitim-öğretim kurumlarının da işlevlerinin de dönüşümüne ve değişimine katkı sağlamaktadır. Değişime uyum sağlayamayan kurumlarsa, çağın sorumluluklarını yerine getirememektedir (Çınar & Alıcı, 2022). Eğitim ve öğretim süreci içerisinde BİT ile gerçekleştirilecek etkileşimin doğru bir şekilde ilerletilmesi büyük önem arz etmektedir. BİT ile desteklenen eğitim-öğretim ortamlarının öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal becerilerini olumlu yönde etkilediği ortaya konulmuştur (Aydoğmuş & Karadağ, 2020). Gelişen teknoloji ve bu teknolojilerin yeni nesil öğrencilerin hayatlarının merkezinde yer almış olması öğrencilerin öğrenme stillerini etkilemektedir (Köksal & Üçer, 2024). Gelişmeye devam eden ve gelişimini tamamlamış ülkelerde onların geleceklere yön vermeleri adına teknolojik gelişmelerin ve değişimlerin yakından takip edilmesi aynı zamanda okullarda oluşturulan öğretim ortamlarında BİT'in benimsenip kullanılması şarttır (Çınar & Alıcı, 2022). Bu etkileşim süreci içerisinde BİT'in verimli bir şekilde kullanılması dersin öğreticisi olan öğretmenin niteliklerine ve bilgi iletişim teknolojilerine yönelik tutumlarına göre değişiklik gösterecektir. Öğretmenlerin BİT'e yönelik tutumları, eğitim sistemimiz için büyük önem arz eden BİT'in sınıflarda kullanımını ve verimliliğini etkileyecektir.

Eğitim-öğretim süreci içerisinde BİT kullanılarak derslerde anlatılacak konulara ve aktarılabilecek bilgilere yönelik zengin içeriklerin oluşturulması öğrencilerde öğretimin kalıcılığını sağlamak ve farklı duylara hitap etmek açısından oldukça önemlidir. Edinilen bilginin etkin bir şekilde kullanılabilir ve bütünleştirilebilir hale gelmesine imkân tanıyan, bilgi gelişimini ve dağıtımını teşvik eden, öğrencilerin sorgulama, problem çözme ve akıl yürütme gibi kritik becerilerini geliştiren, öğretmenlere temel kaynaklara erişim sağlayarak üretkenliği artıran, eğitimi zamana ve mekâna bağlı olmaktan çıkararak özgürlük sağlayan öğretim teknolojileri, BİT'teki çarpıcı gelişmelerden önemli ölçüde etkilenmektedir

(Bakır, 2020). Günümüzde hızla gelişmekte olan modern teknolojiler okullarda eğitim-öğretim ortamlarına planlı ve dikkatli bir biçimde entegre edildiklerinde öğretim sürecinde öğrencilere zengin ve ilgi çekici öğrenme fırsatları sunması ve öğrencileri derse ve öğrenme ortamına motive etmesi açısından çok büyük bir potansiyele sahiptir (Aytan & Başal, 2015). Bu süreçte derslerde zengin içerik ve materyal oluşturmak adına kullanılan en etkili BİT'ten biri de Web 2.0 araçlarıdır. Web 2.0 araçlarının temelini oluşturan Web, Mart 1989'da Tim Berners-Lee tarafından odağında dünya üzerinde yer alan üniversite ve enstitülerde bulunan bilim insanlarının karşılıklı iletişimlerini sağlamak adına geliştirilen ve internet sağlayıcısı üzerinden çalışarak ilgili sayfaların görüntülenmesini işlevini yerine getiren, bilgisayarlar aracılığıyla erişilen bir tarayıcı üzerinden, internet kullanıcılarına verilerini paylaşma, okuma ve yazma fırsatı sunan önemli bir sanal servistir (Ersöz, 2020; Karaçay, 2017). Web 2.0 ise kullanıcıların katılımı, ulaşmak isteyen herkese açıklık ve iletişim ağlarının etkileriyle karakterize edilen yeni nesil internet servislerinin temellerini meydana getiren sosyal ve ekonomik bir teknoloji ürünüdür (Musser & O'Reilly, 2006). Web 2.0 kavramı; katılımlı bir ortam ve yapı oluşturmayı mümkün kılan bir dizi yeni uygulama ve hizmeti kapsamaktadır (Horzum, 2010). Web 2.0 kullanıcılara özel arayüzleriyle hem insanlar arasındaki iletişimi sağlamak hem de farklı duylara hitap edecek ve farklı boyut ve hedeflere göre tasarlanan içerikleri oluşturmaya yardımcı bir bilgi ve iletişim teknolojisi olarak işlev görmektedir. Web 2.0, altında birçok içerik geliştirme uygulamasını barındıran genel bir kavramdır. Bu kavram kapsamında yer alan birçok içerik geliştirme uygulaması da eğitime entegre edilip verimli bir şekilde kullanılabilir niteliktedir. 2000'li yılların başlarından itibaren Web 2.0 teknolojilerinin yaygınlaşması, bilgi üretimi, erişimi, paylaşımı ve saklanması süreçlerinde köklü dönüşümlere zemin hazırlamıştır (Dağışan, 2025). Web 2.0'ın yeni hizmet ve uygulamalarının temel amacı, kullanıcıların etkileşim esnasında teknik engellerle uğraşmadan içerik paylaşımlarını ve bunun yanında internetin iş birliği ve sosyal etkileşim imkanlarından faydalanmasını sağlamaktır (Horzum, 2010). Bu araçların verimli ve etkili bir şekilde kullanılması da dersin öğreticisi olan öğretmenin sahip olduğu yeterliklere bağlıdır. Eğitim-öğretim sürecinde teknolojiyi kullanarak alanlarıyla ilgili gerekli ve yeterli içerik hazırlama becerisi bütün öğretmenlerin sahip olması gereken en önemli niteliklerden biridir (Birişçi vd., 2018). Öğretmen, derse yönelik hazırlayacağı içeriklere sahip olduğu yeterlik düzeyince etkililik katabilir. Öğretmenlerde bu yeterliklerin oluşması ve geliştirilmesi aşamasında öğretmenlerin Web 2.0 araçlarını kullanarak içerik hazırlamaya yönelik öz yeterlik algı düzeyleri etki edecek değişkenlerdendir. Eğitim-öğretim sürecinde dersleri zenginleştirmek ve daha etkili hâle getirmek amacıyla Web 2.0 araçlarıyla içerikler sunulmaktadır. Bu araçların kullanım sıklığı ve verimliliği de araçların hazırlayıcısı konumunda olan öğretmenlere bağlıdır. Öğretmenlerin bu araçları kullanmaya yönelik öz yeterlik algıları, öğrenciler için faydalı olacağı kanıtlanmış Web 2.0 araçlarıyla hazırlanmış içeriklerin öğrencilere sunumunu önemli ölçüde etkileyecektir.

Eğitim sistemlerinin insan gücü temelini meydana getiren öğretmenler, mesleki yeterliklerini geliştirmede ve değişen ihtiyaçlar doğrultusunda bireyleri eğitmekte büyük sorumluluklara sahiptirler (Odabaşı & Kabakçı, 2007). Bu anlamda günümüzde öğretmenlerin ders esnasında BİT'i kullanmaları kaçınılmaz bir hâle gelmiştir. Bu kullanım sürecinde önemli olan BİT'in etkili, düzenli ve doğru değerlendirilmesidir. Bu durumu da şüphesiz öğretmenlerin BİT'e yönelik tutumlarını etkilemektedir. Eğitim-öğretim sürecini verimli hâle getirmek adına yaygın olarak kullanılan Web 2.0 içerik geliştirme araçlarının kullanımında da öğretmenlerin bu araçların kullanımına yönelik öz yeterlik algıları önem arz etmektedir. Bu süreç içerisinde öğretmenlerin BİT'e yönelik tutumları ile Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlikleri arasında çeşitli değişkenler açısından incelenip değerlendirilebilecek ilişkiler bulunmaktadır.

Eğitim-öğretim sürecinin başlangıcından sonuna kadar bütün aşamaları etkileyen ve devam eden Türkçe dersi eğitim programının öğretimi esnasında da BİT'e başvurulması ve Web 2.0 araçlarıyla hazırlanmış zengin ders içeriklerinin bulunması dersin verimliliğini artırmak ve öğretilenlerin

öğrencilerde kalıcılığını sağlamak adına önemli bir yere sahiptir. Bu aşamada ise dersin öğreticisi olan Türkçe öğretmenlerine görev düşmektedir. Türkçe derslerinde BİT'in kullanımı Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumlarına bağlıdır. Türkçe derslerinde kullanılması uygun olan Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme aşamasında kalite ve verimliliğin sağlanması, farklı duylara hitap edebilecek, öğrencilerin Türkçe dersine yönelik ilgilerini artırabilecek ve Türkçe dersini daha kolay öğrenilebilir bir duruma getirebilecek içeriklerin oluşturulması gerekmektedir. Bu içeriklerin oluşturulma işlemini gerçekleştirecek olan Türkçe öğretmenlerinin Web 2.0 içerik geliştirme araçlarına yönelik öz yeterlik algıları içeriklerin oluşturulma sürecine çeşitli değişkenler açısından etki edeceği düşünülmektedir.

Bu araştırmada da Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumları ile Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlikleri arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırma sonucunda yapılan incelemeler değerlendirilmiş, çeşitli değişkenler üzerinden ulaşılan problemli ya da geliştirilmesi ve değiştirilmesi gereken durumlar üzerinde durulmuştur.

1.1. Araştırmanın Amacı

Eğitim sistemimizde yer alan diğer tüm branş öğretmenleri gibi Türkçe öğretmenlerinin de ders esnasında BİT'ten yararlanmaları ile Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirip öğrencilere sunmaları oldukça önemlidir. Bu araştırmada Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumları ile Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlikleri arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır:

Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumları cinsiyet, yaş, internet kullanım süresi, eğitim düzeyi değişkenleri açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?

1. Türkçe öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlikleri cinsiyet, yaş, internet kullanım süresi, eğitim düzeyi değişkenleri açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
2. Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumları ile Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlikleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

1.2. Araştırmanın Önemi

21. yüzyılda, BİT insan hayatının ayrılmaz bir parçası hâline gelmiş, iletişim, çalışma ve öğrenme şeklimizi yeniden şekillendirmiştir. Eğitim üzerindeki etkileri inkâr edilemez bir gerçeklik hâline gelmiş, yeni öğrenme metotları tanıtarak kaynaklara erişimi kolaylaştırarak ve daha kapsayıcı sınıflar oluşturarak eğitim sistemimize katkıda bulunmuştur. Dünya, dijitalleşen bir geleceğe hızla ilerlerken, eğitim sektörüne BİT'in entegrasyonunun önemi giderek daha belirgin hâle gelmiştir. BİT, eğitimcilere ve öğrencilere küresel kaynaklara erişimden interaktif ve kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimlerine kadar birçok fırsat sunmaktadır (Selwyn, 2010). Eğitimde BİT'in en belirgin avantajlarından biri, kişiselleştirilmiş öğrenme potansiyelidir. Dijital platformlar ve araçlar, içeriği bireysel bir şekilde öğrencilerin öğrenme hızlarına ve tercihlerine göre uyarlayarak özelleştirilmiş bir öğrenme süreci sunabilir. BİT eğitime küresel bir boyut getirmektedir. Video konferans ve e-öğrenme platformları gibi araçlar sayesinde öğrenciler dünyanın dört bir yanından kurslara, kaynaklara ve uzmanlara erişebilirler (Bates, 2015). Paylaşımlı belgeler, forumlar ve iş birliğine dayalı platformlar gibi dijital araçlar, grup çalışmasını kolaylaştırarak öğrencilerin iletişim kurmasını, fikir paylaşmasını ve iş birliği içinde öğrenmesini teşvik eder (Dillenbourg, 2013). BİT öğretmenlerin profesyonel gelişimi için bir dizi kaynak sunmaktadır. Çevrimiçi kurslar, Web seminerleri ve akran forumları, eğitimcilere becerilerini, metotlarını ve bilgilerini sürekli olarak güncelleme olanağı sunar (Laurillard, 2013). BİT'in eğitim ortamlarındaki bütün bu katkıları geliştirilen Web 2.0 araçlarıyla da desteklenir ve öğrencilere aktarılır. Günümüzde de eğitim-öğretim ya da diğer yaşamsal ihtiyaçlar için geliştirilmiş birçok Web

2.0 aracı bulunmaktadır. Bu araçlar sayesinde öğretim ortamları daha etkili ve zengin bir hâle dönüştürülebilir.

BİT ve Web 2.0 araçlarının eğitim-öğretim ortamlarında etkili bir şekilde kullanılmasının en temel kaynağı da öğretmenlerdir. Öğretmenlerin BİT ve Web 2.0 araçlarını kullanacak yetkinliklere sahip olması eğitim-öğretim sürecinin daha etkili olması açısından büyük önem arz etmektedir. Ülkemizin eğitim süreci içerisinde ana dili eğitimini de kapsayan Türkçe eğitimi alanında da Web 2.0 araçları ve BİT imkanlarının kullanımı büyük bir öneme sahiptir. Bu aşamada Türkçe öğretmenleri devreye girmektedir. Türkçe öğretmenlerinin ilgili alanlara yönelik tutum ve beceri düzeyleri bu kapsamda büyük etkiye sahiptir. Yapılan araştırmada da Türkçe öğretmenlerini BİT ve Web 2.0 araçlarıyla olan ilişkisini belirlemek ve geleceğe yönelik yapılması planlanan süreçleri daha etkili hâle getirmek adına gerekli müdahaleleri belirlemek amaçlanmıştır. Bu durum da araştırmanın gerekçesini ortaya koymaktadır.

Türkçe Eğitimi alan yazını incelendiğinde hem BİT'in hem de Web 2.0 araçlarının farklı boyutlarda ele alındığı çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Ancak Türkçe öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlik inançlarına yönelik herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma alan yazınındaki bu boşluğu doldurmak açısından önemlidir. Diğer yandan Türkçe öğretmenlerinin teknolojiye yönelik algı ve tutumlarını inceleyen çalışmalar alan yazınında yer almaktadır. Yapılan araştırmada da benzer olarak Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumları incelenmiş ancak diğer çalışmalardan farklı olarak Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumları ile Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlikleri arasındaki ilişki belirlenmiştir.

2. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın metodolojisiyle ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bu kapsamda araştırmanın evreni, araştırma deseni ve örnekleme, araştırma süreci, veri toplama araçları, veri analizi ve araştırma etiği gibi alt başlıklar ele alınmıştır.

2.1. Araştırma Deseni

Çalışma sürecinde, nicel araştırma yöntemlerinden biri olan ilişkisel tarama modeli tercih edilmiştir. Bu model, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi tanımlamak ve gelecekteki sonuçları öngörmek amacıyla kullanılır (Büyüköztürk vd., 2008; Metin, 2014). İlişkisel tarama modeli, temelde, araştırma süreci boyunca toplanan verilerin analiziyle, değişkenler arasındaki olası ilişkileri nicel bir şekilde ortaya koymayı hedefler (Creswell, 2014). Bu model daha spesifik olarak korelasyonel ve karşılaştırmalı olarak iki ana başlıkta incelenir. Korelasyonel yaklaşım, belirlenen değişkenlerin birlikte nasıl bir değişim gösterdiğini, eğer bir ilişki varsa bu ilişkinin hangi yönde olduğunu belirlemeye odaklanır. Öte yandan, karşılaştırmalı yaklaşım, iki veya daha fazla değişkene dayanarak oluşturulan bağımlı ve bağımsız gruplar arasında herhangi bir farkın olup olmadığını araştırır (Karasar, 2005). Bu çalışmada, ilişkisel tarama modelinin korelasyonel yaklaşımı öne çıkarılmış ve tercih edilmiştir. Bu tercihin arkasında, Türkçe BİT'e yönelik tutumları ile Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlikleri arasındaki olası ilişkiyi daha derinlemesine incelemek isteği yatmaktadır. Ayrıca bu yaklaşımın eğitim teknolojilerinin eğitimdeki etkin kullanımı hakkında daha geniş ve kapsamlı bir perspektif sunma potansiyeline sahip olduğuna inanılmaktadır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Kars ilindeki ortaokullarda görev yapan Türkçe öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini ise Kars il merkezi ve ilçelerinde görev yapan 176 ortaokul düzeyindeki Türkçe öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem grubu basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Basit tesadüfi örnekleme yönteminde yer alan tüm birimler seçim aşamasında

eşit düzeyde seçilme ihtimaline (Kılıç, 2012) ve bağımsız olma özelliğine (Balcı, 2016) sahiptir. Uygulama aşamasında tüm birimler incelenir ve liste yapılır. Listedeki birimler rastgele olarak seçilir. Basit tesadüfi örnekleme yönteminde evrenin özellikleri ve dağılımı konusunda bir ön bilgiye ihtiyaç duyulmaz. Bu sebeple de evrenin tamamının listesinin yer aldığı durumlarda uygulamaya konulacak pratik bir yoldur (Balcı, 2016).

Tablo 1

Demografik Değişkenler Tablosu

Değişken	Kategori	N	%
Cinsiyet	Erkek	77	43.7
	Kadın	99	56.3
Eğitim	Lisans	122	69.3
	Lisansüstü	54	30.7
Yaş	22-30 arası	79	44.9
	31-40 arası	67	38.1
	41 ve yukarı	30	17.0
İnternet Kullanım Süresi	1-3 saat	70	39.8
	3-5 saat arası	60	34.1
	5 saat ve yukarı	46	26.1
Toplam		176	100

Demografik değişkenler tablosu incelendiğinde araştırmaya toplamda 176 öğretmenin katıldığı görülmektedir. Katılımcılar demografik değişkenler açısından incelendiğinde kadın katılımcılarla (%56.3) erkek katılımcıların (%43.7) ortalama olarak birbirlerine yakın düzeyde oldukları fakat kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre daha fazla olduğu görülmüştür. TALİS 2018 raporunda ve MEB istatistiklerinde de kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlerden daha fazla olduğu bilgisi yer almaktadır (Ainley & Carstens, 2018). Eğitim durumu incelendiğinde lisans düzeyinde olan katılımcıların (%69.3) lisansüstü eğitime devam eden katılımcılardan (%30.7) daha fazla olduğu görülmektedir. Yaş değişkeni incelendiğinde 22-30 yaş arası (%44.9) katılımcıların diğer yaş aralığındaki katılımcılardan daha fazla olduğu ve örnekleme bulunan öğretmenlerin nispeten genç nüfusunun yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan katılımcıların internet kullanım değişkeni kapsamında internet kullanım aralıkları birbirine yakındır. Ancak öğretmenler daha sıklıkla 1-3 saat arası (%39.8) internet kullanmaktadırlar.

2.3. Araştırma süreci

Bu çalışmada ilk adım olarak Üniversite Etik Kurulundan onay alınmıştır. Ardından Millî Eğitim Bakanlığından veri toplama izni talep edilmiştir. Tüm bu izin süreçleri tamamlandıktan sonra Kars ili ve ilçelerinde görev yapan ortaokul Türkçe öğretmenleriyle iletişim kurulmuş ve araştırma iki farklı aşamada sonuçlandırılmıştır. Araştırmanın ilk aşamasında, nicel veri toplama için iki çeşit yöntem benimsenmiştir. İlk yaklaşımda, araştırmacı okulları bizzat ziyaret ederek anketlerin fiziksel kopyalarını hazırlamış ve bu anketleri katılmak isteyen öğretmenlere dağıtmıştır. Diğer yaklaşımda, anketler dijital bir format olan Google Formlar ile hazırlanmış ve sekiz haftalık bir süre içerisinde çevrim içi cevaplar alınmıştır. Bu veri toplama sürecinin ardından, elde edilen nicel verilerin analizi SPSS yazılımı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın ikinci aşamasında Türkçe öğretmenlerinden elde edilen veriler toplandıktan sonra gerekli veri analizi yapılmıştır. Veri analizleri yapıldıktan sonra elde edilen sonuçlar raporlaştırılıp kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Sonuçların raporlaştırılması aşamasından sonra elde edilen bilgilere göre gerekli değerlendirmeler yapıp önerilerde bulunulmuştur.

2.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada; Çınar ve Alcı (2022) tarafından uyarlanan “Öğretmenlerin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutumları Ölçeği” ile Birişçi vd. (2017) tarafından geliştirilen “WEB 2.0 Hızlı İçerik Geliştirme ÖzYeterlik İnancı Belirlemeye Yönelik Ölçek (W2ÖYİÖ)” kullanılmıştır. Öğretmenlerin BİT’e yönelik tutumlarının belirlenmesine yönelik olarak Albirini (2006) tarafından geliştirilen ölçek Çınar ve Alcı (2022) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek bir alt boyuttan (öznitelikler) ve 15 maddeden oluşmaktadır. 5’li likert tipi ile oluşturulan ölçekte yer alan maddeler, “Kesinlikle Katılmıyorum (1)”, “Katılıyorum (2)”, “Nötr (3)”, “Katılıyorum (4)” ve “Kesinlikle Katılıyorum (5)” şeklinde yapılandırılmıştır. Uyarlanan ölçekte iki adet ters puanlanan madde yer almaktadır. Araştırmada Türkçe öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlik düzeylerini belirlemek üzere Birişçi vd. (2017) tarafından geliştirilen Web 2.0 hızlı içerik geliştirme öz yeterlik inancı belirlemeye yönelik ölçeğin kullanılması uygun görülmüştür. Ölçek “hazırlık”, “sunum” ve “değerlendirme” olmak üzere 3 alt boyuttan ve 21 maddeden oluşmaktadır. Ölçek öğretmenlerin Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlik düzeylerini ölçebilecek şekilde 5’li Likert tipinde hazırlanmıştır. Ölçekte yer verilen maddelere ve “Çok Yetersizim (1)”, “Yetersizim (2)”, “Orta Düzeyde Yeterliyim (3)”, “Yeterliyim (4)”, “Çok yeterliyim (5)” şeklinde bir derecelendirme kullanılmıştır

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analizi için SPSS 23.0 paket program kullanılmıştır. Veri analizinin ilk aşaması olarak, çalışmanın değişkenleri için tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon analizleri yapılmıştır. Normal dağılım varsayımı, kurtosis ve skewness skorları sonucu elde edilen puanların kontrol edilerek değerlerin $<|1|$ olması durumunda dağılımın normal dağıldığı kabul edilmiştir (Field, 2009). Öğretmenlerin BİT’e yönelik tutumları ve Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterliklerinin cinsiyete ve eğitime göre farklılaşıp farklılaşmadığını t testi analiziyle, öğretmenlerin BİT’e yönelik tutumları ve Web 2.0 Hızlı İçerik Geliştirme Öz yeterlik İnancı Belirlemeye Yönelik olan ölçeğin internet kullanma süresi ve yaşa göre farklılaşıp farklılaşmadığını ise tek yönlü ANOVA testi ile test edilmiştir. Daha sonra, çalışma değişkenleri arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson momentler çarpımı korelasyon analizi uygulanmıştır.

Tablo 2

Ölçeklere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Boyutlar	N	Ortalama	SS	Skewness	Kurtosis	α
BİT Tutum	176	4.00	.35	.074	-.390	.78
Web 2 Hazırlık	176	2.76	.81	.034	-.047	.96
Web 2 Sunum	176	2.98	.90	.038	-.213	.94
Web 2 Değerlendirme	176	2.91	.86	.011	-.177	.91
Web 2 Toplam	176	2.83	.81	.017	-.044	.98

2.6. Araştırma Etiği

Bu çalışmada katılımcılara ölçekler uygulanmadan önce “Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşerli Bilimler Etik Kurulu Eğitim Bilimleri Birim Etik Kurulu” tarafından 04.11.2022 tarihinde gerçekleştirilen 12 sayılı toplantısında alınan 18 sayılı kararıyla araştırmanın gerçekleştirilmesinde etik ve bilimsel açıdan sakınca bulunmadığına dair etik kurul onay izni alınmış ve Kars Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nün E-91782061-605.01-67761039 sayılı izni ile veriler toplanmıştır.

3. Bulgular

Çalışma kapsamında, öğretmenlerin bu ölçeklerdeki tutum ve öz yeterlik puanları cinsiyet ve eğitim seviyesi değişkenleri temel alınarak incelenmiştir. İstatistiksel olarak, bu değişkenlerin öğretmenlerin puanları üzerinde anlamlı bir etkisi olup olmadığını belirlemek için “t-testi” kullanılmıştır. Ayrıca, yaş ve internet kullanım süresi gibi değişkenlerinin Türkçe öğretmenlerinin BİT’e olan tutumları ve Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlikleri üzerindeki olası etkilerini incelemek üzere “tek yönlü ANOVA” analizi yapılmıştır. Bu analizle farklı yaş grupları ve internet kullanım süreleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı değerlendirilmiştir. Son bölümde ise, “Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutumları Ölçeği” ile “Web 2.0 Hızlı İçerik Geliştirme Öz yeterlik İnancı Belirlemeye Yönelik Ölçek” arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için korelasyon analizi uygulanmıştır. Bu analiz sayesinde, öğretmenlerin teknolojik tutumları ile Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlikleri arasında nasıl bir ilişkinin olduğu saptanmıştır.

Araştırma kapsamında Türkçe öğretmenlerinin “Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutumları Ölçeği” ile “Web 2.0 Hızlı İçerik Geliştirme Öz yeterlik İnancı Belirlemeye Yönelik Ölçeği” ile alt boyutlarının arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla verilerin normal dağılması nedeniyle “Pearson-momentler çarpımı korelasyonu” gerçekleştirilmiştir. Yapılan korelasyon analizinde “Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutumları Ölçeği” ile “Web 2.0 Hızlı İçerik Geliştirme Öz yeterlik İnancı Belirlemeye Yönelik Ölçeği” ile alt boyutları arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir.

Tablo 3

Cinsiyet Değişkenine Göre Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutum

Boyutlar	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	SS	sd	t	p
BİT Tutum	Erkek	77	4.06	.35	174	2.19	.03*
	Kadın	99	3.94	.34			

Türkçe öğretmenlerinin BİT’e karşı olan tutumlarında “cinsiyet” değişkeni temelinde anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($t_{(174)} = 2.19$, $p < .05$). Bu sonuçları değerlendirirken, Türkçe öğretmenlerinin BİT’e olan tutumlarının cinsiyet bağlamında erkekler lehine anlamlı bir biçimde daha pozitif olduğu görülmektedir. Yani, araştırmaya dâhil olan erkek Türkçe öğretmenleri, BİT konusunda kadın meslektaşlarına göre daha olumlu bir yaklaşıma sahiptir.

Tablo 4

Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutum

Boyutlar	Eğitim	n	$\bar{X}$	SS	sd	t	p
BİT Tutum	Lisans	122	3.96	.33	174	2.20	.03*
	Lisansüstü	54	4.08	.39			

Tablo 4’teki verilere bakıldığında, Türkçe öğretmenlerinin BİT’e olan tutumlarındaki “eğitim düzeyi” farklılığı dikkat çekicidir. İstatistiksel olarak, bu farklılığın anlamlılığını teyit eden değerler ($t_{(174)} = 2.20$, $p < .05$) bulunmaktadır. Elde edilen bu sonuçlara dayanarak, Türkçe öğretmenlerinin eğitim seviyeleri arttıkça, BİT’e karşı daha pozitif bir tutum sergiledikleri görülmektedir. Özellikle lisansüstü eğitim almış olan Türkçe öğretmenleri, lisans seviyesinde eğitim almış meslektaşlarına kıyasla BİT’e daha sıcak bir yaklaşım içindedirler.

Tablo 5*Yaş Değişkenine Göre Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutum*

Boyutlar	Yaş	n	$\bar{X}$	SS	Varyans	Kare	sd	Kare	F	p
					Kay.	Top.		Ort.		
BİT Tutum	20-30	79	3.92	.32	Gruplar arası	.89	2	.44	3.70	.03*
	31-40	67	4.03	.36	Gruplar içi	20.9	173	.12		
	41+	30	4.11	.37	Toplam	21.8	175			

“Tek yönlü ANOVA testi” ile gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre, Türkçe öğretmenlerinin BİT’e karşı geliştirdikleri tutumlarda “yaş” değişkeninde anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. ($F(175)=3.70$; $p<.05$). Bu farklılığın hangi yaş grupları arasında olduğunu daha ayrıntılı anlamak için öncelikle “varyans analizi” gerçekleştirilmiş, elde edilen bulgular grupların homojen bir dağılım sergilediğini göstermiştir. Homojen dağılımın tespit edilmesi sonrasında, “Tukey testi” ile yaş grupları arasındaki spesifik farkları belirlemeye yönelik bir analiz uygulanmıştır. Sonuç olarak; 20-30 yaş aralığında bulunan grup ile 41 yaş ve üzeri olan grup arasında belirleyici farklar tespit edilmiştir. Bu derinlemesine analizin neticesinde, 41 yaş ve üzerindeki Türkçe öğretmenlerinin BİT’e karşı tutumlarının, diğer yaş gruplarındaki öğretmenlere kıyasla anlamlı bir biçimde daha pozitif olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 6*İnternet Kullanım Süresi Değişkenine Göre Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutum*

Boyutlar	Süre	n	$\bar{X}$	SS	Varyans	Kare	sd	Kare	F	p
					Kay.	Top.		Ort.		
BİT Tutum	1-3 saat	70	4.00	.35	Gruplar arası	.00	2	.00	.009	.99
	3-5 saat	60	3.99	.33	Gruplar içi	21.8	173	.12		
	5+	46	3.99	.38	Toplam	21.8	175			

Türkçe öğretmenlerinin BİT’e karşı olan tutumlarının “internet kullanım süresi” değişkeninde anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. ($F(175) = .009$; $p>.05$). Bu durum, Türkçe öğretmenlerinin BİT’e dair tutumlarının, internet kullanım süreleriyle doğru orantılı olarak değişiklik göstermediğini göstermektedir. Başka bir deyişle, öğretmenlerin interneti ne kadar süreyle kullandıkları, bu teknolojik araçlara karşı olan tutumları üzerinde belirgin bir etkiye sahip değildir.

Tablo 7*Cinsiyet Değişkenine Göre Web 2.0 Araçlarıyla İçerik Geliştirme Öz Yeterlik*

Boyutlar	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	SS	sd	t	p
Web 2 Hazırlık	Erkek	77	2.85	0.83	174	1.30	.19
	Kadın	99	2.69	0.81			
Web 2 Sunum	Erkek	77	3.13	0.98	174	1.89	.06
	Kadın	99	2.87	0.83			
Web 2 Değerlendirme	Erkek	77	3.04	0.92	174	1.67	.10
	Kadın	99	2.82	0.82			
Web2 Toplam	Erkek	77	2.94	0.85	174	1.55	.12
	Kadın	99	2.75	0.78			

Tablo 7’de görüldüğü gibi Türkçe öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterliklerinin “cinsiyet” değişkenine açısından anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($t_{(174)}=1.55$, $p>.05$). Ölçeğin alt boyutları olan “Web 2.0 Hazırlık, Web 2.0 Sunum” ve “Web 2.0 Değerlendirme” boyutlarında da öğretmenlerin cinsiyet değişkenine göre anlamlı fark bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre erkek öğretmenler ile kadın öğretmenler arasında Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlikleri açısından toplam puan ve alt boyutlar bağlamında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Tablo 8

Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Web 2.0 Araçlarıyla İçerik Geliştirme Öz Yeterlik

Boyutlar	Eğitim	n	$\bar{X}$	SS	sd	t	p
Web 2 Hazırlık	Lisans	122	2.64	0.78	174	2.71	.01*
	Lisansüstü	54	3.00	0.84			
Web 2 Sunum	Lisans	122	2.92	0.92	174	1.41	.16
	Lisansüstü	54	3.12	0.88			
Web 2 Değerlendirme	Lisans	122	2.83	0.86	174	1.80	.07
	Lisansüstü	54	3.08	0.88			
Web 2 Toplam	Lisans	122	2.73	0.80	174	2.35	.02*
	Lisansüstü	54	3.04	0.82			

Türkçe öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlikleri üzerinde “eğitim” düzeyinin belirgin bir etkisi olduğu saptanmıştır. Özellikle “Web 2.0 Hazırlık” alt boyutunda ($t_{(174)}=2.71$, $p<.05$) ve ölçeğin genel toplam puanında ($t_{(174)}=2.35$, $p<.05$) “eğitim” düzeyine bağlı olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Ortalamalara bakıldığında, lisansüstü eğitim almış ya da almakta olan Türkçe öğretmenlerinin bu alanda daha başarılı oldukları gözlenmektedir. Bu sonuçlar, lisansüstü eğitim almış Türkçe öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme konusunda daha öz yeterli olduklarını ve bu alandaki bilgi ve becerilerini daha etkili bir şekilde kullanabildiklerini göstermektedir. Ancak, “Web 2.0 Sunum” ($t_{(174)}=1.41$, $p>.05$) ve “Web 2.0 Değerlendirme” ($t_{(174)}=1.80$, $p>.05$) alt boyutlarında, “eğitim” düzeyine göre anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Bu da öğretmenlerin eğitim durumlarının bu iki alt boyutta belirleyici bir rol oynamadığı anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, eğitim düzeyinin Web 2.0 araçlarına genel bir hakimiyet ve hazırlık boyutunda etkili olduğu, ancak “sunum” ve “değerlendirme” boyutlarında bu etkinin gözlemlenmediği sonucuna varılmıştır.

Tablo 9

Yaş Değişkenine Göre Web 2.0 Araçlarıyla İçerik Geliştirme Öz Yeterlik

Boyutlar	Yaş	n	$\bar{X}$	SS	Varyansın	Kareler	Kareler			
					Kaynağı	Toplam	sd	Ort.	F	p
Web 2 Hazırlık	22-30	79	2,69	0.87	Gruplar arası	1.3	2	.69	1.04	.35
	31-40	67	2,75	0.72	Gruplar içi	116.0	173	.67		
	41+	30	2,95	0.81	Toplam	117.4	175			
Web 2 Sunum	22-30	79	2,84	0.91	Gruplar arası	9.2	2	4.61	5.93	.03*
	31-40	67	2,93	0.80	Gruplar içi	134.6	173	.78		
	41+	30	3,48	0.97	Toplam	143.8	175			

Web 2 Değerlendirme	22-30	79	2,81	0.88	Gruplar arası	5.9	2	2.97	4.08	.02*
	31-40	67	2,84	0.79	Gruplar içi	126.0	173	.73		
	41+	30	3,31	0.92	Toplam	132.0	175			
Web 2 Toplam	22-30	79	2,75	0.72	Gruplar arası	3.1	2	1.56	2.39	.09
	31-40	67	2,80	0.88	Gruplar içi	112.8	173	.65		
	41+	30	3,11	0.81	Toplam	115.9	175			

Tablo 9 incelendiğinde “yaş” değişkenine göre Türkçe öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterliklerinin ölçek toplam puanlarında anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($F_{(175)}=2.39$; $p>.05$). Aynı şekilde Türkçe öğretmenlerinin “Web 2.0 Hazırlık” alt boyutunda da “yaş” değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermedikleri görülmüştür ($F_{(175)}=1.04$; $p>.05$); ancak “yaş” değişkeni açısından “Web 2.0 Sunum” ($F_{(175)}=4.08$; $p<.05$) ve “Web 2.0 Değerlendirme” ($F_{(175)}=5.93$; $p<.05$) boyutlarında anlamlı farklılık olduğu gözlemlenmiştir. Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için öncelikle verilerin homojen dağılıp dağılmadığı test edilmiştir. Verilerin homojen dağıldığı tespit edildikten sonra “Tukey” testi yapılarak anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğu gözlemlenmiştir. “Tukey testi” sonucu “Web 2.0 Sunum” boyutunda anlamlı farklılık 41 yaş ve yukarısı olan grubun lehine olacak şekilde hem 31-40 yaş arası ile 41 yaş yukarısı arasında hem de 21-30 yaş arası ile 41 yaş yukarısı arasında görülmüştür. “Web 2.0 Değerlendirme” boyutunda da aynı sonuçlar görülmüş. Anlamlı farklılık 21-30 yaş arası ile 41 yaş ve yukarısı arasında aynı zamanda 31-40 yaş ve 41 yaş yukarısı arasında görülmüştür. Bu sonuçlar incelendiğinde “Web 2.0 Sunum” ve ölçek toplamında anlamlı farklılık görülmezken “Web 2.0 Hazırlık” ve “Web 2.0 Değerlendirme” boyutlarında ise 41 yaş ve yukarısı olan grubun lehine olan sonuçlar olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 10

İnternet Kullanım Süresi Değişkenine Göre Web 2.0 Araçlarıyla İçerik Geliştirme Öz Yeterlik

Boyutlar	Süre	n	$\bar{X}$	SS	Varyansın	Kareler	Kareler			
					Kaynağı	Toplam	sd	Ort.	F	p
Web 2 Hazırlık	1-3 saat	70	2.78	0.81	Gruplar arası	.21	2	.10	.155	.86
	3-5 saat	60	2.71	0.82	Gruplar içi	117.2	173	.67		
	5 saat +	46	2.78	0.83	Toplam	117.4	175			
Web 2 Sunum	1-3 saat	70	3.06	0.83	Gruplar arası	1.4	2	.70	.851	.43
	3-5 saat	60	2.86	0.99	Gruplar içi	142.4	173	.82		
	5 saat +	46	3.02	0.90	Toplam	143.9	175			
Web 2 Değerlendirme	1-3 saat	70	2.98	0.78	Gruplar arası	.71	2	.36	.472	.62
	3-5 saat	60	2.83	0.97	Gruplar içi	131.2	173	.76		
	5 saat +	46	2.90	0.85	Toplam	132.0	175			
Web 2 Toplam	1-3 saat	70	2.87	0.78	Gruplar arası	.43	2	.21	.325	.72
	3-5 saat	60	2.76	0.86	Gruplar içi	115.4	173	.66		
	5 saat +	46	2.85	0.81	Toplam	115.9	175			

Tablo 10 incelendiğinde “internet kullanım süresi” değişkenine göre Türkçe öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterliklerinin ölçek toplam puanlarında anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($F_{(175)}=.325$; $p>.05$). Aynı şekilde Türkçe öğretmenlerinin “Web 2.0 Hazırlık” alt boyutunda da “internet kullanım süresi” göre anlamlı bir farklılık göstermedikleri

tespit edilmiştir ($F_{(175)} = .155$; $p > .05$). Bunun yanında “internet kullanım süresi değişkeni açısından “Web 2.0 Sunum” ($F_{(175)} = .851$; $p > .05$) ve “Web 2.0 Değerlendirme” ($F_{(175)} = .472$; $p > .05$). boyutlarında da gruplar arasında anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir. Bulgular ele alındığında ne Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlikleri toplam puanında ne de alt boyutlarında internet kullanım değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmüştür.

Tablo 11

Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3	4
1. BİT Tutum	-			
2. Web2 Hazırlık	.26**	-		
3. Web2 Sunum	.27**	.86**	-	
4. Web2 Değerlendirme	.25**	.87**	.88**	-
5. Web2 Toplam	.27**	.98**	.93**	.93**

Tablo 11’de yapılan “Pearson momentler çarpımı korelasyonu” sonucu görülen bulgularda Türkçe öğretmenlerinin “Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutumları Ölçek” toplam puanı ile “Web 2.0 Hızlı İçerik Geliştirme Öz Yeterlik İnancı Belirmeye Yönelik Ölçek” puanları arasında anlamlı, pozitif ve zayıf yönlü bir ilişki bulunmuştur ($r = .27^{**}$; $p < .01$). Türkçe öğretmenlerinin “Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutumları Ölçek” toplam puanı ile “Web 2.0 Hızlı İçerik Geliştirme Öz Yeterlik İnancı Belirmeye Yönelik Ölçeğinin” alt boyutları arasında da ilişki bulunmuştur. Bulgular incelendiğinde Türkçe öğretmenlerinin BİT’e yönelik tutumları ile “Web 2.0 Hazırlık” ($r = .26^{**}$; $p < .01$), “Web 2.0 Sunum” ($r = .27^{**}$; $p < .01$) ve “Web 2.0 Değerlendirme” ($r = .25^{**}$; $p < .01$) alt boyutlarının hepsinde zayıf, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu bağlamda “Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutumları Ölçeği” ile “Web 2.0 Hızlı İçerik Geliştirme Öz Yeterlik İnancı Belirmeye Yönelik Ölçeğinin” toplam puanlarının ve alt boyutlarının hepsinde pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Cinsiyet değişkeni incelendiğinde Türkçe öğretmenlerinin BİT’e yönelik tutumlarının erkeklerin lehinde anlamlı olarak daha yüksek görülmüştür. Araştırmada elde edilen bu sonuçtan farklı olarak Karasakaloğlu vd. (2011) tarafından yapılan ve Türkçe öğretmenlerinin teknoloji tutumları ile bilgi teknolojilerini kullanma düzeylerinin incelendiği çalışmada Türkçe öğretmenlerinin teknolojiye yönelik tutumlarının, öğretmenlerinin cinsiyetlerine göre farklılık göstermediği görülmüştür. Türkçe öğretmenleri ve bilgi iletişim teknolojilerine yönelik yapılan bu çalışmayla farklı sonuçların elde edilmesine 2011 yılından bu yana gelişen ve değişen BİT’e yönelik ilginin farklılaşması ve özellikle son yıllarda BİT’in hayatımıza etki eden birçok sosyal medya ve yayın platformlarında sıklıkla yer almasıyla erkeklerin tutum oranlarının yükselmiş olabileceği yorumunu yapılabilir. Bu yoruma paralel olarak araştırmaya yakın bir tarih olan 2022 yılında yanında Şimşek ve Yorulmazlar (2022) tarafından yapılan çalışmada Beden Eğitimi öğretmenlerinin BİT kullanımları cinsiyet değişkenine göre incelenmiş, Khurram (2022) tarafından yapılan çalışmada da lise öğretmenlerinin BİT’e yönelik kabulleri ve cinsiyet değişkeni üzerinde durulmuş her iki çalışmada da erkek öğretmenlerin lehine olacak şekilde anlamlı bir farklılaşma görülmüştür.

Alan yazınında öğretmenleri ve BİT'i ele alan diğer çalışmalara bakıldığında Demirhan (2012) tarafından yapılan, Fen ve teknoloji öğretmenlerinin BİT'e ilişkin öz yeterlik algılarının incelendiği çalışmada Erkek öğretmenlerin BİT'e yönelik öz yeterlik algılarının kadın öğretmenlerinkinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Bahsedilen çalışmalarda cinsiyet değişkeni ve BİT arasındaki ilişkiye yönelik elde edilen sonuç da yapılan araştırmada elde edilen sonuçla paralellik göstermektedir. Yukarıda bahsedilen çalışmaların sonuçlarından farklı olarak İlter Tutar (2023) tarafından yapılan araştırmada uzaktan eğitim sürecinde sınıf öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumlarının cinsiyet değişkenine göre incelenmiş, Bülbül ve Çuhadar (2012) tarafından yapılan çalışmada okul yöneticilerinin BİT'e yönelik kabullerinin cinsiyet değişkenine göre ele alınmış, Akdemir (2019) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin BİT tutumlarının cinsiyet değişkenine göre incelenmiş ve Altuğ (2017) tarafından yapılan çalışmada da sınıf öğretmenlerinin BİT öz yeterlikleri cinsiyet değişkenine incelenmiştir. Bahsi geçen bu çalışmaların tamamında öğretmenlerin BİT'e yönelik kabul ve tutumlarında cinsiyet değişkeni üzerinde anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmüştür.

Araştırmada Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutum ortalamalarının erkek öğretmenlerin lehine daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Alan yazınında öğretmenler üzerinden BİT'e yönelik yapılan tutum, kabul ve öz yeterlik durumlarının incelendiği çalışmalarda araştırma sonucuyla paralellik gösteren ve erkek öğretmenler lehine farklılaşmayı ortaya koyan sonuçların yanında öğretmenlerin cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı çalışmalar da görülmüştür. Her ne kadar günümüze kadar erkeklerin BİT'e yönelik platform, araç ve gereçlere yönelik ilgilerinin yüksek olduğu görülse de yaşadığımız çağda cinsiyet ayrımı olmaksızın insanların hayatının büyük bir kısmını BİT'in oluşturduğunu söyleyebiliriz. BİT ve cinsiyet değişkeni arasındaki ilişkinini incelendiği ve anlamlı bir farklılaşmanın görülmeyişi çalışmaların sonucuna da bu durum dayanak olarak gösterilebilir.

Araştırmada elde edilen sonuçlardan eğitim düzeyi değişkeni incelendiğinde Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumlarının eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmüştür. Yapılan analizlerden elde edilen sonuçlara göre lisansüstü düzeyde eğitim alan ve almış Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumlarının lisans düzeyinde eğitim almış Türkçe öğretmenlerine göre daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Türkçe öğretmenleri arasında, eğitim durumlarına göre BİT'e yönelik tutumlarda belirgin bir farklılık olması, ileri akademik eğitimin teknoloji kabulü ve kullanımı üzerinde potansiyel bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bu bulgu lisansüstü müfredatın daha kapsamlı veya etkili BİT eğitimi entegre ettiğini veya belki de teknolojiye daha olumlu bir ortam oluşturduğunu göstermektedir.

Lisansüstü eğitim düzeyinde eğitim alan bireyler hem eğitim süreci içerisinde aldıkları derslere yönelik gerçekleştirilen öğretim durumları etkinliklerinde hem de makale, bildiri, tez gibi bilimsel çalışmalarında BİT araçlarını daha çok kullanmak durumunda kalırlar. Yapılan bilimsel araştırma süreçlerinde istatistiksel işlemler, içerik geliştirme, yeni tasarımlar oluşturma gibi uygulamalar aracılığıyla teknolojinin çeşitli yönlerini öğrenip uygularlar. Bu durumda onların BİT'e yönelik tutumlarını daha yüksek bir seviye taşıma yolunda yardımcı olabilecek niteliktedir. Araştırmadan elde edilen sonuç bu şekilde yorumlanabilir.

Alan yazınında yapılan çalışmalar incelendiğinde Şimşek ve Yorulmazlar (2022) tarafından yapılan çalışmada Beden Eğitimi öğretmenlerinin BİT kullanımları "eğitim düzeyi" değişkenine göre incelenmiş ve lisansüstü eğitim gören öğretmenler lehine anlamlı farklılaşma görülmüştür. Benzer bir çalışma olarak Altuğ (2017) tarafından yapılan araştırmada da sınıf öğretmenlerinin BİT öz yeterlikleri eğitim değişkenine göre incelenmiş ve lisansüstü mezunu sınıf öğretmenlerinin BİT öz yeterlik algılarının, eğitim yüksekokulu ve lisans mezunu sınıf öğretmenlerinin BİT öz yeterlik algılarından daha yüksek olduğu görülmüştür. BİT ve öğretmenler konulu bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar da yapılan araştırma sonucunu destekler niteliktedir.

Araştırma konusu ve değişkeniyle alakalı yapılan diğer benzer çalışmalar incelendiğinde BİT'e yönelik tutum, öz yeterlik algısı gibi durumlar ve eğitim değişkeni incelemelerinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı sonuçlara da ulaşılan değerlendirmeler de yer almaktadır. Demirhan (2012) tarafından yapılan, Fen ve teknoloji öğretmenlerinin BİT'e ilişkin öz yeterlik algılarının incelendiği çalışmada eğitim düzeyi değişkeninde anlamlı bir farklılaşma olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İlder Tutar (2023) tarafından yapılan araştırmada uzaktan eğitim sürecinde sınıf öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumları eğitim değişkenine göre incelenmiş ve yukarıda bahsedilen çalışmaya benzer olarak anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır. Bu çalışmaların yanında Khurram (2022) tarafından yapılan çalışmada da lise öğretmenlerinin BİT'e yönelik kabulleri yine eğitim değişkenine göre incelenmiş ve anlamlı bir farklılaşma olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmalardan eğitim düzeyinde anlamlı bir farklılaşma olmadığı yönünde elde edilen sonuçlar yapılan araştırmadan farklılık göstermektedir. Bu farklılığın sebebinin bireylerin bireysel ilgi alanları ve tercihlerinden kaynaklandığı söylenebilir. Her ne kadar lisansüstü eğitim düzeyinde BİT araçlarının kullanımı ve öğrenimi neredeyse zorunlu bir duruma gelmiş olsa da bireysel farklılıklardan kaynaklanan sebepler BİT'e olan tutumda anlamlı bir farklılaşma ortaya çıkarmamış olabilir.

Analizler sonucunda 20-30 yaş aralığında bulunan grup ile 41 yaş ve üzeri olan grup arasında belirleyici farklar tespit edilmiştir. 41 yaş ve üzerindeki Türkçe öğretmenlerinin BİT'e karşı tutumlarının, diğer yaş gruplarındaki öğretmenlere kıyasla anlamlı bir biçimde daha pozitif olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuca göre mesleki tecrübesi daha yüksek olan öğretmenlerin BİT'e yönelik tutumlarının da daha yüksek olduğu yorumu yapılabilir. Benzer bir araştırma olarak Hakkari vd. (2015) tarafından yapılan ve Öğretmenlerin bilgisayar yeterlikleri ve öğretimde teknoloji kullanımına ilişkin algılarının çeşitli değişkenler bakımından incelendiği çalışmada öğretmenlerin bilgisayara karşı tutumlarında yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir. Bişirici ve Gülbahar (2023) tarafından yapılan çalışmada ise 20-39 yaş aralığındaki öğretmenlerin BİT'e yönelik tutumlarının 40-49 yaş aralığındaki öğretmenlere göre pozitif yönde farklılaştığı görülmüştür. Bahsedilen çalışmalar ve yapılan araştırmanın sonuçlarına bakıldığında öğretmenlerin BİT'e yönelik tutumlarının farklı yaş değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği ve yaş değişkenine göre anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmüştür. Ulaşılan bu farklı sonuçlara bakıldığında öğretmenlerin BİT'e yönelik tutumlarını yaş değişkeni dışında farklı değişkenlerin de bağımsız bir şekilde etkilediği söylenebilir.

Araştırmada elde edilen sonuçlardan internet kullanım süresi değişkeni incelendiğinde Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumlarının internet kullanım durumları değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Araştırmada elde edilen verilerden yapılan analizlere göre internet kullanımının daha uzun veya kısa olmasının Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumunda bir etkisi bulunmamaktadır. İnternet kullanım süresinin BİT tutumuna etkisi bulunmasının en önemli sebeplerinden biri internet kullanım esnasında yapılan aktivitelerin değişkenliği olabilir. Bireylerin interneti hangi amaçla kullandıkları bu durumun en önemli nedeni olarak görülebilir. Alan yazınında Khurram (2022) tarafından yapılan çalışmada yapılan araştırmadan farklı bir sonuca ulaşılmış ve lise öğretmenlerinin BİT'e yönelik kabullerinin internet kullanım süresine göre ele alınmış, çalışmada internet kullanım süresi yüksek olan öğretmenlerde pozitif yönde anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Bu çalışmada ortaya çıkan bu anlamlı farklılaşma ise internet kullanım süresi arttıkça BİT'e olan kabul düzeyinin de yükseldiğini göstermiştir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara bakıldığında Türkçe öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterliklerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği görülmüştür. Kullanılan ölçeğin alt boyutunu oluşturan hazırlık, sunum ve değerlendirme boyutlarında da cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Alan yazınında Türkçe öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarını kullanımında cinsiyetin etkisini inceleyen Eyüp (2022) tarafından yapılan çalışmada da

cinsiyet değişkenine bağlı anlamlı bir fark bulunamamıştır. Keskin ve Uğraş (2002) tarafından yapılan ve Beden Eğitimi dersi öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlik inançlarının cinsiyet değişkenine göre incelendiği çalışmada yapılan araştırmada kullanılan ölçekle veri toplanmış olup, analiz sonuçlarına göre alt boyutlardan “hazırlık” ve “değerlendirme” boyutlarında kadın öğretmenlerin lehine anlamlı bir farklılaşma görülürken “sunum” alt boyutunda cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir. Arslan (2022) tarafından yapılan ve İngilizce öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlik inançlarının incelendiği çalışmada da cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir. Bora (2023) tarafından yapılan ve ilkokullarda çalışan öğretmenlerin Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlik inanç algılarının incelendiği çalışmada sonuçlarında da bahsedilen diğer çalışmalarla benzer olarak cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Banaz (2002) tarafından yapılan çalışmada Türkçe öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarını kullanma durumlarını incelenmiş ve erkeklerin lehine olacak şekilde anlamlı farklılaşma olduğu görülmüştür.

Öğretmenlerin cinsiyetleri ve Web 2.0 araçları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara bakıldığında erkeklerin ya da kadınların lehine anlamlı farklılaşmaya ulaşan çalışmaların yanında yapılan araştırmanın sonucuna paralel olarak anlamlı bir farklılaşmaya ulaşmayan çalışmalarda bulunmaktadır. Araştırmanın yapıldığı örneklem üzerinde sonuçlar farklılık göstermektedir. Geçmişten günümüze kadar geçen zamanda erkeklerin teknolojik araç ve gereçlere yönelik bilgi ve ilgilerinin kadınlara göre daha fazla olduğu görülmüş ve düşünülmüştür (Eyüp, 2022). Ancak günümüze baktığımızda gelişen teknoloji ve bu teknolojinin insanlara ulaşımının kolaylaşması sayesinde kadınların da teknolojiye yönelik bilgi ve ilgileri artmaya başlamıştır. Bu durumda cinsiyetler arasında farkın azalmasını sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında Web 2.0 araçlarına yönelik araştırmalarda cinsiyet değişkenine göre farklı sonuçlara ulaşılmasının en önemli sebebi bu olarak yorumlanabilir.

Analizlerin sonuçları lisansüstü eğitim almış Türkçe öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarıyla içerik oluşturma konusunda daha öz yeterli olduklarını ve bu alandaki bilgi ve becerilerini daha etkili bir şekilde kullanabildiklerini göstermektedir. İlgili ölçeğin toplam puanlarında ve “hazırlık” alt boyutunda lisansüstü eğitim düzeyinde olan Türkçe öğretmenleri lehine anlamlı bir farklılaşma görülmüş ancak ölçeğin “sunum” ve “değerlendirme” alt boyutlarında ise “eğitim durumları” değişkenine göre anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Bu durum öğretmenlerin eğitim durumları bu iki alt boyutta belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Bu bağlamda eğitim durumunun Web 2.0 araçlarına genel bir hakimiyet ve hazırlık boyutunda etkili olduğu ancak “sunum” ve “değerlendirme” boyutlarında bu etkinin gözlemlenmediği sonucuna varılmıştır. Bulgular öğretmenlerin Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterliklerini artırmak için lisansüstü eğitimlerinin önemini vurgulamaktadır. Ancak, aynı zamanda, bu becerilerin sadece eğitim durumuyla sınırlı olmadığını, özellikle “sunum” ve “değerlendirme” boyutlarında diğer faktörlerin de rol oynayabileceğini göstermektedir. Alan yazınında Eyüp (2022), tarafından yapılan çalışmada Türkçe öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarını kullanma etkinliklerinin eğitim durumları değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür.

Araştırmanın sonuçlarına göre Türkçe öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterliklerinin toplamda ve “hazırlık” boyutunda yaş değişkeni açısından anlamlı bir farklılık göstermediği, “sunum” ve “değerlendirme” boyutlarında ise 41 yaş ve yukarısı lehine anlamlı farklılaşma gösterdiği görülmüştür. Bu durumun sebebi meslek ve yaşam tecrübesinin daha fazla olması ve böylece bu yaş gurubundaki Türkçe öğretmenlerinin ilgili Web 2.0 araçlarını içeren ortamlarla daha çok etkileşim içinde olma fırsatı bulmuş olmaları olarak yorumlanabilir. Ancak alan yazınında konuyla alakalı farklı sonuçlara da ulaşılmıştır. Keskin ve Uğraş (2022) tarafından yapılan çalışmada ise genç yaş grubunda yer alan öğretmenlerin Web 2.0 araçlarına yönelik daha çok bilgi ve daha iyi hakimiyete sahip oldukları belirtilmiştir. Türkben ve Alptekin (2023) tarafından yapılan ve Türkçe öğretmenlerinin

Web 2.0 araçlarıyla dijital hikâye oluşturma yeterliklerinin ölçüldüğü çalışma da ise yaş değişkeni açısından anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmüştür.

Alan yazınında konuyla alakalı yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlara bakıldığında yapılan araştırmaya benzer ve farklı sonuçların yer aldığı görülmüştür. Yapılan araştırmanın alt boyutlarından ve diğer çalışmalardan elde edilen verilere bakıldığında yaşa göre anlamlı farklılaşmanın farklı yaş gruplarına göre olduğu ya da yaşa göre anlamlı farklılaşmanın olmadığı sonuçlar görülmüştür. Bu durumun sebebi günümüzde gelişen ve ulaşımı kolaylaşan BİT sayesinde Web 2.0 araçlarıyla olan etkileşimin yaş gurubu fark etmeksizin herkes tarafından ulaşılabilir ve kullanılabilir durumda olması gösterilebilir. Günlük yaşantı içerisinde sıklıkla kullanılan cep telefonları, tablet, laptop bilgisayar gibi teknolojik araçlar sayesinde çeşitli Web 2.0 araçlarına ulaşmak ve onları kullanmak çok daha kolay hâle gelmiştir.

Analizlere göre Türkçe öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlikleri internet kullanım durumlarına göre farklılaşmamıştır. Bu durumun sebebi Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumlarında olduğu gibi internet kullanım süresinin dışında internet kullanımı esnasına etkileşim içinde olunan uygulamaların niteliği olabilir. Bu durumu daha net bir şekilde ortaya koymak içinde öğretmenlerin internet kullanımı esnasında ulaştıkları uygulamaların niteliğini belirlemeye yönelik çalışmalar yapılabilir.

Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumları ile Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlikleri arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara göre Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutum seviyeleri Web 2.0 araçları içerik geliştirme öz yeterliklerinin olumlu yönde etkilemiştir. Araştırma yapılmadan önceki süreçte bu iki değişken arasında pozitif bir yönde ilişki çıkacağı ancak bu ilişkinin daha güçlü olacağı yönünde varsayımında bulunulmuştur. Yapılan analizler sonucunda ise iki değişken arasında pozitif ancak zayıf yönlü bir ilişki bulunmuştur. Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumlarının Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterlik düzeylerini beklenenden daha az bir şekilde etkilemesinin birçok sebebi bulunabilir.

Araştırma Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumları daha olumlu hâle geldikçe, Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme konusundaki öz yeterliklerinin de artma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Ancak bu ilişki güçlü değildir. Bu ilişkinin güçlü olmamasının en önemli nedenlerinden biri Türkçe öğretmenlerinin BİT ile olan deneyimleri olabilir. Türkçe öğretmenleri içerisinde BİT ile olumlu deneyimleri olanların Web 2.0 araçlarını kullanma konusunda daha özgüvenli hissetmeleri muhtemeldir. Ancak deneyimlerin çeşidi ve sunulan eğitimin kalitesi farklılık gösterebilir. Bu durum da Türkçe öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterliklerinde geniş bir dağılıma neden olabilir. BİT'e yönelik olumlu tutum içerisinde olan öğretmenlerin bu teknolojileri kullanma nitelikleri, ulaşım kullandıkları uygulamaların çeşitliliği ve amaçları, BİT'e yönelik eğitim sürecinde üzerinde durulan ana noktadaki farklılıklar ve Web 2.0 araçlarına yönelik olma durumları gibi sebepler aradaki ilişkinin zayıf yönlü olmasında etkili olmuş olabilir.

BİT'e yönelik tutumun Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterliklerinde zayıf yönlü ilişki bulunmasının en önemli sebeplerinden biri de Web 2.0 araçlarının doğasının BİT'i kapsadığı araçlarından farklı olması olabilir. BİT çok geniş bir yelpazeyi kapsayan özelliklere sahiptir. Web 2.0 araçları ise BİT'e göre daha dar bir yelpazede sosyal paylaşım, iş birliği ve kullanıcılar tarafından oluşturulan içeriğe odaklanır. Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik olumlu tutumları birçok araca ve uygulamaya yönelik olabilir. Bu araç ve uygulamaların özellikleri Web 2.0 araçlarıyla uyumlu olmayabilir. Bu uyumsuzluğun sonucunda ise BİT'e yönelik olumlu tutumlar tam olarak Web 2.0 araçlarına yansımaz. Sonuç olarak BİT ve Web 2.0 araçlarının kapsamının farklı düzeylerde olması

yapılan araştırmada zayıf yönlü pozitif ilişki bulunmasının altında yatan en büyük etkenlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Araştırmadan elde edilen zayıf yönlü ilişkiyi etkileyen farklı faktörlerde bulunabilir. Web 2.0 araçları üzerindeki eğitimin kalitesi, sıklığı ve alakası, öğretmenlerin öz-yeterliğini önemli ölçüde etkileyebilir. Yani öğretmenlerin eğitim süreci içerisinde kullandıkları Web 2.0 araçlarından elde ettikleri sonuçların niteliğine göre öz yeterlik düzeyleri farklılık göstermiş olabilir. Ayrıca öğretmenlerin Web 2.0 araçlarına erişimleri de süreç için büyük önem arz etmektedir. Öğretmenlerin Web 2.0 araçlarına erişim süreçlerinde çıkan sorunlar öz yeterliklerinin olumlu yönde ilerlemesine engel olmuş olabilir. Bu durumda öğretmenlerin BİT'e yönelik tutumları olumlu yönde olsa da Web 2.0 araçlarına yönelik yaşamış oldukları erişim problemleri bu olumlu tutumlarının Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterliklerine yansımaları engellemiş olabilir.

Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik olumlu tutumlarının Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterliklerine güçlü bir şekilde etki etmemesinin en önemli sebeplerinden biri de eğitim-öğretim müfredatlarındaki talepler olabilir. Eğer müfredatlar Web 2.0 araçlarının kullanımını önceliklendirmiyor veya entegre etmiyorsa Türkçe öğretmenleri genel BİT tutumlarına rağmen bu araçlarda uzmanlık geliştirme ihtiyacını veya aciliyetini hissetmeyebilirler. Yani ders esnasında Web 2.0 araçlarının kullanımına yönelik bir içeriği sunmak zorunda olmayan bir Türkçe öğretmeni BİT'e yönelik olumlu tutum içerisinde olsa da kendiliğinden bir tasarım ve uygulama girişiminde bulunmak istemeyebilir. Bu durum da Web 2.0 araçlarına yönelik öz yeterlik düzeyinin güçlü bir şekilde etkilenmesine engel olabilir.

Alan yazınında farklı branş öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterliklerini etkilemesi muhtemel farklı değişkenler üzerinde de çalışmalar yapılmıştır. Soy (2023) tarafından yapılan ve beden eğitimi öğretmenlerinin teknostres algılarının Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterliklerine etkisinin incelendiği çalışmada iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Balcı (2023) tarafından yapılan çalışmada Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin dijital okuryazarlık yetkinliklerinin Web 2.0 araçları kullanım durumuna etkisine bakılmış ve dijital okuryazarlık yetkinliği ile Web 2.0 araçlarını kullanma durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çalışmanın sonuçlarına göre dijital okuryazarlık yetkinliği arttıkça kullanılan eğitim yazılımı sayısı da artmaktadır.

Türkçe öğretmenleri arasında BİT'e karşı tutumlarında gözlemlenen cinsiyet ayrımı, hedeflenen müdahalelerin gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır. Gelecekteki araştırmalar bu farkın altında yatan nedenleri derinlemesine incelemelidir. Muhtemel faktörler arasında teknolojiye maruz kalma farklılıkları, özgüven seviyeleri, eğitim deneyimleri veya cinsiyet ve teknoloji hakkındaki toplumsal algılar bulunabilir. Eğitim kurumları bu boşluğu kapatmak için cinsiyete özgü BİT eğitim programları uygulamayı düşünebilir. Bu tür girişimler hem erkek hem de kadın öğretmenlerin eğitim ortamlarında BİT'i kullanma konusunda eşit derecede yetkin ve olumlu hissetmelerini teşvik edebilir. Ek olarak BİT alanındaki başarılı kadın rol modellerini vurgulamak, daha fazla kadın öğretmenin bu alanda ilgilenmesini ve bu alanda başarılı olmasını destekleyebilir.

Lisans programları sunan kurumlar BİT eğitim modüllerini güçlendirmeyi veya müfredata daha fazla uygulamalı BİT deneyimi eklemeyi düşünebilir. Bu değişim lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim almış Türkçe öğretmenleri arasındaki tutumsal farkı kapatmayı sağlayabilir. Ayrıca sonraki araştırmalar lisansüstü BİT eğitiminin özelliklerini daha derinlemesine inceleyebilir ve lisans düzeyinde taklit edilebilecek en iyi uygulamaları belirlemek için bu eğitimleri incelenebilir. Bu da lisans ve lisansüstü eğitim düzeylerindeki Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumlarında bir denge sağlama yönünde etkili olabilir.

Eğitim kurumları araştırma sonucunda elde edilen bulguları dikkate alarak, genç öğretmenler için daha etkili BİT eğitim programları veya atölyeleri oluşturmayı düşünebilir. Bu durum farklı yaş grupları arasındaki tutumsal farkları azaltmaya yardımcı olabilir. Ayrıca 41 yaş ve üzeri öğretmenlerin BİT'e daha olumlu yaklaşımının nedenlerini daha ayrıntılı incelemek için yeni araştırmalar yapılabilir. Bu durum da eğitim politikalarının ve stratejilerinin daha etkili bir şekilde şekillendirilmesine katkıda bulunabilir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlardan hareketle 41 yaş ve üzeri öğretmenlerin “sunum” ve “değerlendirme” boyutlarında neden daha yüksek öz yeterliğe sahip olduklarını anlamak için derinlemesine niteliksel araştırmalar yapılabilir. 41 yaş ve üzeri öğretmenlerin, bu konudaki deneyimlerini ve bilgilerini daha genç öğretmenlerle paylaşmalarını teşvik eden platformlar veya atölye çalışmaları oluşturulabilir.

Türkçe öğretmenlerinin internet kullanma sürelerinin BİT'e yönelik tutumlarında ve Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterliklerinde anlamlı bir etkisinin olmamasının altında yatan nedenleri daha iyi anlamak adına internet kullanımları esnasında hangi uygulama ve platformlarla etkileşim içinde oldukları başka bir deyişle interneti nasıl kullandıkları araştırılabilir. Yapılacak yeni araştırmaların bu konu üzerinde detaylı inceleme yapması altta yatan sebepleri anlamak adına çok daha etkili olabilir.

Lisansüstü eğitim programlarındaki içerik ve uygulamaların, Türkçe öğretmenlerinin “hazırlık” boyutunda neden daha yüksek Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterliğine sahip olduklarını anlamak için gözden geçirilmesi faydalı olabilir. Yapılacak çalışmalar Türkçe öğretmenlerinin bu boyutla ilgili deneyimlerinin, zorluklarının ve başarılarının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir.

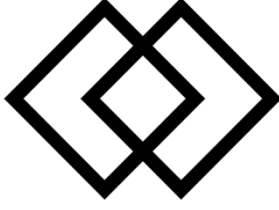
Türkçe öğretmenlerinin BİT'e yönelik tutumlarının Web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirme öz yeterliklerine olan pozitif ancak zayıf etkisinin sebeplerinin detaylı bir şekilde incelenebileceği farklı çalışmalar yapılabilir. Bu tarz çalışmalar eğitim stratejilerinin daha etkin bir şekilde planlanmasına yardımcı olabilir. İki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olmasına rağmen pozitif yönde olması, bu iki faktör arasındaki etkileşimin daha kapsamlı bir şekilde incelenmesini gerektirebilir. Bu yönde araştırmaların yapılması altta yatan sebeplerin daha iyi anlaşılmasına ve bu yönde eğitim kapsamında geliştirmeler yapılmasına öncülük edebilir.

5. Kaynakça

- Ainley, J., & Carstens, R. (2018). *Teaching and Learning International Survey (TALIS) 2018 Conceptual Framework*. OECD Education Working Papers Series, No. 187. OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/799337c2-en>
- Akdemir, G. (2019). *Öğretmenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik tutumları ve özyeterliklerinin incelenmesi: Çanakkale ili Çan ilçesi örneği* (Tez No. 593097) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Altuğ, A. (2017). *Sınıf öğretmenlerinin bilgi ve iletişim teknolojileri öz yeterliklerinin incelenmesi* (Tez No. 477020) [Yüksek lisans tezi, Uşak Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Arslan, M. (2022). *İngilizce öğretmenlerinin Web 2.0 hızlı içerik geliştirme öz yeterlik algı düzeyleri ve Web 2.0 uygulamaları hakkındaki görüşleri* (Tez No. 742103) [Yüksek lisans tezi, Osmangazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Aydoğmuş, M., & Karadağ, Y. (2020). Öğretmen adaylarının bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) yeterlikleri: Ondokuz Mayıs Üniversitesi örneği. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 686-705. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.715457>

- Aytan, T., & Başal, A. (2015). Türkçe öğretmen adaylarının web 2.0 araçlarına yönelik algılarının incelenmesi. *Journal of Turkish Studies*, 10(7), 149-166. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8388>
- Bakır, S. (2020). Attitudes of prospective Turkish language teachers towards instructional technologies and material development course. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 16(1), 265-279. <https://doi.org/10.17263/jlls.712805>
- Balcı, A. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler* (12. baskı). Pegem.
- Banaz, E. (2022). *Türkçe öğretmenlerinin web 2.0 araçları kullanma durumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi* (Tez No. 748837) [Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Bates, A. W. (2015). *Teaching in a digital age: Guidelines for designing teaching and learning*. Open Educational Resources Collection.
- Birişçi, S., Ümit, K., Zeki, A., Akaslan, D., & Çelik, S. (2018). Web 2.0 hızlı içerik geliştirme öz-yeterlilik algısını belirlemeye yönelik ölçek (W2ÖYAÖ) geliştirme çalışması. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 8(1), 187-208. <https://doi.org/10.17943/etku.335164>
- Bora, G. (2023). *İlkokullarda çalışan öğretmenlerin web 2.0 araçlarıyla içerik geliştirmeye yönelik öz yeterlik inançlarının incelenmesi* (Tez No. 806818) [Yüksek lisans tezi, Binali Yıldırım Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Bozkırlı, K. Ç., & Er, O. (2021). Examination of attitudes towards e-learning of Turkish teacher candidates. *Online Submission*, 30(1), 753-759. DOI: 10.24205/03276716.2020.2072
- Bülbül, T., & Çuhadar, C. (2012). Okul yöneticilerinin teknoloji liderliği öz yeterlik algıları ile bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik kabulleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(23), 474-499.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage.
- Çınar, A., Alcı, B. (2022). Teachers' Attitudes toward information and communication technologies scale: adaptation study to Turkish. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 1-18. <https://doi.org/10.19160/eijer.85>
- Dağışan, A. (2025). Uzaktan eğitim uygulamalarına yönelik sosyal bilgiler öğretmen adaylarının deneyimleri: eğitim 4.0 bağlamında bir değerlendirme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(1), 38-57. <https://doi.org/10.33206/mjss.1556597>
- Demirhan, S. (2012). *Fen ve teknoloji öğretmenlerinin bilgi ve iletişim teknolojilerine ilişkin özyeterlilik algıları ve bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanım durumları (Denizli ili örneği)* (Tez No. 357093) [Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Dillenbourg, P. (2013). Design for classroom orchestration. *Computers & Education*, 69, 485-492. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.04.013>
- Ersöz, B. (2020). Yeni nesil web paradigması-web 4.0. *Bilgisayar Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi*, 1(2), 58-65.
- Eyüp, B. (2022). Türkçe öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarını kullanma yetkinliklerinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 307-323. <https://doi.org/10.17679/inuefd.952051>
- Field, A. (2009) *Discovering statistics using SPSS*. (3. Baskı). Sage.

- Güney, İ., & Mete, P. (2022). Öğretmenlerin bilişim teknolojileri öz yeterlik algıları ile uzaktan eğitime yönelik tutumları arasındaki ilişki. *Trakya Eğitim Dergisi*, 12(3), 1289-130. <https://doi.org/10.24315/tred.976005>
- Hakkari, F., Tüysüz, C. & Atalar, T. (2015). Öğretmenlerin bilgisayar yeterlikleri ve öğretimde teknoloji kullanımına ilişkin algılarının çeşitli değişkenler bakımından incelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 460-481.
- Horzum, M. B. (2010). Öğretmenlerin web 2.0 araçlarından haberdarlığı, kullanım sıklıkları ve amaçlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 603-634.
- Karaçay, B. (2017, Temmuz 17). *Web'i kim icat etti? Dünya'da kaç internet sitesi var?* Baki Karaçay. <https://bakikaracay.com/webi-kim-icat-etti-dunyada-kac-internet-sitesi/> [Erişim Tarihi: 20.09.2022]
- Karasakaloğlu, N., Saracaloğlu, A. S., & Uça, S. (2011). Türkçe öğretmenlerinin teknoloji tutumları ile bilgi teknolojilerini kullanma düzeylerinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 25-36
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel.
- Keleş, N. (2024). OECD ülkelerinde kullanılan bilgi ve iletişim teknolojilerinin çok kriterli karar verme yöntemleriyle karşılaştırılması. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(2), 215-229. <https://doi.org/10.30855/gjeb.2024.10.2.002>
- Keskin, M. A., & Uğraş, S. (2022). COVID-19 sürecinde beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin web 2.0 araçlarını kullanma öz yeterliliklerinin incelenmesi. *Eurasian Research in Sport Science*, 7(2), 69-89. <https://doi.org/10.29228/ERISS.22>
- Khurram, A. Q. (2022). *Lise öğretmenlerinin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik kabulleri ile teknopedagogik eğitim yeterliklerinin incelenmesi* (Tez No. 718102) [Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kılıç, S. (2012). Örneklem yöntemleri. *Journal of Mood Disorders*, 3(1), 44-46.
- Köksal, S. & Üçer, Ö. (2024). Müziksel işitme – teori eğitimi ve yapay zekâ: mevcut araçların incelenmesi ve geleceğe yönelik öneriler. *Uluslararası Sanat ve Sanat Eğitimi Dergisi*, 7(17), 155-172. <http://dx.doi.org/10.29228/jiajournal.79017>
- Laurillard, D. (2013). *Teaching as a design science: Building pedagogical patterns for learning and technology*. Routledge.
- Musser, J., & O'reilly, T. (2006). *Web 2.0. principles and best practices*. O'Reilly Media.
- Odabaşı, H. F., & Kabakçı, I. (2007, 12-14, Mayıs). *Öğretmenlerin mesleki gelişimlerinde bilgi ve iletişim teknolojileri* [Sempozyum Bildirisi]. Uluslararası Öğretmen Yetiştirme Politikaları ve Sorunları Sempozyumu. Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, (39-43).
- Selwyn, N. (2010). *Schools and schooling in the digital age: A critical analysis*. Routledge.
- Soy, S. (2023). *Beden eğitimi öğretmenlerinin teknostres algıları ile web 2.0 hızlı içerik geliştirme öz yeterlik inançları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 781814) [Yüksek lisans tezi, Sıtkı Koçman Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Şimşek, İ., & Yorulmazlar, M. (2022). Beden eğitimi öğretmenlerinin bilgi ve iletişim teknolojileri kullanım düzeylerinin yaratıcı kişilik özelliklerine etkisi. *Spor Eğitim Dergisi*, 6(3), 181-192. <https://doi.org/10.55238/seder.1203029>
- Türkben, T., & Alptekin, E. (2023). Türkçe öğretmenlerinin Web 2.0 araçları ile dijital hikâye oluşturma yeterliği. *Milli Eğitim Dergisi*, 52(238), 909-932. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.1090534>

THE ROLE OF ICT DEVELOPMENT IN DRIVING INNOVATION: AN EMPIRICAL ANALYSIS USING IDI AND GII

Melih ENGİN*

Abstract

This study investigates the relationship between the Information and Communication Development Index (IDI) and the Global Innovation Index (GII), emphasizing the role of digital infrastructure and connectivity in shaping innovation ecosystems. Using Spearman correlation analysis, the findings reveal strong and significant positive relationships between IDI and GII scores, as well as their sub-dimensions. The total IDI score demonstrates a robust correlation with the total GII score ($r=0.847$), confirming the pivotal role of ICT development in enhancing innovation capacities across countries. Sub-dimensions of IDI, Universal Connectivity ($r=0.819$) and Meaningful Connectivity ($r=0.839$), are also significantly associated with GII, highlighting the importance of high-quality digital connectivity. Moreover, the study identifies strong correlations between IDI and GII sub-dimensions such as Infrastructure ($r=0.879$), Human Capital & Research ($r=0.842$), and Knowledge & Technology Outputs ($r=0.826$), underscoring the critical role of ICT in fostering technological innovation and knowledge production. Meaningful Connectivity is shown to have a stronger impact on creative outputs than Universal Connectivity, emphasizing the significance of quality over mere access. These findings underscore the importance of digital infrastructure investments to enhance innovation ecosystems, addressing disparities in digital connectivity and fostering sustainable development. The study contributes to the existing literature by providing empirical evidence of ICT's influence on innovation, offering valuable insights for policymakers aiming to leverage digital technologies for economic growth and competitiveness.

Keywords: ICT development index, Global innovation index, Universal connectivity, Meaningful connectivity, Innovation capacity.

Jel Code: O20, O10, O14.

Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişiminin Inovasyona Etkisi: IDI ve GII Kullanarak Ampirik Bir Analiz

Öz

Bu çalışma, Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişim Endeksi (IDI) ile Küresel Yenilik Endeksi (GII) arasındaki ilişkiyi araştırarak, dijital altyapının ve bağlantının yenilik ekosistemlerini şekillendirmedeki rolünü vurgulamaktadır. Spearman korelasyon analizi sonuçları, IDI ve GII puanları ile alt boyutları arasında güçlü ve anlamlı pozitif ilişkiler olduğunu ortaya koymaktadır. Toplam IDI puanı ile toplam GII puanı arasında güçlü bir korelasyon ($r=0.847$) bulunmuş, bu da ülkelerin yenilik kapasitelerinin artırılmasında ICT gelişiminin merkezi bir rol oynadığını doğrulamaktadır. IDI alt boyutlarından Evrensel Bağlantı ($r=0.819$) ve Anlamlı Bağlantı ($r=0.839$) da GII ile anlamlı bir ilişki göstermiştir ve yüksek kaliteli dijital bağlantının önemini ortaya koymuştur. Ayrıca, çalışma IDI ile GII alt boyutları arasında güçlü ilişkiler tespit etmiştir; özellikle Altyapı ($r=0.879$), İnsan Sermayesi ve Araştırma ($r=0.842$) ve Bilgi ve Teknoloji Çıktıları ($r=0.826$) üzerinde belirgin etkiler gözlenmiştir. Anlamlı Bağlantı'nın yaratıcı çıktılar üzerindeki etkisinin Evrensel Bağlantı'dan daha güçlü olduğu gösterilmiş, bu da erişimden ziyade bağlantı kalitesinin önemini vurgulamıştır. Bu bulgular, dijital altyapı yatırımlarının yenilik ekosistemlerini geliştirmedeki önemini vurgulamakta, dijital bağlantıdaki eşitsizliklerin giderilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi gerektiğini göstermektedir. Çalışma, ICT'nin yenilik üzerindeki etkisini ampirik olarak ortaya koyarak, ekonomik büyüme ve rekabet gücü için dijital teknolojilerin nasıl kullanılacağına dair politika yapıcılara öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: ICT gelişim endeksi, Küresel inovasyon endeksi, Evrensel bağlantı, Anlamlı bağlantı, İnovasyon kapasitesi.

Jel Kodu: O20, O10, O14.

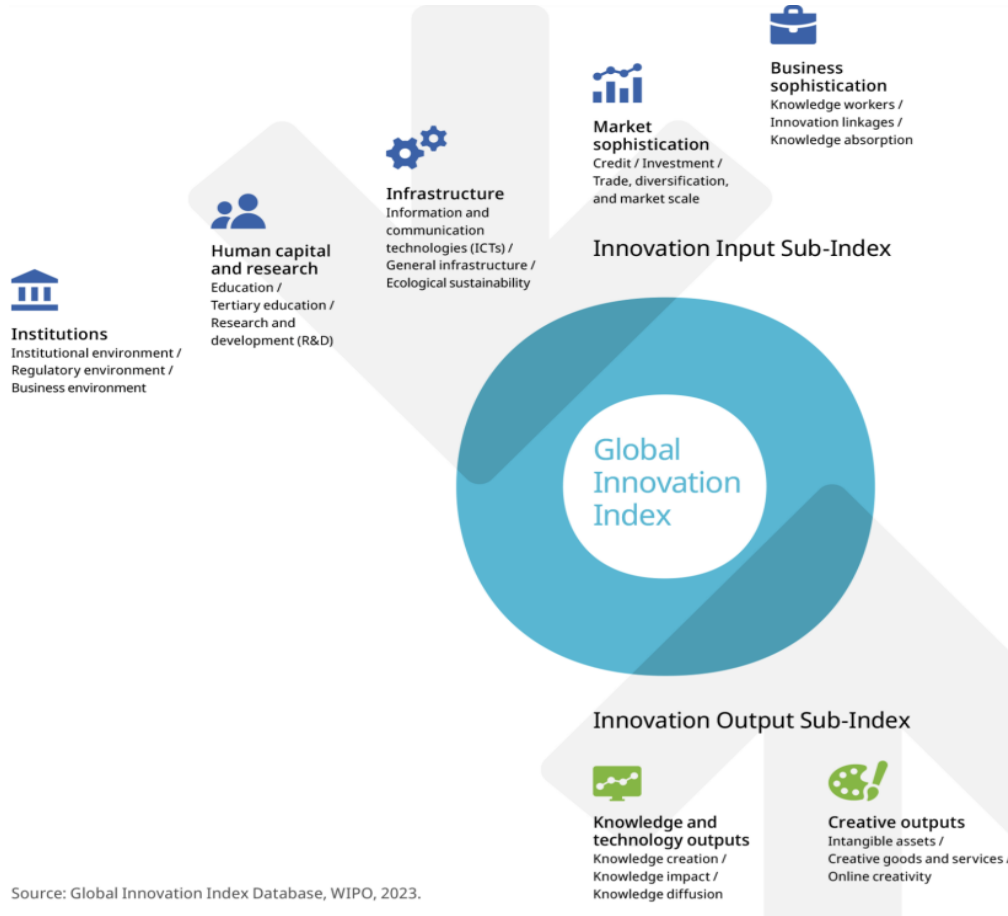
* Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Bilişim Sistemleri Ana Bilim Dalı, melihengin@uludag.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4953-6119>

1. Introduction

The development of information and communication technologies (ICT) and the enhancement of innovation capacity are pivotal drivers of economic growth and sustainable development in the modern era. ICT serves as a foundational pillar for fostering innovation ecosystems, enabling knowledge dissemination, improving productivity, and facilitating collaboration across sectors (Pradhan et al., 2022). The integration of ICT into national economies not only accelerates technological progress but also creates opportunities for new business models and societal transformation. However, embedding technology and innovation into the economy requires governments to adopt a multidimensional approach that includes investments in human capital, infrastructure, and institutional reforms, while also addressing the potential adverse effects on income distribution and social cohesion (Mitra et al., 2023; Schwab, 2019).

Indices such as the ICT Development Index (IDI) and the Global Innovation Index (GII) are critical tools for assessing and comparing countries' performance in these areas. The IDI, developed by the International Telecommunication Union (ITU), evaluates ICT access, use, and skills, providing insights into the digital divide and a country's readiness for digital transformation (ITU, 2023). Complementing this, the GII, established in 2007 through a collaboration between the World Intellectual Property Organization (WIPO), INSEAD, and Cornell University, ranks countries based on their innovation capabilities and outcomes (WIPO, 2023). By examining dimensions such as institutions, human capital, infrastructure, and innovation outputs, the GII offers a comprehensive framework for understanding the interplay between innovation and economic development.

The insights provided by these indices are invaluable for policymakers, business leaders, and academics, offering evidence-based guidance for fostering innovation-driven economies. According to Arvanitis et al. (2016), information and communication technologies (ICT) facilitate process innovation. Recent studies highlight that nations with robust ICT infrastructures and high innovation scores tend to exhibit enhanced economic resilience and competitiveness in the global market (Castellacci & Natera, 2013; WIPO, 2024). As digital technologies increasingly shape economic landscapes, leveraging tools like IDI and GII becomes essential for crafting strategies that align technological advancements with sustainable development goals (World Bank, 2022).

Figure 1*GII and Levels (WIPO, 2023)*

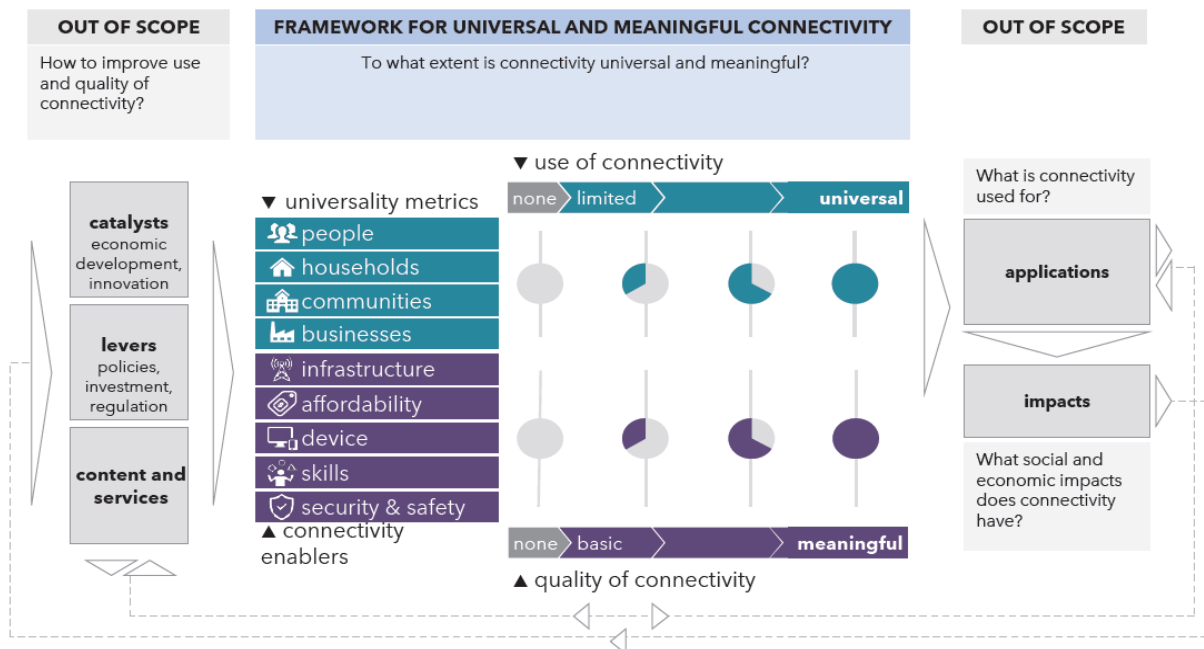
GII measures the innovation performance of economies using seven pillars, each representing critical areas of the innovation ecosystem (Figure I). According to WIPO's GII Report "institutions" pillar assesses the political, regulatory, and business environments that support or hinder innovation. It includes factors such as government effectiveness, regulatory quality, and ease of starting a business, highlighting the importance of stable and well-structured institutions for fostering innovation. Innovation relies heavily on the availability of skilled labor and robust research activities. And also the other pillar "human capital and research" pillar measures education (both primary and higher), the quality of universities, R&D investment, and the concentration of researchers. High levels of investment in education and research drive breakthrough innovations. The other pillar "infrastructure" refers to the physical and digital assets that facilitate innovation. The infrastructure pillar assesses factors like ICT access, energy efficiency, and environmental sustainability, reflecting the need for both digital and physical infrastructure in building an innovative society. Market dynamics play a crucial role in promoting innovation. "Market sophistication" pillar includes indicators like credit availability, investment, and trade conditions, which enable businesses to scale and finance innovative ideas. Developed capital markets and a vibrant financial sector are key to supporting startups and new technologies. "Business sophistication" pillar looks at how well businesses foster innovation, including how industries collaborate with universities, the presence of knowledge-intensive jobs, and the level of technology absorption. A high level of business sophistication often leads to stronger innovation ecosystems. "Knowledge and technology outputs" pillar measures the outputs from investments in research and development, such as patents, high-tech exports, and knowledge-intensive services. Economies excelling in this area often lead the way in cutting-edge technology and high-value

industries. Beyond technology, “creative outputs” pillar focuses on the cultural and creative outputs of innovation, including trademarks, design creations, and the global presence of creative industries. It highlights how creativity contributes to economic growth through industries like media, advertising, and entertainment. Together, these pillars offer a comprehensive view of an economy's innovation capacity, with top performers in 2023 including Switzerland, Sweden, and the United States.

IDI is an index that assesses countries' ICT infrastructures, access, and usage. Developed by the International Telecommunication Union (ITU), the IDI was first published in 2009 as part of ITU's efforts to measure and evaluate ICT development. IDI is a composite indicator first published in 2009 by ITU. Publication was discontinued after 2017, owing to issues of data availability and quality. The purpose of the IDI is to assess the extent to which a country's connectivity is both universal and meaningful. Figure 2 shows the analytical framework guiding the development of the IDI.

Figure 2

Universal and Meaningful Connectivity Framework (ITU, 2023)

The 2023 IDI report emphasizes two critical sub-dimensions: Universal Connectivity and Meaningful Connectivity. Universal Connectivity refers to the foundational goal of ensuring that every individual, regardless of geographical location or socio-economic status, has access to the internet. It encompasses the physical infrastructure, such as broadband coverage, mobile networks, and digital devices, required to provide uninterrupted and equitable internet access to all citizens. The primary focus is on closing the digital divide by establishing widespread availability of affordable and reliable connectivity. Meaningful Connectivity goes beyond mere access to the internet. It emphasizes the quality and relevance of digital connectivity, ensuring that individuals not only have access but also possess the skills, tools, and opportunities to effectively engage with the digital world. This sub-dimension focuses on enabling users to leverage digital technologies in ways that enhance their economic, educational, and social well-being. It stresses the importance of factors such as high-speed internet, regular internet usage, ownership of smart devices, and the ability to participate meaningfully in the digital economy and society. Both dimensions aim to bridge the gap between access and effective use of digital technologies, fostering inclusive growth in an increasingly digital global landscape.

Today, various indices that measure countries' development and innovation levels play a crucial role in international strategic decision-making and policy development processes. IDI and GII are two such indices. The IDI measures fundamental development indicators such as health, education, and living standards, while the GII evaluates countries' innovation capacities and performances. However, there is a lack of in-depth analysis regarding the relationships between IDI and GII in the existing literature. This gap necessitates more detailed research to understand the potential relationship between IDI levels and GII levels.

Understanding how a country's development level impacts its innovation capacity is crucial for developing effective development strategies and innovative policies. For example, gaining insights into how innovation levels trend in countries with high IDI values and the factors influencing innovation levels in countries with low IDI values could help these countries reassess their development strategies. Similarly, understanding the relationship between GII and IDI could deepen the understanding of the dynamics between development and innovation and contribute to the creation of more effective policies in these areas.

Therefore, there is a need for studies examining the relationship between IDI and GII. The results of such research could reveal how countries' development policies can be integrated with innovation strategies, thereby gaining competitive advantages internationally. Additionally, such an analysis would provide valuable insights into enhancing the effectiveness of international development projects and innovation promotion programs. In this context, determining the relationship between IDI and GII could make significant contributions to shaping more effective policies in development and innovation.

Despite the extensive use of IDI and GII as benchmarking tools, there remains a significant research gap regarding the direct relationship between these two indices. While prior studies have acknowledged the individual roles of ICT development and innovation capacity in economic growth, the extent to which a country's ICT infrastructure influences its innovation performance remains underexplored. This study aims to fill this gap by empirically analyzing the correlation between IDI and GII, thereby assessing how digital infrastructure impacts national innovation capacity.

While both the ICT Development Index (IDI) and the Global Innovation Index (GII) serve as crucial benchmarks for assessing technological progress and innovation capacity, the direct relationship between these indices remains underexplored. Existing literature lacks a comprehensive examination of how digital infrastructure development, as measured by IDI, influences national innovation performance, as reflected in GII scores. This gap presents a critical research problem that requires further empirical investigation.

This study seeks to answer the following primary research question:

- Is there a significant relationship between the total IDI score and its sub-dimensions, and the total GII score and its sub-dimensions across countries?

In addition, the study explores the following sub-questions:

- How do the sub-dimensions of IDI—Universal Connectivity and Meaningful Connectivity—impact the sub-dimensions of GII, such as Institutions, Human Capital & Research, Infrastructure, Business Sophistication, Knowledge & Technology Outputs, and Creative Outputs?
- Do higher levels of ICT infrastructure correspond to stronger innovation outputs across different income groups?

- What policy implications can be derived from the relationship between IDI and GII to enhance national innovation performance?

This study aims to fill a gap in the existing literature by providing a comprehensive analysis of how digital infrastructure influences innovation at the national level. The findings will offer valuable insights for policymakers, helping them design strategies that integrate technological development with innovation-driven economic growth.

Understanding this relationship is critical for policymakers and economic strategists, as it provides a data-driven foundation for designing policies that integrate technological development with innovation growth. By identifying how improvements in ICT infrastructure contribute to a nation's ability to innovate, this research offers valuable insights into optimizing national development and innovation strategies. The findings will be particularly relevant for governments aiming to align their digital transformation agendas with sustainable economic growth and global competitiveness.

2. Literature Review

The impact of Information and Communication Technology (ICT) development on innovation performance has been extensively investigated in recent years. A direct relationship has been identified between ICT development and global innovation, with both the Information and Communication Technology Development Index (IDI) and the Global Innovation Index (GII) playing a crucial role in assessing countries' innovation capacities (Nasir & Zhang, 2024).

A recent study analyzing innovation factors in 105 countries examined the relationship between ICT infrastructure and innovation outcomes, concluding that ICT development directly enhances innovation efficiency (Nasir and Zhang, 2024). Similarly, Bate, Wachira, and Danka (2023) conducted an innovation performance analysis of 63 countries and found that the relationship between GII and ICT development varies depending on national income levels (Bate et al., 2023).

Oturakci (2023) applied canonical correlation analysis to conduct a comprehensive assessment of GII and its link to economic and technological factors, demonstrating that ICT development plays a statistically significant role in enhancing innovation capacity (Oturakci, 2023). Furthermore, Khan et al. (2021) conducted a comparative study between India and China, investigating the effects of ICT infrastructure on innovation performance. Their findings suggested that ICT infrastructure has a bidirectional relationship with innovation outcomes, influencing and being influenced by innovation performance (Khan et al., 2021).

A study by Choi and Kim (2020) analyzed the relationship between ICT infrastructure, investment environment, and innovation performance, highlighting that ICT investments and regulatory frameworks significantly impact innovation outcomes, reinforcing the strong link between IDI and GII. Additionally, Vukoszavlyev (2019) examined the correlation between GII and economic indicators, finding that ICT development supports the innovation ecosystem and contributes to economic growth. Moreover, Niebel (2018) argues that digitalization significantly contributes to innovation-driven economic growth, emphasizing that ICT infrastructure plays a crucial role in shaping a country's innovation ecosystem.

The Information and Communication Technology Development Index (IDI), developed by the International Telecommunication Union (ITU), is a comprehensive measure of ICT development across countries, capturing dimensions of access, usage, and skills. It provides an essential benchmark for assessing the digital divide and monitoring ICT progress globally (ITU, 2023). ICT has been consistently highlighted in the literature as a fundamental driver of economic growth, innovation, and global competitiveness. Studies emphasize that advancements in ICT infrastructure and capabilities are not

only enablers of technological progress but also catalysts for economic and social transformation (Ollo-López & Aramendía-Muneta, 2012; Pradhan et al., 2022). Furthermore, ICT adoption is regarded as a crucial determinant of national innovation performance, as it enhances connectivity, facilitates knowledge sharing, and enables advanced technological applications (Nasir & Zhang, 2024).

Similarly, the Global Innovation Index (GII), developed by the World Intellectual Property Organization (WIPO), serves as a holistic tool for evaluating a nation's innovation capacity and performance. By integrating metrics such as institutions, human capital, infrastructure, and innovation outputs, the GII provides insights into how countries develop and leverage innovation to enhance economic competitiveness (WIPO, 2022). The GII and IDI overlap in capturing the critical role of infrastructure, market sophistication, and human capital as key determinants of economic and innovation success. Studies have indicated that well-developed ICT infrastructure contributes positively to national innovation performance, as measured by the GII, by fostering digital transformation, reducing transaction costs, and enabling collaborative innovation (Bate et al., 2023).

The relationship between ICT development, as captured by IDI, and innovation performance, as measured by GII, has drawn significant attention in recent studies. Pradhan et al. (2022) examined G-20 economies and demonstrated a positive correlation between ICT development and innovation outputs, underscoring the importance of digital infrastructure and ICT skills in fostering innovation ecosystems. Their findings suggest that ICT acts as a conduit for innovation by enabling knowledge dissemination, improving productivity, and facilitating collaboration across sectors. Similarly, Castellacci and Natera (2013) argue that the absorptive capacity of a country, heavily influenced by ICT development, plays a critical role in determining its innovation outcomes. Empirical studies have further corroborated these findings, demonstrating that nations with advanced ICT infrastructures tend to experience higher innovation performance due to enhanced digital readiness and technological capabilities (Choi & Kim, 2020; Khan et al., 2021).

The GII 2024 report further highlights the importance of ICT in innovation systems, noting that countries with advanced ICT infrastructures, such as Singapore and South Korea, consistently rank high in innovation performance. These nations leverage their robust digital ecosystems to drive technological advancements, high-tech manufacturing, and creative outputs, demonstrating the interconnectedness of ICT and innovation (WIPO, 2024). This is supported by findings from Zhu and Kraemer (2005), who note that countries investing in ICT infrastructure tend to experience significant gains in business innovation and productivity. In a comparative study between India and China, Khan et al. (2021) found a bidirectional relationship between ICT infrastructure and GII, illustrating how improvements in ICT capabilities reinforce innovation performance, while increased innovation efforts further enhance ICT adoption.

Ollo-López and Aramendía-Muneta (2012) extend this argument by illustrating that ICT adoption improves firm-level competitiveness, facilitating access to global markets and enhancing operational efficiency. Their study highlights that ICT's impact is particularly pronounced in areas such as knowledge and technology outputs, where digital tools enable innovation through increased collaboration and data sharing. The World Bank (2022) adds that ICT-driven innovation is critical in reducing barriers for small and medium-sized enterprises (SMEs), fostering inclusive growth, and supporting sustainable development. Recent research by Oturakci (2023) reinforces these findings by demonstrating that digital transformation significantly affects countries' innovation rankings, as measured by the GII, with a strong positive correlation between ICT investment and national innovation outputs.

Despite its transformative potential, challenges persist. The digital divide remains a significant issue, with disparities in ICT access and skills hindering the equitable distribution of innovation benefits. Mitra et al. (2023) critique the oversimplified narrative of techno-solutionism, which assumes that ICT alone can address complex societal challenges such as inequality and climate change. They emphasize the need for comprehensive policy frameworks that integrate ICT with broader socio-economic and institutional reforms. Additionally, while ICT development positively impacts innovation performance, its effectiveness varies across countries due to differences in regulatory environments, digital literacy, and financial constraints (Vukoszavlyev, 2019).

While ICT development has been widely recognized as a driver of innovation and economic transformation, an overly deterministic view of technology as a universal solution has been critiqued under the concept of Techno-Solutionism. Morozov (2013) argues that Techno-Solutionism assumes that complex social, economic, and institutional problems can be solved merely through technological advancements, disregarding structural and systemic inequalities. In the context of innovation, this perspective risks oversimplifying the factors contributing to national innovation performance by overlooking critical elements such as governance, human capital investment, and regulatory frameworks (Mitra et al., 2023).

Additionally, research suggests that while digital infrastructure is necessary for innovation, it is not a sufficient condition on its own. Khan et al. (2021) highlight that disparities in ICT access, digital literacy, and financial resources create an uneven playing field, where high-income countries benefit disproportionately from digital transformation, whereas low-income nations struggle to leverage ICT for innovation effectively. Furthermore, excessive reliance on technological solutions without addressing underlying social challenges can lead to "innovation stagnation," where technological advancements fail to translate into broad-based economic and social progress (Niebel, 2018).

The critiques of Techno-Solutionism suggest that for ICT-driven innovation to be truly effective, it must be accompanied by well-structured policies that ensure equitable access to digital tools, digital literacy programs, and inclusive economic frameworks. Without these elements, ICT development alone may reinforce existing socio-economic disparities rather than mitigating them (Vukoszavlyev, 2019).

In conclusion, the interplay between IDI and GII underscores the importance of ICT as a foundational pillar of innovation ecosystems. While advanced ICT infrastructure and capabilities are strongly correlated with high innovation performance, addressing systemic barriers and ensuring equitable access to digital resources are critical for maximizing ICT's potential. Future research should explore the longitudinal effects of ICT investments on innovation outcomes, particularly in low-income regions where digital disparities persist.

The increasing interconnection between ICT development and innovation performance, as evidenced in the existing literature, highlights the necessity of examining their relationship in greater detail. While prior studies have established correlations between IDI and innovation outputs (Pradhan et al., 2022; WIPO, 2024), the specific mechanisms through which ICT dimensions, such as connectivity and meaningful usage, influence GII sub-dimensions, including institutions and creative outputs, remain underexplored. This study aims to bridge this gap by providing a nuanced analysis of the relationships between IDI and its sub-dimensions with GII and its components. "Is there a significant relationship between the total IDI score and its sub-dimensions, and the total GII score and its sub-dimensions across countries?" research question guided for the research.

3. Method

3.1. Research Design

In the current study, a correlational research method, one of the relational screening models, was utilized. A correlational research method examines the relationship between two or more variables without manipulating them, making it particularly suitable for understanding naturally occurring associations (Creswell & Creswell, 2018). This method is frequently employed in studies investigating the interaction of quantitative variables across large datasets, where the aim is to identify patterns and strengths of relationships (Fraenkel et al., 2019).

The correlational method was selected as the most appropriate approach for this study because it allows for the examination of the relationships between countries' scores on the ICT Development Index (IDI) and the Global Innovation Index (GII), as well as their respective sub-dimensions. This approach aligns with prior studies in the field that explore the associations between technological development and innovation performance using similar methodological frameworks (Pradhan et al., 2022; Yousefi, 2011). Additionally, correlational research provides valuable insights into the strength and direction of relationships, which is critical for addressing the research questions and hypotheses posed in this study.

By employing a correlational design, this research aims to contribute to the growing body of literature examining the interplay between digital infrastructure, connectivity, and innovation systems, as emphasized by Castellacci and Natera (2013). The method is also particularly advantageous for large-scale comparative studies, as it enables the analysis of associations across diverse contexts while maintaining methodological rigor (Bryman, 2016).

3.2. Data Collection Tool

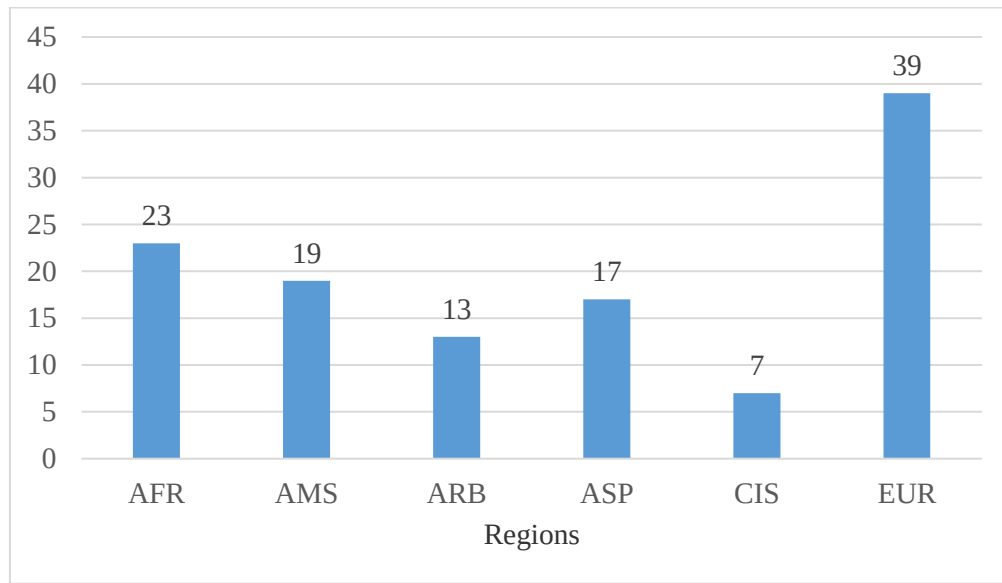
The data used in this study were obtained from the latest available reports and datasets provided by the International Telecommunication Union (ITU) and the World Intellectual Property Organization (WIPO). IDI data was retrieved from the 2023 ITU report titled "Measuring Digital Development: Facts and Figures 2023" (International Telecommunication Union [ITU], 2023). This dataset provides country-level scores for Universal Connectivity and Meaningful Connectivity, which were used to compute the IDI scores in this study. GII data was obtained from the "Global Innovation Index 2023" report, published by WIPO in collaboration with INSEAD and Cornell University (World Intellectual Property Organization [WIPO], 2023). The dataset includes the rankings and scores for GII and its sub-dimensions, covering 132 economies.

All data used correspond to the most recent 2023 release of these indices. However, it should be noted that the ITU discontinued the IDI's full publication after 2017 due to data availability issues. Therefore, the 2023 IDI dataset used in this study follows ITU's revised methodology, which focuses on the two sub-dimensions: Universal Connectivity and Meaningful Connectivity. The datasets provided by ITU and WIPO contain comprehensive country-level statistics. However, a few countries had missing data points for some sub-dimensions, particularly in the GII dataset. To maintain consistency, countries with missing IDI or GII scores were excluded from the analysis. In cases where sub-dimension values were missing but the total index score was available, interpolation methods were considered; however, ultimately, only countries with complete data were included to ensure methodological rigor. The final dataset used in this study includes 118 countries, as indicated in Figure 3. Thus, the decision to employ Spearman correlation analysis was methodologically justified based on the empirical evidence from normality tests, ensuring the statistical rigor of the analysis.

In this study, data on telecommunications development and economic growth from the 2023 IDI report for 118 countries, categorized under six regions (Africa-AFR, Americas-AMS, Arab States-ARB, Asia Pacific-ASP, Commonwealth of Independent States-CIS, Europe-EUR), as well as data on economic innovation ecosystem performance from the 2023 GII report for these countries, have been utilized. The number of countries whose data were used in the study, classified by regions, is presented in Figure 3.

Figure 3

Region Countries Counts

As shown in Figure 3, the study group consists of data on the IDI and GII sub-dimensions for a total of 118 countries, including 23 from the Africa region, 19 from the Americas region, 13 from the Arab States region, 17 from the Asia-Pacific region, 7 from the Commonwealth of Independent States region, and 39 from the Europe region.

3.3. Data Analysis

In calculating the IDI score (IDIS) of countries, the Universal Connectivity score (UCS) and the Meaningful Connectivity score (MCS), which are sub-dimensions of the IDI, were used (ITU, 2023). The IDI scores of countries were calculated by taking the arithmetic mean of these two scores, as shown in Formula 1.

$$\text{Formula 1: IDIS} = (\text{UCS} + \text{MCS}) / 2$$

The Universal Connectivity scores (UCS) of countries were calculated by taking the arithmetic mean of their “Individuals using internet (%)” score (UCS1), “Households with Internet Access at Home (%)” score (UCS2), and “Mobile-broadband subscriptions per 100 inhabitants” score (UCS3), as shown in Formula 2.

$$\text{Formula 2: UCS} = (\text{UCS1} + \text{UCS2} + \text{UCS3}) / 3$$

The Meaningful Connectivity scores (MCS) of countries were calculated using the scores for “Population covered by at least a 3G mobile network (%)” (MC1_a), “Population covered by at least a 4G/LTE mobile network (%)” (MC1_b), “Mobile broadband Internet traffic per subscription (GB)” (MC2), “Fixed broadband Internet traffic per subscription (GB)” (MC3), “Mobile data and voice high-

consumption basket price (% GNI p.c.)” (MC4), “Fixed-broadband Internet basket price (as % GNI p.c.)” (MC5), and “Individuals owning a mobile phone (%)” (MC6), as shown in Formula 3:

Formula 3: $MCS = ((0.4 \times MC1\_a + 0.6 \times MC1\_b) + ((\ln(MC2 + 1) - \ln(1)) / (\ln(MC2 + 1) - \ln(1)) \times 100) + ((\ln(MC3 + 1) - \ln(1)) / (\ln(MC3 + 1) - \ln(1)) \times 100) + MC4 + MC5 + MC6) / 6$

The GII score of countries was calculated by taking the simple arithmetic mean of the input and output sub-indices. The Innovation Input sub-index includes scores for Institutions (INST), Human Capital (HC), Infrastructure (INF), Market Sophistication (MS), and Business Sophistication (BS). The Innovation Output sub-index includes scores for Knowledge and Technology Outputs (KTO) and Creative Outputs (CO). The formula used by WIPO (2023) to calculate the GII score (GIIS) for countries is shown in Formula 4.

Formula 4: $GIIS = (INST + HC + INF + MS + BS + KTO + CO) / 7$

To determine the relationship between countries' IDI levels and GII levels, Spearman's Rank-Order Correlation was used due to the lack of normal distribution in the data, as indicated by the results of the Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilk normality tests. Spearman correlation is a nonparametric test that assesses the strength and direction of monotonic relationships between two variables, making it suitable for the current dataset. For interpretation, thresholds proposed by Cohen (1988, 1992) for correlation effect sizes were adapted: correlations up to 0.20 indicate small effects, correlations between 0.20 and 0.50 suggest medium effects, and correlations greater than 0.50 reflect large effects. Cohen noted that these thresholds are relative and should be contextualized within the specific field of study and the nature of the research methods employed (Cohen, 1988, p. 25). Regression analysis was not conducted as the normality assumption required for parametric regression was not met. Instead, the study focuses on interpreting the correlations to explore the relationships between IDI and GII levels and their respective sub-dimensions.

3.4. Ethical Approval

This study adhered to established ethical guidelines and procedural standards throughout the research process. The research was conducted in compliance with institutional and international ethical principles, ensuring the integrity and transparency of the study. No human participants, sensitive data, or personally identifiable information were involved, eliminating the need for formal ethical board approval. However, all data sources were publicly available, and appropriate citations were provided to ensure academic integrity and responsible data usage.

4. Findings

The IDI shows a mean value of 76.87 with a standard deviation of 18.97, indicating substantial variation in ICT development among countries. The skewness value of -1.26 suggests a negatively skewed distribution, meaning that a majority of countries have scores concentrated toward the higher end. The kurtosis value of 0.66 indicates a relatively peaked distribution, reflecting some clustering around the mean.

Table 1*Descriptive Statistics of IDI Dimensions and GII Dimensions*

IDI Dimension	N	Min.	Max.	Mean	Std. Deviation	Skewness	Kurtosis
IDI	118	23,00	98,20	76,87	18,97	-1,26	0,66
Universal Connectivity	118	11,70	100,00	71,56	22,40	-0,998	0,06
Meaningful Connectivity	118	32,80	99,30	82,18	16,62	-1,67	1,84

The first dimension, Universal Connectivity, has a mean of 71.56 and a standard deviation of 22.40, which highlights a wider variability compared to the overall IDI. The skewness value of -0.998 indicates a mild negative skew, showing that countries tend to cluster toward higher connectivity scores. The kurtosis value of 0.06 suggests a distribution that is close to normal, with minimal extremity in the values. These findings suggest that while access to ICT infrastructure varies significantly across countries, many countries perform relatively well in terms of basic connectivity.

In contrast, Meaningful Connectivity, the second dimension of IDI, exhibits the highest mean value of 82.18 with a standard deviation of 16.62, reflecting strong performance in the quality and utility of ICT use among the sampled countries. The skewness value of -1.67 demonstrates a pronounced negative skew, indicating that most countries have high-quality ICT connections. Additionally, the kurtosis value of 1.84 reflects a more peaked distribution with greater clustering around higher scores, suggesting that meaningful connectivity is less varied and more consistently developed compared to universal connectivity.

Overall, the descriptive analysis highlights the varying levels of ICT development among countries, with Meaningful Connectivity showing a relatively more uniform and higher performance compared to Universal Connectivity. These results emphasize the importance of not only expanding access to ICT but also ensuring the quality and effectiveness of its use to maximize its impact on development and innovation systems.

Table 2*Descriptive Statistics of GII*

GII Dimension	N	Min.	Max.	Mean	Std. Deviation	Skewness	Kurtosis
Global Innovation Index	118	10,30	67,60	33,14	14,09	0,58	-0,60
Institutions	118	30,90	93,30	63,50	14,27	0,30	-0,52
Human Capital	118	7,70	65,40	34,50	15,65	0,32	-1,05
Infrastructure	118	16,10	75,60	46,28	14,13	0,01	-0,73
Market Sophistication	118	13,90	74,00	45,68	10,54	0,30	0,43
Business Sophistication	118	8,50	66,30	37,39	12,30	0,36	-0,51
Knowledge and Technology Outputs	118	1,60	72,10	27,46	16,93	0,73	-0,32
Creative Outputs	118	5,10	63,90	29,45	15,57	0,32	-0,94

Table 2 presents the descriptive statistics for the GII and its sub-dimensions. The GII itself exhibits a mean value of 33.14, with a standard deviation of 14.09, indicating considerable variation in innovation capacity among the countries. The skewness value of 0.58 suggests a slight positive skew, implying that a greater number of countries have scores below the mean, while the kurtosis value of -0.60 indicates a relatively flat distribution with fewer extreme values.

Among the dimensions of GII, Institutions displays a mean of 63.50 and a standard deviation of 14.27, highlighting that institutional quality is relatively stable across countries. Its skewness (0.30) and kurtosis (-0.52) values suggest a near-normal distribution. Human Capital, with a mean of 34.50 and a standard deviation of 15.65, shows greater variability, reflecting disparities in education and research capabilities across the countries. The negative kurtosis value of -1.05 indicates a flatter distribution with fewer extreme values.

Infrastructure has a mean of 46.28 and a standard deviation of 14.13, with a near-symmetric distribution (skewness = 0.01) and moderately flat kurtosis (-0.73). This reflects relatively consistent access to basic and technological infrastructure. Market Sophistication, with a mean of 45.68 and a standard deviation of 10.54, exhibits the lowest variability among the dimensions, suggesting more uniformity in market conditions across countries. Its positive kurtosis (0.43) suggests a slightly peaked distribution with values clustering around the mean.

Business Sophistication, characterized by a mean of 37.39 and a standard deviation of 12.30, demonstrates moderate variability. The distribution is slightly positively skewed (0.36), indicating a few countries with significantly higher scores. On the other hand, Knowledge and Technology Outputs and Creative Outputs reveal the lowest mean values (27.46 and 29.45, respectively) among the dimensions, coupled with relatively high standard deviations (16.93 and 15.57), which highlight significant disparities in technological advancements and creative industry contributions among the sampled countries. The positive skewness of Knowledge and Technology Outputs (0.73) suggests a concentration of countries with lower scores, while the near-normal skewness of Creative Outputs (0.32) points to a more balanced distribution.

In summary, the descriptive analysis indicates considerable heterogeneity across countries in terms of innovation performance, with notable disparities in the outputs of technological and creative activities. While institutional and infrastructural factors show more uniformity, dimensions like human capital and innovation outputs underscore the uneven development of critical components of innovation systems.

Table 3

Kolmogorov-Smirnov and Shapiro Normality Tests of IDI, IDI levels, GII and GII Levels

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	p	Statistic	Df	p
IDI	0,17	118	0,000	0,85	118	0,000
U. Connectivity	0,19	118	0,000	0,89	118	0,000
M. Connectivity	0,22	118	0,000	0,76	118	0,000
GII	0,11	118	0,001	0,95	118	0,000
Institutions	0,09	118	0,030	0,97	118	0,010
H. Capital	0,09	118	0,032	0,95	118	0,000
Infrastructure	0,05	118	0,200*	0,99	118	0,220
M.Sophist.	0,06	118	0,200*	0,99	118	0,540
B. Sophistication	0,07	118	0,200*	0,98	118	0,030
K.&T. Outputs	0,11	118	0,001	0,94	118	0,000
C. Outputs	0,09	118	0,001	0,96	118	0,000

The Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilk tests indicate that most of the variables in the study do not meet the assumption of normal distribution ($p < 0.05$). Specifically, variables such as IDI, GII, and their sub-dimensions, including Universal Connectivity, Meaningful Connectivity, Knowledge & Technology Outputs, and Creative Outputs, do not exhibit normal distribution. However, the variables Infrastructure and Market Sophistication were found to follow normal distribution with $p \geq 0.05$. Since

normal distribution was not generally observed, a non-parametric test, the Spearman correlation test, was conducted to examine the relationships between IDI and its sub-dimensions and GII and its sub-dimensions.

Table 4

Spearman Correlation Matrix between IDI Levels and GII Levels of The Countries

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
IDI	1										
U. Connectivity	,987*	1									
M. Connectivity	,954*	,903*	1								
GII	,847*	,819*	,839*	1							
Institutions	,826*	,804*	,800*	,863*	1						
H. Capital	,842*	,814*	,834*	,942*	,847*	1					
Infrastructure	,879*	,849*	,868*	,937*	,881*	,953*	1				
M.Sophist.	,679*	,661*	,655*	,804*	,757*	,761*	,796*	1			
B. Sophist.	,829*	,800*	,813*	,937*	,858*	,935*	,947*	,846*	1		
K.&T. Outputs	,826*	,794*	,826*	,956*	,846*	,956*	,940*	,808*	,949*	1	
C. Outputs	,810*	,779*	,805*	,951*	,860*	,947*	,948*	,812*	,936*	,791*	1

*. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

To assess the strength of the relationships observed in this study, Cohen's (1988) guidelines for effect size interpretation were used. According to these guidelines, correlation coefficients below 0.10 indicate negligible effects, values between 0.10 and 0.29 suggest small effects, those ranging from 0.30 to 0.49 represent medium effects, and correlations of 0.50 or higher are considered large effects. These thresholds provide a useful framework for evaluating the magnitude of relationships in empirical studies.

The Spearman correlation analysis reveals robust and significant positive relationships between the ICT Development Index (IDI) and its sub-dimensions (Universal Connectivity and Meaningful Connectivity) with the Global Innovation Index (GII) and its sub-dimensions. These findings directly address Research Question 1, confirming the overarching relationship between ICT development and innovation performance. The strong correlation between the total IDI score and the total GII score ($r=0.847$) supports Hypothesis 1, suggesting that countries with higher ICT development levels exhibit greater innovation capacities. Further analysis demonstrates that the sub-dimensions of IDI, Universal Connectivity ($r=0.819$) and Meaningful Connectivity ($r=0.839$), are also significantly correlated with the total GII score. This emphasizes the importance of both ICT access and quality in fostering innovation processes, addressing Research Question 2 and providing evidence for Hypotheses 2 and 3. The findings suggest that high-quality connectivity plays a more substantial role in enabling innovation compared to basic access.

Examining the relationships between IDI and its sub-dimensions with the sub-dimensions of GII, the analysis highlights the substantial influence of digital infrastructure and connection quality on both innovation inputs and outputs. The total IDI score is strongly correlated with Infrastructure ($r=0.879$), Human Capital & Research ($r=0.842$), and Knowledge & Technology Outputs ($r=0.826$), supporting Hypothesis 4. These results indicate that investments in ICT infrastructure significantly enhance knowledge production, technological outputs, and the development of human capital, underscoring ICT's role in strengthening foundational and output-driven aspects of innovation ecosystems.

Strong correlations are also observed between IDI and Creative Outputs, with the total IDI score ($r=0.810$) and its sub-dimensions, Universal Connectivity ($r=0.779$) and Meaningful Connectivity

($r=0.805$), reinforcing the critical role of digital infrastructure in creative industries and cultural innovation. These results also align with Hypothesis 3, which posits that Meaningful Connectivity demonstrates a stronger relationship with creative outputs due to its focus on the quality and effectiveness of ICT use. Moderate-to-strong relationships were observed between Market Sophistication and Universal Connectivity ($r = 0.679$), implying that while ICT infrastructure influences market conditions, additional economic variables may moderate this relationship. Likewise, the correlation between Business Sophistication and IDI ($r = 0.829$) suggests that digital infrastructure fosters innovation within the business sector, but firm-level capabilities and regulatory frameworks may also be determining factors. This indicates that ICT development substantially supports innovation within the business sector, aligning with the broader implications of Research Question 3.

These results indicate that investments in digital infrastructure and connectivity improvements yield substantial benefits for innovation-driven economies. Countries with strong ICT ecosystems tend to exhibit higher innovation outputs, reinforcing prior findings that digital transformation accelerates national competitiveness and economic growth (Castellacci & Natera, 2013; Pradhan et al., 2022). The observed effect sizes highlight the necessity of prioritizing ICT investments to enhance innovation capacity globally. The findings provide strong empirical support for the critical role of ICT development (as measured by IDI) in shaping innovation performance (as captured by GII).

While the overall findings indicate a strong positive relationship between ICT development and innovation performance, further analysis at the regional and country level reveals important differences. In high-income countries, particularly in Northern and Western Europe (e.g., Switzerland, Sweden, and Finland), the strong digital infrastructure captured by IDI aligns with their high innovation outputs, as reflected in their GII scores. These nations benefit from well-developed ICT policies, high R&D investments, and knowledge-intensive economies that foster innovation.

In contrast, many countries in Sub-Saharan Africa and parts of South Asia exhibit lower IDI and GII scores, indicating that limited ICT infrastructure may act as a constraint on innovation. For example, Nigeria and Bangladesh show moderate levels of ICT access but relatively lower scores in innovation outputs. This suggests that beyond digital access, other structural factors—such as institutional quality, education, and funding for R&D—also play a crucial role in enhancing innovation capacity.

A closer comparison of South Korea and Brazil further highlights the role of digital connectivity in innovation. South Korea, which ranks among the top in both IDI and GII, has a robust ICT infrastructure that supports high-tech manufacturing and knowledge-based industries. Brazil, despite having a growing ICT sector, still faces challenges in translating digital development into higher innovation outputs, as indicated by a weaker correlation between its IDI and GII sub-dimensions.

These regional and country-specific trends suggest that while ICT development is a key enabler of innovation, its impact varies depending on economic context, policy frameworks, and investment in complementary assets such as education and research. Future research could further explore how digital transformation strategies differ across regions and their implications for innovation-driven growth.

These results demonstrate that investments in digital infrastructure and ensuring high-quality connectivity significantly contribute to enhancing innovation inputs, such as human capital and infrastructure, as well as key outputs, including creative and technological advancements. However, as the regional and country-level comparisons suggest, the extent of this impact varies depending on economic structures, policy environments, and investment levels. High-income economies such as Switzerland, Sweden, and South Korea leverage advanced ICT ecosystems to sustain innovation, while regions with lower digital infrastructure, including parts of Sub-Saharan Africa and South Asia, face barriers in translating digital access into innovation-driven growth. This contrast highlights the

importance of complementary policies that go beyond ICT development, including investments in education, institutional quality, and R&D funding.

The study underscores the necessity of a context-specific approach to digital infrastructure investments, where policymakers tailor strategies to regional needs and economic conditions. Strengthening ICT ecosystems is crucial for fostering sustainable development globally, but its effectiveness depends on the integration of digital policies with broader innovation strategies. Future research should further explore how digital transformation policies can be adapted to different regional contexts to maximize innovation potential.

5. Result, Discussion and Conclusion

The findings of this study emphasize the significant role of ICT Development Index (IDI) and its sub-dimensions (Universal Connectivity and Meaningful Connectivity) in shaping the innovation capacity, as measured by the Global Innovation Index (GII) and its sub-dimensions. These results are consistent with existing literature highlighting the transformative impact of ICT infrastructure and quality on fostering innovation ecosystems (OECD, 2021; United Nations Conference on Trade and Development [UNCTAD], 2020). The strong positive correlation between the total IDI and GII scores ($r=0.847$) provides compelling evidence that higher ICT development levels translate into enhanced innovation performance across countries. This relationship underscores the importance of digital technologies in enabling countries to bridge gaps in their innovation systems.

The analysis further reveals the differential impacts of IDI sub-dimensions. Universal Connectivity, which measures ICT access, and Meaningful Connectivity, which evaluates the quality and utility of ICT usage, are both positively and significantly correlated with GII scores ($r=0.819$ and $r=0.839$, respectively). These findings align with prior research suggesting that access to basic digital infrastructure is a prerequisite for innovation, but it is the effective and meaningful use of ICT that ultimately drives higher innovation outputs (World Bank, 2022; Yousefi, 2011).

Examining the relationship between IDI and GII sub-dimensions highlights specific pathways through which ICT influences innovation. The strong correlations between IDI and Infrastructure ($r=0.879$) and Human Capital & Research ($r=0.842$) suggest that countries with better-developed ICT infrastructure also excel in building human capital and research capacity. This observation supports the argument that ICT acts as an enabler for educational advancements, research activities, and knowledge dissemination (Lopez-vega and Tell, 2021). Additionally, the robust relationships with Knowledge and Technology Outputs ($r=0.826$) and Creative Outputs ($r=0.810$) highlight the impact of ICT on both technological advancements and cultural innovation, reinforcing the dual role of digital infrastructure in fostering both economic and creative development (UNESCO, 2020).

Despite these positive findings, disparities in ICT and innovation development remain significant among countries, as evidenced by the wide standard deviations in both IDI and GII dimensions. This variation reflects challenges related to unequal access to digital resources and uneven levels of capacity development. Prior studies have pointed out that barriers such as affordability, digital literacy, and institutional constraints limit the transformative potential of ICT in less-developed regions (Castellacci & Natera, 2013; ITU, 2023). Addressing these barriers is critical to ensuring that the benefits of ICT-driven innovation are equitably distributed.

The results of this study have important implications for policymakers. First, investments in ICT infrastructure should not only aim to expand basic connectivity but also prioritize the enhancement of quality and meaningful use. Policies targeting improvements in Universal Connectivity and Meaningful Connectivity can foster a more robust and inclusive innovation ecosystem. Second, the strong

correlation between ICT development and innovation outputs highlights the need for integrated strategies that link digital infrastructure initiatives with innovation policies. For instance, fostering collaborations between the ICT sector and creative industries could amplify the impact of digital technologies on cultural and technological innovation.

Future research should explore the dynamic interactions between ICT development and other dimensions of innovation, such as societal and cultural factors, which were beyond the scope of this study. Additionally, longitudinal analyses could provide insights into the long-term effects of ICT investments on innovation performance. Expanding the scope to include qualitative analyses, such as case studies of successful ICT-driven innovation policies, would also enrich understanding and offer practical lessons for policymakers.

In conclusion, this study underscores the critical importance of ICT in shaping the innovation capacities of countries. By strengthening digital infrastructure and ensuring equitable access to high-quality connectivity, nations can unlock the full potential of ICT to drive innovation, economic growth, and sustainable development. These findings contribute to the growing body of evidence advocating for the strategic integration of ICT into innovation policies to achieve broader societal and economic goals.

This study provides empirical insights into the relationship between the ICT Development Index (IDI) and the Global Innovation Index (GII). However, further research is needed to analyze this relationship more comprehensively. Future studies could employ time series analysis to examine how the IDI-GII relationship evolves over time, assessing whether the impact of digital technologies on innovation has strengthened in the long term.

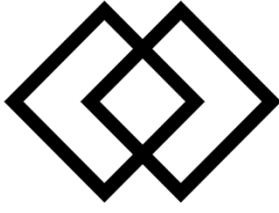
Additionally, panel data analysis could offer a more detailed examination of cross-country variations. By accounting for economic development levels, institutional structures, and policy factors, panel models could provide deeper insights into how the IDI-GII relationship differs across countries. Furthermore, Granger causality tests and dynamic panel models could help determine whether IDI directly drives innovation or whether the relationship is bidirectional. Future research should also incorporate sectoral-level analyses to explore how digital infrastructure influences innovation across different industries. These methodological approaches would enhance the robustness of findings and provide policymakers with more strategic insights.

6. References

- Absalyamova, S., Ivanova, N., Mukhametgalieva, C., & Khusnullova, A. (2018). Relationship between the international universities rankings and indexes of a country's innovation development. In M. Land(Ed.), *International Conference on Mathematical Modelling in Physical Sciences: Vol. 1141. Journal of Physics: Conference Series* (pp. 1-9). <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1141/1/012129>
- Arvanitis, S., Loukis, E. N. & Diamantopoulou, V. (2016). Are ICT, workplace organization, and human capital relevant for innovation? A comparative Swiss/Greek study. *International Journal of the Economics of Business*, 23(3),319–349. <https://doi:10.1080/13571516.2016.1186385>
- Bate, A. F., Wachira, E. W., & Danka, S. (2023). The determinants of innovation performance: An income-based cross-country comparative analysis using the Global Innovation Index (GII). *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 12(20), 1-27. <https://doi.org/10.1186/s13731-023-00283-2>
- Berger, M., & Diez, J. R. (2006). Technological Capabilities and Innovation in Southeast Asia. *Science, Technology and Society*, 11(1), 21-49. <https://dx.doi.org/10.1177/097172180501100105>
- Bryman, A. (2016). *Social research methods* (5. baskı). Oxford University.

- Castellacci, F., & Natera, J. M. (2013). The dynamics of national innovation systems: A panel cointegration analysis of the co-evolution between innovative capability and absorptive capacity. *Research Policy*, 42(3), 579-594. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2012.10.006>
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum.
- Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological Bulletin*, 112(1), 155-159. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.112.1.155>
- Choi, J. Y., & Kim, S. Y. (2020). The effects of ICT infrastructure and investment environment on innovation: Focused on Global Innovation Index. *The Journal of Information Systems*, 29(3), 159-178. <https://doi.org/10.5859/KAIS.2020.29.3.159>
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5. baskı). Sage.
- Dhar, B. K., Shaturaev, J., Kurbonov, K., & Nazirjon, R. (2023). The causal nexus between innovation and economic growth: An OECD study. *Social Science Quarterly*, 104(4), 395-405. <https://doi.org/10.1111/ssqu.13261>
- Farhadi, M., & Ismail, R. (2014). The impact of information and communication technology availability on economic growth. *Research Journal of Applied Sciences, Engineering and Technology*, 7(7), 1226-1231. <https://doi.org/10.19026/rjaset.7.410>
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2019). *How to design and evaluate research in education* (10. baskı). McGraw-Hill.
- ITU (2023). *Measuring digital development – ICT Development Index 2023*. Retrieved August 23, 2024 from: https://www.itu.int/hub/publication/D-IND-ICT_MDD-2023-2/
- Khan, A. T., Khan, S., & Khan, N. A. (2021). Bidirectional linkage between ICT infrastructure and global innovation index-A comparative study between India and China. *Splint International Journal of Professionals*, 8(4), 321-334.
- Khater, A. M. (2022). African's Information and Communications Technology (ICT), Innovations and Economic Growth-Towards region integration: Empirical Evidence of Dynamic GMM Panel Data Approach. *Archives of Business Research*, 10(3), 52-63. <https://doi.org/10.14738/abr.1003.9233>
- Kowal, J., & Paliwoda-Pękosz, G. (2017). ICT for global competitiveness and economic growth in emerging economies: Economic, cultural, and social innovations for human capital in transition economies. *Information Systems Management*, 34(4), 304-307. <https://doi.org/10.1080/10580530.2017.1366215>
- Lopez-Vega, H., & Tell, F. (2021). Technology strategy and MNE subsidiary upgrading in emerging markets. *Technological Forecasting and Social Change*, 167, 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120709>
- Marchenko, T. (2022). Correlation-regression analysis of innovation factor influence on GDP growth. *Science and innovation*, 18(5), 3-15. <https://doi.org/10.15407/scine18.05.003>
- Morone, P., & Taylor, R. (2010). *Knowledge Diffusion and Innovation: Modelling complex entrepreneurial behaviours*. Edward Elgar.
- Morozov, E. (2013). *To save everything, click here: The folly of technological solutionism*. PublicAffairs.

- Mitra, S., Raskin, J. P., & Pansera, M. (2023). *Role of ICT innovation in perpetuating the myth of techno-solutionism*. arXiv.
- Nasir, M. H., & Zhang, S. (2024). Evaluating innovative factors of the global innovation index: A panel data approach. *Innovation and Green Development*, 3(1), 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.igd.2023.100096>
- Niebel, T. (2018). ICT and economic growth – Comparing developing, emerging, and developed countries. *World Development*, 104, 197-211. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2017.11.024>
- OECD. (2021). *The role of digital innovation in promoting sustainable growth*. OECD.
- Olló-López, A., & Aramendía-Muneta, M. E. (2012). ICT impact on competitiveness, innovation and environment. *Telematics and Informatics*, 29(2), 204-210. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2011.08.002>
- Oturakci, M. (2021). Comprehensive analysis of the global innovation index: statistical and strategic approach. *Technology Analysis & Strategic Management*, 35(6), 676-688. <https://doi.org/10.1080/09537325.2021.1980209>
- Pradhan, R.P., Sarangi, A.K., & Sabat, A. (2022). The effect of ICT development on innovation: evidence from G-20 countries. *Eurasian Econ Rev*, 12, 361-371. <https://doi.org/10.1007/s40822-021-00189-y>
- Schwap, (2019). *Global Competitiveness Report 2019*. Retrieved September 8, 2024, from: <https://docs.edtechhub.org/lib/3ITY5U7T>
- Shapiro, S. S., & Wilk, M. B. (1965). An analysis of variance test for normality (complete samples). *Biometrika*, 52(3-4), 591-611. <https://doi.org/10.1093/biomet/52.3-4.591>
- Spearman, C. (1904). The proof and measurement of association between two things. *American Journal of Psychology*, 15(1), 72-101. <https://doi.org/10.2307/1412159>
- UNESCO. (2020). *Culture in the digital transformation: Policy frameworks*. UNESCO.
- UNCTAD. (2020). *Digital economy report: Digitalization as a driver of development*. UNCTAD.
- Vukoszavlyev, S. (2019). The connection between global innovation index and economic well-being indexes. *Applied Studies in Agribusiness and Commerce*, 13(3-4), 87-92. <https://doi.org/10.19041/APSTRACT/2019/3-4/11>
- WIPO (2023). *About the Global Innovation Index*. Retrieved August 28, 2024, from: <https://www.wipo.int/gii-ranking/en/about>
- World Bank. (2022). *Digital development for sustainable growth*. The World Bank.
- World Intellectual Property Organization. (2024). The ICT revolution and the future of innovation and productivity. In *Global Innovation Index 2024: 16th Edition*. Retrieved November, 2024, from: <https://www.wipo.int>
- Yousefi, A. (2011). The impact of information and communication technology on economic growth: evidence from developed and developing countries. *Economics of Innovation and New Technology*, 20(6), 581-596. <https://doi.org/10.1080/10438599.2010.544470>
- Zhu, J., & Kraemer, K. L. (2005). Post-adoption variations in usage and value of e-business by organizations: Cross-country evidence from the retail industry. *Information Systems Research*, 16(1), 61-84. <https://doi.org/10.1287/isre.1050.0045>

Sosyal Bilimler
EKEV AKADEMİ
d e r g i s i

eISSN:2148-0710 - pISSN:1301-6229

Makalenin geliş tarihi: 31.05.2024
1.Hakem Rapor Tarihi: 17.10.2024
2.Hakem Rapor Tarihi: 03.11.2024
3.Hakem Rapor Tarihi: 20.01.2025
Yayına Kabul Tarihi: 23.01.2025

DIŞ TİCARETİN GÜMRÜK VERGİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: MERSİN İLİ ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME¹

Abdullah Burhan BAHÇE*-Adnan ÖZDEMİR**

Öz

Gümrük vergileri, Türkiye'de hem ithalat hem de ihracat işlemlerinde uygulanmakta ve çoğunlukla ithalat işlemlerine eklenmektedir. Uzun yıllar boyunca vergi gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan bu vergiler, ekonomik entegrasyon ve çeşitli ikili ve çok taraflı anlaşmalar sayesinde diğer yerel vergilerden muaf tutulmaktadır. Ancak gümrük vergilerinin sanayi sektörü üzerindeki etkileri, özellikle yerli üreticiler üzerindeki etkisi hâlâ yeterince anlaşılmamış bir konudur. Bu çalışma, Mersin ilindeki organize sanayi bölgeleri açısından dış ticaretin gümrük vergileri üzerindeki etkilerini incelemeyi hedeflemekte ve bu vergilerin devlet bütçesindeki yerini ele almaktadır. Araştırma, 2009-2022 yılları arasında Mersin organize sanayi bölgesinde toplanan gümrük vergileri verilerini temel almakta; TUIK verileri, akademik çalışmalar, YÖK tezleri, ilgili odaların resmi sayfaları ve çeşitli kurumlardan alınan bilgilerle desteklenmektedir. Toplanan bilgiler, betimleyici analitik bir araştırma ile karşılaştırılarak tartışılmıştır. Sonuçlar, Mersin'in dış ticaretinde 2019 yılına kadar bir iyileşme yaşandığını ve ithalat kapasitesinin güçlendiğini göstermiştir. Bu iyileşmede serbest bölge ve gümrüklü antrepoların Mersin ilinin ihracatına katkısı etkili olmuştur. Ancak, 2020 yılı ve sonrasında pandemi ve deprem gibi olumsuz durumlar nedeniyle faaliyetlerdeki trendin düşüşe geçtiği gözlenmiştir. 2009-2023 yılları arasında Mersin'deki sanayi girişimlerinin Türkiye içindeki payı %2.20- %2.30 aralığında sabit kalmış, bu durum Mersin'in sanayi açısından istikrarlı bir performans sergilediğini fakat diğer bölgelerle belirgin bir fark yaratmadığını göstermektedir. Bu çalışma, ekonomik ve ticari politikaların sürdürülebilir büyüme için dikkatli bir şekilde yönetilmesinin kritik önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dış ticaret politikası, Gümrük vergileri, Organize sanayi bölgeleri.

Jel kodu: H20, H25, K34, F38

Effects of Foreign Trade on Customs Duties: An Evaluation with Regards to Mersin Province Organized Industrial Zones

Abstract

Customs duties in Turkey are levied on both import and export transactions, primarily added to import transactions. These taxes, which have constituted a significant part of tax revenues for many years, are exempt from other local taxes thanks to economic integration and various bilateral and multilateral agreements. However, the impact of customs duties on the industrial sector, particularly domestic producers, remains poorly understood. This study examines the impact of foreign trade on customs duties from the perspective of organized industrial zones (OIZs) in Mersin province and investigates the position of these duties in the state budget. This research is based on customs duty data collected in the Mersin OIZ between 2009 and 2022 and is supported by TUIK data, academic studies, YÖK theses, official pages of relevant chambers, and information obtained from various institutions. The collected data were compared and discussed using a descriptive analytical method. The results showed that there was an improvement in Mersin's foreign trade and the import capacity was strengthened until

¹ Bu çalışma Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Finansman Anabilim Dalında Doç. Dr. Abdullah Burhan BAHÇE'nin danışmanlığında yürütülen Adnan ÖZDEMİR'in "Dış Ticaretin Gümrük Vergileri Üzerindeki Etkileri: Mersin İli Organize Sanayi Bölgeleri Açısından Bir Değerlendirme" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Maliye Bölümü, Mali Hukuk Ana Bilim Dalı, abdullah.bahce@dpu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4730-1332>

** Bilim Uzmanı, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Finansman Ana Bilim Dalı, adnanozdemir3356@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0000-3809-272X>

2019. The contribution of free zones and bonded warehouses to Mersin province's exports was effective in this improvement. However, it has been observed that the trend in activities has decreased in 2020 and beyond due to negative situations such as pandemics and earthquakes. Between 2009 and 2023, the share of industrial enterprises in Mersin in Turkey remained constant between 2.20% and 2.30%, which shows that Mersin exhibited a stable performance in terms of industry but did not create a significant difference with other regions. This study highlights the critical importance of carefully managing economic and trade policies for sustainable growth.

Keywords: Customs duties, Foreign trade, Organized industrial zones.

Jel Code: H20, H25, K34, F38

1. Giriş

Ülkeler, dış ticaret yaparken genellikle gümrük vergileri gibi çeşitli vergilendirme yöntemleriyle karşılaşmaktadır. Dış ticaretten alınan vergilerin ithalat ve ihracat üzerinde inkâr edilemez bir etkisi bulunmaktadır. Bu vergiler, ithalat ve ihracat faaliyetlerine etkide bulunarak yerel üreticilerin rekabet gücüne katkıda bulunmaktadır. Dış ticaret yapılırken, ulusal üreticilerin korunması önemlidir. Bu bakımdan tedarikçi ülke seçimi ve ithalat politikaları göz önünde bulundurulması gereken faktörlerdendir. Çünkü doğru tedarikçi seçiminin, ithalat sürecinin kesintisiz ve başarılı bir şekilde ilerlemesine katkı sağlamasının yanı sıra; yabancı tedarikçilerle iş birliğinin, uluslararası ticaret ağını genişletme ve karlı pazarlara erişim sağlama imkânı bulunmaktadır. İthalat ve ihracat faaliyetlerinin olumlu ve olumsuz etkilerinin göz önünde bulundurulması gibi dış ticaret stratejilerinin belirlenmesi önemlidir. Dış ticaretin karmaşıklığının ortadan kaldırılması ve ülkelerin karşılaştığı vergi sistemlerinin anlaşılabilir olması kritik öneme sahiptir. Çalışmanın önemi, dış ticaretin karmaşıklığını ve ülkelerin karşılaştığı vergi sistemlerini anlamak ve dış ticaretin gümrük vergileri üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Bu açıdan dış ticaretteki önemli etkisi nedeniyle analize Mersin ili organize sanayi bölgeleri dâhil edilmiştir.

Türkiye’de özellikle Mersin ilinin bulduğu bölge için, gümrük vergilerinin etkileri çok önemlidir. Bu vergiler, yerel ekonomiyi doğrudan etkilemekte ve belirli sektörlerin rekabet avantajını belirlemektedir. Mersin Limanı, Türkiye'nin coğrafi avantajları ve jeopolitik konumu sayesinde Doğu Akdeniz'in en önemli lojistik ve ticaret merkezlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu stratejik konum, limanın bölgesel ticaretin ve ekonomik faaliyetlerin merkezinde yer almasına olanak tanımaktadır. Mersin'in gümrük vergilerinden etkilenme türü ve düzeyi ile vergilerin organize sanayi bölgeleri üzerindeki etkilerini anlamak Mersin ilinin yerel üretim ve istihdam üzerinde stratejiler üretmesine olanak sağlayabilmektedir. Bununla birlikte, Mersin ili içinde bulunduğu bölgenin ekonomik kalkınmasına da önemli ölçüde katkı sunabilmektedir. Bu nedenle, bu çalışma Mersin ili organize sanayi bölgeleri açısından dış ticaretin gümrük vergileri üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamakta ve gümrük vergilerinin bölgesel ekonomik kalkınma üzerindeki dolaylı etkilerini de değerlendirerek, mevcut vergi politikalarının etkinliğini analiz etmektedir.

Çalışmada ele alınan ve bu konuda yapılmış daha önceki çalışmaların bulguları da karşılaştırılmış ve çalışmada elde edilen sonuçlarla diğer çalışmaların ortak noktaları vurgulanmıştır. Bu kapsamda ele alınan bazı çalışmalarda dış ticaretten alınan vergilerin günümüzde etkin biçimde kullanıldığı ve ağırlığının ithalat üzerinden alınan vergilerde olduğu ve kamusal finansmanda dolaylı vergilerin tercih edildiği vurgulanmaktadır (Gerekli, 2014, s. 25; Kolçak, 2013, s. 188; Tokathoğlu, 2005, s. 69). Bazı çalışmalarda ise dış ticaret üzerinden alınan vergilerin herkes tarafından eşit olarak yüklenilmesi ve haksız rekabetin önlenmesinin altı çizilmektedir (Kalpalı, 2007, s. 192). Diğer bazı çalışmalar gümrük vergileri ile yasal mevzuatın sadeleştirilerek vergiye uyumun artırılmasında etkin hale getirilecek otomasyon sistemi ile gümrük işlemlerinin kolaylaştırılmasını önermekte (Şahin, 2017, s. 136) ve son olarak bazı çalışmalarda ise ihracat yapan işletmelerin dış ticaret sermaye şirketleri

yoluyla dolaylı ihracat yapabilecekleri gibi ortak ihracat grupları oluşturarak da ihracat performanslarını artıracabilecekleri önerisi vurgulanmaktadır (Atabay, 2005, s. 214). Çalışmada aynı zamanda Mersin ili gibi sektörel dönüşüme uğrayan illerde (Tomak, 2010, s. 44)'de vurgulanan faktörlere ilişkin öneriler sunulmuştur.

1.1. Kavram Olarak Dış Ticaret ve Gümrük Vergisi

Tarih boyunca ticaret, farklı kültürler ve medeniyetler arasında bir köprü görevi görmüş ve ekonomik kalkınmanın yanı sıra kültürel alışverişi de teşvik etmiştir (Gürsoy, 2007, s. 29). Eski çağlardan itibaren ülkeler kendi sınırları dışındaki diğer ülkelerle mal ve hizmetlerin alım-satımını gerçekleştirmek amacıyla “*dış ticaret*” adı altında alışverişlerde bulunmuşlardır (Toroslu, 1999, s. 1). Dış ticaret yasaları bu çerçevede geliştirilmiş, uluslararası ticari ilişkilerde yerel yasalar, sigortacılık ve taşımacılık kuralları ile uluslararası ticari teamüller ve ilişki kurulan ülkenin mevzuatı çerçevesinde uygulanmaya devam etmiştir (Kemer, 2005, s. 3).

Kuşkusuz ki dış ticaretten alınan vergilerde en uzak geçmişe sahip vergi türü, gümrük vergisidir. Gümrük vergisi mal ve hizmetlerin sınırı aşması ile alınmakta ve bu malların, sınırı aşması halinde ihracat, ithalat ve transit geçişler ile meydana gelmektedir. Bu nedenle gümrük vergileri ihracat, ithalat ve transit gümrük vergisi olmak üzere üç kısımdan oluşmakta ve geçmiş yıllarda ithalat üzerinden alınan vergiler spesifik vergilerden alınmış olsa da günümüzde alınan vergiler daha çok advalorem esasına dayalı alınmaktadır (Tokatlıoğlu, 2005, ss. 48-49). Ülkelerin ithal ettikleri malların, üretimdeki iç piyasayı korumak ve gelir elde etmek amacıyla basit uygulanabilirliği açısından ithalat vergilerinden gelir elde edilmekte ve ayrıca lüks sayılan tüketim malları sınırlandırılıp döviz ihtiyacı azaltılarak tasarruf sağlanmaktadır. İthalattan alınan vergiler; katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, ithal harcı, tek maktu vergisi, ilave gümrük vergisi olarak sıralanabilmektedir (Kolçak, 2013, s. 196; Şahin, 2017, s. 8).

Bir işletmenin ürünlerini uluslararası pazarlara satması olarak tanımlanan ihracat, mevcut ihracat ve gümrük kurallarına uygun olarak gerçekleşmekte ve işletmelerin ürünlerini daha geniş bir kitleye sunarak uluslararası pazarlarda satış yapmasını sağlamaktadır. Bu süreç, işletmelerin dış pazarlara girişini kolaylaştırmakta ve riskini azalmaktadır (Atabay, 2005, s. 11). Gümrük vergileri ve diğer ithal vergiler ithal malların maliyetini yükseltirken ihracat vergileri ihraç mallarının iç maliyetini düşürmektedir. İhracat vergisi gümrük vergisine benzer ürünlerin arz ve talep esnekliklerine bağlanması ithal ürünlerinin maliyet oranıyla, ihraç ürünlerinin maliyetini indirerek, tüketim oluşumunun ithal ürünlerinden ihraç mallarına kaymasına ve ülke kaynaklarının ihracat endüstrisinden ithal ikamesi endüstrilere aktarılması neden olmakta ve ihracat üzerinden alınan vergiler destekleme fiyat istikrar fonu ile telafi edici vergiden meydana gelmektedir (Kolçak, 2013, s. 205).

Gümrük vergileri, ülkelerin gümrük tarifeleri tarafından belirlenen ve ithal edilen veya ihraç edilen malların değerine göre hesaplanan vergilerdir (Akdoğan, 1991, s. 555; Tuncer, 2001, s. 4). Spesifik ve advalorem olmak üzere iki ana sınıfa ayrılmakta ve bileşik vergiler ise her iki türden de unsurlar içermektedir (Tuncer, 2001, s. 12). Gümrük vergileri, yerel üreticileri korumak, belirli sektörleri desteklemek ve uluslararası ticarete yer almak gibi çeşitli amaçlar için kullanılabilir (Seyitoğlu, 2001, s. 130; Üyümez & Gültekin, 2016, s. 345). Günümüze kadar olan dönemde vergilerin büyük bir bölümünü dış ticaret işlemleri almaktayken, günümüz şartlarında ticaretin serbestleşmesi ve tarife indirimleri gibi sebeplerle gümrük vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı önemli düzeyde azalmıştır (Üyümez & Gültekin, 2016, ss. 346-347). Türkiye ve Avrupa Topluluğu arasında gerçekleşen Ankara Antlaşması ve Katma Protokol kapsamında Topluluk kökenli sanayi ürünleri için gümrük vergileri Türkiye'nin Avrupa pazarlarına daha fazla entegrasyonunu sağlamak ve Türk sanayi ürünlerinin Avrupa pazarlarında rekabet edebilirliğini artırmak amacıyla atılan adımlardan bazılarıdır

(Bahçe & Dönmez, 2017, s. 173; Çimen, 1996, s. 137; Tokatlıoğlu, 2005, s. 57). Özellikle Türkiye'nin AB'ye üye olmadığı halde Gümrük Birliğine üye olan bir ülke konumunda olması yasal çerçevede bazı değişiklik yapılmasını kaçınılmaz kılmış, bu bölgede gerçekleşen ticaret ve diğer gümrük işlemlerinin düzenlenmesini ve kontrol edilmesini sağlamıştır (Bahçe & Dönmez, 2017, s. 173; Gök, 2015, s. 7). Öte yandan dış ticaret üzerinden alınan vergilerin amaçları incelendiğinde şu başlıklar sıralanabilir; dış ödeme dengesizliklerinin giderilmesi, dış rekabetten korunma, devlet bütçesine gelir sağlamak, iç ve dış politika aracı olarak kullanmaktır (Aliyev, 2006, ss. 15-17; Gerekli, 2014, ss. 24-25; Kolçak, 2013, ss. 191-192; Seyitoğlu, 2001, ss. 118-130).

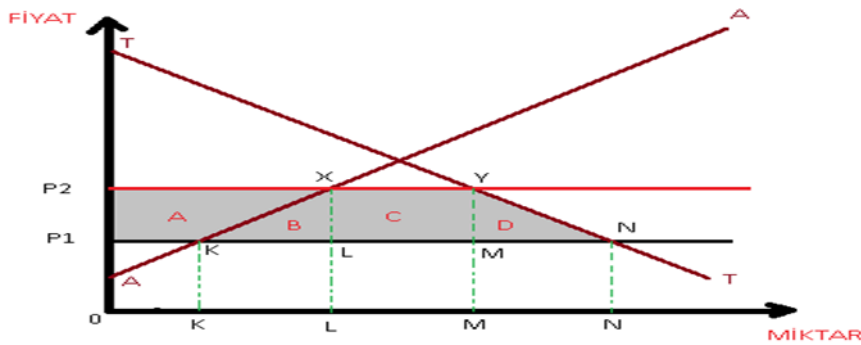
1.2. Gümrük Vergilerinin Ekonomik Etkileri

Gümrük vergilerinin etkileri, kısmi (dar) denge veya genel (geniş) denge açısından ele alınabilmekte ve ilk durumda, sadece o endüstri üzerindeki etkiler dikkate alınırken, ikincisinde ekonominin genelinde meydana gelen etkiler göz önünde bulundurulmaktadır. Ancak, kısmi (dar) denge yaklaşımı ele alındığında aşağıda bulunan yorumlar yapılabilmektedir (Seyitoğlu, 2001, s. 133):

Şekil-1'de yer alan dikey eksen fiyatı ve yatay eksen ise miktarı gösterirken, AA ve TT ele aldığımız malın arz ve talep eğrilerini göstermektedir (Altıntaş, 2021, s. 56; Seyitoğlu, 2001, s. 133). Serbest dünya fiyatı P1 olarak belirlenmiş olup P1'in yurtiçi tüketimi ON kadardır. Bu miktarın OK kadarı yerel üretimden sağlanırken, geri kalan KN miktarı ise ithalat yoluyla karşılanmakta ve birim başına P1P2 miktarında spesifik vergi uygulandığında, yurtiçi fiyat OP2'ye yükselirken, yerli üretimde artış gözlenmekte (KL kadar artarak OL'e ulaşır) ve tüketim ise azalmaktadır (MN kadar azalarak OM olur). İthalattaki daralmanın bir kısmı tüketimdeki azalmadan, diğer kısmı ise yerli üretimin ithalatın yerine geçmesinden ortaya çıkmaktadır (Altıntaş, 2021, ss. 55-57; Seyitoğlu, 2001, s. 133).

Şekil 1

*Gümrük Vergilerinin Kısmi Denge Analizi**

Kaynak: Altıntaş, 2021, s. 56. * A: Arz edilen, T: Talep edilen, P1: Serbest dünya fiyatı

Gümrük vergilerinin ekonomi üzerinde 5 ana başlıkta etkisi bulunmaktadır; üretim-koruma, tüketim, dış ticaret ve bölüşüm etkileri ile Hazineye gelir sağlama olarak ifade edilebilir (Altıntaş, 2021, ss. 53-54)

1.2.1. Üretim (Koruma) Etkisi

Gümrük vergileri, yerli üreticileri dış rekabetten korumak ve yerli üretimin artmasını sağlamak amacıyla uygulanmakta ve bu vergilerin geliri genellikle ikinci planda tutulsa da ithal malların tarifelerine zam yaparak iç piyasada yerli ürünlerin rekabet avantajını artırmakta ve bu durum, sanayi sektörlerine ve ekonomiye olumlu etkiler sağlayabilmektedir. Başlangıçta ekonomik koruma zorluklarıyla karşılaşabilmekte, ancak kısa vadede tarifelerin artmasıyla yerli üreticiler kâr edebilmekte ve uzun vadede ise, etkili olmayan kaynaklar daha verimli sektörler yönlebilmektedir

(Kalpalı, 2007, ss. 170-171). Korumanın azaltılması veya kaldırılması, bazı sektörlerin zarar görmesine neden olabilmekte, ancak aşırı koruma durumunda olan bu sektörler rekabetçi baskıdan uzak, verimsiz ve etkin olmayan hale gelebilmektedir. Sonuç olarak, koruyucu tarifelerin kaldırılmasıyla birlikte sektör rekabeti ve verimlilik artabilmekte ve ekonomiye olumlu etkiler sağlanabilmektedir (Karluk, 2007, s. 277).

Grafikte gösterildiği gibi, P1'den P2'ye fiyatların yükselmesiyle birlikte üretim miktarı K'den L'ye artmakta ve bu durum, üreticilerin sadece üretim maliyetlerini karşılayabilecekleri anlamına gelmektedir. Bu nedenle, arz esnekliği ne kadar yüksek olursa, fiyat artışının üretim genişlemesi üzerindeki etkisi o kadar belirgin olmaktadır (Seyitoğlu, 2001, s. 134).

1.2.2. Tüketim Etkisi

Gümrük vergisinin iç piyasalarda fiyatları yükseltmesi sonucunda tüketicilerin alım gücünün azalması ve dolayısıyla tüketimin düşmesine "*tüketim etkisi*" denilmekte ve bu durum, özellikle ithal ürünlerin talep esnekliğine bağlı olarak değişebilmekte ve talep esnekliği ne kadar büyükse, tüketimdeki azalma da o kadar belirgin olmaktadır. Yüksek bir talep esnekliği durumunda, fiyat artışının daha fazla tüketimi azaltacağı gözlemlenmekte; çünkü artan fiyatlar, tüketicilerin daha az mal satın almasına ve dolayısıyla refahlarında bir düşüşe neden olmakta ve gümrük vergisi kayıpları reel bir kayıp olarak kabul edilmektedir (Karluk, 2003, s.176).

Gümrük vergilerin fiyatları P1P2 kadar artması sonucu MN miktarı kadar azalmıştır ve YMN (D) üçgenin alanı, tüketici refahındaki azalmayı ifade etmektedir. İthal malının fiyat esnekliği ne kadar yüksekse, herhangi bir fiyat artışın sonucunda tüketimdeki azalma da o ölçüde fazla olacaktır (Seyitoğlu, 2001, s. 135).

1.2.3. Dış Ticaret Etkisi

Gümrük vergilerinde tarifenin üzerine konulan ek vergiler, söz konusu malın ithalatını azaltarak yurtiçinde üretim artışı sağlayabilmekte ve bu durum, dış ticaret üzerinde de bir etkiye sahip olmaktadır (Tuncer, 2001, s. 17). Grafikte dış ticaret etkisi KL ve MN eğrileri ile gösterilmektedir.

Gümrük vergilerinin dış ticaret üzerindeki etkisi, birkaç faktöre bağlıdır. Vergi oranı yüksek olduğunda ithalat azalmakta ve dış ticaret etkisi artmaktadır (Kolçak, 2013, ss. 190-191). Malın ithalat esnekliği de önemli unsur olup; yüksek esneklik, ithalatın fiyat artışına duyarlılığını ifade etmekte ve dış ticaret etkisini artırmakta; bunun yanı sıra yurtiçi üretim kapasitesi sınırlıysa, gümrük vergisinin ithalatı azaltmadaki etkisi de sınırlı olmakta ve ayrıca, ithal ürünlerin yerli ürünlerle ikame edilebilir olup olmaması da önemli olup; ikame edilebilir ürünler varsa, yerli üretimi teşvik edebilirler. Bu etkilerin sonuçları çeşitlidir ve gümrük vergilerinin dış ticaret üzerindeki etkisi, yurtiçi üretimde artış, istihdamda artış, yerel sanayinin korunması ve dış ticaret açığının azalması gibi olumlu sonuçlara neden olabilmektedir (Kolçak, 2013, ss. 191-192). Ancak, tüketiciler için daha yüksek fiyatlar, ithal ürünlere erişimde azalma, rekabette azalma ve verimsizliğin artması gibi olumsuz sonuçlar da ortaya çıkabilmektedir (Kolçak, 2013, s. 205).

1.2.4. Bölüşüm (Yeniden Dağıtım) Etkisi

Gümrük vergileri, gelirin tüketiciden üreticiye doğru yeniden bölüşümüne bir etki yapmakta ve şekil 1'de gösterilen tüketiciden üreticiye gösterilen bölüşüm alanı (A) ile gösterilmekte ve buna bölüşüm etkisi ya da yeniden dağıtım etkisi denilmektedir (Karluk, 1998, s. 143). Gümrük vergileri altında tam rekabet koşullarında, endüstri dengesi, verimliliği düşük olan firmaların piyasada kâr elde edebilecekleri bir seviyede tutulmasını sağlamakta ve verimliliği düşük olan firmalar, maliyetleri piyasa dengesine ulaştığında bu dengeyi korumaktadırlar. Bu tür firmalara "*marjinal firma*" denilmekte ve üretim maliyetlerinin altında çalışan firmalar, normalin ötesinde bir kâr elde ettiklerinde; buna "*üretici*

rantı" adı verilmekte ve üretici rantı, esasında tüketicilerden üreticilere bir gelir transferi olarak da görülebilmektedir (Aliyev, 2006, s. 20).

Gümrük vergisi uygulandığında, ekonomide fiyatlar artmakta ve bu durum marjinal firmalar için üretici rantı elde etmelerini sağlamaktadır. Son giren firmanın maliyeti piyasa fiyatına ulaştığında, endüstri sektöründe denge yeniden sağlanmakta ve marjinal firma için normalin ötesinde kar ortadan kalkmış olmaktadır (Karluk, 2003, s. 177). Grafikte olduğu gibi P1 den P2 ye yükselen mal üretici rantı elde etmekte ve bunun gibi yeni piyasaya giren her firma verimliliği kadar normal-üstü kâr elde etmiş olmaktadır. Ancak piyasaya en son giren firma marjinal maliyetinin piyasa dengesini korumakta ve bu noktadan sonra endüstri dengesi yeniden sağlanmakta ve normal kazanç sıfıra eşitlenmektedir (Seyitoğlu, 2001, s. 135). Yani tüketiciden üreticiye yeniden dağıtım sağlanmış olmaktadır. Buna göre gümrük tarifesi P1 den P2 ye yükseltilmesi üreticiden sağladığı toplam rant geliri "A" yamuk alanını göstermektedir (Seyitoğlu, 2001, ss. 135-136). İşsizliği bulunan bir ekonomi piyasasında gümrük tarifeleri rakip ürünlerinin üretimini arttırdığından dolayı tam çalışma alanı oluşturmaya çalışmaktadır. Lakin herhangi bir ülkenin ithalat satışını kısması ihracat yapacak ülke için işsizliğin doğmasına neden olabilmektedir (Aliyev, 2006, ss. 21-22).

1.2.5. Gelir Etkisi

Gümrük vergilerinin yükseltilmesi durumunda toplanacak ek bir gümrük vergisi kamu gelirlerini artırmakta ve bu da vergi kuramında verginin gelir etkisi olarak tanımlanmaktadır. Ancak yasaklayıcı bir kuram uygulanması durumunda gümrük vergisinin geliri sıfır olmaktadır (Tuncer, 2001, s. 17). Gümrük vergileri farklı ülkelerin bütçelerinde farklı bir biçimde yer tutmakla birlikte, bilhassa az gelişmiş ülkelerin ülke hazinesinde önem arz edecek şekilde gelir kaynağı olmakta ve ülkeler gümrük vergisinin düşük maliyetlerle ve kolay tahsil edilebilecek özelliğinden dolayı bu gelir kaynaklarını daha çok kullanmaktadırlar. Buradaki amaç düşük maliyetlerle ve dolaylı vergilerle halkın yoğun olarak tüketilmekte olan mallar üzerine entegre edilmesidir. Bunlar yapılırken malın talep esnekliğine dikkat edilmeli, çünkü talep esnekliğine yapılan yüksek tarife tüketimin azalmasına sebep olabilmekte ve bu nedenle talep esnekliği önemsenerek uygulanacak olan tarife oranı toplam vergi gelirini hat safhaya çekmek için optimal bir şekilde tespit edilmelidir (Kılınç, 2014, s. 21).

Toplam vergi geliri, ithal edilen miktar ve birim başına verginin çarpılması ile bulunmaktadır: $LM \times P1P2$ ye eşittir ve bu ise "C" dikdörtgenin gümrük tarifesi P1 den P2 ye yükseltilmesi ile göstermektedir. Az gelişmiş ülkeler için gümrük vergileri hazinenin önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir (Seyidoğlu, 2001, s. 135).

2. Yöntem

Gümrük vergilerinin dış ticaret ve yerel ekonomi üzerindeki etkilerini anlamak, dış ticaret stratejilerini belirlemede ve yerel ekonominin güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, bu çalışmanın amacı ihracat performansının artırılmasına yönelik Mersin ili bazında ulaşılan bulguları inceleyerek sürdürülebilir bir büyüme için bölgenin ekonomik yapısını ve ticaret potansiyelini ortaya koymaktır.

Özellikle Mersin ilinin bulunduğu bölge için, gümrük vergilerinin etkileri çok önemlidir. Bu vergiler, yerel ekonomiyi doğrudan etkilemekte ve belirli sektörlerin rekabet avantajını belirlemektedir. Mersin'in gümrük vergilerinden nasıl etkilendiğini anlamak, hangi sektörlerin üretiminde avantajlı olduğunu belirlemek için kritik öneme sahiptir. Ayrıca, uygulanan gümrük vergilerinin organize sanayi bölgeleri üzerindeki etkilerini anlamak da önemlidir. Bu etkiler, yerel üretim ve istihdam üzerinde büyük bir etkiye sahip olabilmekte ve bölgelerin ekonomik kalkınmasını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Sonuç olarak, gümrük vergilerinin dış ticaret ve yerel ekonomi üzerindeki etkilerini anlamak, dış ticaret stratejilerini belirlemede ve yerel ekonominin güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

2.1. Araştırma Deseni

Çalışma, betimsel içerik analizi yöntemi kullanılarak yürütülen nitel bir araştırmadır. Betimsel içerik analizi yöntemi, araştırma konusuyla ilgili mevcut verilerin sistematik bir şekilde incelenmesini ve anlamlı kategorilere ayrılarak yorumlanmasını sağlayan bir nitel araştırma yöntemidir. Merriam (1998) durum çalışmalarını amaçlarına göre betimleyici, yorumlayıcı veya değerlendirmeci çalışmalar olarak sınıflandırmıştır (Subaşı & Okumuş, 2017, s. 422). Betimsel çalışmadan kastedilen, araştırma konusuna ilişkin unsurların kendi bağlamları içinde açıklanması ve tasvir edilmesi ile özellikleri hakkında açıklayıcı verilerin kullanılmasıdır (Demir, 2024, s. 315). Araştırmada betimleyici özellikler (tablo ve grafiklerle veri sunumu) ve analitik özellikler (yüzdelikler, oranlar ve diğer istatistiksel hesaplamalar yoluyla veri yorumlaması) bir arada kullanılmıştır.

2.2. Veri Kaynakları

Mersin organize sanayi bölgesi 2009-2023 yıllarına ait gümrük vergilerine dair veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), daha önce yazılan kitaplardan, internet sayfalarından, yazılan makalelerden, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tezlerinden, ilgili odaların ve kurumların resmî sayfalarından gerekli bilgiler bu araştırmanın veri kaynaklarını oluşturmaktadır.

2.3. Verilerin Analizi

Gümrük vergilerinin devlet bütçesindeki yeri ele alınarak, dış ticaret faaliyetlerinin bu vergiler üzerindeki etkileri betimsel bir yaklaşımla analiz edilmektedir. Çalışmada öncelikle dış ticaret ve gümrük vergileri tanımlanmakta, daha sonrasında gümrük vergilerinin ekonomi üzerindeki etkileri açıklanmakta ve betimleyici analitik araştırma deseni vasıtasıyla elde edilen veriler yorumlanarak neden sonuç ilişkileri irdelenmektedir. İlgili veriler benzer sonuca ulaşan diğer çalışmalarla karşılaştırılarak geçmişten günümüze Mersin ilinin dış ticaretine ilişkin sonuç ve öneriler sunulmaktadır. Çalışmanın sonuçları, Mersin ilinin Türkiye'deki diğer illere kıyasla ekonomik anlamda artan bir rolü olduğunu göstermektedir.

2.4. Araştırma Etiği

Bu çalışma, araştırma etiği ilkelerine tam olarak uygun şekilde yürütülmüştür. Verilerin toplanması sürecinde, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) kaynaklarından elde edilen verilere öncelik verilmiştir. Veri toplama sürecinde gizlilik ve güvenilirlik prensipleri titizlikle takip edilmiştir. Toplanan verilerin analizinde istatistiksel yöntemler kullanılarak, objektif ve tarafsız bir şekilde sonuçlar elde edilmiştir. Araştırmanın sonuçları, bilimsel topluluğa açık ve erişilebilir bir şekilde sunulmuştur, böylece bilgi paylaşımı ve bilimsel ilerleme desteklenmiştir.

3. Bulgular

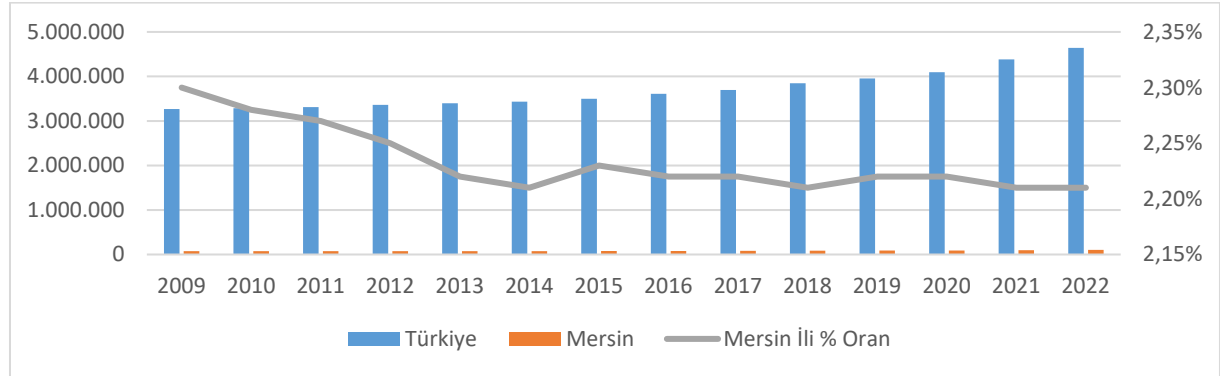
Dış ticaret, global ekonomik entegrasyonun temel taşlarından biri olarak kabul edilmekte ve ülkelerin ekonomik yapılarını dönüştürme gücüne sahip olmaktadır. Gümrük vergileri ise, dış ticaret politikalarının en önemli araçlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Bu vergiler, bir yandan yerel sanayileri koruma altına alırken, diğer yandan uluslararası rekabet koşullarını şekillendirmektedir. Türkiye'nin dış ticaret yapısında da gümrük vergileri, özellikle sanayi ürünleri üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu çalışma, Mersin ili organize sanayi bölgeleri açısından, dış ticaretin gümrük vergileri üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde incelemeyi amaçlamıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2024 verilerine göre, Mersin iline ilişkin sanayi girişimleri sayılarında 14 yıllık süreçte artış meydana gelmişse de ülke geneliyle kıyaslandığında hemen hemen genele yakın bir yüzdelik diliminde seyrettiği görülmektedir. 2009 yılında sanayi sayısı 75.239

iken ülke içerisinde yüzdelik payı %2,30'dur. Ancak 2010 yılına gelindiğinde ise sanayi sayısında %0.02 azalma olmuştur. 2011 yılında rakamsal olarak payı artmasına rağmen ülke içerisinde sanayi sayılarında payı azalmıştır. 2012 yılında sanayi verileri rakamsal anlamda artmasına rağmen bir önceki yıla göre yüzdelik payı düşmüştür. 2013 yılında hem rakamsal bazda hem de yüzdelik payında düşüş meydana gelmiştir. 2014 yılında rakamsal bazda artış olmasına rağmen ülke bazındaki payı düşmüştür. 2015 yılında Mersin ilinde girişilen sanayi sayısında 2.024 artış olmasına rağmen oranı %0.02 olarak seyir göstermiştir. 2016 yılında 2.175 sanayi girişimi olmasına rağmen bir önceki yıla göre oransal anlamda Türkiye genelinde %0.01 bir azalma oluşmuştur. 2017 yılında 1.779 girişim olmasına rağmen önceki yıla göre ülke genelinde %0.07'lik bir artış olmuştur. 2018 yılına gelindiğinde ise girişilen sanayi sayısında 3.198 artış olmasına rağmen Türkiye genelinde %0.01 azalma olmuştur. 2019-2020 yıllarında girişilen sanayi sayısında önceki yıllara göre nispeten artış yaşanmasına rağmen oransal anlamda sabit kaldığı gözlemlenmektedir. 2021-2022 yıllarında tıpkı bir önceki iki yıl gibi oransal anlamda sabit olduğu görülmektedir. Mersin İlinin 2009-2022 yılına bakıldığında girişilen sanayi, rakamsal bazda artmasına rağmen Türkiye içindeki payının nispeten sabit kaldığı görülmektedir. Genel anlamda %2.20 ile %2.30 arasında dalgalanmaktadır.

Şekil 2

Mersin İli Girişilen Sanayi Verileri

Kaynak: TÜİK, 2024.

Tablo 1. Mersin ili sanayi sektörünün Türkiye'nin gayrisafi yurtiçi hasılası içindeki payını (2011-2022 yılları arasında) göstermektedir. Mersin ilinin yıllara göre Türkiye'deki payı şekil 2'de gösterilmiştir.

Tablo 1

Mersin İli Sanayi Sektörünün Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla İçindeki Payı

Yıl	Bölge Kodu	Bölge Adı	İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Cari Fiyatlarla *GSYH (2011-2022 Bazlı: Sanayi)	Yüzdelik Dilim
2011	TR	Türkiye	1404927615	
2012	TR	Türkiye	1581479251	
2013	TR	Türkiye	1823427315	
2014	TR	Türkiye	2054897828	
2015	TR	Türkiye	2350941343	
2016	TR	Türkiye	2626559710	
2017	TR	Türkiye	3133704267	
2018	TR	Türkiye	3761165557	
2019	TR	Türkiye	4317809824	

2020	TR	Türkiye	5048567945	
2021	TR	Türkiye	7256141737	
2022	TR	Türkiye	15011775979	
2011	TR622	Mersin	3242943	%0,23
2012	TR622	Mersin	3619855	%0,23
2013	TR622	Mersin	4109727	%0,23
2014	TR622	Mersin	5007905	%0,24
2015	TR622	Mersin	5876524	%0,25
2016	TR622	Mersin	6764248	%0,26
2017	TR622	Mersin	8013894	%0,26
2018	TR622	Mersin	9930529	%0,26
2019	TR622	Mersin	11001637	%0,25
2020	TR622	Mersin	13957233	%0,28
2021	TR622	Mersin	22077762	%0,30
2022	TR622	Mersin	47048942	%0,31

Kaynak: TÜİK, 2024. *GSYH: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

Tablo 1, İktisadi faaliyet kollarına göre cari fiyatlarla GSYH, sanayi sektörünün Türkiye ve Mersin ili için yüzdelik dilimlerini ortaya koymaktadır. Tabloya göre, Türkiye'nin gayrisafi yurtiçi hasılasındaki (GSYH) istikrarlı bir artış eğilimi olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle, 2011'den 2022'ye kadar olan dönemde Türkiye'nin GSYH'sı önemli ölçüde genişlemiştir. Bu genişleme süreci, ekonominin büyüme performansında sağlam ve sürekli bir ivme izlediğini işaret etmektedir.

Aynı şekilde, Mersin'in ekonomik katkısı da dikkate değer bir artış göstermektedir. Mersin'in GSYH içindeki payı, 2011'den 2022'ye kadar olan dönemde istikrarlı bir şekilde yükselmiştir. Bu artış eğilimi, Mersin'in Türkiye ekonomisindeki rolünün giderek güçlendiğine işaret etmektedir.

Örneğin, Mersin'in GSYH içindeki yüzdelik dilimi, 2011'de %0,23 iken, 2022'de %0,31'e yükselmiştir. Bu durum, Mersin'in Türkiye ekonomisindeki payının ve etkisinin arttığını göstermektedir. Bu artışın arkasındaki faktörler arasında Mersin'deki sanayi faaliyetlerinin, ticaretin ve ekonomik büyümenin ivme kazanması gibi etmenler yer almaktadır. Bu veriler, Mersin'in ekonomik açıdan Türkiye'deki diğer bölgelere göre artan bir rol oynadığını göstermektedir. Bu artışın arkasındaki faktörler arasında Mersin'deki sanayi faaliyetlerinin ve ekonomik büyümenin artması yer alabilmektedir.

Tablo 2

Mersin İli İmalat Sanayi İthalat ve İhracat Verileri

Yıl	Bölge Kodu	Bölge Adı	Ekonomik Faaliyetlere (ISIC, Rev.3) Göre İthalat (1000 ABD Doları): İmalat	Ekonomik Faaliyetlere (ISIC, Rev.3) Göre İhracat (1000 ABD Doları): İmalat	Yüzdelik
		Türkiye	176235026	143193911	
2012	TR	Mersin	723750	737282	%0.51
	TR	Türkiye	196822807	141358198	
2013	TR623	Mersin	611950	756304	%0.54
	TR	Türkiye	187742215	147059418	
2014	TR624	Mersin	759116	950528	%0.65
2015	TR	Türkiye	166821237	134389890	

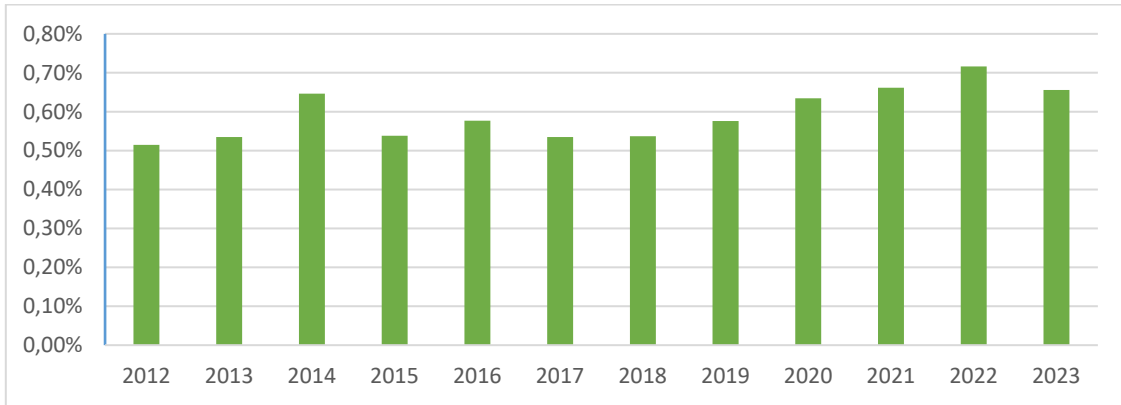
	TR625	Mersin	632913	723209	%0.54
	TR	Türkiye	167243395	133595801	
2016	TR626	Mersin	625023	770792	%0.58
	TR	Türkiye	190748102	147138203	
2017	TR627	Mersin	649144	786953	%0.53
	TR	Türkiye	175979178	157705154	
2018	TR628	Mersin	560099	846466	%0.54
	TR	Türkiye	154254057	161552341	
2019	TR629	Mersin	574127	930307	%0.58
	TR	Türkiye	169390832	150616445	
2020	TR630	Mersin	524793	955246	%0.63
	TR	Türkiye	194737553	200585491	
2021	TR631	Mersin	803376	1327071	%0.66
	TR	Türkiye	239156236	221819003	
2022	TR632	Mersin	1024452	1588553	%0.72
	TR	Türkiye	268759954	217954787	
2023	TR633	Mersin	1376517	1428946	%0.66

Kaynak: TÜİK, 2024.

Mersin ili ve Türkiye genelindeki ekonomik faaliyetlere (ISIC, Rev.3) göre imalat sektöründe gerçekleşen ithalat ve ihracat değerleri şekil 3'te gösterilmiştir.

Şekil 3

Mersin İlinin Yıllara Göre Ekonomik Faaliyetlere Göre Türkiye'deki İthalat Oranları

Kaynak: TÜİK, 2024.

Şekil 3, Mersin ili ve Türkiye genelindeki ekonomik faaliyetlere (ISIC, Rev.3) göre imalat sektöründe gerçekleşen ithalat ve ihracat değerlerini yıllara göre göstermektedir. İmalat sektöründeki ithalat ve ihracat değerleri, her bir yıl için ilgili bölgedeki ekonomik faaliyetlerin uluslararası ticaretteki rolünü yansıtmaktadır. Tabloya göre, Mersin ili ve Türkiye genelindeki imalat sektörüne ilişkin ithalat ve ihracat değerlerinde yıllara göre değişiklikler gözlemlenmektedir. İthalat ve ihracat değerleri genellikle birbirine yakın seviyelerde seyrederken, bazı yıllarda farklılık göstermektedir. Mersin ili açısından, imalat sektöründe gerçekleşen ithalat ve ihracatın, genel Türkiye seviyesine kıyasla daha düşük olduğu görülmektedir. Ancak, yıllara göre bu değerlerde artışlar yaşanmaktadır. Tablo 2'ye göre özellikle son yıllarda, Mersin'in imalat sektöründeki ihracat değerlerinde belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Bu, Mersin'in imalat sektöründe uluslararası pazarlara daha fazla açıldığını ve

ihracat potansiyelinin arttığını göstermektedir. İthalat ve ihracat değerlerindeki bu değişimlerin arkasında çeşitli faktörler etkili olabilir. Örneğin, Mersin'in limanlarının ve lojistik altyapısının gelişimi, uluslararası ticaretin kolaylaşmasına ve ihracatın artmasına katkı sağlayabilmektedir. Ayrıca, ekonomik teşvikler ve ticaret politikalarındaki değişiklikler de ihracatı etkileyebilmektedir. Sonuç itibarıyla, Mersin ili ve Türkiye genelindeki imalat sektöründe gerçekleşen ithalat ve ihracat değerlerinin analizi, bölgenin ve ülkenin uluslararası ticaretteki rolünü anlamak için önemlidir. Bu değerler, ekonomik büyüme, ticaret politikaları ve uluslararası rekabet gücü gibi faktörlerin birleşimiyle şekillenmektedir. Bu nedenle, bu verilerin dikkatle incelenmesi, bölgesel ve ulusal ekonomik politikaların planlanması ve uygulanması açısından önemlidir.

Tablo 3

Mersin Firmaları Dış Ticaretinin Sektör Gruplarına Göre Dağılımı

Sektörler	2021		2022		Değişim (%)	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
Tarım ve Hayvancılık	1.441.354	1.418.463	1.653.461	1.784.723	15%	26%
Ormancılık ve Tomrukçuluk	111	56	64	121	-43%	117%
Balıkçılık ve Su Ürünleri	12.716	29	13.221	0	4%	-
Kömür ve Linyit	0	0	7.226	7.168	-	-
Metal Cevheri	36.528	0	21.424	1.330	-41%	-
Diğer Madencilik ve Taş Ocakçılığı	32.445	5.041	30.298	9.074	-7%	80%
Gıda Ürünleri	1.101.960	647.038	1.817.193	1.497.462	65%	131%
İçecekler	6.176	1.767	6.845	1.133	11%	-36%
Tütün Ürünleri	26.658	17.318	26.275	33.496	-1%	93%
Tekstil Ürünleri	77.000	57.136	76.988	81.915	0%	43%
Giyim Eşyaları	159.628	3.267	153.444	1.940	-4%	-41%
Deri ve İlgili Ürünler	3.419	677	3.124	1.024	-9%	51%
Ağaç, Ağaç Ürünleri ve Mantar Ürünleri (Mobilya Hariç)	10.358	2.336	21.583	9.434	108%	304%
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	31.201	33.546	24.628	43.324	-21%	29%
Kayıtlı Medyanın Basılması ve Çoğaltılması	23	156	11	127	-49%	-19%
Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	331.532	894.329	1.085.548	2.168.614	227%	142%
Kimyasallar ve Kimyasal Ürünler	206.615	381.983	280.997	564.095	36%	48%
Temel Eczacılık Ürünleri ve Eczacılığa Ait Malzemeler	31.148	14.176	29.369	19.175	-6%	35%
Kauçuk ve Plastik Ürünleri	111.695	28.209	114.848	35.283	3%	25%
Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünler	51.527	20.450	61.307	24.767	19%	21%
Ana Metal Sanayii	86.744	82.469	126.172	176.154	45%	114%
Makine ve Teçhizat Hariç, Fabrikasyon Metal Ürünleri	150.841	62.813	178.214	110.656	18%	76%

Bilgisayarlar, Elektronik ve Optik Ürünler	6.526	15.492	10.032	11.899	54%	-23%
Elektrikli Teçhizat	22.019	14.307	35.320	33.589	60%	135%
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat	173.282	117.524	204.629	147.589	18%	26%
Motorlu Kara Taşıtı, Treyler (Römork) ve Yarı Treyler (Yarı Römork)	56.125	11.441	82.884	18.426	48%	61%
Diğer Ulaşım Araçları	4.385	9.119	23.396	10.277	434%	13%
Mobilya	14.760	1.390	12.334	1.229	-16%	-12%
Diğer İmalatlar	6.320	4.211	8.267	5.082	31%	21%
Suyun Toplanması, Arıtılması ve Dağıtılması	2.373	49	2.354	0	-1%	-
Atığın Toplanması, Islahı ve Bertarafı Faaliyetleri; Maddelerin Geri Kazanımı	51.653	121.184	53.681	55.582	4%	-54%
Posta ve Kurye Faaliyetleri	0	0	0	0	-	-
Yayıncılık Faaliyetleri	502	517	161	189	-68%	-63%
Sinema Filmi, Video ve Televizyon Programları Yapımcılığı, Ses Kaydı ve Müzik Yayımlama Faaliyetleri	56	46	13	22	-77%	-53%
Mimarlık ve Mühendislik Faaliyetleri; Teknik Muayene ve Analiz	2	0	0	0	-81%	-92%
Diğer Profesyonel, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	0	0	0	0	-	0%
Yaratıcı Sanatlar, Gösteri Sanatları ve Eğlence Faaliyetleri	6	1	8	4	36%	245%
Kütüphaneler, Görsel Sanatları ve Eğlence Faaliyetleri	0	0	0	0	-	-
Toplam	4.247.688	3.966.540	6.165.319	6.854.903	45%	73%

Kaynak: Mersin Ticaret ve Sanayi Odası Faaliyet Raporu, 2022

Tablo 3'teki veriler, 2021 ve 2022 yıllarında farklı sektörlerde ait toplam ihracat ve ithalat değişikliklerini oransal olarak göstermektedir. İhracat ve ithalat rakamlarındaki değişim yüzdesi, her bir sektörün dış ticaret performansındaki artış veya azalışın boyutunu göstermektedir. Tablo 3'teki oransal değişikliklerin bazı önemli noktaları şu şekildedir:

1. Tarım ve Hayvancılık:

- *İhracat %15 artmış, ithalat ise %26 artmıştır. İhracattaki artış ithalattaki artıştan daha düşüktür, bu da dış ticaret açığının arttığını göstermektedir.*

2. Gıda Ürünleri:

- *İhracat %65 artarken ithalat %131 artmıştır. Gıda ürünleri sektöründe hem ihracat hem de ithalat çok yüksek oranda artmıştır. Ancak ithalattaki artış ihracattaki artıştan daha belirgindir.*

3. Kimyasallar ve Kimyasal Ürünler:

- İhracat %36 artmış, ithalat %48 artmış. İhracattaki artış ithalattaki artıştan daha düşüktür, ancak yine de kimyasal sektöründe güçlü bir büyüme olduğunu göstermektedir.

4. Ana Metal Sanayii:

- İhracat %45 artarken ithalat %114 artmıştır. Ana metal sanayiinde hem ihracat hem de ithalat çok yüksek oranda artmış, ancak ihracattaki artış ithalattaki artıştan daha belirgindir.

5. Elektrikli Teçhizat:

- İhracat %60 artarken ithalat %135 artmıştır. Elektrikli teçhizat sektöründe hem ihracat hem de ithalat çok yüksek oranda artmış, ancak ithalattaki artış ihracattaki artıştan daha fazladır.

6. Mobilya:

- İhracat %16 azalırken ithalat %12 azalmıştır. Mobilya sektöründe hem ihracat hem de ithalat azalmış, ancak ihracattaki azalış ithalattaki azalıştan daha fazladır.

7. Atık Yönetimi ve Geri Dönüşüm:

- İhracat %4 artarken ithalat %54 azalmıştır. Atık yönetimi ve geri dönüşüm sektöründe ihracat artarken ithalat azalmış, bu da yerel üretim ve geri dönüşüm faaliyetlerinin arttığını göstermektedir.

Bu detaylar, her bir sektörün dış ticaret performansındaki farklılıkları daha net bir şekilde ortaya koymakta ve sektörel dinamiklerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Tablo 4

Mersin İli, Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi İçindeki İhracat ve İthalat Payının Yıllara Göre Dağılımı

YIL	MERSİN İLİ		TÜRKİYE		DIŞ TİCARET DENGESİ		KARŞILAMA ORANI	
	İHRACAT (bin \$)	İTHALAT (bin \$)	İHRACAT (bin \$)	İTHALAT (bin \$)	Türkiye	Mersin	Mersin	Türkiye
2013	3.383.857	4.377.188	161.480.915	260.822.803	-99.341.888	-993.331	77%	61%
2014	3.231.017	3.906.526	166.504.862	251.142.429	84.637.567	-675.509	82%	66%
2015	2.469.650	2.417.512	150.982.114	213.619.211	62.637.097	52.138	102%	70%
2016	2.633.264	2.430.207	149.246.999	202.189.242	52.942.243	203.057	108%	73%
2017	2.682.629	2.715.794	164.494.619	238.715.128	-74.220.509	-33.165	98%	68%
2018	2.814.211	2.293.598	177.168.756	231.152.483	-53.983.727	520.613	122%	76%
2019	1.775.172	1.184.455	171.464.945	202.704.320	-31.239.375	590.717	149%	84%
2020	3.211.201	2.841.198	169.637.755	219.516.807	-49.879.052	370.003	113%	77%
2021	2.537.398	1.578.176	213.598.369	260.682.217	-47.083.848	959.222	160%	81%
2022	2.794.041	1.781.056	235.247.081	342.209.950	-106.962.869	1.012.985	156%	68%
2023	3.025.542	2.390.307	232.215.312	339.056.072	-106.840.760	635.235	126%	68%

Kaynak: TÜİK, 2024.

Tablo 4'te Mersin iline ait, Türkiye'nin dış ticaret dengesi içindeki ihracat ve ithalat payını yıllara göre göstermektedir. İhracat ve ithalat değerlerinin yanı sıra, Türkiye genelindeki ihracatın ithalatı karşılama oranı da verilmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranı, bir ülkenin dış ticaret dengesindeki dengenin sağlıklı olup olmadığını değerlendirmek için önemli bir göstergedir.

Mersin ili dış ticaret verilerini incelendiğinde, bölgenin ihracat ve ithalat performansı arasındaki dengenin zaman içinde nasıl değiştiği gözlemlenebilmektedir. Özellikle, 2013 ile 2019 arasında Mersin'in ihracatın ithalatı karşılama oranında sürekli bir artış trendi gözlemlenmektedir. Örneğin, tablo 4'e alındığında; 2013 yılında ihracat 3.383.857 (bin \$) ve ithalat 4.377.188 (bin \$) düzeylerinde seyrederken; 2019 yılında ihracat 1.775.172 (bin \$) ve ithalat 1.184.455 (bin \$) olarak gerçekleşmiştir. Mersin ilinin bölge genelinde 2013 yılında dış ticaret dengesinin %77'sini karşılarken; Türkiye genelinde bu oran %61 olmuştur. 2019 yılında ise Mersin ilinin bölge genelinde dış ticaret dengesinin %149'unu karşılarken; Türkiye genelinde bu oran %84 olmuştur. Bu durum, bölgenin dış ticaret dengesinde bir iyileşme yaşandığını ve ithalatı karşılama kapasitesinin güçlendiğini göstermektedir. Bu iyileşmede serbest bölgelerin ve gümrüklü antrepoların Mersin ilinin ihracatına katkısının etkili olduğu gözlemlenmektedir.

Ancak, 2020 ve sonrasında bu olumlu trendde bir düşüş yaşanmıştır. Örneğin Tablo 4'e alındığında; 2020 yılında Mersin ili açısından ihracat 3.211.201 (bin \$) ve ithalat 2.841.198 (bin \$) olurken; 2021 yılında ihracat 2.537.398 (bin \$) ve ithalat ise 1.578.176 (bin \$) olarak gerçekleşmiş ve 2020 yılında Mersin ilinin bölge genelinde dış ticaret dengesini karşılama düzeyi %113'e ve Türkiye genelindeki karşılama düzeyi ise % 77'ye düşmüştür. 2021 yılında ise bu oranlar %160 ve %81 olarak gerçekleşmiştir. Bu düşüşün arkasındaki faktörler arasında, öncelikle COVID-19 pandemisinin etkileri öne çıkmaktadır. Pandemi, küresel ticaret akışlarını olumsuz yönde etkileyerek Mersin'in ihracatını ve ithalatını sınırlamış olabilir. Ayrıca, 2023 yılında yaşanan depremlerin liman faaliyetlerini etkileyerek ticaret hacmini olumsuz etkilediği de göz ardı edilmemelidir. Çünkü 2023 rakamları ele alındığında; Mersin ilinin bölge genelinde dış ticaret dengesini karşılama düzeyinin %126'ya ve Türkiye genelindeki karşılama düzeyini ise % 68'e kadar gerilediği görülmektedir.

Bununla birlikte, Mersin gibi nüfusu hızla artan bölgelerde iç talebin ve dolayısıyla ithalatın artması muhtemeldir. Bu da dış ticaret dengesindeki eğilimleri etkileyebilmektedir. Ancak, bu artış eğilimi ile dış ticaret dengesi arasında bir denge kurulması gerekmektedir. Bu dengenin tespit edilebilmesi, Mersin ilinin başarılı olması ve rekabetçi gücünün artırılabilmesi açısından bazı etkenler ön plana çıkmaktadır. Bu etkenler; Mersin ili gibi sektörel dönüşüme uğrayan illerde ilk olarak inovasyon etkisi olarak ortaya çıkmaktadır (Tomak, 2010, s. 44). Daha sonrasında sektörel çeşitlilik, işgücünün etkinliği ve yaşam kalitesi, fiziksel altyapıya ve ağırlara sahip olunması ile Mersin ili gibi orta ölçekli illerde stratejik karar alma gücü ve kurumların bu kararları benimseme ve uygulama kabiliyeti şeklinde sıralanabilmektedir (Tomak, 2010, ss. 48-49).

Mersin ili dış ticaret dengesindeki değişimlerin analizi, çeşitli faktörlerin bir araya gelmesiyle oluşan karmaşık bir süreci yansıtmaktadır. Bu faktörlerin bir araya gelerek dış ticaret dengesindeki değişimlere etkisi, ekonomi ve ticaret politikalarının yanı sıra doğal ve sosyal olayların da dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Bu verilerin daha kapsamlı bir analizle değerlendirilmesi, Mersin'in dış ticaret stratejilerinin geliştirilmesine ve bölgenin ekonomik sağlığının iyileştirilmesine katkı sağlayabilmektedir.

Türkiye'nin dış ticaret verileri incelendiğinde, ülkenin ihracatında belirgin bir artış trendi göze çarpmaktadır. Özellikle son yıllarda ihracat rakamlarında hızlı bir yükseliş görülmektedir. Bu durum, Türkiye'nin uluslararası pazarlarda daha etkin bir konuma geldiğini ve ihracat potansiyelinin genişlediğini göstermektedir.

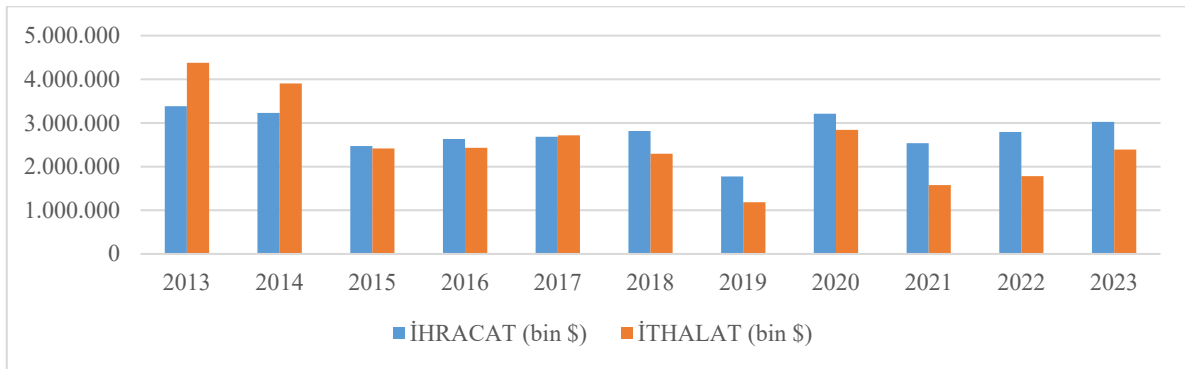
Ancak, ithalat rakamlarında da belirgin bir artış bulunmaktadır. Bu, Türkiye'nin iç talebi karşılamak ve üretim süreçlerini sürdürebilmek adına dışarıdan daha fazla mal ve hizmet satın aldığını göstermektedir. Bu artış eğilimi özellikle son yıllarda hız kazanmış gibi görünmektedir.

Ticaret dengesi açısından bakıldığında, Türkiye'nin ticaret açığı verdiği görülmektedir. Yani, ithalatının ihracatından daha yüksek olduğu bir dengesizlik durumu söz konusudur. Bu durum, Türkiye'nin uluslararası ticarete dışa bağımlı olduğunu ve ithalata olan ihtiyacın yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak, bu aynı zamanda ekonominin bazı zayıflıklarını da yansıtabilmektedir.

Genel olarak, Türkiye'nin dış ticaret verileri, ülkenin ekonomik büyüme potansiyelini ve uluslararası rekabet gücünü yansıtır gibi görünmektedir. Ancak, ticaret açığı gibi bazı dengesizliklerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu verilerin daha geniş bir ekonomik bağlam içinde değerlendirilmesi, Türkiye'nin dış ticaret stratejilerinin etkinliğinin ve ekonomik sağlamlığının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilecektir.

Şekil 4

Mersin İlinin Yıllara Göre İhracat ve İthalat Miktarları

Kaynak: TÜİK, 2024.

Mersin ili, dış ticaretinde hem ihracat hem de ithalat rakamlarında zaman içinde değişkenlik göstermiştir. İhracat ve ithalat rakamlarındaki genel eğilimler, birbirleriyle yakından ilişkilidir ve genellikle aynı dönemlerde artış veya azalış göstermektedirler. Şekil 4'e göre özellikle, 2013 ile 2015 yılları arasında Mersin'in ihracat rakamlarında istikrarlı bir düşüş yaşanmıştır. Örneğin, 2013 yılında ihracat 3.383.857 (bin \$) ve ithalat 4.377.188 (bin \$) düzeylerinde seyrederken; 2015 yılında ihracat 2.469.650 (bin \$) ve ithalat 2.417.512 (bin \$) olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde küresel ekonomik belirsizlikler ve iç piyasada yaşanan sorunlar, ihracatın zayıflamasına neden olmuş olabilir. Ancak, 2016 yılında bir toparlanma gözlenmiş, ihracat rakamlarında bir artış gerçekleşmiştir. Örneğin, 2016 yılında ihracat 2.633.264 (bin \$) ve ithalat 2.430.207 (bin \$) iken; 2023 yılında ihracat 3.025.542 (bin \$) ve ithalat ise 2.390.307 (bin \$) gerçekleşmesiyle Mersin ili ihracatının ithalat düzeyinin üzerinde seyrettiği görülmektedir. Bu oranların değişimi Tablo 4'teki rakamlarla da benzerlik göstermektedir.

İthalat rakamları da genel olarak ihracat rakamlarıyla benzer düzeyde artmıştır. Bu da Mersin'in dış ticaret hacminin genişlediğini ve uluslararası ticarete daha fazla rol aldığını gösterebilir. Ancak, 2019 yılında ihracat ve ithalat rakamlarında bir düşüş yaşanmış olup, bu dönemde küresel ekonomik belirsizlikler ve ticaret savaşları gibi faktörler etkili olmuş olabilir.

2020 ve 2021 yıllarında ise hem ihracat hem de ithalat rakamlarında artışlar yaşanmıştır. Bu dönemde COVID-19 pandemisinin yarattığı arz zinciri bozulması ve talep değişiklikleri gibi faktörler, dış ticaretin canlanmasına katkıda bulunmuş olabilir. Mersin'in dış ticaret performansı zaman zaman

dalgalanmalara rağmen genel olarak artış eğilimindedir. Ancak, sürdürülebilir bir büyüme için ekonomik ve ticari politikaların dikkatle yönetilmesi önemlidir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Dış ticaretin vergilendirilmesi, bir ülkenin vergi sistemi ve ekonomisi açısından oldukça önemlidir. Bu konu, hem devlet gelirinin bir kaynağı olarak hem de dış ticaret politikalarının temel araçlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Türkiye gibi dış ticaretin önemli olduğu ülkelerde, bu husus daha da büyük önem kazanmaktadır.

Uluslararası anlaşmalar, Türkiye'nin AB süreci ve ekonomideki liberalleşme çabaları gibi faktörler, dış ticaretin vergilendirilmesinin önemini azaltmış gibi görünebilir. Ancak, gümrük vergileri yerine ikame mali yükümlülüklerin getirilmesi gibi adımlar, bu değerin değişmemesini sağlamıştır. Bu, dış ticaretin vergilendirilmesinin hala önemli bir unsur olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de dış ticaret üzerinden ve eş etkili mali yükümlülüklerden alınan vergiler, genellikle gümrük idareleri ve yetkili bankalar vasıtasıyla tahsil edilmektedir. Bu vergilerin ve mali yükümlülüklerin asli amacı, hazineye gelir sağlamaktır. Dolayısıyla, bunlar belli bir mali disiplin çerçevesinde değerlendirilip tahsil edilmektedir. Ancak, dış ticaret işlemlerinden kaynaklanan mali yükümlülüklerin, genel olarak mali yükümlülükler gibi mevzuat ve uygulama açısından özensiz bir görünüme sahip olduğu görülebilir. Bu durum, daha fazla düzenleme ve denetim gerektirebilmektedir.

Dış ticaret işlemleri ihracat, ithalat ve transit olarak üç temel başlık altında toplanmaktadır. Uluslararası anlaşmalar ve varış ülkesindeki vergilendirme esasları uyarınca, transit işlemlerine konu olan mallar ve ihracata konu olan mallar için birkaç istisnai durum dışında herhangi bir mali sorumluluk söz konusu değildir. İthalatın gümrük rejimleri kapsamında şartlı muafiyet sistemine dayanması halinde, süre, faiz ve garanti uygulanması dışında herhangi bir gümrük yükümlülüğünün bulunmadığı açıktır.

Ekonomisi dış dünyaya açık olan ülkede, katma değer ve ödemeler dengesi açısından ithalata bağımlı üretim modeli esas alınıyorsa ve üretimde kullanılan ithal girdiler çok az sayıda tedarike dayanıyorsa ülkelerde sorunlar ortaya çıkmaktadır. Hem minimum üretim maliyetleri açısından hem de tedarik süreci açısından ortaya çıkabilmektedir. Buna karşılık, bir ülkenin ithalatı ürün çeşitlendirmesine dayanıyorsa ve birden fazla tedarikçi ülke varsa, tedarik eden ülkelere herhangi birinde üretim azalsa veya ithal girdi maliyetleri artsa bile sektörün ihtiyaç duyduğu üretim maliyetleri aynı seviyede tutulacaktır.

İhracata dayalı büyüme modelinde, bir ülkenin ihracatının endüstriyel çeşitliliğe dayalı olması ve birden fazla ülkeyi kapsamaması durumunda olası fiyat düşüşlerinin ve talep azalmasının olumsuz etkisi en aza indirilebilmektedir. Sektörel çeşitlilik ve çoklu ihracat, ülkenin gelirinin artırmasında büyük avantaj oluşturmaktadır. Ayrıca, hammadde ithalatının yıllar içinde dalgalanma gösterdiği ve bu dalgalanmanın üretim sürekliliğini olumsuz etkilediği belirtilmektedir. Bu durum, üretim süreçlerindeki istikrarsızlığa ve üretim aksamalarına yol açabilmektedir.

Çalışmada elde edilen sonuçların ve ortaya konulan tartışmaların daha önce ele alınan Atabay (2005), Gerekli (2014), Kalpalı (2007), Kolçak (2013), Şahin (2017) ve Tokatlıoğlu (2005)'te de belirtilen sonuçlarla uyumlu bir eğilim gösterdiği anlaşılmaktadır. Gerçekten de Gerekli (2014), Kolçak (2013) ve Tokatlıoğlu (2005) dış ticaretten alınan vergilerin günümüzde etkin biçimde kullanıldığını ve ağırlığının ithalat üzerinden alınan vergilerde olduğu ve kamusal finansmanda dolaylı vergilerin tercih edildiğini vurgularken; Kalpalı (2007) dış ticaret üzerinden alınan vergilerin herkes tarafından eşit olarak yüklenilmesini ve haksız rekabetin önlenmesinin altını çizmekte ve Şahin (2017) ise gümrük vergileri ile yasal mevzuatın sadeleştirilerek vergiye uyumun artırılmasında etkin hale getirilecek otomasyon sistemi ile gümrük işlemlerinin kolaylaştırılmasını önermekte ve son olarak Atabay (2005)

ise ihracat yapan işletmelerin dış ticaret sermaye şirketleri yoluyla dolaylı ihracat yapabilecekleri gibi ortak ihracat grupları oluşturarak da ihracat performanslarını artırabilecekleri önerisini vurgulamaktadır. Bu çalışmada da diğer çalışmalara benzer şekilde dış ticaretin günümüzde etkin bir şekilde kullanıldığı ve ağırlığın ithalat üzerinde olduğu ve benzer yapılara sahip bölgelerde iş birliğine gidilerek ihracat performanslarının artırılabilceği hususu vurgulanmaktadır.

Çalışmada Mersin ili dış ticaret verileri incelendiğinde, bölgenin ihracat ve ithalat performansı arasındaki dengenin zaman içinde nasıl değiştiği gözlemlenebilmektedir. Özellikle, 2013 ile 2019 arasında Mersin'in ihracatın ithalatı karşılama oranında sürekli bir artış trendi gözlemlenmektedir. Bu, bölgenin dış ticaret dengesinde bir iyileşme yaşandığını ve ithalatı karşılama kapasitesinin güçlendiğine işaret etmektedir. Bu iyileşmede serbest bölgelerin ve gümrüklü antrepoların Mersin ilinin ihracatına katkısının etkili olduğu görülmektedir. Ancak, 2020 ve sonrasında bu olumlu eğilimde bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün arkasındaki faktörler arasında, öncelikle COVID-19 pandemisinin etkileri öne çıkmaktadır. Pandemi, küresel ticaret akışlarını olumsuz yönde etkileyerek Mersin'in ihracatını ve ithalatını sınırlamış olabilir. Ayrıca, 2023 yılında yaşanan depremlerin liman faaliyetlerini etkileyerek ticaret hacmini olumsuz etkilediği de göz ardı edilmemelidir.

Mersin ili, 2009-2023 döneminde sanayi girişimlerinde bir artış yaşamış olsa da bu artış Türkiye genelindeki trendle benzer düzeyde seyretmiştir. 2009'da sanayi girişimlerinin Türkiye içindeki payı %2,30 iken, bu oran diğer yıllarda genelde %2,20 ile %2,30 arasında dalgalanmıştır. Sanayi girişimlerinde bir artış yaşanmış ancak Türkiye genelinde azalma olmuştur.

Bu veriler, Mersin'in sanayi açısından istikrarlı bir performans gösterdiğini ancak diğer bölgelerle kıyaslandığında belirgin bir farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır. Çalışmada bu çerçevede (Tomak, 2010)'de vurgulanan faktörlere ilişkin öneriler sunulmuştur. Mersin ilinin yerel potansiyelini artırmak ve Türkiye geneline bu artışın etkilerini yaymak için küresel pazarlar ile uyumlu sektörel potansiyelin artırılması ve yerel sınırlılıkların mümkün olduğu ölçüde minimize edilmesi gerekmektedir. Mersin limanının potansiyeli, serbest bölge, gümrüklü antrepolar ve lojistik imkânları ile Mersin ilinin yaygın tarımsal üretim kapasitesinin artırılması, Mersin'in turizm ve tarımsal gıda ölçekli mevcut kapasitesini güçlendirmeye yönelik olmalıdır.

Mersin ili, ihracat ve ithalat rakamları da zaman içinde değişkenlik göstermiştir. Bu iki gösterge arasındaki yakın ilişki, genellikle aynı dönemlerde artış veya azalış şeklinde görülmektedir. Örneğin, 2013 ile 2015 yılları arasında Mersin'in ihracat rakamlarında istikrarlı bir düşüş yaşanmıştır. Bu dönemde küresel ekonomik belirsizlikler ve iç piyasada yaşanan sorunlar gibi faktörlerin etkisiyle ihracatın zayıflamasına neden olmuş olabilir. Ancak, 2016 yılında bir toparlanma gözlenmiş ve ihracat rakamlarında artış gerçekleşmiştir. Bu toparlanma, muhtemelen ekonomik koşullardaki iyileşme, dış pazarlarda yeni fırsatlar veya yerel üreticilerin rekabet gücünün artması gibi faktörlerden kaynaklanmış olabilir.

Bu bağlamda, Mersin'in dış ticaretindeki değişkenliklerin birçok faktörden etkilendiğini ve bu faktörlerin karmaşık bir şekilde birbirine bağlı olduğu söylenebilmektedir. Özellikle küresel ekonomik koşulların yanı sıra iç piyasadaki durum da önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, Mersin'in dış ticaret performansını değerlendirirken hem uluslararası hem de iç piyasadaki faktörlerin dikkate alınması gerekmektedir.

İhracat ve ithalat rakamlarının genel olarak benzer bir seyir izlemesi, bölgenin uluslararası ticarete aktif bir rol oynadığını ve dış ticaret hacminin genişlediğini göstermektedir. Bu durum, Mersin'in ekonomik yapısının küresel pazarlara entegrasyonunun önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilmektedir. Ancak, 2019 yılında ihracat ve ithalat rakamlarında yaşanan düşüş, küresel

ekonomik belirsizliklerin ve ticaret savaşlarının etkisini yansıtabilir. Bu dönemde, uluslararası ticarete yaşanan dalgalanmalar ve ticari gerilimler, Mersin'in dış ticaretini olumsuz yönde etkilemiş olabilir.

2020 ve 2021 yıllarında ise COVID-19 pandemisinin etkileriyle birlikte ihracat ve ithalat rakamlarında artışlar yaşanmıştır. Pandemi sürecinde arz zinciri bozulması ve talep değişiklikleri gibi faktörler, uluslararası ticarete hareketliliği artırmış olabilir. Bu dönemde, Mersin'in dış ticaretindeki artışlar hem iç talebin canlanmasıyla hem de uluslararası pazarlarda yeni fırsatların değerlendirilmesiyle ilişkilendirilebilir.

Türkiye genelinde ise ihracat rakamlarında belirgin bir artış trendi gözlenmektedir. Son yıllarda Türkiye'nin uluslararası pazarlarda daha etkin bir konuma gelmesi ve ihracat potansiyelinin genişlemesi, ekonominin dışa açık yapısının güçlendiğini göstermektedir. Ancak, bu artış eğilimiyle benzer düzeyde ithalat rakamlarında da bir artış görülmektedir. Bu durum, Türkiye'nin üretim süreçlerini sürdürebilmek ve iç talebi karşılamak adına dışarıdan daha fazla mal ve hizmet satın aldığını göstermektedir.

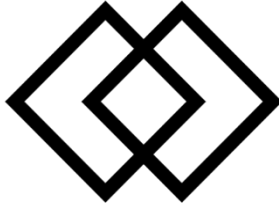
Ticaret dengesi açısından bakıldığında, Türkiye'nin ticaret açığı verdiği görülmektedir. Yani, ithalatının ihracatından daha yüksek olduğu bir dengesizlik durumu söz konusudur. Bu durum, Türkiye'nin uluslararası ticarete dışa bağımlı olduğunu ve ithalata olan ihtiyacın yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak, bu aynı zamanda ekonominin bazı zayıflıklarını da yansıtmaktadır.

Mersin'in dış ticaret performansı genel olarak uluslararası ekonomik koşullarla benzer düzeyde bir seyir izlemektedir. Ancak, Mersin'in içinde bulunduğu bölgenin ekonomik yapısı ve ticaret potansiyeli, dış ticaretin genel trendlerinden etkilenmektedir. Sonuç olarak, Mersin'in dış ticaret performansı zaman zaman dalgalanmalara rağmen genel olarak artış eğilimindedir. Ancak, sürdürülebilir bir büyüme için ekonomik ve ticari politikaların dikkatle yönetilmesi önerilmektedir.

5. Kaynakça

- Akdoğan, A. (1991). *Vergilerin incelenmesi ve değerlendirilmesi (Yasal düzenlemelerin işleyişleri açısından)*. Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası.
- Aliyev, S. (2006). *Azerbaycan dış ticaret vergilerinin gelişimi ve ekonomiye etkileri* (Tez No. 204326) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Altıntaş, H. (2021). *Gümrük vergilerinin yapısının, Türkiye gümrük ve Avrupa gümrük mevzuatı çerçevesinde karşılaştırılması*. İksad.
- Atabay, İ. (2005). *İhracatçı işletmeler ile ihracatçı olmayan işletmeler arasındaki farklılıklar ve ihracat performansının analizi: Zeytinyağı sektöründe bir inceleme* (Tez No. 190604) [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Bahçe, A. B., & Dönmez, Ö. (2017). Kamu harcamalarında mali ve hukuki boyutlar: Türkiye değerlendirmesi. *The Journal of Academic Social Science*, 2017(40), 168-180. <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.11949>
- Çimen, A. (1996). *Gümrük birliği ve Avrupa topluluğu ilişkileri*. Adil.
- Demir, E. (2024). Sosyal bilimlerde nitel araştırma teknikleri üzerine betimsel bir çalışma. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(46), 313-328. <https://doi.org/10.21550/sosbilder.1340355>

- Gerekli, İ. (2014). *Gümrük vergisi oranlarının uluslararası pazarlamaya etkisi* (Tez No. 355862) [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Gök, A. (2015). *Gümrük vergileri uyumsuzlukları ve çözüm yolları* (Tez No. 398215) [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Gürsoy, Y. (2007). *Dış ticaret işlemleri yönetimi* (3. basım). Ekin.
- Kalpali, İ. (2007). *Avrupa Birliği'nde dış ticaret mali yükümlülükleri ve Türkiye açısından değerlendirilmesi* (Tez No. 207780) [Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Karluk, S. R. (2007). *Küreselleşen dünyada uluslararası kuruluşlar* (6. basım). Beta.
- Karluk, S. R. (2003). *Uluslararası ekonomi teori ve politika* (7. basım). Beta.
- Karluk, S. R. (1998). *Uluslararası ekonomi* (5. basım). Beta.
- Kemer, O. B. (2005). *Dış ticaret teknikleri: Teori ve uygulama*. Alfa Akademi.
- Kılınç, S. (2014). *Gümrük vergisi uyumsuzluklarının idari ve yargısal aşamada çözüm yolları* (Tez No. 362962) [Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kolçak, M. (2013). Dış ticaret vergilerinin Türkiye ekonomisine etkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 188-209.
- Mersin Ticaret ve Sanayi Odası. (2022). Mersin ekonomik raporu. <https://www.mtso.org.tr/tr/a/2022-mersin-ekonomik-raporu> adresinden 15.06.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Seyitoğlu, H. (2001). *Uluslararası iktisat teori politika ve uygulama* (14. basım). Güzem.
- Subaşı, M., & Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426.
- Şahin, M. (2017). *Gümrük vergilerinde vergi uyumunun artırılması*. (Tez No. 469267) [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Tokatlıoğlu, M. Y. (2005). Türkiye'de dış ticaretin vergilendirilmesi ve Avrupa birliği. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(10), 46-72.
- Toroslu, M. V. (1999). *Uygulamalı dış ticaret işlemleri ve muhasebe* (2.basım). Beta.
- Tuncer, S. (2001). *Gümrükler ve gümrük vergileri (Teori ve uygulama)*. Yaklaşım.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2024). Dış ticaret istatistikleri. <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=2&param2=0&sitcrev=0&isicrev=3&sayac=5804> adresinden 11.06.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Üyümez, E. M., & Gültekin, R. (2016). Gümrük denetimi: Türkiye uygulamalarının analizi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(14), 343-365. <https://doi.org/10.20875/sb.30139>

ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİNDEN TOPSİS İLE AB ÜLKELERİNİN E-DEVLET PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Seda ÇANKAYA KURNAZ*

Öz

Çağın en önemli dönüşüm süreçlerinden birini getiren dijital teknolojilerin, tüm sektörlerde olduğu gibi kamu yönetimi üzerinde de etkisi gün geçtikçe artmaktadır. Her ülkenin kendi dinamiklerine göre yürüttüğü dijital dönüşüm sürecinde Avrupa Birliği (AB) ülkeleri arasında önemli farklılıklar söz konusudur. Avrupa Komisyonu 2030 yılına kadar dijital dönüşümünün sağlanması konusunda ortaya koyduğu politika ve stratejiler doğrultusunda ülkelerin dijital gelişimini teşvik etmektedir. Bu çalışma, 2016-2022 yılları AB üyesi ülkelerin E-devlet gelişimini belirleyen kriterler çerçevesinde Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden olan TOPSİS ile değerlendirip karşılaştırma yapmak amacı doğrultusunda hazırlanmıştır. Çalışma kapsamında 2016-2022 yılları arasında AB ülkelerinin E-devlet gelişimleri; BM E-devlet Gelişmişlik Endeksi, BM E-Katılım Endeksi, Eurostat bireylerin web siteleri aracılığı ile gerçekleştirdikleri E-devlet faaliyetleri ve Dünya Bankasının bireylerin internet kullanımına ilişkin istatistikleri olmak üzere dört kriter çerçevesinde değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçları; Finlandiya, Danimarka ve İsveç gibi Kuzey Avrupa ülkelerinin E-devlet gelişimi açısından en yüksek performansı sergilediğini; Romanya, Bulgaristan ve Polonya gibi bazı ülkelerin ise sıralamalarının oldukça düşük olduğunu göstermiştir. Elde edilen bulgular, dijital dönüşümün kaçınılmaz olduğu ve ülkelerin her geçen gün yeni gelişmeleri yönetimlerine adapte ettiği günümüzde, AB'nin ülkeler arasındaki dijital dengesizlikleri gidermek için dijitalleşme politikalarını yeniden gözden geçirmesi ve düşük performans gösteren ülkelere yönelik destek ve stratejileri artırması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: AB, E-devlet, E-devlet Performansı, Politika, TOPSİS.

Jel Kodu: H83, J68, R28, O52.

Comparison of E-Government Performance of EU Countries with TOPSİS, A Multi-Criteria Decision Making Methods

Abstract

Digital technologies, which bring one of the most important transformation processes of the age, are increasingly affecting public administration as well as all sectors. There are significant differences between European Countries (EU) the European Commission encourages the digital development of countries in line with the policies and strategies it has put forward to ensure digital transformation by 2030. The aim of this study is to evaluate and compare the E-government development of EU member countries between 2016-2022 within the framework of the determined criteria with TOPSİS, which is a Multi-Criteria Decision-Making method (MCDM). Within the scope of the study, the e-government developments of EU countries between 2016 and 2022 were evaluated within the framework of four criteria: the UN E-government Development Index, the UN E-Participation Index, Eurostat's e-government activities carried out by individuals through their websites, and the World Bank's statistics on individuals' internet use. The research results showed that Northern European countries such as Finland, Denmark and Sweden showed the highest performance in terms of E-government development, while some countries such as Romania, Bulgaria and Poland had very low rankings. The findings clearly reveal that, in today's world where digital transformation is inevitable and countries adapt new developments to their management every day, the EU should reconsider its digitalization policies and increase support and strategies for low-performing countries in order to eliminate digital imbalances among countries.

Keywords: EU, E-government, E-government Performance, Policy, TOPSİS.

Jel Code: H83, J68, R28, O52.

* Öğr. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, sedacankaya@selcuk.edu.tr, <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0001-6977-300X>

1.Giriş

Avrupa Birliği (AB), 24 farklı resmi dil konuşan 2024 yılı rakamlarına göre 449,2 milyon nüfusa sahip 27 farklı ülkeden oluşmaktadır. Büyük nüfusu, etnik, kültürel ve dilsel çeşitliliği, AB içinde önemli miktarda siyasi enerji tüketen önemli zorluklara yol açmaktadır. AB, insan haklarından ulaşım, eğitimden göçe, turizmden ticarete kadar uzanan birçok farklı politika alanında aktiftir (Zaimes, 2012). Her ne kadar AB, çok sayıda konuda politikalar, kurallar ve yeni prosedürler geliştirse de söz konusu alanlarda ortak bir standardı geliştirebildiğini söylemek oldukça güçtür (Çankaya-Kurnaz & Kurnaz, 2022, ss. 68-86). Tüm bu politika alanlarını 27 üye ülke üzerinde kontrol etme ve aynı gelişmişlik seviyesine ulaşmasına öncülük etme çeşitli stratejilere dayanmaktadır. Çağın bir gereği haline gelen ve kontrol edilemez bir şekilde gelişen dijital teknolojiler, AB'nin politika üretmesini zorunlu kılan alanlardan bir diğeridir. Yönetimler, çağın önemli bir gerekliliği haline gelen bu dijital dönüşümün potansiyelinden giderek daha fazla faydalanma konusunda stratejiler ve politikalar geliştirmektedir (Parisopoulos vd., 2007).

Çalışma kapsamında değerlendirilen AB'nin E-devlet politikası, Eylem Planlarına dayanmaktadır. Üye devletler Eylem Planlarıyla E-devlet üzerinde kamu hizmetlerinin sunumu ve tüm vatandaşların kamu sektörü bilgilerine erişiminin artırılması için belirlenen hedeflere ulaşmak üzere bağlayıcı bir anlaşmaya sahiptir. AB, Eylem Planlarının tüm Avrupa için E-devletin geliştirilmesine, kamu yönetimlerinin modernize edilmesine ve yeniden düzenlenmesine yardımcı olacağını düşünmektedir. (Centeno vd., 2005; Nogueras-Iso vd., 2004). Bu alandaki yenilikçi gelişmelerin hızlandırılması için Avrupa Komisyonu önemli miktarda fon sağlamıştır (Wimmer, 2002). AB modernizasyon sürecinin önemli eğilimlerinden biri olan E-devlet, kullanılabilirliğin, etkinliğin, şeffaflığın ve hesap verebilirliğin artırılması anlamında hükümetin dönüşümüne giden etkili yollardan biridir. Aynı zamanda daha iyi, daha ucuz ve daha hızlı hizmetler sunmanın ve vatandaşların kamu karar alma süreçlerine katılımını geliştirmenin olası seçeneklerinden biridir (Vavrek & Ardielli, 2018, s.1).

Bu temel zeminden hareketle çalışmanın amacı, 2016-2022 yılları arasında AB üyesi ülkelerin E-devlet performanslarını belirlenen dört kriter çerçevesinde Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden olan TOPSİS ile analiz etmektir. Alan yazını incelendiğinde dijital dönüşümün sektörler üzerinde etkisini, ülkelerin E-devlet gelişimini ve performansını değerlendiren çalışmalar hayli fazladır. Ancak AB ülkelerinin E-devlet gelişimini TOPSİS yöntemi ile inceleyen güncel çalışmalar oldukça azdır. Bu kapsamda, Vavrek ve Ardielli (2018) çalışmalarında AB ülkelerinin yalnızca 2013 ve 2015 yıllarında Avrupa Komisyonu, Eurostat ve Birleşmiş Milletlerinin yayınladıkları raporları referans alarak TOPSİS yöntemini uygulamışlardır. Çalışmanın konusuna doğrudan temas güncel ve kapsamlı bir araştırmanın olmaması çalışmanın önemini artırmaktadır. Bu araştırma, bir taraftan TOPSİS yönteminin uygulamalarına ve temel özelliklerine ilişkin genel bir bilgi sunarken; diğer taraftan bu yöntemin son yıllarda kamu yönetimi alanında en fazla üzerinde durulan konulardan biri olan E-devlet ekseninde değerlendirilmesiyle alana farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır.

Literatürdeki bu boşluğu doldurmaya katkı sağlamak amacı doğrultusunda, çalışmada TOPSİS yöntemiyle belirlenen dört kriter kapsamında AB ülkelerinin E-devlet performansları değerlendirilmiştir. Bu çerçeveden yola çıkarak çalışmaya yön veren araştırma soruları şunlardır:

- AB'nin E- devlet gelişimine yön veren politikalar nelerdir?
- TOPSİS yöntemi ile yapılan analizde AB'de E-devlet gelişiminde öne çıkan ülkeler nelerdir?
- TOPSİS yöntemi ile yapılan analizde AB'de E-devlet konusunda daha fazla gelişim göstermesi gereken ülkeler nelerdir?
- TOPSİS AB ülkelerinin E-devlet performanslarını incelemede etkili bir yöntem midir?

Bu çalışma sayesinde alan yazınında yaygın olarak kullanılan bir yöntem aracılığı ile AB ülkelerinin E-devlet performansları karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilecek ve araştırmacılara somut bir referans kaynağı sunulacaktır.

Literatür Taraması

ÇKKV yöntemleri arasında kullanımı kolay, basit ve anlaşılır olması nedeniyle en çok tercih edilen tekniklerden biri olan TOPSİS, araştırmacıların gerçekçi ve tarafsız sonuçlar elde etmelerine olanak sağlamaktadır. Alan yazınında TOPSİS yöntemini kullanarak karmaşık karar verme süreçlerinde farklı alternatifleri ve kriterleri değerlendiren pek çok araştırma bulunmaktadır. TOPSİS yöntemine literatürde gösterilen bu ilgili, yöntemin geçerliliği konusunda yeni çalışma yapacak araştırmacıları ikna etmektedir. Bu kapsamda Andreea vd. (2014), Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin doğrudan yabancı yatırımlar açısından çekicilik derecesini ölçme amacı doğrultusunda altyapı, kurumların kalitesi, işgücü piyasası ve vergiler olmak üzere belirledikleri kriterleri TOPSİS yöntemini kullanarak değerlendirmişlerdir. Elde edilen sonuçlar, Estonya'nın yatırımlar açısından en çok dikkat çeken ülke olduğunu göstermiştir. Başka bir çalışmada Ardielli ve Halaskova (2015), TOPSİS yöntemini kullanarak AB üyesi ülkelerin 2013 yılındaki EGDİ (E-Government Development Indeks) değerleri üzerinden performans sıralaması yapmışlardır. Çalışmada tespit edilen sonuçlara göre en gelişmiş E-devlet performansına sahip olan ülkelerin Estonya, Finlandiya ve İsveç olduğu; E-devlet performansı açısından en son sırada yer alan ülkelerin ise Romanya, Bulgaristan ve Hırvatistan olduğu ortaya konulmuştur. Ardielli ve Vavrek (2018) tarafından yapılan bir diğer çalışmada 2015 yılında 28 AB ülkesinin E-devlet gelişimini çeşitli göstergeler üzerinden ele alarak TOPSİS yöntemi ile değerlendirmiştir. Araştırmada Finlandiya, İsveç, Danimarka ve Hollanda en iyi E-devlet gelişimine sahip olan ülkeler olarak tespit edilmiştir. Romanya, Bulgaristan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ise en az E-devlet gelişimine sahip olan ülkeler olarak ortaya konulmuştur. TOPSİS ve VİKOR yöntemi kullanılarak turizm alanına yapılan bir çalışmada Bagheri vd. (2018), İran'daki şehirlerin turizm altyapısını değerlendirmişlerdir. Çalışmada İran turizm altyapısı açısından en iyi koşullara sahip olan ilin Tahran olduğu, İlam'ın ise sıralamada en altta yer aldığı tespit edilmiştir. Ardielli (2019) bir diğer araştırmasında 2007–2017 yılları arasında AB ülkelerindeki iyi yönetim gelişiminin değerlendirilmesi amacıyla Dünya Bankası tarafından izlenen Küresel Yönetişim Göstergelerini TOPSİS yöntemi ile analiz etmişlerdir. Çalışma kapsamında özellikle İskandinav ülkelerinin (Finlandiya, İsveç ve Danimarka) iyi yönetiminde uzun vadede başarılı oldukları tespit edilmiştir. Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan'ın ise iyi yönetim açısından oldukça geride oldukları tespit edilmiştir. Bir diğer çalışmada Saçak vd. (2019), Türkiye'nin dijital dönüşüm yol haritasında yer alan stratejileri TOPSİS yöntemi ile sıralamışlardır. Toplamda 7 kriter, 18 stratejinin bulunduğu analizin sonucunda en önemli stratejinin eğitimcilere dijital yetkinliklerin kazandırılması olduğu tespit edilmiştir. Bir başka çalışmada Derse ve Yontar (2020), belirlenen kriterler doğrultusunda en uygun yenilenebilir enerji kaynağının seçilmesi amacı ile TOPSİS yöntemini kullanmışlardır. Çalışmada, yenilenebilir enerji kaynaklarından rüzgâr enerjisi, güneş enerjisi, biyokütle enerjisi, hidrojen enerjisi, dalga enerjisi, hidroelektrik enerjisi ve jeotermal enerji değerlendirmeye alınmıştır. Bu kaynakların karşılaştırılmasında maliyet, verimlilik, iş imkânı, elde edilebilirlik miktarı, devlet teşvikleri, sosyal kabul edilebilirlik, teknolojik olgunluk, hizmet ömrü, arıza / kaza riskinin düşüklüğü, arazi ihtiyacı değerlendirme kriteri olarak belirlenmiştir. Turizm alanında yapılan bir diğer çalışmada Sezgin vd. (2021), 2015 yılında dünyanın en güçlü 15 turizm destinasyonunun genel performanslarını TOPSİS yöntemi ile sıralamışlardır. Çalışmada turizm performans sıralamasında yer alan ilk üç ülkenin Amerika, Çin ve Almanya olduğu tespit edilmiştir. Meksika, Avusturya ve Yunanistan ise en düşük performansa sahip olan ülkeler olarak belirlenmiştir. Bir başka çalışmada Ferrarini vd. (2024), Avrupa'daki bölgesel rekabet gücünü karşılaştırmalı olarak ortaya koymak için TOPSİS yöntemini kullanmışlardır. Araştırma sonuçlarından TOPSİS yönteminin, bölgesel rekabet gücünün analizinde politika yapımcılar açısından değerli bir yöntem olduğu

vurgulanmıştır. Altınsoy ve Baki (2023), Opec (Petrol Üreten Ülkeler Örgütü) üyesi 12 ülkenin 11 farklı kriter üzerinden TOPSIS yöntemi aracılığıyla performans analizini gerçekleştirmişlerdir. Analiz sonucunda performans değerleri yüksek olan ilk üç ülkenin Gabon, Nijerya ve Kongo olduğu ifade edilmiştir. Performans değerlendirmesi en kötü olan ülkenin ise Birleşik Arap Emirlikleri olduğu tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda performans değerlendirmesi açısından petrol rezervlerinin önemli bir kısmına sahip olan İran'ın ilk sıralamada olmaması dikkat çekmiştir. Diğer bir çalışmada Lukomska-Szarek vd. (2024), 2019-2021 yılları arasında Polonya'daki yerel yönetim birimlerindeki bütçe yönetimini TOPSIS yöntemini kullanarak değerlendirmişlerdir. Maliye Bakanlığı web sitesinden elde edilen ikincil veriler, bütçe (kişi başına) ve borç göstergelerine göre ayrılarak analiz edilmiştir. AB üyesi ve aday ülkelerin sıralamaya dâhil edildiği bir diğer çalışmada Satı (2024), söz konusu ülkelerin dijital inovasyon performansını etkileyen kriterleri TOPSIS yöntemi ile karşılaştırmıştır. Çalışmada BİT (Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin) kullanımı, patent başvuruları ve Ar-Ge harcamaları açısından en yüksek puanlara sahip olan ülkeler Avusturya, Danimarka ve Almanya olarak tespit edilmiştir. Belirlenen kriterler arasında son üç sırada yer alan ülkeler ise Türkiye, Sırbistan ve Hırvatistan olarak belirtilmiştir. AB üyeleri ve diğer aday ülkelerle karşılaştırıldığında bu üç ülke, BİT kullanımı, patent başvuruları, bilgiye dayalı istihdamın sağlanması, dijital beceriler, yeni teknolojilere yatırım ve Ar-Ge'de üniversite-sanayi iş birliği konularında en düşük puanlara sahip olmuşlardır. Son olarak Raczkowska vd. (2023), iktisat alanında TOPSIS'i bir yöntem olarak kullanmışlardır. Çalışmada 2021 yılında AB ülkelerinde iyi yönetim düzeyini ve iyi yönetim ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olup olmadığını tespit etmeye çalışmışlardır. Çalışma sonuçları, AB ülkelerinin iyi yönetim düzeyinde geniş bir farklılık olduğunu göstermiştir. TOPSIS yöntemi, en yüksek düzeyde iyi yönetim ve ekonomik büyümeye sahip ülkeleri ayırt etmeyi mümkün kılmıştır. Her iki sıralamada da Lüksemburg önde yer almakta olup, analiz edilen özellikler bakımından diğer AB ülkelerinden önemli ölçüde farklılaşmaktadır. İyi yönetim düzeyine göre sıralamada son sırada iki Güney Avrupa ülkesi; Yunanistan ve GKRY yer almıştır.

Literatürde farklı araştırma alanlarında yapılan çalışmalar net bir şekilde göstermektedir ki TOPSIS yöntemi, karar verme süreçlerinde alternatifler arasında net ve somut bir karşılaştırma yapmayı hedefleyen durumlarda sıklıkla tercih edilen, güvenilir ve oldukça etkili bir yöntemdir.

AB E-Devlet Politikası Genel Çerçeve

Dijital teknolojiler, kamu sektöründe giderek daha fazla yeni talep ve beklenti yaratmaktadır. Bu teknolojilerin sahip olduğu tam potansiyeli fark etmek, yönetimler için temel bir zorunluluk haline gelmekte ve en genel manasıyla bir yandan çevrimiçi kamu hizmetlerinin arzını kullanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda optimize etme, diğer yandan da bu hizmetlerin kullanımını artırma anlamı taşımaktadır (European Commission, 2019a). Dijital teknolojilerin kullanılarak kamu kurumlarının dönüştürülmesi, E-devlet kavramı ile karakterize edilmektedir. Küresel ölçekte kamu yönetimini modernize etmek için kritik bir araç olarak ortaya çıkan E-devlet, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yönetim süreçlerinin verimliliğini ve etkinliğini artırmak amacıyla kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Troitino vd., 2024, s.2). Avrupa Komisyonu tarafından ise E-devlet, kamu hizmetlerinin, demokratik süreçlerin iyileştirilmesi ve kamu politikalarına desteğin güçlendirilmesi amacıyla kamu idarelerinde iletişim teknolojilerinin, örgütsel değişim ve yeni yetkinliklerle birleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2002). E-devlet, bir taraftan devletin iç yapılarındaki süreci yürütmekle ilgilenirken diğer taraftan da hükümetlerin toplumla etkileşim kurma biçimlerini ele almaktadır (Dünya Bankası, 2005). Bu nedenle bir ülkede E-devlet gelişimi, hükümetin nasıl işlediği, toplumun hükümeti nasıl gördüğü ve onunla nasıl etkileşim kurduğu ile doğru orantılıdır (Parisopoulos vd., 2007, s.2). Dijital çağda kamu yönetiminin en önemli araçlarından biri olan E-devlet, en iyi şekilde uygulandığında geniş çapta faydalar sunan ve ayırım yapılmaksızın ülkelerin stratejiler ürettiği küresel bir alandır. E-devlet,

kamu sektörünün yeniden düzenlenmesi ve dijital bir kamu sektörüne dönüştürülmesi, verimliliği, etkinliği, hesap verebilirliği ve şeffaflığı artırarak paydaşların iletişimini ve bilgiye erişimini iyileştirme potansiyeline sahiptir (Al-Shafi & Weerakkody, 2009; Christofi vd., 2019). Ancak bir ülkenin kamu yönetiminin dijital dönüşümünün sağlanması basit bir süreç değildir. Çünkü kamu sektörünün kendine özgü özelliklere sahip olması, bu dönüşüm sürecinde çeşitli faktörlerin dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır. Özellikle ülkenin sosyal, politik ve ekonomik durumu gibi makro faktörleri, E-devlet gelişimi için belirleyici bir rol oynamaktadır (UN&ASPA, 2002). Bunun yanı sıra mikro faktörler de E-devletin başarısını veya başarısızlığını belirlemektedir (Oyomno, 2004). Bu nedenle mikro ve makro faktörlerin bir arada dikkate alınması karmaşık olan sürecin yürütülebilmesi için elzemdir (Choudrie vd., 2005).

AB'nin E-devlet uygulamalarına ilişkin süreci, 1996'da kıtada kesintisiz sınır ötesi E-devlet hizmeti sunumunu teşvik etmek amacı doğrultusunda başlattığı E-devlet Eylem Planına dayanmaktadır. Plan, çağın gereklerine göre güncellenerek AB üye devletlerinin E-devlet sistemlerinin karşılıklı erişimini ve birlikte çalışabilirliğini amaçlamaktadır (Williams vd., 2018, s.19). Bu bağlamda E-devlet, AB açısından yalnızca teknolojik bir ilerleme olarak görülmemekte aynı zamanda Avrupa entegrasyonunun hedeflerini ileriye götürmek ve Birlik içinde iyi yönetim uygulamalarını teşvik edebilmek için etkili bir araç olarak önem kazanmaktadır (Troitino vd., 2024, s.2). Birlik üyesi bazı ülkeler kendi ulusal E-devlet sistemlerine sahip olmasına rağmen AB E-devlet stratejilerine dâhil edilen hedefleri benimsemeye ve uygulamaya çalışmışlardır (Williams vd., 2018, s.19). Avrupa İşletilebilirlik Çerçevesi (EIF) ve Avrupa Tek Dijital Geçidi (SDG) gibi girişimler aracılığıyla hükümetler teknik standartları uyumlu hale getirmeyi, veri paylaşımını kolaylaştırmayı ve AB genelinde vatandaşlar ve işletmeler için birlikte çalışabilir e-hizmetleri teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Böylece gelecekte entegrasyonu engelleyen durumların ortaya çıkmasını önlemek için AB üyeleri arasında ortak dijital standartların belirlenmesi planlanmaktadır (Kontogeorgis & Varotsis, 2021; Troitino vd., 2024, s.2). AB'nin ortaya koyduğu standartlara rağmen, ülkelerin çoğunun 2018 yılına gelindiğinde bu hedeflerin önemli bir kısmına yaklaşmadığı (Williams vd., 2018, s.19), üye ülkelerin E-devlet gelişimi konusunda hala ciddi eksiklikler söz konusu olduğu izlenen raporlardan anlaşılabilmektedir.

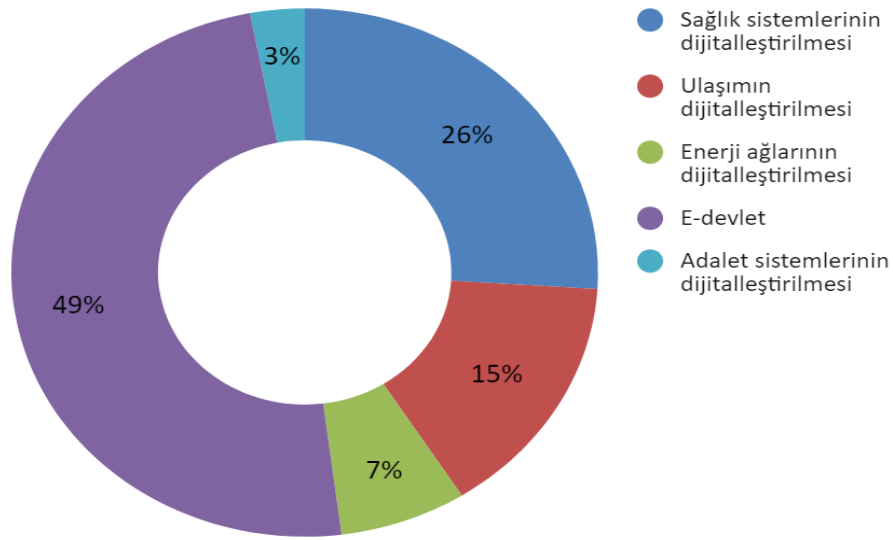
2000 yılında Lizbon Stratejisinden itibaren AB üyesi ülkeler, E-devlet hizmetlerinin yaygınlaştırılması için hedefler koyarak politikalar geliştirmişlerdir. 2021 yılında Avrupa Komisyonu, AB ekonomisinin ve toplumunun dijital dönüşümünü başarmayı amaçlayan "Dijital On Yıla Giden Yol" programını önermiştir. 2023 Dijital Pusula olarak adlandırılan bu yol haritası ile AB'nin dijital dönüşümüne rehberlik etmek ve 2030 yılına kadar somut hedefler ve amaçlar çerçevesinde hareket etmek amaçlanmaktadır (EU4digital, 2024). Yapılan araştırmalarda Avrupalıların %40'ının temel dijital becerilere sahip olmadığı görüldüğünden Avrupa Komisyonu, 2030 yılına kadar nüfusun %80'ninin en azından bazı dijital becerilere sahip olması gerektiğini hedef olarak belirlemiştir (Nosratabadi Atobishi & Hegedüs, 2023).

Dijital teknolojiler aracılığıyla yaşam kalitesini iyileştirmek, sürdürülebilir büyümeyi ve Avrupa'nın küresel ekonomideki liderliğinin korunmasını sağlamak, Avrupa Komisyonu'nun 2019-2024 yılı için belirlediği öncelikleri arasındadır. Bu amaç doğrultusunda geliştirilen uyum politikası ile önemli yatırımlar yapılmıştır. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF), 2015'te ilan edilen dijital Tek Pazar girişiminin hedeflerine ulaşma çabalarının bir parçası olarak, 2014-2020 yılları arasında dijital yatırımlara 14 milyar Euro'dan fazla fon tahsis etmiştir. Bu uyum politikası yatırımlarının odak noktası, işletmelerin dijitalleşmesini desteklemek, hükümet ve sağlık sektörünün e-hizmetlere erişimini genişletmek, dijital becerileri geliştirmek ve uzak ve kırsal bölgelerde geniş bant ağlarını yaygınlaştırmaktır. 2014-2020 yılları arasında ERDF'nin dijital yatırımlarının %22'si veya yaklaşık dörtte biri (3,8 milyar avro) E-devlet hizmetleri ve uygulamalarına ayrılmıştır. Bu yardımlardan en fazla

yararlanan ilk üç ülke, Polonya, Estonya ve İtalya olmuştur. Dijital alanda kapsayıcılığı, erişilebilirliği, öğrenmeyi ve eğitimi artıran projelere %14 (2,44 milyar avro) daha fazla kaynak ayrılmıştır. Bu kaynaktan en fazla faydayı sağlayan ülkeler ise İtalya, İspanya, Fransa, Polonya ve Romanya olmuştur. Yüksek hızlı geniş bant hizmetinin yaygınlaştırılması için ayrılan bütçeden ise en fazla yararlanan ülkeler İtalya, Polonya, Fransa, Macaristan ve Yunanistan olmuştur. 1,4 milyar Avro (%8), küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) için BİT hizmetleri ve uygulamaları için ayrılmıştır. Bu bütçenin en büyük yararlanıcıları ise Yunanistan, İspanya, Macaristan, Çekya ve Polonya olmuştur (European Commission, 2024a). Avrupa Komisyonu 2021-2023 yılları için yürüttüğü ilk envanter çalışmasının sonucuna Grafik 1'de yer verilmiştir. 2021-2023 yılları arasında en fazla yatırımın %49 oranı ile E-devlet hizmetlerine ayrıldığı görülmektedir.

Grafik 1

2021-2023 Yılları Arası Dijitalleşme Yatırımlarının Dağılımı

Kaynak: European Commission, 2024b

Son tahlilde AB, ekonomik büyümenin desteklenmesi amacıyla başlattığı Tek Pazar stratejisi, Eylem Planları, EIF ve Avrupa 2020 stratejisi gibi uygulamalar ile Birlik içinde E-devlet politikasına yön vermeye çalışmaktadır. Dahası AB bu politikaların yürütülmesinde önemli ölçüde kaynak sağlayarak üye ülkelerin performanslarını belli bir seviyeye getirmeye çalışmaktadır. Küresel ölçekte ülkelerin E-devlet gelişimi, AB, BM, Eurostat ve Waseda Üniversitesi gibi uluslararası kuruluşların faaliyet alanına girmekte ve detaylı olarak araştırılmaktadır. Ancak her kuruluşun kendine has izleme ve değerlendirme yaklaşımları bulunmaktadır. Örneğin, Eurostat, bireylerin E-devlet web siteleri üzerindeki faaliyetlerini veya kullanıcı memnuniyetini değerlendirmektedir. Bu göstergeler, Avrupa Bilgi Politikasının ne kadar etkili olduğunu değerlendirmekte ve Avrupa Komisyonu'nun E-devlet değerlendirmesinin temelini oluşturmaktadır (Vavrek & Ardielli, 2018, s.4). Birleşmiş Milletler (BM), uluslararası düzeyde ülkelerin E-devlet gelişmişliklerini E-Devlet Gelişmişlik Endeksi ve E-Katılım Endeksini kullanarak değerlendirmektedir. Dünya Bankası, ülkelerin aktif internet kullanıcılarının ülke nüfuslarına oranlarının hesap ederek birtakım veriler yayınlamaktadır. Waseda Üniversitesi dünya çapında E-devlet gelişimine ilişkin izleme ve araştırmalar yaparak bir rapor yayınlamaktadır (Institute of Digital Governance, 2014). Ancak değişik zaman dilimlerini ve çeşitli veri toplama ve işleme tekniklerini kullanarak kuruluşların ihtiyaçları ve hedefleri doğrultusunda farklı E-devlet alt alanlarının tanımlanmasına odaklandıklarından dolayı bu kuruluşların E-devlet verilerinin birbirleriyle tutarlı

olmadığı görülmektedir (Vavrek & Ardielli, 2018, s.2). Örneğin; BM endeksleri iki yılda bir yayınlamakta ve dünyadaki 193 ülkenin bölgesel ve ulusal bazda sıralamasına ilişkin verilere yer vermektedir. Bu anlamda E-devlet konusunda en kapsamlı değerlendirmeyi sunmaktadır. Waseda Üniversitesi değerlendirmesini iki yılda bir yapmakta ve genellikle ilk 10'a giren ülkelerin sıralamasını paylaşmaktadır. Eurostat yalnızca AB ülkeleri üzerine değerlendirme yapmaktadır. Dahası her bir endeks hesaplamasında araştırma sonuçları farklılık gösterebilmektedir. Örneğin; çalışmanın ilerleyen kısımlarında da detaylı bir şekilde ele alınacağı üzere, 2016 yılı BM E-Devlet Gelişmişlik Endeksinde 1. Sırada Finlandiya yer alırken, E-Katılım Endeksinde Hollanda, Eurostat'ın yaptığı değerlendirmede İsveç, Dünya Bankasının sıralamasında ise Luksemburg 1. sırada yer almaktadır. Elbetteki bu sıralamada ülke nüfusu, sosyo kültürel yapı ve ekonomik göstergeler etkili olabilmektedir. Ancak bu dört kriter dikkate alınarak hangi ülkelerin ön plana çıkacağına ilişkin bir sonuç elde etmek TOPSİS yöntemi ile mümkün olabilmektedir.

Çalışma çerçevesinde AB ülkeleri açısından en kapsamlı değerlendirmeyi yapma amacı doğrultusunda yapılan detaylı taramada belirlenen dört uluslararası gösterge üzerinde TOPSİS yöntemi ile analiz gerçekleştirilmiştir. Bu göstergeler, BM E-Devlet Gelişmişlik Endeksi, BM E-Katılım Endeksi, Eurostat bireylerin web siteleri aracılığı ile gerçekleştirdikleri E-devlet faaliyetleri ve Dünya Bankasının bireylerin internet kullanımına ilişkin istatistikleridir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, 2016-2022 yılları arasında AB üyesi ülkelerin E-devlet performanslarını belirlenen kriterler çerçevesinde ÇKKV yöntemlerden biri olan TOPSİS ile değerlendirip karşılaştırma yapmaktır. TOPSİS yöntemi, alternatifler arasında ideal çözüme en yakını ve en uzağı tespit amacı doğrultusunda çok çeşitli araştırma alanlarında tercih edilmektedir. Çalışmanın özgünlüğü, alan yazınında sıklıkla kullanılan TOPSİS yönteminin, belirlenen bu dört kriter kapsamında AB ülkelerinin E-devlet performanslarına yönelik bir araştırmada ilk kez uygulanmasından kaynaklanmaktadır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada yöntem olarak ÇKKV yöntemlerden biri olan TOPSİS kullanılmıştır. Hızla gelişen iş, mühendislik, bilim ve teknoloji ortamlarının artan karmaşıklığı, çeşitli faktörleri göz önünde bulundurarak doğru kararlar almayı zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle ÇKKV karar vericilere, birden fazla ve birbiriyle ilişkili kritere sahip karmaşık ve tanımlanmamış sorunları ele almak için kapsamlı bir yaklaşımla destek sağlamaktadır. ÇKKV, genellikle birbiriyle çelişen birden fazla kriterin varlığında karar vermeyi ifade eder (Yue, 2011). TOPSİS yöntemi, 1981 yılında Hwang ve Yoon (1981) tarafından geliştirilmiştir. Yöntem, uzlaşma çözümü kavramlarına dayanarak alternatiflerin tercih sırasını sıralamak ve en uygun seçimi belirlemek için yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir (Gong & Shi, 2008, s.2430). Yöntemin kullanılma amacı, özelliklerin veya alternatiflerin maksimum faydaları ve minimum maliyetleri olan varsayımsal bir çözüm sunan ideal çözüme benzer bir sıra tercihi elde etmektir (Madanchian & Taherdoost, 2023). Uzlaşma çözümünden anlaşılması gereken, pozitif ideal çözüme en yakını ve negatif ideal çözümden en uzağını seçerek, ideal çözüme görece en yakın olan seçenekten başlamak sureti ile değerlendirme yapmaktır (Tzeng & Huang, 2011, s.69). TOPSİS yönteminde her farklı kriterin farklı ölçüm birimleri, kalite karakteristiği ve bağıl ağırlığı olabilir. Bazı kriterlerin sayısal olarak ölçülebilmesi ve diğer kriterlerin yalnızca öznel olarak tanımlanabilmesi mümkündür. ÇKKV probleminde bir karar verici, nitelikli bir kriter kümesinin nitel veya nicel değerlendirmesinden sonra alternatifleri seçer veya sıralar (Yue, 2011, Zavadskas vd., 2016, s.646). TOPSİS yöntemi, insan kaynakları yönetimi, kalite kontrol, tesis yeri seçimi, üretim, tasarım, teknoloji seçimleri, pazar seçimi, eğitim, sağlık, çevresel kararlar, başvuru değerlendirme, risk analizi, ürün tasarımı gibi pek çok alanda uygulama imkânı bulabilmektedir. Yöntemin, basit hesaplama sürecinden oluşması, kolaylıkla

uygulanabilmesi, alternatifler arasındaki farklılıklar ile ilgili net görüşler elde edilebilmesi gibi avantajları bulunmaktadır (Can, 2012, ss.73-76). Aynı zamanda TOPSIS yönteminin şeffaf bir süreçten geçerek uygulanması genel olarak kamuoyu tarafından kolay anlaşılabilmesine ve istenilen politikayı desteklemek için kullanılabilmesine olanak sağlamaktadır (Bao vd., 2012, s.85).

Şekil 2'de verildiği üzere TOPSİS yöntemi 6 adımdan oluşmaktadır. Bu adımların her biri bir çözüm sürecini içermektedir (Derse & Yontar, 2020; Geyik vd., 2016; Madanchian & Taherdoost, 2023; Sezgin vd., 2021; Zavadskas vd., 2016).

Şekil 2

TOPSİS Yönteminin Aşamaları

1. Adım: Karar Matrisinin (E) Oluşturulması

Karar matrisinin elde edilmesi için kullanılan formül aşağıda verilmiştir. Formülde “m” karar noktasını, “n” ise değerlendirme kriteri sayısını ifade etmektedir. Karar matrisinin satırlarında değerlendirilmek ve seçim yapmak istenen alternatifler, sütunlarında ise karar vermek için kullanılacak olan değerlendirme kriterleri yazılmaktadır.

$$E_{ij} = [e_{11} \ e_{12} \dots \dots \dots e_{1n} \ e_{21} \ e_{22} \dots \dots \dots e_{2n} \ \dots \ e_{m1} \ e_{m2} \dots \dots \dots e_{mn}]$$

2. Adım: Normalize Edilmiş Karar Matrisinin (Y) Oluşturulması

Normalize Edilmiş Karar matrisinin oluşturulması TOPSİS analizinin ikinci aşamasıdır. Bu adımın tamamlanması için karar matrisinde yer alan değerlerin kareleri toplamının karekökü hesaplanır.

$$y_{ij} = \frac{e_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m e_{kj}^2}} \quad (i: 1,2,3,\dots,m \quad j: 1,2, 3,\dots,n)$$

3. Adım: Ağırlıklı Karar Matrisi Oluşturma

Ağırlıklı Karar Matrisinin oluşturulması için ilk önce değerlendirme kriterine ilişkin ağırlık değerlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Sonrasında, kriterlerin ağırlıkları (W_j) ile normalizasyon değerlerinin (R_{ij}) çarpılması ile ağırlıklı normalleştirilmiş karar matrisi değerleri (E_{ij}) elde edilir.

$$E_{ij} = W_j \times R_{ij} \quad (i = 1, 2, \dots, m \text{ ve } j = 1, 2, \dots, n)$$

4. Adım: İdeal (A^+) ve Negatif İdeal (A^-) Çözümlerin Oluşturulması

TOPSIS yönteminin kriterleri genellikle tekdüze artış veya azalış gösterir. Karar matrisinde bulunan en yüksek değeri ele almak, ideal (A^+) çözümün değerini bulmak için kullanılır.

$$A^+ = \{j \in C), (\min v_{ij} | j \in C \text{ } i \text{ } \}$$

Karar matrisindeki en küçük değerlerin seçilmesi ile negatif ideal (A^-) çözüm değeri elde edilir. Bunun için aşağıdaki formül kullanılmaktadır.

$$A^- = \{j \in C), (\min v_{ij} | j \in C \text{ } i \text{ } \}$$

5. Adım: Öklidyen uzaklıkların hesaplanması:

Öklitten uzaklığın kullanılması ile alternatifin en iyi alternatifle ve en kötü alternatifle olan uzaklık değerleri elde edilir. “ S_i^+ ” ve “ S_i^- ” alternatifin en kötü alternatifle arasındaki uzaklık aşağıdaki formüller ile gösterilmektedirler.

- Alternatifin en iyi alternatifle arasındaki uzaklığı:

$$S_i^+ = \sqrt{2 \sum_{j=1}^m (v_{ij} - v_j^+)^2}, j = 1, 2, \dots, m$$

- Alternatifin en kötü alternatifle arasındaki uzaklığı:

$$S_i^- = \sqrt{2 \sum_{j=1}^m (v_{ij} - v_j^-)^2}, j = 1, 2, \dots, m$$

6. Adım: İdeal çözüme göreli yakınlığın hesaplanması

Karar noktalarının ideal çözüme ne kadar yakın olduğunu belirlemek için ideal ve ideal olmayan noktalara ne kadar uzak olduğunu bilmek gerekir. İdeal çözüme göreli yakınlık C_i^+ ($0 \leq C_i^+ \leq 1$) ile gösterilir. Alternatiflerin yakınlık katsayısına göre en yüksek değer en iyi olanıdır. Değerler şu formül aracılığı ile hesaplanmaktadır:

$$C_i^+ = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^+}, i = 1, 2, \dots, m$$

2.1. Veri Kaynağı

Çalışma kapsamında analize dâhil edilecek kriterler belirlenirken güvenilir, güncel ve tam verilere ulaşma noktasında detaylı bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırma sonucunda veriler BM’in E-Devlet Gelişmişlik Endeksi ve E-Katılım Endeksi, Eurostat’ın bireylerin web siteleri aracılığı ile gerçekleştirdikleri E-devlet faaliyetleri ve Dünya Bankasının bireylerin internet kullanımına ilişkin istatistikleri olmak üzere birden fazla veri kaynağından alınarak elde edilmiştir. Bu dört kriterin çalışma kapsamında değerlendirmeye alınmasının önemli bir sebebi; güncel, sürekli, güvenilir ve eksiksiz verilere ulaşma konusunda öne çıkmalarıdır.

BM E-Devlet Gelişmişlik Endeksi ve BM-E Katılım Endeksi, dünya çapında ülkelerin E-devlet gelişmişlikleri üzerine analiz sunan kapsamlı bir çalışmaya dayanmaktadır (United Nations, 2024a). E-Devlet Gelişmişlik Endeksi, ülkelerin ulusal web sitelerinin, E-devlet politikalarının ve stratejilerinin

genel olarak ve belirli sektörlerde temel hizmetlerin sunumu için nasıl uygulandığını değerlendirmektedir. Çevrimiçi hizmetlerin sağlanması, telekomünikasyon bağlantısı ve insan kapasitesi boyutlarının bileşik bir ölçüsüdür. E-Katılım Endeksi, ülkelerin hükümet ile halkı ve halkın kendi arasında etkileşimi teşvik etmek için çevrimiçi araçları nasıl kullandıklarına dair bir analiz sunmaktadır (United Nations, 2024b). Eurostat, AB'nin istatistik ofisidir ve çeşitli konularda yüksek kaliteli veriler ve göstergeler sağlamaktadır. Bu kapsamda Eurostat'ın bireylerin web siteleri aracılığı ile gerçekleştirdikleri E-devlet faaliyetlerine ilişkin 16-24, 25-64 ve 64-4 yaşları arasında ayrı ayrı analizler sunduğu verileri çalışma kapsamında değerlendirmeye alınmıştır. Son olarak Dünya Bankasının ülkelerin internet kullanımına ilişkin istatistikleri, çalışma kapsamında ele alınan diğer kriterlerdir. TOPSİS yöntemi belirlenen bu dört kriter doğrultusunda ülkelerin E-devlet performans sıralaması gerçekleştirilmiştir.

Her bir kriter bağlamında verileri hesaplanan ülkeleri seçme kaygısı ile yapılan ilk değerlendirmede AB üyesi olan 25 ülkenin verilerine ulaşılmış ve çalışma bu ülkeler kapsamında yapılan analizle sonuçlandırılmıştır. Değerlendirmeye 2016 yılı verileriyle başlanmasının sebebi, diğer yıllarda yapılan taramalarda ülkelerin verilerine tam olarak ulaşılammış olmasıdır. 2024 yılı verileri ise henüz yayınlanmaması nedeniyle çalışmaya dâhil edilmemiştir. Tablo 1'de belirlenen kriterler kapsamında çalışmaya dâhil edilen 25 ülkeye yer verilmiştir.

Tablo 1

Değerlendirmeye Alınan Ülkeler

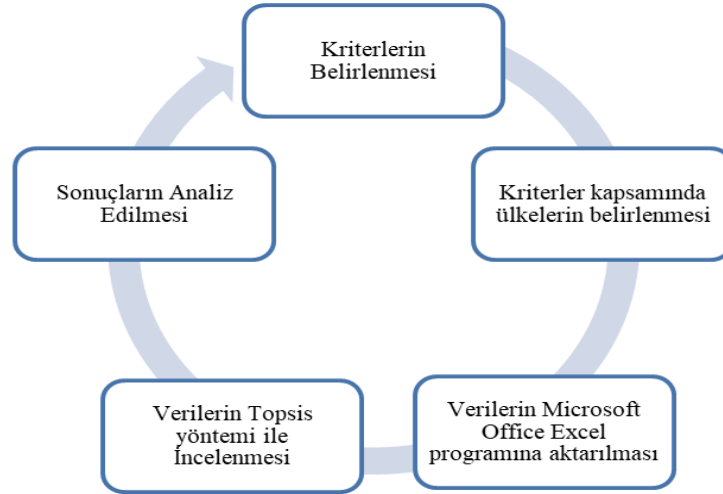
Sayı	Ülke	Sayı	Ülke
1	Avusturya	14	Letonya
2	Belçika	15	Litvanya
3	Bulgaristan	16	Lüksemburg
4	GKRY	17	Malta
5	Çekya	18	Hollanda
6	Danimarka	19	Polonya
7	Estonya	20	Portekiz
8	Finlandiya	21	Romanya
9	Almanya	22	Slovakya
10	Yunanistan	23	Slovenya
11	Macaristan	24	İspanya
12	İrlanda	25	İsveç
13	İtalya		

2.2. Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında verilerin analizi sürecinde izlenen aşamalar Şekil 1'de sunulmuştur. Öncelikle, belirlenen dört kriter doğrultusunda ülkelerin verileri eksiksiz olarak toplanmıştır. Yapılan araştırmada, 2016-2022 yılları arasında ülkelerin tam verilerine ulaşılabildiğinden, analiz bu yıllarda yayınlanan veriler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde, 'Microsoft Office Excel' kullanılarak TOPSIS yöntemi uygulanmıştır.

Şekil 1

Analiz Süreci

2.3. Araştırma Etiği

Bu çalışma, araştırma etik kurallarına uyularak hazırlanmıştır. Araştırmada kullanılan veri seti herkesin ulaşabileceği belgelerden elde edilmiştir. Çalışma hazırlanırken etik kurul onayına ihtiyaç duyulmamıştır. Çünkü veri kaynağı doküman analizi sonucunda elde edilen verilerden oluşmuş ve bu veriler TOPSIS yöntemi ile analiz edilmiştir. Yapılan analizde tüm etik hususlara özen gösterilmiştir.

3. Bulgular

TOPSIS yöntemine ilişkin verilen adımların her biri çalışma kapsamında elde edilen veriler üzerinde uygulanarak aşağıda yer alan tablolar elde edilmiştir. Her bir yıla ait hesaplamalar oldukça fazla yer tuttuğundan çalışmada 2022 yılına ait detaylı tablolara yer verilmiştir. Diğer yıllara ait sıralamalar ise toplu tabloda yer verilmiştir. Tablo 2'de 2022 yılına ait 25*8 boyutlu Standart Karar Matrisi oluşturulmuştur.

Tablo 2

2022 Yılı Standart Karar Matrisi

Ülkeler	BM E-devlet Gelişim Endeksi	BM E-Katılım Endeksi	Eurostat Bireylerin Web Siteleri Aracılığı ile Gerçekleştirdikleri E-devlet Faaliyetleri 16-74 Yaş	World Bank Bireylerin İnternet Kullanımı
Avusturya	0,8801	0,7727	40,57	94
Belçika	0,8269	0,4545	49,6	94
Bulgaristan	0,7766	0,7386	11,62	79
GKRY	0,866	0,75000	45,27	90

Çekya	0,808	0,6023	53,77	85
Danimarka	0,9717	0,8864	73,86	98
Estonya	0,9393	0,9773	58,16	94
Finlandiya	0,9533	0,9545	78,58	93
Almanya	0,877	0,7273	28,94	92
Yunanistan	0,8455	0,6136	60	83
Macaristan	x0,7827	0,5114	43,81	90
İrlanda	0,8567	0,6818	60,19	95
İtalya	0,8375	0,7273	35,98	85
Letonya	0,8599	0,7386	45,19	91
Litvanya	0,8675	0,5455	36,38	88
Lüksemburg	0,8675	0,75	54,18	98
Malta	0,8943	0,7614	58,04	92
Hollanda	0,9384	0,9659	73,01	93
Polonya	0,8437	0,6477	33,1	87
Portekiz	0,8273	0,7273	46,85	84
Romanya	0,7619	0,625	11,59	86
Slovakya	0,8008	0,4659	55,64	89
Slovenya	0,8781	0,75	47,3	89
İspanya	0,8842	0,75	43,39	94
İsveç	0,941	0,7273	69,26	95
Bağıl Değerler	4,325826877	3,635321814	256,7225105	4522123395

AB ülkelerinin TOPSİS yöntemi ile E-devlet gelişiminin analizinin ikinci aşamasında Normalize Edilmiş Karar matrisi hesaplanmaktadır. Normalize Edilmiş Karar Matrisi, satırlarda üstünlükleri sıralanmak istenen karar noktaları, sütunlarında karar vermede kullanılacak değerlendirme faktörlerinin yer aldığı Standart Karar Matrisi üzerinde ilgili formül kullanılarak hesaplanır (Dumanoglu, 2010).

Tablo 3

Normalize Edilmiş Karar Matrisi

Ülkeler	BM E-devlet Gelişim Endeksi	BM E-Katılım Endeksi	Eurostat Bireylerin Web Siteleri Aracılığı ile Gerçekleştirdikleri E-devlet Faaliyetleri 16-74 Yaş	World Bank Bireylerin İnternet Kullanımı
Avusturya	0,2034524323	0,21	0,1580305518	0,2078669505
Belçika	0,1911542055	0,13	0,193204717	0,2078669505
Bulgaristan	0,1795263708	0,20	0,04526287927	0,1746966925
GKRY	0,2001929399	0,21	0,1763382569	0,1990215484
Çekya	0,1867850987	0,17	0,2094479362	0,1879647957

Danimarka	0,2246275747	0,24	0,2877036371	0,2167123527
Estonya	0,2171376772	0,27	0,2265481118	0,2078669505
Finlandiya	0,2203740527	0,26	0,3060892473	0,2056556
Almanya	0,2027358063	0,20	0,11272872	0,2034442494
Yunanistan	0,1954539615	0,17	0,2337153835	0,1835420946
Macaristan	0,1809365058	0,14	0,1706511825	0,1990215484
İrlanda	0,1980430619	0,19	0,2344554822	0,2100783011
İtalya	0,1936046041	0,20	0,140151325	0,1879647957
Letonya	0,1987828049	0,20	0,1760266364	0,2012328989
Litvanya	0,2005396944	0,15	0,1417094275	0,1945988473
Lüksemburg	0,2005396944	0,21	0,2110449913	0,2167123527
Malta	0,2067350417	0,21	0,226080681	0,2034442494
Hollanda	0,2169296245	0,27	0,2843926692	0,2056556
Polonya	0,1950378561	0,18	0,1289329866	0,1923874968
Portekiz	0,1912466734	0,20	0,182492762	0,1857534451
Romanya	0,1761281766	0,17	0,04514602158	0,1901761462
Slovakya	0,185120677	0,13	0,2167320656	0,1968101978
Slovenya	0,202990093	0,21	0,1842456273	0,1968101978
İspanya	0,204400228	0,21	0,1690151748	0,2078669505
İsveç	0,2175306656	0,20	0,2697854577	0,2100783011

Normalize Edilmiş Karar Matrisi hesaplandıktan sonra üçüncü aşamada değerlendirme kriterlerine ilişkin ağırlık dereceleri (W) belirlenir. Bu aşamada normalize edilmiş değerler, her bir kriterin ağırlık derecesi ile çarpılarak Ağırlıklı Normalize Karar Matrisi oluşturulur (Dumanoğlu, 2010). Değerlendirme kriterlerine göre ağırlıklar $W_1=0.30$, $W_2=0,30$, $W_3=0.20$, $W_4=0,20$ olarak belirlenmiştir. TOPSİS yöntemini kullanan çalışmalarda genel olarak bu ağırlıklar araştırmacı tarafından belirlenmektedir. BM E-devlet gelişmişlik Endeksi ve E-Katılım Endeksleri bu alanda araştırma yapan en kapsamlı endeks özelliği taşımasından dolayı 0.4 ile ağırlıklandırılmıştır. Diğer kriterlerin ağırlıkları ise eşit olarak (0.20) belirlenmiştir.

Dördüncü aşamada Tablo 4'te yer alan matrisin her bir sütununda yer alan en büyük değer A+ ve her bir sütununda yer alan en küçük değer A- çözüm setleri olarak belirlenmiştir.

Tablo 4*Ağırlıklı Normalize Karar Matrisi*

Ülkeler	BM E-Devlet Gelişim Endeksi	BM E-Katılım Endeksi	Eurostat Bireylerin Web Siteleri Aracılığı ile Gerçekleştirdikleri E-devlet Faaliyetleri 16-74 Yaş	World Bank Bireylerin İnternet Kullanımı
Avusturya	0,0610357297	0,06376601904	0,03160611036	0,0415733901
Belçika	0,05734626166	0,0375069958	0,03864094341	0,0415733901
Bulgaristan	0,05385791124	0,06095196281	0,009052575855	0,03493933849
GKRY	0,06005788197	0,06189273234	0,03526765137	0,03980430967
Çekya	0,0560355296	0,04970399025	0,04188958724	0,03759295914
Danimarka	0,06738827241	0,07314895726	0,05754072742	0,04334247053
Estonya	0,06514130316	0,08065035642	0,04530962235	0,0415733901
Finlandiya	0,0661122158	0,07876881736	0,06121784946	0,04113112
Almanya	0,0608207419	0,06001944564	0,022545744	0,04068884989
Yunanistan	0,05863618846	0,05063650742	0,0467430767	0,03670841892
Macaristan	0,05428095175	0,04220259109	0,03413023651	0,03980430967
İrlanda	0,05941291857	0,05626461988	0,04689109645	0,04201566021
İtalya	0,05808138123	0,06001944564	0,028030265	0,03759295914
Letonya	0,05963484146	0,06095196281	0,03520532727	0,04024657978
Litvanya	0,06016190832	0,04501664732	0,02834188551	0,03891976946
Lüksemburg	0,06016190832	0,06189273234	0,04220899826	0,04334247053
Malta	0,06202051252	0,06283350187	0,0452161362	0,04068884989
Hollanda	0,06507888734	0,07970958689	0,05687853384	0,04113112
Polonya	0,05851135683	0,05345056365	0,02578659731	0,03847749935
Portekiz	0,05737400202	0,06001944564	0,03649855239	0,03715068903
Romanya	0,05283845297	0,05157727695	0,009029204317	0,03803522924
Slovakya	0,0555362031	0,03844776533	0,04334641313	0,03936203957

Slovenya	0,0608970279	0,06189273234	0,03684912547	0,03936203957
İspanya	0,0613200684	0,06189273234	0,03380303497	0,0415733901
İsveç	0,06525919969	0,06001944564	0,05395709154	0,04201566021
Ağırlıkları	0.30	0.30	0.20	0.20
A+	0,06738827241	0,08065035642	0,06121784946	0,04334247053
A-	0,05283845297	0,0375069958	0,009029204317	0,03493933849

TOPSIS yönteminde Pozitif ideal A+ ve negatif ideal A- çözüm seti oluşturulduktan sonra beşinci aşamada $si- / ((si-) + (si+))$ formülü kullanılarak her bir alternatife pozitif ideal (Si*) ve negatif ideal (Si-) çözümünden uzaklığı hesaplanmıştır. Son aşamada ise ülkelerin pozitif ideal çözüme olan göreceli yakınlığı (Ci*) belirlenerek puanların büyüklüğüne göre ülkelerin E-devlet performanslarının sıralamaları yapılmıştır. 2022 yılında belirlenen kriterler çerçevesinde yapılan analiz sonucunda sıralamaya giren ilk beş ülke, Finlandiya, Hollanda, Danimarka, Estonya ve İsveç olarak belirlenmiştir.

Tablo 5

Performans Puanları ve Sıralaması

Ülkeler	Si+	Si-	Ci*	Sıralama
Avusturya	0,03471916453	0,03620026208	0,5104421146	15
Belçika	0,04974975254	0,03067875604	0,3814413145	20
Bulgaristan	0,05799073876	0,02346713275	0,2880891965	24
GKRY	0,03303807573	0,0368633741	0,5273620818	11
Çekya	0,03864195842	0,03529638	0,4773758885	16
Danimarka	0,008354173556	0,06249821729	0,8820904495	3
Estonya	0,01616323625	0,05807744022	0,7822859783	4
Finlandiya	0,003171526593	0,06812285621	0,9555150565	1
Almanya	0,04439977905	0,02804070364	0,3870860961	19
Yunanistan	0,03508503659	0,04039138062	0,5351523312	10
Macaristan	0,04895191387	0,0260357289	0,3472002578	21
İrlanda	0,02941575586	0,04334361849	0,5957118086	8
İtalya	0,04057986381	0,0300396522	0,4253732381	17

Letonya	0,03368053225	0,03618305678	0,5179100771	13
Litvanya	0,04921758682	0,02233498041	0,3121478554	23
Lüksemburg	0,02766595783	0,04265921354	0,6065994964	7
Malta	0,02468500926	0,04547848995	0,6481787605	6
Hollanda	0,005471566317	0,06525935506	0,9226425132	2
Polonya	0,04580032675	0,024077126	0,3445621592	22
Portekiz	0,03428267633	0,035872507	0,511330814	14
Romanya	0,06171517388	0,01440685084	0,1892599533	25
Slovakya	0,04750539242	0,03471878466	0,4222454501	18
Slovenya	0,03168064482	0,03811972028	0,5461249411	9
İspanya	0,0338138028	0,03639169236	0,5183595996	12
İsveç	0,0220146874	0,05224628912	0,7035497184	5

Tablo 6'da 2016-2022 yılları arasında belirlenen kriterler çerçevesinde AB üye ülkelerinin E-devlet gelişimi açısından sıralamalarına yer verilmiştir. Değerlendirme yapılan 4 yılda da Finlandiya, Hollanda, Estonya, Danimarka, İsveç ve Estonya'nın sıralamada yeri değişse de ilk 5'teki yerlerini korudukları görülmüştür. 2016 yılında 2. sırada olan Danimarka; 2018 ve 2020'de 1. sıraya yükselirken 2022 yılında yerini Finlandiya'ya kaptırarak 3. sıraya gerilemiştir.

Kuşkusuz E-devlet gelişiminde öncü olan her bir ülkenin başarısının arkasında yatan çeşitli uygulamalar ve stratejiler yer almaktadır. Finlandiya, belirlediği ilkeler çerçevesinde kamu sektörünün ve belediyelerin modernizasyonunu paydaşlarla geniş bir iş birliği içinde gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Yurt dışında geliştirilen iyi uygulamaları ülkelere transfer etmeye odaklanmaktadır (European Commission, 2019b, s.7). Hollanda eğitim, bilgi ve inovasyon, hızlı ve açık altyapı, güvenlik ve güven, girişimcilik, sanayi, sağlık, enerji ve mobilitenin dijitalleşmesi şeklinde belirtilen beş alanda faaliyet gösteren dijital gündemi sayesinde BİT'te küresel bir liderdir (Government of the Netherlands, 2016). Estonya, kamu sektörünü modernize etmeyi ve yönetimi daha şeffaf hale getirmeyi hedefleyen ülkelerin öncüsüdür. Bu başarısını yönetimde ve kamu sektöründe modern BİT'in kullanımıyla elde etmiştir. Estonya'da yaşayanlar dijital kimlik, dijital imza, internet üzerinden oylama, çevrimiçi sağlık hizmetleri ve elektronik vergi beyanı gibi birden fazla çevrimiçi kamu hizmetine erişebilmektedir. Hizmetler hem vatandaş hem de hükümet için zaman ve maliyet açısından verimli bir şekilde yürütülmektedir. Örneğin, çevrimiçi vergi beyanı ortalama beş dakikadan fazla sürmemektedir (Kristjan, 2017, s.2). Çevrimiçi olarak sunulan devlet hizmetleri halk tarafından kabul edilmekte ve kullanılmaktadır (Vassil vd., 2016). Estonya'nın kamu hizmetlerini çevrimiçi olarak dönüştürme konusundaki en başarılı uygulaması, elektronik kimlik kartlarının yaygın kullanımıdır (Maaten, 2004). Elektronik kimlik kartları, fiziksel olarak, Estonya'da bir kişinin kimliğinin belirlenmesi için geçerlidir; ancak daha da önemlisi, birçok Avrupa ülkesinde seyahat etmek için de kullanılmaktadır (Björklund, 2016; Drechsler & Madise, 2018).

Danimarka'nın E-devlet gelişiminde nüfusunun az olması, ülkede yaşayanların önemli bir kesiminin bilgisayar sahibi olması ve bilgisayar kullanabilmesi, milli gelir oranının fazla olması ve evde internet erişim oranının yüksek olması gibi nedenler etkili olabilmektedir. Dahası Danimarka, kamu sektörünün E-devlet gelişiminde önemli bir paydaş olduğunun farkında olarak diğer paydaşlarla iş birliği kurması için çalışmaktadır (Paşaoğlu, 2017).

Tablo 6

2016-2022 Yılları Arası AB Üyelerinin E-devlet Gelişim Sıralamaları

Ülkeler	2016		2018		2020		2022	
	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra
Avusturya	0,6574015384	7	0,5918112778	7	0,6976270641	6	0,5104421146	15
Belçika	0,4929288579	12	0,4736592028	13	0,4089214916	19	0,3814413145	20
Bulgaristan	0,2183666846	24	0,2425571859	24	0,3034027373	23	0,2880891965	24
GKRY	0,3046359559	22	0,3740948151	21	0,5192221664	13	0,5273620818	11
Çekya	0,2963341544	23	0,4365817352	19	0,5216841376	12	0,4773758885	16
Danimarka	0,8681680464	2	1	1	0,9519436548	1	0,8820904495	3
Estonya	0,751355385	5	0,7538665397	5	0,7629350164	5	0,7822859783	4
Finlandiya	0,889303091	1	0,8629114393	2	0,8739468789	3	0,9555150565	1
Almanya	0,6142427644	9	0,6306997656	6	0,6019811716	7	0,3870860961	19
Yunanistan	0,4086646582	18	0,4979627221	10	0,4919764573	16	0,5351523312	10
Macaristan	0,3870930716	20	0,4423649889	18	0,5300435431	11	0,3472002578	21
İrlanda	0,4728192082	14	0,5043396018	9	0,4297888782	18	0,5957118086	8
İtalya	0,4097538928	17	0,3348426879	22	0,2645288461	24	0,4253732381	17
Letonya	0,7138369301	6	0,4814314722	12	0,5504631481	10	0,5179100771	13
Litvanya	0,5215718155	11	0,4672682813	14	0,5116531694	15	0,3121478554	23
Lüksemburg	0,5951270551	10	0,4658325914	15	0,3113995217	22	0,6065994964	7
Malta	0,4856748438	13	0,457645649	16	0,4866735245	17	0,6481787605	6
Hollanda	0,8557907031	3	0,8546780052	3	0,887474279	2	0,9226425132	2
Polonya	0,4057149464	19	0,3292463367	23	0,4079967762	20	0,3445621592	22
Portekiz	0,4195550242	16	0,4192503666	20	0,4068647779	21	0,511330814	14
Romanya	0,1273776588	25	0,08896232665	25	0,215876444	25	0,1892599533	25
Slovakya	0,3726370652	21	0,4541107916	17	0,5138807233	14	0,4222454501	18
Slovenya	0,472028456	15	0,497081477	11	0,5962443254	8	0,5461249411	9
İspanya	0,621955444	8	0,5782759606	8	0,5826789394	9	0,5183595996	12
İsveç	0,7844117985	4	0,826290439	4	0,7877939481	4	0,7035497184	5

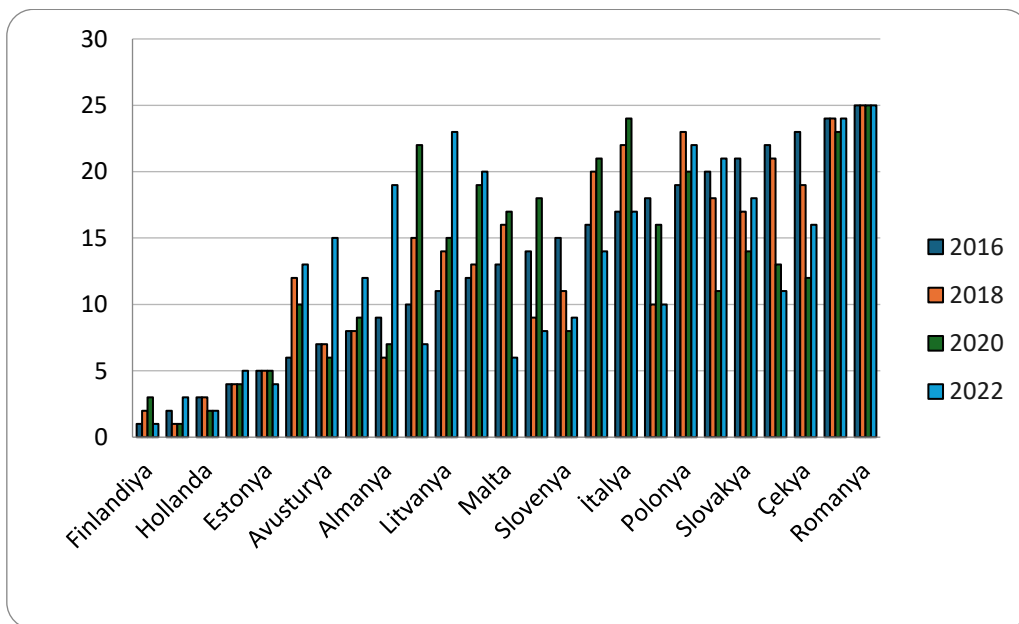
Grafik 2'de görüldüğü üzere değerlendirme yapılan yıllarda Romanya'nın E-devlet gelişiminde hiç ilerleme katedemediği görülmektedir. Bulgaristan, Polonya ve İtalya gibi bazı ülkelerin AB fonlarından en fazla yararlanan ülkelere olmalarına rağmen E-devlet gelişiminde katettikleri ilerleme neredeyse sıralamaya hiç yansımamıştır. Vatandaşın E-devlete yaklaşımının olumsuz olması, kurumların iş birliğinden uzak olması, veri güvenliği ile ilgili sorunlar ve hukuki uygulama sorunları (Koç, 2021, s.224), Romanya, Bulgaristan, Litvanya ve Polonya gibi ülkelerin E-devlet gelişimine engel olabilmektedir. Özellikle AB'nin E-devlet konusu ile ilgili direktiflerinin doğrudan iç hukuka aktarılması önemli bir sorun olmaktadır. Bu noktada Romanya, özellikle direktifleri iç hukuka hızlı bir

şekilde aktarmakta ve bu yasaların uygulanmasını şirketlere ya da vatandaşlara zorunlu hale getirmektedir. Ancak sorun şu ki, doğrudan AB tarafından dikte edilen bu düzenlemelerin uygulanabilirliği ile ilgili teknik ve idari altyapı değerlendirmeleri yapılmadan uygulanmaya çalışılması başarılı olmasının önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Bu durumda yasalar ya hiç uygulanmadan ya da uygulama sorunları nedeniyle sürekli değişmektedir. Mevzuatların adeta dayatılarak uygulanması alt birimlerde değişime karşı önemli bir direnç oluşturmaktadır (Koç, 2021, s.224). Benzer şekilde, Polonya'nın BİT'lere yaptığı yatırımlara rağmen, bu teknolojileri uygulamada beklenen düzeye ulaşamamasının sebepleri arasında, vatandaşların genel bilgi kaynaklarına erişim eksiklikleri, kurulan sistemlerin ve alınan kayıtların birbirini görmemesi ve aynı bilgilerin sistem üzerinden vatandaşın defalarca talep edilmesi gibi faktörler etkili olabilmektedir. Ayrıca BİT'lerin kaynak yönetiminin dağınık olması ve merkezileştirilmiş bir yapının olmaması devletin harcamalar üzerinde kontrolünün olmasına engel olmaktadır. Polonya 2016 yılında "Bütünleşik Devlet Bilgisayar Teknolojileri Uygulama Programı" adlı belgeyi kabul ederek BİT altyapısının yönetiminin merkezileştirilmesini ve kaynakların entegrasyonunu sağlamaya çalışmış ancak kayda değer ilerleme kaydedememiştir (Kasprzyk, 2018, s.309-310). Diğer ülkelerin sıralamalarına bakıldığında ise Belçika'nın 12. sıradan 20. sıraya, Avusturya'nın 7. sıradan 15. sıraya, Litvanya'nın ise 11. sıradan 23. sıraya gerilediği görülmektedir.

Kuşkusuz AB'nin E-devlet gelişimi konusunda stratejik belgeler aracılığı ile ortaya koyduğu standartlar araştırma sonuçlarından da anlaşılabacağı gibi her ülkenin gelişiminde aynı etkiyi göstermemektedir. Ülkelerin E-devlet gelişiminde, teknolojik altyapı, ekonomik gelişmişlik, eğitim düzeyi, yasal altyapı, sosyo kültürel faktörler ve kamu yönetiminin genel yapısı gibi pek çok faktör etkili olabilmektedir. E-devlet gelişiminde öncü olan Danimarka, Estonya, Finlandiya, İsveç ve Hollanda gibi ülkelerde hükümet verilerinin yönetimi ve kullanımı stratejik bir öncelik haline gelmiştir. Bu durum kamu sektöründe veri yönetimini güçlendirme ve veri erişimini ve paylaşımını artırma yönündeki kapsamlı çabalara yansımaktadır. Dahası izledikleri güçlü stratejik yaklaşımlar sayesinde açık hükümet verilerini yönetmek ve kullanmak için etkili politikalar üretmektedirler (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2024).

Grafik 2

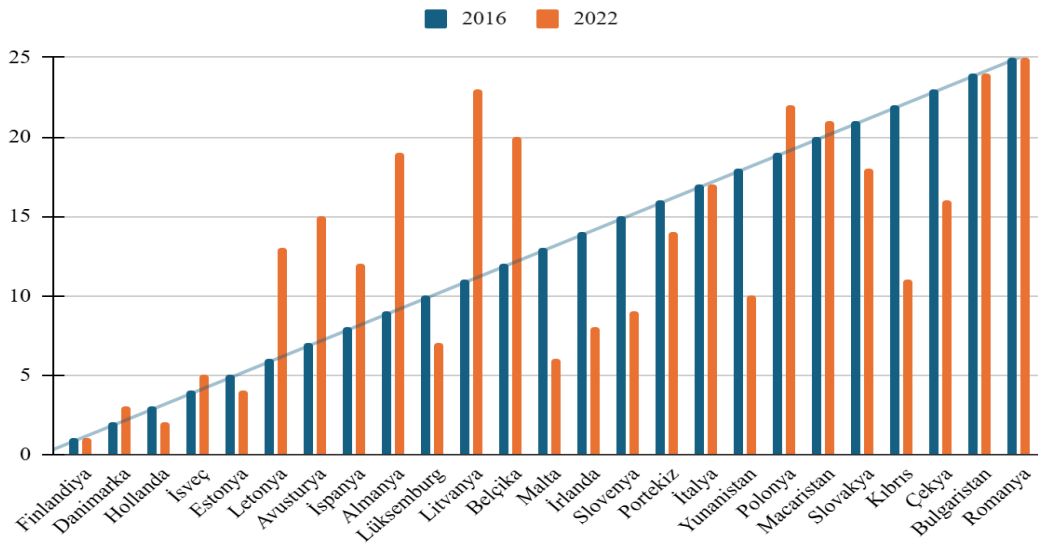
2016-2018 Yılları Arası AB Ülkelerinin E-Devlet Performans Sıralamaları

AB üyesi 25 ülkenin dört değerlendirme yılına ait E-devlet performanslarındaki değişimi vurgulamak amacıyla Grafik 3 hazırlanmıştır. Değerlendirmeye alınan ilk ve son yılda ülkelerin E-devlet gelişimine ilişkin yapılan değerlendirmede en fazla ilerleme 22. sıradan 11. sıraya yükselen GKRY’de olmuştur. 2016-2022 yılları arasında ilerleme sağlayan diğer ülkeler ise Hollanda, Estonya, Portekiz, Lüksemburg, Slovakya, İrlanda, Slovenya, Malta, Çekya ve Yunanistan’dır. E-devlet gelişiminde 2016 ve 2022 yıllarında İtalya sıralamada herhangi bir ilerleme sağlayamazken, Almanya 9. sıradan 19. sıraya ve Litvanya ise 11. sıradan 23. sıraya gerilemiştir. Litvanya E-devlet performansı açısından sıralamada 12 puan geriye giderek 2016 yılındaki seviyesinin altına düşmüştür. Litvanya’yı 10 puan gerileyen Almanya takip etmiştir. Sıralamada geriye düşen diğer ülkeler ise Avusturya, Belçika, Letonya, İspanya, Polonya, Danimarka, İsveç, Macaristan’dır.

Grafik 3

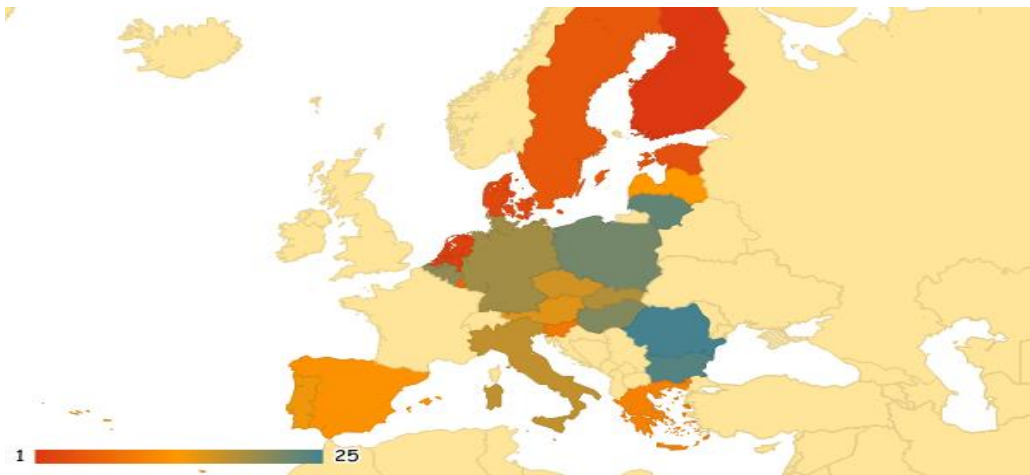
2016 ve 2022 Yıllarında AB Ülkelerinin E-devlet Performansları

AB ülkelerinin E-devlet gelişimine ilişkin sonuçların yoğunluk haritasında gösterildiği Grafik 4’te, en başarılı ülkeler olan Kuzey Avrupa ülkeleri turuncu renk ve tonları ile belirtilmiştir. Sıralamada geri olan ülkeler ise Doğu Avrupa ülkeleridir ve mavi tonlarda gösterilmiştir.

Grafik 4

TOPSİS Yöntemi ile AB Ülkelerinin E-devlet Performanslarının Haritada Dağılımı

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışma, 2016-2022 yılları arasında AB üyesi ülkelerin E-devlet performanslarını belirlenen kriterler çerçevesinde ÇKKV yöntemlerinden olan TOPSİS ile değerlendirip karşılaştırma yapmak amacı doğrultusunda hazırlanmıştır. TOPSİS yöntemi belirlenen çeşitli kriterler arasında yapılan bir tür matematiksel hesaplama ile karar vericilere tarafsız bir değerlendirme olanağı sağlamaktadır.

AB, ekonomik büyümenin desteklenmesi amacıyla başlattığı Tek Pazar stratejisi, Eylem Planları, EIF ve Avrupa Tek Dijital Geçidi gibi uygulamalar ile Birlik içinde E-devlet politikasına yön vermeye çalışmaktadır. Bu politikalar, E-devlet altyapılarının güçlendirilmesi, dijital kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi ve güvenli bir şekilde sunulması, dijital vatandaşlık ve çevrimiçi hizmetlere erişim konusunda eşit fırsatların sağlanması gibi çeşitli hedeflere yöneliktir.

Çalışma kapsamında AB üyesi ülkelerin 2016-2022 yılları arasında E-devlet gelişmişliklerine ilişkin verilerini elde etmek amacı doğrultusunda üniversitelerin ve uluslararası kuruluşların raporları detaylı bir şekilde incelenmiştir. AB ülkeleri açısından en kapsamlı değerlendirmeyi yapma amacı doğrultusunda yapılan detaylı taramada belirlenen dört uluslararası gösterge üzerinde analiz gerçekleştirilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda AB üyesi 25 ülkenin verilerine tam olarak ulaşılabilmiş ve BM E-Devlet Gelişmişlik Endeksi, BM E-Katılım Endeksi, Eurostat'ın bireylerin web siteleri aracılığı ile gerçekleştirdikleri E-devlet faaliyetleri ve Dünya Bankasının bireylerin internet kullanımına ilişkin istatistikleri değerlendirme kriteri olarak belirlenmiştir. Belirlenen kriterler çerçevesinde 2016-2022 yılları arasında TOPSİS yöntemi ile yapılan analiz sonuçlarından 2022 yılına ait verilere tablolarda detaylı bir şekilde yer verilirken, diğer yıllara ilişkin sonuçlar toplu olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre 2016 yılından 2022 yılına kadar en başarılı ülkeler sırası ile Finlandiya, Hollanda, Estonya, Danimarka, İsveç ve Estonya olarak tespit edilmiştir. Yıllara göre verilen toplu tabloda da görüldüğü üzere bu 5 ülkenin sıralaması değişse de ilk 5'teki yerini daima korumuşlardır. Nitekim 2016 yılının en başarılı AB ülkesi 2016 yılında Finlandiya, 2018 ve 2020 yıllarında Danimarka, 2022 yılında ise Finlandiya olarak tespit edilmiştir. Yapılan analizde E-devlet gelişmişlik düzeyi en düşük olan ülkeler ise Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Polonya, Macaristan olarak belirlenmiştir. Yıllara göre bakıldığında ise 2016, 2018, 2020 ve 2022'de yapılan analizlerin tamamında Romanya en son sırada yer almış ve herhangi bir ilerleme katedememiştir. Belirlenen kriterler çerçevesinde 2016 ve 2022 yıllarında elde edilen sonuçlar karşılaştırıldığında E-devlet gelişiminde en fazla ilerleme, 22. sıradan 11. sıraya yükselen GKRY'de olmuştur. Bu yıllarda gösterdiği gelişimle dikkat çeken diğer ülkelerin ise Hollanda, Estonya, Portekiz, Lüksemburg, Slovakya, İrlanda, Slovenya, Malta, Çekya ve Yunanistan olduğu tespit edilmiştir. İtalya'nın, 2016 ve 2022 yıllarında yapılan karşılaştırmada herhangi bir ilerleme sağlayamadığı görülmektedir. Yapılan karşılaştırmada Almanya 9. sıradan 19. Sıraya, Litvanya ise 11. sıradan 23. sıraya gerileyerek E-devlet gelişiminde herhangi bir ilerleme kaydedememiştir. Aksine mevcut kapasitesinin gerisine düşmüştür. Sıralamada geriye düşen diğer ülkeler ise Avusturya, Belçika, Letonya, İspanya, Polonya, Danimarka, İsveç ve Macaristan olarak belirlenmiştir. Çalışmanın sonuçları Vavrek ve Ardielli (2018) tarafından 2013 ve 2015 yıllarında AB ülkelerinin E-devlet gelişimini; bireylerin web siteleri aracılığıyla gerçekleştirdikleri E-Devlet faaliyetleri, bireylerin çevrimiçi istişarelere veya oylamaya katılmak için internet kullanımı, Dijital Kamu Hizmetleri, E-Devlet Gelişim Endeksi ve E-Katılım Endeksi kriterlerine dayanarak TOPSİS yöntemi ile analiz ettiği sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Yapılan çalışmada Kuzey ülkelerinin (Finlandiya, İsveç, Danimarka) TOPSİS tekniğine göre her iki yılda da en iyi performansı sergiledikleri tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında en iyi gelişim gösteren ülkenin Fransa (+8), en geride kalan ülkenin ise Hırvatistan (-9) olduğu tespit edilmiştir. Ardielli (2019) tarafından yapılan bir diğer araştırmada AB ülkelerindeki iyi yönetim gelişimi TOPSİS yönetimi ile değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında elde edilen sonuçlar araştırma sonuçları ile paralellik göstermektedir. Çalışma

kapsamında iyi yönetiminde uzun vadede başarılı olan ülkeler, Finlandiya, İsveç ve Danimarka olarak tespit edilmiştir. Romanya ve Bulgaristan'ın ise iyi yönetim açısından oldukça geride oldukları belirtilmiştir. Bu araştırmanın sonuçlarının, Zaralı vd. (2024)'nin AB ülkelerinin dijital dönüşüm performanslarını Dijital Ekonomi ve Toplum Endeksi (DESI) çerçevesinde, beşeri sermaye, bağlantı, dijital teknolojinin entegrasyonu ve kamu hizmetlerinin dijital dönüşümü kriterlerine dayanarak Entropi tabanlı TOPSIS yöntemiyle inceledikleri çalışmanın ve Çınaroğlu (2022)'nin yine DESI'yi kullanarak, entropi tabanlı MABAC yöntemiyle AB ülkelerini analiz ettikleri araştırmanın sonuçlarıyla uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalarda da benzer şekilde Finlandiya, Danimarka ve İsveç'in DESI performanslarının yüksek olduğu, Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'nın ise düşük olduğu tespit edilmiştir. Böylece TOPSIS yönteminin AB ülkelerinin E-devlet gelişimini incelemede etkili bir yöntem olduğu anlaşılmaktadır. Dahası farklı bir endeks verileri üzerinden yapılan çalışmanın sonuçlarının yapılan araştırma ile uyumlu olması belirlenen kriterlerin güvenilirliğini de ortaya koymaktadır.

E-devlet gelişiminde geri kalmış ülkeler önlerindeki engelleri tespit ederek performanslarını geliştirici faaliyetlerde bulunabilir. Romanya gibi E-devlet konusunda gelişim gösterememiş ülkelere AB'nin sağladığı önemli miktarda fonlar söz konusudur. Ancak ilgili teknik ve idari altyapı değerlendirmeleri yapılmadan uygulanmaya çalışılması başarılı olmasına engel olmaktadır. AB, üye ülkelerin E-devlet hizmetlerinin kalitesini ve erişilebilirliğini artırmaya yönelik stratejiler geliştirmekte ve önemli ölçüde fon ayırmaktadır. Nitekim 2021-2023 yılları arasında en fazla yatırımı (%49) E-devlet hizmetlerine yapmıştır. Ancak AB ülkelerinin Birliğin belirlediği stratejiler çerçevesinde aynı düzeyde ilerleme katedemediği çalışanın elde edilen sonuçlarından da anlaşılmaktadır. Ülkelerin E-devlet gelişimini teknolojik altyapı, ekonomik gelişmişlik, ülkenin eğitim düzeyi, yasal altyapı, sosyo kültürel faktörler ve kamu yönetiminin genel yapısı gibi pek çok faktör etkili olabilmektedir. Dahası tüm faktörlerin bir arada olduğu durumda toplumsal katılım düzeyi düşükse yine ülkenin E-devlet performansı istenilen düzeyde gelişmemektedir.

Bu çalışmanın sınırlılığı, yapılan kapsamlı araştırma sonucunda yalnızca AB üyesi 25 ülkenin verilerine tam erişim sağlanabilmiş olması ve karşılaştırmanın yalnızca bu 25 ülke üzerinden yapılmış olmasıdır. Çalışmaya tüm AB ülkelerinin verilerine ulaşma hedefiyle başlanmış olmasına rağmen, bazı ülkelerin eksik veya güncel olmayan verilere sahip olması, bu ülkelerin analize dâhil edilmesine engel olmuştur.

Çok farklı E-devlet gelişmişlik seviyesine sahip olan ülkelerin E-devlet performanslarını belirlenen kriterler çerçevesinde TOPSIS yöntemi ile sıralandığı bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, ülkelerin başarılı uygulamaları yakından takip etmesi, gerektiğinde bu uygulamaların transfer etmesi ve ülkelerin rekabet etmesi açısından oldukça önemli referans kaynağı olabilecektir. Gelecekteki çalışmalar TOPSIS tekniğini çok farklı araştırma endeksleri üzerinde tüm AB ülkelerini kapsayacak şekilde geliştirmeye odaklanabilir.

5. Kaynakça

- Altınsoy, E., & Baki, R. (2023). OPEC üyesi ülkelerin TOPSIS tekniği aracılığıyla performans analizi. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 224-238.
- Al-Shafi, S., & Weerakkody, V. (2009). *Understanding citizens' behavioural intention in the adoption of e-government services in the state of Qatar*. [Conference presentation]. 17th European Conference on Information Systems UNDERSTA.
- Andreea, P. A. U. L., Popovici, A. C., & Călin, C. A. (2014). The attractiveness of CEE countries for FDI. A public policy approach using the TOPSIS method. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, 10(42), 156-180.

- Ardielli, E., & Halásková, M. (2015). Assessment of e-government in EU countries. *Acta Academica Karviniensia*, 15(3), 5-17.
- Ardielli, E. (2019). Use of TOPSIS method for assessing of good governance in European Union countries. *Review of Economic Perspectives*, 19(3), 211-231.
- Bagheri, M., Shojaei, P., & Khorami, M. T. (2018). A comparative survey of the condition of tourism infrastructure in Iranian provinces using VIKOR and TOPSIS. *Decision Science Letters*, 7(1), 87-102.
- Bao, Q., Ruan, D. Shen, Y., Hermans, E., & Janssens, D. (2012). Improved hierarchical Fuzzy TOPSIS for road safety performance evaluation, *Knowledge-Based Systems*, 32, 84-90.
- Björklund, F. (2016). E-government and moral citizenship: The case of Estonia. *Citizenship Studies*, 20(6-7), 914– 931.
- Can, A. (2012), Çok kriterli karar verme teknikleri ile Samsun lojistik köyü yerinin belirlenmesi (Tez No. 346294) [Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Centeno, C., Van Bavel R., & Burgelman, J.C. (2005). A Prospective view of e-government in the European Union. *The Electronic Journal of E-Government*, 3(2), 59–66.
- Christofi, M., Vrontis, D., Thrassou, A., & Shams, S.R. (2019). Triggering technological innovation through cross-border mergers and acquisitions: a micro-foundational perspective. *Technol. Forecast. Soc. Change*, 146, 148–166.
- Choudrie, J., Weerakkody, V., & Jones, S. (2005). Realising e-government in the UK: Rural and urban challenges. *J. Enterprise Inf. Manag.*, 18 (5), 568–585.
- Çankaya-Kurnaz, S., & Kurnaz, A. (2022). Major challenges for EU tourism policy. *Acta Universitatis Danubius. Relationes Internationales*, 15(1), 68-86.
- Çınaroğlu, E. (2022). Entropi destekli mabac yöntemi ile AB ülkeleri dijital dönüşüm performansı analizi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(Dijitalleşme), 18-34.
- Derse, O., & Yontar, E. (2020). SWARA-TOPSIS yöntemi ile en uygun yenilenebilir enerji kaynağının belirlenmesi. *Endüstri Mühendisliği*, 31(3), 389-419.
- Drechsler, W., & Madise, Ülle (2018). E-voting in Estonia. *Trames*, 6(56/51), 3, 234–244.
- Dumanoğlu, S. (2010). İMKB'de işlem gören çimento şirketlerinin mali performansının TOPSIS yöntemi ile değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 29(2), 323-339.
- El Ammar, C., & Proftoiu, C. M. (2020). Innovation in public administration reform: a strategic reform through NPM, ICT, and e governance. A comparative analysis between Lebanon and Romania. *Administration & Public Management Review*, 35, 75-89.
- European Commission (2019a). E-government benchmark. https://app.overton.io/document.php?policy_document_id=europa59287891875c59d38aa18f05edb3a98f [Erişim tarihi: 01.09.2024]
- European Commission (2019b). Digital government factsheets: Finland. https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inlinefiles/Digital_Government_Factsheets_Finland_2019.pdf [Erişim tarihi: 10.09.2024]

- European Commission (2002). About e-government. http://ec.europa.eu/information_society/activities/egovernment_research/about_us/index_en.htm [Erişim tarihi: 01.09.2024]
- European Commission (2024a). EU digital strategy. <https://eufordigital.eu/discover-eu/eu-digital-strategy/> [Erişim tarihi: 10.08.2024]
- European Commission (2024b). Digital tracking. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/performance-and-reporting/horizontal-priorities/digitaltracking_en#digitalisation-of-businesses-and-pub [Erişim tarihi: 09.08.2024]
- Ferrarini, F., Muzzioli, S., & De Baets, B. (2024). A TOPSIS analysis of relic-servicesgional competitiveness at European level. *Competitiveness Review: An International Business Journal*, 34(7), 52-72.
- Geyik, O., Tosun, M., Ünlüsoy, S., Hamurcu, M., & Eren, T. (2016). Kitap basımevi seçiminde ahp ve TOPSİS yöntemlerinin kullanımı. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(6), 106-126.
- Gong, Z. T., & Shi, Z. H. (2008). The topsis method based on covering rough sets. In Machine learning and cybernetics, 2008 International Conference on 4, (pp. 2430-2433). <https://doi.org/10.1109/ICMLC.2008.4620814>
- Government of the Netherlands, (2016). Digital agenda for the Netherlands innovation, trust, acceleration. <https://www.government.nl/topics/ict/ict-and-economy> [Erişim tarihi: 10.08.2024]
- Institute of Digital Governance (2014). WASEDA-IAC 10th international e-government ranking. https://idg-waseda.jp/pdf/2014_E-Gov_Press_Release.pdf [Erişim tarihi: 10.08.2024]
- Kachwamba, M., & Hussein, A. (2009). Determinants of e-government maturity: do organizational specific factors matter? *Journal of US-China Public Administration*, 6 (7), 1–8.
- Kasprzyk, B. (2018). E-administration digital services in Poland. *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, (53), 308-319.
- Kristjan, V. (2017). Estonian e-government ecosystem: foundation, applications, outcomes <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/165711456838073531-0050022016/original/WDR16BPEstonianeGovecosystemVassil.pdf> [Erişim tarihi: 10.08.2024]
- Koç, H. (2021). Romanya’da e-devlet: uygulamalar ve sorunlar. İ. Karabıyık (Eds)., *Ekonomi ve yönetim bilimleri çalışmaları* içinde (ss. 203-228). Livre De Lyon.
- Kontogeorgis, G., & Varotsis, N. (2021). Reinstating greek e-governance: A framework for e-government benchmarking, improvement and government policies. *Вопросы государственного и Муниципального управления.*, 6, 103–127.
- Lukomska-Szarek, J., Wójcik-Mazur, A., & Martynko, A. (2024). Evaluation of the budget management of local government units in Poland based on methods of multi-criteria analysis in 2019-2021. *Lex localis-Journal of Local Self-Government*, 22(2), 243-276.
- Maaten, E. (2004). Towards remote e-voting: Estonian case. *Electronic Voting in Europe-Technology, Law. Politics and Society*, 47, 83–100.
- Madanchian, M., & Taherdoost, H. (2023). A comprehensive guide to the TOPSIS method for multi-criteria decision making. *Sustainable Social Development*, 1(1), 2220-2226.

- Nogueras-Iso, J., Latre-Abadia M. A., Muro-Medrano, P.R., & Zarazaga-Soria, F.J. (2004). Building e-government services over spatial data infrastructures, *Electronic Government*, 3183, 387–391.
- Nosratabadi S., Atobishi T., & Hegedűs S. (2023). Social sustainability of digital transformation: empirical evidence from EU-27 Countries. *Administrative Sciences*, 13(5), 1-18.
- OECD (2024). *Digital government indeks*. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/1a89ed5e-en.pdf?expires=1724677892&id=id&accname=guest&checksum=FD4580CCBB9BA41AAF09C279FE374EE4> [Erişim tarihi: 10.09.2024]
- Oyomno, G.Z. (2004). Towards a framework for assessing the maturity of government capabilities for E-Government, *South. African J. Inf. Commun*, 4, 77-97.
- Parisopoulos, K., Tambouris, E., & Tarabanis, K. (2007). Analyzing and comparing European e-government strategies. informatics and telematics institute. https://www.researchgate.net/publication/229050529_Analyzing_and_Comparing_European_eGovernment_Strategies [Erişim tarihi: 20.09.2024]
- Paşaoğlu, D. (2017). *Dünyada e-devlet uygulamaları*. Güney, Y., & Okur, M.R. (Ed.). *Bilgi toplumu ve e-devlet içinde* (ss.90-111). Anadolu Üniversitesi.
- Raczowska, M. H., Utzig, M., & Mikula, A. (2023). Diversification of good governance in European Union countries using the TOPSIS method. *Journal Of Modern Science*, 53(4), 466-483.
- Saçak, R., Gür, Ş., & Eren, T. (2020). Maybelline super lock brow. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 21(2), 335-346.
- Satı, Z. E. (2024). Comparison of the criteria affecting the digital innovation performance of the European Union (EU) member and candidate countries with the entropy weight-TOPSIS method and investigation of its importance for SMEs. *Technological Forecasting and Social Change*, 200, 1-20.
- Sezgin, M., Büyükipekçi M., & Kurnaz, A. (2021). Çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSİS ile turizm destinasyonlarının performanslarının değerlendirilmesi. Çetiner, H. (Ed), *Alternatif turizm çalışmaları içinde* (ss.86-114). İKSAD.
- The World Bank (2005). *E-Strategies, monitoring and evaluation toolkits*. [http://lnweb18.worldbank.org/ict/resources.nsf/a693f575e01ba5f385256b500062af05/b3590b631857789885256f970057de12/\\$FILE/estrategiesToolkit_Jan2005.pdf](http://lnweb18.worldbank.org/ict/resources.nsf/a693f575e01ba5f385256b500062af05/b3590b631857789885256f970057de12/$FILE/estrategiesToolkit_Jan2005.pdf) [Erişim tarihi: 10.09.2024]
- Troitino, D. R., Mazur, V., & Kerikmäe, T. (2024). E-governance and integration in the European Union. *Internet of Things*, 2-11.
- United Nations (2024a). E-government development indeks. <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/About/Overview/-E-Government-Development-Index> [Erişim tarihi: 10.09.2024]
- United Nations (2024b). E-participation indeks. <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/About/Overview/E-Participation-Index> [Erişim tarihi: 21.09.2024]
- UN & ASPA (2002). *Benchmarking e-government: A global perspective: Assessing the Progress of the UN Member States*. New York.

- Vassil, K., Solvak, M., Vinkel, P., Trechsel, A. H., & Alvarez, R. M. (2016). The diffusion of internet voting. Usage patterns of internet voting in Estonia between 2005 and 2015. *Government Information Quarterly*, 33(3), 453-459.
- Vavrek, R., & Ardielli, E. (2018). TOPSIS as evaluation tool of e-government development in EU member states. *In Proceedings of the 5th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts*, (pp. 355-362) <https://www.doi.org/10.5593/sgemsocial2018/1.2/S01.047>
- Yue, Z. (2011). A method for group decision-making based on determining weights of decision makers using TOPSIS, *Applied Mathematical Modelling*, 35(4), 1926–1936.
- Williams, I., Falch, M., & Tadayoni, R. (2019). *Internationalization of e-government services*. <https://ieeexplore.ieee.org/document/8624828> [Erişim tarihi: 10.09.2024]
- Wimmer, M.A. (2002). A European perspective towards online one-stop government: the eGOV project, *Electronic Commerce Research and Applications*, 1(1), 92–103.
- Zaimes, G. N., Kalampouka, K., & Emmanouloudis, D. (2012). The scope of e-government in the European Union and potential applications to the water framework directive. *Sosyoekonomi*, 17(1), 85-104.
- Zarali, F., Kılıçarslan, Z., & Dumrul, Y. (2024). AB ülkelerinin dijital dönüşüm performanslarının entropi tabanlı TOPSİS yöntemiyle değerlendirilmesi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (69), 195-203.
- Zavadskas, E. K., Mardani, A., Turskis, Z., Jusoh, A., & Nor, K. M. (2016). Development of TOPSIS method to solve complicated decision-making problems-An overview on developments from 2000 to 2015. *International Journal of Information Technology & Decision Making*, 15(03), 645-682.

Sosyal Bilimler
EKEVAKADEMİ
dergisi

Makalenin geliş tarihi: 26.01.2024
1.Hakem Rapor Tarihi: 02.06.2024
2.Hakem Rapor Tarihi: 18.10.2024
Yayına Kabul Tarihi: 06.02.2025

eISSN:2148-0710 - pISSN:1301-6229

ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERİN İNTERNET BAĞIMLILIK DÜZEYLERİ İLE SALDIRGAN DAVRANIŞLARININ FARKLI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ (EBEVEYN DEĞERLENDİRMESİ)

Alperen DAĞTEKİN*-Cahit NURİ**-Başak BAĞLAMA***

Öz

Bu çalışmanın amacı özel gereksinimli birey (ÖGB)'lerin internet bağımlılık düzeyleri ile saldırgan davranışlarının farklı değişkenlere göre ebeveyn değerlendirmelerine göre incelenmesidir. Araştırma betimsel tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunu ise 2022-2023 eğitim öğretim döneminde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde öğrenimine devam eden özel gereksinimli bireylerin ebeveynleri (n=239) oluşturmuştur. Veriler demografik bilgi formu, aile-çocuk internet bağımlılık ölçeği, çocuklar için saldırganlık ölçeği anne-baba formu ile toplanmıştır. Araştırmanın bulgularına çocuğa ait demografik değişkenlere göre aile-çocuk internet bağımlılık ölçeği anne-baba formu puanları ile çocuğun yaşı, çocuğun yaşadığı kişiler, kardeş sayısı, özel eğitime başlama yaşı arasında anlamlı farklara rastlanmıştır. Çocukların cinsiyetlerine göre farklılıklara rastlanmamıştır. Çocuğa ait demografik değişkenlere göre çocuklar için saldırganlık ölçeği anne-baba formu puanları ile çocuğun yaşı, kardeş sayısı ve özel eğitime başlama yaşı arasında anlamlı farklar bulunmuştur. Çocuklar için saldırganlık ölçeği anne-baba formu puanları ile çocuğun yaşı ve cinsiyet değişkenlerine göre anlamlı farklara rastlanmamıştır. Araştırmanın diğer bulgularını olan özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin sosyo-demografik bilgilerine göre aile-çocuk internet bağımlılık ölçeği anne-baba formu puanları ile katılımı sağlayan kişi, çocuğunun internet bağımlısı olduğunu düşünme durumu ve çocuğun telefonda en çok kullandığı ağlar değişkenlerine göre anlamlı farklılıklara rastlanmıştır. Özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin sosyo-demografik bilgilerine göre çocuklar için saldırganlık ölçeği anne-baba formu puanları ile katılımı sağlayan kişi, çocuğunun internet bağımlısı olduğunu düşünme durumu, çocuğun internet kullanım süresi ve çocuğun telefonda en çok kullandığı ağlar arasında anlamlı ilişkiye rastlanmıştır. Sonuç olarak özel eğitim gerektiren bireylerin internet bağımlılık düzeyleri ile saldırgan davranışlarının farklı değişkenlere göre ebeveyn değerlendirmelerine göre anlamlı farklara rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özel gereksinimli birey, İnternet, İnternet bağımlılığı, Problem davranış, Saldırgan davranışlar.

Examining the Levels of Internet Addiction and Aggressive Behaviors in Individuals with Special Needs According to Different Variables (Parent Assessment)

Abstract

The aim of this study is to examine the levels of internet addiction and aggressive behaviors in individuals with special needs (ISN) according to different variables based on parent assessments. The research was conducted using a descriptive survey model. The study group consisted of parents of individuals with special needs who continued their education in the Turkish Republic of Northern Cyprus during the 2022-2023 academic year (n=239). Data were collected using a demographic information form, a family-child internet addiction scale, and a parental form of the aggression scale for children. The findings revealed significant differences in the parent assessment scores of the family-child internet addiction scale based on the child's demographic variables, such as age, individuals the child lives with, number of siblings, and age of starting special education. No differences were found based on the gender of the children. Significant differences were found in the parent assessment scores of

* Uzman, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, Özel Eğitim Ana Bilim Dalı, alperen.dgtn@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0000-7826-5381>

** Yrd. Doç. Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, Özel Eğitim Ana Bilim Dalı, cnuri@ciu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0805-1972>

*** Yrd. Doç. Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, Özel Eğitim Ana Bilim Dalı, bbaglama@ciu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7982-8852>

the aggression scale for children according to the child's age, number of siblings, and age of starting special education. No significant differences were found based on the child's age and gender in the parent assessment scores of the aggression scale for children. Other findings indicated significant differences in the parent assessment scores of the family-child internet addiction scale based on the socio-demographic information of parents of individuals with special needs, including the person participating in the study, the belief that their child is internet addicted, and the networks the child uses most on their phone. A significant relationship was found between the parent assessment scores of the aggression scale for children and the socio-demographic information of parents, including the person participating in the study, the belief that their child is internet addicted, the child's internet usage time, and the networks the child uses most on their phone. In conclusion, significant differences were found in the levels of internet addiction and aggressive behaviors of individuals requiring special education based on parent assessments according to various variables.

Keywords: Individual with special needs, Internet, Internet addiction, Problem behavior, Aggressive behaviors.

1. Giriş

Problem davranış, bireyin günlük yaşamını ve çevresiyle olan etkileşimlerini olumsuz etkileyen, sosyal, duygusal ve akademik işlevselliğini zedeleyen davranışlar olarak tanımlanır. Çocuklar ve ergenler arasında yaygın olan bu davranışlar, zaman zaman saldırganlık, inatçılık, dikkat dağınıklığı gibi olumsuz tutumlarla kendini gösterir. Bu bağlamda, teknolojik bağımlılık günümüzde çocuklarda ve özellikle özel gereksinimli bireylerde gözlemlenen önemli bir problem davranış kategorisi olarak dikkat çekmektedir. Teknoloji kullanımının hızla artmasıyla birlikte bu bireylerde ortaya çıkan internet bağımlılığı, saldırganlık eğilimleri ve diğer olumsuz davranışların artışına neden olabilir (Emerson, 2001; Karakoç & Atbaşı, 2020).

İnternet bağımlılığı, bireyin internet, video oyunları ve dijital cihazlar gibi teknolojilere aşırı düzeyde bağlı olması ve bu kullanımın yaşam kalitesini olumsuz etkilemesi durumudur. DSM-5'te (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) "internet oyun bozukluğu" gibi kavramlar yer almakta ve bireyin dijital dünya ile ilişkisini yönetememesi, sosyal ve psikolojik işlevsellik kaybına yol açan bir sorun olarak tanımlanmaktadır (DSM-V 2013). İnternet bağımlılığı, bireylerin sosyal etkileşimlerini zayıflatmakta ve saldırgan davranışların ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir. Ayrıca internet bağımlısı olan bireylerde dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB), depresyon, obsesif kompulsif bozukluk, sosyal fobi, otizm spektrumu gibi psikiyatrik bozukluklar eşlik etmektedir. İnternetin kötüye kullanımı internet bağımlılığı öncesinde yer alır. Bağımlı olma riskini artıran etkenler arasında yoğun öfke, düşmanca tutum, olumsuz arkadaş çevresi, aile içi çatışmalar, ders başarısı düşüklüğü ve okul dışındaki faaliyetlerde başarısızlık yer almaktadır (Alyanak, 2016; Zhou vd., 2014; Weinstein & Lejoyeux, 2010;).

Son yıllarda, öğrenme süreçlerine verilen önem giderek artmıştır. Çocukların öğrenmeyle ilgili zorluklarına karşı müdahaleler çeşitlenmiş ve geliştirilmiştir. Yetersizlik veya özel gereksinimli bireylerle ilgili yapılan araştırmalar, öğrenmeyi etkileyen ve motive eden faktörleri anlamak için yoğunlaşmıştır. Özel gereksinimli bireylerin tanınması konusundaki çabaların ardından, bu alandaki çalışmaların arttığı gözlemlenmektedir (Hock, 2011).

Bireysel farklılıkların eğitim sisteminin yapısında merkezi bir rol oynaması giderek önem kazanmaktadır. Bireysel farklılıkları dikkate alan bir eğitim sistemi, bireylerin eğitimsel, sosyal ve kişisel ihtiyaçlarını karşılayacak koşulları yaratmaya çalışmalıdır. Bu bağlamda özel eğitimci, farklı ve özel gereksinimli çocuklara özel olarak tasarlanmış bir eğitim modeli olarak tanımlanmaktadır. Bu eğitim modelinin amacı, tüm çocuklara öğrenme potansiyellerini en üst düzeyde geliştirme fırsatı vermek, engellilik riskini azaltmak ve bu kişilerin ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olacak becerileri kazandırarak bağımsız olmalarını sağlamaktır (Akçamete, 2019). Çocuklar arasında teknolojik bağımlılığın artması, problem davranışların ve saldırganlığın yaygınlaşmasıyla doğrudan

ilişkilendirilmektedir. Teknolojiyi aşırı ve kontrolsüz kullanan çocukların sosyal ilişkilerde zorlandıkları, duygusal dengesizlikler yaşadıkları ve saldırganlık gibi problem davranışları sergiledikleri pek çok çalışma ile gösterilmiştir. Çocukların ekran başında geçirdiği uzun süre, akademik başarılarını olumsuz etkileyebileceği gibi, arkadaşlık ilişkilerinde de sorunlar yaratmakta ve duygusal tepkilerini yönetme kapasitelerini zayıflatmaktadır (Balıkçı, 2018; Küçükvardar & Tıngöy, 2018).

Özel gereksinimli çocukların eğitim gereksinimlerinin belirlenerek uygun eğitim imkanlarının sağlanması, çocuklara özel hazırlanmış programlarla bilişsel, duyuşsal, davranışsal, psikomotor ve duygusal alanlarda eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin sağlanması, eğitim ve öğretim açısından oldukça önemlidir (Tsampalas vd., 2018; Özgür & Nuri, 2022). Teknolojiye ve internete odaklanan çocukların bu süreçte özel ilgiye ihtiyacı vardır. Çünkü iç ve dış faktörlerin etkisiyle çocuklar teknolojinin ve internetin doğru kullanımında zorluk yaşayabilir ve bu aktivitelere normalden daha uzun süre katılabilirler. Bu bireyler, teknolojiyi genellikle yoğun bir şekilde kullanmakta ve bu kullanım, saldırgan davranışların ve problemli sosyal etkileşimlerin artmasına neden olabilmektedir. Örneğin, OSB'li çocuklar, aşırı teknoloji kullanımı sonucunda gerçek dünyadaki sosyal becerilerini geliştirmekte zorlanmakta ve bu durum, saldırganlık veya içe kapanma gibi tepkilere yol açabilmektedir. İnternet bağımlılığı ile problem davranışların birbirini tetiklediği bu süreç, özel gereksinimli bireyler için daha karmaşık bir hal almaktadır. Çocuklar üzerinde yapılan çalışmalar, aşırı teknoloji kullanımının akademik başarısızlık, sosyal izolasyon ve saldırgan davranışlarla doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Balıkçı, 2018; Üstündağ, 2022; Çetin, 2024). Ayrıca, teknolojinin eğlence amaçlı kullanımının eğitsel kullanım ile dengelemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ailelerin ise çocukların teknoloji kullanımlarını yakından izlemeleri ve dijital cihazlar karşısında geçirilen süreyi yönetmeleri önemlidir. Ailelerin çocukların dijital alışkanlıklarını kontrol etmesi, çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerini olumlu yönde etkileyebilir (Şahin & Kahraman, 2021; Mustafaoğlu & Yasacı, 2018; Mustafaoğlu vd., 2018).

Kuzey Kıbrıs'ta, birçok çocuk özel eğitim ihtiyacına sahiptir. Bu çocukların bireysel farklılıkları ve ilgi alanları çeşitlidir; ancak birçoğu, özellikle interneti aşırı bir şekilde kullanarak kendilerini kontrol etmekte zorlanmaktadır. Özel eğitim gerektiren çocuklar genellikle diğer akranlarına göre daha sık akran zorbalığına maruz kalabilir (Özkan vd., 2023) ve sosyal çevrelerine uyum sağlamakta güçlük çekebilirler. Bu durum, aile içindeki ilişkilerde sıkıntılara neden olabilir. Başarısızlık duygusu, özgüvensizlik, uyumsuzluk ve iletişim sorunları gibi olumsuzluklarla birlikte, bu çocukların internet bağımlılığına ve saldırgan davranışlara eğilimli olabileceği düşünülmektedir.

Bilgi teknolojisi çağında internetin günlük yaşam üzerinde önemli bir etkisi vardır ve özellikle bilgi hizmeti, iletişim ve eğlence amaçlı kullanımı giderek daha sık hale gelmektedir. İnternet, dünya üzerinde milyonlarca insanın çeşitli amaçlarla kullandığı bir iletişim ağı olup, bilgisayarların birbirine bağlanmasıyla oluşturulan bir ortamdır (Çalışkan & Mencik, 2013). Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre internet, “genel ağ” anlamına gelmektedir (TDK, 2021). Kelleci vd. (2009) interneti, sohbet etmek, oyun oynamak, müzik dinlemek veya bilgi edinmek için kullanılan teknolojiyle ilgili bir araç olarak tanımlamaktadır.

Bağımlılık, bir bireyin sosyal, psikolojik ve fiziksel yönlerini olumsuz yönde etkileyen davranışları ifade eder. Günümüzde, bağımlılık, bireylerin karşılaştığı önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Klinik uygulamalarda, bağımlılık genellikle davranışsal ve fiziksel bağlanma olmak üzere iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Davranışsal bağımlılık, arayış içeren eylemler ve patolojik kullanım özelliklerinin varlığına dair bulguları içerirken, fiziksel bağımlılık genellikle tolerans ve yoksunluk belirtileri olarak ifade edilir (Medikoğlu, 2018).

Araştırma sonuçları aşırı internet kullanımının bireylerin ailesi ile olan iletişim ilişkilerini, bedensel sağlığını ve akademik başarısını olumsuz etkilediğini göstermektedir (Baltacı vd., 2021; Daysal & Yılmazel, 2020; Gökler & Turan, 2020). Aşırı internet bağımlılığı bağışıklık sistemine zarar vererek kişinin uyku ritmini bozabilir, günlük aktivitelerini azaltabilir ve çeşitli hastalıklara karşı duyarlılığı artırabilir. Ayrıca internet bağımlılığı, aile sorunları, aileyle geçirilen zamanın azalması, aile sorumluluklarını yerine getirmede isteksizlik ve aile içi çatışmaların artması gibi aile ilişkilerini ciddi şekilde etkileyebilmektedir. İnternet bağımlılığı, özel eğitim gerektiren çocukların internet üzerinde geçirdikleri süre ve yaptıkları etkinlikler nedeniyle yaşamlarını ve başkalarıyla olan ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Çocukların saldırgan davranışları, bu durumu daha da kötüleştirebilir. Saldırganlık, önemli bir psikolojik, pedagojik ve sosyal konudur (Emerson, 2003). Kalıcı bir özellik olan saldırganlık, genellikle kişinin davranışlarını yönlendirme yeteneğine sahip bir kişilik özelliğidir (Zaigraeva vd., 2021).

Kişilerarası ilişkileri yeterli düzeyde oluşturma yeteneği, özel eğitim gerektiren bireylerin sosyo psikolojik uyum sürecinin etkinliğini büyük ölçüde belirleyen bir yetenektir. Saldırganlık belirtileri ise özel eğitim gerektiren bireylerin içinde bulunduğu ortama dahil olmayı zorlaştırmaktadır (Zaigraeva, 2016). Özel eğitim gerektiren bireylerin sosyal olarak kabul edilebilir etkileşimin kurallarını öğrenmesi, yansıtma ve öz kontrol becerilerini geliştirmesi, kişiye özel ve farklılaştırılmış psikolojik yardım ve müdahaleye ihtiyaç duyması nedeniyle bu sorunun ele alınması önemlidir. Bütün bunlar özel eğitim gerektiren bireyin ailesini de kapsayan kapsamlı bir yaklaşımı gerektirmektedir (Vladimirovna vd., 2021). Bu nedenle, özel eğitim gerektiren çocukların yaşadığı bu zorluklar, saldırganlık ve diğer değişkenlerle birlikte ele alınarak, aileleri de bu süreçte önemli bir rol oynamalıdır. Toplumda ve eğitim sisteminde, bu çocukların fark edilerek, ihtiyaçlarına uygun desteklerin sağlanması ve sağlıklı bir eğitim ortamının oluşturulması büyük bir önem arz etmektedir.

Ancak, literatürde özel eğitim gerektiren bireylerin internet bağımlılığı ve saldırgan davranışlara yönelik sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Genellikle, bu çalışmalar, genel nüfusun internet kullanım alışkanlıklarına odaklanmış, özel eğitim gerektiren bireylerin özel ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların internet kullanımına ve saldırgan davranışlara etkisi daha az incelenmiştir. Elde edilecek bulgular, özel eğitim politikalarının ve uygulamalarının geliştirilmesine, bu bireylerin daha etkili bir şekilde desteklenmesine ve internet kullanımının sağlıklı bir dengeye kavuşturulmasına yönelik önemli bilgiler sunacaktır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı özel eğitim gerektiren bireylerin internet bağımlılık düzeyleri ile saldırgan davranışlarının ebeveyn değerlendirmesine göre farklı değişkenler aracılığıyla incelenmesidir. Bu genel amaç ile aşağıda sunulan alt amaçlara cevap aranmıştır.

1. Özel eğitim gerektiren bireyin internet bağımlılığı ile saldırgan davranış düzeyleri arasındaki ilişki, yaşına, cinsiyetine, birlikte yaşadığı kişiye, kardeş sayısı, çocuğun gelişimsel yetersizlik türü ve özel eğitime başlama yaşına göre farklılaşmakta mıdır?

2. Özel eğitim gerektiren bireyin internet bağımlılığı ile saldırganlık düzeyi arasındaki ilişki katılımı sağlayan kişi, çocuklarının internet bağımlısı olduğunu düşünme durumu, çocuklarının günlük internet kullanma süresi ve akıllı telefonda en çok kullandığı sosyal ağlara göre farklılaşmakta mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma betimsel tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Özel eğitim gerektiren bireylerde internet bağımlılığı ile saldırgan davranışlarının farklı değişkenlere (çocuğun; yaşı, cinsiyeti, birlikte yaşadığı kişi, kardeş sayısı, çocuğun gelişimsel yetersizlik türü, özel eğitime başlama yaşı, günlük interneti kullanım süresi, en çok kullandığı sosyal ağlar ve araştırmaya katılım sağlayan ebeveyni (anne ya da baba), anne ve babanın; yaşı, eğitim durumu, çocuklarının internet bağımlısı olduğunu

düşünme durumu) göre farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik betimsel tarama yapılmıştır. Betimsel tarama yöntemi, örneklem grubunun geçmiş veya mevcut durumlarını, düşüncelerini, duygularını, tutumlarını ve görüşlerini nesnel bir şekilde tasvir etmeyi amaçlayan yaklaşımlar olarak tanımlanır (Karasar, 2007).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2022-2023 eğitim öğretim döneminde KKTC’de eğitim faaliyetlerine devam eden özel eğitim ve özel eğitim iş okullarında öğrenimine devam eden özel eğitim gerektiren bireylerin ebeveynleri (n=239) oluşturmuştur. Araştırma kapsamında yer alan özel eğitim gerektiren bireyin ebeveynlerinin (Anne veya Baba) seçiminde tesadüfi olamayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme tekniğinden faydalanılmıştır. Bu yöntemde araştırmacı gereksinim duyduğu büyüklükteki gruba ulaşmaya dek en ulaşılabilir yanıtlayıcılardan başlamak suretiyle örnekleme oluşturmaya başlar (Cohen vd., 2005). Kolayda örnekleme yöntemi kullanılırken ana kütlenin temsilinin güçlü olması amacıyla mümkün oldukça farklı özel eğitim okullarında çocuğu öğrenim gören ebeveyne ulaşılmaya çalışılmıştır. Tablo 1’de araştırma kapsamındaki ebeveynlerin çocuklarının sosyo-demografik özellikleri verilmiştir.

Tablo 1

Çocukların Sosyo-Demografik Özellikleri

Değişken	Kategori	Sayı (n)	Yüzde (%)
Çocuğun yaşı	1-5 yaş	64	26,78
	6-10 yaş	89	37,24
	10 yaş ve üzeri	86	35,98
Çocuğun cinsiyeti	Erkek	171	71,55
	Kız	68	28,45
Çocuğun birlikte yaşadığı kişiler	Ebeveynleri ile	222	92,89
	Sosyal Kurum	6	2,51
	Yakınları ile	11	4,60
Çocuğun kardeş sayısı	1 Kardeş	121	50,63
	2 Kardeş	68	28,45
	3 Kardeş	31	12,97
	4 Kardeş ve üzeri	19	7,95
Çocuğun gelişimsel yetersizlik türü	Otizm Spektrum Bozukluğu	68	28,45
	Zihinsel Yetersizlik	55	23,01
	Öğrenme Güçlüğü	48	20,08
	Fiziksel Yetersizlik	36	15,06
	DEHB	32	13,39
Çocuğun özel eğitime başlama yaşı	1-4 yaş	138	57,74
	5-10 yaş	81	33,89
	11 yaş ve üzeri	20	8,37
Toplam		239	100,00

Tablo 1 incelendiğinde, çocukların %26,78’inin 1-5 yaş arası, %37,24’ünün 6-10 yaş arası, %35,98’inin 10 yaş ve üzeri yaş grubunda olduğu, %71,55’inin erkek, %28,45’inin kız olduğu belirlenmiştir. Özel gereksinimli çocukların %92,89’unun ebeveynleri ile birlikte, %2,51’inin sosyal

kurumda, %4,60'ının yakınları ile birlikte yaşadığı, %50,63'ünün bir kardeş, %28,45'inin 2 kardeş, %12,97'sinin üç kardeş sahibi olduğu, %7,95'inin 4 kardeşinin veya daha fazla kardeşinin olduğu saptanmıştır. Ulaşılan özel eğitim gerektiren bireylerin ebeveynlerin çocuklarının %28,45'inin otizm spektrum bozukluğuna (n=68), %23,01'sinin zihinsel yetersizliği (n=55), %20,08'sinin öğrenme güçlüğü (n=48), %15,06'sinin fiziksel yetersizlik / çoklu yetersizlik (n=36), %13,39'unun işitme yetersizliği / görme yetersizliği / az gören (n=32) olduğu belirtilmiştir. Özel gereksinimli çocukların %57,74'ünün 1-4 yaş arasında, %33,89'unun 5-10 yaş arasında, %8,37'sinin 11 yaş ve üzerinde özel eğitime başladığı tespit edilmiştir. Tablo 2'de araştırmaya dahil edilmiş olan ebeveynlerin sosyo-demografik özellikleri verilmiştir.

Tablo 2*Ebeveynlerin Sosyo-Demografik Özellikleri*

Değişken	Kategori	Sayı (n)	Yüzde (%)
Katılımcı	Anne	195	81.59
	Baba	44	18.41
Çocuğun internet bağımlılığı olduğunu düşünme	Evet	135	56.49
	Hayır	104	43.51
Çocuğun günlük internet kullanım süresi	1 saat	100	41.84
	2-3 saat aralığı	96	40.17
	4 saat ve üstü	43	17.99
	Oyun	97	40.59
Çocuğunuzun akıllı telefonda en çok kullandığı sosyal ağlar	Müzik (Youtube, Spotify)	116	48.54
	Sosyal Ağlar (Facebook, Instagram, Twitter)	20	8.37
	Derslere yönelik araştırma	6	2.51
Toplam		239	100,00

Tablo 2 incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan ebeveynlerin %81.59'unun anne, %18.41'inin baba olduğu, anne ve babaların %56.49'unun çocuğunun internet bağımlısı olduğunu düşündüğü, %43.51'inin çocuğunun internet bağımlısı olduğunu düşünmediği, %41.84'ünün çocuğunun 1 saat, %40.17'sinin çocuğunun 2-3 saat, %17.99'unun çocuğunun 4 saat ve daha fazla süre internet kullandığı, %40.59'unun çocuğunun akıllı telefonda en çok oyun oynadığı, %48.54'ünün çocuğunun akıllı telefonda en çok müzik (youtube, spotify) ile ilgilendiği, %8.37'sinin çocuğunun akıllı telefonda en çok sosyal ağlar (facebook, instagram, twitter) ile ilgilendiği, %2.51'inin çocuğunun akıllı telefonda derslere yönelik araştırma yaptığı tespit edilmiştir.

2.3. Araştırma süreci

Bu araştırmada, araştırmacılar tarafından geliştirilen sosyo-demografik bilgi formu ve daha önceden geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları tamamlanarak uygulanabilirliği saptanan “Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği” ve “Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu” kullanılmıştır. Veri toplama sürecine, 15.10.2022- 15.03.2023 tarihleri arasında gerekli izinlerin ve gönüllülük esasının temel alınmasıyla KKTC'de öğretim faaliyetlerine devam eden özel eğitim okullarında öğrenim gören 239 öğrencinin ebeveyni (Anne veya Baba) oluşturmuştur. Verileri toplamadan önce araştırma dışı bırakılma ölçütleri olarak (i) ileri düzey özel gereksinimli olan bireyler (iletişim güçlüklerinden kaynaklı), (ii) aşırı düzeyde zarar verici davranışlar sergileyenler, (iii) eksik yanıtlanan soru içeren formlar (Araştırmanın güvenilirliği için), (iv) henüz eğitim öğretim sürecine adapte olamayanlar

(oryantasyon sürecini tamamlamamış bireyler) ve (v) iletişim güçlüğü yaşanan aileler ve çalışmaya katılmak istemeyen aileler araştırmaya dahil edilmemiştir.

2.4. Veri Toplama Araçları

Sosyo-Demografik Bilgi Formu; Sosyo-demografik bilgi formu araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Araştırmaya katılım sağlayan özel gereksinimli bireylerin ebeveynleri tarafından doldurulmuştur. Form içeriğinde, çalışmaya katılım sağlayan ebeveynlere ve çocuklarına ilişkin demografik bilgileri içermektedir.

Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği (AÇİBÖ); Eşgi (2014) tarafından yapılan bir çalışma sonucunda, Young tarafından geliştirilen (1998) Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması gerçekleştirilmiştir. Ölçek, dört farklı faktörün (1.Faktör: Sosyal Soyutlanma, 2.Faktör: İşlevsizlik, 3.Faktör: Yoksunluk, 4.Faktör: Kontrol Güçlüğü) çatısı altında toplanan 20 maddeden oluşmaktadır. Likert tipi bir ölçek olan "Uygun Değil", "Nadiren", "Arada Sırada", "Çoğunlukla", "Çok Sık" ve "Devamlı" şeklinde seçenekler eklenerek katılımcılar tarafından işaretlenmeye hazır hale getirilmiştir. Seçeneklerin puanları sırasıyla 0, 1, 2, 3, 4 ve 5 değerindedir. Ölçekten toplam 80 puan ve üzeri alan katılımcılar "internet bağımlısı" olarak kabul edilirken, 50 ile 79 puan arasında olanlar "sınırlı semptom gösteren" ve 49 puan ve altında olanlar "semptom göstermeyenler" olarak tanımlanmıştır. Ölçeğin Cronbach α iç tutarlılık katsayısı 1.faktör için 0,94; 2. faktör için 0,85; 3. faktör için 0,89; 4. faktör için 0,91 ve ölçeğin bütünü için 0,91'dir

Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu (ÇSÖ-ABF); ÇSÖ-ABF'nin Türkçe'ye uyarlama çalışması, ölçeğin geliştiricisi ve telif haklarına sahip olan Psychological Assessment Resources (PAR) kuruluşundan gerekli izinlerin alınmasıyla Ercan, Ercan, Ardic ve Uçar (2016) tarafından gerçekleştirilmiştir. ÇSÖ-ABF, toplamda 33 madde ve beş alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçek, saldırgan davranışların yaygınlığını, sıklığını, çeşitliliğini ve şiddetini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir (Ercan vd. 2016). ÇSÖ-ABF'nin geçerliliği kriter ölçeklerle ilişkisi incelenerek, yapı geçerliliği doğrulayıcı faktör analizi ile değerlendirilmiştir. Ayrıca, ölçeğin güvenilirliği iç tutarlılık hesaplamalarıyla değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, önceki çalışmayla tutarlı sonuçlar verdiğini göstermiş olup, ÇSÖ-ABF'nin Türkçe'ye uyarlama çalışmasının güvenilir ve geçerli bir ölçüm aracı olduğunu ortaya koymuştur (Ercan vd., 2016).

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin istatistikî analizleri için Statistical Package for Social Sciences (SPSS) 26.0 yazılımından faydalanılmıştır. Araştırmanın alt amaçlarına ilişkin istatistikî işlemler ise aşağıda belirtilmektedir. Katılımcıların Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği ve Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formuna verdikleri yanıtların güvenilir olma durumu Cronbach Alfa testiyle incelenmiş ve alfa katsayıları 0.978 ve 0.980 bulunmuştur. Bu durum yanıtların güvenilirliklerinin yüksek olduğunu göstermiştir. Ebeveynlerin ve çocuklarının demografik özellikleri için frekans analizleri yapılmış, Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği ve Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu puanları için tanımlayıcı istatistikler yığılmıştır. Yapılan Kolmogorov-Smirnov testi sonuçlarına göre Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği ve Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu puanlarının normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Veriler normal dağılım göstermediğinden dolayı nonparametrik testler kullanılmıştır. Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği ve Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu puanlarının demografik özelliklerle karşılaştırılmasında, iki grubun karşılaştırıldığı durumlarda Mann-Whitney U testi, ikiden fazla grubun karşılaştırıldığı durumlarda Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır.

2.6. Araştırma Etiği

Etik Bu akademik çalışma, yayın ve araştırma etiğine uygun bir şekilde hazırlanmıştır. Bu çalışma için Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Komitesi'nin 23.01.2023 tarihinde EKK22-23/07/001 nolu kararla izinler alınmış katılımcılardan gönüllülük esasına dayalı olarak toplanan veriler gizli tutulmuştur.

3. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde araştırmadan elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 3

Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği ve Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu Puanları

	n	$\bar{x}$	SS	Min	Max
Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği	239	31,65	26,11	0	100
Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu	239	26,54	28,63	0	112

Tablo 3 incelendiğinde, AÇİBÖ genelinden ortalama $31,65 \pm 26,11$ puan, minimum 0 ve maksimum 100 puan aldıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların Formuna Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu genelinden ortalama $26,54 \pm 28,63$ puan, minimum 0, maksimum 112 puan aldıkları tespit edilmiştir.

Tablo 2

Çocuğun Yaşına Göre Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği ve Çocuklar İçin Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu Puanları

	Çocuğun yaşı	n	$\bar{x}$	SS	M	SO	X ²	p	Fark
Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği	1-5 yaş	64	24.70	22.84	20	101.61	6.392	0.041*	1-2
	6-10 yaş	89	35.27	27.51	29	129.04			
	10 yaş ve üzeri	86	33.07	26.21	30	124.33			
Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu	1-5 yaş	64	21.77	23.76	14	111.22	1.575	0.455	
	6-10 yaş	89	28.12	30.99	14	121.15			
	10 yaş ve üzeri	86	28.47	29.31	20.5	125.35			

* $p < 0,05$

Tablo 4 incelendiğinde iki ölçeğin çocukların yaşlarına göre Kruskal Wallis testi ile karşılaştırılması sonuçlarını içermektedir. Tablo incelendiğinde, araştırmanın kapsamında yer alan çocukların yaşlarına göre AÇİBÖ genel puanları arasında fark olduğu belirlenmiştir ($p < 0.05$). Özellikle, 1-5 yaş aralığındaki çocukların AÇİBÖ genel puanları, 6-10 yaş aralığındaki çocukların puanlarından anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. Araştırma kapsamındaki çocukların yaşlarına göre ÇSÖ-ABF genel puanları arasında ise anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > 0.05$).

Tablo 3

Çocuğun Cinsiyetine göre Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği ve Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu Puanları

	Çocuğun cinsiyeti	n	$\bar{x}$	SS	M	SO	Z	p
Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği	Erkek	171	32.45	26.34	30.00	121.84	-0.653	0.513
	Kız	68	29.63	25.60	22.00	115.37		
Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu	Erkek	171	27.51	30.08	16.00	120.51	-0.180	0.858
	Kız	68	24.10	24.64	15.00	118.73		

Tablo 5'te çocukların cinsiyetine göre ölçeklerden almış oldukları puanlar Mann Whitney U testi ile karşılaştırılarak sonuçları verilmiştir. Araştırma kapsamına alınan çocukların cinsiyetine göre AÇİBÖ genel puanları ve ÇSÖ-ABF puanları arasında anlamlı düzeyde fark yoktur ($p>0.05$).

Tablo 4

Çocuğun Birlikte Yaşadığı Kişilere göre Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği ve Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu Puanları

	Çocuğun yaşadığı kişiler	n	$\bar{x}$	SS	M	SO	X ²	p	Fark
Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği	Ebeveynleri ile	222	29.77	24.74	25.00	115.83	13.519	0.001*	1-2
	Sosyal Kurum	6	71.83	22.99	82.00	207.75			1-3
	Yakınları ile	11	47.73	33.28	45.00	156.32			2-3
Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu	Ebeveynleri ile	222	24.63	27.38	14.00	115.80	13.212	0.001*	1-2
	Sosyal Kurum	6	69.33	31.99	83.00	204.25			1-3
	Yakınları ile	11	41.91	31.45	38.00	158.77			2-3

* $p<0,05$

Tablo 6'da çocukların birlikte yaşadığı kişilere bağlı olarak ölçeklerden almış oldukları puanlar Kruskal-Wallis H testi kullanılarak karşılaştırılmış ve elde edilen sonuçlar raporlanmıştır. Bunun sonucunda, araştırma kapsamındaki çocukların birlikte yaşadığı kişilere göre AÇİBÖ genel puanları arasında anlamlı düzeyde farklılıklar olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). Bu farklılıklar özellikle, ebeveynleri ile birlikte yaşayan çocukların AÇİBÖ genel puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğunu göstermektedir. Çocukların birlikte yaşadığı kişilere göre ÇSÖ-ABF puanları arasında da anlamlı düzeyde farklılıklar tespit edilmiştir ($p<0.05$). Sosyal kurumda yaşayan çocukların ÇSÖ-ABF puanları, ebeveynleri ile birlikte yaşayan çocukların ve yakınları ile birlikte yaşayan çocukların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Ayrıca, yakınları ile birlikte yaşayan çocukların puanları, ebeveynleri ile birlikte yaşayan çocukların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5

Çocuğun Kardeş Sayısına göre Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği ve Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu Puanları

	Kardeş sayısı	n	$\bar{x}$	SS	M	SO	X ²	p	Fark
Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği	1 Kardeş	121	27.13	24.86	21.00	107.36	11.773	0.008*	1-3
	2 Kardeş	68	32.59	25.76	26.50	123.77			1-4
	3 Kardeş	31	38.19	26.50	34.00	138.94			
	4 ve üzeri	19	46.37	28.49	46.00	156.13			
Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu	1 Kardeş	121	20.96	24.76	10.00	105.67	20.425	0.000*	1-3
	2 Kardeş	68	26.62	31.24	12.50	117.81			1-4
	3 Kardeş	31	39.19	31.99	30.00	153.66			
	4 ve üzeri	19	41.21	26.45	31.00	164.21			

* $p < 0.05$

Tablo 7, çocukların kardeş sayısına göre ölçeklerden almış oldukları puanların karşılaştırmalı Kruskal-Wallis H testi kullanılarak değerlendirilmiş ve elde edilen sonuçlar tabloyla birlikte sunulmuştur. Tablonun incelenmesi sonucunda, araştırma kapsamındaki çocukların kardeş sayısına göre AÇİBÖ genel puanları arasında anlamlı düzeyde farklılıklar saptanmıştır ($p < 0.05$). Bu farklılıklar özellikle, bir kardeşi olan çocuklar ile 3 veya daha fazla kardeşi olan çocuklar arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. Çocukların kardeş sayısına göre ÇSÖ-ABF puanları arasında da anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Bu bağlamda, bir kardeşi olan çocuklar ile 3 veya daha fazla kardeşi olan çocuklar arasında ÇSÖ-ABF puanları arasında anlamlı düzeyde farklılık belirlenmiştir. Ayrıca, bir kardeşi olan çocukların puanları, 3 veya daha fazla kardeşi olan çocukların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Tablo 8

Çocuğun Gelişimsel Yetersizlik Türüne Göre Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği ve Çocuklar İçin Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu Puanları

	Gelişimsel Yetersizlik Türü	n	$\bar{x}$	s	M	SO	X ²	p	Fark
Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği	DEHB	32	51.63	28.32	60.00	167.56	20.443	0.000*	1-2
	Öğrenme Güçlüğü	48	28.46	26.38	27.50	109.71			1-3
	Fiziksel Yetersizlik	36	33.86	27.07	27.00	126.36			1-4
	OSB	68	29.04	22.89	24.00	115.99			
	Zihinsel Yetersizliği	55	24.58	22.49	17.00	102.10			
Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu	DEHB	32	52.16	28.28	61.50	182.16	34.634	0.000*	1-2
	Öğrenme Güçlüğü	48	23.13	29.25	11.00	108.07			1-3
	Fiziksel Yetersizlik	36	30.94	31.57	24.00	129.56			1-4
	OSB	68	22.93	27.05	10.50	112.13			
	Zihinsel Yetersizliği	55	16.22	17.82	8.00	97.73			

Tablo 8’de çocuğun gelişimsel yetersizlik türüne göre Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği ve Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu puanları Kruskal Wallis testi ile karşılaştırılarak sonuçları verilmiştir. Tablo 8 incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan çocukların gelişimsel yetersizlik türü ile Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği genel puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu olan çocukların AÇİBÖ puanları, Öğrenme Güçlüğü, Fiziksel yetersizliği ve Otizm Spektrum

Bozukluğu olan çocukların puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Çocukların gelişimsel yetersizlik türü ile Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark vardır ($p<0.05$). Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu olan çocukların ÇSÖ-ABF puanları, Öğrenme Güçlüğü, Fiziksel yetersizliği ve Otizm Spektrum Bozukluğu olan çocukların puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Tablo 9

Çocuğun Özel Eğitime Başlama Yaşına Göre Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği ve Çocuklar İçin Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu Puanları

	Özel eğitime başlama yaşı	n	$\bar{x}$	SS	M	SO	X ²	p	Fark
Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği	1-4 yaş	138	24.44	23.71	19	99.95	29.728	0.000*	1-2
	5-10 yaş	81	39.02	25.23	33	142.30			1-3
	11 yaş ve üzeri	20	51.50	27.96	53.5	168.08			2-3
Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu	1-4 yaş	138	18.39	22.67	9	99.02	31.297	0.000*	1-2
	5-10 yaş	81	35.35	31.10	27	144.98			1-3
	11 yaş ve üzeri	20	47.15	35.04	36.5	163.60			2-3

* $p<0.05$

Tablo 9’de çocuğun özel eğitime başlama yaşına göre ölçeklerden almış oldukları puanlar Kruskal Wallis H testi ile karşılaştırılarak sonuçları verilmiştir. Araştırma kapsamına alınan çocukların özel eğitime başlama yaşına göre genel puanları arasında anlamlı düzeyde fark olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). Özel eğitime 11 yaşında veya daha sonra başlayan çocukların AÇİBÖ puanları, özel eğitime 1-4 yaş arasında başlayan ve 5-10 yaş arasında başlayan çocukların puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Çocukların, özel eğitime başlama yaşına göre ÇSÖ-ABF puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark vardır ($p<0.05$). Özel eğitime 11 yaşında veya daha sonra başlayan çocukların puanları ile ÇSÖ-ABF puanları, özel eğitime 1-4 yaş arasında başlayan ve 5-10 yaş arasında başlayan çocukların puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Özel eğitime 5-10 yaş arasında başlayan çocukların puanları ile ÇSÖ-ABF puanları, özel eğitime 1-4 yaş arasında başlayan çocukların puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Tablo 10

Katılımı Sağlayan Kişiye göre Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği ve Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu Puanları

	Kişi	n	$\bar{x}$	SS	M	SO	Z	p
Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği	Anne	195	27.63	23.88	22.00	110.26	-4.588	0.000*
	Baba	44	49.45	28.34	48.50	163.18		
Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu	Anne	195	22.36	25.48	13.00	110.84	-4.315	0.000*
	Baba	44	45.07	34.30	37.00	160.59		

* $p<0.05$

Tablo 10’da katılımı sağlayan kişiye göre ölçeklerden almış oldukları puanlar Mann Whitney U testi ile karşılaştırılarak sonuçları verilmiştir. Tablo 10 incelendiğinde, çocukların araştırmaya katılımı sağlayan kişiye göre AÇİBÖ genel puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). Araştırmaya katılımı baba tarafından olan çocukların puanları ile AÇİBÖ

genel puanları, araştırmaya katılımı anne tarafından olan çocukların puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Araştırma kapsamına alınan çocukların, araştırmaya katılımı sağlayan kişiye göre puanları ile ÇSÖ-ABF puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark vardır ($p<0.05$). Araştırmaya katılımı baba tarafından olan çocukların puanları ile ÇSÖ-ABF puanları, araştırmaya katılımı anne tarafından olan çocukların puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Tablo 11

Ebeveynin Çocuğun İnternet Bağımlılığı Olduğunu Düşünme Durumuna Göre Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği ve Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu Puanları

	Düşünce	n	$\bar{x}$	SS	M	SO	Z	p
Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği	Evet	135	44.68	24.18	41.00	157.67	-9.601	0.000*
	Hayır	104	14.73	17.41	8.50	71.10		
Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu	Evet	135	37.62	31.08	29.00	149.21	-7.449	0.000*
	Hayır	104	12.16	16.36	7.00	82.08		

* $p<0.05$

Tablo 11’da ebeveynin çocuğun internet bağımlılığı olduğunu düşünme durumuna göre ölçeklerden almış oldukları puanlar Mann Whitney U testi ile karşılaştırılarak sonuçları verilmiştir. Tablo 10 incelendiğinde, ebeveynin çocuğun internet bağımlılığı olduğunu düşünme durumuna göre AÇİBÖ genel puanları arasında anlamlı düzeyde fark olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). Çocuğunun internet bağımlılığı olduğunu düşünen katılımcıların AÇİBÖ genel puanları, çocuğun internet bağımlılığı olduğunu düşünmeyen katılımcıların puanları ile AÇİBÖ genel puanlarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Ebeveynin çocuğun internet bağımlılığı olduğunu düşünme durumuna göre ÇSÖ-ABF puanları arasında anlamlı düzeyde fark vardır ($p<0.05$). Çocuğunun internet bağımlılığı olduğunu düşünen katılımcıların puanları ile ÇSÖ-ABF puanları, çocuğun internet bağımlılığı olduğunu düşünmeyen katılımcıların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Tablo 12

Çocuğun Günlük İnternet Kullanım Süresine Göre Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği ve Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu Puanları

	Süre	n	$\bar{x}$	SS	M	SO	X ²	p	Fark
Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği	1 saat	100	13.55	13.67	9	69.42	99.188	0.000*	1-2
	2-3 saat	96	40.36	25.13	34.5	145.96			1-3
	4 saat ve üstü	43	54.28	22.76	54	179.69			2-3
Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu	1 saat	100	12.30	16.10	7	83.09	54.563	0.000*	1-2
	2-3 saat	96	33.39	31.14	25.5	137.40			1-3
	4 saat ve üstü	43	44.40	30.41	32	167.00			2-3

* $p<0.05$

Tablo 12’te çocuğun günlük internet kullanım süresine göre ölçeklerden almış oldukları puanlar Kruskal Wallis testi ile karşılaştırılarak sonuçları verilmiştir. Tablo 12 incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan çocukların günlük internet kullanım süresine göre AÇİBÖ genel puanları arasında anlamlı düzeyde fark olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). Günlük internet kullanım süresi 4 saat ve daha fazla olan çocukların puanları ile AÇİBÖ genel puanları, günlük 1 saat internet kullanan ve günlük 2-3 saat internet kullanan çocukların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek, ayrıca günlük 2-3 saat internet kullanan çocukların puanları ile AÇİBÖ genel puanları, günlük 1 saat internet kullanan çocukların

puanlarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Çocukların günlük internet kullanım süresine göre puanları ile ÇSÖ-ABF puanları arasında anlamlı düzeyde fark vardır ($p<0.05$). Günlük internet kullanım süresi 4 saat ve daha fazla olan çocukların puanları ile ÇSÖ-ABF puanları, günlük 1 saat internet kullanan ve günlük 2-3 saat internet kullanan çocukların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek, ayrıca günlük 2-3 saat internet kullanan çocukların puanları ile ÇSÖ-ABF puanları günlük 4 saat ve üzeri internet kullanan çocukların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Tablo 13

Çocuğun Telefonda En Çok Kullandığı Sosyal Ağlara Göre Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği ve Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu Puanları

	Kullanılan Uygulamalar	n	$\bar{x}$	SS	M	SO	X ²	p	Fark
Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği	Oyun	97	36.96	28.76	30.00	131.90	19.654	0.000*	1-4
	Müzik	116	24.60	20.26	21.00	104.21			3-4
	Sosyal Ağlar	20	50.00	28.29	45.50	165.73			
	Ödev, Ders Araştırma	6	20.83	30.04	4.00	80.42			
Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu	Oyun	97	31.49	34.39	16.00	125.59	11.127	0.011*	1-4
	Müzik	116	19.83	19.03	14.50	110.52			3-4
	Sosyal Ağlar	20	45.15	34.20	36.50	159.33			
	Ödev, Ders Araştırma	6	14.33	21.28	4.00	81.92			

* $p<0.05$

Tablo 13’da çocuğun telefonda en çok kullandığı sosyal ağlara göre ölçeklerden aldıkları puanlar Kruskal Wallis testi ile karşılaştırılarak sonuçları verilmiştir. Tablo 13 incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan çocukların telefonda en çok kullandığı sosyal ağlara göre AÇİBÖ genel puanları arasında anlamlı düzeyde fark olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). En fazla ödev, ders araştırma amacıyla internet kullanan çocukların puanları ile AÇİBÖ puanları, oyun ve sosyal ağlar için internet kullanan çocukların puanlarından anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. Çocukların, telefonda en çok kullandığı uygulamalara göre ÇSÖ-ABF puanları arasında anlamlı düzeyde fark vardır ($p<0.05$). En fazla ödev, ders araştırma amacıyla internet kullanan çocukların puanları ile ÇSÖ-ABF puanları, oyun ve sosyal ağlar için internet kullanan çocukların puanları ile ÇSÖ-ABF puanlarından anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur.

4. Tartışma

Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği Anne-Baba Formu ve Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu Puanlarının Özel Eğitim Gerektiren Bireyin Sosyo-Demografik Bilgilerine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Tartışma

Yaşı 1-5 arasında olan çocukların AÇİBÖ genel puanları, yaşı 6-10 arasında olan çocukların AÇİBÖ genel puanlarından anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. Bu bulgu, çocukların yaşlarına bağlı olarak internetle kurdukları ilişkinin önemli ölçüde değiştiğini ortaya koymaktadır. 1-5 yaş grubundaki çocukların internet bağımlılığı düzeylerinin düşük olması, hem gelişimsel sınırlamalar hem de ebeveyn kontrolü ile açıklanabilir. Ancak, 6-10 yaş grubundaki çocuklarda bağımsızlık ve internet kullanımındaki çeşitliliğin artması, internet bağımlılığı riskini artırmaktadır. Bu nedenle, her iki yaş grubunda da internet kullanımının yakından izlenmesi, sağlıklı dijital alışkanlıkların geliştirilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Kabasakal, (2015) tarafından yürütülen ve çocukların internet kullanım alışkanlıkları ile internet bağımlılıklarını incelemeyi amaçlayan çalışma bulgularına göre de yaşın artması sonucunda çocukların internet bağımlılık düzeyleri artmakta ve risk grubuna girdikleri görülmektedir.

Araştırma kapsamındaki çocukların yaşlarına göre ÇSÖ-ABF puanları arasında anlamlı düzeyde fark olmadığı görülmüştür. Bu beklenenin aksine sonuçlanan bir durumdur. Ancak alanyazında saldırganlığın yaşa göre farklılaşmamasıyla sonuçlanan çalışmalar yer almaktadır. Anderson vd. (2003) tarafından yürütülen çalışma bulguları paralellik göstermektedir. Ancak çalışma bulgularıyla paralellik göstermeyen çalışmalarda bulunmaktadır. Tremblay vd. (2004) yürüttükleri çalışmada çalışmaya dahil edilen çocukların erken yaşlardan itibaren saldırganlık düzeylerinde artış olduğu sonuçlanmıştır. Bu duruma saldırganlığın çok yönlü oluşundan kaynaklı çocukların yaşlarının yanı sıra sosyal çevreleri, kültürel etmenler ve kişilik özellikleri gibi durumların etki edebileceği yorumu yapılabilir.

Özel gereksinimli kız ve erkek çocukların AÇİBÖ genel puanları benzer bulunmuştur. Özel gereksinimli çocuklar, cinsiyet fark etmeksizin, gelişimsel farklılıkları nedeniyle teknolojiye belirli bir bağımlılık geliştirebilirler. Otizm spektrum bozukluğu (OSB), dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB) gibi durumlara sahip bireylerde, teknolojik cihazlar genellikle rahatlatma, duygusal regülasyon veya öğrenme amacıyla kullanılabilir. Bu bağlamda, kız ve erkek çocukların teknolojiye olan ilgileri ve bağımlılık düzeyleri birbirine yakın olabilir çünkü her iki grup da teknolojiyi benzer nedenlerle kullanıyor olabilir. Yani, cinsiyetin bağımlılık düzeylerinde belirgin bir fark yaratmadığı gözlenebilir. Bu durum, hem biyolojik hem de sosyal faktörlerden ziyade, özel gereksinimli bireylerin ortak ihtiyaç ve kullanım alışkanlıklarının internet bağımlılığı üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Teknoloji, bu çocuklar için sosyal etkileşim, eğitim ve eğlence gibi çeşitli işlevler sağladığı için cinsiyet fark etmeksizin benzer seviyelerde bağımlılık puanlarına yol açabilir. Bu bulgu, cinsiyet farkına dayalı önyargılar olmaksızın, tüm özel gereksinimli çocuklar için teknoloji kullanımını bilinçli şekilde yönetmenin ve denetlemenin önemini vurgulamaktadır (Farmer vd., 2015). Sosyal ve kültürel faktörler de cinsiyet farkının ortadan kalkmasına katkı sağlayabilir. Toplumda genellikle erkek çocukların dijital oyunlar ve çevrim içi etkinliklere daha fazla yönlendirildiği, kız çocuklarının ise sosyal medya veya iletişim temelli uygulamalara daha fazla ilgi duyduğu düşünülür. Ancak, özel gereksinimli çocuklar söz konusu olduğunda, bu tür toplumsal eğilimler daha az belirgin olabilir. Bu çocuklar için teknoloji, cinsiyet farkından bağımsız olarak bir öğrenme aracı veya sosyal dünyayla etkileşimde bulunma yolu olarak kullanılabilir. Kız ve erkek çocukların Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu puanları benzer bulunmuştur. Farmer vd. (2015) tarafından yürütülen otizmlili çocukların saldırganlık düzeylerini belirlemeyi amaçlayan çalışmanın bulgularına göre de cinsiyet değişkeni saldırganlık düzeyinde anlamlı farklılıklara neden olmamıştır. Henry vd. (2011) tarafından yürütülen çalışma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Çalışmaya göre cinsiyete göre saldırganlık düzeyinde anlamlı farklılıklara rastlanmamıştır. Çocukların saldırganlık düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşmasının önüne geçen faktör aile eğitimi ve çocuklarla etkileşim stillerinden kaynaklı olabilir.

Bunun sonucunda, araştırma kapsamındaki çocukların birlikte yaşadığı kişilere göre AÇİBÖ genel puanları arasında anlamlı düzeyde farklılıklar olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). Bu farklılıklar özellikle, ebeveynleri ile birlikte yaşayan çocukların AÇİBÖ genel puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğunu göstermektedir. Ebeveynleriyle birlikte yaşayan özel gereksinimli çocukların internet bağımlılığı puanlarının daha yüksek çıkması, ailelerin bu çocuklar üzerinde yeterince etkili bir internet kullanım denetimi sağlayamamasıyla ilgili olabilir. Özel gereksinimli çocukların teknolojiyi bir rahatlatma ya da meşguliyet aracı olarak daha fazla kullanma eğilimleri olabilir ve bu durum, ebeveynler tarafından tolere ediliyor olabilir. Ebeveynler, çocuklarının rahatlamasını sağlamak veya davranışsal zorluklarla başa çıkmak amacıyla, teknolojik cihazların kullanımını sınırlamakta zorlanabilirler. Özellikle yoğun çalışan ya da stres altında olan ebeveynler, çocuklarının dijital cihazlarla geçirdikleri süreyi kontrol etme konusunda yetersiz kalabilir. Özel gereksinimli çocukların birlikte yaşadığı kişilere göre ÇSÖ-ABF puanları arasında da anlamlı düzeyde farklılıklar tespit edilmiştir ($p<0.05$). Sosyal kurumda yaşayan çocukların ÇSÖ-ABF puanları, ebeveynleri ile birlikte yaşayan çocukların ve yakınları ile birlikte yaşayan çocukların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek

bulunmuştur. Ayrıca, yakınları ile birlikte yaşayan çocukların puanları, ebeveynleri ile birlikte yaşayan çocukların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Sosyal kurumda yaşayan özel gereksinimli çocukların ÇSÖ-ABF puanlarının daha yüksek çıkması, bu çocukların sosyal çevrelerinin farklı doğasından kaynaklanabilir. Kurum ortamlarında çocuklar genellikle belirli sosyal kurallara uymak zorunda oldukları, belirli rutinler çerçevesinde yaşadıkları ve diğer çocuklarla sürekli etkileşim halinde oldukları için sosyal becerilerini geliştirme fırsatları bulabilirler. Bu tür ortamlar, çocukların sosyal uyumlarını ve başkalarıyla olan ilişkilerini daha yoğun şekilde geliştirmelerini gerektirir. Bu zorunlu sosyal etkileşimler ve yapılandırılmış ortam, sosyal öz yeterlik düzeylerini yükseltebilir. Bununla birlikte, sosyal kurumlar, çocuklara birebir ilgi ve bakım sunma konusunda aile ortamına göre daha sınırlı kalabilir. Bu yüzden çocuklar, bağımsızlıklarını geliştirme ve kendi sosyal ihtiyaçlarını karşılama konusunda daha fazla sorumluluk almak durumunda olabilirler. Bu da sosyal öz yeterlik puanlarının yüksek olmasına yol açabilir. Ancak bu, her zaman pozitif bir gelişim anlamına gelmeyebilir; çocuklar daha fazla sorumluluk yüklenirken duygusal ve psikolojik açıdan da zorlanabilirler.

Bir kardeşi olan çocukların AÇİBÖ genel puanları üç kardeşi olan ve dört ve üzerinde kardeşi olan çocukların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir. Wang vd. (2014) tarafından Çin’de yürütülen çalışmada tek çocuklu ailelerde yetişen çocuklar ile kardeşleri olan çocukların internet bağımlılık düzeylerini incelemeyi amaçladıkları çalışmada araştırma bulgularıyla paralel olarak tek çocuk olanların kardeşleri olanlara göre daha yüksek internet bağımlısı oldukları sonuçlanmıştır. Bu durumun; tek çocukların daha fazla sosyal etkileşim gereksinimi duymaları, kardeşleri olan çocuklara nazaran daha fazla boş vakitlerinin olması, ailelerinin dikkatini yöneltebilecekleri tek çocuk olmaları ve içe dönük olma gibi nedenlerden kaynaklanabileceği söylenebilir. Araştırma bulgularıyla farklılık gösteren çalışmalarda yer almaktadır (Gününç, 2009). Bir kardeşi olan çocukların ÇSÖ-ABF puanları, 3 kardeşi olan ve 4 ve üzerinde kardeşi olan çocukların puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde düşük olduğu görülmektedir. Buna benzer olarak Akman (2013) da kardeş sayısına göre saldırganlık düzeyinin farklılaştığını tespit etmiştir. Araştırmaya göre 2 kardeş olanların 4 ve üstü kardeş olanlara göre daha yüksek saldırganlık düzeyine sahip oldukları belirlenmiştir. Bu duruma sosyal beceri ve paylaşımların, sosyal farkındalık ve empati geliştirmenin, denge ve paylaşımın, aile dinamizmi ve ebeveyn davranışları gibi faktörlerin etki edebileceği söylenebilir.

Araştırma kapsamına alınan çocukların gelişimsel yetersizlik türü ile Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği genel puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olduğu tespit edilmiştir. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu olan çocukların AÇİBÖ puanları, Öğrenme Güçlüğü, Fiziksel yetersizliği ve Otizm Spektrum Bozukluğu olan çocukların puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Çocukların gelişimsel yetersizlik türü ile Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark vardır ($p<0.05$). Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu olan çocukların ÇSÖ-ABF puanları, Öğrenme Güçlüğü, Fiziksel yetersizliği ve Otizm Spektrum Bozukluğu olan çocukların puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Yapılan bir araştırmaya göre, otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocukların günlük ortalama 2 saatini video veya bilgisayar oyunları oynayarak geçirdikleri ve bu durumun problemli oyun kullanımı ile ilişkili olduğu bildirilmiştir (Maruzek ve Engelhardt, 2013). Başka bir çalışmada ise (Dong vd., 2021), OSB’li çocukların ekran tabanlı medya araçları (televizyon, bilgisayar, telefon gibi) kullanarak, normal gelişim gösteren yaşlılarına kıyasla daha fazla zaman

harcadıkları (3.5 saat) ve bu süre ile şiddet seviyesinin bağlantılı olduğu bulunmuştur (Özvatan & Altundağ, 2024).

Özel eğitime 11 yaşında veya daha sonra başlayan çocukların AÇİBÖ puanları, özel eğitime 1-4 yaş arasında başlayan ve 5-10 yaş arasında başlayan çocukların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir. Bu duruma; özel eğitime geç başlamanın neden olabileceği bilişsel, sosyal, dil veya motor beceri gibi alanlarda gelişimsel yetersizliklerin sebep olabileceği söylenebilir. Yine aynı şekilde özel eğitime geç başlama sonucunda çocuk akademik güçlükler yaşayabilir bununla birlikte temel okuma, yazma ve matematik gibi alanlarda gelişimsel yetersizlikler yaşayabilir buda çocukların başarısına etki edebilir. Senemoğlu (2012) öğrenmeyi bireyin her çeşit çevresel etmenin etkisiyle edindiği deneyimler ve kalıcı izli davranışlar şeklinde ifade etmektedir (Wise, 2014). Bu noktada çocukların hazırbulunuşluk düzeylerinin da oldukça önemi vardır. Çocukların öğretim sürecinde mutlaka; öğrenme faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesi için sosyal, bilişsel, fiziksel ve duyuşsal yönden öğrenmeye hazır olmaları gerekmektedir (Senemoğlu, 2012; Bacanlı, 2016). Öte yandan özel eğitime geç başlayan çocukların internet bağımlılık puanlarının yüksek sonuçlanması bir diğer nedeni ise, çocuğun özel eğitime geç başlamasıyla beraber sosyal bağlantılar geliştirmede güçlük yaşaması sonrasında bu ihtiyacı internet ortamlarından gidermeye çalışmaları olabilir. Bunun yanı sıra bu durum çocuğun uğraş eksikliği sonrasında ilgi alanlarını farklı yönlerle çekmesiyle de ilişkili olabilir.

Özel eğitime 11 yaşında veya daha sonra başlayan çocukların ÇSÖ-ABF puanları, özel eğitime 1-4 yaş arasında başlayan ve 5-10 yaş arasında başlayan çocukların puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir. Buna benzer olarak Wehman, Smith, & Schall (2009) göre otizm tanılı çocukların özel eğitime geç başlamaları sonucunda saldırganlık ve sosyal uyum güçlükleri yaşadıklarını tespit etmiştir. Bu bulgular çalışma bulgularını destekler niteliktedir. Bu duruma özel eğitime geç başlayan çocukların güçlüklerle baş edebilme becerisinin yetersizliğinin sonucunda saldırgan davranışlara yönelmiş olabilecekleri yorumu yapılabilir. Aynı zamanda çocukların öğrenme ve sosyal becerilerindeki yetersizliklerinde buna neden olmuş olabileceği düşünülebilir.

Araştırmaya katılımı baba tarafından olan çocukların AÇİBÖ genel puanları, araştırmaya katılımı anne tarafından olan çocukların puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir. Bu duruma toplumumuzda var olan anne baba rollerinin neden olmuş olabileceği söylenebilir. Aynı zamanda anne ve babalar çocuklarını farklı açılardan değerlendirmiş olabilir. Yine aynı şekilde anne ve babaların eğilim ve tolerans durumlarının da bu duruma neden olabileceği söylenebilir. Sak vd. (2015) tarafından yürütülen ve anne baba tutumlarını belirlemeyi amaçlayan çalışma bulgularına göre öğrenim durumu, cinsiyet, yaş gibi değişkenlerin anne baba tutumlarının farklılaşmasına neden olduğu tespit etmiştir. Bu nedenle çocukların hem başarılarında hem de akademik gelişimlerinin olumlu yönde ilerlemesinde ailenin rolünün büyük önem taşıdığını ortaya koyan birçok çalışma yer almaktadır (Fan & Chen, 2001; DePlanty vd., 2007; Izzo vd., 2005; Jeynes, 2015; Moon & Lee, 2009; Yoder & Lopez, 2013).

Araştırmaya katılımı baba tarafından olan çocukların Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu puanları, araştırmaya katılımı anne tarafından olan çocukların puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Bu duruma ebeveynlerin yaşadıkları deneyimlerin etki etmiş olabileceğini söylenebilir. Ebeveyn kendi geçmişinden veyahut gözlemlerinden yola çıkmış olabilir. Aynı zamanda bu duruma cinsiyet rolleri ve algılarında etki etmiş olabileceğini söyleyebiliriz. Öte yandan agresif olan çocuklarla babaların daha çok ilgilendiğini annelerin ise daha hassas olmalarından kaynaklı bu durumlarda daha az ilgilendiklerinden kaynaklanabileceği yorumu da yapılabilir. Endendijk vd. (2017) yürütmüş oldukları çalışmada babaların genel olarak kontrolcü ve daha sıkı stillere sahip olduklarını bu nedenle çocuklarını daha saldırgan olarak ifade ettikleri belirtilmektedir.

Özel gereksinimli öğrencilerin günlük internet kullanım süresi 4 saat ve daha fazla olan çocukların Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği genel puanları, günlük 1 saat internet kullanan ve günlük 2-3 saat internet kullanan çocukların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir. Günlük 4 saat ve daha fazla internet kullanan çocukların bağımlılık puanlarının yüksek olması, bu çocukların hem psikolojik hem de sosyal açıdan olumsuz etkilenme riskini artırır. İnternet bağımlılığı, çocuklarda dikkat eksikliği, akademik başarıda düşüş, sosyal izolasyon ve uyku bozuklukları gibi çeşitli sorunlara yol açabilir. Özellikle özel gereksinimli çocuklar, bu tür olumsuz etkilerden daha fazla etkilenebilir, çünkü bu çocuklar genellikle kendi kendini düzenleme ve bağımsız yaşam becerileri geliştirme konusunda zaten zorluk yaşarlar. Aşırı internet kullanımı, bu zorlukları daha da derinleştirebilir. Müezzın (2017) tarafından yürütölen ve öğrencilerin internet bağımlılığının yoksunluk, kontrol güçlüğü, işlevsellikte bozulma ve sosyal izolasyon bağlamında incelenmesini amaçlayan çalışmada günlük internet kullanım süresinin artmasıyla öğrencilerin internet bağımlılık düzeylerinin de arttığı tespit edilmiştir. Günlük internet kullanım süresi arttıkça, özel gereksinimli çocukların internet bağımlılığı riskinin de arttığı görölmektedir. Özellikle 4 saat ve üzeri kullanım, bu çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerine zarar verebilir ve ailelerin bu konuda dikkatli olması gerekmektedir. İnternetin eğitsel ve sosyal faydaları olsa da, kullanım süresi kontrol altına alınmadığında, bağımlılığa ve çeşitli gelişimsel sorunlara yol açabilir.

Günlük internet kullanım süresi 4 saat ve daha fazla olan çocukların Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu puanları, günlük 1 saat internet kullanan ve günlük 2-3 saat internet kullanan çocukların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu görölmektedir. Bu durumun çocukların günlük yüksek internet kullanımlarından kaynaklı olan içerik maruziyetiyle ilişkili olabileceği düşünülebilir. Çocuklar internet ortamlarında agresif videolar, saldırganlık içeren oyunlar ve zararlı faaliyetlere maruz kalıyor olabilirler. Nitekim bazı çocukların günlük olarak 4 saatten fazla internet kullanımı gerçekleştirdikleri belirlenmiştir (Shields & Behrman, 2000). Bu durum çocukların sosyal, psikolojik ve fiziksel yönden gelişimlerinin önüne geçebilmektedir. Öte yandan çocukların günlük aşırı internet kullanımlarının uyku düzeni bozukluklarına neden olabileceği ve sinirlilik, öfke, saldırganlık gibi davranışların bundan dolayı kaynaklanabileceğini söyleyebiliriz. Dewald vd. (2010) yürütmüş oldukları çalışmada uyku süresi ve uyku kalitesinin çocukların okul başarıları ve davranışlarını etkilediğini belirtmektedir.

En fazla ödev, ders araştırma amacıyla internet kullanan Özel gereksinimli çocukların AÇİBÖ puanları, oyun ve sosyal ağlar için internet kullanan çocukların puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde düşük olduğu görölmektedir. Bu durum beklendiği şekilde sonuçlanmıştır. İnterneti ders ya da ödev yapmak amacıyla kullanmayıp oyun, sosyal ağlar gibi platformlarda zaman geçirmek amacıyla kullanan çocukların internet bağımlılık düzeylerinin yüksek olduğu görölmektedir. İnterneti ödevlerini yapmak için kullanan çocuklar erişmek istediği bilgiye erişim sağladıktan sonra amacına ulaşarak yalnızca belirli bir süre boyunca interneti kullanmış olur. Bu durumda etkisi olabileceği söylenebilir. Araştırma bulgusu, internet kullanım amacının, çocukların internet bağımlılığı üzerinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Ödev ve araştırma amacıyla internet kullanan özel gereksinimli çocuklar, daha kontrollü ve yapılandırılmış bir kullanım sergiledikleri için internet bağımlılığı açısından daha düşük risk altındadırlar. Buna karşın, oyun ve sosyal ağlar gibi daha serbest ve bağımlılık yapıcı aktivitelerle ilgilenen çocuklar, internet bağımlılığına daha yatkın olabilirler. Bu nedenle, internet kullanımının amacı ve süresi konusunda ailelerin ve eğitimcilerin dikkatli olması, çocukların interneti sağlıklı ve dengeli bir şekilde kullanmalarını sağlamak için kritik öneme sahiptir. Ayhan ve Köseliören (2019) internet, online oyun ve bağımlılığı incelemeyi amaçladıkları çalışmada interneti oyun oynamak amacıyla kullanan bireylerin bağımlı ya da risk altında olan grupta olduklarını tespit etmiştir. Öte yandan bu duruma kontrol ve yönetim eksikliğinin de neden olabileceği sonucuna varılabilir. İnterneti ödev için kullananların hedeflerine odaklandıklarını ve hedeflerini yerine getirdiklerinde kullanımı

sonlandıracaklarını düşünürsek, oyun oynamak ya da sosyal ağlarda zaman geçirmek amacıyla kullananların sonlandırmakta güçlük yaşayabilecekleri düşünülebilir.

En fazla ödev, ders araştırma amacıyla internet kullanan özel gereksinimli çocukların puanları, oyun ve sosyal ağlar için internet kullanan çocukların ÇSÖ-ABF puanlarından ak anlamlı düzeyde düşük olduğu görülmektedir. Bu durum beklendiği şekilde sonuçlanmıştır. İnterneti ders araştırma, ödev ve bilgi edinmek amacıyla kullanan çocuklar analitik düşünme becerilerini geliştirmektedirler bu da agresif davranışların önüne geçebilir. Yine aynı şekilde interneti oyun oynamak ya da sosyal ağlarda zaman geçirmek amacıyla kullanan çocuklar oyunların içerdiği rekabet ortamlarından kaynaklı olarak agresiflik yaşayabilir, sosyal medyanın anonim olma özelliğinden kaynaklı olarak da saldırgan tutumlar sergilemeleri kaçınılmaz olmuş olabilir. Oyunlar, özellikle şiddet içeren türlerde, çocukların saldırganlık düzeylerini artırma potansiyeline sahiptir. Çocuklar, oyunlarda sürekli olarak düşmanlarla savaşıma, şiddet içeren görevleri tamamlama veya rekabetçi bir ortamda galip gelme gibi senaryolarla karşılaştıklarında, bu sanal dünyadaki şiddet içeren davranışlar, gerçek hayattaki davranışlarını etkileyebilir. Araştırmalar, özellikle şiddet içeren video oyunlarının çocuklarda saldırganlığı artırabileceğini ve empati düzeylerini düşürebileceğini göstermektedir. Sosyal medya kullanımı ise dolaylı olarak saldırganlığı artırabilir. Sosyal medyada yaşanan siber zorbalık, dışlanma, olumsuz yorumlar ya da kıskançlık gibi duygusal tepkiler, çocukların saldırgan tepkiler vermesine yol açabilir. Çocuklar, sosyal medyada karşılaştıkları olumsuz deneyimlere karşı tepkisel davranışlar sergileyebilirler ve bu da saldırganlık puanlarının yükselmesine neden olabilir (Anderson & Bushman, 2001; Crocker & Luhtanen, 2003; Clark vd., 2004; Kubey vd., 2001; Favaretto vd., 2004; Kerberg, 2005).

Aile-Çocuk İnternet Bağımlılık Ölçeği Anne-Baba Formu ve Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu Puanlarının Özel Eğitim Gerektiren Bireyin Ebeveynlerinin Sosyo-Demografik Bilgilerine Göre Farklaşp Farklaşmadığına İlişkin Tartışma

Çocukların anne yaşları fark etmeksizin AÇİBÖ genel puanları benzer bulunmuştur. Çocukların internet bağımlılık düzeylerinin annelerin yaşlarına göre farklılaşmamış olmasının nedeni farklılaşmanın yalnızca anne yaşına göre gerçekleşmemesinden kaynaklanabiliyor olabilir. Çocukların internet bağımlılık düzeylerine etki edebileceği düşünülen birçok faktör vardır. Ebeveyn tutumları, çevre, bireysel ihtiyaçlar bunlardan birkaçıdır. Çocukların duygusal sağlıkları ve öz düzenleme kapasitelerinin de internet bağımlılık düzeyine etki edebileceğini söyleyebiliriz. Çalışma bulgularına paralel olarak Özvatan (2021) da yürütmüş olduğu çalışmada anne yaşının çocukların internet bağımlılık düzeylerinde anlamlı farklılıklara neden olmadığını tespit etmiştir. Araştırma bulgularından farklı olarak yaşları büyük olan anne ve babaların çocuklarında daha yüksek internet bağımlılığı olduğunu belirleyen çalışmalarda yer almaktadır.

Çocuğunun internet bağımlılığı olduğunu düşünen katılımcıların AÇİBÖ genel puanları, çocuğun internet bağımlılığı olduğunu düşünmeyen katılımcıların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuç beklenildiği şekilde gerçekleşmiştir. Nitekim çocuğunun internet bağımlısı olduğunu düşünen ebeveynlerin gözlemlerine dayanarak bu görüşü belirttikleri söylenebilir. Alan yazın incelendiğinde Kuss ve Griffiths (2015) de çocuklarının internet bağımlısı olduğunu düşünen ebeveynlerin çocuklarının düşünmeyenlerden daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Tsitsika, Critselis, Kormas, Filippopoulou, Tounissidou, Freskou & Kafetzis (2009) de çocuklarında internet bağımlılığı olduğunu düşünen ebeveynlerin çocuklarında internet bağımlılık semptomlarının yoğun olarak algılandığını saptamışlardır.

ÖGÇ'nin internet bağımlılığı olduğunu düşünen katılımcıların ÇSÖ-ABF puanları, çocuğun internet bağımlılığı olduğunu düşünmeyen katılımcıların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek

bulunmuştur. Canan vd. (2010) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada da çocuklarında internet bağımlılığı olduğunu düşünen ebeveynlerin çocuklarının saldırganlık düzeyleri yüksek bulunmuştur. Durkee vd. (2012) tarafından yürütülen çalışma bulgularıda araştırma sonucunu desteklemektedir. Çalışmaya göre çocuklarının internet bağımlısı olduğunu düşünen ailelerin çocuklarında saldırgan davranışlar olduğu görülmüş ve durum sosyal sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu duruma çocuklarının internet bağımlısı olduğunu düşünen ebeveynlerin çocuklarıyla iletişim sorunları yaşayabilecekleri ve buna bağlı olarak çocukların duygusal gereksinimlerinin karşılanamamasından kaynaklı saldırgan davranışlar sergileyebilecekleri yorumu yapılabilir. Araştırma bulgularıyla örtüşmeyen çalışmalara bakıldığında ise Lemmens, Valkenburg ve Peter (2011) tarafından yürütülen çalışma karşımıza çıkmaktadır. Çalışmaya göre çocuklarının internet bağımlısı olduğunu düşünen ebeveynlerin çocuklarında anlamlı düzeyde saldırganlık olmadığı saptanmıştır.

5. Sonuç

Bu çalışma, özel eğitim gerektiren bireylerin internet bağımlılık düzeyleri ile saldırgan davranışları arasındaki ilişkiyi çeşitli değişkenler (yaş, cinsiyet, birlikte yaşadığı kişiler, kardeş sayısı, gelişimsel yetersizlik türü ve özel eğitime başlama yaşı) açısından incelemeyi amaçlamıştır. Elde edilen bulgular, internet bağımlılığı ve saldırgan davranışlar arasında önemli bir bağlantı olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle, bireylerin yaşları, kardeş sayıları ve özel eğitime başlama yaşları gibi demografik faktörlerin, internet bağımlılığı düzeyleri üzerinde belirgin bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Çalışma, ayrıca, ebeveynlerin değerlendirmeleri doğrultusunda çocukların cinsiyetleri açısından bir farklılık bulunmadığını ortaya koymuştur. Bu durum, cinsiyetin internet bağımlılığı ve saldırgan davranışlar üzerindeki etkisinin, diğer değişkenlerle karşılaştırıldığında daha az belirleyici olduğunu göstermektedir.

Özel gereksinimli bireylerin internet bağımlılık düzeyleri ile saldırgan davranışlarının, ebeveynlerin sosyo-demografik bilgileriyle de ilişkili olduğu belirlenmiştir. Ailelerin internet bağımlılığına dair algıları ve çocukların internet kullanım süreleri, bu ilişki üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu sonuçlar, internet bağımlılığı ve saldırgan davranışlar konusunda daha etkili müdahale ve destek programları geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, özel eğitim gerektiren bireylerin internet bağımlılığı ve saldırgan davranışlarının incelenmesi, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Elde edilen bulgular, gelecekteki araştırmalar ve müdahale stratejileri için bir temel oluşturmaktadır. Eğitimciler, aileler ve uzmanlar, bu bilgileri dikkate alarak, bireylerin sağlıklı gelişimlerini destekleyici önlemler alabilirler.

6. Öneriler

İnternet bağımlılığı ve saldırgan davranışlar arasındaki ilişkiyi anlatan farklı yaş, cinsiyet ve gelişimsel yetersizlik türlerine göre özelleştirilmiş eğitim programları oluşturulmalıdır. Bu programlar, internet kullanımını kontrol etmeye yönelik stratejiler ve sosyal beceri geliştirmeyi hedeflemelidir. Ebeveynlere çocuklarının internet bağımlılığı ve saldırgan davranışlarına ilişkin bireysel geri bildirimler sunulmalıdır. Bu geri bildirimler, ebeveynlere çocuklarının özel ihtiyaçlarına daha iyi uygun stratejiler geliştirmelerine yardımcı olabilir. Ailelere, çocuklarının internet kullanımını yönetmelerine yardımcı olabilecek eğitimler verilebilir. Bu eğitimler, internet bağımlılığının etkileri, güvenli internet kullanımı ve sağlıklı iletişim yöntemleri üzerine odaklanabilir. Özellikle yüksek düzeyde saldırgan davranış sergileyen bireyler için psikolojik danışmanlık ve sosyal destek hizmetleri sunulmalıdır. Bu, hem duygusal regülasyonu hem de saldırgan davranışların azaltılmasına yardımcı olabilir. Aileler ve çocuklar arasında açık iletişimi teşvik eden etkinlikler düzenlenmelidir. Bu, özel gereksinimli olan çocukların

duygusal durumlarını ifade etmelerine ve olumsuz davranışların altında yatan sebepleri anlamalarına yardımcı olabilir.

İnternet bağımlılığı ve saldırgan davranışlarla başa çıkma becerilerini geliştirmek amacıyla KKTC Milli Eğitim Bakanlığı tarafından özel eğitim okullarında özel gereksinimli çocuklara yönelik destek programları oluşturulmalıdır. Bu programlar, çocukların duygusal düzenleme ve problem çözme becerilerini güçlendirmeye yardımcı olabilir. İleri araştırmalara yönelik ise Psiko-sosyal desteklerin, internet bağımlılığı ve saldırgan davranışların azaltılması üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar yapılabilir. Bu, bireylerin duygusal ve sosyal gelişimini destekleyen stratejilerin geliştirilmesine yardımcı olur. Aile yapılarını ve dinamiklerini inceleyen araştırmalar, ebeveynlerin ve kardeşlerin rolünü daha iyi anlamaya yardımcı olabilir. Aile içindeki etkileşimlerin internet bağımlılığı ve saldırgan davranışlar üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar yapılabilir. Özel gereksinimli bireylerin internet bağımlılığı ve saldırgan davranışları üzerinde kültürel ve sosyal faktörlerin etkilerini inceleyen araştırmalar yapılmalıdır. Bu, daha kapsamlı ve kültürel açıdan duyarlı müdahale stratejileri geliştirmeye yardımcı olabilir.

7. Kaynakça

- Akçamete, G. (2018). *Özel gereksinimli bireyler*. Şahbaz, Ü. (Ed.) *Özel eğitim ve kaynaştırma* içinde (2-28). Anı.
- Alyanak, B. (2016). İnternet bağımlılığı. *Klinik Tıp Pediatri Dergisi*, 8(5), 20-24.
- American Psikiyatri Birliği. (2013). *Ruhsal Bozukluklarının Tanısal ve Sayımsal El Kitabı* (E. Köroğlu, Çev.). Hekimler Yayın Birliği.
- Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2001). Effects of violent video games on aggressive behavior, aggressive cognition, aggressive affect, physiological arousal, and prosocial behavior: A meta-analytic review of the scientific literature. *Psychological Science*, 12(5), 353-359. <https://doi.org/10.1111/1467-9280.00366>
- Anderson, C. A., Berkowitz, L., Donnerstein, E., Huesmann, L. R., Johnson, J. D., Linz, D., & Wartella, E. (2003). The influence of media violence on youth. *Psychological Science in the Public Interest*, 4(3), 81-110. <https://doi.org/10.1111/j.1529-1006.2003.pspi.1433.x>
- Ayhan, B., & Köselören, M. (2019). Internet, online game and addiction. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 6(1), 1-30. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/751430>
- Bacanlı, H. (2016). *Educational psychology (Improved 23rd Edition)*. Pegem Akademi.
- Balıkçı, R. (2018). *Çocuklarda ve ergenlerde çevrimiçi oyun bağımlılığı ve agresif davranışlar arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 507951) [Yüksek lisans tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Baltacı, Ö., Akbulut, Ö. F., & Yılmaz, E. (2021). Problemler internet kullanımında güncel bir risk faktörü: Covid-19 pandemisi. *Humanistic Perspective*, 3(1), 97-121. <https://doi.org/10.47793/hp.872503>
- Canan, F., Ataoğlu, A., Nichols, L. A., Yildirim, T., & Ozturk, O. (2010). Evaluation of psychometric properties of the internet addiction scale in a sample of Turkish high school students. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 13(3), 317-320. <https://doi.org/10.1089/cyber.2009.0160>

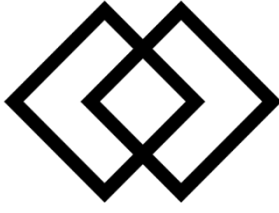
- Clark, D. J., Frith, K. H., & Demi, A. S. (2004). The physical, behavioral, and psychosocial consequences of internet use in college students. *CIN: Computers, Informatics, Nursing*, 22(3), 153-161.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2005). *Research methods in education* (5th ed.). Routledge Falmer.
- Crocker, J., & Luhtanen, R. K. (2003). Level of self-esteem and contingencies of self-worth: Unique effects on academic, social, and financial problems in college freshmen. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 701-712. <https://doi.org/10.1177/0146167203029006003>
- Çalışkan, M., & Mencik, Y. (2015). Değişen dünyanın yeni yüzü: sosyal medya. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (50), 254-277. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/383058>
- Çetin, B. B. (2024). 4-6 yaş çocuklarının dijital oyun bağımlılığı eğilimlerinin problem davranışlarını yordayıcı etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (60), 1490-1515. <https://doi.org/10.53444/deubefd.1459586>
- Daysal, B., & Yılmazel, G. (2020). Halk sağlığı gözüyle akıllı telefon bağımlılığı ve ergenlik. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 14(2), 316-322. <https://doi.org/10.21763/tjfmpe.730254>
- DePlanty, J., Coulter-Kern, R., & Duchane, K. A. (2007). Perceptions of parent involvement in academic achievement. *The Journal of Educational Research*, 100(6), 361-368. <https://doi.org/10.3200/JOER.100.6.361-368>
- Dewald, J. F., Meijer, A. M., Oort, F. J., Kerkhof, G. A., & Bögels, S. M. (2010). The influence of sleep quality, sleep duration and sleepiness on school performance in children and adolescents: A meta-analytic review. *Sleep Medicine Reviews*, 14(3), 179-189. <https://doi.org/10.1016/j.smr.2009.10.004>
- Dong, H. Y., Wang, B., Li, H. H., Yue, X. J., & Jia, F. Y. (2021). Correlation between screen time and autistic symptoms as well as development quotients in children with autism spectrum disorder. *Frontiers in psychiatry*, 12, 619994. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2021.619994>
- Durkee, T., Kaess, M., Carli, V., Parzer, P., Wasserman, C., Floderus, B., & Wasserman, D. (2012). Prevalence of pathological internet use among adolescents in Europe: demographic and social factors. *Addiction*, 107(12), 2210-2222. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2012.03946.x>
- Emerson, E. (2001). *Challenging behaviour: Analysis and intervention in people with severe intellectual disabilities*. Cambridge University.
- Emerson, E. (2003). Mothers of children and adolescents with intellectual disability: social and economic situation, mental health status, and the self-assessed social and psychological impact of the child's difficulties. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47(4-5), 385-399. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2788.2003.00498.x>
- Endendijk, J. J., Groeneveld, M. G., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Mesman, J. (2016). Gender-differentiated parenting revisited: Meta-analysis reveals very few differences in parental control of boys and girls. *PloS one*, 11(7), 1-33. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0159193>
- Ercan, E., Ercan, E. S., Akyol Ardıç, Ü., & Uçar, S. (2016). Children Aggression Scale-Parent Version (CAS-P): Turkish validity and reliability study. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 17, 77-84. Retrieved from: <https://www.alpha-psychiatry.com/Content/files/sayilar/109/77-84.pdf>

- Eşgi, N. (2014). Adaptation of the Family-Child Internet Addiction Scale into Turkish: Validity and reliability study. *Kastamonu Education Journal*, 22(2), 807-839.
- Fan, X., & Chen, M. (2001). Parental involvement and students' academic achievement: A meta analysis. *Educational Psychology Review*, 13, 1-22. <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1009048817385>
- Farmer, C., Butter, E., Mazurek, M. O., Cowan, C., Lainhart, J., Cook, E. H., & Aman, M. (2015). Aggression in children with autism spectrum disorders and a clinic-referred comparison group. *Autism*, 19(3), 281-291. <https://doi.org/10.1177/1362361313518995>
- Favaretto, G., Morandin, I., Gava, M., & Binotto, F. (2004). Internet and psychopathology: an analysis of the use of the Web by 1075 students at secondary school. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 13(4), 249-254. <https://doi.org/10.1017/S1121189X00001767>
- Gökler, M. E., & Turan, Ş. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde problemli teknoloji kullanımı. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5, 108-114. <https://doi.org/10.35232/estudamhsd.767526>
- Henry, D. B., Farrell, A. D., Schoeny, M. E., Tolan, P. H., & Dymnicki, A. B. (2011). Influence of school-level variables on aggression and associated attitudes of middle school students. *Journal of school psychology*, 49(5), 481-503. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2011.04.007>
- Hock, M. (2011). Effective literacy instruction for adults with specific learning disabilities: Implications for adult educators. *Journal of Learning Disabilities*, 45, 1, 17-31. <https://doi.org/10.1177/0022219411426859>
- Izzo, C. V., Weissberg, R. P., Kaspro, W. J., & Fendrich, M. (1999). A longitudinal assessment of teacher perceptions of parent involvement in children's education and school performance. *American Journal of Community Psychology*, 27(6), 817-839. <https://doi.org/10.1023/A:1022262625984>
- Jeynes, W. (2015). A meta-analysis: the relationship between father involvement and student academic achievement. *Urban Education*, 50(4) 387-423. <https://doi.org/10.1177/0042085914525789>
- Kabasakal, Z. (2015). Life satisfaction and family functions as-predictors of problematic Internet use in university students. *Computers in Human Behavior*, 53, 294-304. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.07.019>
- Karakoç, B., & Atbaşı, Z. (2020). Özel Eğitim Öğretmenlerinin Problem Davranışlara Müdahalede İşbirliğinin Öneme ve Uygulanmasına Yönelik Görüşleri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(29), 1666-1688. <https://doi.org/10.26466/opus.727238>
- Karasar, N. (2007). *Scientific research method: Concepts, principles, techniques*. Nobel.
- Kelleci, M., Güler, N., Sezer, H., & Gölbaşı, Z. (2009). Relationships gender and psychiatric symptoms with duration of internet use among high school students. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(3), 223-230.
- Kerberg, C. S. (2005). Problem and pathological gambling among college athletes. *Annals of Clinical Psychiatry*, 17(4), 243-247. <https://doi.org/10.3109/10401230500295388>
- Kubey, R. W., Lavin, M. J., & Barrows, J. R. (2001). Internet use and collegiate academic performance decrements: Early findings. *Journal of Communication*, 51(2), 366-382. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2001.tb02885.x>

- Küçükvardar, M., & Tıngöy, Ö. (2018). Teknoloji bağımlılığının semptomlar temelinde incelenmesi. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 9(35), 111-123. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2018.5.008.x>
- Lemmens, J. S., Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2011). The effects of pathological gaming on aggressive behavior. *Journal of Youth and Adolescence*, 40, 38-47. <https://doi.org/10.1007/s10964-010-9558-x>
- Mazurek, M. O., & Engelhardt, C. R. (2013). Video game use in boys with autism spectrum disorder, ADHD, or typical development. *Pediatrics*, 132(2), 260-266. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2021.619994>
- Medikoğlu, O. (2018). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin internet bağımlılığı düzeylerinin belirlenmesi ve akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 505961) [Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Moon, S. S., & Lee, J. (2009). Multiple predictors of Asian American children's school achievement. *Early Education and Development*, 20(1), 129-147. <https://doi.org/10.1080/10409280802206635>
- Mustafaoğlu, R., & Yasacı, Z. (2018). Dijital oyun oynamanın çocukların ruhsal ve fiziksel sağlığı üzerine olumsuz etkileri. *Bağımlılık Dergisi*, 19(3), 51-58. <https://dergipark.org.tr/en/pub/bagimli/issue/38282/447021>
- Mustafaoğlu, R., Zirek, E., Yasacı, Z., & Özdiñler, A. R. (2018). Dijital teknoloji kullanımının çocukların gelişimi ve sağlığı üzerine olumsuz etkileri. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 5(2), 1-21. I <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2018.5.2.0051>
- Müezzın, E. (2017). An investigation of high school students' internet addiction with respect to withdrawal, controlling difficulty, disorder in functionality and social isolation. *Sakarya University Journal of Education*, 7(3), 541-551. <https://doi.org/10.19126/suje.323075>
- Özgür, H., & Nuri, C. (2022). Sürekli ve düzenli sınıf öğretmeni değişikliğinin kaynaştırma öğrencisi üzerindeki etkisinin öğretmen görüşlerine göre belirlenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 6(11), 1-21. <https://doi.org/10.31461/ybpd.1109588>
- Özkan, İ., Nuri, C., & Bağlama, B. (2023). Determination of peer bullying in individuals requiring special education according to teachers' opinions (TRNC Sample). *International Anatolian Journal of Social Sciences*, 7(4), 1064-1086. <https://doi.org/10.47525/ulasbid.1395194>
- Öztürk, Ö., Odabaşıoğlu, G., Eraslan, D., Genç, Y., & Kalyoncu, Ö. A. (2007). Internet addiction: clinical aspect and treatment strategies. *Journal of Dependence*, 8(1), 36-41.
- Özvatan, Ö. (2021). *Özel eğitim merkezine devam eden öğrencilerde teknoloji kullanımı ve internet bağımlılığının incelenmesi* (Tez No. 505961) [Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Özvatan, Ö., & Altundağ, S. (2024). Özel eğitim merkezine devam eden öğrencilerde teknoloji kullanımı ve internet bağımlılığının incelenmesi. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, 7(2), 524-534. <https://doi.org/10.38108/ouhcd.1272415>
- Sadock, B. J., & Sadock, V. A. (Eds.). (2010). *Kaplan and Sadock's pocket handbook of clinical psychiatry*. Lippincott Williams & Wilkins.
- Sak, R., Sak, İ. Ş., Atlı, S., & Şahin, B. (2015). Preschool period: parenting attitudes. *Mersin University Journal of the Faculty of Education*, 11(3), 972-991. <https://doi.org/10.17860/efd.33313>

- Senemoğlu, N. (2012). *Development, learning and teaching are applied from theory*. Pegem Akademi.
- Shields, M. K., & Behrman, R. E. (2000). Children and computer technology: Analysis and recommendations. *The Feature of Children Journal*, 10(2), 3- 29. <https://doi.org/10.2307/1602687>
- Şahin, D., & Kahraman, Ö. G. (2021). Okul dönemi çocuklarının bilgisayar oyun bağımlılığı ile davranış problemleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(230), 13-28. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.682086>
- Tremblay, R. E., Nagin, D. S., Séguin, J. R., Zoccolillo, M., Zelazo, P. D., Boivin, M., & Japel, C. (2004). Physical aggression during early childhood: Trajectories and predictors. *Pediatrics*, 114(1), 43-50. <https://doi.org/10.1542/peds.114.1.e43>
- Tsampalas, E., Dimitrios, S., Papadimitropoulou, P., Vergou, M., & Zakopoulou V. (2018). Learning paths and learning styles in dyslexia: Possibilities and effectiveness - case study of two elementary school students aged 7 years old. *European Journal of Special Education Research*, 3(1), 25-37. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.1095187>
- Tsitsika, A., Critselis, E., Kormas, G., Filippopoulou, A., Tounissidou, D., Freskou, A., & Kafetzis, D. (2009). Internet use and misuse: A multivariate regression analysis of the predictive factors of internet use among Greek adolescents. *European Journal of Pediatrics*, 168, 655-665. <http://dx.doi.org/10.1007/s00431-008-0811-1>
- Türk Dil Kurumu (2021). <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 12.01.2024].
- Üstündağ, A. (2022). Çocukların sosyal medya, akıllı telefon ve oyun bağımlılığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 23(3), 316-326. <https://doi.org/10.51982/bagimli.1004767>
- Van Den Eijnden, R. J., Spijkerman, R., Vermulst, A. A., Van Rooij, T. J., & Engels, R. C. (2010). Compulsive internet use among adolescents: Bidirectional parent-child relationships. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 38(1), 77-89. <https://doi.org/10.1007/s10802-009-9347-8>
- Vladimirovna, G. E., Lvovich, S. I., & Anatolyevna, F. E. (2021). Psychology of adolescents with intellectual disability complicated by visual impairment: features of interpersonal relations. *Education & Pedagogy Journal*, 2(2), 68-75. <https://doi.org/10.23951/2782-2575-2021-2-68-75>
- Wang, J. L., Wang, H. Z., Gaskin, J., & Wang, L. H. (2015). The role of stress and motivation in problematic smartphone use among college students. *Computers in Human Behavior*, 53, 181-188. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.07.005>
- Wehman, P., Smith, M. D., & Schall, C. (2009). *Autism and the Transition to Adulthood: Success beyond the Classroom*. Brookes Publishing Company. PO Box 10624, Baltimore, MD 21285.
- Weinstein, A., & Lejoyeux, M. (2010). Internet addiction or excessive internet use. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 36(5), 277-283.
- Wise, A. F. (2014). Designing pedagogical interventions to support student use of learning analytics. *LAK '14 Proceedings of the Fourth International Conference on Learning Analytics and Knowledge*, 203-211. <https://doi.org/10.1145/2567574.2567588>
- Yalçın, C. (2003). The internet from a sociological perspective. *Cumhuriyet University Journal of Social Sciences*, 27(1), 77-89.

- Yoder, J. R., & Lopez, A. (2013). Parent's perceptions of involvement in children's education: Findings from a qualitative study of public housing residents. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 30, 415-433. <https://doi.org/10.1007/s10560-013-0298-0>
- Young, K. S., & Rodgers, R. C. (1998, April). Internet addiction: Personality traits associated with its development. In *69th annual meeting of the Eastern Psychological Association* (pp. 40-50). https://www.netaddiction.com/articles/personality_correlates.pdf
- Young, S. (2007). How to increase serotonin in the human brain without drugs. *Journal of Psychiatry and Neuroscience*, 32, 394-399. <https://www.jpn.ca/content/jpn/32/6/394.full.pdf>
- Zaigraeva, N. V., Samoylyuk, L. L., Logunova, K. G., Firsova, M. A., & Yushkova, A. E. (2021). Aggression and Its Awareness by Intellectually Disabled Adolescents. In N. G. Bogachenko (Ed.), *Amurcon 2020: International Scientific Conference*, vol 111. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences* (pp. 1155-1160). European. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2021.06.03.154>
- Zhou, Z., Zhu, H., Li, C., & Wang, J. (2014). Internet addictive individuals share impulsivity and executive dysfunction with alcohol-dependent patients. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 8, 288. <https://doi.org/10.3389/fnbeh.2014.00288>

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA MİZAH UNSURLARININ İNCELENMESİ

Furkan ALTUNAY*-Yavuz DEĞİRMENCİ**

Öz

Mizah, insanlıkla aynı yaşta olan ve insanlığın hayatının vazgeçilmez parçalarından biri haline gelmiş bir kavramdır. Mizahın eğitimde kullanılmasına yönelik daha önce yapılan çalışmalar, mizahın öğretimi kolaylaştırdığı, bilgilerin kalıcı olmasını sağladığı ve pozitif bir öğrenme ortamı meydana getirdiği vb. sonuçlara ulaşıldığını ortaya koymaktadır. Bu araştırmanın amacı, sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında yer alan mizah unsurlarını incelemek ve değerlendirmektir. Mizahın derslerde kullanılmasını sağlayacak en önemli kaynak hiç şüphesiz ders kitaplarıdır. Bu sebeple sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan mizah unsurları incelenerek, çeşitli değerlendirme ve önerilerde bulunulması amaçlanmaktadır. Bu çalışma kapsamında, 2019-2020 tarihlerinde Talim ve Terbiye Kurulu tarafından 5 yıllığına sosyal bilgiler ders kitabı olarak kabul edilen 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında yer alan mizah unsurları incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması tercih edilmiştir. Bu araştırma yöntemi, belirli bir olayın, sürecin, bireyin, grubun ya da kurumun derinlemesine incelenmesini amaçlayan bir nitel araştırma desendir. Bu çalışma için veriler doküman inceleme tekniğine ile toplanmıştır. Dokümanlardan elde edilen veriler, içerik analizi yöntemiyle incelenip yorumlanmıştır. Veri toplama süreci sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitapları ile yürütülmüştür. Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki tüm öğrenme alanları ve kazanımlar detaylı olarak incelenmiş ve yer verilen mizah unsurları araştırmacılar tarafından toplanmıştır. İlgili literatür kapsamında mizah unsuru olarak kabul edilen veriler bulgular kısmında detaylı olarak sunulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, ders kitaplarında mizah unsurları ile ilgili farklı türlerin, görsellerin ve metinlerin bulunduğu, bu görsel ve metinlerin öğrencilerde öğrenmeyi kolaylaştırma ve kalıcılığı sağlama amacı taşıdığı gözlemlenmiştir. Aynı zamanda sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan öğrenme alanlarının sadece bazılarında mizah unsurlarına yer verilirken, pek çoğunda mizah unsurlarına yer verilmediği tespit edilmiştir. En çok tercih edilen mizah unsurunun ise karikatürler olduğu tespit edilmiştir. Mizahın eğitimdeki etkisi göz önüne alındığında, ders kitaplarını hazırlayan yetkililerin içeriklerde daha fazla öğretici mizah kullanmaları önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Mizah, Mizah unsurları, Ders kitapları, Sosyal bilgiler.

Examination of Humor Elements in Social Studies Textbooks

Abstract

Humor is a concept that is as old as humanity and has become an indispensable part of humanity's life. Previous studies on the use of humor in education have revealed that humor facilitates teaching, ensures that information is permanent, and creates a positive learning environment, etc. The purpose of this research is to examine and evaluate the humor elements in social studies 5th, 6th and 7th grade textbooks. The most important source that will ensure the use of humor in lessons is undoubtedly textbooks. For this reason, it is aimed to examine the humor elements in social studies textbooks and make various evaluations and suggestions. Within the scope of this study, the humor elements in 5th, 6th and 7th grade textbooks, which were accepted as social studies textbooks by the Board of Education and Training for 5 years in 2019-2020, were examined. In the study, a case study, one of the qualitative research designs, was preferred. This research method is a qualitative research design that aims to examine in depth a specific event, process, individual, group or institution. Data for this study were collected using the document review technique. The data obtained from the documents were examined and interpreted using the content analysis method. The data collection process was carried out with social studies 5th, 6th and 7th grade textbooks. All learning areas and achievements in social studies textbooks were examined in detail and the humorous elements included were collected by the researchers. Data accepted as humorous elements within the

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, furkanaltunay@bayburt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8457-835X>

** Doç. Dr. Sorumlu Yazar, Bayburt Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, ydegirmenci@bayburt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3417-1775>

scope of the relevant literature are presented in detail in the findings section. According to the research results, it was observed that there were different types, visuals and texts related to humorous elements in the textbooks, and that these visuals and texts aimed to facilitate learning and ensure permanence in students. At the same time, it was determined that humorous elements were included in only some of the learning areas in social studies textbooks, while humorous elements were not included in many of them. It was determined that the most preferred humorous element was cartoons. Considering the impact of humor in education, it may be recommended that authorities preparing textbooks use more educational humor in their content.

Keywords: Humor, Humor elements, Textbooks, Social studies.

1. Giriş

Eğitim sistemleri toplumların ve ülkelerin kalkınmasında, refahın ve gelişmişliğin artmasında kilit bir rol üstlenmektedir. Bu rol bazen doğrudan bazen de dolaylı olabilir. Eğitim sistemi toplumların amaçladığı insan modelini yetiştirmek ve onların hayata karşı belirli bir bakış açısı geliştirme noktasında önemli sorumluluklar üstlenir. Ders kitapları da eğitim sistemlerinin olmazsa olmaz bir parçası ve öğrenme-öğretme süreçlerinin en yaygın kullanılan materyalidir (Kızılcıaoğlu, 2003; Nalçacı, 2011). Geçmişten bugüne eğitim-öğretim süreçlerinde birçok değişim ve yenilikler ortaya çıksa da ders kitapları halen en çok kullanılan ve tercih edilen öğretim aracıdır (Karasu-Avcı & Faiz, 2018). Yapılan bazı araştırmalar da öğrencilerin sınıfta geçirdikleri sürenin yüzde 70 ila 95’lik kısmının ders kitapları ile ilgili etkinliklerle geçirdiklerini tespit etmişlerdir (Morrisett vd. 1982; Shannon, 1982). Öğretmenler ve öğrenciler tarafından en çok tercih edilen kaynaklar olan ders kitaplarının niteliği ve kalitesi doğal olarak eğitimin kalitesi ile yakından ilişkilidir diyebiliriz.

Ders kitapları ile ilgili kabul gören en genel tanım, ulusların kendi müfredatları kapsamında belirlenmiş hedef ve amaçlara ulaşmak için gerekli kazanım, değer ve becerileri kazandırmak, öğrencilere belirli bir konu veya ders hakkında bilgi vermek için hazırlanmış, temel eğitim materyalleridir (Karasu-Avcı & Faiz, 2018, Yaylı & Kitiş-Çınar, 2014). Ders kitapları ile ilgili yapılan bu tanımlama dikkate alındığında, ders kitaplarının öğrencilerin eğitim-öğretim hayatları boyunca önemli bir ders materyali olması dışında öğrencilere rehberlik etmesi ve yol göstermesi gerekliliği de göze çarpmaktadır. Çünkü öğrencilerin gelecekte toplumda her anlamda söz sahibi olmasını sağlayacak birtakım özelliklerle donatılması, onlara sunulacak nitelikli eğitim ve kaliteli ders kitapları sayesinde olacaktır (Büyükanan, 2003).

Öğretim programlarında yer alan temel bilgi, beceri ve değerleri öğrencilere aktarma konusunda önemli bir yere sahip olan derslerden biri de hiç şüphesiz sosyal bilgilerdir. Sosyal bilgiler dersi temelde, sorumluluk sahibi, toplumsal sorunlara karşı duyarlı, etkili ve iyi vatandaş yetiştirmeyi amaç edinir (Karasu Avcı & Faiz, 2018). Birçok özelliği içinde barındıran “iyi ve etkili” vatandaş kavramının bireye kazandırılması da bireye çeşitli yetenek, beceri ve değerleri aktarabilmekle mümkündür. Sosyal bilgiler ders kitapları da bu aktarımı gerçekleştirmek için kullanılan temel kaynak olduğu için çeşitli özellik ve niteliklere sahip olması elzemdir. Özellikle içinde barındırdığı konular, temalar, metinler ve görseller öğrencilerin öğrenmesi gereken teorik bilgilerin dışında hayal güçlerini, algılarını, sosyalleşmelerini ve çevreyle ilişkilerini de doğrudan etkileyebilmektedir. Özetle, “Sosyal bilgiler ders kitapları yukarıda bahsedilen bütün amaç ve hedefleri öğrenciye kazandırma ve aktarabilme noktasında etkili bir kaynak olmalıdır.” sonucuna varabiliriz. Bu sebeple sosyal bilgiler ders kitapları hem öğrencilerin ilgisini ve dikkatini çekmeli hem de öğretmenlerin eğitsel amaçlarına hizmet etmelidir (Özdemir, 2019). Mizah ve mizah unsurları bu noktada sosyal bilgiler ders kitaplarına ve dolayısıyla öğrencilere çok ciddi bir katkı sağlayabilir.

Mizah, temelde basit gibi görünmesine rağmen aslında çok karmaşık ve geniş bir kavramdır. İnsanlığın var oluşundan bu yana mizahın da var olduğu düşünülürse (Morreall, 1997) bu karmaşa ve

genişlik konusu da daha kolay anlaşılabilir. Mizah sadece komik ve gülme gibi kavramlara karşılık olarak düşünülürse bu düşünce bir hayli sığ olur. Çünkü mizah insanoğlunun günlük yaşamı, psikolojisi, sosyolojisi, sağlığı, iletişimi, ruh hali ve eğitimi noktalarında çok önemli ve büyük etkilere sahiptir (Altunay, 2022; Güler & Güler, 2010; Klein, 1999; Sevindik, 2021). Mizahı bütün bu alanlar içinden eğitim minvalinde değerlendirecek olursak, öğrencilerin derse karşı ilgilerini, motivasyonlarını, güdülenmelerini (Sprinthall, 1977), akademik başarılarını (Oruç, 2010), sınıf içi olumlu bağlılık geliştirmelerini (Keltner vd., 2001), düşünme becerilerini ve düşünme eğilimlerini (Altunay, 2022) olumlu şekilde etkilediği sonuçlarını dikkate alarak daha doğru bir kanaate varabiliriz. Bu açıdan mizah ve eğitim ilişkisi üstünde dikkatle durulması gereken önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal bilgiler dersinin konu ve içeriklerine baktığımızda mizahın ders içeriklerine etkili bir şekilde entegre edilebileceğini söylemek mümkündür. Hâlihazırda çeşitli mizah unsurlarını içerisinde barındıran sosyal bilgiler ders kitapları ki bu unsurlar ağırlıklı olarak karikatürler ve görsellerdir diyebiliriz, bu noktada çok daha çeşitlendirilip zenginleştirilebilir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında mizah ve mizah unsurlarının daha kapsamlı olarak kullanılması hem öğrenciler hem de dersin öğretmenleri açısından önemli kazanım ve avantajlar sağlayabilir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarına yönelik inceleme ve değerlendirme yapılan çalışmalara alanyazında önemli ölçüde rastlamaktayız (Akbuğa, 2010; Akpınar, 2013; Alaca, 2017; Aydemir, 2017; Demir & Atasoy, 2017; Demir & Özyurt, 2021; Doğan & Torun, 2018; Ertürk & Güler, 2017; Gülersoy, 2013; Hayırsever & Kısakürek, 2014; Hayırsever, 2010; İncekara & Karatepe, 2010; Kaçar & Bulut, 2020; Karabacak & Turan, 2007; Karasu-Avcı & Faiz, 2018; Kayabaşı 2003; Kaymakçı, 2013; Kılıç 1999; Koca & Daşdemir, 2017; Mengi, 2019; Nalçacı 2011; Öcal & Yiğittir, 2007; Özer & Allahverdi, 2009; Öztürk & Öğreten, 2017; Taş, 2007; Ulu Kalın & Koçoğlu, 2017; Uzun-Turan, 2003; Yıldız, 2005). Alanyazında yer alan bu çalışmalar incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitaplarının farklı açılardan ele alındığı ve çeşitli değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Ancak yapılan bütün bu çalışmalar içerisinde sosyal bilgiler ders kitaplarının mizah ve mizah unsurları kapsamında ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın amacı da 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan mizah unsurlarını incelemek, değerlendirmek ve sonrasında elde edilen sonuçlar kapsamında çeşitli önerilerde bulunmaktır. Yapılan bu çalışmada, mizah kavramı ve etkilerinden bahsedilmekle birlikte mizahın eğitimde kullanılmasının sağladığı avantajlar, yanlış kullanıldığında sebep olacağı hasarlarda göz önüne alınmış ve makale içerisinde ifade edilmiştir. Bu kapsamda elde edilen bulgular neticesinde sosyal bilgiler ders kitaplarında hangi mizah unsurlarının kullanıldığı, mizah unsurlarının ne ölçüde kullanıldığı, mizah unsurlarının öğrenci seviyesine uygun olarak mı kullanıldığı gibi sorulara da cevap aranmıştır.

2. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın desenine, verilerin kaynağına, veri toplama ve analiz yöntemlerine yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırmada çalışmanın amacına uygun olarak nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması tercih edilmiştir. Durum çalışması, belirli bir olayın, sürecin, bireyin, grubun ya da kurumun derinlemesine incelenmesini amaçlayan bir nitel araştırma desendir. Yöntem, araştırmacının belirli bir bağlam içerisinde bir durumu bütüncül olarak analiz etmesine olanak tanır (Yıldırım & Şimşek, 2018). Durum çalışmaları, araştırmacının konuyu gerçek yaşam bağlamında ele almasını sağlayarak, genellikle gözlem, görüşme, doküman analizi gibi farklı veri toplama tekniklerini bir arada kullanmasını gerektirir (Stake, 1995). Durum çalışması deseni bütüncül bir bakış açısı vardır ve incelenen durum, bağlamıyla birlikte ele alınır. Çoğunlukla nitel bir yaklaşım benimsenmekle birlikte, bazı durum çalışmaları nicel verilerle desteklenebilir (Merriam, 2009).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmada ders kitaplarında mizah unsurlarını incelemek amacıyla çalışmanın verilerine kaynaklık eden, milli eğitim bakanlığı tarafından da 2020 yılından itibaren 5 yıl süre ile kullanımı uygun görülen 5., 6. ve 7. sınıf güncel sosyal bilgiler ders kitaplarına ulaşılmıştır. Tablo 1’de araştırmada kullanılan ve araştırmaya veri kaynağı oluşturan dokümanlara ilişkin veriler yer almaktadır;

Tablo 1

Araştırmaya Kaynaklık Eden Sosyal Bilgiler Ders Kitapları

Sınıf Düzeyi	Yayın Yılı	Yazarlar	Yayıncı Kuruluş
5. sınıf	2019-2020	Seçil Buket Harut	Ata Yayıncılık
6. sınıf	2019-2020	Erhan Şahin	Anadol Yayıncılık
7. sınıf	2019-2020	Hikmet Azer	Ekoyay

2.3. Verilerin Toplaması

Bu çalışma için veriler doküman inceleme tekniğine uygun olarak toplanmıştır. Doküman inceleme, gözlem yapmanın veya görüşmelerin olanaklı olmadığı durumlarda araştırılması amaçlanan olay veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesini, yorumlanması ve analizini kapsayan, nitel yaklaşımlarda da yaygın kullanılan bir desendir (Yıldırım & Şimsek, 2011). Doküman inceleme, resmi ya da resmi olmayan kayıtların/verilerin araştırma için toplanması, bunların sistematik olarak incelenmesi ve değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. Başka yöntemlerde tamamlayıcı olarak kullanılabileceği gibi tek başına da kullanılma imkânı tanır (Bowen, 2009; Taylan, 2011; Yıldırım & Şimsek, 2011). Bu desende araştırma ile ilgili kaynaklar (kitap, makale, dergi, gazete, program gibi) toplanır ve belirli bir sistem dâhilinde incelenerek yorumlanır (Cepni, 2014). Dolayısıyla ilgili alanyazın ve araştırmanın doğası dikkate alındığında bu veri toplama yönteminin araştırma için uygun olacağı kanaatine varılmıştır. Bu kapsamda, Milli eğitim bakanlığının güncel olarak önerdiği ve halihazırda kullanılan 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarına ulaşılmış ve bu kitaplar araştırmanın amacı kapsamında incelenmiştir. Araştırmaya konu olan ders kitapları kullanılan mizah unsurları kapsamında detaylı incelenmiş ve mizah unsurlarına yönelik görsel ve metinsel içeriklere ulaşılmıştır. Ulaşılan bu içerikler bulgular bölümünde detaylı olarak sunulmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Ders kitaplarında elde edilen veriler içerik analizi tekniğine uygun olarak çözümlenmiştir. Sosyal bilimlerde özellikle eğitim bilimleri alanında yaygın olarak kullanılan içerik analizinde amaç kitap, makale, dergi, ders kitaplarından gibi görsel veya metinsel kaynaklardan elde edilen verileri açıklayabilecek kavramlara veya ilişkilere ulaşmaya çalışmak (Harwood & Garry, 2003; Kolbe & Burnett, 1991; Yıldırım & Şimşek, 2011) ve incelenen metne ilişkin tarafsız ve sistematik bilgi sunmaktır (Koçak & Arun, 2006). Dolayısıyla konu ile ilgili ders kitaplarındaki genel eğilimin ortaya konulması ve gelecek çalışmalara yol göstermesi açısından bu tekniğin kullanılması tercih edilmiştir. Daha sonra çalışmanın geçerliği ve güvenilirliği adına ulaşılan veriler iki farklı alan uzmanı tarafından incelenmiş uzman görüşlerinin uygunluğu ve araştırmacıların görüş birliğine dayanılarak verilerin analiz edilmesine dikkat edilmiştir.

2.5. Araştırma Etiği

Bu araştırma bilimsel etik kurallarına bağlı kalınarak yapılmıştır. Araştırma kapsamında sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan mizah unsurlarının incelenmesi sürecinde bilimsel etik kurallarına bağlı kalınmıştır. İncelenen sosyal bilgiler ders kitapları Talim ve Terbiye Kurulu tarafından 5 yıl süre ile ders

kitabı olarak kabul edilen ders kitaplarını kapsamaktadır. Araştırmanın etik kurul izni, Bayburt Üniversitesi Etik Kurulunun 27.04.2024 tarih ve 130375 sayılı kararı ile alınmıştır.

3. Bulgular

5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Mizah Unsurlarına Dair Bulgular

“Geçmişe Yolculuk” ünitesi kapsamında yer alan ‘Ortak Değerlerimiz’ konusu içerisinde mizah unsurlarından biri olan Gölge oyunu ve Orta oyununa yönelik tanımlara yer verilmiş ve bu bağlamda Karagöz ve Hacivat oyununa değinildiği görülmektedir. Ayrıca ilgili mizah unsuru ile ilgili görsele de yer verilmiştir.

Şekil 1

Karagöz ve Hacivat, s. 54

“İnsan ve Çevre” ünitesi içerisinde yer alan “Doğa Kaynaklı Afetler ve Etkileri” konu başlığı altında ise sel felaketlerine vurgu yapmak ve bu konuda daha derin bir anlayış sağlamak için Âşık Veysel Şatıroğlu’nun ‘Kızılırmak Seni Seni’ adlı türküsünün sözlerini mizah unsurlarından olan mânî şeklinde verildiğini görmekteyiz (Şekil 2)

Şekil 2

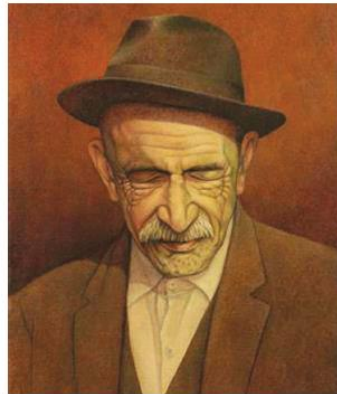
Mani Örneği, s. 83

Kızılırmak Seni Seni

Bahar gelir gudurursun
Kızılırmak seni seni
Ne uyursun ne durursun
Kızılırmak seni seni

Gelin yedin, kızlar yedin
Nice ela gözler yedin
Seksen doksan yüzler yedin
Kızılırmak seni seni

Genç de yersin, koca yersin
Gündüz yersin, gece yersin
Hâkim benden sormaz dersin
Kızılırmak seni seni
(...)

3.54 Âşık Veysel

Âşık Veysel ŞATIROĞLU, *Dostlar Beni Hatırlasın*, s.65. (Kısaltılmıştır.)

“Yaşamımızda Bilim ve Teknoloji” ünitesinde yer alan “Teknolojinin Toplum Üzerindeki Etkisi” konu başlığı altında mizah unsurlarından ‘Hiciv, iğneleme ve ironi’ kullanıldığı görülmektedir.

Öncelikle teknolojinin olumsuz etkilerini vurgulamak için iki adet (Şekil 3) görsel verilmiştir. Bu görsellerde ellerinde telefon olan bireyler yer almaktadır. Ancak aynı ortamda olmalarına rağmen birbirleri ile hiçbir iletişimi olmayan ve ellerindeki akıllı telefonlara odaklanan bireyleri bir iğneleme ve hiciv söz konusudur. Ayrıca yazar tarafından bu kitap için özel olarak yazılan bir düz yazı da kullanılmıştır. Yazar eleştirel bir şekilde teknolojinin sosyalleşmeye verdiği zararı ve beraberinde getirdiği sosyal değişimi vurgulamıştır. Kitapta yer alan görsel ve yazarın kullandığı hiciv, iğneleme ve ironi örneği aşağıda verilmiştir.

Şekil 3

Hiciv, İğneleme ve İroni Örneği, s. 89

 Aşağıdaki görseller ve metinden hareketle teknoloji kullanımının sosyalleşmeyi ve toplumsal ilişkileri nasıl etkilediğini verilen bölüme yazınız. Yazdıklarınızı arkadaşlarınızla paylaşınız.

Teknoloji, hayatımızı kolaylaştırıyor; diğer taraftan da bizi kolaycılığa alıştırıyor. Bayram, doğum günü, yılbaşı gibi özel günler için birileri tarafından hazırlanmış mesajlardan gönderiyoruz. Değer verdiğimiz insanların ziyaretlerine gitmek yerine sosyal medya üzerinden onları takip ediyoruz. Seslerini duymaya gerek görmeden mesajla gideriyoruz hasretimizi. Sevgimizi, mutluluğumuzu hatta öfkemizi iki nokta, parantez ve emojilerle anlatıyoruz. Hatta aynı evin içinde yaşadığımız kardeşimiz, anne ya da babamızla haberleşmek için bile mesaj yazıyoruz. Uzun süredir görüşemediğimiz arkadaşlarımızla sosyal medya aracılığıyla görüşüyoruz. Önce masanın, sonra kendimizin fotoğraflarını çekip sosyal medyaya koyuyoruz. Bilgimizi, fikirlerimizi başka insanlarla paylaşmak tabii ki güzel ama yediğimiz, içtiğimiz, giydığımız, gezdiğimiz ve gördüğümüz her şeyi paylaşıyoruz. Neredeyse sosyal medyada paylaşmak için bunları yapıyoruz. Eskiden arkadaş sofralarında ekmeğimizi paylaşıyorduk şimdi çektiğimiz öz çekimleri...

(Yazar tarafından bu kitap için yazılmıştır.)

“Yaşamımızda Bilim ve Teknoloji” ünitesinde yer alan “Teknolojinin Toplum Üzerindeki Etkisi” konu başlığı altında mizah unsurlarından karikatürün (Şekil 4) kullanıldığını görmekteyiz. Verilen karikatürde bir çocuğun önündeki bilgisayarda karşındaki “soru işareti” ile iletişim kurduğu görülmektedir. Karşısındaki kişinin kim olduğunu bilmeden iletişim kurmanın genel ağda bir tehlike arz edebileceği mizah unsurları kullanılarak anlatılmaya çalışılmıştır.

Şekil 4

Mizah Unsuru Örneği, s. 97

3. ÖNCE GÜVENLİK

Yine aynı ünitesinde verilen görsellerde (Şekil 5) genel ağın güvenli şekilde kullanılmadığı durumlarda çocuklar için tehlikeli içeriklerin olabileceği ve çeşitli risklerin olduğu verilmiş ve istenmiştir.

Bu kapsamda verilen görsellerde bilgisayar başından zorla kaldırılmaya çalışılan bir çocuğun, bilgisayar başında yorgun ve düşünceli şekilde oturan bir kadının, yine bilgisayar ekranı karşısında görmemesi gereken içeriklere önlem olarak bir çocuk tarafından gözleri kapatılan bir başka çocuğun olduğu görülmektedir. Verilen bu görsellerde içerisinde bir eleştiriyi ve uygunsuzluğu içinde barındıran mizah unsurlarından hicivin kullanıldığını söylemek mümkündür.

Şekil 5

Hiciv Örneği, s. 97

Genel ağ; dünyada yaşanan gelişmelerden haberdar olmaları, öğrenmeleri ve eğlenmeleri için çocuklara bir ortam sunar. Bunun yanında genel ağ, güvenli kullanılmadığında çocukların yasal olmayan, şiddet içeren sitelere erişimini sağlamakta ve tehlikeli insanlarla iletişime geçmelerine neden olarak çeşitli risklerle karşı karşıya kalmalarına da ortam hazırlamaktadır.

Yukarıdaki görsellerden hareketle bilinçsiz genel ağ kullanımının neden olabileceği tehlikeleri sıralayınız.

“Yaşamımızda Bilim ve Teknoloji” ünitesinde yer alan “Teknolojinin Toplum Üzerindeki Etkisi” konu başlığı altında mizah unsurlarından karikatürün kullanıldığını görmekteyiz. Verilen karikatür (Şekil 6) ile genel ağın güvenli şekilde kullanılmaması halinde kişisel bilgilerin (kimlik bilgileri, kredi ve banka kartı, şifreler vb.) çalınması tehlikesi ile karşı karşıya kalılabileceğinin karikatürize edildiği görülmektedir.

Şekil 6

Mizah Unsuru Örneği, s. 98

4.6 Genel ağın güvenli kullanılmaması bazı tehlikelere yol açabilir.

Uçsuz bucaksız bir alan olarak ifade edilen genel ağın, güvenli kullanılmaması bazı tehlikelerle karşılaşılmasına neden olabilir (Görsel 4.6). Peki, bu tehlikeler nelerdir? Bu tehlikelere karşı hangi önlemler alınabilir? Şimdi bunları inceleyelim.

“Ekonomi ve İnsan Yaşamı” ünitesinde yer alan “Bilinçli Tüketici” konu başlığı altında mizah unsurlarından karikatürün (Şekil 7) kullanıldığını görmekteyiz. Verilen görsellerde bilinçli bir tüketici olma konusunda günlük yaşamda başımıza gelen bazı olaylar karikatürize edilmiştir.

Şekil 7

Mizah Unsuru Örneği, s. 133

6. BİLİNÇLİ TÜKETİCİ

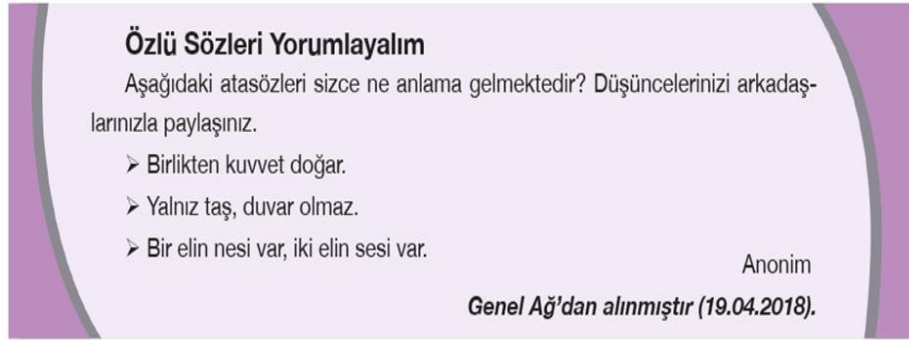

6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Mizah Unsurlarına Dair Bulgular

“Biz ve Değerlerimiz” ünitesi içerisinde yer alan “Yardımlaşma ve Dayanışma” konu başlığı altında mizah unsurlarından Atasözlerinin kullanıldığını görmekteyiz. Verilen Atasözlerinde (Şekil 8), dayanışmanın, birlikteliğin ve yardımlaşmanın önemini vurgulayan benzetmeler, mecazlar, kinayeler ve metaforlar görülmektedir. Atasözlerinin önemli mizah unsurlarından olmasının sebeplerinden biri içeriğinde birçok farklı mizah unsurunu barındırabilmesinden kaynaklıdır. 6. sınıf düzeyinde verilen Atasözlerinde bu durumu görmekteyiz.

Şekil 8

Mizah Unsuru Örneği, s. 23

İhtiyacı olan insanlara maddi ve manevi yardımda bulunmak, onlara iyi ve kötü günde destek olmak toplumsal uyumu artırır. Toplumsal yardımlaşma ve dayanışma için bizlere de önemli görevler düşmektedir. Bizler de sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılmalıyız. Bu amaçla aşağıdaki şemada verilen aşamaları takip edebilirsiniz.

“Uluslararası İlişkilerimiz” ünitesi içerisinde yer alan “Popüler Kültür” konu başlığı altında, mizah unsurlarından eleştiri (hiciv)’nin kullanıldığını görülmektedir. Popüler Kültür’ün geleneklerimiz ve göreneklerimiz, kendimize has kültürümüzün önüne geçmeye başladığından bahsedilerek bu duruma eleştirilerde bulunulmuştur. Çeşitli görseller yoluyla (Şekil 9) da yapılan eleştirilerin desteklendiği görülmektedir. Ayrıca başka bir mizah unsuru olan Orta oyununa değinildiği ve bu mizah unsurunun en bilinen temsilcisi olan Hacivat ve Karagöz’e yer verildiği de görülmektedir.

Şekil 9

Mizah Unsuru Örneği, s. 255-256

Popüler kültürün etkisi altına aldığı bir başka alan müziklerimiz ve halk oyunlarımızdır. Medya araçları yoluyla günümüzde insanlar arasında pop, hip-hop, rap tarzı müzik dinlemek yaygınlaşmıştır. Bu tarz müzikler zamanla insanların oyun anlayışını da etkilemiştir. Özellikle gençler arasında bu müziklerin dansları ilgi görmeye başlamıştır. Bahsedilen unsurların, popüler kültürün etkisiyle dünyaya yayıldığı ve kendi kültürümüze ait olmadığı unutulmamalıdır. Popüler kültürün etkisi altına girmeden önce ülkemizde insanların çoğu türk ve sanat müziği dinlemekte ve söylemekteydi. Bir araya geldiklerinde ise halay çekerek, zeybek ve horon gibi oyunlar oynayarak eğlenmekteydi (Görsel 7.35). Günümüzde hâlen bu değerleri yaşatmaya özen gös-

Halk oyunlarımız kültürümüze ait bir unsurdur.

Hazır yiyecek (fast food (fast food)) anlayışı dünyaya son yıllarda hızlı bir şekilde yayılmış ve yaygınlaşmış popüler kültür unsurlarından biridir. Bu anlayışta, insanların sipariş verdikten sonra çok kısa bir zamanda yemeğe ulaşması ve yemeği tüketmesi amaçlanmıştır. Bu konuda medya araçlarıyla yapılan yoğun tanıtımlar sonucunda insanlar artık hazır yiyeceklerle alıştın-

Evde ailece yemek yeme, kültürümüzde yaygındır.

mıştır. Böylece bu yemek anlayışı günümüzde insanlar arasında "sanki bizim kültürümüze aitmiş" hissi uyandırabilmektedir. Böyle bir düşünce doğru değildir. Hazır yiyecek anlayışı kendi kültürümüze ait değildir. Çünkü kültürümüzde insanlar genellikle yemekleri evlerinde pişirirler ve ailece sofrada tüketirler (Görsel 7.34). Bu gelenek günümüzde hâlen devam etmekle birlikte popüler kültürden de etkilenmiştir.

Tek kişilik sahne şovları, popüler kültürün etkisiyle dünyaya yayılmıştır. Sahne şovu yapan kişi anlattıklarıyla insanları güldürüp eğlendirmeye çalışır. Medya araçları yoluyla yaygınlaşan bu gösteriler günümüzde insanlar tarafından kabul görmektedir. Ancak bu tip gösterilerin kültürümüze ait olan orta oyunu ile Hacivat ve Karagöz'ü (Görsel 7.36) unutturmasına izin vermemeliyiz.

Hacivat ve Karagöz kültürümüze ait bir unsurdur.

Orta oyunu, çevresi izleyicilerle dolu bir alan içinde oynanan, yazılı bir metne dayanmayan doğaçlama bir oyundur. Oyun esnasında gösteriler yapan, öyküler anlatarak halkı eğlendiren sanatçıya meddah adı verilir. Meddahlık ve orta oyunu yüzyıllar boyunca Türk halkı tarafından büyük ilgi görmüştür. Ancak günümüzde popüler kültürün etkisiyle unutulmaya yüz tutmuştur.

7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Mizah Unsurlarına Dair Bulgular

"İletişim ve İnsan İlişkileri" ünitesi içinde yer alan "İletişim Kurarak Anlaşırız" konu başlığı altında çeşitli mizah unsurlarının kullanıldığı görülmektedir. İletişim kurmanın önemine dair verilme kilit noktaları kazandırmak için mizah unsurlarından olan "hikâye" kullanıldığı, hikâye kapsamında ise başka bir mizah unsuru olan "iğneleme" nin kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 10

İğneleme Mizah Unsuru Örneği, s. 14

Bir mahallede yan yana dükkanları olan iki balacı varmış. Sinirli, asık suratlı olan balcı (Görsel 1.7), bal kavanozlarını her sabah silerek vitrinine dizermiş. Bal kavanozlarını görenler kendilerini kavanozlara bakmaktan alamazlarmış. Çekinerik dükkana girip balın fiyatını sorduklarında yüzlerine bile bakmadan "Görmüyor musunuz, üzerinde yazıyor." dermiş. Bu durumdan rahatsız olan müşteriler yandaki dükkana giderlermiş. Komşu balcı, güler yüzlü bir adammış. Bu balcının dükkanına gelen müşteriler eli boş çıkmazmış. Çünkü balcı müşterilerle yumuşak bir ses tonuyla konuşur, balın özelliklerini, faydalarını ve nasıl muhafaza edilmesi gerektiğini bir çırpıda anlatırmış. Asık suratlı balcı, en ucuz ve en iyi ballar kendisinde olmasına rağmen günde bir kavanoz bile bal satamazmış. Zamanla bu durumdan rahatsız olmaya başlamış ve sebebini araştırmaya karar vermiş. Bir bilge kişiye gitmiş. Bilgeye durumu anlatmış ve ona "Bunun sebebi nedir?" diye sormuş. Bilge kişi de "Sen dükkanında bal satıyorsun ama suratın sirke satıyor. Yüzün gülsün dilinden güzel sözler dökülsün." demiş.

Görsel 1.7

Fahreddin Yüksel, Deyimler ve İlgili Hikâyeleri, s. 52

Bal satan iki esnaf arasındaki farkı belirtmek ve etkili iletişimin önemini vurgulamak için verilen hikâyede, satıcılardan biri hem en iyi hem de en ucuz ballara sahipken asık suratı ve kötü iletişimi

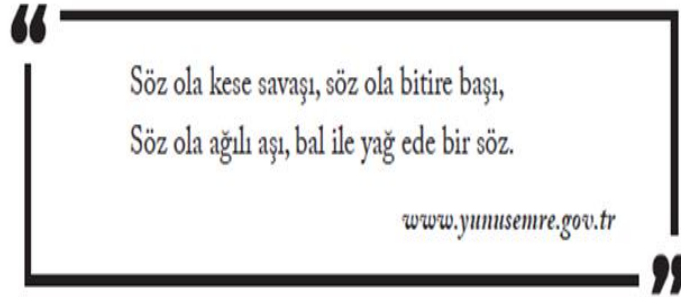
yüzünden tercih edilmemektedir. Diğer satıcı ise güler yüzü ve iyi iletişimi sayesinde daha çok tercih edilmektedir. Hikâye kapsamında bilge bir adamın, satış yapamayan esnafa hitaben söylediği “Sen dükkânda bal satıyorsun ama suratın sirke satıyor.” diyerek iğneleme yaptığı görülmektedir.

Yine aynı konu başlığı altında mizah unsurlarından “özlü söz” ün kullanıldığı görülmektedir (Şekil 10). İletişimin ve sözün önemine vurgu yapmak için Yunus Emre’den alınan bir özlü söze yer verilmiştir;

Şekil 10

Mizah Unsuru Örneği, s. 14

Edebiyatımızın söz ustası, halk şairi Yunus Emre de sözün yaşamımızdaki önemini şöyle dile getirmiştir:

“İletişim Kurarak Anlaşırız” konu başladığı altında kullanılan bir diğer mizah unsuru ise “Orta Oyunu” olan Hacivat ve Karagözdür (Şekil 11). Bu ikilinin konuşmaları ve diyalogları üzerinden iletişimin önemine vurgu yapılmak istenmiştir. Karagöz, Hacivat’ın söylediklerini sürekli yanlış anladığı için ortaya mizahi durumlar ve komiklikler çıkmaktadır.

Şekil 11

Mizah Unsuru Örneği, s. 20

Hacivat	: Merhaba Karagöz'üm. Nasılsın, iyi misin?
Karagöz	: İyi değilim Hacivat. Donuyorum.
Hacivat	: Bak Karagöz'üm, leylekler gelmiş. Artık yaz geliyor.
Karagöz	: Hacivat, anlamsız konuşma. Hem leylek gelmiş diyorsun hem kaz geliyor diyorsun.
Hacivat	: Kaz demedim Karagöz'üm, yaz geliyor dedim.
Karagöz	: Kaz yazayım ama ben yazı bilmem ki. Yaz demek kolay.
Hacivat	: Dediklerimi yanlış anlıyorsun Karagöz'üm. Bak leylek nasıl da takırıyor.
Karagöz	: Takırtı benden geliyor. Paltom yok da soğuktan dişlerim takırıyor.
Hacivat	: Al benim paltomu giy. (Hacivat paltosunu Karagöz'e verir. Karagöz paltoyu giyer ve dişlerinin takırdaması durur. Bu sefer üşüyen Hacivat'tır ve dişleri takırdamaya başlar.)
Karagöz	: Hacivat, bu leylek yolunu kaybetmiş, kış günü Bursa'ya gelmiş. Şimdi gerçekten takırdamaya başladı.
Hacivat	: Karagöz'üm, leylek değil, ben takırđıyorum. O palto senin olsun. Kürkçü Emin'den kendime kürklü palto alacağım.
Karagöz	: Kürkçü Cemil'den palto mu çalacaksın?
Hacivat	: Çalmayacağım, parasıyla kürklü palto satın alacağım.
Karagöz	: Hacivat'ım, paltonu geri al, bana kürklü palto satın al.

Unler Oral, Çocuklara Karagöz-Hacivat Söyleşmeleri, s.27

Görsel 1.14: Hacivat ile Karagöz

Yukarıdaki diyalog incelendiğinde birçok mizah unsurunu içinde barındırdığı ifade edilebilir. Hacivat ve Karagöz'ün karşılıklı konuşmaları içerisinde “espri”, “nükte”, “şaka”, “alay” ve “halt” gibi mizah unsurlarının kullanıldığını görmek mümkündür.

“İletişim ve İnsan İlişkileri” ünitesi içerisinde yer alan “Medyanın Hayatımızdaki Yeri” konu başlığı altında mizah unsurlarından “hiciv” kullanıldığı görülmektedir. Verilen bir görsel (Şekil 12) aracılığı ile sosyal medyayı çok fazla kullanan bir aile üzerinden eleştiri yapıldığı görülmektedir. Aile

ile zaman geçirmenin ve iletişim kurmanın önemli olduğu ancak sosyal medya yüzünden bu durumun bozulduğu vurgulanmaya çalışılmıştır.

Şekil 12

Hiciv Mizah Unsuru Örneği, s. 23

Aile, bir insanın hayatındaki en büyük zenginliktir. Görsel 1.18’de olduğu gibi sosyal medyada geçirilen fazla zaman, ailelerin sohbet etme, birbirleri ile paylaşımlarda bulunma kültürlerini de yok etmektedir.

Sosyal medyanın oluşturduğu sosyal insanla yeni iletişimin getirdiği dijital bir kültür oluşmakta, özellikle dil bilgisi anlamında dil tahribatı ortaya çıkmaktadır. Hatta en çok kullanılan sosyal ağlardan birinde “kedi dili” seçenekler arasında yer almaktadır. Türkçe dil desteği olmayan sosyal ağlar, daha sonra dil desteği sağlansa bile eski haliyle kullanılmaya devam etmektedir.

Görsel 1.18: Sosyal medyada fazla zaman geçiren bir aile

Aynı konu başlığı altında mizah unsurlarından “karikatür” kullanıldığı görülmektedir (Şekil 13). Kitle iletişim araçlarından bahsedilirken birçok yalan haberin, algı yönetiminin, dedikodu ve skandalın medya araçları ile insanlara sunulduğu, mizah unsurlarından karikatür kullanılarak verilmeye çalışılmıştır.

Şekil 13

Mizah Unsuru Örneği, s. 27

Kitle iletişim araçları kamuoyunda önemli role sahiptir. Kitle iletişim hem hak hem de özgürlüktür. Bu hak ve özgürlüğü kullanırken yerine getirilmesi gereken sorumluluklar da vardır. Kitle iletişim araçları, halkı, tarafsız ve doğru bir şekilde bilgilendirmekle yükümlüdürler. Görsel 1.24’te yer aldığı gibi haber yapanlar sorumluluklarını yerine getirmemiş hatta kötüye kullanmış olurlar. Bu durum halkın doğru haber alma hakkının da ihlalidir. Düşünce özgürlüğü; kişinin serbestçe düşünce edinebilmesi, edindiği düşünce ve kanaatleri özgürce açıklayabilmesi ve yayabilmesi, düşüncelerinden ötürü kınanma endişesi taşımadan bu hakları kullanabilmesidir.

? Kitle iletişim araçlarının halkın doğru haber alma hakkını yerine getirdiklerini düşünüyor musunuz? Açıklayınız.

Görsel 1.24

“Yaşayan Demokrasi” ünitesi kapsamında yer alan “Daha Fazla Demokrasi” konu başlığı altında mizah unsurlarından “hiciv” kullanıldığı görülmektedir. Verilen bir görsel (Şekil 14) aracılığı ile bir anne ve babanın çocuklarının geleceği hakkında tartıştıkları ve çocuklarının fikrini önemsemeden onu hangi okula vereceklerini konuştukları görülmektedir.

Şekil 14

Mizah Unsuru Örneği, s. 199

Anne ve babanın çocuklarının gitmesini istediği lise türünü tartıştıkları görülmektedir. Çocuğun ise o sırada bir müzik aleti olan gitarı hayal ettiği ve aslında müziğe ilgi duyduğu resmedilmiştir. Görseldeki anne ve baba üzerinden bu şekilde tutum sergileyen diğer anne-babalara da bir eleştiri yapılmış ve çocuklarının gelecekleri ile ilgili durumlarda daha demokratik kararların alınması gerektiği mesajı verilmiştir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırma kapsamında 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan mizah unsurları incelenmiştir. Yapılan inceleme kapsamında elde edilen sonuçlar ve değerlendirmeler aşağıda ifade edilmiştir. Bu bağlamda 5. sınıf düzeyine dair bulgular incelendiğinde toplamda 4 ayrı ünite mizah unsurları kullanıldığı ve bu öğrenme alanlarının “Geçmişten Günümüze”, “İnsan ve Çevre”, “Yaşamımızda Bilim ve Teknoloji” ve “Ekonomi ve İnsan Yaşamı” olduğu görülmektedir. Bu öğrenme alanları arasında ise en fazla mizah unsurunun “Teknolojinin Toplum Üzerindeki Etkisi” konu başlığı altında kullanıldığı tespit edilmiştir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında 5. sınıf düzeyinde çeşitli mizah unsurlarına yer verildiği görülmektedir. Kullanılan mizah unsurlarının türleri incelendiğinde “Gölge ve orta oyunu, mâni, hiciv, iğneleme, ironi ve karikatür” kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında ise toplamda 2 ünite mizah unsurlarına yer verildiği görülmektedir. Kitapta yer alan ilk ünite olan “Biz ve Değerlerimiz” ve son ünite olan “Uluslararası İlişkilerimiz” mizah unsurlarının kullanıldığı öğrenme alanlarıdır. Mizah unsuru kullanılan konu başlıkları ise “Biz ve Değerlerimiz” ünitesi kapsamında yer alan “Yardımlaşma ve Dayanışma” konu başlığı ve “Uluslararası İlişkilerimiz” ünitesi kapsamında yer alan “Popüler Kültür” konu başlığıdır. Sosyal bilgiler 6. sınıf düzeyinde de iki ayrı mizah unsuru olan Atasözleri ve hiciv’in kullanıldığı görülmektedir.

Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabında da 6. sınıf düzeyinde olduğu gibi toplamda 2 ünite mizah unsuru kullanıldığı görülmektedir. Sosyal bilgiler 7. sınıf düzeyinde mizah unsuru kullanılan öğrenme alanlarının “İletişim ve İnsan İlişkileri” ve “Yaşayan Demokrasi” olduğu tespit edilmiştir. En fazla mizah unsurunun ise “İletişim ve İnsan İlişkileri” ünitesi kapsamında yer alan “İletişim Kurarak Anlaşırız” konu başlığı altında kullanıldığı, “Yaşayan Demokrasi” ünitesi kapsamında ise sadece “Daha Fazla Demokrasi” konu başlığı altında mizah unsuru kullanılmıştır. Sosyal bilgiler 7. sınıf düzeyinde de çeşitli mizah unsurlarına yer verildiği görülmektedir. Bu kapsamda “hikâye, iğneleme,

özlü sözler, orta oyunu (Hacivat ve Karagöz kapsamında espri, nükte, alay, şaka ve halt), hiciv ve karikatür” gibi mizah unsurlarına yer verildiği tespit edilmiştir.

Kullanılan mizah türlerinin 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğrenci seviyesine uygun olarak ders kitaplarına entegre edildiği görülmektedir. Bu durum mizahı eğitimde kullanmak kadar önemlidir. Çünkü mizah, öğrenci seviyesine indirgenmezse veya yanlış şekilde kullanılırsa önemli derecede olumsuz etkiler yaratabilmektedir (Erözkan, 2009). Günlük hayatımızda, işimizde ya da arkadaş ortamımızda kullandığımız mizah, eğitimde kullanılan mizahtan çok daha farklı, kapsamlı ve elzem bir iştir. Eğitimde mizahın kullanılmasının pek çok faydası yapılan araştırmalar sonucunda (Bolton-Gary, 2012; Garner, 2006; Gorham & Cristophel, 1990; Güler & Güler, 2010; Sever & Ungar, 1997) ortaya koyulmuştur. Bu noktada sosyal bilgiler ders kitaplarında mizah unsurlarının kullanılması da öğrenciler açısından faydalı ve gereklidir diyebiliriz. Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında kullanılan mizah unsurlarına bakılacak olursa; atasözleri, özlü sözler, gölge ve orta oyunu, mâni, hiciv, iğneleme, ironi, espri, nükte, alay, şaka ve halt, hikâye ve karikatür gibi mizah unsurlarının kullanıldığı görülmektedir. Kullanılan bu mizah türlerinin öğrenciler üzerinde çeşitli olumlu etkileri (derse karşı ilgi, motivasyon, güdülenme, akademik başarı, olumlu iletişim) olduğunu söylemek mümkündür (Altunay, 2022; Güler & Güler, 2010; Klein, 1999; Oruç, 2010; Sevindik, 2021; Sprinthall, 1977). Örneğin hiciv, iğneleme ve ironi, öğrencilerde eleştirel düşünme becerisini geliştirme noktasında etkili mizah unsurlarıdır.

Öngören (1998)’e göre hiciv yapmak ve yapılan hicvi anlamak belirli bir miktarda zekâ ve beceri gerekmektedir. Ayrıca hiciv, bireysel, toplumsal veya kamuya ait sorunları, eksiklik, hata ve sapmaları sanatsal bir üslupla keskin bir şekilde ifade etmek için kullanılır. Bu açıdan öğrencilerin olaylara veya durumlara eleştirel bakış açısı ile yaklaşmalarına yardımcı olabileceği söylenebilir. Benzer şekilde iğneleme ya da diğer ismiyle taşlama da toplumsal ya da bireysel sorunlara değinme ve eleştirme noktasında kullanılan bir başka mizah unsurudur (Berger, 1993). Bergson (2011) ise ironiyi olanla olması gerekenin karşıtlığı şeklinde ifade etmiş, herhangi bir durum karşısında ironinin kullanılabileceğini ve akılda kalıcı etki bıraktığını da eklemiştir. Kullanılan diğer bir mizah unsuru orta oyunu olan Hacivat ve Karagözdür. Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabında yer verilen bu mizah türü iki zıt karakterin karşılıklı diyalogları şeklinde ilerlemektedir. Karşıdakileri hem güldüren hem de düşündüren bir yapıya sahip bu mizah türü çok uzun yıllardır kullanılmaktadır (Türkmen & Fedakâr, 2009). Kullanılan başka bir mizah unsuru ise manidir. Sosyokültürel yaşam ve toplumu ilgilendiren pek çok meseleyi dile getiren maniler, bireyler ve gruplar arasında hem bir oyun hem de bir yarışma havasında söylenebilmekte ve bu sayede hem eğlenceli bir ortam yaratırken hem de öğretici bir rol üstlenebilmektedir (Özdemir, 2010). Hikayeler ise çok eski çağlardan beri kullanılan ve günümüze kadar ulaşan bir mizah türüdür. Eğitimde halihazırda pek çok alanda kullanılmaktadır. Sadece okul ortamı değil okul öncesi dönemde aileler tarafından çokça tercih edilen bir tür olarak ifade edilebilir. Bunun sebebi her türlü öğretim amacı ve çeşitli konu başlığı altında uyarlanabilir olması olarak ifade edilebilir (Altunay, 2022). Bu çalışma özelinde mâni örneğinin sosyal bilgiler 5. sınıf düzeyinde afetler ve etkileri konu başlığı altında kullanıldığını görmekteyiz. Bu noktada kullanılan mâni Aşık Veysel’e ait olup, sel felaketine vurgu yapmaktadır. Kullanılan mâni örneği konu ve kavram öğretimi ile uyumlu bir haldeyken, öğrenci seviyesine tam olarak uygun olduğu söylenemez. Aşık Veysel’in manisi 5. Sınıf sosyal bilgiler öğrencisi için biraz ağır ve anlaşılması zor olarak ifade edilebilir. Bu nedenle ders kitaplarında yer alacak mizah unsurlarının etkili olması ve amaca hizmet etmesi için kesinlikle öğrenci seviyesine uygun olması gerekmektedir. Atasözleri ve özlü sözler de bir toplumun çok eskiden bu yana yaşadığı olaylar, durumlar ve süreçler ile ilgili kazanmış olduğu tecrübeler ya da yaşadıkları deneyimleri doğrultusunda geleceğe yönelik tahmin ve öğütleri olarak ifade edilebilir (Yastı, 2006). Hayatımızın her aşamasında çevremizden duyduğumuz atasözleri veya özlü sözler öğretici olması noktasında ders kitaplarında sıkça kullanılmaktadır. En sık karşılaştığımız mizah unsurlarından bir diğeri ise

karikatürlerdir. Karaalioğlu (1983) karikatürü, toplumlar ve bireyler hakkında her tür olayı ve durumu ele alan, bazen eğlenceli, bazen düşündürücü ve zaman zaman da eleştirel bir dille ifade eden resim ve çizimler tanımlanmaktadır. Karikatürler belki de en çok tercih edilen mizah türlerinden biridir. Özellikle eğitimde karikatür kullanımı çok yaygındır. Verilmek istenen bilgi ve mesajların öğretilmesinde karikatürler çokça tercih edilmekte ve kullanılmaktadır. Çünkü hem zihinsel bir süreç gerektirmekte hem de eleştirel düşünme beceresini olumlu yönde etkilemektedir (Uslu, 2007; Şentürk, 2014). Sosyal bilgilerde mizah ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında da en çok tercih edilen ve araştırma konusu olan mizah unsurunun karikatürler (Akengin & İbrahimoğlu, 2010; Aksoy vd. 2010; Karakuş vd., 2012; Koçoğlu, 2016; Koçoğlu, 2017; Sidekli vd. 2014; Şentürk & Şimşek, 2021; Oruç, 2010; Yaman ve Öztürk, 2018) olduğunu görmekteyiz.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında kullanılan mizah unsurları incelendiğinde ortaya çıkan bir başka sonuç ise mizah unsurları kullanılan öğrenme alanlarının az sayıda olmasıdır diyebiliriz. Ders kitaplarındaki öğrenme alanlarının sayısı her sınıf düzeyinde 7 tane olmak üzere toplamda 21 tanedir. Ancak mizah unsuru kullanılan ünite sayısının 8 tane ile sınırlı kaldığı görülmektedir. Mizah unsurlarının sosyal bilgiler ders kitapları içindeki dağılımına bakıldığında ise görsel mizah unsurlarının ağırlıklı olduğunu söylemek mümkündür. Yazılı mizah unsurlarının da ders kitaplarında yer aldığı ancak ağırlıklı olarak görsel mizah unsurlarına yer verildiği tespit edilmiştir. Bu konu ile ilgili olarak, görsel mizah öğeleri küçük yaştaki çocuklara hem seviye hem de bilişsel açıdan daha uygundur (Morreall, 1999). Bu sebeple de 4, 5, 6 ve 7. sınıf düzeylerinde kullanılacak mizah unsurlarının görsel olması daha faydalı olabilir. Yazılı mizah unsurları (hiciv, ironi, iğneleme, şaka, nükte vb.) bilişsel süreçlerin daha yetkin bir seviyede olmasını gerektirmektedir. Bu yüzden yetişkinler için daha uygun bir mizah tarzı olarak ifade edilebilir. Ancak ister görsel olsun ister yazılı, mizah unsurları her yaş seviyesine göre hazırlanabilir ve amaçlanan hedefe ulaşmada faydalı olabilir. Mizahın eğitimde kullanılmasının en temel amacı öğrencilerin öğrenmelerine yardımcı olması, öğrenmeyi kolaylaştırıp eğlenceli hale getirmesi olarak ifade edilebilir. Mizahın eğitimde kullanılmasının faydaları göz önüne alındığında daha fazla ünite ve konu başlığı altında mizah unsuru kullanmanın öğrencilerin derse karşı ilgilerinin (Garner, 2006) ve motivasyonlarının artması (Garner, 2006), pozitif bir öğrenme ortamı oluşması (Korobkin, 1988), bilgilerin akılda kalıcılığının artmasını (Klein, 1999), Chua (2014) mizah unsurlarının doğru kullanılması durumunda ise bireyler üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu, öğrenmeyi anlamlı hale getirdiği, okuduğunu anlama ve okuma motivasyonunu önemli ölçüde artırması, Brumbaugh (1940), mizahın çocukların çok yönlü gelişimine katkı sağlaması ve Askildson (2005) olumlu öğrenme ortamı oluşturması vb. açılarından faydalı olacağı söylenebilir.

Öneriler

- Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan tüm ünitelerdeki konu başlıklarına, amaca ve verilmek istenen kazanıma yönelik özel mizah unsurları kullanılabilir.
- Ders kitaplarında yer alan öğrenme alanları veya üniteler kapsamında belirlenmiş kazanımlara uygun kullanılacak mizah unsurlarının sayısı veya çeşidinin artırılması önerilebilir.
- Sosyal bilgiler ders kitaplarının incelenmesi sonucunda en mizah unsuru kullanılan sınıf seviyesinin 5. Sınıf olduğu göz önüne alınırsa, diğer sınıf düzeylerindeki ders kitaplarında da mizah unsuru kullanımının artırılması önerilebilir.
- Öğrencilerle yapılacak görüşmeler ve anketler aracılığıyla, ders kitaplarındaki mizah unsurlarının nasıl algılandığı, hangi tür mizahın daha dikkat çekici olduğu ve öğrencilerin mizahi anlatımları nasıl yorumladığı üzerine bir çalışma gerçekleştirilebilir.

- Ders kitaplarında yer alan karikatürlerin ve diğer mizah unsurlarının öğrencilerde eleştirel düşünme ve sorgulama becerilerini nasıl geliştirdiği üzerine çalışmalar yapılabilir.

5. Kaynakça

- Akbuğa, M. (2010). *İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğretmenlerin sosyal bilgiler ders kitaplarına ilişkin görüşleri* (Tez No. 261128) [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Akengin, H., & İbrahimoglu, Z. (2010). Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının öğrencilerin akademik başarısına ve derse ilişkin görüşlerine etkisi. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education*, 29(2), 1-19.
- Akpınar, M. (2013). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki etkinlikler hakkındaki görüşleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 338-346.
- Aksoy, B., Karatekin, K., Kuş, Z., & Sönmez, Ö. (2010). Sosyal bilgiler öğretiminde karikatür kullanımının öğrencilerin akademik başarısına etkisi. *Newwsa*, 5(4), 1484-1497.
- Alaca, E. (2017). Sosyal bilgiler ders kitapları üzerine bir değerlendirme. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6(18), 759-786.
- Altunay, F. (2022). *Sosyal bilgiler öğretiminde mizah unsurlarının kullanımının akademik başarıya, düşünme eğilimlerine etkisi ve öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi* (Tez No. 755397) [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Askildson, L. (2005). Effects of humor in the language classroom: Humor as a pedagogical tool in theory and practice. *Journal of Second Language Acquisition and Teaching*, 12, 45-61.
- Aydemir, M. (2017). Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan beceriler açısından incelenmesi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 1-17.
- Berger, A. A. (1993). *An anatomy of humor*. Transaction.
- Bergson, H. (2011) *Gülme*, (Y. Avunç, Çev. Eds.) (3. baskı). Ayrıntı. (Çalışmanın orijinali 1900'de yayımlanmıştır).
- Bolton-Gary, C. (2012). Connecting through comics: Expanding opportunities for teaching and learning. *US-China Review*, B4, 389-395.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Brumbaugh, F. (1940). The place of humor in the curriculum. *The Journal of Experimental Education*, 8(4), 403-409.
- Büyükalın, S. F. (2003). Ders kitabı ve öğretim programı ilişkisi C. Şahin (Eds.). *Sosyal bilgiler konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu* içinde (ss. 97-120). Gündüz Eğitim.
- Cepni, S. (2014). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş* (7. baskı). Celepler.
- Chua, Y. P. (2014). The effects of humor cartoons in a series of bestselling academic books. *Humor*, 27(3), 499-520.

- Demir, A. Y., & Özyurt, M. (2021). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitaplarının 21. yüzyıl becerileri bağlamında incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 1254-1290.
- Demir, Y., & Atasoy, E. (2018). 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının (2017) değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 753-780.
- Doğan, Y., & Torun, F. (2018). Sosyal bilgiler ders kitapları nereye doğru gidiyor? *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 4(2), 111-125.
- Erözkan, A. (2009). Üniversite öğrencilerinin kişiler arası ilişki tarzları ve mizah tarzları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (26), 56-66.
- Ertürk, M., & Güler, E. (2017). 5. 6. ve 7. Sınıf Sosyal bilgiler ders kitaplarının öğretmen görüşlerine göre incelenmesi (Muğla İli Örneği). *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(8), 64-76.
- Garner, R. (2006). Humor in pedagogy and how ha ha can lead to ah ha: *Physiological and psychological effects*. *College Teaching*, 54(1), 177-180. <https://doi.org/10.3200/CTCH.54.1.177-180>
- Gorham, J., & Christophel, D. (1990). The relationship of teachers' use of humor in the classroom to immediacy and student learning. *Communication Education*, 39(1), 46-62. <https://doi.org/10.1080/03634529009378786>
- Güler, Ç., & Güler, B. U. (2010). *Mizah, gülme ve gülme bilimi*. Yazıt.
- Gülersoy, A. E. (2012). İdeal ders kitabı arayışında sosyal bilgiler ders kitaplarının bazı özellikler açısından incelenmesi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE)*, 2(1), 8-26.
- Harwood, T. G., & Garry, T. (2003). An overview of content analysis. *The Marketing Review*, 3, 479-498.
- Hayırsever, F. (2010). *Sosyal bilgiler ders, öğretmen kılavuz ve öğrenci çalışma kitaplarının sosyal bilgiler öğretim programında kazandırılması hedeflenen temel beceriler açısından değerlendirilmesi* (Tez No. 279925) [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Hayırsever, F., & Kısakürek, M. A. (2014). Sosyal bilgiler ders kitabının, ilköğretim programında kazandırılması hedeflenen beceriler açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 4(8), 23-42.
- İncekara, S., & Karatepe, A. (2010). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yeni program temelinde ders kitaplarına yönelik düşünceleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 21, 46 – 64.
- Kaçar, T., & Bulut, B. (2020). Sosyal bilgiler öğretim programı ve 4-7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının coğrafya kavramları bağlamında değerlendirilmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 652-679.
- Karaalioglu, S. K. (1983). *Ansiklopedik edebiyat sözlüğü*. İnkılap ve Aka.
- Karabacak, N., Turan İ. (2007). İlköğretim Birinci kademe sosyal bilgiler ders kitaplarının sınıf öğretmenliği öğretmen adaylarına göre bir değerlendirmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (16), 209-233.
- Karakuş, U., Palaz, T., Kılcan, B., & Çepni, O. (2012). Sosyal bilgiler müfredatında yer alan çevre sorunları konularının öğretiminde karikatür kullanımının öğrencilerin akademik başarısına etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 363-376.

- Karasu Avcı, E., & Faiz, M. (2018). 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları “etkin vatandaşlık” öğrenme alanında yer alan becerilerin ve değerlerin incelenmesi. *International Journal of New Approaches in Social Studies*, 2(1), 1-21.
- Kayabaşı, B. (2003). *İlköğretim okulu sosyal bilgiler ders kitapları ile ilgili öğretmen ve öğrenci görüşleri* (Tez No. 136861) [Yüksek Lisan Tezi, Sakarya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kaymakçı, S. (2013). Sosyal bilgiler ders kitaplarında sözlü ve yazılı edebî türlerin kullanım durumu. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (20), 230-255.
- Keltner, D., Capps, L., Kring, A. M., Young, R. C., & Heerey, E. A. (2001). Just teasing: A conceptual analysis and empirical review. *Psychological Bulletin*, 127, 229-248. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.127.2.229>
- Kızılçaoğlu, A. (2003). Orta öğretim coğrafya ders kitapları değerlendirme ölçütleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (8), 19-33.
- Klein, A. (1999). *Mizahın iyileştirici gücü*, (Çev. S. Karayusuf). Epsilon. (Çalışmanın orijinali 1999’da yayımlanmıştır).
- Koca, N., & Daşdemir, İ. (2017). Sosyal bilgiler lisans öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitaplarının etkililiğine ilişkin görüşleri. *TURAN-SAM: Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 9(35), 144-155.
- Koçak, A., & Arun, Ö. (2006). İçerik analizi çalışmalarında örneklem sorunu. *Selçuk İletişim*, 4(3), 21-28.
- Koçoğlu, E. (2016). Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının erişiyeye göre değerlendirilmesi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(23), 299-318.
- Koçoğlu, E. (2017). Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımına ilişkin öğrenci algıları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(37), 199-214.
- Kolbe R. H. & Burnett, M. S. (1991) Content-analysis research: An examination of applications with directives for improving research reliability and objectivity. *J Consumer R.*, 18(2), 243-250.
- Korobkin, D. (1988). Humor in the classroom: Considerations and strategies. *College Teaching*, 36(4), 154-158.
- Mengi, A. (2019). Sosyal bilgiler ders kitabı ve öğretim programının engellilik açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 20(4), 707-736.
- Morreall, J. (1997) *Gülmeyi ciddiye almak* (Çev. K. Aysevener & Ş. Soyer). İris Mizah Kültürü. (Çalışmanın orijinali 1983’de yayımlanmıştır).
- Morrisett, I., Hawke, S., & Superka, D. P. (1980). Project SPAN: Analysis and proposals for the 1980s. *Social Education*, 44(7), 560-569.
- Nalçacı, A. (2011). İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Erzurum örneği). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 321-335.
- Oruç, Ş. (2010). Sosyal bilgiler öğretiminde mizah kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına ve tutumlarına etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3), 56-73.

- Öcal, A., & Yiğittir, S. (2007). İlköğretim sosyal bilgiler ders kitaplarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Kırıkkale Örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 51-61.
- Öngören, F. (1983). *Cumhuriyet dönemi Türk mizahı ve hicvi*. Türkiye İş Bankası Kültür.
- Özdemir, N. (2010). Mizah, eleştirel düşünce ve bilgelik: Nasreddin Hoca. *Milli Folklor*, 22(87), 27-40.
- Özdemir, S. (2019). *Kuramdan uygulamaya Türkçe ders kitabı incelemeleri*. Anı.
- Özer, M. A., & Allahverdi, K. (2009). *Geleneksel ve yapılandırmacı eğitim anlayışı ile hazırlanan 7 sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının ders öğretmenlerinin görüşlerine göre değerlendirmesi*. 17. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Sakarya Üniversitesi, 1-3 Eylül 2009, Mayıs 2009, Sakarya.
- Öztürk T., & Öğreten A. (2017). 2005 yılı sosyal bilgiler öğretim programı'ndaki becerileri kazandırmada ders kitaplarının yeterliliğine ilişkin öğretmen görüşleri. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 234-259.
- Sever, A., & Ungar, S. (1997). No laughing matter: Boundaries of gender-based humour in the classroom. *Journal of Higher Education*, 68(1), 87-105. <https://doi.org/10.2307/2959937>
- Sevindik, A. (2021). *Türk mizah ekolojisi*. Ötüken Neşriyat.
- Shannon, P. (1982). Some subjective reasons for teachers' reliance on commercial reading materials. *Reading Teacher*, 36, 884-889.
- Sidekli, S., Er, H., Yavaşer, R., & Aydın, E. (2014). Sosyal bilgiler öğretiminde alternatif bir yöntem: karikatür. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2014(2), 151-163.
- Sprinthall, N. A. (1977). Psychology and teacher education: New directions for school and counseling psychology. *The Counseling Psychologist*, 6(4), 53-56.
- Şentürk, M., & Şimşek, U. (2021). Educational comics and educational cartoons as teaching material in the social studies course. *African Educational Research Journal*, 9(2), 515-525.
- Taş, A. M. (2007). Yeni sosyal bilgiler ders kitaplarına ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 519-532.
- Taylan, H. H. (2011). Sosyal bilimlerde kullanılan içerik analizi ve söylem analizinin karşılaştırılması. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 63-76.
- Türkmen, F., & Fedakâr, P. (2009). Türk halk tiyatrosunda hareket komiğine bağlı mizahi unsurlar. *Milli Folklor*, 82, 98-109.
- Ulu Kalın, Ö., & Koçoğlu, E. (2017). 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının farklı okunabilirlik formüllerine göre incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(4), 2202-2220.
- Uzun Turan, A. N. (2003). *İlköğretim altıncı ve yedinci sınıf öğrencileri ile sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler ders kitaplarına ilişkin görüşleri* (Tez No. 124679) [Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Yaman, B., & Öztürk, M. (2018). Sosyal bilgiler öğretiminde karikatür kullanımı (eylem araştırması). *Diyalektolog*, (19), 345-378.
- Yastı, M. (2006). Özkul Çobanoğlu, Türk dünyası ortak atasözleri sözlüğü. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (19), 335-339.

- Yaylı, D., & Çınar, E. K. (2014). Ortaokul Türkçe ders kitapları görsellerinde toplumsal cinsiyet. *Turkish Studies (Elektronik)*, 9(5), 2075-2096.
- Yıldırım, A., & Şimsek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yıldız, A. (2005). *İlköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının niteliğinin ve bununla ilgili öğretmen-öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesi* (Tez No. 159171) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Sosyal Bilimler
EKEV AKADEMİ
dergisi

Makalenin geliş tarihi: 08.07.2024
1.Hakem Rapor Tarihi: 18.08.2024
2.Hakem Rapor Tarihi: 27.10.2024
3.Hakem Rapor Tarihi: 26.01.2025
Yayına Kabul Tarihi: 02.02.2025

eISSN:2148-0710 - pISSN:1301-6229

1973 YILINDAN GÜNÜMÜZE ÇANAKKALE SAVAŞLARI GELİBOLU TARİHİ ALANI'NDA DEĞİŞEN KORUMA STATÜLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ¹

Didem DAĞLI* - Okan YAŞAR**

Öz

Bu çalışma; Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nda bulunan doğal, tarihi, arkeolojik ve askeri varlıkların korunmasına yönelik değişen koruma statülerine ilişkin ziyaretçi görüşlerini çeşitli değişkenler açısından incelenmesini amaçlamaktadır. Araştırmanın modelini tarama (survey) yöntemi oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında ziyaretçilerin Tarihi Alanda uygulanan koruma statülerine yönelik bilgi, görüş ve farkındalık düzeylerini belirlemek amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden anket uygulanmıştır. Araştırma evrenini Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nı ziyaret eden yerli ziyaretçiler oluşturmaktadır. Yılda yaklaşık bir milyon ziyaretçi çeken Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanını ziyaret eden 400 ziyaretçinin araştırmanın örneklemini oluşturması uygun bulunmuştur. Tarihi Alana gelen ziyaretçi örnekleminin belirlenmesinde, basit rastlantısal (olasılıklı) örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Anketler, 2023 yılı yaz aylarında gerçekleştirilmiştir. Anket çalışması ziyaretçilerle yüz yüze görüşülerek yapılmıştır. Yapılan anketlerden elde edilen verilere göre ziyaretçilerin Tarihi Alanda uygulanan koruma statülerine yönelik farkındalık düzeylerinin 3,67 ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu düzey; "Yüksek" bir seviyedir. Bu sonuç aynı zamanda Tarihi Alanda uygulanan koruma statülerine yönelik ziyaretçilerin bilgi, görüş ve farkındalık düzeylerinin yeterli seviyede olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda ziyaretçiler, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı yeni koruma statüsünün Milli Park olduğu döneme nazaran Tarihi Alanın sorunlarının çözümünü hızlandırdığı, bütçe, ekipman ve personel bakımından daha fazla imkana kavuşmasına imkân tanıdığı yönündeki maddelere de olumlu yanıtlar vermişlerdir. Bu durum ziyaretçilerin Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nda bulunan doğal, tarihi, arkeolojik ve askeri varlıkların korunmasına ilişkin görüş ve farkındalıklarının yeterli olduğu ve yeni koruma statüsünün neticelerinden memnun kaldıkları sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte Tarihi Alana yönelik yasal düzenlemeler ve kanunların bilinip bilinmemesi ile ilgili maddelere ziyaretçiler "orta" seviyede olumlu cevaplar vermişlerdir. Bu durum ziyaretçilerin yasal düzenlemeler hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı, Uzun devreli gelişme planları, Stratejik planlar, Farkındalık.

Investigation of The Views on The Changing Conservation Statues in The Gallipoli Historical Area of The Çanakkale Wars From 1973 to The Present in Terms of Various Variables

Abstract

This study aims to examine the views of visitors regarding the changing conservation status to protect of natural, historical, archaeological and military assets in the Gallipoli Historical Site of Dardanelles Wars in terms of various variables. The model of the study is the survey method. Within the scope of the study, for the purpose of determine knowledge, view and the levels of awareness of the visitors towards conservation status in the historical

¹ Bu araştırma; Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde tamamlanan "1973 Yılından Günümüze Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nda Değişen Koruma Statülerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi" adlı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

* Gelibolu Mehmet Akif Ersoy Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Coğrafya Öğretmeni, didemsavuran1@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-1636-0468>

** Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, okanyasar70@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8881-4639>

site, questionnaire was applied with quantitative research methods. The research population consist of local visitors visiting the Gallipoli Historical Site of the Dardanelles Wars. It was approved to constitute the sample of the study by 400 visitors who visited the Gallipoli Historical Site of the Dardanelles Wars which attracts approximately one million visitors in a year. In determining the sample of visitors who visited the historical site, simple random (probabilistic) sampling method was used. The questionnaires were conducted in the summer of 2023. The questionnaire study was conducted by face-to-face interviews with the visitors. According to the data obtained from conducted questionnaires, it was determined that the level of awareness of the visitors about the conservation status applied in the historical site had an average of 3.67. This level is a "high" level. This result also shows that the level of knowledge, view and awareness of the visitors regarding the conservation status applied in the historical site is at a sufficient level. At the same time, the visitors reply in the affirmative to the subjects about the new conservation status of the Gallipoli Historical Site of the Dardanelles Wars accelerated the solution of the problems of the historical site compared to the period when it was a National Park and allowed it to have more opportunities in terms of budget, equipment and staff. In this case, it was concluded that the visitors' views and awareness towards of the protection of natural, historical, archaeological and military assets in the Gallipoli Historical Site of the Dardanelles Wars were sufficient and that they were satisfied with the results of the new conservation status. However, visitors reply in the affirmative at "moderate" level to the subjects related to legal regulations and whether the laws are known or not. This situation revealed that the visitors didn't have enough information about legal regulations.

Keywords: Gallipoli Peninsula Historical National Park, Dardanelles Wars Gallipoli Historical Site, Development plans, Strategic plans, Awareness.

1. Giriş

Tarihi ve kültürel varlıklar yerel bir anlam ifade etmekle birlikte ulusal bir anlam da taşımaktadır. Bununla birlikte insanoğlunun ortak değerlerini simgelediğinden evrensel bir değer olarak da görülmektedir (Ekinci, 2007). İçinde yaşadığımız 21. yüzyılda artarak devam eden çevre sorunları, küresel gündemi meşgul eden konuların başında gelmektedir. Yaşanan savaşlar, yoksulluk, açlık ve doğal afetler sonrası meydana gelen yıkımların yanında, insanoğlunun atalarından miras kalan tarihi ve kültürel değerler de yok olmaya yüz tutmaktadır. Tarih boyunca toplumların muhtelif alanlarda oluşturduğu tarihi ve kültürel değerlerin korunması da, yaşadığımız çağda tüm ulusların ortak amacı olarak görülmelidir (Görgülü, 2007).

Turist sayısının gün geçtikçe artması ve bazı bilinçsiz kullanımlar neticesinde doğal, tarihi ve kültürel değerler zarar görmektedir. Bu anlamda her geçen gün "sürdürülebilir kullanım" kavramı önem kazanmaktadır. Kültürel mirası meydana getiren doğal sitler, tarihi sitler, kentsel sitler, arkeolojik yöreler, anıtlar ve kalıntılardan oluşan kültürel mirasın kanunlar aracılığıyla koruma altına alınması gerekmektedir (Doğaner, 2003, s.2).

Toplumun büyük bir kesiminin yararlanması ve kültürel devamlılığın sağlanması için taşınmaz kültür varlıklarının çeşitli koruma statüleriyle korunarak gelecek kuşaklara aktarılması, kamusal değer içeren ve kamu yararına sürdürülmesi gereken bir harekettir (Keskinok, 2006). Bu anlamda koruma zaruri bir durum ise korumaya yönelik müdahaleler bir sosyal sorumluluğu meydana getirmektedir (Bademli, 2005, s.1). Bu sorumluluk, taşınmaz kültür varlığının sadece bulunduğu toplumda değil bütün insanlığın sorumluluğunda bulunması nedeniyle evrensel bir nitelik kazanmaktadır (Levent, 2011).

Savaş alanları, hiç şüphesiz tarihi, kültürel ve askeri öneme sahiptir. Savaş alanlarının sahip olduğu siperler, kaleler, mevziler, karargahlar, surlar, anıt mezarlar, savaş aletleri, hastaneler ve müzeler mekânsal çekicilikleri meydana getirirken; savaş yıl dönümü, kurtuluş yıl dönümü ve barış antlaşması yıl dönümü günleri de olaysal çekicilikleri meydana getirmektedir (Doğaner, 2006, s.3). Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı, koruma yaklaşımı anlamında süreç içerisinde çeşitli koruma statülerinin uygulandığı önemli destinasyonlardan biridir. Sahip olduğu doğal, tarihi, arkeolojik ve askeri varlıkları ile ender olma özelliği taşıyan Tarihi Alanın korunması, yönetimi, tanıtılması, iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması için farklı koruma statülerinin tercih edilmesi

zorunluluğu doğmuştur. Ülkemizde tarihi süreç içerisinde muharebe alanı olarak koruma kapsamına alınan az sayıdaki savaş alanlarından biridir.

1.1. Çalışma Alanı ve Değişen Koruma Statüleri

Gelibolu Yarımadası, Asya ve Avrupa kıtalarının birbirine en çok yaklaştığı sahada konumlanmıştır. Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı; Çanakkale ili, Eceabat ilçesi sınırları içerisinde, Gelibolu Yarımadası'nın güney ucunda yaklaşık 33.500 hektarlık bir alanda yer almaktadır. Tarihi Alan; kuzeyde Gelibolu ilçesi, güneyde Morto Koyu-Seddülbahir hattı, doğuda Çanakkale Boğazı ve batıda Ege Denizi ile çevrilidir. Gelibolu Yarımadası, yer yer daralıp genişleyen 80 km uzunluğunda bir yarımada olup Doğu Trakya'nın güneybatıya uzanan kolunu teşkil eder (Şekil 1). Tarihi Alan içerisinde Eceabat ve buna bağlı sekiz köy yerleşmesi bulunur. Bu köyler; Büyükanafarta, Küçükanaftarta, Kilitbahir, Kocadere, Alçıtepe, Behramlı, Bigalı ve Seddülbahir'dir (Şekil 2).

Şekil 1

Çalışma Alanı Lokasyon Haritası

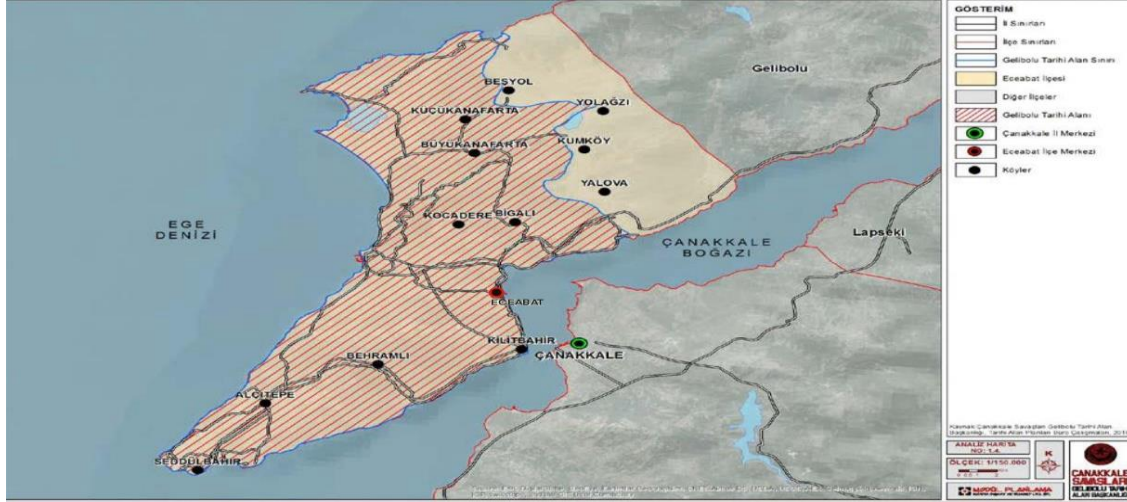
Gelibolu Yarımadası, coğrafi konumu itibariyle Antik Çağ'dan itibaren birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Gelibolu Yarımadası, asırlar boyunca birbirinden oldukça farklı üç coğrafi sahanın (Balkanlar, Ege, Anadolu) kesişim noktasında yer almıştır. Bununla beraber Yarımada, bu üç sahanın yakınlaşma devirlerinde, deniz ticaretinin kontrol noktası niteliğine sahip olmuştur. Bu öneminden dolayı Erken Bronz Çağı'ndan günümüze kadar yerleşilmiş, kavimlerin geçiş alanı ve barış dönemlerinde de tampon bölge işlevi görmüştür (Özbek, 2008; Yaşar, 2001). Buna ilaveten; dünya tarihinde emsalsiz kara ve deniz savaşlarına tanık olan ve savaşın izlerini üzerinde hala barındıran bu bölge eşsiz doğal, tarihi, arkeolojik ve askeri değerleri ile dünyanın sayılı alanlarından biri olma özelliğini taşımaktadır.

Gelibolu Yarımadası'nın güneyi, önce Bakanlar Kurulunun 26.05.1973 tarih 7/6477 sayılı kararı ve Orman Bakanlığının önerisiyle orman rejimine alınmıştır. Daha sonra bilhassa doğal, tarihi ve askeri özelliklerinden dolayı 22.11.1973 tarihinde milli park olarak ilan edilmiştir (Erbey, 2018, s.290). 1997 yılında ise Tarihi Alan, Birleşmiş Milletler Dünya Koruma Birliği Örgütü (IUCN) tarafından korunan alanlar listesine eklenmiştir. 25 Temmuz 1994 tarihinde yaşanan orman yangınından sonra hem parkla ilgili sorunlara çözüm getirmek hem de milli parka gelen yerli ve yabancı ziyaretçi sayısının artması ile bu savaş alanının "Gelibolu Barış Parkı" olarak düzenlenmesi için 1997 yılında uluslararası fikir ve tasarım yarışması yapılmıştır (Doğaner, 2013, s.250). Bu kapsamda 2000 tarih ve 4533 sayılı "Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Kanunu" çıkarılmıştır. Bu Kanun, ülkemizde bir milli parka özel olarak çıkarılmış ilk Kanun olması itibarıyla önem arz etmektedir. Bahsi geçen Kanun çerçevesinde milli

parkın korunması, geliştirilmesi, yönetimi ve tanıtılması amacıyla 2003 yılında onaylanan “Uzun Devreli Gelişme Planı” devreye girmiştir. Bu plana göre hazırlanan projeler, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından uygulamaya konulmuştur. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü ve Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Müdürlüğünün sürdürdüğü çalışmalarla Tarihi Alanın bugünkü görünümüne gelmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Şekil 2

Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı sınırları

Kaynak: (ÇATAB, 2017c, s.8)

29 Nisan 2013 tarihinde Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından Gelibolu Tarihi Alanı Uzun Devreli Gelişim Revizyon Planı onaylanarak tarihi sit koruma program alanları, özgün doğa kesimleri program alanları, hassas koruma bölgeleri, sürdürülebilir kullanım bölgeleri, kontrollü kullanım bölgeleri, eko-turizm alanları, kentsel ve kırsal gelişme alanları belirlenmiştir (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı [ÇATAB], 2017a, s.6).

Çanakkale Deniz ve Kara Savaşları'nın meydana geldiği Tarihi Alanın doğal, tarihi ve kültürel değerlerinin bütüncül bir şekilde ele alınıp yeniden düzenlenmesi ve yönetilmesi hususunda faaliyetleri gerçekleştirmek amacıyla, 28.06.2014 tarih ve 29044 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 6546 sayılı “**Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Kurulması Hakkında Kanun**” ile Tarihi Alanın “Milli Park” vasfı kaldırılmıştır (ÇATAB, 2016, s.26). 2014 tarih ve 6546 sayılı “Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Kurulması Hakkında Kanun” Tarihi Alana yönelik çıkarılmış en son kanundur. Daha sonra bu Kanun'un adı; “*Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı Hakkında Bazı Düzenlemeler Yapılmasına Dair Kanun*” olarak değiştirilmiştir. 6546 sayılı Kanun'da Tarihi Alanın yönetiminden sorumlu olarak tesis edilecek Tarihi Alan Başkanlığı'nın görev ve yetki alanları tanımlanmıştır. Alan Başkanlığı, kendi içerisinde özerk bir yapıya sahiptir. Bu Kanun, Tarihi Alanın korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından mevcut koruma yasasını tamamlayıcı özelliktedir.

Tarihi Alanın bütüncül olarak korunması, sosyal, kültürel ve ekonomik canlılığının desteklenmesi, ulusal ve uluslararası toplum tarafından anlaşılmasının sağlanması ve bir eğitim kaynağı olarak kullanılmasının özendirilmesi, alanın tüm varlık değerlerinin muhafaza edilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması amaçlanarak, Tarihi Alan Planları ve Alan Yönetim Planları hazırlanmıştır. Daha önce uygulamaya konulan Uzun Devreli Gelişme Planlarından (UDGP) çok farklı ve çok daha kapsamlıdır. Uzun devreli gelişme planlarının uygulandığı dönemde Tarihi Alanda tabiat alanlarının korunmasına öncelik verilmesi, bütüncül koruma hususunda UDGP'leri yetersiz bırakmıştır. Alan

Başkanlığı kurulduktan sonra uygulanan Tarihi Alan Planları ise yaşanan sorunlara daha hızlı çözüm getirmiş ve Tarihi Alana bütüncül bir yaklaşımla koruma sağlamıştır (ÇATAB, 2016a, s.14). Böylece Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı yeni koruma statüsü ve stratejik planlarıyla koruma kullanma dengesi çerçevesinde alanın değerlerini yaşatma ve ziyaretçilerine en iyi hizmeti verme bakımlarından yeni bir organizasyona ve yönetim anlayışına sahip olmuştur.

6546 Sayılı Kanun ile Çanakkale Savaşları'nın günümüzde bile süregelen etkilerinin gelecek kuşaklara aktarılabilmesi ve Tarihi Alanın önemine uygun bir şekilde korunması için yapılacak çalışmaların ve projelerin daha verimli ve koordineli yürütülmesi amaçlanmıştır (ÇATAB, 2016, s. 26). Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı (ÇATAB) kurulduktan sonra yönetsel, planlama ve sorunların çözümü bakımından hareket alanı genişlemiş, çok başlılık sorunu ortadan kalkmış ve karar alma süreci hızlanmıştır. Alan Başkanlığının kurulmasıyla birlikte Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı 1/50.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı ve eki olan 1/25.000 ölçekli Tarihi Alan Planları 19.06.2017 tarih ve 3715 sayılı Bakanlık Makamı Olur'u ile kabul edilmiştir (ÇATAB, 2017b, s.28).

1973 yılından günümüze Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nı korumaya yönelik yapılan yasal ve diğer düzenlemelerin kronolojisi Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1

Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nın Planlanma Süreci

1	- Orman Bakanlığı'nın önerisiyle Gelibolu Yarımadası'nda yaklaşık 33.500 hektarlık alan, 26.5.1973 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından "ORMAN REJİMİNE" alınmıştır. 02.11.1973 tarihinde Alan MİLLİ PARK olarak (Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı) ilan edilmiş ve "Uzun Devreli Gelişme Planı (UDGP)" yürürlüğe konmuştur.
2	1980 yılından sonra Kültür Bakanlığı 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası kapsamında Tarihi Milli Park çok yönlü sit alanı olarak tescil edilmiştir.
3	1981 yılında Tarihi Milli Park (TMP) için 1/25.000 ölçekli "Çevre Düzeni Nazım İmar Planı" hazırlanmış ve onaylanmıştır. Bu plan 1980 tarihli UDGP'nin yerine geçemeyeceği halde önce onunla birlikte daha sonra ise onun yerine kullanılmaya başlanmıştır.
4	1992 yılında Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu (KTVKK) tarafından TMP içinde sit alanlarını ayırtmış ve derecelendirmiştir.
5	1994 yılında Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı kapsamında Türkiye'nin ilk uluslararası fikir ve tasarım yarışması düzenlenmiştir.
6	1997 yılında Tarihi Milli Park Birleşmiş Milletler Dünya Koruma Örgütü tarafından (IUCN) "Korunan Alanlar" listesine alınmıştır.
7	1999 yılında ODTÜ bünyesinde Prof. Dr. R. Raci Bademli yönetiminde Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı (Barış Parkı) Planlama ve Danışma Bürosu oluşturulmuş ve planlama sürecine girilmiştir.
8	2000 tarih ve 4533 sayılı "Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Kanunu" yürürlüğe girmiştir (Türkiye'deki bir milli parka özel olarak çıkarılmış ilk kanundur).
9	2003 yılında 1/25.000 ölçekli Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, Uzun Devreli Gelişme Planı (UDGP) yürürlüğe girmiştir.
10	2013 yılında Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Uzun Devreli Gelişim Revizyon Planı onaylanmıştır. - Revizyonda tarihi sit koruma program alanları, özgün doğa kesimleri program alanları, hassas koruma bölgeleri, sürdürülebilir kullanım bölgeleri, kontrollü kullanım bölgeleri, eko-turizm alanları, kentsel ve kırsal gelişme alanları belirlenmiştir

- 11
 - 2014 yılında "Çanakkale ve Gelibolu 1. Dünya Savaşı Alanları" başlığı ile UNESCO tarafından Dünya Kültürel Miras Geçici Listesi'ne kabul edilmiştir.
 - 2014 tarih ve 29044 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 6546 sayılı "**Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Kurulması Hakkında Kanun**" kapsamında; Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Müdürlüğü kaldırılarak Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı kurulmuş ve Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nın sınırları belirlenmiştir.
- 12
 - Bu Kanun'la 1973 tarih ve 7/6477 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile milli park olarak belirlenen alanın **Milli Park Vasıfı** (Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı) kaldırılmıştır.
 - 6546 sayılı Kanun'a göre, alanda her tür ve ölçekte plan hazırlanması çalışması Başkanlık tarafından yürütülmekte ve Bakanlık tarafından onaylanmaktadır. Bu doğrultuda, 19.06.2017 tarih ve 3715 sayılı Bakanlık Olur'u ile Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı 1/50.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı ve eki olan 1/25.000 ölçekli **Tarihi Alan Planı** onaylanmıştır. Kanunlarla birlikte hazırlanmış olan planlar ve yürütülen plan çalışmaları, alanın paydaşları ile korunması ve yönetilmesi için gerekli yasal düzenleyici çerçeveyi sunmaktadır.
 - Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı **Yönetim Planı** 07.12.2022 tarih ve 28375 sayılı Başkanlık Olur'u ile onaylanıp yürürlüğe girmiştir. Alan Yönetim Planı, Tarihi Alanın bütüncül bir biçimde (çok paydaşlı yapısının da katılımı ile) korunması ve yönetilmesine olanak sağlamayı hedefleyerek 6546 sayılı Kanun ile alanın sorumlu kuruluştaki Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığının yürüteceği çalışmalar için bir rehber olmayı amaçlamıştır.

Kaynak: (ÇATAB, 2017b, s.28; Erbey, 2018, s.293)

6546 Sayılı Kanun, Tarihi Alan Planları ve Yönetim Planları yapmayı gerektirmiştir. Bu durum Tarihi Alanda birtakım kısıtlamalar getirmekle beraber kat irtifası, imar yasakları, köklü bitkilerin dikilmesinin yasaklanması vb doğal, tarihi, arkeolojik ve askeri değerlerin korunmasını sağlamaktadır. Böylece muharebe izlerinin gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde taşınması sağlanırken diğer taraftan da Tarihi Alanın silüeti koruma altına alınmıştır. Alan Başkanlığı kurulduktan sonra yönetsel, planlama ve sorunların çözümü bakımından hareket alanı genişlemiştir. Çok başlılık sorunu ortadan kalkarak karar alma süreci hızlanmıştır. Tarihi Alanda yapılan çevre düzenlemeleri, organizasyonlar, çeşitli projeler kapsamında yapılan faaliyetler Tarihi Alana gelen yerli ve yabancı ziyaretçi sayısının artmasını sağlamıştır. Bu plan ile Tarihi Alanın bütüncül bir şekilde ele alınıp planlanması; kale, cephe, mevzi, tabya, siper, şehitlik gibi ziyaret alanlarının aslına uygun bir vaziyette restorasyonunun yapılması, Çanakkale Savaşları'nın manevi ruhunu sergileyecek animasyon, belgesel, kitap gibi görsel ve işitsel yapıtların yapılması ve ziyaretçilerin bunlardan en iyi şekilde yararlanması yeni koruma statüsünün amaçları arasındadır (ÇATAB, 2016, s.14).

1.2. Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları

Bu çalışmada; 1973 yılından günümüze Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nda değişen koruma statülerine ilişkin ziyaretçi görüşlerinin çeşitli değişkenler çerçevesinde incelenmesini amaçlamaktadır. Toplumsal, siyasi ve ekonomik faktörlerin baskısı karşısında doğal, tarihi, arkeolojik ve askeri değerlerin korunmasının önemi her geçen gün artmaktadır. Buna bağlı olarak koruma yaklaşımları da gelişim ve çeşitlilik göstermektedir. Özellikle bu tür alanların doğal, tarihi, arkeolojik ve askeri varlıklarının korunması, tanıtılması ve sürdürülebilir kullanımının sağlanmasına yönelik uygulanan koruma yaklaşımlarının benzer diğer alanlar için de önemli bir model oluşturacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu araştırma, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nda sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde değişen koruma statüleri getirilerinin ziyaretçi görüşleri çerçevesinde incelenmesini amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın problem cümlesi; "Ziyaretçilerin Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı koruma statülerine yönelik bilgi, görüş ve farkındalık düzeyleri bazı değişkenlere (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, aylık gelir ve ziyaret sayısı) göre istatistiki açıdan ne düzeyde farklılaşmaktadır?"

Bu araştırma; ziyaretçilerin Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nın geçmişini, bugününü ve geleceğini anlaması ve milli bir bilincin oluşması bakımından önem arz etmektedir. Bununla birlikte ziyaretçilerin doğal, tarihi, arkeolojik ve askeri değerlere yönelik farkındalıklarının artırılması,

değerlerin korunması ve sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde kullanımının sağlanması açısından önem arz etmektedir. Çalışma, ankete katılan ziyaretçilerin Tarihi Alana ilişkin bilgi, görüş ve farkındalıklarını ortaya koyarak, farkındalıklarının daha da artması için ne tür çalışmalar yapılabileceği hususunda araştırmacılara yol göstermesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada yukarıdaki amaçlar çerçevesinde aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranacaktır:

1. Ziyaretçilerin Tarihi Alanda yer alan doğal, tarihi, arkeolojik ve askeri değerlerin korunmasına yönelik değişen koruma statülerine ilişkin farkındalıkları ne düzeydedir?
2. Ziyaretçilerin cinsiyetleri ile Tarihi Alanda yer alan doğal, tarihi, arkeolojik ve askeri değerlerin korunmasına yönelik değişen koruma statülerine ilişkin farkındalık düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
3. Ziyaretçilerin yaş düzeyi ile Tarihi Alanda yer alan doğal, tarihi, arkeolojik ve askeri değerlerin korunmasına yönelik değişen koruma statülerine ilişkin farkındalık düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
4. Ziyaretçilerin eğitim durumu ile Tarihi Alanda yer alan doğal, tarihi, arkeolojik ve askeri değerlerin korunmasına yönelik değişen koruma statülerine ilişkin farkındalık düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
5. Ziyaretçilerin gelir durumu ile Tarihi Alanda yer alan doğal, tarihi, arkeolojik ve askeri değerlerin korunmasına yönelik değişen koruma statülerine ilişkin farkındalık düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
6. Ziyaretçilerin Tarihi Alana ziyaret sayısı ile Tarihi Alanda yer alan doğal, tarihi, arkeolojik ve askeri değerlerin korunmasına yönelik değişen koruma statülerine ilişkin farkındalık düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

2. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma evreni ve örnekleme ele alınmış; araştırmadan elde edilen verilerin nasıl çözümleneceği ve analiz edileceği açıklanmıştır.

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmanın modelini tarama (survey) yöntemi oluşturmaktadır. Tarama yöntemi, geçmişte olan veya şu anda var olan bir durumu olduğu biçimiyle betimlemeyi amaçlayan bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır (Karasar, 2016). Kullanılan yöntem için amaca uygun olarak veri toplama araçları geliştirilmiş ve gerekli veriler toplanmıştır. Verilerin toplanması amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden biri olan 5'li likert tipi anket hazırlanmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nı ziyaret eden *yerli ziyaretçiler* oluşturmaktadır. Alana gelen ziyaretçi sayısının yüksek olması ve bu kadar büyük bir kitleye anket uygulamanın zorluğu dikkate alınarak, araştırma örneklemini evreni temsil edebilecek ideal sayıdaki ziyaretçiden oluşması uygun görülmüştür. Sözü edilen evren içerisinde, standart hatası hesaplanan örneklem alma yoluna gidilmiştir. Bu çerçevede %95 güvenilirlik düzeyine başka bir ifadeyle %5 standart hatasına göre örneklem analizi yapılmıştır (Özdamar, 2003, ss.116-118). Yılda yaklaşık bir milyon ziyaretçi çeken Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanını ziyaret eden 400 ziyaretçinin çalışmanın örneklemini oluşturması uygun bulunmuştur. Örneklemi belirlemek için uygulanan formül sadece anket uygulanacak ziyaretçi sayısını belirlemek için kullanılmıştır (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2004, s.50). Tarihi Alana gelen ziyaretçi örnekleminin belirlenmesinde, basit rastlantısal (olasılıklı) örnekleme

yönteminden yararlanılmıştır. Evrende bulunan her ziyaretçinin örneğe seçilme şansı birbirine eşit olacağından sözü edilen örneklem yöntemi seçilmiştir. Örneklemi oluşturan ziyaretçilerin demografik özellikleri Tablo 4’te verilmektedir.

2.3. Araştırma Süreci

Araştırmada öncelikle problemin varlığı tespit edilmiştir. Devamında anket, problem cümlesi ve araştırma soruları ışığında şekillendirilmiştir. Araştırmanın amacına yönelik ziyaretçilerin bilgi, görüş ve farkındalıkları ölçmek için 5’li likert tipi anket formu hazırlanmıştır. Tarihi Alanda uygulanan koruma statülerine yönelik ziyaretçilerin bilgi, görüş ve farkındalık düzeylerini incelemek amacıyla toplam 400 ziyaretçi üzerinde araştırma gerçekleştirilmiştir. Daha geniş zaman periyodunda çalışabilmek ve farklı sosyoekonomik seviyedeki ziyaretçilerle anket yapılabilmesi gayesiyle anketler 2023 yılı yaz mevsiminde gerçekleştirilmiştir. Anket çalışması ziyaretçilerle yüz yüze görüşülerek yapılmıştır. Anketlerin uygulanma sürecinde ziyaretçilerin ankete katılmaları tamamen gönüllük esasına dayalı olarak yürütülmüştür.

2.4. Veri Toplama Araçları

Tarihi Alan ziyaretçilerinin bilgi, görüş ve farkındalıklarını belirleyen anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ziyaretçilerin demografik özelliklerini belirleyen sorular yer alırken, ikinci bölümde ise 1973 yılından günümüze Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı’nda değişen yasal düzenlemelerin alana getirilerini ortaya çıkarmak için ziyaretçilerin düşüncelerini belirlemeye yönelik 26 madde bulunmaktadır. Bu maddeler oluşturulurken, hazırlanan veri toplama aracının kapsam, görünüş ve yapı geçerliliği için madde havuzu oluşturuldu ve oluşturulan bu madde havuzu için iki alan uzmanının görüşüne başvuruldu. Alan uzmanları yardımı ile madde seçimi yapıldı. Geliştirilmiş olan anket, ziyaretçilerden oluşan 50 kişilik gruba uygulanarak ön uygulaması yapılmış ve güvenilirliği ölçülmüştür. Anket sorularına ilişkin iç tutarlılığı hesaplamak için Cronbach’s Alpha güvenirlik analizi yapılmıştır. Yapılan güvenirlik analizi sonucunda anketin Cronbach- α iç tutarlılık katsayısı (0.89) olarak hesaplanmıştır (Tablo 2). Bu sonuç anketin güvenirliğinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Maddelerin güvenirlik kat sayıları incelendiğinde 0.5-1 arasında bir sonuç çıktığı için madde çıkartılması ya da eklenmesine gerek duyulmamıştır. Özdamar (2004)’a göre bir anketin Cronbach’s Alpha değeri 0.80 ile 1 arasında ise yüksek derecede güvenilirirdir.

Tablo 2

Tarihi Alanda Uygulanan Koruma Statülerine Yönelik Ziyaretçilerin Bilgi, Görüş ve Farkındalık Düzeyleri Puanına Ait Tanımlayıcı İstatistikler ve Ankete Ait Güvenirlik Sonucu

N (Frekans)	400
$\bar{X}$ (Ortalama)	3,67
Ss (Standart Sapma)	0,51
Median (Ortanca)	3,65
Minimum	2,42
Maksimum	4,96
Kurtosis (Basıklık)	-0,54
Skewness (Çarpıklık)	0,01
Cronbach's Alpha	0,89

Elde edilen verilere göre, katılımcıların ortalama puanı 3,67 olarak hesaplanmıştır. Verilerin dağılımı incelendiğinde, standart sapma değeri 0,51 olarak bulunmuştur. Medyan değeri ise 3,65’tür. Katılımcıların puanları arasında gözlemlenen minimum değer 2,42 iken, maksimum değer ise 4,96

olarak tespit edilmiştir. Bulgulara ilişkin dağılımın bir ölçüsü olan basıklık değeri -0.54 olarak hesaplanmış ve verinin nispeten düzgün bir dağılıma sahip olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, veri setinin çarpıklık değeri 0,01 olarak bulunmuştur, bu da dağılımın simetrik olduğunu göstermektedir (Tablo 2).

2.5. Verilerin Analizi

Anket sorularına verilen yanıtlar neticesinde ziyaretçilerin farkındalık düzeylerini ortaya çıkarmak için veri toplama aracında yer alan maddeler; 1.00-1.79 Kesinlikle Katılmıyorum, 1.80-2.59 Katılmıyorum, 2.60-3.39 Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 3.40-4.19 Katılıyorum, 4.20-5.00 Kesinlikle Katılıyorum aralıkları temel alınarak yorumlamaları yapılmıştır (Tekin, 1991). Yapılan her bir yorumlamanın “puan aralığı” karşılığı Tablo 3’te verilmektedir.

Tablo 3

Boyut Ortalamalarının Yorumlanmasında Kullanılan Puan Aralıkları ve Kazanımların Gerçekleşme Düzeyleri

Ortalama Puanı	Katılım Düzeyi	Eş Değer Düzey
1,00-1,79	Kesinlikle Katılmıyorum	Çok Düşük
1,80-2,59	Katılmıyorum	Düşük
2,60-3,39	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Orta
3,40-4,19	Katılıyorum	Yüksek
4,20-5,00	Kesinlikle Katılıyorum	Çok Yüksek

Araştırma kapsamında belirlenen faktöre uygulanacak testlerin parametrik ya da parametrik olmayan testler olduğunu belirleyebilmek için faktörlerin normal dağılım değerlerine bakılmıştır. Veriler IBM SPSS V23 ile analiz edilmiştir. Normal dağılıma uygunluk Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri ile incelenmiştir. İkili gruplara göre normal dağılan ölçek puanının karşılaştırılmasında Bağımsız iki örnek kapsamında t testi kullanılmıştır. Üç ve üzeri gruplara göre normal dağılmayan puanların karşılaştırılmasında Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Üç ve üzeri gruplara göre normal dağılan ve varyansları homojen olmayan puanların karşılaştırılmasında ise Welch testi kullanılmıştır. Üç ve üzeri gruplara göre normal dağılan ve varyansları homojen olan puanların karşılaştırılmasında tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanıldı ve çoklu karşılaştırmalar ise Duncan testi ile incelenmiştir. Anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak alınmıştır.

2.6. Araştırma Etiği

Veri toplama araçlarını uygulanmaya başlamadan önce Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Bilimsel Araştırma Etik Kurulu’na başvurulmuştur. İlgili Kurumun 30.03.2023 tarih ve 04/49 sayılı kararı ile etik kurulu onay belgesi verilmiştir. Ardından veri toplama sürecine geçilmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümde, araştırmaya katılan ziyaretçilerin kişisel özellikleri ile ilgili bulgular açıklanmakta; anketten elde edilen veriler, araştırmanın amacı doğrultusunda istatistiksel yöntemler ile analiz edilerek yorumlarına yer verilmektedir.

3.1. Araştırmaya Katılan Tarihi Alan Ziyaretçilerinin Kişisel Özellikleri

Ankete katılan ziyaretçilerin %45,2’sini kadın ve %54,8’ini erkek ziyaretçiler oluşturmaktadır (Tablo 4). Elde edilen verilere göre ziyaretçilerin cinsiyete göre dağılımının dengeli olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 4*Ankete Katılan Ziyaretçilerin Kişisel Özellikleri*

		Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	181	45,2
	Erkek	219	54,8
	Toplam	400	100,0
Yaş	18-21 Yaş	13	3,3
	22-30 Yaş	68	17,0
	31-40 Yaş	116	29,0
	41-50 Yaş	121	30,3
	51-60 Yaş	49	12,2
	61+ Yaş	33	8,2
	Toplam	400	100,0
Eğitim Durumu	İlkokul	22	5,5
	Ortaokul	26	6,5
	Lise	91	22,7
	Lisans	191	47,7
	Yüksek Lisans	59	14,8
	Doktora	6	1,5
	Diğer	5	1,3
	Toplam	400	100,0
Aylık Gelir	1.000-5.000 TL	28	7
	5.001-10.000 TL	61	15,3
	10.001-15.000 TL	102	25,5
	15.001-20.000 TL	138	34,5
	20.000 TL ve Üstü	71	17,7
	Toplam	400	100,0
Ziyaret Sayısı	1 defa	93	23,2
	2 defa	79	19,8
	3 defa	53	13,2
	4 ve üzeri defa	175	43,8
	Toplam	400	100,0

Ankete katılanların %3,3'ü 18-21 yaş grubunda, %17,0'si 22-30 yaş grubunda, %29,0'u 31-40 yaş grubunda, %30,3'ü 41-50 yaş grubunda, %12,2'si 51-60 yaş grubunda ve %8,2'si 61 ve üzeri yaş grubunda bulunmaktadır. Ankete katılan ziyaretçilerin %59,3'ü 31-50 yaş grubunda yer almaktadır (Tablo 4). Tablo incelendiğinde 31-40 ve 41-50 yaş grubundaki katılımcıların çoğunluğu teşkil ettiği görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde ziyaretçilerin genç ve orta yaş gruplarında ağırlık gösterdiği görülmektedir.

Ankete katılan ziyaretçilerin eğitim durumları incelendiğinde ziyaretçilerin %5,5'i ilkokul, %6,5'i ortaokul, %22,7'si lise, %47,7'si lisans, %14,8'i yüksek lisans, %1,5'i doktora, %1,3'ü de diğer eğitim seviyesine sahiptir. Tablo 4 incelendiğinde %47,7 oran ile lisans mezunu ziyaretçiler çoğunluğu

oluşturmaktadır. Yaygın kanaatin aksine Tarihi Alanın eğitim seviyesi yüksek kişilerce ziyaret edildiği anlaşılmaktadır.

Araştırma örneklemini oluşturan ziyaretçilerin aylık gelirleri incelendiğinde; %7'sinin aylık geliri 1.000-5.000 TL, %15,3'ünün aylık geliri 5.001-10.000 TL, %25,5'inin aylık geliri 10.001-15.000 TL, %34,5'inin aylık geliri 15.001-20.000 TL ve %17,7'sinin aylık geliri ise 20.000 TL ve üstü olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Ankete katılan ziyaretçilerin %52,2'si 15.000 TL ve üzeri aylık gelire sahiptir (Tablo 4). Tablo incelendiğinde %34,5 oran ile aylık gelir seviyesi 15.001-20.000 TL olan katılımcıların oransal açıdan ilk sırada yer aldığı dikkat çekmektedir.

Ankete katılan ziyaretçilerin Tarihi Alanı ziyaret etme sayıları incelendiğinde; %23,2'sinin 1 defa, %19,8'inin 2 defa, %13,2'sinin 3 defa ve %43,8'inin ise 4 ve üzeri olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Tablo 4). Bu çerçevede; %43,8 oran ile ziyaret sayısı 4 ve üzeri olan katılımcıların çoğunlukta olması dikkat çekicidir. Bu durum, Tarihi Alanın ülkemizde çekim etkisi en güçlü destinasyonlardan biri olduğuna işaret etmektedir.

3.2. Araştırmaya Katılan Tarihi Alan Ziyaretçilerinin Görüşlerine İlişkin Nicel Veriye Dayalı Bulgular

Tablo 5'te yer alan maddeler Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'na yönelik uygulanan koruma statüleri ve kanunlar ile ilgili ziyaretçilerin bilgilerini ve Tarihi Alanda uygulanan koruma statülerinin alanın doğal, arkeolojik, tarihi ve askeri varlıklarını korumasına ilişkin görüş ve farkındalık düzeyini belirlemeyi amaçlamaktadır.

Tarihi Alanda uygulanan koruma statülerine yönelik ziyaretçilerin bilgi, görüş ve farkındalık düzeylerine ilişkin sonuçlar aşağıdaki maddelerde incelenmektedir (Tablo 5).

1. madde; ziyaretçilerin doğal, tarihi ve kültürel varlıkların zenginlik kaynağı olduğunun düşünülmesi ile ilgili farkındalık düzeyini sorgulamaktadır. Bu maddeye ilişkin farkındalık düzeyi 4,84 ortalamaya sahiptir. Ziyaretçilerin farkındalık düzeyi “**çok yüksek**” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu sonuç, ziyaretçilerin doğal, tarihi ve kültürel varlıkları zenginlik kaynağı olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

2. madde; ziyaretçilerin doğal, tarihi ve kültürel değerlerin “milli park” statüsüyle yeterince korunduğuna yönelik farkındalığını belirlemeye yöneliktir. Bu maddeye ilişkin farkındalık düzeyi 3,84 ortalamaya sahiptir. Ziyaretçilerin farkındalık düzeyi “**yüksek**” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu sonuç, ziyaretçilerin çoğunun doğal, tarihi ve kültürel varlıkların milli park statüsüyle korunduğu konusunda hemfikiridir.

3. madde; ziyaretçilerin “milli park” statüsüyle yapılan korumanın kapsamı ile ilgili bilgi düzeyini sorgulamaktadır. Bu maddeye ilişkin bilgi düzeyi 3,62 ortalamaya sahiptir. Ziyaretçilerin bilgi düzeyi “**yüksek**” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu sonuç, ziyaretçilerin çoğunun milli park statüsüyle yapılan korumanın kapsamı ile ilgili bilgi düzeylerinin yeterli olduğunu ifade etmektedir.

4. madde; ziyaretçilerin Tarihi Alanla ilgili olarak yapılan yasal düzenlemeler hakkında bilgi düzeyini sorgulamaktadır. Bu maddeye ilişkin bilgi düzeyi 2,82 ortalamaya sahiptir. Ziyaretçilerin bilgi düzeyi “**orta**” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu sonuç ziyaretçilerin çoğunun Tarihi Alanla ilgili yapılan yasal düzenlemeler ile ilgili bilgi düzeylerinin yeterli olmadığını ifade etmektedir. Tarihi Alan Başkanlığının Tarihi Alanın doğal, tarihi, kültürel ve askeri değerleri dışında, koruma statüleri ve bu çerçevede çıkarılan yasal düzenlemeler konusunda ziyaretçileri bilgilendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

5. madde; ziyaretçilerin korunan alanda Tarihi Alan Başkanlığının kurulmasına dair kanun ile ilgili bilgi düzeylerini sorgulamaktadır. Bu maddeye ilişkin bilgi düzeyi 2,75 ortalama sahiptir. Ziyaretçilerin bilgi düzeyi “*orta*” seviyede olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 5). Bu sonuç, ziyaretçilerin çoğunun Tarihi Alan Başkanlığının kurulmasına dair Kanun ile ilgili bilgi düzeylerinin yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

6. madde; ziyaretçilerin Tarihi Alana özgü yeni koruma statüsünün içeriği ile ilgili bilgi ve farkındalık durumunu sorgulamaktadır. Bu maddeye ilişkin bilgi düzeyi 3,03 ortalama sahiptir. Ziyaretçilerin bilgi düzeyi “*orta*” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu sonuç, ziyaretçilerin Tarihi Alan Başkanlığı adıyla oluşturulan yeni koruma statüsünün içeriği ile ilgili bilgi ve farkındalık düzeylerinin yeterli olmadığını ortaya koymaktadır.

7. madde; ziyaretçilerin Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı koruma statüsünün alanın doğal, arkeolojik, tarihi ve askeri varlıklarının yeterince korumasıyla ilgili farkındalık düzeyini ölçmektedir. Bu maddeye ilişkin farkındalık düzeyi 3,67 ortalama sahiptir. Ziyaretçilerin farkındalık düzeyi “*yüksek*” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu sonuç, ziyaretçilerin, Milli Park koruma statüsünün alanın doğal ve kültürel varlıklarını koruduğu düşüncesinde olduklarını ortaya koymaktadır.

8. madde; ziyaretçilerin Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı koruma statüsünün alanın doğal, arkeolojik, tarihi ve askeri varlıklarını koruması ve bu değerleri gelecek nesillere aktarması ile ilgili farkındalık düzeyini sorgulamaktadır. Bu maddeye ilişkin farkındalık düzeyi 4,04 ortalama sahiptir. Ziyaretçilerin farkındalık düzeyi “*yüksek*” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu sonuç, ziyaretçilerin yeni koruma statüsünün Tarihi Alanın doğal, arkeolojik, tarihi ve askeri varlıklarını en iyi şekilde koruyacağı ve gelecek nesillere aktaracağı düşüncesinde olduklarını ortaya koymaktadır.

9. madde; ziyaretçilerin Tarihi Alan Başkanlığınca sürdürülen doğal, arkeolojik, tarihi ve askeri varlıkların korunmasına yönelik çalışmaların yeterli olup olmamasıyla ilgili bilgi düzeyini sorgulamaktadır. Bu maddeye ilişkin bilgi düzeyi 3,62 ortalama sahiptir. Ziyaretçilerin bilgi düzeyi “*yüksek*” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu sonuç ziyaretçilerin Tarihi Alanda, Alan Başkanlığı’na sürdürülen çalışmaları yeterli bulduğunu ifade etmektedir.

10. madde; ziyaretçilerin Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı koruma statüsünün alanın uluslararası tanınırlığını yeterince sağlayıp sağlamadığı ile ilgili farkındalıklarını sorgulamaktadır. Bu maddeye ilişkin bilgi düzeyi 3,47 ortalama sahiptir. Ziyaretçilerin farkındalık düzeyi “*yüksek*” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu sonuç, ziyaretçilerin çoğunun Milli Park koruma statüsünün alanın uluslararası tanınırlığını yeterince sağladığı konusunda fikir birliği içindedirler.

11. madde; ziyaretçilerin Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı yeni koruma statüsünün alanın uluslararası tanınırlığını yeterince sağlayıp sağlayamadığına ilişkin farkındalıklarını sorgulamaktadır. Bu maddeye ilişkin farkındalık düzeyi 3,63 ortalama sahiptir ve “*yüksek*” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu sonuç, ziyaretçilerin çoğunun Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı yeni koruma statüsünün alanın uluslararası tanınırlığını sağladığı konusunda hemfikirdirler.

12. madde; ziyaretçilerin Tarihi Alanda bulunan ziyaret noktalarının şehitlerimizi hatırlatan ve yücelten önemli semboller olduğu ile ilgili düşüncelerini sorgulamaktadır. Bu maddeye ilişkin tutum düzeyi 4,34 ortalama sahiptir. Ziyaretçilerin tutum düzeyi “*çok yüksek*” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu sonuç, ziyaretçilerin Tarihi Alandaki ziyaret noktalarının şehitlerimizi hatırlatan önemli semboller olduğu konusunda aynı düşüncede birleştiği görülmektedir.

13. madde; ziyaretçilerin Tarihi Alanda bulunan Çanakkale Şehitler Abidesi’nin en çok heyecanlandığı ziyaret noktası olup olmadığı sorgulanmaktadır. Bu maddeye ilişkin tutum düzeyi 4,30

ortalamaya sahiptir. Ziyaretçilerin tutum düzeyi “**çok yüksek**” seviyede olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 5).

14. madde; ziyaretçilerin alan kılavuzlarının Tarihi Alan hakkında yeterli bilgiye sahip olup olmadığı ile ilgili düşünceleri sorgulanmaktadır. Bu maddeye ilişkin görüş düzeyi 3,82 ortalamaya sahiptir. Ziyaretçilerin görüş düzeyleri “**yüksek**” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu sonuç, ziyaretçilerin Tarihi Alanda görev yapan alan kılavuzlarının Tarihi Alanın tarihi önemi ve değerleri ile ilgili yeterli bilgiye sahip olduğu görüşünde birleşmektedir.

15. madde; ziyaretçilerin Tarihi Alanda uygulanan yeni koruma yaklaşımının benzer diğer korunan alanlar için de model oluşturacağı ile ilgili görüşünü sorgulamaktadır. Bu madde 3,89 ortalamaya sahiptir ve “**yüksek**” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu sonuç, ziyaretçilerin Tarihi Alanda uygulanan yeni koruma yaklaşımının korunan benzer diğer alanlar için de bir model oluşturacağını düşünmektedirler.

16. madde; ziyaretçilerin Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı koruma statüsünün milli park ziyaretçilerine yeterli hizmeti verip veremediği konusundaki görüşünü sorgulamaktadır. Bu madde 3,57 ortalamaya sahiptir ve “**yüksek**” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu sonuç, ziyaretçi ortalamalarının Milli Park koruma statüsünün yeterli hizmeti verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

17. madde; ziyaretçilerin Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı yeni koruma statüsünün Tarihi Alan ziyaretçilerine yeterli hizmeti verip veremediği konusundaki görüşünü sorgulamaktadır. Bu madde 3,80 ortalamaya sahiptir ve “**yüksek**” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Ziyaretçi görüş ortalamalarından Tarihi Alanda yeni koruma statüsünün yeterli hizmeti sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

18. madde; Tarihi Alana gelen her ziyaretçinin Çanakkale Destanı Tanıtım Merkezi’ni görmesi durumunu sorgulamaktadır. Bu maddeye ilişkin görüş düzeyi 4,40 ortalamaya sahiptir. Ziyaretçilerin görüş düzeyleri “**çok yüksek**” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Çanakkale Destanı Tanıtım Merkezi’ni ziyaret eden ziyaretçilerin orada gösterilen kısa filmlerden çok etkilendikleri sonucuna ulaşılmaktadır.

19. madde; ziyaretçilerin 2000 tarih 4533 sayılı Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Kanunu hakkındaki bilgi düzeyini sorgulamaktadır. Bu maddeye ilişkin bilgi düzeyi 2,77 ortalamaya sahiptir. Ziyaretçilerin bilgi düzeyleri “*orta*” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu sonuç, ziyaretçilerin ilgili Kanun hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Tarihi Alana gelen ziyaretçilere alan değerlerinin yanında alanın koruma statülerine yönelik yasal düzenlemeler hakkında da bilgi verilmelidir.

20. madde; ziyaretçilerin Tarihi Alanda Çanakkale Savaşları sırasında kullanılan karargâh noktaları ve yolları hakkındaki bilgilerini sorgulanmaktadır. Bu maddeye ilişkin bilgi düzeyi 3,38 ortalamaya sahiptir. Ziyaretçilerin bilgi düzeyleri “*orta*” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu sonuç, ziyaretçilerin bu yollar hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Ancak ziyaretçiler; “Mustafa Kemal Yolu Projesi” ile henüz hayata geçen yol güzergahlarında yürüdükçe zamanla yeterli bilgiye sahip olacağı söylenebilir.

Tablo 5

Tarihi Alanda Uygulanan Koruma Statülerine Yönelik Ziyaretçilerin Bilgi, Görüş ve Farkındalık Düzeyleri ile Frekans Dağılımları

Maddeler	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		$\bar{X}$	Ss
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%		
1	343	85,8	54	13,5	2	,5	1	,3	--	--	4,84	0,39
2	129	32,3	141	35,3	81	20,3	36	9,0	13	3,3	3,84	1,07
3	91	22,8	148	37,0	97	24,3	49	12,3	15	3,8	3,62	1,77
4	42	10,5	81	20,3	101	25,3	117	29,3	59	14,8	2,82	1,21
5	48	12,0	79	19,8	78	19,5	116	29,0	79	19,8	2,75	1,30
6	54	13,5	101	25,3	102	25,5	91	22,8	52	13,0	3,03	1,24
7	99	24,8	155	38,8	81	20,3	47	11,8	18	4,5	3,67	1,10
8	161	40,3	143	35,8	60	15,0	26	6,5	10	2,5	4,04	1,01
9	91	22,8	151	37,8	88	22,0	58	14,5	12	3,0	3,62	1,07
10	71	17,8	143	35,8	107	26,8	62	15,5	17	4,3	3,47	1,08
11	83	20,8	159	39,8	98	24,5	47	11,8	13	3,3	3,63	1,03
12	192	48,0	168	42,0	25	6,3	14	3,5	1	,3	4,34	0,76
13	214	53,5	127	31,8	31	7,8	22	5,5	6	1,5	4,30	0,93
14	136	34,0	126	31,5	90	22,5	29	7,2	19	4,8	3,82	1,12
15	108	27,0	175	43,8	91	22,8	20	5,0	6	1,5	3,89	0,90
16	74	18,5	154	38,5	111	27,8	48	12,0	13	3,3	3,57	1,02
17	96	24,0	171	42,8	98	24,5	27	6,8	8	2,0	3,80	0,94
18	247	61,8	95	23,8	39	9,8	12	3,0	7	1,8	4,40	0,91
19	41	10,3	83	20,8	98	24,5	102	25,5	76	19,0	2,77	1,25
20	79	19,8	128	32,0	93	23,3	67	16,8	33	8,3	3,38	1,21
21	98	24,5	169	42,3	77	19,3	40	10,0	16	4,0	3,73	1,06
22	108	27,0	185	46,3	77	19,3	26	6,5	4	1,0	3,91	0,89
23	113	28,2	144	36,0	90	22,5	43	10,8	10	2,5	3,76	1,05
24	126	31,5	165	41,3	75	18,8	25	6,3	9	2,3	3,93	0,97
25	139	34,8	119	29,8	86	21,5	36	9,0	20	5,0	3,80	1,15
26	54	13,5	67	16,8	88	22,0	85	21,3	106	26,5	2,69	1,37

21. madde; ziyaretçilerin Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı koruma statüsünün milli parkın bir cazibe merkezi olmasına katkı sağladığı ile ilgili farkındalık düzeyini sorgulamaktadır. Bu maddeye ilişkin farkındalık düzeyi 3,73 ortalamaya sahiptir ve “**yüksek**” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu sonuç, ziyaretçilerin Tarihi Alanın milli park olduğu dönemdeki koruma statüsünün alanı bir cazibe merkezi olmasına katkı sağladığını düşünmektedir.

22. madde; ziyaretçilerin Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı koruma statüsünün tarihi alanın bir cazibe merkezi olmasına katkı sağladığı ile ilgili farkındalık düzeyini sorgulamaktadır. Bu maddeye ilişkin farkındalık düzeyi 3,91 ortalamaya sahiptir. Ziyaretçilerin farkındalık düzeyleri

“**yüksek**” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu sonuç, ziyaretçilerin Tarihi Alanın yeni koruma statüsünün alanı bir cazibe merkezi olmasına katkı sağladığını düşünmektedir.

23. madde; ziyaretçilerin Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı koruma statüsünün milli park olduğu döneme nazaran tarihi alan sorunlarının çözümünü hızlandırdığı ile ilgili farkındalık düzeylerini sorgulamaktadır. Bu maddeye ilişkin farkındalık düzeyi 3,76 ortalama sahiptir. Ziyaretçilerin farkındalık düzeyleri “**yüksek**” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu sonuç, Tarihi Alanda hayata geçirilen yeni koruma statüsünün alanın, milli park olduğu döneme nazaran sorunlarının çözümünü hızlandırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

24. madde; ziyaretçilerin Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı koruma statüsünün sahanın Milli Park olduğu döneme nazaran bütçe, ekipman ve personel bakımından daha fazla imkana kavuşmasına imkân tanıdığı ile ilgili farkındalık düzeyini sorgulamaktadır. Bu maddeye ilişkin farkındalık düzeyi 3,93 ortalama sahiptir ve “**yüksek**” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu sonuç, yeni koruma statüsünün Tarihi Alanın milli park olduğu dönemine nazaran bütçe, ekipman ve personel bakımından daha fazla imkana kavuştuğu sonucuna ulaşılmıştır.

25. madde; ziyaretçilerin Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı Başkanlığı’nın Gelibolu Tarihi Sualtı Parkı’nın dalış turizmine açılması yönündeki kararını sorgulamaktadır. Bu maddeye ilişkin görüş düzeyi 3,80 ortalama sahiptir ve “**yüksek**” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu sonuç, ziyaretçilerin Gelibolu Tarihi Sualtı Parkı’nın dalış turizmine açılmasının doğru ve yerinde bir karar olduğunu düşünmektedirler. Bu karar, aynı zamanda Tarihi Alanın dalış turizminde de bir cazibe merkezi olmasını sağlayacaktır.

26. madde ziyaretçilerin “Tarihi Alandaki doğal, tarihi, kültürel ve askeri değerlerin değişen koruma statüleriyle korunduğunu *düşünmüyorum*” ile ilgili tutum düzeyini sorgulamaktadır. Bu maddeye ilişkin tutum düzeyi 2,69 ortalama sahiptir. Ziyaretçilerin tutum düzeyleri “*orta*” seviyede gerçekleşmiştir (Tablo 5). Bu durum ziyaretçilerin bu düşünceye *katılmadıklarını* ortaya koymaktadır. Ziyaretçiler, Tarihi Alandaki doğal, tarihi, kültürel ve askeri değerlerin değişen koruma statüleriyle korunduğunu düşünmektedirler.

3.3. Araştırmaya Katılan Tarihi Alan Ziyaretçilerinin Değişen Koruma Statülerine İlişkin Görüşlerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi

3.3.1. Cinsiyet Değişkenine Göre

Tarihi Alanda uygulanan koruma statülerine yönelik ziyaretçilerin bilgi, görüş ve farkındalık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine yönelik t-testi uygulanmıştır. Tablo 6’daki sonuçlar incelendiğinde, araştırmaya katılan ziyaretçilerin Tarihi Alanda uygulanan koruma statülerine yönelik bilgi, görüş ve farkındalık düzeyi ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşma göstermediği anlaşılmaktadır ($p=0,28$). Her iki cinsiyet grubuna dahil kişilerin, sorulara verdikleri yanıt ortalamalarının birbirine yakın olması, ziyaretçilerin Tarihi Alanda değişen koruma statülerine yönelik düşüncelerinin birbirlerine yakın olduğunu göstermektedir (Tablo 6). Kadınlarda Tarihi Alanda uygulanan koruma statülerine yönelik bilgi, görüş ve farkındalık düzeyi ortalaması 3,64 iken erkeklerde 3,70 olarak bulunmuştur.

Tablo 6

Tarihi Alanda Uygulanan Koruma Statülerine Yönelik Ziyaretçilerin Bilgi, Görüş ve Farkındalık Düzeylerinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	t	Sd	p*
Kadın	181	3,64	0,51	-1,07	398	0,28
Erkek	219	3,70	0,52			

t: Bağımsız iki örnek t testi istatistiği, Sd: Serbestlik derecesi, *p<0,05 düzeyinde anlamsızdır.

3.3.2. Yaş Seviyesi Değişkenine Göre

Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nda değişen koruma statülerine ilişkin görüşlerin alan ziyaretçilerinin farklı yaş seviyelerine göre karşılaştırılmasında Welch testi kullanılmıştır. Ankete katılan ziyaretçilerin yaş seviyelerine göre oluşan grupların yanıtlarına göre Tarihi Alanda uygulanan koruma statülerine yönelik ziyaretçilerin bilgi, görüş ve farkındalık düzeylerinin anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği sınıanmıştır. Farklı yaş seviyelerine sahip ziyaretçilerin Tarihi Alana yönelik bilgi, görüş ve farkındalıklarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir (p=0,58). Bu sonuç, ziyaretçilerin Tarihi Alanda uygulanan koruma statülerine yönelik bilgi, görüş ve farkındalık düzey puanı üzerinde yaş seviyelerinin bir etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır (Tablo 7).

Yaş seviyelerine göre puan ortalamaları incelendiğinde 51-60 yaş ($\bar{X}$ =3,76) ve 61 yaş ve üzeri ($\bar{X}$ =3,72) yaşa sahip olan ziyaretçilerin diğer yaş gruplarına göre nispeten daha olumlu yanıt verdikleri görülmektedir (Tablo 7). Ayrıca en düşük puan ortalamasının 3,59 olarak 22-30 yaş grubunda ortaya çıktığı görülmektedir. Yaş seviyesi fazla gruplardaki kişilerin ortalamalarının yüksek çıkmasının nedeni genellikle emekli kişiler olmaları ve Tarihi Alan hakkında belirli bir bilince ulaşmış olmaları ve birden fazla ziyarette bulunmalarından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Tablo 7

Tarihi Alanda Uygulanan Koruma Statülerine Yönelik Ziyaretçilerin Bilgi, Görüş ve Farkındalık Düzeylerinin Farklı Yaş Seviyesine Göre Karşılaştırılması

Yaş	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	F	p*
18-21 yaş	13	3,66	0,47	5	0,75	0,58
22-30 yaş	68	3,59	0,46			
31-40 yaş	116	3,66	0,54			
41-50 yaş	121	3,68	0,47			
51-60 yaş	49	3,76	0,52			
61+ yaş	33	3,72	0,66			

*p<0,05 düzeyinde anlamsızdır, Sd: Serbestlik derecesi, F: Varyans analizi test istatistiği (Welch)

3.3.3. Eğitim Durumu Değişkenine Göre

Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nda değişen koruma statülerine ilişkin görüşlerin alan ziyaretçilerinin eğitim seviyesine göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla normal dağılım sağlanmadığı için Kruskal Wallis testi yapılmıştır. Ziyaretçilerin Tarihi Alana yönelik bilgi, görüş ve farkındalık puan ortancalarının eğitim durumu değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir (p=0,28). Bu da ziyaretçilerin Tarihi Alanda uygulanan koruma statülerine yönelik bilgi, görüş ve farkındalık düzeyleri üzerinde eğitim seviyelerinin bir etkisinin olmadığını göstermektedir (Tablo 8).

En yüksek puan ortancası 3,80 olarak lise eğitim düzeyinde elde edilmişken en düşük puan ortancası ise 3,38 ile doktora eğitim düzeyinde elde edilmiştir (Tablo 8). Lisans eğitim düzeyine sahip ziyaretçilerin frekans dağılımı diğer gruplara göre yüksek olmasına rağmen Tarihi Alana yönelik bilgi, görüş ve farkındalıklarına anlamlı bir etkiye bulunmamıştır. Yine de bu gruptaki ziyaretçilerin yasal düzenlemeler ve kanunlar ile ilgili maddelere verdikleri yanıtların diğer gruplara nazaran olumlu olduğu gözlemler arasındadır.

Tablo 8

Ziyaretçilerin Tarihi Alanda Uygulanan Koruma Statülerine Yönelik Bilgi, Görüş ve Farkındalık Düzeylerinin Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması

Eğitim Durumu	N	Medyan	Minimum - Maksimum	Sd	χ^2	p*
İlkokul	22	3,53	2,58 - 4,54			
Ortaokul	26	3,65	3 - 4,73			
Lise	91	3,80	2,54 - 4,77			
Lisans	191	3,61	2,42 - 4,96	6	7,40	0,28
Yüksek lisans	59	3,65	2,69 - 4,81			
Doktora	6	3,38	2,96 - 4			
Diğer	5	3,69	2,62 - 4,88			

χ^2 : Kruskal Wallis test istatistiği, Sd: Serbestlik derecesi, *p<0,05 düzeyinde anlamsızdır.

3.3.4. Aylık Gelir Değişkenine Göre

Tablo 9'daki sonuçlar incelendiğinde araştırmaya katılan ziyaretçilerin aylık gelir durumlarının, Tarihi Alanda uygulanan koruma statülerine yönelik bilgi, görüş ve farkındalık düzeyleri puan ortalamaları açısından anlamlı farklılaşma gösterdiği anlaşılmaktadır (p=0,008). Gelir düzeyi grupları arasında anlamlı farklılıklar dikkate alındığında anlamlı farklılık gösteren ziyaretçiler ise aylık geliri 10.001-15.000 TL arasında olan ziyaretçilerdir. Bunu, aylık geliri 1.000-5.000 TL arasında olan ziyaretçiler takip etmektedir (Tablo 9).

Tablo 9

Ziyaretçilerin Tarihi Alanda Uygulanan Koruma Statülerine Yönelik Bilgi, Görüş ve Farkındalık Düzeylerinin Aylık Gelire Göre Karşılaştırılması

Aylık Gelir	N	$\bar{X}$	Ss	Var K.	KT	Sd	KO	F	p*	Anlamlı Fark
1000-5000 TL	26	3,47 ^a	0,45	G. Arası	3,645	4	0,911	3,499	0,008	15.001-20.000 TL, 5.001-10.000 TL, 10.001-15.000 TL
5.001-10.000 TL	61	3,70 ^{bc}	0,55	G. İçi	102,846	395	0,260			
10.001-15.000 TL	102	3,77 ^c	0,50	Top.	106,490	399				20.001 TL ve üzeri

15.001- 139 3,70^{bc} 0,48
20.000
TL

20.001 72 3,53^{ab} 0,55
TL ve
üzeri

*p<0.05 düzeyinde anlamlıdır, a-c: Aynı harfe sahip gelir seviyeleri arasında bir fark yoktur, F: Varyans analizi test istatistiği, KT: Kareler Toplamı, Sd: Serbestlik derecesi, KO: Kareler ortalaması

Aylık gelir düzeyleri arasında farklılaşmayı detaylı incelemek için Duncan çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Yapılan bu testle anlamlı farklılık aylık geliri 1.000-5.000 TL ile 15.001-20.000 TL, 5.001-10.000 TL, 10.001-15.000 TL olan ziyaretçiler arasında ve 10.001-15.000 TL ile 20.001 TL ve üzerinde olanlar arasında bulunmuştur. Aylık geliri 1.000-5.000 TL olan ziyaretçilerin ortalamalarının ($\bar{X}=3,47$), aylık geliri 15.001-20.000 TL ($\bar{X}=3,70$), 5.001-10.000 TL ($\bar{X}=3,70$), 10.001-15.000 TL ($\bar{X}=3,77$) olan ziyaretçilerin ortalamalarından düşük olduğu görülmektedir. 10.001-15.000 TL ($\bar{X}=3,77$) aylık geliri olan ziyaretçilerin ortalamasının ise 20.001 TL ve üzeri ($\bar{X}=3,53$) olan ziyaretçilerin ortalamalarından yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 9). Bu farklılığa göre aylık geliri hem en düşük hem de en yüksek ziyaretçi gruplarının Tarihi Alana yönelik bilgi, görüş ve farkındalıklarının diğer gruplara göre daha az olumlu olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle; ortalama bir gelir seviyesine sahip olan ziyaretçilerin alana daha çok ilgi duyduğu, görmek istediği ve bunun neticesinde farkındalığının olumlu yönde ilerlediği ve geliştiği söylenebilir.

3.3.5. Ziyaret Sayısı Değişkenine Göre

Araştırmaya katılan ziyaretçilerden Tarihi Alana ziyaret sayısına göre oluşturulan grupların, Tarihi Alanda uygulanan koruma statülerine yönelik bilgi, görüş ve farkındalık düzeyleri, puan ortalamalarına göre anlamlı farklılaşma gösterdiği anlaşılmaktadır (p=0,001). Ziyaret sayısı ortalamaları arasındaki farklar dikkate alındığında farklılığa ziyaret sayısı 4 ve üzeri defa olan katılımcılar neden olmaktadır (Tablo 10).

Ziyaret sayısı arasında farklılaşmayı detaylı incelemek için Duncan çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Yapılan bu testle anlamlı farklılık ziyaret sayısı 2 defa ($\bar{X}=3,53$) ile 4 ve üzeri defa ($\bar{X}=3,77$) olan ziyaretçiler arasında bulunmuştur. Bir diğer anlamlı farklılık ise ziyaret sayısı 3 defa ($\bar{X}=3,57$) ile 4 ve üzeri defa ($\bar{X}=3,77$) olan ziyaretçiler arasında bulunmuştur. Bu durum Tarihi Alana ziyaret sayısı arttıkça yeni koruma statülerine ilişkin ziyaretçilerin bilgi, görüş ve farkındalığının da arttığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bununla birlikte ziyaret sayısı 1 defa olan ziyaretçilerin ortalamalarının nispeten yüksek çıkması Tarihi Alanı ilk defa ziyaret etmelerinin yarattığı merak ve son dönemde yapılan düzenlemelerin iyi tanıtılmasının yanıtların olumlu yönde bulunmasına neden olmuştur.

Tablo 10

Tarihi Alanda Uygulanan Koruma Statülerine Yönelik Ziyaretçilerin Bilgi, Görüş ve Farkındalık Düzeylerinin Ziyaret Sayısına Göre Karşılaştırılması

Ziyaret Sayısı	N	$\bar{X}$	Ss	Var K.	KT	sd	KO	F	p*	Anlamlı Fark
1 defa	93	3,65 ^{ab}	0,53	G. Arası	4,116	3	1,372	5,307	0,001	
2 defa	79	3,53 ^a	0,49	G. İçi	102,374	396	0,259			
3 defa	53	3,57 ^a	0,47	Toplam	106,490	399				

*p<0.05 düzeyinde anlamlıdır, a-b: Aynı harfe sahip ziyaret sayıları arasında bir fark yoktur, F: Varyans analizi test istatistiği, KT: Kareler Toplamı, Sd: Serbestlik derecesi, KO: Kareler ortalaması

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada 1973 yılından günümüze Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nda değişen koruma statülerini çeşitli değişkenler açısından inceleyebilmek amacıyla ziyaretçilerin görüşlerine başvurulmuştur. Çalışma kapsamında Gelibolu Tarihi Alanı'nı ziyarete gelen 400 ziyaretçinin bilgi, görüş ve farkındalık düzeylerini belirlemek amacıyla hazırlanan anket uygulanmıştır. Elde edilen bulgular daha önce konuyla alakalı yapılmış olan çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır.

Yaşar ve Şeremet (2008)'in çalışmasında; ziyaretçilerin milli parkı ziyaret etme sıklığına göre oluşturulan gruplar arasında bilgi ve bilinç açısından önemli bir sonuç ortaya konulmuştur. Ziyaretçilerin milli parkı ziyaret etme sıklıkları arttıkça, milli parka ilişkin bilgi, bilinç ve sorumluluk açısından kazanımların arttığı ortaya çıkmıştır. Bu çalışma sonuçlarının yapmış olduğumuz araştırma sonuçları ile benzer bulgular taşıdığı görülmektedir. Buna göre çalışmamızda ziyaretçilerin Tarihi Alana yönelik ziyaret sayısı arttıkça Tarihi Alana ilişkin bilgi, görüş ve farkındalık düzeylerinin de arttığı bulgusu ile Yaşar ve Şeremet (2008)'in bulguları örtüşmektedir.

Demirbulat vd. (2015)'nin çalışmalarında; Bursa'nın somut kültürel varlıklarına yönelik öğrencilerin farkındalık düzeylerini belirlemeyi amaçlamış ve elde edilen verilere göre öğrencilerin farkındalık düzeylerinin yüksek, algı ve tutumlarının ise olumlu olduğunu saptamışlardır. Bu çalışmada “Tarihi savaş alanlarının korunması gerektiğini düşünüyorum” ifadesine yüksek düzeyde katılım olduğu tespit edilmiştir. Araştırmamızda ise “Doğal, tarihi ve kültürel değerlerin “Milli Park” statüsüyle yeterince korunduğunu düşünüyorum”, “Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı koruma statüsünün alanın doğal, arkeolojik, tarihi ve askeri varlıklarını en iyi şekilde koruyacağına ve gelecek nesillere aktaracağını düşünmekteyim” ifadelerine yüksek düzeyde katılım olduğu tespit edilmiştir. Araştırmamız sonuçlarının sözü edilen araştırma bulgularıyla örtüştüğü anlaşılmaktadır.

Keçe (2015)'nin çalışmasında; Ankara ilindeki tarihi ve kültürel değerlere ilişkin öğrencilerin farkındalık düzeyleri incelenmiştir. Çalışmada kültürel değerlere karşı farkındalığın cinsiyete göre normal bir dağılım gösterdiği ve cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Keçe (2015)'in elde ettiği sonuçlar ile araştırmamız sonuçlarının cinsiyet değişkeni açısından benzer özellikler taşıdığı ve bulgularımızı destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Cihangir ve Köksal (2019)'ın çalışmalarında; Osmaniye yöresinin kültürel değerlerinin bilinirliğini, bu değerlerin sürdürülebilir kullanımını ve bu değerlere karşı öğrencilerin farkındalık düzeylerini belirlemişlerdir. Çalışma sonucunda öğrencilerin yeterli düzeyde farkındalığa erişemediklerini tespit edilmiştir. Yeteri kadar değerleri ziyaret etmedikleri ve bundan ötürü bilgi eksikliklerinin olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmamızda ise Tarihi Alanı ilk kez ziyarete gelen kişilerin Tarihi Alan ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığı ve yeterli düzeyde farkındalığa erişmediği bulgusuyla Cihangir ve Köksal (2019)'un bulgusu örtüşmektedir.

Berber ve Somuncu (2018)'nin çalışmalarında; ziyaretçilere anket uygulanarak ziyaretçilerin tarihi milli parka dair farkındalık düzeyleri ölçülmüştür. Ziyaretçilerin büyük bir bölümü Sakarya Meydan Muharebesi Tarihi Milli Parkı'nın yeterince tanıtılmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Çalışmamızda ise Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nın hem milli park olduğu dönemde hem de yeni koruma statüsüyle yeterince tanıtıldığı sonucuna varılmıştır. Bu yönüyle araştırmamız bu

çalışmanın bulgusu ile farklılık göstermektedir. Berber ve Somuncu'nun araştırmasında ankete katılan ziyaretçilerin büyük bir bölümünün de Millî Park'taki planlama, düzenleme, bilgilendirme gibi konulardan memnun kaldıkları görülmektedir. Çalışmamızda ise yeni koruma statüsüyle birlikte Tarihi Alanın değerlerinin korunmasına yönelik çalışmaların yeterli bulunduğu ve ziyaretçilere yeterli hizmeti verdiği bulgusuyla Berber ve Somuncu (2018)'in bulgusu örtüşmektedir.

Yeşildağ (2020)'in doktora tezinde; destinasyon imajı ölçeğinde yer alan bakım ve entegrasyon boyutunu en iyi açıklayan ifade “Temizliği iyi yapılan bir yerdir” ifadesidir. Bununla birlikte ziyaretçiler, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nda gerçekleştirilen bakım ve geliştirme çalışmalarını olumlu ve yerinde bulduklarını ifade etmişlerdir. Çalışmamızda ise Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı yeni koruma statüsünün Tarihi Alan ziyaretçilerine yeterli hizmeti verdiği bulgusuyla Yeşildağ (2020)'in bulgusu örtüşmektedir.

Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı, 1915 yılında Çanakkale Savaşları'nın cereyan ettiği dünya tarihini değiştiren büyük kahramanlıkların sergilendiği, önemli bir muharebe alanıdır. Doğal, tarihi, arkeolojik ve askeri varlıkları ile önem arz eden Tarihi Alanın korunması, yönetimi, tanıtılması, iyileştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması için koruma statülerinin değiştirilmesine ihtiyaç doğmuştur. Bu bağlamda Tarihi Alan, 1973 yılında Milli Park ilan edilmiş, 2000 ve 2014 yıllarında yapılan yasal düzenlemeler ile yeni bir koruma ve alan yönetimi anlayışına sahip olmuştur.

Araştırma sonucunda elde edilen verilere göre ziyaretçilerin Tarihi Alanda uygulanan koruma statülerine yönelik bilgi, görüş ve farkındalık düzeylerinin 3,67 ortalamaoya sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu düzey “Yüksek” olarak ifade edilmektedir. Bu doğrultuda ziyaretçilerin Tarihi Alanda uygulanan koruma statülerine yönelik bilgi, görüş ve farkındalık düzeylerinin yeterli seviyede olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Maddelerle ilgili ortalamar incelenğinde ziyaretçilerin farkındalıklarının “**Kesinlikle Katlıyorum**” düzeyinde olduğu 4 adet maddeye rastlanmıştır. Bunlar; “Doğal, tarihi ve kültürel varlıkların zenginlik kaynağı olduğunu düşünüyorum”, “Tarihi Alanda bulunan ziyaret noktalarının şehitlerimizi hatırlatan ve yücelten önemli simgeler olduğunu düşünüyorum”, “Tarihi Alanda bulunan “Çanakkale Şehitler Abidesi”nin en çok heyecanlandığım ziyaret noktası olduğunu düşünüyorum” ve “Tarihi Alanı ziyarete gelen her ziyaretçinin Çanakkale Destanı Tanıtım Merkezini mutlaka ziyaret etmesi gerektiğini düşünüyorum” maddeleri oluşturmaktadır. Ziyaretçilerin farkındalıklarının “**Katlıyorum**” düzeyinde olduğu maddelerin bazıları şunlardır: “Doğal, tarihi ve kültürel değerlerin “Milli Park” statüsüyle yeterince korunduğunu düşünüyorum”, “Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı koruma statüsünün alanın doğal, arkeolojik, tarihi ve askeri varlıklarını yeterince korunduğunu düşünmekteyim”, “Alan kılavuzlarının Tarihi Alan hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünüyorum”, “Tarihi Alanda uygulanan yeni koruma yaklaşımının benzer diğer alanlar için model oluşturacağını düşünüyorum”, “Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı koruma statüsünün tarihi alanın bir cazibe merkezi olmasına yeterli katkı sağladığını düşünüyorum”, “Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı koruma statüsünün Milli Park olduğu döneme nazaran tarihi alan sorunlarının çözümünü hızlandırdığını düşünüyorum”, “Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı koruma statüsünün Milli Park olduğu döneme nazaran tarihi alanın bütçe, ekipman ve personel bakımından daha fazla imkana kavuşmasına imkan tanıdığını düşünüyorum” ve “Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı çalışmaları arasında yer alan Gelibolu Tarihi Sualtı Parkı'nın dalış turizmine açılmasını doğru ve yerinde bir karar olduğunu düşünüyorum” olduğu tespit edilmiştir.

Ziyaretçilerin bilgi düzeylerinin “**Orta**” düzeyde olduğu maddelerin ise “Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanına özel 1973'ten günümüze yapılan yasal düzenlemeler hakkında bilgi sahibiyim”, “Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığının kurulmasına dair Kanun (2014 tarih ve 6546 sayılı) hakkında bilgi sahibiyim”, “Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı yeni koruma statüsünün içeriği hakkında bilgiye sahibiyim”, “2000 tarih 4533 sayılı Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı

Kanunu hakkında bilgi sahibiyim”, “Tarihi Alanda Mustafa Kemal Yürüyüş Yolu ve Arıburnu Cephesi Yürüyüş Güzergahı adlarıyla bilinen yürüyüş yolları hakkında bilgi sahibiyim” ve “Tarihi Alandaki doğal, tarihi ve kültürel değerlerin değişen koruma statüleriyle yeterince korunduğunu düşünmüyorum” olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte ziyaretçilerin farkındalıklarının çok düşük düzeyde olduğu maddeler bulunmamaktadır.

Tarihi Alanın doğal, tarihi, kültürel ve askeri değerlerinin korunması ile ilgili ziyaretçilerin farkındalık düzeylerinin belirlenmesi hususunda değişkenlerin (eğitim durumu, aylık gelir ve ziyaret sayısı) anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı incelendiğinde, hem varyans analizi (One-way ANOVA) hem de scheffe testine göre anlamlı farklılaşmanın olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak yaş düzeyine göre incelendiğinde varyans analizinde anlamlı farklılığa ulaşılmış ancak scheffe testine göre anlamlı farklılığa ulaşılamamıştır.

Tarihi Alanın doğal, tarihi, arkeolojik ve askeri değerlerinin korunması ile ilgili ankete katılan ziyaretçilerin bilgi, görüş ve farkındalık düzeylerinin t-testine göre anlamlı farklılıkları incelendiğinde, her iki cinsiyet grubunda bulunan kişilerin, maddelere verdikleri yanıt ortalamalarının birbirine yakın olması, ziyaretçilerin Tarihi Alanda değişen koruma statülerine yönelik düşüncelerinin birbirlerine yakın olduklarını göstermektedir. Böylece cinsiyetin, kişilerin Tarihi alana yönelik bilgi, görüş ve farkındalık durumları üzerinde bir etkiye sahip olmadığı izlenimi edinilmektedir.

Araştırma sonuçları incelendiğinde yaş seviyesine göre oluşturulan ziyaretçi gruplarının farkındalık düzeylerine bakıldığında ileri yaş seviyesindeki ziyaretçilerin, düşük yaş seviyesine sahip ziyaretçilere göre farkındalıklarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Tarihi Alanın yeni koruma statüsü ve Kanunu hakkında bilgi sahibi olma durumuna olumlu yanıtlar verilmesinin nedeni bu yaş grubundaki ziyaretçilerin çoğunun emekli kişiler olması ve Tarihi Alan hakkında belirli bir bilince ve farkındalığa sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir anlamlı fark ise 18-21 yaş grubundaki ziyaretçiler ile diğer gruplar arasında olmuştur. 18-21 yaş grubundaki ziyaretçilerin farkındalığının diğer gruplara göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre 18-21 yaş grubundaki ziyaretçilerin “2000 tarih 4533 sayılı Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Kanunu” hakkında bilgi sahibi olma durumuna olumlu yanıtlar vermesinin nedeni Tarihi Alanı ziyaret etmeden önce bilgi edinmede daha duyarlı davranmaları ve ortaöğretimde milli park kavramını ilgili derslerde sıklıkla kullanmalarıdır.

Araştırma sonuçları incelendiğinde; Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı yeni koruma statüsünün bilinmesi, alanın tanınırlığını arttırması ve yeterli hizmeti vermesi hususunda eğitim seviyesi düşük olan ziyaretçilerin daha olumlu yanıtlar verdikleri tespit edilmiştir. Nitekim yüksek eğitimli kişilerin (lisans, yüksek lisans) Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı’nı korumaya yönelik kanunlar hakkındaki bilgiye sahip olduğu ancak yeni koruma statüsünün çalışmalarını yeterli bulmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tarihi Alan ziyaretçilerinden, farklı gelir düzeylerine göre oluşturulan grupların anket sorularına verdikleri yanıtlara göre, gruplar arasında anlamlı farklılaşmanın olduğu görülmüştür. Ziyaretçilerin ekonomik gelirleri arttıkça maddelere verdikleri yanıtlar da genel itibarıyla olumludur. Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı koruma statüsünün alanın doğal, arkeolojik, tarihi ve askeri varlıklarını yeterince koruyup koruyamadığını ölçen maddede gelir seviyesi yüksek olan ziyaretçiler, gelir seviyesi düşük olan ziyaretçilere nazaran daha olumlu yanıtlar vermişlerdir. Diğer bir anlamlı farklılaşma Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı koruma statüsünün milli park ziyaretçilerine yeterli hizmeti verip vermemesi maddesinde gelir seviyesi orta düzey olan ziyaretçiler, gelir seviyesi yüksek olan ziyaretçilere göre farkındalıklarının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre ortalama bir gelir seviyesine sahip olan ziyaretçilerin “Milli Park” koruma statüsünün ziyaretçilere yeterli hizmeti verdiğini, bunun neticesinde farkındalığının olumlu yönde ilerlediği ve geliştiği söylenebilir.

Ziyaretçilerin görüşleri üzerinde etkili olduğu düşünülen diğer bir değişken ise, ziyaretçilerin Tarihi Alanı ziyaret etme sayılarıdır. Buna göre Tarihi Alanı ziyaret etme sayısı fazla olan ziyaretçilerin, ziyaret etme sayısı az olan ziyaretçilere göre farkındalığının yüksek olduğu görülmüştür. Buna göre, ziyaretçilerin Tarihi Alanı ziyaret etme sayıları arttıkça, Tarihi Alana ilişkin bilgi, görüş ve farkındalık düzeylerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada kullanılan ankette yer alan maddelere ilişkin ziyaretçilerin farkındalık düzeylerinin “Katılıyorum” ile “Yüksek” düzeyde olduğu görülmüştür. Buna göre ziyaretçilerin Tarihi Alanın hem “Milli Park” dönemi koruma statüsünün hem de Alan Başkanlığı kurulduktan sonra uygulanan yeni koruma statüsünün Tarihi Alanda yer alan doğal, arkeolojik, tarihi ve askeri varlıkları yeterince koruduğu, alanın uluslararası tanınırlığını yeterince sağladığı, ziyaretçilere yeterli hizmetin verildiği, alanın bir cazibe merkezi olmasına oldukça katkı sağladığı yönündeki görüş ve farkındalıkları genel itibarıyla olumlu düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır. Maddelerin ortalamaları incelendiğinde ziyaretçilerin Milli Park dönemi koruma statüsüne nazaran Tarihi Alan koruma statüsünün geçtiği maddelere daha “yüksek” düzeyde olumlu cevaplar verdiği ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın bu bölümünde Tarihi Alanın doğal, tarihi, arkeolojik ve askeri değerlerine yönelik farkındalığı arttırabilmek ve sürdürülebilirliği tesis etmek için getirilen öneriler şunlardır:

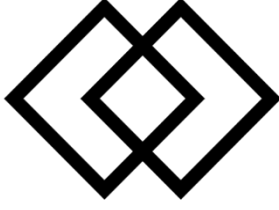
- 1) Ziyaretçilerin Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı’nın doğal, arkeolojik, tarihi ve askeri değerleri yanında koruma statüleri ve yasal düzenlemeler konusunda Alan Başkanlığınca daha fazla bilgilendirilmesi gerektiği önerilmektedir.
- 2) Tarihi Alana yılın belirli gün ve haftalarında ziyaretçi yoğunluğu gerçekleşmektedir. Bu durum çevre sorunlarına (çevre kirliliği, gürültü kirliliği, trafik yoğunluğu) neden olmakta ve bilinçsiz ziyaretçilerden dolayı değerler zarar görmektedir. Bu hususta Tarihi Alanın taşıyabileceği ziyaretçi kapasitesi belirlenerek ziyaretlerin bütün bir yıla yayılması ve değerlere zarar verenlerin bu alanlara erişimlerinin kısıtlanması önerilmektedir.
- 3) Tarihi Alanın uluslararası platformda tanınırlığı çeşitli etkinlik, haber kanalı, tanıtım fuarı, festival, yabancı dergi ve gazeteler aracılığıyla yapılabilir. ÇATAB ile aynı statüye sahip veya benzer savaş alanlarında çalışan kurum ve kuruluşlar ile iletişime geçilerek projeler geliştirilebilir. Bununla ilgili uzman değişimi yapılarak karşılıklı deneyimlerinden faydalanılabilir. Böylece uzun vadede yabancı ziyaretçi sayısı daha da artacaktır.
- 4) Tarihi Alan sınırları içerisinde yönlendirme tabelalarının yetersiz olması, otoparkların sınırlı olması kaynaklı sorunlar yaşanmaktadır. Yolların darlığı göz önünde bulundurularak araç yoğunluğunu önlemek ve sirkülasyonu sağlamak adına ziyaretçi yoğunluğunun belirli aylarda toplanmasının önüne geçecek uygulamalara geçilmelidir.
- 5) Tur otobüsleri Tarihi Alana dağınık ve düzensiz bir şekilde ziyaret gerçekleştirmektedir. Özellikle tur şirketleri için ziyaret noktalarına girişlerin randevulu sistemle ayarlanması yoğunluğu azaltabileceği düşünüldüğünde randevulu sisteme geçiş hızlandırılmalıdır.
- 6) Tarihi Alanda yaşayan yöre halkına tarihi, arkeolojik ve askeri değerlerin korunmasına yönelik çalışmalar ve orman yangını riskine karşı farkındalık programları yürütülmelidir. Arazilerinde buldukları savaş objelerini Alan Başkanlığına teslim edilmesi hususunda bilinçlendirilmelidir.
- 7) Tarihi Alanda bulunan savaş kalıntıları, karargahlar, bonetler, anıtlar ve kitabelerin özgün yapısı korunarak restore edilmesi ilgili koruma ilkeleri çerçevesinde yapılmalıdır.
- 8) Çeşitli ziyaret noktalarına engelli vatandaşlar giriş yapmakta sorun yaşamaktadır. Engelli rampaları oluşturularak ziyaret noktalarına erişimleri kolaylaştırılmalıdır. Yine bisiklet yollarının hayata geçmesiyle farklı hedef kitlelerine ulaşarak ziyaretçi profili çeşitlendirilebilir.

- 9) Tarihi Alanı ziyaret eden toplam ziyaretçi sayısının tespitine yönelik çalışmalara hız verilerek ziyaretçi profilleri ve bunların beklentileri belirlenmelidir. Bu anlamda ÇOMÜ ile iş birliğine gidilmelidir.
- 10) Tarihi Alanın zamansal yoğunluk haritası çıkarılarak, alt yörelerinin taşıma kapasitesinin belirlenmesi için bir proje yürütülmelidir.
- 11) Ziyaretçi yoğunluğunun Tarihi Alanın kuzeyine kaydırılması adına bu alanlarda daha butik içeriklerle turizm aktiviteleri çeşitlendirilebilir. Bunun için kırsal mimari, sualtı sporları, tarihi yürüyüş rotaları (Şarapnel Vadisi, Mustafa Kemal Yolu vb.) oluşturulmalıdır.
- 12) Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nda yaşayan alan sakinlerinin (yerel halk) Tarihi Alanda yer alan doğal, tarihi, arkeolojik ve askeri değerlerin korunmasına yönelik değişen koruma statülerine ilişkin farkındalık ve memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi hususunda benzer çalışmalar yapılması yoluna gidilmelidir.
- 13) Gelibolu Tarihi Su Altı Parkı'nda savaş batıkları yabancı ziyaretçilerin oldukça ilgisini çekmektedir. Dalışların artması ve çeşitlenmesiyle birlikte uluslararası tanınırlık daha da ön plana çıkacaktır. Ras Muhammed Milli Parkı (Mısır) ve Büyük Set Resifi Deniz Parkı (Avustralya) dalış turizmi tecrübelerinden yararlanılması yoluna gidilmelidir.

5. Kaynakça

- Bademli, R. (2005). *Doğal, tarihi ve kültürel değerlerin korunması*. ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Berber, A., & Somuncu, M. (2018). Sakarya Meydan Muharebesi Tarihi Milli Parkı'nın korunan alan yönetiminin değerlendirilmesi, *TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 83-102).
- Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı (ÇATAB). (2016). *ÇATAB 2016-2020 Stratejik Planı*. <https://catab.ktb.gov.tr/Eklenti/50049,2016-2020-stratejik-planpdf.pdf?0> [Erişim Tarihi:01.11.2024]
- ÇATAB. (2017a). *Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan planları ve alan yönetim planı araştırma, sentez ve analiz raporları (giriş)*. Modül Planlama Harita İnşaat ve Ticaret Ltd. Şti.
- ÇATAB. (2017b). *Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı yönetim planı*. Modül Planlama Harita İnşaat ve Ticaret Ltd. Şti.
- ÇATAB. (2017c). *Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan planları: Araştırma, analiz, sentez ve değerlendirme raporu (yönetimsel yapı analizleri)*. Modül Planlama Harita İnşaat ve Ticaret Ltd. Şti.
- Cihangir, M., & Köksal, S. (2019). Gençliğin kültürel miras algısı: Osmaniye yöresi için ankete dayalı değerlendirme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 266-277.
- Dağlı, D. (2024). *1973 yılından günümüze Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nda değişen koruma statülerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Tez No. 856055) [Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Doğaner, S. (2003). Miras turizminin coğrafi kaynakları ve korunması. *Coğrafi Çevre Koruma Turizm Sempozyumu Bildiri kitabı* (ss.1-8).

- Doğaner, S. (2006). Savaş ve turizm: Troya ve Gelibolu savaş alanları. *Türk Coğrafya Dergisi*, (46), 1-21. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/198513> [Erişim Tarihi:17.02.2025]
- Doğaner, S. (2013). *Türkiye kültür turizmi*. Doğu.
- Dikyar, A. (2019). *Gelibolu Tarihi Alanı turizm bilgi sistemi ve veri tabanının oluşturulması* (Tez No. 597948) [Yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Demirbulat, Ö. G., Saatçı, G., & Avcıkurt, C. (2015). Bursa'nın somut kültürel varlıklarına yönelik öğrencilerin algıları: Harmancık MYO örneği. *Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 6(12), 62-86.
- Ekinci, O. (2007). Kültürel miras imar ve belediyelerimiz. Mengi, A (Ed.). *Kent ve planlama geçmişi korumak geleceği tasarlamak*. içinde (ss. 31-38). İmge.
- Erbey, D. (2018). Tarihi, kültürel ve doğal değerlerin korunması ve yönetiminde yeni bir yaklaşım: Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı. *Planlama*, 28(3), 281-300. <http://dx.doi/10.14744/planlama.2018.40469>
- Görgülü, Z. (2007). Kültürel mirasımızın korunması üzerine bir kez daha düşünürken. Mengi, A. (Ed.). *Kent ve planlama geçmişi korumak geleceği tasarlamak* içinde (ss. 39-45). İmge.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar ilkeler teknikler* (31. baskı). Nobel Akademik.
- Keçe, M. (2015). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Ankara'nın tarihi ve kültürel turizm değerlerine yönelik ilgi ve farkındalıkları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 131-149.
- Keskinok, H. Ç. (2006). Kültürel ve doğal değerlerin korunmasında koruma-gelişme ikilemi. *Bilim ve Ütopya*, (144), 34-38.
- Levent, Y. S. (2011). Kültür mirasına ilişkin koruma politikaları ve uygulamalarında kamu yararı ilkesi. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, (11), 115-132.
- Özdamar, K. (2003). *Modern bilimsel araştırma yöntemleri*. Kaan.
- Özdamar, K. (2004). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi 1* (5. baskı). Kaan.
- Özbek, O. (2008). Gelibolu Yarımadası güneyindeki bazı höyüklerin son araştırmalar ışığında yeniden değerlendirilmesi. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, (127), 1-14.
- Tekin, H. (1991). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Yargı.
- Yaşar, O. (2001). Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı (Barış Parkı), yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri. *Türk Coğrafya Dergisi*, (36), 171-201. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/198600>
- Yaşar, O., & Şeremet, M. (2008). Türkiye'de milli park eğitimi ve milli park eğitimine ilişkin bir araştırma: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5), 910-942.
- Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Detay.
- Yeşildağ, B. (2020). *Savaş alanlarında algılanan hizmet kalitesi, destinasyon imajı ve davranışsal niyetler ilişkisi: Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı örneği* (Tez No. 647144) [Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

SOSYODEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER, AFET HAZIR BULUNUŞLUĞU VE AFET OKURYAZARLIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Meral ÖZTÜRK* - Sena TÜRK** - Furkan ARI*** - Sümeyye Bahar AKGÜL**** - Rabia Aleyna YILDIRIM*****

Öz

Afetler sosyal hizmet mesleğinin önemli konu alanlarından birisi olup afet öncesi afetlere hazırlık ve afet okuryazarlığının yükseltilmesinde sosyal hizmet uzmanları önemli görevler üstlenmektedir. Bu önemden yola çıkarak bu araştırma cinsiyet, eğitim durumu ve afete doğrudan maruz kalıp kalmama durumuna göre afet hazır bulunuşluğu ve afet okuryazarlığının farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektedir. Ayrıca araştırmada afet hazır bulunuşluğu ile afet okuryazarlığı arasındaki ilişki analiz edilmiş, bulgular sosyal hizmet perspektifiyle yorumlanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmaya 282'si (%71,2) kadın ve 114'ü (%28,8) erkek olmak üzere 396 kişi katılmıştır. 18-62 yaş aralığındaki katılımcıların yaş ortalaması 27,05±8,74'tir. Araştırma kapsamında veriler Kişisel Bilgi Formu, Afet Hazır Bulunuşluk Ölçeği ve Afet Okuryazarlık Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde bağımsız örneklem t-testi ve basit doğrusal regresyon analizleri uygulanmıştır. Bulgular katılımcıların orta düzeyde afet hazır bulunuşluğu ve afet okuryazarlığına sahip olduğunu göstermektedir. Afet hazır bulunuşluğu sosyodemografik faktörler açısından farklılaşmazken; kadınların ve üniversite mezunlarının afet okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Afet okuryazarlığı afete maruz kalıp kalmama durumuna göre farklılaşmamaktadır. Son olarak afet okuryazarlığı afet hazır bulunuşluk düzeyini pozitif yönde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Afet, Afet hazır bulunuşluğu, Afet okuryazarlığı, Sosyal hizmet.

The Relationship Between Socio-Demographic Variables, Disaster Preparedness and Disaster Literacy

Abstract

Disasters are one of the key areas of the social work profession, and social work professionals play an essential role in disaster preparedness and increasing disaster literacy before disasters occur. The present study examines whether disaster preparedness and disaster literacy differ according to gender, educational level, and direct exposure to disasters. Additionally, the relationship between disaster preparedness and disaster literacy is analysed, and the findings are interpreted from a social work perspective. To achieve the aim of the study, a survey model was used. A total of 396 participants, including 282 women (71.2%) and 114 men (28.8%), took part in the study. The ages of the participants ranged from 18 to 62, with a mean age of 27.05±8.74 years. Data were collected using a Demographic Information Form, Disaster Preparedness Scale, and Disaster Literacy Scale. Independent sample t-tests and simple linear regression analyses were applied to analyse the data, with the findings indicating that the participants exhibited an intermediate level of disaster preparedness and disaster literacy. While disaster preparedness did not differ according to sociodemographic factors, it was found that women and university graduates had higher levels of disaster literacy. Disaster literacy did not vary according to the participants' exposure to disasters, and finally, disaster literacy positively influenced disaster preparedness.

Keywords: Disaster, Disaster preparedness, Disaster literacy, Social work.

* Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Toplumsal Gelişme ve Sosyal Politika Anabilim Dalı, mrozturk@cumhuriyet.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7570-5361>

** Sosyal Hizmet Uzmanı, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, shu.senakaya@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-3630-9045>

*** Dr.Öğr.Üyesi Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Birey ve Toplum Sorunları Anabilim Dalı, furkanari@cumhuriyet.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3021-6668>.

**** Sosyal Hizmet Uzmanı, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, shu.baharakgul@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0004-6159-1868>

***** Sosyal Hizmet Uzmanı, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, alyay1017@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0007-6213-0635>

1. Giriş

Afetler insanlık tarihinin başlangıcından bu yana toplumları etkisi altına alan doğal kaynaklı (deprem, sel, tsunami, çığ, kuraklık, heyelan vs.), insan kaynaklı (savaşlar, taşımacılık kazaları) ve teknoloji kaynaklı (terör saldırıları, biyolojik silahlar, nükleer sızıntılar, endüstriyel kazalar, ulaşım kazaları çevre kirliliği vs.) olaylardır (Kadioğlu, 2011; Uluğ, 2009). Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de toplumsal etkileri en fazla hissedilen afetler doğal kaynaklı afetlerdir. Zarara uğrayan yerleşim alanları ve etkilenen kişi sayısı baz alındığında sırasıyla deprem, sel, çığ ve orman yangınlarının en sık yaşanan doğal afetler olduğu görülmektedir (Altun, 2018; Kundak & Kadioğlu, 2011; Türk & Bilican-Gökkaya, 2023; Türk & Kaya, 2023). Özellikle dünyadaki en aktif deprem kuşaklarından biri olan Akdeniz-Alp-Himalaya deprem kuşağında yer alan Türkiye’de yüksek can ve mal kayıplarına neden olan pek çok deprem meydana gelmiştir. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı’nın yayınlamış olduğu rapora göre, 1900-2018 yılları arasında meydana gelen 200’den fazla orta ve büyük ölçekli depremlerde 100 binin üzerinde insan yaşamını yitirmiş ve yüzbinlerce bina ağır hasar görmüştür (T.C. İletişim Başkanlığı, 2019). Son olarak cumhuriyet tarihinin en yıkıcı depremi olarak kabul edilen 06.02.2023 tarihli Kahramanmaraş Pazarcık ilçe merkezli 7,7 ve Elbistan ilçe merkezli 7,6 şiddetindeki depremlerde de Adana, Adıyaman, Elâzığ, Gaziantep, Diyarbakır, Osmaniye, Hatay, Kilis, Malatya ve Şanlıurfa illeri başta olmak üzere pek çok kent ciddi şekilde etkilenmiştir (AFAD, 2023). Depremlerde 50 bin 783 kişi hayatını kaybetmiş, 12 bin 141 bina ve 66 bin 58 bağımsız bölüm yıkılmıştır (CNNTÜRK, 2023; Habertürk, 2023). Yaşanan büyük çaplı depremler sonrasında 15.03.2023 tarihinde Adıyaman ve Şanlıurfa’yı etkisi altına alan sel felaketi gerçekleşmiş ve 18 kişi hayatını kaybederken yaklaşık 3 bin bina, iş yeri ve araç hasar görmüştür (DHA, 2023). Afetlerin etkileri yalnızca fiziksel kayıplarla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda sosyal, psikolojik ve ekonomik alanlarda da derin izler bırakmaktadır. Bu nedenle afetlere yönelik toplumsal farkındalık ve hazırlık düzeyinin artırılması; afet öncesi risk azaltma çalışmaları, afet anındaki müdahaleler ve afet sonrası iyileştirme süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Afetlerde yaşanan çok boyutlu kayıplara karşı hazırlıklı olmak, bireylerin yanında haneler, işletmeler, topluluklar, kamu/devlet kurumlarını da içermektedir (Arı, 2023; Wahle & Beatty, 1993). Her birim kendi içerisinde afete yönelik çeşitli hazırlıklarda bulunmaktadır. Afet hazır bulunuşluğu, en küçük birim olan aileden başlayarak işletmeler, topluluklar ve kamu kurumlarının organizasyon yapısına göre farklılık göstermektedir. Özellikle kamu kurumları afete hazırlık sürecinde, afet sonrasında meydana gelebilecek krizlerin yönetimine, yetki ve sorumlulukların belirlenmesine ve müdahale sürecinde gerekli olan kaynakların tespit edilmesine odaklanmaktadır. Bu kapsamda afetlere hazırlık süreci, eğitim ve tatbikat çalışmalarının yanı sıra teknik ve mali yardımların planlanmasını da kapsamaktadır (Tüfekçi, 2023). Afetlere hazırlıklı olmak, afetlere yönelik önceden hazırlık yapmak, etkilerini azaltmak için önlemler almak, afet sonrasında toplumun ihtiyaçlarını karşılamak ve etkili bir iyileşme sürecini başlatmak gibi basamakları içermektedir (Sutton & Tierney, 2006).

Demirdelen ve Çakıcı’nın (2021) da ifade ettiği üzere afetlerle baş edebilmek ve afet öncesi hazırlık sürecinde etkin bir rol oynayabilmek adına toplumların afetlere yönelik okuryazarlık seviyelerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Dünya genelinde yaşanan doğal afetlere bakıldığında, düşük eğitim seviyesine sahip geri kalmış ülkelerdeki afetlerin hasar düzeylerinin gelişmiş ülkelere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Nitekim Usta’nın (2023) 1900-2022 yılları arasında dünyada meydana gelen afetleri istatistiksel açıdan incelediği çalışmasında, gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde afetlerin daha yıkıcı etkiler meydana getirdiği belirtilmektedir. Dolayısıyla bireylerin yaşadıkları afetlerden kaynaklı travmalarının önüne geçebilmek, hızlıca yeni normale uyum sağlayarak kendi kendilerine yetebilecek konuma gelerek güçlenmelerine yardımcı olabilmek ve afet sonrası

hasarların en aza indirilebilmesi için toplumlarda afet okuryazarlığının geliştirilebilmesi gerekmektedir (Mufit vd., 2020). Afet okuryazarlığı, bireylerin bir afet karşısında afetin etkilerini hafifletme, afete hazırlanma, müdahale etme ve afetin yıkıcı etkilerinden kurtulabilmek amacıyla bilinçli karar verme, talimatları takip etme, afetle ilgili bilgileri okuma, anlama ve kullanma becerilerine sahip olma sürecini ifade etmektedir (Sørensen, 2012). Bu bağlamda afet okuryazarlığı hem afet öncesinde hem afet anında hem de afet sonrasında ihtiyaç duyulan yeteneklerle ilgilidir. Dolayısıyla afet okuryazarlığı; afet için gerekli yetenekler, temel beceri ve davranışların yanı sıra hazırlık ve zarar azaltma bilgisini geliştirerek toplumu afetlere karşı dirençli hale getirmeyi (Chu vd., 2018), afet riskini en aza indirebilmek için bireylerin ve toplumların afetler hakkında bilgi ve farkındalık kazanmasını amaçlamaktadır (Mufit vd., 2020). Afet okuryazarlığı üç temel boyuttan oluşmaktadır. *Afet hakkında bilgi edinme sürecini* içeren ilk boyutta genellikle temel ve basit seviyedeki bilgiler yer almaktadır. *Etkili afet müdahalesi için gerekli becerileri* konu alan ikinci boyut ise bu bilgilerin kişi tarafından kabul edilmesi ve özümsemesi anlamına gelmektedir. *Afete yönelik temel yeterlilik ve tutumları* kapsayan üçüncü boyut, edinilen ve benimsenen bu bilgilerin bireyin tutum ve davranışlarına dönüşmesi şeklinde açıklanabilir (Bloom, 1956; Sözcü & Aydınöz, 2019). Afet okuryazarı bir kişinin ise afetlerle yüzleşmek, çevresine örnek olmak ve bu tür durumlarda ideal davranışları sergileyebilmek adına gerekli bilgi ve tutuma sahip olması beklenmektedir (Sözcü & Aydınöz, 2019).

Görüldüğü üzere afet hazır bulunuşluğu ve afet okuryazarlığı bireylerin ve toplumların afetlere karşı dirençli hale gelmesini sağlayan önemli birer beceri ve farkındalık sürecidir. Her ne kadar bireyler kendi çabaları ve kamu kurumları ile afet hazır bulunuşluk ve afet okuryazarlık düzeylerini arttırmaya yönelik gayret içerisinde olsa dahi beklenmedik bir anda ortaya çıkan afetler bireylerin ve toplumların tüm sistemini alt üst etmektedir (Türk, 2022). Sosyal hizmet uzmanları, bu sürecin her aşamasında aktif rol oynayarak hem bireysel hem de toplumsal düzeyde afetlere karşı hazırlığı ve farkındalığı artırabilir (Aydemir & Öngören, 2023). Nitekim sosyal hizmet mesleği, bireylerin ve toplulukların refahını artırmayı ve kriz durumlarında destek sağlamayı amaçlayan temel bir disiplindir (Aydemir vd., 2024). Bu bağlamda afetlere hazırlık sürecinde sosyal hizmet disiplinin krize müdahale ve güçlendirme yaklaşımlarından yararlanılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca afete maruz kalan bireylerin hem maddi hem de manevi zorluklar yaşadıkları bilinmektedir. Afetler sonrasında özellikle bireylerin yeni normale hızlı bir şekilde uyum sağlayabilmeleri için güçlendirme perspektifi çerçevesinde organize edilen sosyal hizmet uygulamaları da önem arz etmektedir (Işıksan, 2021; Şahin, 2024). Güçlendirme kuramı, afete maruz kalan bireylerin yeni normale uyum sağlamalarına yönelik sahip oldukları güçlü yönlerinin ve potansiyellerinin farkına varmalarına yardımcı olarak bu güç ve potansiyellerini kullanmalarına yönelik kendilerini cesaretlendirerek kendi kendilerine yetecek duruma gelmelerini hedeflemektedir (Erbay, 2019). Yukarıda da belirtildiği gibi afetlerde sosyal hizmet uygulamalarında bir diğer önemli yaklaşım da krize müdahaledir. Afetlerde krize müdahale süreçleri sosyal hizmetin genelci yapısı ile gerçekleştirilmektedir. Afet sonrasında krize müdahale yaklaşımı mikro boyutta bireyden başlayarak makro boyutta ise topluma kadar uzanan bir süreç ile uygulanmaktadır. Afete maruz kalan bireylerin en kısa zamanda afet öncesindeki normal yaşantısına dönmesi amaçlanmaktadır. Afete maruz kalan bireylerin ve toplulukların afet sonrasında karşılaştıkları belirsizliklerle mücadele edebilmeleri için sosyal destek mekanizmalarının devreye sokularak baş etme stratejileri geliştirmelerine yönelik cesaretlendirmeleri gerekmektedir (Mavili-Aktaş, 2003).

Literatürde afet hazır bulunuşluk ve okuryazarlığının çeşitli değişkenlere göre farklılık gösterebildiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda afet okuryazarlığı ve cinsiyet (Bulut, 2023; Demirdelen, 2020; Sözcü & Aydınöz, 2019), eğitim düzeyi (Bulut, 2023) ve daha önce doğrudan afete maruz kalma (Sözcü & Aydınöz, 2019) arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Benzer şekilde afet hazır bulunuşluğu ve cinsiyet (Kadioğlu & Uncu, 2018; Tercan, 2022), eğitim düzeyi (Tercan, 2022; Ünal vd., 2022) ve daha önce doğrudan afete maruz kalma (Demirci, 2023; Malmin, 2021; Yıldız vd.,

2024) arasında da bir ilişkiyi saptayan çalışmalara da rastlanmaktadır. Araştırmalarda ayrıca afet okuryazarlığının afet hazır bulunuşluğu ile ilişkisi de ortaya konmuştur (Erkin-Geyiktepe, 2023; Güngör, 2023). Ancak bir afet ülkesi olmasına karşın Türkiye’de afet hazır bulunuşluğu (Ağahan & Demirbilek, 2023; Çiftçi-Baykal vd., 2023; Tercan, 2022; Tüfekçi, 2023; Türk vd., 2024) ve afet okuryazarlığı (Çelebi & Durmuş-Sarikahya, 2022; Demirdelen & Çakıcı, 2021;) ile ilgili çalışmalar yapılmış olmasına karşın bu iki değişkeni birlikte ele alan çalışmaların (Güngör, 2023) sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Öte yandan bu değişkenleri sosyal hizmet perspektifinden ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Literatürdeki bu boşluktan yola çıkarak bu çalışma 6 Şubat depremleri ve sel felaketi sonrasında bir afet ülkesi olduğu iyice anlaşılan Türkiye’de afet hazır bulunuşluğu ve afet okuryazarlık düzeyini, her iki değişkenin bazı sosyodemografik (cinsiyet, eğitim düzeyi ve daha önce afete doğrudan maruz kalıp kalmamak) değişkenler bakımından farklılaşıp farklılaşmadığını ve afet okuryazarlığının afet hazır bulunuşluğunu ne düzeyde ve yönde yordadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın afetlere hazır bulunmak ve olası zararları minimum düzeye indirebilmek için alanda çalışan meslek profesyonellerine, toplumdaki bireyleri ve sistemleri harekete geçirmek ve afetler hakkında toplumsal bilinci yükseltmek adına politika oluşturuculara ve bu alanda çalışma yürüten araştırmacılara rehberlik ve kaynaklık etmesi beklenmektedir. Buradan hareketle araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

H_1 : Bireylerin afet hazır bulunuşluk düzeyleri cinsiyet, eğitim düzeyi ve bir afete doğrudan maruz kalma gibi bazı sosyodemografik değişkenlere göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

H_2 : Bireylerin afet okuryazarlık düzeyleri sosyodemografik değişkenlere göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

H_3 : Afet okuryazarlığı afet hazır bulunuşluğunu pozitif yönde anlamlı düzeyde yordamaktadır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Çalışmada, nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma modeli olarak ise ilişkisel tarama modeli uygulanmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ve/veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin varlığını ve derecesini tespit etmeyi hedeflemektedir (Karasar, 2003).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Türkiye genelindeki 18 yaş üzeri bireylerden oluşmaktadır. Türkiye’de 18 yaş ve üzeri kaç kişinin olduğu tam olarak bilinmemektedir. Araştırma evrenin tam olarak bilinmediği durumlar için $n=(t^2 \times p \times q) \div d^2$ formülü kullanılarak örneklem sayısı hesaplanmaktadır (Cochran, 1963). Örneklem sayısının belirlenebilmesi amacıyla formüldeki değerler yerine konulmuş olup hesaplama sonucunda asgari örneklem sayısı 384 kişi olduğu görülmüştür [$n=(1,96^2 \times 0,50 \times 0,50) \div (0,05)^2$]. Araştırma kapsamında kolayda ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılarak 396 kişiye ulaşılmıştır. Katılımcıların 282’si (%71,2) kadın ve 114’ü (%28,8) erkektir. 18-62 yaş aralığındaki katılımcıların yaş ortalaması $27,05 \pm 8,74$ ’tir. Katılımcıların 290’ı (%73,2) bekar iken 106’sı (%26,8) evlidir. 333’ü (%84,1) üniversite düzeyinde eğitime sahip olan katılımcıların 63’ü (%15,9) lise ve altı eğitim düzeyine sahiptir. Katılımcıların 213’ü (%53,8) daha önce doğrudan bir afete maruz kalırken 183’ü (%46,2) daha önce doğrudan herhangi bir afete maruz kalmadıklarını belirtmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada sosyodemografik özellikler (cinsiyet, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, medeni durum vb.) hakkında bilgi elde etmek için Kişisel Bilgi Formu, Afet Okuryazarlığı (AFOY) Ölçeği ve Afet Hazır bulunuşluk (AHB) Ölçeği kullanılmıştır.

Afet Okuryazarlığı (AFOY) Ölçeği Çalışkan ve Üner (2023) tarafından bireylerin afetlere ilişkin temel okuryazarlık düzeylerini ortaya koymak amacıyla geliştirilmiş öz bildirim ölçeğidir. Ölçekte zarar azaltma, hazırlık, müdahale, iyileştirme olmak üzere dört alt boyut bulunmaktadır. 5’li likert (1- Çok zor..., 5-Çok kolay) tipinde cevaplanan ölçek 61 maddeden oluşmaktadır. Ölçek hesaplama kolaylığı sağlaması amacıyla Formül=İndeks=(aritmetik ortalama-1)x(50/4) formülü kullanılarak 0-50 arası değer alacak şekilde standardize edilmiştir. Formüle göre yapılan hesaplama sonucunda ölçekten en düşük 0 en yüksek 50 puan alınabilmekte olup ölçekten alınan puan arttıkça katılımcıların afet okuryazarlık düzeyi artmaktadır. Ölçeğin genelinin Cronbach Alfa değeri 0,95; zarar azaltma boyutu için 0,87, hazırlık boyutu için 0,86, müdahale boyutu için 0,83 ve iyileştirme boyutu için 0,88’dir.

Afet Hazır Bulunuşluk (AHB) Ölçeği, Şentuna ve Çakı (2020) tarafından geliştirilmiştir. 13 maddeden oluşan ölçeğin “afet fiziksel koruma”, “afet planlama”, “afet yardım” ve “afet uyarı sistemleri” olmak üzere 4 alt boyutu vardır. Ölçekteki maddeler “1-Kesinlikle Hayır”, “2- Hayır”, “3-Evet”, “4-Kesinlikle Evet” biçiminde 4’lü likert formatında olup “Kesinlikle Evet: 3.21-4.00”, “Evet: 2.41-3.20”, “Hayır: 1.61- 2.40”, “Kesinlikle Hayır: 0.81-1.60” alacak şekilde puanlandırılmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 13, en yüksek puan 52’dir. Puan arttıkça bireylerin afet hazır bulunuşluk düzeyi artmaktadır. Ölçeğin tamamı için hesaplanan Cronbach Alfa katsayısı 0,82’dir.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler Google formlar aracılığı ile oluşturulan çevrimiçi anket formuyla toplanmıştır. Veriler 26 Mayıs 2023-21 Haziran 2023 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırma kapsamında kolayda ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılmıştır. Anket formunun doldurulması ortalama 10 dakikadır.

Betimsel ve açıklayıcı istatistiklerin bir arada uygulandığı araştırmada, verilerin analizinde SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Araştırmada betimsel istatistiklerden frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma uygulanmış, normal dağılım gösteren verilerin analizinde ise açıklayıcı istatistiklerden; bağımsız örneklem t-testi ile Basit Doğrusal Regresyon Analizinden yararlanılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlar 0,05 hata payında %95 güven aralığında değerlendirilmiştir.

2.5. Araştırma Etiği

Araştırma kapsamında ölçme aracının oluşturulmasında kullanılan ölçeklere ilişkin ölçek kullanım izinleri alınmış olup aynı zamanda verilerin toplanma sürecinden önce Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma Önerisi Etik Değerlendirme Kurulundan 25.05.2023 tarih ve 298176 sayılı etik kurul izni alınmıştır.

3. Bulgular

3.1. Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler

Katılımcıların AHB Ölçeğinden elde ettikleri ortalama puan $2,43 \pm 0,62$, AFOY Ölçeğinden aldıkları toplam puan ise $32,74 \pm 8,44$ olup hem afet hazır bulunuşluk hem de afet okuryazarlık düzeylerinin orta olduğu görülmektedir.

Tablo 1

Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler	n	Min.	Max.	$\bar{x}$	ss.
AHB	396	1,00	4,00	2,43	,62

3.2. Sosyodemografik Değişkenler, Afet Hazır bulunuşluk ve Afet Okuryazarlık

Katılımcıların afet hazır bulunuşluk ve afet okuryazarlık düzeylerinin cinsiyet, eğitim düzeyi ve daha önce doğrudan afete maruz kalıp kalmama durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak üzere, bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Analiz bulgularına göre afet hazır bulunuşluğu cinsiyet açısından farklılaşmazken ($t_{(394)}=1,033; p>0,05$) afet okuryazarlığı kadınlarda ($\bar{x}=33,29\pm 8,23$) erkeklerden ($\bar{x}=31,36\pm 8,85$) daha yüksektir. Benzer şekilde afet hazır bulunuşluğu eğitim düzeyine göre farklılaşmamakta ($t_{(394)}=0,861; p>0,05$) ancak afet okuryazarlığı üniversite mezunlarında ($\bar{x}=33,14\pm 8,32$) lise ve altı eğitim düzeyine ($\bar{x}=30,61\pm 8,86$) sahip olanlara göre daha yüksektir. Hem afet hazır bulunuşluğu ($t_{(394)}=0,741; p>0,05$) hem de afet okuryazarlığı ($t_{(394)}=-0,696; p>0,05$), daha önceden doğrudan afete maruz kalıp kalmamak açısından farklılık göstermemektedir.

Tablo 2

Sosyodemografik Değişkenler, Afet Hazır bulunuşluk ve Afet Okuryazarlık

Değişkenler	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	ss.	t	p
AHB	Kadın	282	2,45	0,59	1,033	0,30
	Erkek	114	2,38	0,68		
AFOY	Kadın	282	33,29	8,23	2,071	0,03*
	Erkek	114	31,36	8,85		
Değişkenler	Eğitim Düzeyi	n	$\bar{x}$	ss.	t	p
AHB	Lise ve altı	63	2,49	0,60	0,861	0,39
	Üniversite	333	2,42	0,62		
AFOY	Lise ve altı	63	30,61	8,86	-2,533	0,02*
	Üniversite	333	33,14	8,32		
Değişkenler	Afete doğrudan maruziyet durumu	n	$\bar{x}$	ss.	t	p
AHB	Evet	213	2,45	0,61	0,741	0,45
	Hayır	183	2,40	0,62		
AFOY	Evet	213	32,46	8,52	-0,696	0,48
	Hayır	183	33,06	8,37		

*p<0,05

3.3. Değişkenler Arası İlişki ve Afet Okuryazarlığının Afet Hazır bulunuşluğuna Etkisi

Afet okuryazarlığının afet hazır bulunuşluk üzerine etkisi basit doğrusal regresyon analiziyle test edilmiştir. Regresyon analizi öncesinde değişkenler arasındaki korelasyonlar incelenmiş, iki değişken arası pozitif yönlü zayıf düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir ($r=0,316; p<0,01$). Basit doğrusal regresyon analizi sonuçlarına bakıldığında afet okuryazarlığının, afet hazır bulunuşluğunu açıklama gücünün $R^2=0,10$ olduğu, kurulan modelin anlamlı bulunduğu tespit edilmiştir ($F_{(1,394)}=4,737; p<0,05$). Afet okuryazarlığı afet hazır bulunuşluğunu pozitif yönlü yordamaktadır. Afet okuryazarlığında bir birimlik artış, afet hazır bulunuşluk düzeyinde 0.03 düzeyinde bir artışa neden olmaktadır.

Tablo 3

Değişkenler Arası İlişki ve Afet Okuryazarlığının Afet Hazır Bulunuşluğuna Etkisi

Değişkenler	AHB	AFOY	R^2	t	β	p

AHB	1	0,316**	0,10	6,613	0,031	0,00*

*p<0,05; **p<0,01

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada bireylerin afet okuryazarlığı ile afet hazır bulunuşluk düzeylerinin çeşitli sosyodemografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Ayrıca araştırma, afet okuryazarlığının afet hazır bulunuşluğuna etkisini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya 396 kişi katılım sağlamıştır.

Araştırmanın ilk bulgusu katılımcıların afet hazır bulunuşluklarının orta düzeyde olduğudur. Daha önceki çalışmalarda afet hazır bulunuşluk düzeyi ile ilgili farklı bulgular dikkat çekmektedir. Bu araştırma bulgusuna benzer şekilde Kaya vd. (2023) 6 Şubat depremleri sonrasında yüksek eğitim seviyesine sahip olan bireylerle yaptıkları çalışmalarında, bireylerin hazır bulunuşluklarının orta düzeyde olduğunu saptamışken, Ağahan ve Demirbilek (2023) ile Çiftçi-Baykal vd. (2023) araştırmalarında katılımcıların yüksek düzeyde afet hazır bulunuşluğuna sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Yukarıda da değinildiği üzere afetler bireylerin ve toplumların çok boyutlu kayıplar yaşanmasına neden olan yıkıcı olaylardır. Bu yıkım en açık şekilde 6 Şubat depremlerinde kendisini göstermiştir. Etkilenen 10 ilde doğrudan mal ve can kayıpları yaşanmış diğer illerde de depremin etkileri güçlü bir şekilde hissedilmiştir. Böylece afet, doğrudan veya dolaylı olarak tüm toplumu derinden etkilemiştir. Bu durumun da bireylerin afetlere karşı duyarlı hale gelmelerine ve hazırlık yapmalarına neden olmuş olabileceği düşünülmektedir. Bunun yanında bireylerin afet hazır bulunuşluklarının orta düzeyde olması, afetlere karşı duyarlı olduklarını gösterse de tam anlamıyla afetlere hazır olmadıklarını da ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bireylerin ve toplumun afetlere karşı hazırlık düzeylerinin yükseltilmesi için konu hakkında eğitim ve politikalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu bağlamda öncelikle, bireylerin afetlere yönelik farkındalıklarını artırmak amacıyla toplumsal eğitim programları düzenlenmelidir. Sosyal hizmet uzmanları, yerel yönetimlerle iş birliği yaparak özellikle dezavantajlı gruplara yönelik hedeflenmiş afet farkındalık eğitimleri sunabilir. Ayrıca, afet okuryazarlığını artırmak için kamuya açık bilgilendirme kampanyaları düzenlenebilir ve bireylerin afet hazırlığı konusundaki bilgiye erişimini kolaylaştıran rehberler, mobil uygulamalar ve dijital materyaller hazırlanabilir.

Araştırmanın ikinci bulgusu afet hazır bulunuşluğunun cinsiyete göre farklılaşmamasıdır. Bulgu literatürle örtüşmektedir (Tercan, 2022). Afet hazır bulunuşluğunun cinsiyete göre farklılaşmaması, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin varsayımların her zaman geçerli olmadığını ve bireylerin afetlere yönelik hazırlık düzeylerinin kişisel farkındalık, eğitim, deneyim ve kaynaklara erişim gibi diğer faktörlerle daha yakından ilişkili olabileceğini göstermektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin geleneksel biçimde kadınları ev içi sorumluluklarla, erkekleri ise dış mekanlarla ilişkilendirmesi (Bilican-Gökkaya, 2018), afet durumlarında bu rollere dayalı farklılıkların belirginleşeceği beklentisini doğurabilir. Ancak bu bulgunun ortaya koyduğu gibi, günümüzde kadınlar ve erkekler arasında eğitim ve bilgilendirme faaliyetlerine katılımın artması, afet farkındalığı çalışmalarının kapsayıcı bir yaklaşımla yürütülmesi ve afet yönetimi süreçlerinde cinsiyet eşitliği perspektifinin benimsenmesi bu farklılıkları ortadan kaldırmış olabilir. Ayrıca, özellikle kentsel alanlarda yaşayan bireylerin afet hazırlığı konusunda benzer kaynaklara erişim imkanlarına sahip olması da bu sonucu açıklayan önemli bir faktör olabilir. Öte yandan bu çalışmanın 6 Şubat depremlerinden kısa süre sonra gerçekleştirilmesi katılımcıların afet hazır bulunuşluklarının cinsiyete göre farklılaşmamasının olası bir nedeni olarak görülebilir. Türkiye'deki birçok ili etkisi altına alan bu depremler, kadın-erkek, genç-yaşlı, herkesi büyük ölçüde derinden etkilemiştir. Bu durum katılımcıların cinsiyetleri fark etmeksizin, afetlere hazır bulunma motivasyonlarının benzer düzeyde etkilenmiş olmasına neden olmuş olabilir.

Araştırmanın üçüncü bulgusu afet hazır bulunuşluğunun eğitim düzeyine göre farklılaşmadığıdır. Literatürde konuyla ilgili farklı sonuçlar dikkat çekmektedir. Tercan (2022) yaptığı çalışmada bireylerin öğrenim durumlarının afet hazır bulunuşluklarını pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşırken, Demirci (2023) ile Gökçay ve Çevirme (2023) çalışmalarında kişilerin afetlere hazırlık durumlarının eğitim düzeylerine göre istatistiksel olarak farklılaşmadığını ortaya koymuşlardır. Afet hazır bulunuşluğu ve afetlere hazır olma durumu sosyal, fiziki ve bireysel pek çok değişkenden etkilenebilmektedir (Chan vd., 2014). Afet deneyimi, özyeterlilik, bilgiye erişim, toplumsal dayanıklılık, meslek, ekonomik durum, kaygı, algılanan afet riski ve afetlere hazırlık bilgisi bu faktörlerden bazılarıdır (Lin vd., 2023). Dolayısıyla bireylerin afet hazır bulunuşluklarının eğitim düzeyinden ziyade daha farklı faktörler bağlamında şekillenmiş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Araştırmanın dördüncü bulgusu afet hazır bulunuşluğunun daha önceden doğrudan afete maruz kalıp kalmamak açısından farklılık göstermediğidir. Literatürde konu hakkında farklı bulgular dikkat çekmektedir. Bu araştırma bulgusunun aksine Demirci (2023), Erkin vd. (2023) ile Onuma vd. (2017) çalışmalarında afet hazır bulunuşluk ve doğrudan afete maruz kalma arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu çalışmada elde edilen bulguyu destekleyecek şekilde Ünal vd. (2022) ise daha önce afete maruz kalan bireylerin yaklaşık %57'sinin afetlere karşı hazır olmadıklarını tespit etmişlerdir. Sattler vd. (2006)'nin kasırga afetini deneyimleyen bireylerle yaptıkları çalışmada, afetlerin üzerinden zaman geçtikçe bireylerin afete hazır bulunuşluk motivasyonlarında azalma yaşandığını saptanmıştır. Bununla birlikte deprem riskinin yüksek olduğu ve bu nedenle iyi gelişmiş altyapısıyla ve afetlere karşı dayanıklılığıyla tanınan Tayvan'da yapılan bir çalışmada, bireylerin doğal afet deneyimlerinin afete hazırlıklarını yükseltmediği ortaya konmuştur (Bian vd., 2022). Bu bağlamda doğrudan afete maruz kalma durumunun afetlere hazırlığı etkileyen bir faktör olduğu görülse de konu hakkında tek belirleyicinin bu olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Nitekim afetlere doğrudan maruz kalan bireylerin kişilik özellikleri, afeti algılayış biçimleri, afetlerden aldıkları maddi ve manevi hasarın ölçüsü gibi faktörler de afetlere yönelik hazırlığı farklı derecelerde etkileyebilir (Bian vd., 2022). Dolayısıyla bireyler, afetlere karşı hazırlıklı olma seviyelerini yalnızca geçmiş afet deneyimlerine değil, aynı zamanda toplumsal olarak sağlanan afet eğitimi, afet okuryazarlığına dair bilinçlendirme çalışmaları ve yerel yönetimlerin afetle ilgili sunduğu hizmetler gibi faktörlere de dayanarak geliştirebilirler. Ayrıca, afet hazırlığına dair bilinç düzeyinin arttığı bir toplumda, doğrudan bir afet yaşanmasa bile bireylerin daha fazla hazırlıklı hale gelmesi beklenebilir. Bu bağlamda, afet hazır bulunuşluğunu arttırmaya yönelik toplum temelli eğitim programları, afetle ilgili bilgi paylaşımı ve kriz yönetimi becerilerinin güçlendirilmesi önemlidir. Ayrıca, yerel yönetimler ve sosyal hizmet profesyonelleri, afetlere hazırlıklı olmanın sosyal destek sistemlerinin güçlendirilmesi ve toplumsal dayanışmanın teşvik edilmesiyle daha etkili hale gelebileceğini unutmamalıdır. Bu sayede, bireylerin sadece afet deneyimi değil, toplumun genel afet hazırlık kapasitesi de göz önünde bulundurularak etkili müdahale stratejileri geliştirilebilir.

Araştırmanın beşinci bulgusu katılımcıların afet okuryazarlıklarının orta düzeyde olduğudur. Bu bulgu alan yazındaki araştırmaların bulgularıyla benzerlik göstermektedir (Genç vd., 2022; Lathifa & Putra, 2022; Yıldırım, 2024). Afet okuryazarlığının toplumların afetlerle başa çıkma, afetlere karşı gerekli hazırlıklarda bulunma ve afet anındaki panik düzeylerini azaltma açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Nitekim afet okuryazarlığı hem afet öncesinde hem afet anında hem de afet sonrasında ihtiyaç duyulan yeteneklerle yakından ilişkilidir (Sørensen, 2012). Bu bağlamda katılımcıların afet okuryazarlığının orta düzeyde olması afetlere yönelik bilgi sahibi olabileceklerini gösterirken afet okuryazarlık düzeylerinin artırılmasının önemini de ortaya koymaktadır. Öte yandan yukarıda da bahsedildiği üzere coğrafi konumu nedeniyle büyük şiddetteki depremlerin sıklıkla yaşandığı, can ve mal kayıplarının yüksek düzeylerde olduğu Türkiye'de toplumun afet okuryazarlık oranının yükseltilmesi oldukça kritik bir durumdur. Bu kapsamda afetlere yönelik ulusal ölçekte hazırlıklarda bulunurken, toplumdaki bireylerin afet okuryazarlığı bilincinin yükseltilmesi konusunda da çalışmalar

yürütülebilir. Sosyal hizmet odağında, afet okuryazarlığını artırmak için daha kapsamlı eğitim programları ve farkındalık yaratma stratejileri önerilebilir. Özellikle sosyal hizmet uzmanları, dezavantajlı gruplara yönelik özel eğitim ve rehberlik programları tasarlamalıdır. Bu programlar, afetlere dair pratik bilgiler ve bireylerin afet hazırlıklarını geliştirmeye yönelik beceriler kazandırmayı hedeflemelidir. Ayrıca, toplum temelli müdahalelerle yerel düzeyde afet hazırlıklarını güçlendirmek ve afet okuryazarlığını artırmak için gönüllü eğitimler ve seminerler düzenlenebilir. Bu tür çalışmalarda, afet okuryazarlığının yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlı kalmaması, aynı zamanda afet sonrası psikolojik ve sosyal destek hizmetlerinin de ele alınması önemlidir.

Araştırmanın altıncı bulgusu afet okuryazarlığının kadınlarda, erkeklerden daha yüksek olduğudur. Benzer şekilde Bulut (2023) İstanbul ilindeki yetişkin bireylerle gerçekleştirdiği çalışmada kadınların mükemmel afet okuryazarlık düzeyinde olma olasılıklarının erkeklere oranla daha yüksek olduğunu ve kadın cinsiyetinin afet okuryazarlığını pozitif yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Yine Çelebi ve Durmuş-Sarıkahya (2022) kadınların afet okuryazarlığının erkeklere kıyasla daha yüksek olduğunu saptamışlardır. Bu durumun kadınların afetlerden daha fazla etkilenmeleri nedeniyle afetlerle ilgili bilgi edinme ihtiyaçlarından kaynaklanabileceği düşünülebilir (Seifi vd., 2018). Nitekim sosyal yaşam içerisinde kadınlar ve erkekler farklı rol ve sorumluluklara sahip olmanın yanı sıra farklı farkındalık ve bilinç düzeylerine sahip olabilmektedir (Türk vd., 2023). Kadınların kendileri dışında toplumdaki diğer bireylere de katkı sağlamak amacıyla afetlere yönelik bilinç düzeylerini arttırmaya çalışıyor olabileceği de düşünülmektedir. Kadınlar afet durumlarında, çocukların, yaşlıların ve diğer savunmasız grupların ihtiyaçlarını göz önünde bulundurma konusunda daha hassas olabileceğinden konu hakkında daha fazla bilgiye ihtiyaç duyarak, afetlerle ilgili bilgi edinmek konusunda da daha istekli olabilirler. Bunun yanında bu çalışmaya katılan kadınların %85,8'inin üniversite mezunu olması, üniversite mezunlarının da afet okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olması da bu sonucu doğurmuş olabilir. Eğitim düzeyinin afet okuryazarlığını pozitif yönde etkilediğine yönelik bulgular çoğunluktadır (Bulut, 2023; Demirdelen, 2020; Demirdelen & Çakıcı, 2021; Fadilah vd., 2020; Sözcü & Aydınöz, 2019; Türker & Sözcü, 2021). Bu çalışmada da aynı yönde bir bulgu ortaya konmuş, eğitim düzeyi arttıkça afet okuryazarlığının yükseldiği tespit edilmiştir. Üniversite eğitiminin bireylerin, daha geniş ve derin bilgilere erişmelerini kolaylaştırabileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda bilgi okuryazarlığı kavramı ön plana çıkmaktadır. Bireylerin farklı kaynaklardan bilgiye erişebilmelerini, bu bilgiyi değerlendirebilmelerini ve kullanabilmelerini sağlayan bilgi okuryazarlığının (Bruce, 2000) afet okuryazarlığıyla yakından ilişkili olduğu ve eğitim seviyesinin yükselmesiyle bilgi okuryazarlığının artacağı düşünülmektedir. Nitekim üniversiteler insan ve doğa sorunlarına ışık tutan bilimsel araştırmaların yürütüldüğü eğitim-öğretim kurumlarıdır (Çakın, 1998). Bu kapsamda bu kurumlar bireylerin afetler hakkında araştırmalarda ve okumalarda bulunma isteklerini, yetenekleri ve potansiyelleri artırabilir ve eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirebilir. Sosyal hizmet perspektifinden bakıldığında ise kadınların afet okuryazarlığını artırmak için toplumsal cinsiyet duyarlı eğitim programları düzenlenebilir. Bu programlar, kadınların afetlere dair bilgi düzeylerini yükseltirken, aynı zamanda onların güçlendirilmesini de sağlayabilir. Ayrıca, afetlere hazırlık konusunda erkeklerin de bilinçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde eğitimler verilmesi, toplumda genel bir farkındalık oluşturabilir. Sosyal hizmet uzmanları, toplumun her kesimine yönelik afet eğitimi ve hazırlık programları sunarak, afetlere karşı daha dayanıklı ve bilgili bireyler yetiştirilmesine katkıda bulunabilirler.

Araştırmanın yedinci bulgusu afet okuryazarlığının daha önceden doğrudan afete maruz kalıp kalmamak açısından farklılık göstermediğidir. Yapılan literatür incelemesinde ise yaşanan afet deneyiminin afet okuryazarlık düzeyini yükselttiğini ortaya koyan çalışmalara rastlanmaktadır (Bulut, 2023; Çelebi & Durmuş-Sarıkahya, 2022; Erkin vd., 2024; Sözcü & Aydınöz, 2019). Literatürdeki bu bulguların, kişisel deneyimlerin ve travmatik olaylara doğrudan maruz kalmanın bireylerin bilgi ve

bilinç düzeyleri üzerinde etkili olabileceği ifade edilmektedir (Kaya & Türk, 2023). Nitekim afete doğrudan maruz kalmak, bireylerin afetlere karşı daha hazırlıklı olmalarını ve gerekli önlemleri daha iyi anlamalarını sağlayan önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Demirdelen & Çakıcı, 2021). Öte yandan bu çalışmada doğrudan afete maruz kalıp kalmamak açısından afet okuryazarlık düzeyinin farklılaşmaması, çalışmanın 6 Şubat depremlerinden kısa bir süre sonra gerçekleştirilmesinden dolayı olabilir. Nitekim bu depremlere ait dehşet içerikli görüntüler, depreme maruz kalan bireylerin kurtarılma/ölüm anları ve deprem sonrası ortaya çıkan güç yaşam koşulları; medya, internet ve kitle iletişim araçlarında uzun bir süre yer almış, bu durum depreme doğrudan maruz kalanların yanı sıra depreme dolaylı olarak şahit olan kişilerinde travmatik deneyimler yaşamlarına neden olmuştur. Bu nedenle katılımcıların afet okuryazarlıkları, doğrudan afete maruz kalıp kalmaları açısından farklılık göstermemiş olabilir.

Araştırmanın son bulgusu; afet okuryazarlığı ile afet hazır bulunuşluğu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu, afet okuryazarlığının afet hazır bulunuşluğunu pozitif yönde etkilediğidir. Bulgu literatürdeki görüşlerle benzerlik göstermektedir. Güngör (2023) öğretmen adayları ile yapmış olduğu çalışmada, afetlere ilişkin okuryazarlık ve bilgi düzeylerinin toplumsal boyutta afet bilinci ve afet hazır bulunuşluğu ile yakından ilişkili olduğunu ve afet okuryazarlığının bu noktada kritik bir öneme sahip olduğunu belirtmektedir. Asshiddiqi vd. (2021) de benzer şekilde afet okuryazarlığı ile afetlere hazırlıklı olmanın birbiriyle ilişkili olduğunu belirterek afet okuryazarlığının afetlere hazır bulunma durumunun temel bileşenlerinden biri olduğunu ifade etmektedir. Bulut (2023) ise afetlere hazırlıklı olma ve afet farkındalık düzeylerinin afet okuryazarlığının artırılmasıyla yükseltilebileceği vurgulayarak muhtemel risk ve kayıpların en aza indirgenebileceğini öne sürmektedir. Hindistan’da sel tehlikesi altında bulunan bireylerle yapılan bir çalışmada da afet okuryazarlığı ve afet hazır bulunuşluğu arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Mishra & Suar, 2011). Afet okuryazarlığının, bireylerin afetlere yönelik riskleri daha iyi anlamalarına ve olası senaryolar karşısında bilinçli davranmalarına yardımcı olabilecek bir faktör olduğu düşünülmektedir. Nitekim afet okuryazarlığı, bireylere afet riskleri, afet öncesi, sırası ve sonrasındaki doğru davranışları öğretirken, aynı zamanda afetlere karşı psikolojik ve sosyal dayanıklılıklarını geliştiren bir süreçtir. Bu durum, bireylerin afetlere daha iyi hazırlanmalarına ve bu süreçte daha bilinçli hareket etmelerine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla afet okur yazarlığı, kişilerin temel hayatta kalma ve müdahale becerilerinin gelişmesine, çevresel riskleri daha net bir şekilde tespit etmelerine, toplumsal sorumluluk bilinçlerini arttırmaya ve genel olarak afetlere karşı farkındalık kazanmalarına destek olabilir. Bu bağlamda afetler hakkında edinilen bilgi ve farkındalığın ise afet hazır bulunuşluğunu olumlu düzeyde etkilemesi beklendik bir sonuçtur. Nitekim afetler hakkında bilgi sahibi olmak birey, grup ve toplulukların afete hazırlıklı olma motivasyonu artıracaktır. Bu noktada afet okuryazarlığının artırılması için toplumsal düzeyde eğitim programları ve farkındalık kampanyaları düzenlenmesi önerilebilir. Bu programlar, özellikle risk altındaki topluluklarda afetlere yönelik bilgi eksikliklerini gidermeyi ve afetlere karşı hazırlıklı olma bilincini artırmayı hedeflemelidir. Ayrıca, afet okuryazarlığını güçlendirecek psikososyal destek ve eğitim materyalleri oluşturulabilir. Bunun yanı sıra sosyal hizmet uzmanları, afet sonrası toplumsal iyileşme süreçlerine dahil olmalı ve afet okuryazarlığının psikolojik sağlık üzerindeki etkilerini dikkate alarak toplumsal yardımlaşma ağlarını güçlendirecek müdahalelerde bulunabilirler.

Sonuç olarak, afetler, fiziksel ve sosyal çevreyi ciddi şekilde etkilediğinden dolayı özellikle afeti yaşayan topluluklar üzerinde çeşitli sosyal risklerin görülme olasılığı yüksektir. Ayrıca afetler, beklenmedik bir şekilde oluştukları için de afetlere hazırlık sürecinde sosyal hizmet disiplinin krize müdahale ve güçlendirme yaklaşımlarından yararlanmak önemlidir. Afet hazır bulunuşluğu ve afet okuryazarlığında temel amaç afete maruz kalan bireylerin en az hasarla en kısa sürede normal hayata

dönmelerinin sağlanmasıdır. Sosyal hizmetin güçlendirme kuramı ve krize müdahale yaklaşımında da afetzedelerin afet sonrası travmalarını hızlı bir şekilde atlatarak eski normal hayatlarına dönmeleri amaçlandığından dolayı afet hazır bulunuşluk ve afet okuryazarlığı çalışmalarında sosyal hizmetin önemli iki kuramı olan güçlendirme kuramı ve krize müdahale yaklaşımının kullanılması mikro ve makro boyutlarda bireyler ve toplumlar için fayda sağlayacaktır. Öte yandan afet hazır bulunuşluk ve afet okuryazarlığı süreçlerinde sosyal hizmet disiplinin etkin rolü ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda bireylerin afet okuryazarlığı ve afet hazır bulunuşluk düzeylerini arttırmak için sosyal hizmet uzmanlarına da önemli görevler düştüğü söylenebilir. Sosyal hizmet uzmanları sosyal değişim ajanı ve öğretici rollerini (Aydemir vd., 2024) üstlenerek afetler konusunda farkındalık oluşturmaya yönelik çalışmalara odaklanmalıdır. Özellikle afetlerin öncesinde mikro, mezo ve makro boyutlarda afetlere hazırlık çalışmaları sosyal hizmet uzmanları tarafından planlanmalıdır. Mikro boyutta afet okuryazarlığı ve hazır bulunuşluğun artırılması için bireylerin aileleri ve bulundukları sosyal çevrelerini de ele alarak bütüncül bir şekilde afet planları hazırlanmalı, bireylerin afet ile karşılaştığında kaynaklara ulaşacakları kurum ve kuruluşların bilgisi afet hazırlık sürecinde verilmelidir. Mezzo boyutta ise kırılgan grupta olan kadın, engelli, yaşlı, çocuk gibi kesimlerin afetlerden etkilenmesini önlemek adına politikalar oluşturulmalıdır. Afet sonrasında dayanışma ve yardımlaşma için topluluklar arasında sosyal sermaye güçlendirilmelidir. Toplulukların afet hazır bulunuşluklarının artırılması için ilk yardım eğitimleri verilmelidir. Makro boyutta ise eksik politika ve hizmetlerin belirlenerek afetlere hazır bir toplum oluşturması sağlanmalıdır. Ayrıca tüm toplumun farklılıklarını da göz önünde bulundurarak kapsayıcı afet planları da hazırlanmalıdır (Kılıç-Ceyhan, 2023). Son olarak, afet okuryazarlığı toplumdaki dayanışma ve yardımlaşma kültürünü güçlendirmektedir. Bu durum afetlerde insanların birbirlerine destek olmalarını ve toplumun daha hızlı bir şekilde toparlanmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla, afet okuryazarlığı, afetlere hazırlıklı olmayı ve afetler sonrasında bireylerin bilinçli davranmalarını destekleyebilir (Chu vd., 2018).

5. Kaynakça

- AFAD- Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı. (2023, 6 Şubat). *Kahramanmaraş-Pazarcık'ta meydana gelen deprem hakkında bilgilendirme*. <https://www.afad.gov.tr/kahramanmaraş-pazarcıkta-meydana-gelen-deprem-hakkında-bilgilendirmee-merkezicerik> . [Erişim Tarihi:12 Mayıs 2023].
- Ağahan, M., & Demirbilek, Ö. (2023). Öğretmenlerin afet hazır bulunuşluklarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 735-744. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.1331189>
- Altun, F. (2018). Afetlerin ekonomik ve sosyal etkileri: Türkiye örneği üzerinden bir değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(1), 1-15.
- Arı, F. (2023). Depremlerde kriz yönetimi ve paydaşlarla çalışma. İ. Aydemir & M. Öztürk (Ed.), *Afet ve krizlerde sosyal hizmet içinde* (ss. 281-310). Akademisyen.
- Asshiddiqi, M. R., Vitasari, M., & Biru, L. T. (2021). Validity of disaster e-book to improve disaster literacy skills at junior high school. *Jurnal Pena Sains*, 8(2), 79-87. <http://dx.doi.org/10.21107/jps.v8i2.12204>
- Aydemir, İ., & Öngören, B. (2023). Afetlerde sosyal hizmet. İ. Aydemir & M. Öztürk (Ed.), *Afet ve krizlerde sosyal hizmet içinde* (ss. 37-55). Akademisyen.
- Aydemir, İ., Öztürk, M., Toğa, H., & Türk, A. (2024). Sosyal hizmetin tanımlanması-amaçları-temel ilkeleri. İ. Aydemir & M. Öztürk (Ed.), *Sosyal Hizmete Giriş içinde* (ss. 1-17). Akademisyen.

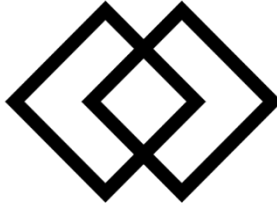
- Bian, Q., Liang, Y., & Ma, B. (2022). Once bitten, twice shy? Does the public adopt more disaster preparedness practices after experiencing more disasters. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 77, 2-11. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2022.103057>
- Bilican-Gökkaya, V. (2018). *Toplumsal cinsiyet ve aile içinde kadına yönelik şiddet*. Gece Kitaplığı.
- Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals* (1st ed.). Longman Group.
- Bruce, C. (2000). Information literacy programs and research: An international review. *The Australian Library Journal*, 49(3), 209-218. <https://doi.org/10.1080/00049670.2011.10722652>
- Bulut, A. (2023). Bireylerin afet okuryazarlığı düzeylerini etkileyen faktörlerin sıralı lojistik regresyon analizi ile incelenmesi. *Afet ve Risk Dergisi*, 6(3), 691-709. <https://doi.org/10.35341/afet.1297045>
- Chan, E. Y., Kim, J. H., Lin, C., Cheung, E. Y., & Lee, P. P. (2014). Is previous disaster experience a good predictor for disaster preparedness in extreme poverty households in remote Muslim minority based community in China? *Journal of Immigrant and Minority Health*, 16, 466-472. <https://doi.org/10.1007/s10903-012-9761-9>
- Chu, Y. M., Chang, T. C., Tsai, C. C., & Lin, H. L. (2018, November 16-18). Study of disaster prevention education for senior vocational high school sustainable campus in Taiwan. In *2018 IEEE International Conference on Advanced Manufacturing* (pp. 418-421). Yunlin.
- CNNTÜRK (2023, 19 Haziran). *115. gün! Depremde ölü sayısı ne kadar oldu, güncel yaralı sayısı kaç? Hangi ilde kaç bina yıkıldı, kaç kişi öldü?* <https://www.cnnturk.com/turkiye/106-gun-depremdedolu-sayisi-ne-kadar-oldu-guncel-yarali-sayisi-kac-hangi-ilde-kac-bina-yikildi-kac-kisi-oldu>. [Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2023].
- Cochran, W.G. (1963). *Sampling techniques*. John Wiley and Sons.
- Çakın, İ. (1998). Üniversitelerimizin bilgiye erişim ortamları: Genel değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı, 37-67.
- Çalışkan, C., & Üner, S. (2023). Measurement of disaster literacy in Turkish society: Disaster literacy scale (DLS) design and development process. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 17, e211. <https://doi.org/10.1017/dmp.2022.147>
- Çelebi, İ., & Durmuş-Sarıkahya, S. (2022). Üniversite öğrencilerinin afet okuryazarlığı durumunun değerlendirilmesi. *4. Uluslararası Afet & Dirençlilik Kongresi İklim Değişikliği & Güvenli Kentler içinde* (ss.9-14). Eskişehir Teknik Üniversitesi.
- Çiftçi-Baykal, D., Kardaş-Özdemir, F., & Beydağ, K. (2023). Disaster preparedness of university students in nursing and midwifery education and affecting factors. *Social Sciences Research Journal*, 12(3), 401-411.
- Demirci, C. (2023). İlk yardım eğitimi alan bireylerin ilk yardım becerileri ve afet hazır bulunuşluk düzeyleri. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(2), 92-101.
- Demirdelen, S. (2020). *Osmaniye ili merkez ilçesinde görev yapan ilkokul/ortaokul öğretmenlerinin doğal afet okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi* (Tez No. 623161) [Yüksek lisans tezi, Gümüşhane Üniversitesi] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Demirdelen, S., & Çakıcı, A. B. (2021). İlkokul/ortaokul öğretmenlerinin doğal afet okuryazarlık düzeyleri: Osmaniye ili örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(3), 532-541. <https://doi.org/10.37989/gumussagbil.870607>
- DHA. (2023, 19 Mart). *Şanlıurfa'daki selde 3 bin 154 kişi zarara uğradı, kayıp tır şoförü aranıyor*. <https://www.dha.com.tr/foto-galeri/sanliurfadaki-selde-3-bin-154-kisi-zarara-ugradi-kayip-tir-soforu-araniyor-2223633> . [Erişim Tarihi:23 Mart 2023].
- Erbay, E. (2019). Güç ve güçlendirme kavramları bağlamında sosyal hizmet uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(42), 41-64. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.546674>
- Erkin, Ö., Aslan, G., Öztürk, M., Çam, B., & Ödek, Ş. (2023). Hemşirelerin genel afete hazırlık durumları ve etkileyen faktörler. *Forbes Journal of Medicine*, 4(3), 305-314. <https://doi.org/10.4274/forbes.galenos.2023.32659>
- Erkin, Ö., Yenigün, S., Gümüş, C., Coşğun, M., & Aslan, G. (2024). Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) afet eğitimlerinin hemşirelik öğrencilerinin afet yönetimi algısına etkisi. *Afet ve Risk Dergisi*, 7(1), 47-61. <https://doi.org/10.35341/afet.1420631>
- Erkin-Geyiktepe, Ö. (2023). *Afet hemşireliği dersinin hemşirelik öğrencilerinin afet okuryazarlıklarına ve hazırlık algılarına etkisi* (Tez No. 808310) [Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Fadilah, M., Permanasari, R., & Maryani, E. (2020). The level of disaster literacy of earthquake-experienced students in mathematics and science Faculty of State University in Indonesia. *Journal of Engineering Science and Technology*, (Special Issue 1), 30-38.
- Genç, F. Z., Yıldız, S., Kaya, E., & Bilgili, N. (2022). Disaster literacy levels of individuals aged 18–60 years and factors affecting these levels: A web-based cross-sectional study. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 76, 102991. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2022.102991>
- Gökçay, G., & Çevirme, A. (2023). Bireylerin afet hazırlık inançlarının, demografik veriler, umutsuzluk ve kadercilik eğilimleri bağlamında incelenmesi. *Journal of Awareness*, 8(4), 449-464. <https://doi.org/10.26809/joa.2155>
- Güngör, M. (2023). Öğretmen adaylarının afete hazırlık ve zarar önleme ile ilgili bilgi düzeyleri hakkında bir afet okur yazarlığı incelemesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (3), 770-780. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.1358517>
- Habertürk (2023, 13 Şubat). *Depremde kaç bina çöktü? Resmi rakam açıklandı*. <https://www.haberturk.com/depremde-kac-bina-coktu-resmi-rakam-aciklandi-2023-depremde-kac-bina-hasar-gordu-3564717> . [Erişim Tarihi: 15 Mart 2023].
- Işıksan, V. (2021). Afetlere müdahale eden yardım personelini güçlendirme. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 7(2), 399-406. <https://doi.org/10.21324/dacd.893075>
- Kadioğlu, M. (2011). *Afet yönetimi beklenilmeyeni beklemek en kötüsünü yönetmek*. T.C. Marmara Belediyeler Birliği.
- Kadioğlu, U. B., & Uncu, F. (2018). Disaster awareness research in family health centers: The case of Elâzığ. *Journal of Current Researches on Health Sector*, 8(2), 1-10. <https://doi.org/10.26579/jocrehes.8.2.1>
- Karasar, N. (2003). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel.

- Kaya, S., & Türk, A. (2023). Afetlerde psikososyal destek profesyonellerinin travmaya müdahale becerilerinin incelenmesi. A. Bilgili & B. Hanedan (Ed.), *Sağlık Bilimlerinde Güncel Tartışmalar 7* içinde (ss.646-655). Bilgin Kültür Sanat.
- Kaya, S., Öztürk, M., & Türk, A. (2023). Yükseköğrenim düzeyine sahip bireylerde depreme hazır bulunuşluğu etkileyen sosyodemografik faktörler. M. Bulut & Z. Karacagil (Ed.), *5th International Congress on Multidisciplinary Social Sciences* içinde (ss.197-204). Bidge.
- Kılıç-Ceyhan, E. (2023). Afetlere müdahalede sosyal hizmetin çok boyutlu rolü. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 8(2), 779-786.
- Kundak, S., & Kadioğlu, M. (2011). *İlk 72 saat*. AFAD.
- Lathifa, E., & Putra, R. D. (2022). *Disaster literacy level of indonesian college students in Izmir, Turkiye*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4211467. [Erişim Tarihi:12 Haziran 2023].
- Lin, H., Liu, G., Cui, Y., & Gong, K. (2023). *Factors influencing preparedness behavior for different lead time disasters*. <https://assets-eu.researchsquare.com/files/rs-2929623/v1/5b8fa99d-1ef5-407b-83a3-7f7171ca4fd9.pdf?c=1693946199>. [Erişim Tarihi:12 Haziran 2023].
- Malmin, N. P. (2021). Historical disaster exposure and household preparedness across the United States. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 15(1), 58-64. <https://doi.org/10.1017/dmp.2019.123>
- Mavili-Aktaş, A. (2003). Kriz durumlarında sosyal hizmet müdahalesi. *Kriz Dergisi*, 11(3), 37-44. https://doi.org/10.1501/Kriz_00000000196
- Mishra, S., & Suar, D. (2011). Effects of anxiety, disaster education, and resources on disaster preparedness behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 42, 1069-1087. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2011.00853.x>
- Mufit, F., Asrizal Hanum, S. A., & Fadhilah, A. (2020). Preliminary research in the development of physics teaching materials that integrate new literacy and disaster literacy. *Journal of Physics: Conference Series* içinde (Sempozyum). Sumatra: Endonezya.
- Onuma, H., Shin, K. J., & Managi, S. (2017). Household preparedness for natural disasters: Impact of disaster experience and implications for future disaster risks in Japan. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 21, 148-158. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2016.11.004>
- Sattler, D. N., Kaiser, C. F., & Hittner, J. B. (2000). Disaster preparedness: Relationships among prior experience, personal characteristics, and distress. *Journal of Applied Social Psychology*, 30(7), 1396-1420. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2000.tb02527.x>
- Seifi, B., Ghanizadeh, G., & Seyedin, H. (2018). Disaster health literacy of middle-aged women. *Journal of Menopausal Medicine*, 24(3), 150-154. <https://doi.org/10.6118/jmm.2018.24.3.150>
- Sørensen K, Van Den Broucke S, Fullam J., ... & Brand, H. (2012). Health literacy and public health: A systematic review and integration of definitions and models. *BMC Public Health*, 12(80), 1-13. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-12-80>
- Sözcü, U., & Aydınöz, D. (2019). Öğretmen adaylarının doğal afet okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *International Journal of Geography and Geography Education*, 40, 79-91. <https://doi.org/10.32003/iggei.566164>

- Sutton, J., & Tierney, K. (2006). *Disaster preparedness: concepts, guidance, and research*. University of Colorado Boulder.
- Şahin, M. (2024). Afetlerde krize müdahale: Kahramanmaraş depreminde aile ve sosyal hizmetler bakanlığının çalışmaları. *Sosyal Sağlık Dergisi*, 4(2), 17-50. <https://doi.org/10.69514/sosyalsaglik.1474413>
- Şentuna, B., & Çakı, F. (2020). Balıkesir örnekleminde bir ölçek geliştirme çalışması: Afet hazır bulunuşluk ölçeği. *İdeal Kent*, 11(31), 1959-1983. <https://doi.org/10.31198/idealkent.728896>
- T.C. İletişim Başkanlığı. (2019, Nisan 22). *AFAD, Türkiye’de meydana gelen doğal afetlere ilişkin rapor yayımladı*. https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/afad-tuerkiyede-meydana-gelen-doal-afetlere-ilikin-rapor-yaymlad . [Erişim Tarihi:17 Ocak 2025].
- Tercan, B. (2022). Afete dirençlilikte bireylerin afetlere hazırlığının incelenmesi: Erzincan ili örneği. *Afet ve Risk Dergisi*, 5(1), 261-269. <https://doi.org/10.35341/afet.1063790>
- Tüfekci, Ö. K. (2023). *Depremlerde hazır bulunuşluk senaryoları ve hazır bulunuşluğa yönelik bir model önerisi*. M. Öztürk & M. Kırca (Ed.), Kahramanmaraş Merkezleri Depremler Sonrası İçin Akademik Öneriler içinde (ss. 37-46). Özgür.
- Türk, A. (2022). Deprem özelinde engelli bireylere duyarlı afet yönetimi modeli. *Afet ve Risk Dergisi*, 5(1), 61-77. <https://doi.org/10.35341/afet.1078869>
- Türk, A., & Bilican-Gökkaya, V. (2023). Deprem sonrası çocukların karşılaşabileceği psikososyal riskler ve sosyal hizmet. İ. Aydemir & M. Öztürk (Ed.), *Afet ve krizlerde sosyal hizmet içinde* (ss.163-187). Akademisyen.
- Türk, A., & Kaya, S. (2023). Deprem sonrası psikososyal destek uygulamalarında merhamet yorgunluğunun psikolojik sağlamlığa etkisi: Sosyal hizmet uzmanları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 81-91. <https://doi.org/10.57114/jswrpub.1312507>
- Türk, A., Çevik, B., & Kaya, S. (2023). Toplumsal cinsiyet algısının şiddet eğilimine etkisinde toplumsal cinsiyet eğitiminin aracılık rolü. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 6(2), 423-443. <https://doi.org/10.33708/ktc.1295983>
- Türk, A., Öztürk, M., & Kaya, S. (2024, 8-10 Mart). Yetişkinlerde afet hazırbulunuşluğu, travma sonrası stres bozukluğu ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Karadeniz 15th International Conference on Social Sciences* içinde (ss.10-17). Rize, Türkiye.
- Türker, A., & Sözcü, U. (2021). Examining natural disaster literacy levels of pre-service geography teachers. *Journal of Pedagogical Research*, 5(2), 207-221. <https://doi.org/10.33902/JPR.2021270164>
- Uluğ, A. (2009). *Nasıl bir afet yönetimi*. https://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/dc4876f3f08201c_ek.pdf. [Erişim Tarihi:15 Haziran 2023].
- Usta, G. (2023). Dünya’da meydana gelen afetlerin istatistiksel olarak analizi (1900-2022). *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 172-186. <https://doi.org/10.36362/gumus.1138791>
- Ünal, S., Adal, M., Gönen, T., & Yıldırım, H. (2022). Uşak ilinin afet farkındalığı ve afete karşı hazırlık durum araştırması. *Uşak Üniversitesi Fen ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 6(2), 113-125. <https://doi.org/10.47137/usufedbid.1191514>

- Wahle, T., & Beatty, G. (1993). *Emergency management guide for business & industry*. <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/emergency-management-guide-business-and-industry>. [Erişim Tarihi:17 Haziran 2023].
- Yıldırım, F. (2024). Özel eğitim bölümü öğrencilerinin doğal afet okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Dergisi*, 70, 144-165. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.1405004>
- Yıldız, T., Özge, E. R., & Metin, Ö. (2024). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının afet hazırbulunuşluk seviyelerinin incelenmesi. *International Journal of Geography and Geography Education*, 51, 48-67. <https://doi.org/10.32003/igge.1333070>

EĞİTİM ÖĞRETİM KURUMLARININ ÖRGÜTSEL VİZYON İFADELERİNİN ANALİZİ

Cebrail ÖZTÜRK*

Öz

Bir örgütün belirlenmiş bir vizyonunun olması, o kurumda planlı bir gelişmenin var olduğunun önemli işaretidir. Çevre şartlarını dikkate alarak ve paydaşların katılımıyla belirlenmiş bir vizyon ifadesi, kurumun gelişmesine ve hedeflerine ulaşmasına önemli katkılar sağlar. Bu nedenle her örgütün bir vizyonunun olması hayati öneme sahiptir. Bu araştırmanın amacı, Mardin ilinde yer alan eğitim öğretim kurumlarının vizyon ifadelerini genel anlamda incelemek ve vizyon belgelerinde kullandıkları öğeleri tematik açıdan değerlendirmektir. Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ile yürütülmüştür. Araştırma analizi için çok aşamalı örnekleme yöntemiyle belirlenen okulların resmî Web sayfalarında yayınlanan vizyon ifadeleri veri olarak toplanmıştır. Araştırma sonucunda; bazı okulların vizyon belgelerinin olmadığı, eğitim kurumları tarafından hazırlanan vizyon belgelerinin sadelikten uzak, önemli bir kısmının başka kurumların vizyon ifadeleriyle benzerlik gösterdiği söylenebilir. Araştırmada en çok işlenen temalar sırasıyla; temel öğretim faaliyetleri, idealist hedefler, bilim ve teknoloji, kişisel gelişim, sosyal gelişim ve millî manevi gelişim temaları olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Vizyon, Okul, Mardin.

Analysis of Organizational Vision Statements of Educational Institutions

Abstract

The presence of a defined vision within an organization is an important indicator of planned development within that institution. A vision statement that has been formulated with the consideration of environmental factors and with the involvement of stakeholders significantly contributes to the growth of the institution and the achievement of its goals. Therefore, having a vision is of vital importance for every organization. This study aims to examine, in general terms, the vision statements of educational institutions in the province of Mardin and to thematically evaluate the elements used in their vision documents. This research was conducted through document analysis, a qualitative research method. Vision statements published on the official websites of schools, selected through multi-stage sampling, were collected as data for analysis. Findings indicate that some schools lack vision documents, and many of the vision statements prepared by educational institutions are overly complex, with a significant portion showing similarities to the vision statements of other institutions. The most frequently addressed themes in the research were, in order: core educational activities, idealistic goals, science and technology, personal development, social development, and national and moral development

Keywords: Vision, School, Mardin.

1. Giriş

Eğitim, yaşam boyu devam eden, bireylere istendik davranışlar kazandıran, bireyin sosyalleşmesi, bilgi edinmesi ve kendini gerçekleştirme süreci olarak değerlendirilir. Türkiye’de eğitim öğretim faaliyetlerinin sürdürülmesi görevi Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yasal hükümlerce çerçevelenmiş Millî Eğitim Bakanlığı Temel Kanunu 1739 Sayılı Kanununda belirtilen genel amaçlar kapsamında yürütülmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı Temel Kanununun amaçları özetle şu şekilde

* Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Eğitim Bilimleri, cebrailozturk81@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1751-648X>.

sıralanabilir: 1. Vatanına, milletine, anayasaya, Atatürk ilkelerine, maddi ve manevi değerlerine bağlı, sorumluk sahibi bireyler yetiştirmek. 2. Kişilik ve karakter bakımından güçlü, geniş dünya görüşü ve bilimsel düşünceye sahip, topluma karşı sorumluluklarını yerine getiren, insan haklarına saygılı ve verimli kişiler yetiştirmek. 3. Bireylere ilgi ve yeteneklerine göre, kendilerine ve topluma yararlı işler yapabilecek meslek edinmelerini sağlamaktır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Okullar Millî Eğitim Bakanlığının ortaya koyduğu bu temel misyonunu gerçekleştirmede en önemli ayağını oluşturmaktadır. Eğitim öğretim işlerinin planlı bir şekilde yürütüldüğü her okulun kendine özgü bir kültürü ve kimliği bulunmaktadır. Eğitim öğretim faaliyetlerini gerçekleştiren her okul, iç ve dış çevre ile etkileşim hâlinindedir. Okullar kendi iç çevresinde kendine özgü bir yapıya, kültüre ve kaynaklara sahiptir. Ayrıca okullar, toplumsal çevre, sosyokültürel güçler, ekonomik güçler, teknolojik güçler ve politik güçlerin etkisi altında gelişim sağlamaktadır (Arabacı, 2018). Her örgütte olduğu gibi okullar da geleceğe dönük bir bakış geliştirmek için stratejik planlar hazırlamakta, kuruma özgü misyon ve vizyon ifadeleri oluşturmaktadır. Okulların sağlıklı bir şekilde varlığını devam ettirebilmesi için belli amaçlara ve inançlara sahip olması gerekmektedir (Dinçer, 1998). Eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmekle görevlendirilen eğitim örgütleri kendilerinde yüklenen misyonlarını gerçekleştirmek için geleceği planlamak zorundadır. Türkiye’de ilk defa 2003 yılında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Millî Eğitim Bakanlığı ve ona bağlı diğer alt birimlere stratejik plan hazırlama zorunluluğu getirildi. Bu nedenle eğitim örgütleri, belli aralıklarla stratejik planlar hazırlamaktadır.

Kâr amacı gütmeyen eğitim kurumları, gelecekte nerede olacağının veya gelecekte arzu ettiği noktaya ne şekilde ulaşacağının resmini stratejik planlar ile çizmektedir (Gazi vd., 2009). Stratejik planlar gelecek ile ilgili bir yol gösterici konumundadır ve kriz durumlarında çıkış yolları gösteren önemli belgelerdir (Altinkurt & Yılmaz, 2011; Nartgün, 2004). Stratejik planlar hazırlanırken eğitim örgütünün misyonu, vizyonu, temel hedefleri ve değerleri açık bir şekilde yazılmaktadır. Ayrıca hazırlanan planlar ile mevcut durum analizleri yapılarak örgüt kendini değerlendirme fırsatı bulur. Örgütler, stratejik planda belirtilen vizyon ve misyon doğrultusunda bir dizi faaliyetler yapmak zorundadır. Böylece ‘gelecekte hedeflere ulaşmak için neler yapılmalı?’ sorusuna cevaben yapılacak çalışmalar sıralanır. Örgütlerde stratejik planlama için yapılan ilk adım: Gelecekte hangi hedeflere ulaşacağını ortaya koyan “Vizyon” ifadesidir. İkinci adım ise ‘Misson’dur. Misyon, örgütün vizyonunu ve genel amaçlarını somutlaştırarak, ne yapacağını net bir şekilde ortaya koyan bir ifadedir (Dinçer, 1998). Ancak eğitim öğretim kurumları teknik olarak Millî Eğitim Bakanlığına bağlı alt birimler olduğu için genel çerçevesi belli olan kurumlardır (Altinkurt & Yılmaz, 2011). Bu nedenle stratejik planların hazırlanmasında önemli olan gelecekte hangi hedeflere ulaşacağını ortaya koyan “Vizyon” ifadesidir (Dinçer, 1998).

Kurumların bir vizyon belgesine sahip olması, vizyon belgesinin çalışanlar tarafından bilinmesi, özümsemişi örgütün amaçlarına ulaşmasında güdüleyici bir etki yaratacağı otoritelerce kanıtlanmıştır (Akgemici & Güleş, 2009). Vizyon, örgütün amaçlarına ulaşmasında yöneticilere motivasyon ve ek bir sinerji sağlar. Ancak, bu başarının elde edilebilmesi için örgütteki tüm üyelerin örgüt vizyonunu paylaşması gerekmektedir (Dinçer, 1998). Bu durumda paylaşılmış bir vizyonun olması şarttır (Gül, 1997). Vizyon, kurumların geleceğe yönelik hedeflerinin bir ifadesidir (Sökmen, 2014). Vizyon, en genel tanımıyla bir örgütün gelecekte olmak istediği nokta veya örgütün, “gelecekte nerede olmak istiyoruz?”, sorusuna verdiği cevaptır. Her okulun bir vizyona sahip olması gerekir. Vizyonu olmayan bir okul gelişemez, ilerleyemez. Okulun gelişen ve değişen çağa ayak uydurabilmesi ayrıca toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için vizyon, büyük önem arz etmektedir. Nanus’a (1992) göre örgüt yapısına göre iyi seçilmiş bir vizyonun örgüt üzerinde olumlu bir etki yapacağını ve vizyonun örgüte kuvvet kazandıracağını vurgulamaktadır. Kurumların bir vizyon belgesine sahip olmasının, örgüt içinde bir ilham ve motivasyon kaynağı olacağı, onu heyecanlandıracağı ve kararlar

almada kolaylık sağlayacağı, ortak noktada buluşup takım ruhu oluşturacağı açıktır (MEB, 2023). Okullarda vizyon oluşturma aşamasında tüm paydaşların katılımının sağlanması önemlidir. Okul yöneticileri, öğretmenler, veliler hatta öğrencilerin vizyon oluşturma sürecinde pay sahibi olması, okulun gelecekte istendik noktaya varması ve amaçlarına ulaşması açısından büyük önem taşımaktadır (Murgatroyd & Morgan, 1993).

İyi bir vizyon ifadesi, örgütün kendine özgü niteliklerini yansıtarak, diğer kurumlardan ayrılan yönlerini açıkça ortaya koymalıdır. Ayrıca, örgütün gelecekteki hedeflerini belirlerken, hem iç hem de dış çevredeki gelişmeleri ve faaliyetleri dikkate alarak kapsamlı bir değerlendirme sunmalıdır (Dinçer, 1998). Vizyonun, açık olması, örgütün tüm üyeleri tarafından, paylaşılması ve anlaşılması önemlidir. Ayrıca vizyon, örgütün sahip olduğu kültürü yansıtarak, toplumun bu kültür hakkında bir fikir edinmesine katkı sağlamalıdır (Eren, 2005). İyi oluşturulmuş bir vizyon ifadesinde şu özellikler olmalıdır: 1. Kısa olmalı ve akılda kalıcı olmalıdır. 2. İddialı ve ilham verici olmalıdır. 3. İdeal olanı tanımlamalıdır. 4. Paydaşların katılımı ile oluşturulmalıdır. 5. Tüm çalışanlar vizyon ifadesinde kendini bulmalıdır. 6. Ne anlatmak istediği veya hangi hedefe ulaşmak istediği açık olmalıdır. 7. Ortak standartları sağlamalıdır (Aytaç, 2014; MEB, 2023; Özden, 2002; Özdemir, 2019). Yalçın'a (2005) göre güçlü bir vizyona sahip olan bir kurum, gelecekte olması muhtemel krizleri önceden tahmin etme, değişikliklere ve yeniliklere hazırlıklı olma ve kendini geleceğe hazırlanma konularında daha avantajlıdır.

Alan yazınında vizyon ifadelerine ilişkin çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmaların büyük bir kısmını ticari faaliyet gösteren kurumlar oluşturmaktadır (Doğan, 2007; Halaç vd., 2022; Kanbur vd., 2023; Karabulut, 2007; Köseoğlu & Temel, 2008; Kuduz & Atasever, 2022; Mumcu vd., 2023; Yıldırım, 2023). Vizyon ifadelerinin araştırılmasında eğitim kurumlarına yönelik sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Yapılan araştırmaların çoğunluğunu da yükseköğretim kurumlarına ait olduğu görülmektedir (Abelman & Dalessandro, 2008; Başpınar, 2020; Emekçi, 2019; Işıkoğlu vd., 2021; Köse & Özdilek, 2023; Taşar, 2021). Dolayısıyla örgütü geleceğe taşıyacak, örgüte yöne verecek, çalışanlara bir amaç birliği verecek, örgüte kurumsal bir kimlik kazandıracak ve örgütün daha görünür olmasını sağlayacak olan vizyon ifadelerinin bilimsel bir konu olarak incelenmesinin önemi büyüktür.

Eğitim kurumları, toplumsal ve bireysel gelişimin teminatı olan eğitimi sağlamakla görevli stratejik örgütlerdir. Bu kurumlar, belirledikleri misyon ve vizyon doğrultusunda stratejik planlar hazırlayarak, kendilerine yön vermek ve gelişimlerini sürdürülebilir kılmak zorundadır. Ancak Türkiye'de özellikle Mardin gibi sosyo-kültürel ve ekonomik farklılıkların belirgin olduğu bölgelerde, okulların vizyon ifadeleri üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Vizyon ifadeleri, bir eğitim kurumunun gelecekte olmak istediği noktayı, değerlerini ve hedeflerini açıkça ifade eden önemli bir araçtır. Bu ifadeler, okulun stratejik planlama sürecinin temelini oluşturur ve çalışanlar arasında ortak bir motivasyon kaynağı yaratır. Bununla birlikte, mevcut durumda okulların vizyon ifadelerinin ne derece etkili olduğu, hangi tematik öğeleri içerdiği, yeterince özgün olup olmadığı ve bu ifadelerin paydaşlar tarafından benimsenip benimsenmediği gibi kritik sorular yanıtlanmamıştır. Özellikle, vizyon ifadelerinin; kısa, akılda kalıcı, iddialı, ilham verici ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde oluşturulup oluşturulmadığı konusundaki bilgi eksikliği, kurumların stratejik hedeflerine ulaşmasında engel oluşturabilir.

Eğitim kurumları, küresel değişimlere ve toplumsal ihtiyaçlara hızlı adapte olabilmek için güçlü ve anlamlı bir vizyona sahip olmalıdır (Karaman, 2005). Vizyon ifadeleri, kurumların bu hedeflere ulaşmasında rehber bir rol üstlenir. Mardin gibi farklı sosyo-kültürel özelliklere sahip bölgelerdeki okulların vizyon ifadeleri, yerel ihtiyaçlara cevap verebilme açısından incelenmelidir. Bu, bölgesel stratejilerin geliştirilmesi için önemli bir referans oluşturur. Vizyon ifadeleri üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olması, özellikle eğitim kurumlarına yönelik araştırmalardaki boşluğu

artırmaktadır. Bu çalışma, eğitim kurumlarının vizyon ifadeleriyle ilgili kapsamlı bir analiz sunarak literatüre katkı sağlayacaktır. Bu araştırmanın temel problemi, Mardin ilindeki eğitim öğretim kurumlarının vizyon ifadelerinin tematik olarak incelenmesi ihtiyacıdır.

Bu araştırma Mardin ilinde yer alan eğitim öğretim kurumlarının vizyon ifadelerini genel anlamda değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda aşağıda verilen sorulara cevap aranmıştır.

1. Eğitim öğretim kurumlarının kullandıkları öğeler hangi tema ve alt temalardan oluşmaktadır?
2. Eğitim öğretim kurumları vizyon belgelerinde kullandıkları ifadeleri hangi sıklıkla kullanılmıştır?
3. Eğitim öğretim kurumlarının vizyon belgelerinde benzerlikler var mıdır, bunlar nelerdir?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışma; Mardin ilinde 10 ilçede faaliyet gösteren 1174 eğitim öğretim kurumunun vizyon ifadelerinde kullandıkları öğeleri tematik açıdan değerlendirmeyi amaç edindiği için çalışma nitel araştırma yöntemi olan doküman analizi ile yürütülmüştür. Doküman analizi, verilerinin birincil kaynaktan toplanarak sorgulanması, gözden geçirilmesi ve analiz edilmesi yöntemidir (Yıldırım & Şimşek, 2011). Doküman analizi, belli bir amaç için kaynak okuma, bulma, not alma ve değerlendirme işlemini kapsar (Karasar, 2005). Başka bir ifadeyle elektronik veya basılı materyallerin toplanması ve değerlendirilmesi ile gerçekleşen bir dizi işlemdir (Bowen, 2009).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırma evreninde bulunan okul sayısının fazla olması nedeniyle ekonomiklik, uygulama kolaylığı ve elverişlilik gibi ölçütler göz önüne alınarak örneklem alma yoluna gidilmiştir. Araştırmada çok aşamalı örneklem kullanılmıştır. Araştırmalarda farklı bölgelerdeki katılımcıların genel anlamda evreni temsil edilmesi arzulanır (Merriam, 2013). Araştırma evreni 10 ilçeden oluştuğu için birinci aşamada olasılıklı örnekleme yöntemi olan tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Tabakalı örnekleme, bir ana kütlelin farklı alt gruplara (tabakalara) ayrıldığı ve bu alt gruplardan rastgele örnekler seçildiği bir olasılıklı örnekleme yöntemidir. Bu yöntem, ana kütledeki her tabakanın örnekleme temsili edilmesini sağlar (Büyüköztürk vd., 2009). Tabakalı örnekleme, ana kütledeki her tabakanın özelliklerinin örnekleme adil bir şekilde temsili edilmesini sağlamayı amaçlar (Balcı, 2001). Araştırmanın birinci aşamasında, her ilçede bulunan toplam okul sayısının %10 oranına göre okul sayısı belirlenmiştir. İlçelere göre Mardin ilinde araştırmaya dâhil edilen okul sayıları tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1

İlçelere Göre Mardin İlinde Araştırmaya Dâhil Edilen Okul Sayıları

İlçeler	Toplam Okul Sayısı	Okul Sayı
Artuklu	197	20
Dargeçit	61	8
Derik	142	16
Kızıltepe	286	32
Mazıdağı	78	8
Midyat	156	16

Nusaybin	129	12
Ömerli	32	4
Savur	63	8
Yeşilli	40	4
Toplam	1174	128

Doğal olarak alt gruplara ayrılmış bir evrende heterojen bir yapı oluşmaktadır. Bu nedenle her alt grubun örnekleme temsili edilmesi önem arz eder (Büyüköztürk vd., 2009). İkinci aşamada, eğitim öğretim kademesine göre ilçelerde bulunan toplam anaokulu, ilkokul, ortaokul ve lise sayılarının %10'u kadar her kademedan rastgele okullar seçilerek çalışmaya dâhil edilmiştir (Tablo 2). Eğitim öğretim kademesine göre seçilen okul verileri aşağıdaki gibidir.

Tablo 2

Eğitim Öğretim Kademesine Göre Seçilen Okul Sayısı

Eğitim Öğretim Kademesi	Eğitim Öğretim Kademesine Göre Seçilen Okul Sayısı
Anaokulu	15
İlkokul	56
Ortaokul	35
Lise	22
Toplam	128

Tablo 2’de görüldüğü üzere 15 Anaokulu, 56 ilkokul, 35 ortaokul ve 22 lise kademesinden okul seçimi yapılarak toplamda 128 okul çalışma grubuna dâhil edilmiştir.

2.3. Araştırma süreci

Bu çalışmada veriler, doküman analizi yöntemiyle toplanmıştır. Araştırma kapsamında, 2024 yılında çalışma grubuna dahil olan okulların resmî web sayfalarından vizyon ifadelerine kolaylıkla ulaşılmıştır. Ancak bazı okulların, özellikle tek öğretmenli köy okullarının, vizyon belgelerine ulaşamamıştır. Vizyon belgelerine erişilemeyen okullar telefonla aranarak “Bir vizyon belgelerinin var olup olmadığı bilgisi alınmıştır.” Araştırma neticesinde okulların vizyon belgesine sahip olma durumuna göre bilgisi tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3

Eğitim Öğretim Kademesine Göre Seçilen Okul Sayısı

	Okul Sayısı	%
Vizyon Belgesi Olan Okul Sayısı	109	85
Vizyon Belgesi Olmayan Okul Sayısı	19	15
Toplam	128	100

Tablo 3’te görüldüğü üzere vizyon belgesi olan okul sayısı 109, oranı ise %85’tir. Herhangi bir vizyon belgesine sahip olmayan okul sayısı 19 (O5, O8, O14, O21, O30, O33, O38, O47, O49, O51, O62, O69, O78, O80, O84, O102, O108, O113, O120) oranı ise %15’tir. Vizyon belgeleri olduğu halde Web sayfasında paylaşmayan okullardan bu belgelerin örneği mail aracılığıyla istendi.

Çalışmaya dâhil edilen okulların gizliliğini sağlamak amacıyla O-1, O-2, O3... gibi kod isimler kullanıldı.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında toplanan veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. İçerik analizinde amaç, benzer verileri belirli başlıklar halinde gruplamalar yaparak daha anlaşılır hâle getirmeye çalışmaktır. Böylelikle verileri açıklayabilecek kavramlara ve kavramlar arasındaki ilişkilere ulaşılması sağlanmış olunur (Yıldırım & Şimşek, 2011). Okulların vizyon belgelerinde yer alan ifadeler detaylı olarak okunarak incelendi. Vizyon ifadelerinin analizinde ilk olarak literatürde bulunan vizyon tanımlarına göre kıyaslaması yapıldı. Vizyon belgelerinde yer alan ifadeler tek tek incelenmiş ve benzer olan ifadeler belirlendi. Daha sonra birbirine yakın anlam ilişkisi olan ifadelerden gruplandırmalar yapılarak ortaya çıkan ifadelerin frekans değerleri bulundu. Bu işlemler yapılırken mantıksal anlam zinciri kurularak gerçeğe en yakın olacak şekilde yorumlamalar neticesinde tema oluşturuldu.

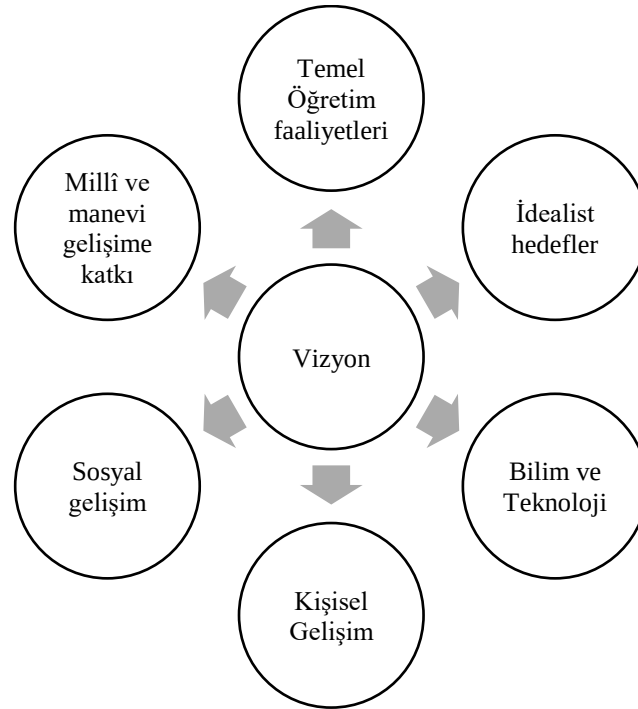
Nitel araştırmada “geçerlilik” ortaya çıkan bilimsel bulguların doğruluğu, “güvenirlik” bu bulguların tekrarlanabilir olmasıdır (Yıldırım & Şimşek, 2011). Araştırmanın iç geçerliliğini sağlamak için Araştırma amacının soruları oluşturulurken araştırma konusu ile ilgili alan yazın taraması gerçekleştirilmiş ve böylece kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Araştırmanın dış geçerliliğini sağlamak amacıyla örneklem evreni temsil edecek şekilde çeşitlendirilmiştir. Örneklem grubuna dâhil edilen okulların türleri ve kademeleri genellikle homojen bir şekilde dağılmasına dikkat edilmiştir. İç güvenilirliğini sağlamak amacıyla bulgular sunulurken farklı ilçelerden ve farklı kademelerden okulların seçilmesine dikkat edilerek veri çeşitlemesi sağlanmaya çalışılmış ve elde edilen veriler üzerinde araştırmacı dışında nitel araştırma konusunda uzman bir öğretim elemanının da görüşüne başvurulmuştur. Araştırmanın dış güvenilirliğini sağlamak için elde edilen veriler kavramsal çerçeve dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Ayrıca araştırmadaki veriler farklı görüşler ve alternatif açıklamalar dikkate alınarak yorumlanmıştır.

2.5. Araştırma Etiği

Bu araştırmanın tüm aşamalarında etik kurallarına titizlikle riayet edilmiştir. Bu araştırma, Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 10/01/2024 tarih ve 130298 sayılı kararı doğrultusunda bilimsel etik izni alınmıştır. Tüm sorumluluğun Sorumlu Yazara ait olduğu ve bu çalışmanın herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim.

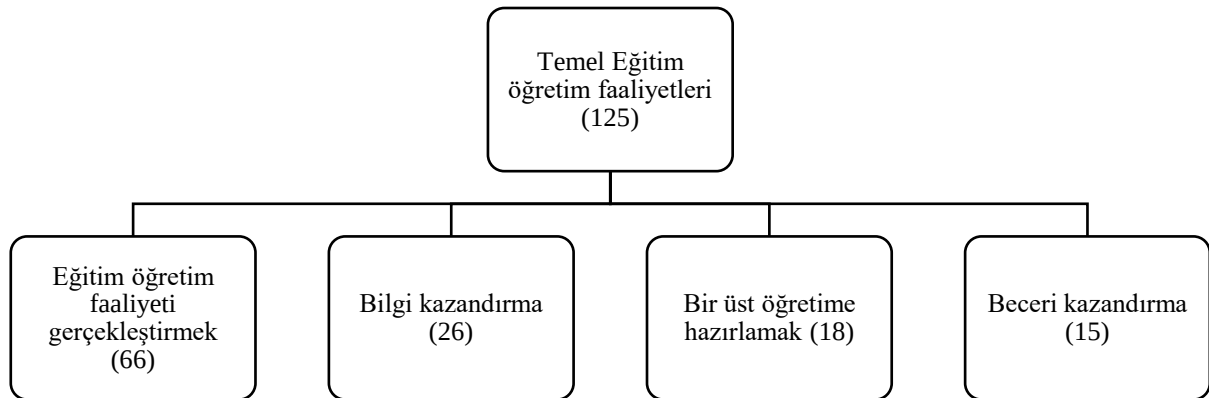
3. Bulgular

Eğitim öğretim faaliyetlerini sürdüren eğitim kurumlarının web sayfalarında yer alan vizyon ifadelerinden yola çıkılarak oluşturulan temalar ve bu temalara bağlı kategoriler incelenmiştir. İnceleme neticesinde Mardin ilinde yer alan Millî Eğitim Bakanlığına bağlı seçilmiş 128 okulun resmî Web sayfalarında yer alan vizyon belgelerindeki ifadelerden oluşturulan ana temalar ve kategoriler Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1*Okulların Vizyon İfadelerine İlişkin Ana Temalar*

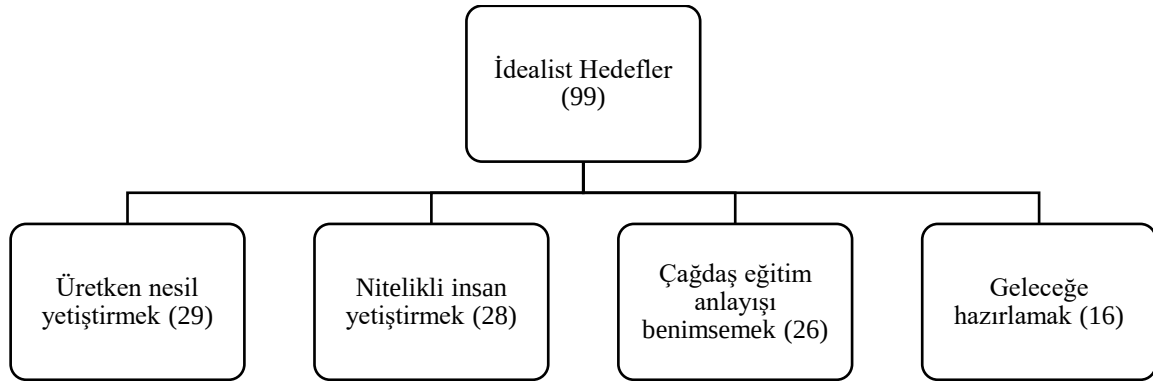
Şekil 1’de görüldüğü üzere araştırma sahasında bulunan okulların vizyon belgelerinden oluşturulan temalar sırasıyla: Temel öğretim faaliyetleri (125), İdealist hedefler (99), Kişisel gelişim (87), Sosyal gelişim (83), Millî manevi gelişim (76) ve Bilim ve teknoloji’dir (68).

Eğitim öğretim kurumlarının vizyon ifadelerinde sıklıkla yer verdikleri “Temel eğitim öğretim faaliyetleri” temasına ilişkin kategoriler ve frekans değerleri Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2*Temel Öğretim Faaliyetleri Temasına İlişkin Kategori ve Kod Sayıları*

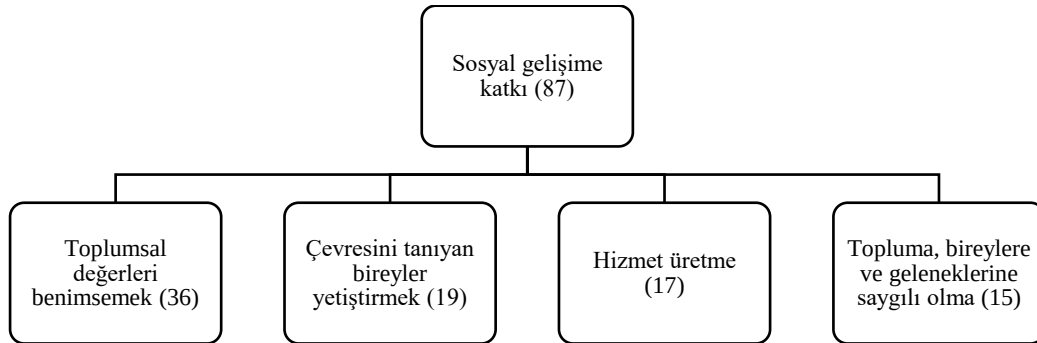
Eğitim öğretim kurumlarının en temel görevleri arasında sayılan “Temel eğitim öğretim faaliyetleri” (125) temasına ilişkin kategoriler incelendiğinde, Eğitim öğretim faaliyeti gerçekleştirmek (66), Bilgi kazandırma (26), Bir üst öğretime hazırlamak (18) ve Beceri kazandırma (15) ifadelerinin sıklıkla kullanıldığını görmekteyiz.

“İdealist hedefler” (99) temasına ilişkin kategoriler ve frekans değerleri Şekil 3’te verilmiştir.

Şekil 3*İdealist Hedefler Temasına İlişkin Kategori ve Kod Sayıları*

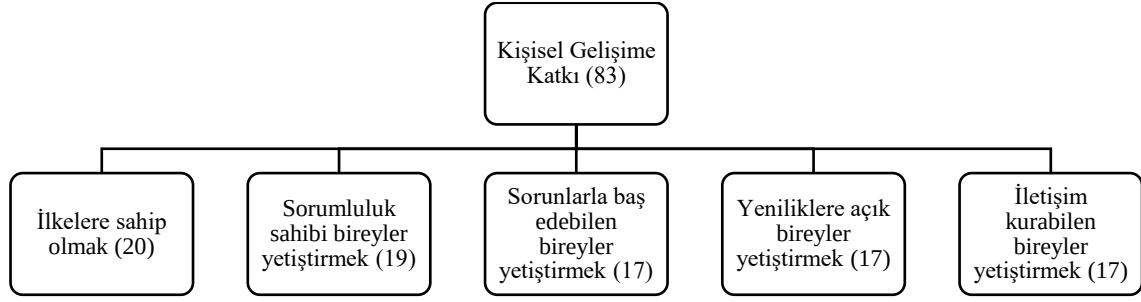
“İdealist hedefler” (99) temasına ilişkin kategoriler incelendiğinde, Üretken nesil yetiştirmek (29), Nitelikli insan yetiştirmek (28), Çağdaş eğitim anlayışı benimsemek (26) ve Geleceğe hazırlamak (16) ifadelerinin sıklıkla kullanıldığını görmekteyiz.

“Sosyal gelişime katkı” (93) temasına ilişkin kategoriler ve frekans değerleri Şekil 4’te verilmiştir.

Şekil 4*Sosyal Gelişime Katkı Temasına İlişkin Kategori ve Kod Sayıları*

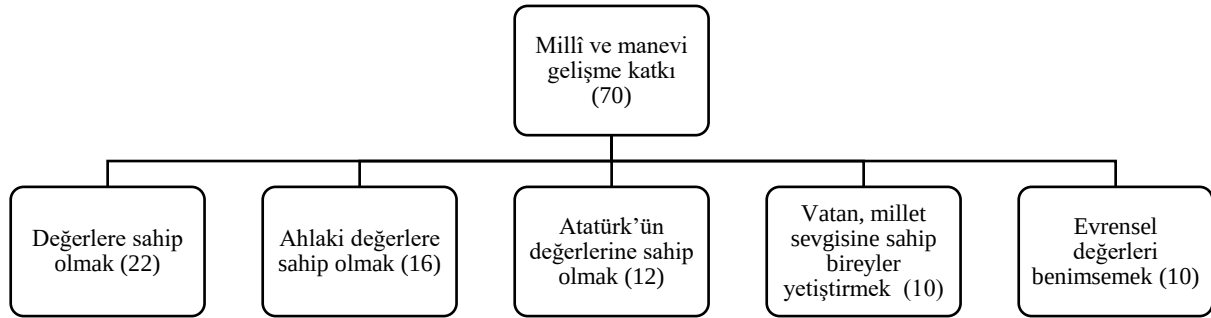
“Sosyal gelişime katkı” (93) temasına ilişkin kategoriler incelendiğinde, Toplumsal değerleri benimsemek (36), Çevresini tanıyan bireyler yetiştirmek (19), Hizmet üretme (17), Topluma, bireylere ve geleneklerine saygılı olma (15) ifadelerinin kullanıldığını görmekteyiz.

“Kişisel gelişime katkı” (107) temasına ilişkin kategoriler ve frekans değerleri Şekil 5’te verilmiştir.

Şekil 5*Kişisel Gelişime Katkı Temasına İlişkin Kategori ve Kod Sayıları*

“Kişisel gelişime katkı” (107) temasına ilişkin kategoriler incelendiğinde İlkelere sahip olmak (20), Sorumluluk sahibi bireyler yetiştirmek (19), Sorunlarla baş edebilen bireyler yetiştirmek (17), Yeniliklere açık bireyler yetiştirmek (17) ve İletişim kurabilen bireyler yetiştirmek (17) ifadelerinin kullanıldığını görmekteyiz.

“Millî ve manevi gelişme katkı” (70) temasına ilişkin kategoriler ve frekans değerleri Şekil 6’da gösterilmiştir.

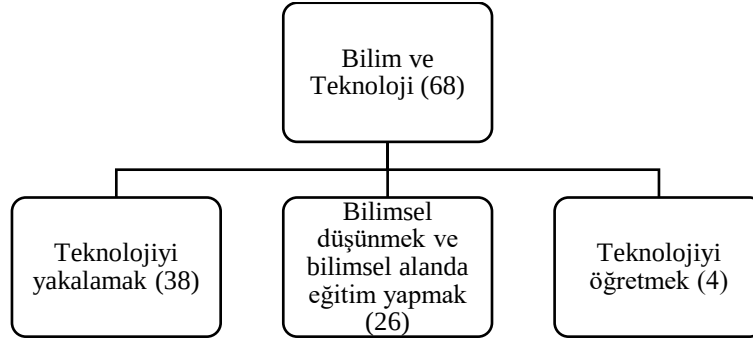
Şekil 6*Millî ve Manevi Gelişime Katkı Temasına İlişkin Kategori ve Kod Sayıları*

“Millî ve manevi gelişme katkı” (70) temasına ilişkin kategoriler incelendiğinde, Değerlere sahip olmak (22), Ahlaki değerlere sahip olmak (16), Atatürk’ün değerlerine sahip olmak (12), Vatan, millet sevgisine sahip bireyler yetiştirmek (10) ve Evrensel değerler ve evrensel nitelikte çalışmak (10) ifadelerinin sıklıkla kullanıldığını görmekteyiz.

“Bilim ve teknoloji” (68) temasına ilişkin kategoriler ve frekans değerleri Şekil 7’de verilmiştir.

Şekil 7

Bilim ve Teknoloji Temasına İlişkin Kategori ve Kod Sayıları

“Bilim ve teknoloji” (99) temasına ilişkin kategoriler incelendiğinde, Teknolojiyi yakalamak (38), Bilimsel düşünmek ve bilimsel alanda eğitim yapmak (26) ve Teknolojiyi öğretmek (4) ifadelerinin sıklıkla kullanıldığını görmekteyiz.

Araştırma kapsamında okulların vizyon ifadeleri genel olarak incelendiğinde vizyon ifadelerinin okuldan okula farklılık gösterdiği gibi benzer ifadeleri kullanan okulların olduğu görülmüştür. O4 ile O2 okullarına ait vizyon belgesinde birbirine benzer ifadeler olduğu görülmektedir:

O2: İçinde bulunduğumuz yüzyılın modern şartlarına uygun bir şekilde ve toplam kalite yönetimi ilkeleri dahilinde misyonumuzu gerçekleştirmeye çalışan bir yabancı dil öğretimi uygulamayı amaçlayan, resim, satranç, spor ve müzik gibi sosyal etkinlikleri çocukların gelişimi konusunda en gerekli metotlar olarak gören, öz benlik duygusunu iletirmeye dönük duygusal bir eğitim yöntemi benimseyen, toplumun sağlıklı ve pozitif katılımcıları olabilmeleri için gerekli bilgi beceri yetenek ve ahlâki değerleri en üst düzeyde öğrencilerine kazandırmakla bilinen, düşünce özgürlüğü ve etkin katılımı esas alan, pozitif bir ortamda “önce insan” düsturundan hareket ederek yaşama ve sevgiye ümitle bakan bireyler yetiştiren modern, özgür ve öncü bir okul...

O4: Yaşadığımız yüzyılın gereklerine uygun olarak eğitim-öğretim faaliyetlerinde toplam kalite yönetimi ilkeleri dahilinde misyonumuzu hayata geçirmek amacıyla; okul öncesi eğitimden orta öğretime kadar gelenek ve değişim olgularını harmanlayarak geleceğe yürüyen, 30 kişilik, öğrenci merkezli bilgisayar destekli sınıflarda eğitim uygulayan, yabancı dil öğretimini en etkin biçimde hayata geçirmeyi amaçlayan, resim, satranç, spor ve müzik gibi sosyal etkinlikleri çocukların gelişimi konusunda öncelikli yöntemler olarak uygulayan, öz benlik duygusunu geliştirmeye yönelik duygusal eğitim yöntemleri benimseyen, toplumun sağlıklı ve pozitif katılımcıları olabilmeleri maksadıyla gereken bilgi beceri yetenek ve ahlâki değerleri en üst düzeyde öğrencilerine kazandırmakla tanınan, hoşgörü ortamı ve etkin katılımı esas alan bir ortamda insanı önceliğe alan bir anlayışla yola çıkarak yaşama ümitle bakan bireyler yetiştirmeyi amaç edinen modern, çağdaş, demokratik ve öncü bir okul...

Araştırmaya dâhil edilen kimi okulların (O1,O120, O101, O9, O27) vizyon belgeleri birbirine benzer olduğu gibi farklı illerdeki (Antalya/Alanya, Bursa/İznik) okulların vizyon belgeleriyle de birebir benzer olduğu görülmüştür.

O1: Personelin görevlerini en iyi şekilde yerine getirmekten ötürü huzur duyduğu, gerek öğrenci ve gerek toplumsal çevre tarafından saygınlıkla karşılanan, çalışma ortamı, öğrencinin başarı ve davranış düzeyi bakımından etrafta saygın bir etki uyandıran ve bu yönüyle örneklik teşkil eden bir ilkokul olmak...

Bazı okullar (O35) vizyon ifadelerini maddeler halinde açıklarken bazıları (O109) vizyon ifadelerini bir cümle şeklinde açıklamıştır. Bazı okulların da (O50) vizyon belgelerini uzun paragraf şeklinde açıklama formatında yaptığı görülmüştür.

O35: 1- Bir parçası olduğu toplum için faydalı, üretken, olumlu düşünen ve sahip olduğu değerlerle ülkesini dünyada temsil etme niteliğine sahip bireyler yetiştirmek.

2- Bir parçası olduğu toplum için fedakarlık yapabilen ve üretken insanlar yetiştirmek.

3- Eğitim başarısını artırarak nitelikli liseleri kazanan öğrenci sayısını her yıl daha da artırmak.

O109: Mutlu Çocuk, mutlu toplum!

O50: Ülkemizi muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkaracak eğitim faaliyetlerinin sevgi duygusuyla gerçekleştiren, Ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün gösterdiği hedefler ışığında evrensel bilgi birikimini yakalamaya çalışan, ihtiyaç duyulan alanın gerektirdiği bilgi, beceri ve teknik donanımlı insan gücünü yetiştiren uluslararası düzeyde saygın bir eğitim ve öğretim kurumu olmak. Sürekli gelişmeyi prensip edinerek yenilikleri destekleyen ve yetiştirdiği yüksek özgüven sahibi bireyler aracılığıyla ülkesini dünyada öne çıkaran bir okul olmak. Bilgiyi sadece paylaşmak değil, o bilgiyi üreten ve o bilginin sağladığı özgüven duygusuyla demokratik ilişkileri önceleyen bir kurum olmak. Öğrenci, veli ve öğretmen arasındaki pozitif ilişki ağıyla geleceği yönlendiren, bilgi edinimine duyarlı, ulusal ve uluslararası çapta model alınan bir eğitim kurumu olmak. Özetle, ülkemizde “İLK”leri ve “En”leri çıkaran bir okul olmak.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Vizyon belgeleri kurumların geleceğe karşı beklentilerini oluşturmasının yanında paydaşların ortak bir hedef etrafında birleşmesinde önemli bir işleve sahiptir. Bu nedenle Millî Eğitim Bakanlığı 2003 yılından beri eğitim kurumlarının gelişimini sağlıklı ve planlı bir şekilde sürdürebilmeleri için stratejik plan hazırlama zorunluluğu getirmiştir. Böylece her kurum bir vizyon belgesine sahip olması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bununla beraber Millî Eğitim Bakanlığının oluşturulan vizyon belgelerinin iç ve dış paydaşlarla paylaşılması için okulların Web sayfalarında yayımlanma zorunluluğu getirmesi, araştırmamız için önemli bir kaynak oluşturmuştur. Mardin ilinde belirlenen eğitim kurumlarının vizyon belgelerini değerlendirmeyi amaçlayan araştırma sonuçları aşağıdadır.

1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu incelendiğinde okulların vizyon ifadelerinin genel anlamda bir örtüşme olduğu, hazırlanan vizyon belgelerindeki vizyon ifadelerinin 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu çerçevesinin dışına çıkmadığı görülmektedir (MEB, 2023). Bu açıdan değerlendirilme yapıldığında vizyon ifadelerinin genel anlamda kurumsal ve örgütsel amaçlarla örtüştüğü görülmektedir.

Araştırmamızın veri toplama sürecinde, Mardin ilinde eğitim öğretim faaliyetini sürdüren kurumların bir kısmında, vizyon belgesinin oluşturulmasının zorunlu olmasına rağmen, herhangi bir vizyon belgesine sahip olmadığı anlaşılmıştır. Benzer şekilde Yılmaz'ın (2011) ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarının misyon ve vizyon belgelerinin incelenmesi ile ilgili yapmış oldukları araştırmada incelemeye alınan kurumların önemli bir kısmının vizyon belgesinin olmadığı sonucuna varmıştır.

Okulların vizyon belgelerinde yer alan ifadelerin çözümlenmesi sonucunda altı ana temaya ulaşılmıştır. Bunlar sırasıyla “Temel öğretim faaliyetleri”, “İdealist hedefler”, “Sosyal gelişim”, “Kişisel gelişim”, “Millî manevi gelişim” ve “Bilim ve teknoloji” temalarıdır. Temalara genel olarak bakıldığında temel öğretim faaliyetlerinin daha sıklıkla ifade edilmesi Millî Eğitim Bakanlığının genel misyonuna paralel bir vizyon belgesi oluşturmanın etkisi olduğu görülmektedir. Araştırmamızın

bulgularına paralel olarak Taşar'ın (2021) fen liselerinin vizyon belgeleri üzerine yapmış olduğu araştırmada eğitim öğretim ile ilgili ifadelerin sıklıkla kullanıldığını belirtmiştir. Benzer şekilde Emekçi (2019) ve Özdemir'in (2019) vizyon belgeleri üzerine yapmış olduğu araştırmalarda eğitim öğretim temasının öne çıktığı görülmüştür.

Temalara genel olarak bakıldığında, kişisel gelişime yönelik ifadelerin sıkça vurgulandığı görülmektedir. Bu durum, okulların temel kaynağı olan öğrencileri geleceğe hazırlama, özgüveni yüksek, kendine yetebilen bireyler yetiştirme ve çağın gereklerine uygun bilgi kazandırma konusunda özel bir çaba gösterdiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Özdemir'in (2019) vizyon belgeleri üzerine yapmış olduğu araştırmada kişisel gelişime yönelik ifadelerin vizyon belgelerinde sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Bu bağlamda Millî Eğitim Bakanlığının son yıllarda üzerinde hassasiyetle durduğu ahlaklı, kültürünü özümsemiş, ülkesinin değerlerine bağlı bireyler yetiştirilmesine yönelik eğilimi, vizyon ifadelerine yansıdığı görülmüştür. Vizyon belgelerinin hazırlanmasında pay sahibi olan okul yöneticileri veya örgüt çalışanlarının sahip olduğu değerler, vizyon ifadelerine yansıdığı düşünülmektedir. Genel olarak yöneticilerin benimsedikleri idari ve kültürel değerler, örgütün misyon ve vizyon değerleriyle benzerlik göstermektedir (Turan vd., 2005). Altınkurt ve Yılmaz'ın (2011) 'İlköğretim ve Ortaöğretim Okullarının Vizyon, Misyon ve Değerleri ile İlgili Bir Çözümleme' isimli araştırmasındaki bulgular, araştırma sonuçlarımızla örtüştüğü görülmektedir.

Araştırma kapsamında okulların vizyon belgelerinde kullanılan ifadelerin frekansı ve bu ifadelerden oluşturulan temalar değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda incelenen vizyon ifadelerinde en sık kullanılan 10 kategori sırasıyla; Eğitim öğretim faaliyeti gerçekleştirmek, Teknolojiyi yakalamak, Toplumsal değerleri benimsemek, Üretken nesil yetiştirmek, Nitelikli insan yetiştirmek, Bilgi kazandırmak, Çağdaş eğitim anlayışı benimsemek, Bilimsel düşünmek ve bilimsel alanda eğitim yapmak, Kendine güvenen bireyler yetiştirmek ve değerlere sahip olmaktır. Yine incelenen vizyon ifadelerinde en az kullanılan 10 kategori sırasıyla; Katılım sağlayan bireyler yetiştirmek, Sorunlarla baş edebilme, Sorgulayan bireyler yetiştirmek, Atatürk'ün değerlerine sahip olmak, Yaratıcı bireyler yetiştirmek, İletişim kurabilen bireyler yetiştirmek, Evrensel değerler ve evrensel nitelikte çalışmak, Vatan, millet sevgisine sahip bireyler yetiştirmek, Teknolojiyi öğretmek ve Evrensel değerler ve evrensel nitelikte çalışmak'tır. Okul vizyon belgelerinin neredeyse tamamında dolaylı veya direkt olarak eğitim faaliyetlerinin daha iyiye taşınması ifadeleri yer almaktadır. Hoài'nin (2011) eğitim kurumları üzerine yapmış olduğu çalışmada da eğitim kelimesi en çok kullanılan ifadeler olduğunu sonucuyla örtüşmektedir. Altınkurt ve Yılmaz'ın (2011) 'İlköğretim ve Ortaöğretim Okullarının Vizyon, Misyon ve Değerleri ile ilgili Bir Çözümleme' isimli çalışmasında araştırma sonuçlarımıza paralel olarak vizyon belgelerinde en çok ifade edilen konuların başında eğitim öğretim konusu olduğunu belirtilmiştir.

Vizyon ifadesi; özgün, ayırt edici, ilham verici, kısa ve akılda kalıcı olmalıdır (Akgemci & Güleş, 2009, s.14). Araştırmaya konu olan vizyon belgelerini yapısal olarak incelendiğimizde; ifadelerinin klişe cümlelerden oluştuğu, kısa ve net ifadeleri içermediği, kimi ifadelerin paragraf cümlesi kimi ifadelerin maddeler halinde yazıldığı kimisinin de çok kısa ifadelerle yazıldığı görülmüştür. Vizyon ifadelerini sadelik açısından değerlendirdiğimizde oldukça sade cümlelerin olduğu vizyon belgelerinin yanında; gelecekte nasıl bir durumun istendiği tam olarak ifade edilemediği ifadelerle rastlanmıştır.

Eğitim kurumlarının kendi çevresel şartlarını göz önüne alarak vizyon belgesi oluşturması önem arz etmektedir. Bu amaçla eğitim kurumları gelecekle ilgili hayallerini ortaya koyacak ve kendi kurum kültürüne özgü ifadeleri ortaya koyarak vizyon belgesini oluşturmalıdırlar (Hoài, 1998; Tutar, 2004). Araştırma sonucunda; eğitim kurumları tarafından hazırlanan vizyon belgelerinin önemli kısmının başka kurumların vizyon ifadeleriyle benzerlik gösterdiği veya farklı illerde bulunan

kurumların vizyon belgelerinin birebir kopyasının alındığı görülmüştür. Kılıç'ın (2010) yapmış olduğu çalışmada da kurumların sayfalarındaki vizyon ifadelerinin çoğunlukla benzerlik gösterdiğini vurgulanmıştır. Yine eğitim kurumlarının vizyon belgeleri üzerine yapılan birçok araştırmada vizyon belgelerinin önemli bir kısmının benzer olduğu sonucuna varılmıştır (Durmuş, 2013; Küçüksüleymanoğlu vd., 2019; Taşar, 2021).

Araştırmaya dayalı olarak aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

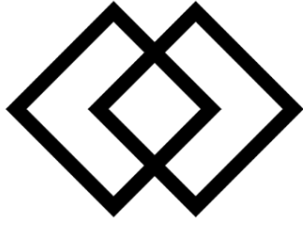
- Kurumların gelişmesi, ilerleyebilmesi ve geleceği görebilmesi için bir vizyon belgesine sahip olması büyük önem taşımaktadır.
- Her kurumun kendi kültürüne uygun vizyon ifadesini oluşturup Web sayfasında yayınlamalıdır
- Her okul bulunduğu çevrenin şartlarına göre vizyon ifadesini oluştururken ulaşmaya çalıştığı temel amaçlarının ulaşılabilir olmasına azami ölçüde dikkat etmelidir.
- Kurumların oluşturacağı vizyon ifadelerinde her örgüt, kendi şartlarını dikkate almalı, başka kurumların vizyon ifadelerini taklit etmemekten kaçınmalıdır.
- Vizyon belgelerinin oluşturulması sürecinde ifadelerin özümzenmesi için çalışanların katılımı ile belgeler oluşturulmalıdır.
- Kurumlar, vizyon ifadelerini belirlerken, kişisel, toplumsal, manevi ve ahlaki değerleri kapsayan ifadelerin yanında gelişen ve değişen çağın gereklerine uygun özümzenabilir bir ufuk ortaya koymalıdır.
- Yapılan bu çalışma belli bir bölgeyi kapsadığı için kurumların vizyon belirleme yaklaşımları bölgelere göre farklılık gösterebilir. Bu nedenle farklı sahalarda benzer çalışma yapılabilir.

5. Kaynakça

- Abelman, R., & Dalessandro, A. (2008). The institutional vision of community colleges. *Community College Review*, 35(4), 306-335. <https://doi.org/10.1086/430220>
- Akgemci, T., & Güleş, H.K. (2009) *İşletmelerde stratejik yönetim*. Gazi.
- Altınkurt, Y., & Yılmaz, K. (2011). İlköğretim ve ortaöğretim okullarının vizyon, misyon ve değerleri ile ilgili bir çözümleme. *Akademik Bakış Dergisi*, 23(1), 1-15. <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868165.pdf>
- Arabacı, İ. B. (2018). *Eğitim örgütlerinde stratejik planlama*. Pegem A.
- Aytaç, T. (2014). Okul vizyonu nedir, nasıl geliştirilir. E.Cevat & K. Demir (Ed.), *Yönetimde çağdaş yaklaşımlar: uygulamalar ve sorunlar* içinde (ss.1-15). Anı.
- Balcı, A. (2001). *Sosyal bilimlerde araştırma. Yöntem, teknik ve ilkeler*. PegemA.
- Başpınar, N. Ö. (2020). Vakıf üniversitelerinin web sayfalarındaki misyon ve vizyon ifadelerinde etik vurgular üzerine bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 469-488. [10.20491/isarder.2020.856](https://doi.org/10.20491/isarder.2020.856)
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>

- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem.
- Çakmak, Ö. (2008). Eğitimin ekonomiye ve kalkınmaya etkisi. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 33-41. <https://dergipark.org.tr/en/pub/zgefd/issue/47957/606767>
- Dinçer, Ö. (1998). *Stratejik yönetim ve işletme politikası*. Timaş.
- Doğan, B. (2007). Stratejik yönetim alanında vizyon kavramının içeriği üzerine bir çalışma. *Öneri Dergisi*, 7(27), 37-47. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.684596>
- DPT (2006). Kamu idareleri için stratejik planlama kılavuzu (2. Baskı). DPT.
- Durmuş, Ş. (2013). *İstanbul ilçe milli eğitim müdürlüklerinin stratejik belgelerindeki misyon ve vizyon ifadelerinin içerik analizi* (Tez No. 342375) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Emekçi, M. (2019). *Türkiye'deki üniversitelerin misyon ve vizyon ifadelerinin tematik olarak incelenmesi* (Tez No. 544845) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Eren, E. (2005). *Stratejik yönetim ve işletme politikaları*. Beta.
- Gül, O. (1997). *Öğretmenlerin okul müdürlerinin vizyonlarını algılama ve paylaşma düzeyleri (Ankara ili Yenimahalle İlçesi örneği)* (Tez No. 63860) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Halaç, H. H., Önaçan, M. B. K., Dağlı, H., & Gülşen, M., (2022). Türkiye dünya mirasları yönetim planlarında vizyon ifadeleri: Bir içerik analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 707-723. <https://doi.org/10.55119/artuklu.1156556>
- Hoài, V. T. T. (2011). *A discourse analysis of missionstatements of american and vietnamese universities (english versus vietnamese)* (No: 602215) [Master's Thesis, İnistry of Educationand Training University]. University Danang.
- Işıkoğlu, N., Özdemir, A. A., Altun, M., & Ergenekon, E. (2021). Erken çocukluk eğitimi öğretmen ve yöneticilerinin covid-19 pandemi deneyimleri: yorumlayıcı fenomenolojik analiz. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 567-590. <https://doi.org/10.24130/eccdjecs.1967202152341>
- Kanbur, E., Mazioğlu, V., & Kanbur, A. (2023). Küresel havayolu işbirliklerinin girişimcilik özellikleri: üye havayolu işletmelerinin misyon ve vizyon ifadeleri açısından bir inceleme. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 30(2), 239-256. <https://doi.org/10.18657/yonveek.1055359>
- Karabulut, T. E. (2007, 25-27 Mayıs). Büyük işletmelerin misyon ve vizyon ifadelerinin içerikleri bakımından incelenmesi [Sözlü sunum]. XV. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi. Sakarya, Türkiye.
- Karaman, A. (2005). *Vizyon Yönetimi Nasıl ve Niçin?* IQ.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Nobel.
- Kılıç, M. (2010). Stratejik yönetim sürecinde değerler, vizyon ve misyon kavramları arasındaki ilişki. *Sosyoekonomi*, 13(2), 82-98. <https://doi.org/10.17233/se.16108>
- Köse, H., & Özdelek, Ç. (2023). Türkiye'deki Üniversitelerde spor bilimleri fakülteleri, beden eğitimi ve spor yüksekokulları ile beden eğitimi ve spor bölümlerinin web sayfalarındaki misyon ve

- vizyon ifadelerinin tematik olarak analizi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 21(3), 12-45. <https://doi.org/10.33689/spormetre.1215890>
- Köseoğlu, M. A., & Temel, E.K. (2008). Sektörlere göre misyon ifadelerinde kullanılan öğelerdeki farklılaşmalar: İmkb şirketleri üzerine bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 71-88.
- Kuduz, N., & Atasever, M. (2022). Finans İşletmelerinin Stratejik Yönetim Bağlamında Misyon ve Vizyon İfadesi Bileşenlerine Göre Girişimcilik Özellikleri. *İzmir İktisat Dergisi*, 37(1), 53-76. <https://doi.org/10.24988/ije.793444>
- Küçüksüleymanoğlu, R., Emen, N., & Polat, G. (2019). İmam hatip liselerinin misyon, vizyon ve değerler bağlamında karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 14-28.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2023). Millî eğitim temel kanunu. 5101 (mevzuat.gov.tr).
- Mumcu, A., Anaç, A. S., & Toper, M. (2023). Yaşayan asırlık türk işletmelerinin misyon ve vizyon bildirgeleri, temel değerler ile etik ilke ve politikalar yönüyle incelenmesi. *Yönetim ve Örgüt Tarihi Dergisi*, 2(1), 29-43.
- Murgatroyd, S. J., & Morgan, C. (1993). *Total quality management and the school*. Open University.
- Nanus, B. (1992). *Visionary leadership: creating a compelling sense of direction for your or ganization*. Jossey-Bass.
- Nartgün, Ş. S. (2004). Öğrenen örgütlerde strateji ve planlama. K. Demir & C. Elma (Ed.), *Öğrenen Örgütler* içinde (ss. 161–194). Sandal.
- Özdemir, B. (2019). *Esenyurt'taki okulların misyon ve vizyon ifadelerinin incelenmesi* (Tez No. 537940) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Özden, Y. (2002). *Eğitimde yeni değerler*. Pegem A.
- Sökmen, A. (2014). *İşletmelerde yönetim ve organizasyon*. Detay.
- Taşar, H. H. (2021). Fen liselerinin vizyon, misyon ve değer ifadelerinin incelenmesi: Ankara ili örneği. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 205-224.
- Turan, S., Durceylan, B., & Şişman, M. (2005). Üniversite yöneticilerinin benimsedikleri idari ve kültürel değerler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(13), 181-202.
- Tutar, H. (2004). *Kriz ve stres yönetimi*. Seçkin.
- Yalçın, İ. (2005). *Küçük ve orta ölçekli işletmelerde yeniden yapılandırma stratejileri*. Nobel.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yıldırım, F. (2023). Hastanelerin misyon ve vizyon ifadelerinin incelenmesi: Samsun ili örneği. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 677-706. <https://doi.org/10.48146/odusobiad>

Sosyal Bilimler
EKEV AKADEMİ
dergisi

Makalenin geliş tarihi: 12.01.2025
1.Hakem Rapor Tarihi: 10.02.2025
2.Hakem Rapor Tarihi: 10.02.2025
Yayına Kabul Tarihi: 01.03.2025

eISSN:2148-0710 - pISSN:1301-6229

İŞ YÜKÜ ALGISININ İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE TÜKENMİŞLİĞİN ARACI ROLÜ: ZİNCİR MARKET ÇALIŞANLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Yılmaz GÜNEL*

Öz

Teknolojide yaşanan hızlı gelişime karşın pek çok işte insan faktörü hala önemli görülmektedir. Çalışanların iş yerinde yerine getirmesi beklenen birtakım görevleri bulunmaktadır. İş yükünün aşırı olması çalışanların strese maruz kalmasına ve işe yönelik tükenmişlik yaşamasına neden olabildiği gibi işten ayrılmaya da sebep olabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, zincir market çalışanlarının iş yükü algılarının, işten ayrılma niyetine etkisinde tükenmişliğin aracı rolünü incelemektir. Çalışmanın, iş yüküyle ilgili yaşanan sorunları çözmeye, işteki tükenmişliği önlemeye ve market çalışanlarının işten ayrılma niyetlerini azaltmaya yönelik daha duyarlı olunmasında farkındalık oluşturulabilmesi bakımından literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışma Sivas ilindeki zincir market çalışanlarına yönelik yapılmıştır. Araştırmada, ilişkisel tarama deseninden faydalanılmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi ile 380 kişiye ulaşılarak anketler uygulanmıştır. Ankette, İş Yükü Algısı Ölçeği, Maslach Tükenmişlik Ölçeği, İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği ve demografik özellikleri yansıtan sorulara yer verilmiştir. Faktör analizi aşamasında AFA ve DFA, hipotezler test edilirken yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. İş yükü algısının işi bırakmaya etkisinde tükenmişliğin aracı rolü incelenirken Baron ve Kenny'in (1986) tasarladığı 4 adımlı yöntem tercih edilmiştir. Çalışmada iş yükü algısının, tükenmişliği ve işten ayrılma düşüncesini pozitif yönde etkilediği ve çalışanların iş yükü algısı arttıkça tükenmişliklerinde ve iş bırakma düşüncelerinde artış olduğu belirlenmiştir. Tükenmişliğin işi bırakmayı pozitif yönde etkilediği yani çalışanların tükenmişlikleri arttıkça işi bırakma düşüncelerinde de artış yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca iş yükü algısı ile iş bırakma düşüncesi arasındaki ilişkinin tükenmişlik tarafından düzenlendiği tespit edilmiştir. Yani iş yükü algısı arttıkça tükenmişlik ve iş bırakma düşüncesinin de artma eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İş yükü, İşten ayrılma niyeti, Tükenmişlik, Yapısal eşitlik modeli.

Jel Kodu: M12, J63, J28, C54.

The Mediating Role of Burnout in the Effect of Workload Perception on Turnover Intention: A Study on Chain Market Employees

Abstract

Despite the rapid development in technology, the human factor is still considered important in many jobs. Employees have a number of duties expected to fulfil at work. Excessive workload may cause employees to be exposed to stress and burnout towards work, and may also cause turnover. The purpose of this study is to examine the mediating role of burnout in the effect of workload perceptions of chain market employees on turnover intention. It is thought that the study will make important contributions to the literature in terms of raising awareness to solve the problems related to workload, to prevent burnout at work and to be more sensitive to reduce the turnover intention of market employees. The study was conducted for chain market employees in Sivas province. Relational survey design was utilised in the study. Questionnaires were applied by reaching 380 people with convenience sampling method. In the questionnaire, Workload Perception Scale, Maslach Burnout Scale, Turnover Intention Scale and questions reflecting demographic characteristics were included. EFA and CFA were used in the factor analysis phase and structural equation modelling was used to test the hypotheses. While examining the mediating role of burnout in the effect of workload perception on turnover, the 4-step method designed by Baron and Kenny (1986) was preferred. In the study, it was determined that the perception of workload positively affected burnout and turnover and as the perception of workload increased, burnout and turnover thoughts increased. It was concluded that burnout positively affects quitting, that is, as the burnout of employees

*Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Divriği Nuri Demirağ Meslek Yüksekokulu, Otel Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, yilmaz23gunel@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4776-1344>

increases, there is an increase in their thoughts of quitting the job. In addition, it was determined that the relationship between the perception of workload and the thought of quitting was regulated by burnout. In other words, it was concluded that as the perception of workload increases, burnout and thoughts of quitting also tend to increase.

Keywords: Workload, Intention to leave, Burnout, Structural equation model.

Jel Code: M12, J63, J28, C54.

1. Giriş

İnsan kaynakları, bir kuruluş veya şirkette hedeflere ulaşmak için gerekli ve çok önemli bir bileşendir. Şirketin işleyişi ve hedefleri, büyük ölçüde çalışanların şirket organizasyonunda oynadıkları role bağlıdır. Şirketler büyüdükçe çeşitli insan kaynakları sorunlarıyla karşı karşıya kalması kaçınılmaz olacaktır. Susilo ve Satrya'ya (2019) göre, kurumsal insan kaynakları ile ilgili temel sorunlardan biri işten ayrılma niyetidir. Bir çalışanın işten ayrılma niyeti genellikle çeşitli faktörlerden kaynaklanmaktadır. Dewi vd. (2023), işyerinde strese neden olan iş yükü ya da aşırı iş baskısının bu faktörlerden biri olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca aşırı iş yüküne maruz kalan ve tükenmişlik yaşayan çalışanların daha rahat bir iş arama isteğine sahip olabileceğini belirtmişlerdir.

Aşırı iş yükü, son yıllarda pek çok işyerinde stres ve tükenmişliğe neden olabilmektedir. Ayrıca çalışanların zihinsel ve fiziksel sağlıklarını olumsuz yönde etkileyerek üretkenliklerini ve performanslarını düşürmek gibi istenmeyen sonuçlara da yol açabilmektedir. İş yükündeki artış, çalışanların işle ilgili stres düzeylerini doğrudan etkilemekte ve iş tükenmişliği oranında artışa neden olabilmektedir (Zanabazar & Bira, 2023). Kim ve Stoner (2008), yapılan işe bağlı olarak tükenmişlik arttıkça çalışanların örgütten ayrılma niyetinin de artacağını, bu nedenle çalışanları motive etmek için örgütün iş yerindeki tükenmişliğe neden olan faktörlere dikkat etmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Bester vd. (2015), bir çalışanın yakın gelecekte mevcut iş pozisyonundan ayrılmasını ve alternatif bir iş arama niyetinde bulunmasını, işten ayrılma niyeti olarak açıklamaktadır. Bu kişiler mevcut işlerini bırakabilecek ve potansiyel yeni işlere bakmaya hazır olan çalışanlardır. İşten ayrılma niyeti, iş yerinden gönülsüz ya da gönüllü olarak kesin ayrılma isteğidir (Robbins & Judge, 2009). İşten ayrılma niyeti, kişinin mevcut işinden yeni bir işe geçme niyetinde olduğu fakat henüz bu düşüncenin gerçekleşmediği durumdur. Pek çok çalışmada, iş yükü ile çalışanların işini bırakma isteği arasında güçlü bir korelasyon olduğu görülmüştür (Applebaum vd., 2010; Arshad vd., 2020; Gayatri & Muttaqiyathun, 2020; Jensen vd., 2011; Tewal, 2023). Fauzi ve Adi'ye (2020) göre, iş yükü işten ayrılma niyetiyle yakından ilişkili olup iş yükü arttıkça işe yönelik tükenmişlik artar ve işten ayrılma niyeti meydana gelir. Tüm bu çalışmalara bakıldığında, iş yükü algısının işten ayrılma niyetinde etkisi olduğu ve tükenmişliğin aracılık rolünün bulunduğu düşünülmektedir.

Türkiye'de perakende sektörü dünyadaki gelişmelere paralel olarak ilerleme göstermektedir. Ülkemizde perakende sektörü, hem nüfus hem de tüketim harcamaları bakımından Avrupa genelinde önemli bir potansiyele sahiptir. Perakende sektöründe gıda harcamaları açısından Avrupa'da 5. sırada yer alan ülkemiz, harcama miktarı ve mağaza sayısı bakımından kişi başına düşen ortalama ile bölgesinde yer alan diğer ülkelere göre gelişme potansiyelinin en fazla olduğu pazardır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı [ÇSGB], 2017). Türkiye'de perakende sektöründe önemli bir yeri olan zincir marketler genelde 365 gün boyunca günde 12 saat hizmet vermektedir. Bu uzun çalışma süreleri çalışanlarda yoğun iş temposundan kaynaklı bir takım sorunlara sebep olabilmektedir. Bu durum zamanla çalışanlarda, iş tatmininin ve verimliliğinin azalmasına, işe karşı tükenmişlik yaşamalarına ve işten ayrılma düşüncesine neden olabilmektedir. Araştırmada iş yükü algısı, tükenmişlik ve iş bırakma düşüncesi arasında bulunan ilişki ele alınarak, zincir market çalışanlarının iş yükü algısının çalıştıkları işi bırakma niyeti üzerinde tükenmişliğin aracılık etkisinin bulunup bulunmadığı araştırılmıştır. Bu amaç

doğrultusunda Sivas ilinde şubeleri bulunan zincir market çalışanlarına yönelik çalışma yapılmıştır. Literatürde iş yükü algısı, işi bırakma niyeti ve tükenmişlik arasındaki ilişkiye yönelik çok az çalışma yer almaktadır. Araştırmamızın bu 3 değişken arasındaki ilişkiyi incelemesi ve zincir market çalışanlarına yönelik yapılmasının bu alandaki sorunların belirlenmesi açısından önemli olacağı düşünülmektedir.

1.1. Literatür İncelemesi

Bu bölümde yürütülen çalışmaya yönelik olarak, iş yükü algısı, işten ayrılma niyeti ve tükenmişlik konularını ele alan literatür taramasına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

1.1.1. İş Yükü Algısı

İş yükü kavramı zihinsel ve fiziksel sorumluluklar, zaman ve stres gibi faktörleri dikkate alan çok yönlü bir kavramdır. Seo vd. (2004) iş yükünü, çalışanlardan istenen iş rolünün aşırı derecede olması olarak açıklamışlardır. Nurhasanah (2022) iş yükünün, iş yeri tarafından verilen ve zamanında tamamlanması gereken bir dizi görev olduğunu ifade etmektedir. Coluci ve Alexandria (2012), aşırı rol yükünden kaynaklanan iş yükünü, rekabet ortamında kişisel işlerin uzatılması olarak değerlendirmiştir. Ayrıca çalışanların bireysel sorumlu oldukları görevlerden çoklu görevlere verilmesi ve iş yükü riskinin fazla olmasının, bu kişilerin işi geciktirmelerine, ekip atmosferine yeterince uyum sağlamamalarına ve kurallara uymamalarına neden olacağını belirtmiştir. Arshad vd. (2020), aşırı iş yükünün çalışanların sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin, genellikle başka bir yerde iş arama kararına neden olduğunu belirtmişlerdir.

Vanchapo'ya (2020) göre iş yükü, hızlı bir şekilde tamamlanması gereken görev sayısıdır. Çalışanlar, üstleri tarafından dayatılan daha fazla iş yükünü tamamlayıp, bu duruma uyum sağlasalar bile iş yükü onlar için aşırı gelebilir. İş yükü hem çalışanlar hem de işverenler için önemli olup bunda etkisi olan faktörlerin belirlenmesi gerekir. Wu vd. (2012) iş yükünün kaynağını; zaman yükü, ruhsal yatırım ve zihinsel stres olarak üçe ayırmışlardır.

Zaman Yükü: Çalışma hızının yavaşlayabileceği veya işlerin çok fazla acil olduğu yönünde algılanan streştir. Bir kişi büyük bir stres algıladığında çalışma hızı değişebilir.

Ruhsal Yatırım: Kişinin önceden belirlenmiş performansa ulaşması için zihinsel ve fiziksel faaliyetlere yönelik çok çalışması gerekir.

Zihinsel Stres: Bir işe ayrılan düşünme, karar verme, hesaplama, hafıza, dikkat ve arama gibi zihinsel veya algısal faaliyetlerdir.

İş yükünün sebep olduğu aşırı zihinsel yük, çalışanların iş tatmini üzerinde olumsuz etkiye yol açabilecek mesleki bir risk faktörü olarak görülmektedir. Bu durum çalışanlarda iş tükenmişliğine, iş tatmini ve refahın azalmasına, performansın ve üretkenliğin düşmesine, sağlığın bozulmasına ve işten ayrılma niyetine yol açabilmektedir (Bianchi, 2018; Keser & Yılmaz, 2014; Liu & Lo, 2018). Becker vd. (2005), iş yükünün işten ayrılma oranlarını önemli ölçüde etkileyen faktörlerden biri olduğunu vurgulamıştır. Yapılan bazı araştırmalarda iş yükünün işi bırakma niyetinde olumlu ve anlamlı bir etkisinin bulunduğu belirlenmiştir (Applebaum vd., 2010; Arshad vd., 2020; Fitriantini vd., 2020; Jensen vd., 2011; Yin & Yang, 2002; Zanabazar & Bira, 2023).

1.1.2. Tükenmişlik

Schaufeli ve Greenglass (2001) tükenmişliği, çok zorlu bir iş ortamında uzun süre çalışan bireylerde ortaya çıkabilen duyarsızlaşma, duygusal ve zihinsel tükenme gibi psikolojik sendromlar olarak tanımlamışlardır. Mu'arif ve Setiawati (2021) tükenmişliği, işten kendini çekme, çaresizlik, umutsuzluk, derin bir üzüntüye hapsolme gibi davranışlarla meydana gelen psikolojik tutum ve davranış değişikliği şeklinde ifade etmektedirler.

Literatürde tükenmişliğe ilişkin farklı modeller bulunmaktadır. Bu modellerden en çok bilinen ve en yaygın kullanılanlardan biri Maslach ve Jackson'un (1981) önerdiği modeldir. Modelde, tükenmişlik için duyarsızlaşma, düşük kişisel başarı duygusu ve duygusal tükenme şeklinde üç boyut tanımlanmıştır. Gil-Monte (2005) ise tükenmişliğe ilişkin olarak, işe yönelik şevk, psikik tükenme, tembellik ve suçluluk boyutlarından oluşan dört boyutlu bir model sunmuştur. İşe yönelik şevk, çalışanın işteki hedeflerine yönelik gerçekleştirdiği davranışları kapsamaktadır. Bu boyutta, çalışanlar iş faaliyetlerini ödüllendirici olarak düşünüp, kişisel ve mesleki tatmin için önemli görürler. Psikik tükenme boyutu, çalışanın her gün iş ile ilgili sorun yaşadığı kişilerle, bu ilişkilerden kaynaklı duygusal ve fiziksel tükenme yaşamasıdır. Tembellik boyutu, çalışanın iş yerinde ilişki kurması gereken insanlarla mesafeli olması ve onlara karşı kayıtsız kalması gibi bazı olumsuz tutumlar takınmasıdır. Bunun sonucunda çalışanlar iş arkadaşlarının sundukları sorunlara artık empati duymazlar. Suçluluk ise tutum ve davranışlardan kaynaklanan sosyal bir duygudur. Bu boyutta çalışanların davranışları, işin gerektirdiği mesleki rolü etik olarak ihlal ediliyormuş gibi değerlendirilir.

Fauzi ve Adi'ye (2020) göre iş tükenmişliği, işyeri baskılarına verilen psikolojik bir tepkidir ve duyarsızlaşma, duygusal yorgunluk ve kendini başarma duygusunun azalmasıyla karakterize edilmektedir. Kim vd. (2007), iş tükenmişliğinin başlıca belirtileri arasında, genellikle kişisel başarılarda azalma olduğunu, duygusal tükenme ve duyarsızlaşma yaşandığını ifade etmişlerdir. Çalışanlarda tükenmişlik oluşması durumunda; işe bağlılıkta ve iş tatmininde azalma, işe devamsızlıkta artış ve hatta mevcut iş pozisyonlarından ayrılma eğilimi görülebilir.

Tükenmişlik çeşitli mesleklerdeki çalışanları etkileyebilen önemli bir sorundur. Tükenmişlik öncelikle bir zihinsel sağlık sorunu olarak görülse de pek çok meslekte çalışanlar için olumsuz psikolojik ve fiziksel sonuçlar doğurabilir. Kanchanapa ve Karnsomdee (2019) iş tükenmişliğinin; bitkinlik, hayal kırıklığı, öfke, eleştiri, etkisizlik ve başarısızlık duygularıyla karakterize edildiğini ifade etmişlerdir.

Tükenmişlik çalışanlarda, kalıcı bir yorgunluk ve çaresizlik hissine, aylıklık hissine, başkalarına karşı sert bir tutuma ve çevreye karşı kayıtsızlığa neden olur. Gil-Monte (2011) tükenmişliği, kronik iş stresinin bir sonucu olduğunu, işe yönelik olumsuz bilişlerden, duygular ve tutumlardan meydana gelen olumsuz karakterli öznel bir deneyimden oluştuğunu ifade etmektedir. Billah ve Wahyuti (2022) çalışanların genellikle yüksek iş talepleri nedeniyle duygusal ve zihinsel tükenme yaşadıklarını, bunun da kronik yorgunluğa, can sıkıntısına, depresyona ve işten çekilme isteğine yol açtığını belirtmişlerdir.

İş yükünün artması, çalışanların işle ilgili stres düzeylerini doğrudan etkiler ve bu da iş tükenmişliği oranının artmasına neden olabilir (Zanabazar & Bira, 2023). Bazı araştırmalarda iş yükü ve tükenmişlik arasında bağlantı olduğu görülmüştür. İş yükü arttıkça iş tükenmişliğinin arttığı tespit edilmiştir (Fauzi & Adi, 2020; Portoghese vd., 2014).

1.1.3. İşten Ayrılma Niyeti

Mobley (1977) iş bırakma düşüncesi kavramını, işyerini veya mesleği terk etme kararının, işe ilişkin piyasa alternatiflerinin maliyet ve faydalarının değerlendirilmesi ile başlayan bilişsel ve duygusal nitelikte psikolojik bir süreç olarak tanımlamaktadır. Bu süreçte çalışan, iyi bir kariyere ve sosyal haklara sahip olmayı, yeni işinde daha iyi ücret almayı arzular. Mesleki stres gibi çeşitli faktörlerin etkisiyle mevcut işini bırakmayı ve alternatif istihdam fırsatlarını takip etmeyi düşünür. Carlotto ve Câmara (2020) ise işten ayrılma niyetini, çalışanların işin gereklerine yönelik duygusal bakımdan sorun yaşadığı, resmi olarak istifa etmedikleri fakat kariyerlerini veya iş yerlerini kesin bir şekilde bırakma eğiliminde oldukları psikolojik bir terk etme biçimi olarak ifade etmişlerdir.

Maslach ve Jackson'a (1981) göre işten ayrılma kararı, çalışanların mesleklerinden duydukları memnuniyetsizlikle ilgili çaresizlik hissi ya da duygusal tükenme gibi belirtilerden etkilenebilir. Muala

vd. (2022), işten ayrılmanın basit bir süreç olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca çalışanların refahları için faydalı olacağını düşündüklerinden bir kuruluştan ayrılmaya karar verebileceğini ifade etmişlerdir.

Çalışanların işe ilişkin tükenmişlikleri işi bırakma düşüncesini etkileyen önemli bir faktördür ve birçok çalışmada tükenmişlik ile işi bırakma düşüncesi arasında güçlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. İş tükenmişliği arttıkça iş tatmini azalma eğilimi göstermekte ve mevcut işten ayrılma niyeti artmaktadır (Alkhraish vd., 2023; Chen vd., 2019; Leung & Lee, 2006; Lin vd., 2013; Mat-Rifin & Danaee, 2022; Özkan, 2022; Scanlan & Still, 2013; Sillero-Sillero & Zabalegui, 2020). Tüm bu çalışmalara karşın Wirawan ve Dewi (2020) ise yaptıkları çalışma ile tükenmişliğin işi bırakma düşüncesi üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisinin bulunmadığını ortaya koyarak farklı sonuçlara ulaşmışlardır.

İş yükü, tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti konularında Türkiye’de çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Faiz (2019), aşırı iş yükü ve tükenmişlik sendromunun satış personellerinin işi bırakma düşüncesindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada, aşırı iş yükü ve tükenmişliğin işi bırakma düşüncesini arttırdığı ortaya konmuştur. Kaynak (2021) ise iş güvencesizliği ile tükenmişlik arasındaki ilişkide iş yükü algısının rolünü araştırmıştır. Çalışmada, iş güvencesizliği ile işi bırakma düşüncesi arasında yüksek düzeyde pozitif bir ilişki bulunduğu ve iş yükü algısının bu ilişkide önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. Atalay vd. (2023), İstanbul Büyükşehir Belediyesi çalışanları üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada, tükenmişliğin işi bırakma düşüncesi üzerindeki etkisinde iş yaşam dengesinin aracı rolünü incelemiştir. Araştırmada, tükenmişliğin işten ayrılma niyetini arttırdığı ve bu ilişkide iş yaşam dengesinin önemli bir aracı rol oynadığı tespit edilmiştir. Turunç ve Ulusoy (2023), sivil havacılık sektöründe yaptığı araştırma ile aşırı iş yükünün iş stresinde, tükenmişlikte ve işi bırakma düşüncesindeki etkisini ele almıştır. Çalışmada, aşırı iş yükünün iş stresini ve tükenmişliği arttırdığı, bunun da işten ayrılma niyetini pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Mücevher ve Çetinceli (2023) sağlık çalışanları üzerinde yaptıkları çalışmada, aşırı iş yükünün tükenmişlik üzerindeki etkisinde öz yeterlik ve dayanıklılığın rolünü araştırmışlardır. Çalışmada, aşırı iş yükünün tükenmişliği ve işi bırakma düşüncesini arttırdığı ancak öz yeterlik ve dayanıklılığın bu etkiyi azaltabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye’de zincir market çalışanlarının iş yükü algısı, tükenmişlik ve iş bırakma düşüncelerine yönelik yapılan bazı çalışmalarda, bu faktörlerin birbirleriyle ilişkili olduğu belirlenmiştir. Öztürk-Çiftçi (2022) yaptığı çalışmada, zincir market çalışanları arasında aşırı iş yükü algısı ile işi bırakma düşüncesi arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Araştırmada, aşırı iş yükünün işi bırakma düşüncesini arttırdığı ve bu ilişkide iş kaynaklı stresin aracılık rolü bulunduğu belirlenmiştir. Benk (2023), zincir market çalışanlarının işten ayrılma niyetlerini çalışma koşulları ve örgütsel faktörler bağlamında incelemiştir. Araştırmada olumsuz çalışma koşulları ve yetersiz örgütsel desteğin işten ayrılma niyetini arttırdığını ortaya konmuştur. Bu araştırmalar, zincir market sektöründe çalışanların aşırı iş yükü ve iş stresi nedeniyle tükenmişlik yaşadıklarını ve bunun işten ayrılma niyetlerini arttırdığını göstermektedir.

2. Yöntem

Aşırı iş yükü ve işteki tükenmişliğe yatkın olan sektörlerden biri de perakende sektöründe yer alan marketlerdir. Bu araştırmada, Sivas ilinde şubeleri bulunan zincir market çalışanlarının çalışma ortamındaki iş yükü algılarının, işten ayrılma niyetine olan etkisi incelenmiş ve tükenmişlik duygularının aracılık rolü araştırılmıştır. Bunun için Baron ve Kenny’in (1986) tasarladığı ve 4 aşamadan oluşan yöntem ile yapısal eşitlik modelinden yararlanılmıştır.

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma, belirli bir zaman diliminde değişkenler arasındaki ilişkileri incelemeye yönelik tanımlayıcı kesitsel bir çalışmadır. Bu kapsamda, nicel araştırma yöntemlerinde yaygın olarak kullanılan ilişkisel tarama deseni tercih edilmiştir. Kişilerin belirli bir zamanda mevcut durumlarını betimlemek ve

değişkenler arasındaki ilişkileri ele almak için tanımlayıcı kesitsel tasarım tercih edilmiştir. Karasar'a (2011) göre, ilişkisel tarama deseni, iki veya daha fazla değişkenin birlikte değişip değişmediğini belirlemeye ve eğer bir değişim mevcutsa, bunun yönünü ve niteliğini ortaya koymaya yardımcı olan bir yöntemdir. Bu çalışmada, iş yükü algısı, tükenmişlik düzeyi ve işten ayrılma düşüncesi arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla bu desen kullanılmıştır.

2.2. Araştırma Hipotezleri

Çalışanların hissettiği iş yükü ağırsa işten ayrılma niyeti de artacaktır. Aşırı iş yüküne maruz kaldığını düşünen kişiler işine ve çalıştıkları kurumun amaçlarına ilişkin olumsuz duygular taşıyabilmekte, motivasyonları azalabilmekte ve işlerine yönelik psikolojik açıdan uzaklaşabilmektedir. Böylece bu kişilerin belirli bir sürenin sonunda kendilerine uygun bir iş arama gayretinde bulunacağı beklenmekte ve iş yükü algısı ile işi bırakma niyeti arasında anlamlı bir bağın olacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda, iş yükü algısı ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiye yönelik şu hipotez geliştirilmiştir:

H1: İş yükü algısı işten ayrılma niyetini etkilemektedir

Maslach ve Leiter (2016) tükenmişliği, kronik bir duygusal tükenme durumu, kişilerarası sinizm, kişisel kimliğin azalması ve mesleki etkinliğin azalması şeklinde açıklamışlardır. Lau vd. (2005) tükenmişliğin, duygusal tükenme ile karakterize edildiğini ve uzun süreli ve sürekli stresin bir sonucu olduğunu belirtmişlerdir. Tükenmişlik yaşayan çalışanlarda işe bağlılık ve iş tatmini azalabilir, devamsızlık artabilir. Aşırı iş yükü ve işyerindeki çatışmalar iş tükenmişliğine neden olarak meslektaşlar arasında güvensizlik yaşanmasına ve olumsuz duygulara yol açabilir. Bu durum tükenmişlik semptomlarının olumsuz etkisini arttırabilir. Bu çalışmada, iş yükü algısı ile tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki olduğu düşünülerek şu hipotez geliştirilmiştir:

H2: İş yükü algısı tükenmişliği etkilemektedir.

Kokkinos'a (2007) göre iş tükenmişliği, genellikle bir iş ortamında işle ilgili stres faktörlerinin uzun süreli ve kalıcı olmasından kaynaklanır. Bu durum daha sonra çalışan performansını etkiler, üretkenliği ve iş memnuniyetini azaltır ve nihayetinde işi bırakma niyetinin oluşmasına neden olur. Bu araştırmada, tükenmişlik ile iş bırakma düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki olduğu düşünülerek şu hipotez geliştirilmiştir:

H3: Tükenmişlik işten ayrılma niyetini etkilemektedir.

Son olarak çalışmada, iş yükü algısının işi bırakma niyetindeki etkisinde tükenmişliğin aracılık rolü taşıdığı beklenmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın son hipotezi şu şekilde geliştirilmiştir:

H4: İş yükü algısı ve işten ayrılma niyeti ilişkisinde tükenmişliğin aracı rolü vardır.

Bu çalışmada, ayrılma niyeti (bağımlı değişken), iş yükü (bağımsız değişken) ve tükenmişlik (aracı değişken) değişkenleri ele alınmıştır.

2.3. Evren ve Örneklem

Ülkemizde son yıllarda hızla artan şube sayıları ile zincir marketler perakendecilik sektöründe önemli bir yer edinmiştir. Zincir market çalışanları genelde 12 saati bulan hatta aşabilen günlük uzun çalışma saatleri ile haftanın 6 veya 7 günü çalışabilmektedir. Zincir market çalışanlarından beklenen aşırı çalışma performansı, çalışma mevzuatı açısından bazı riskleri de beraberinde getirmektedir. Zincir market çalışanlarının, iş yerinde algıladıkları iş yükü sonucunda yaşadıkları olumsuz şeylerden kaynaklı işten ayrılma düşüncesi ve işten ayrılacak çalışanın yerine alınacak kişinin işe adapte olma süreci, sektör paydaşları için önemli görülmektedir. Özellikle sektörde çalışan sayısı göz önünde bulundurulduğunda zincir market çalışanlarının alacakları kararların (iş yavaşlatma, iş durdurma vb.) ülkemizde önemli etkisi olacaktır. Sivas ili de tüm Türkiye'de olduğu gibi zincir market ve çalışan sayısı açısından hızlı

bir gelişim kat etmektedir. Tüm bu gelişmelerden ötürü araştırma, zincir market çalışanlarına yönelik yapılmıştır. Araştırma evrenine Sivas ilinde şubeleri bulunan zincir market çalışanları dâhil edilmiştir. Çalışmanın Sivas ilinde yapılmasında zaman ve maliyet kısıtları etkili olmuştur.

2023 yılı sonu itibarıyla Sivas ilinde perakende sektöründe çalışan sayısı 8.652 (Sosyal Güvenlik Kurumu [SGK], 2024) olup zincir market çalışan sayısı tam olarak belirlenememiştir. Bu durumda ana kütle büyüklüğü için bu sayının üzerinde olamayacağı düşünülerek 8.652 sayısı temel alınmıştır. Çalışma yapılırken, örneklemin tespit edilebilmesi için ana kütlenin büyüklüğü bilindiği durumlarda kullanılan şu formülden yararlanılmıştır (Karagöz, 2017):

$$n = \frac{N \cdot t^2 \cdot p \cdot q}{d^2 \cdot (N - 1) + t^2 \cdot p \cdot q} = \frac{8652 \cdot 1,96^2 \cdot 0,5 \cdot 0,5}{0,05^2 \cdot (8652 - 1) + 1,96^2 \cdot 0,5 \cdot 0,5} = 367,87$$

Söz konusu formülde, ana kütle hakkında bilgi olmadığından $p=0,5$ ve $q=0,5$ alınmış, 0.95 güven aralığı ve %5 hata oranı varsayımlarına dayanarak minimum örneklem büyüklüğünün yaklaşık olarak 368 olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında, zincir marketlerde çalışan 380 kişiye kolayda örnekleme yönteminden yararlanılarak ulaşılmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi, kolay ulaşılabilen birimlerin seçilmesi esasına dayalı bir örneklem oluşturma tekniğidir. Bu yöntemde, doğru yerde ve doğru zamanda bulunan kişiler gönüllü katılım esasına göre seçilir. Ankete katılan her birey örneğe dâhil edilir ve örnek büyüklüğü istenilen düzeye ulaşmaya kadar bu süreç devam ettirilir (Altunışık vd., 2012). Araştırmada başta zaman ve maliyet kısıtları olmak üzere, çalışma grubuna daha iyi erişim sağlamak için kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir.

2.4. Araştırma Süreci

Araştırma için hazırlanan anketler 1 Nisan 2024–15 Temmuz 2024 tarihleri arasında zincir market çalışanlarına bırakılmış ve birkaç gün sonra anketler toplanmıştır. Araştırmada 380 anket uygulanmış fakat 5 anket hatalı ya da eksik doldurulduğu için analizlerden çıkarılmıştır. Geri kalan 375 anketten elde edilen veriler analize alınarak değerlendirme yapılmıştır.

2.5. Veri Toplama Araçları

Çalışmanın veri toplama safhasında anket tekniğinden faydalanılmıştır. Ankette, market çalışanlarının demografik bilgilerine ilişkin 8 soru yer almaktadır. Ayrıca ankette, ilgili literatür incelenerek bu çalışmaya uyarlanan “İş Yüklü Algısı Ölçeği” (EK 1), “Maslach Tükenmişlik Ölçeği” (EK 2) ve “İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği” (EK 3) bulunmaktadır.

İş Yüklü Algısı Ölçeği, kişilerin iş yüklerini değerlendirmeleri için Duxbury ve Higgins (1991) tarafından geliştirilen, 11 maddesi ve 1 boyutu olan bir ölçektir. Aycan ve Eskin (2005) ölçeğin Türkçeye uyarlamasını yapmıştır. Geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılan ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,84 şeklinde hesaplanmıştır. Ölçek 5’li Likert tipi (1=Hiç katılmıyorum,...,5=Kesinlikle katılıyorum) bir ölçektir.

Maslach Tükenmişlik Ölçeği, çalışanların iş tükenmişliğini belirlemek için Maslach ve Jackson’un (1981) geliştirdiği, 22 madde ve üç boyuttan meydana gelen (kişisel başarı, duyarsızlaşma, duygusal tükenme) bir ölçektir. Ölçeğin Türkçeye uyarlamasını Ergin (1992) yapmıştır. Türkiye’de bu ölçeğe ilişkin güvenilirlik ve geçerlilik çalışmalarını Ergin (1992) ve Çam (1992) yapmıştır. Ergin (1992), ölçeğin iç tutarlılığına ilişkin test tekrar test güvenilirlik katsayı değerlerini kişisel başarı boyutu için 0,67, duyarsızlaşma boyutu için 0,72 ve duygusal tükenme boyutu için ise 0,83 olarak bulmuştur. Çam (1992) da yaptığı çalışma ile Kuder-Richardson 20 formülünü kullanarak ölçeğe ilişkin güvenilirlik katsayı değerlerini, kişisel başarı boyutu için 0,72, duyarsızlaşma boyutu için 0,71 ve duygusal tükenme boyutu için ise 0,89 şeklinde hesaplamıştır. Ölçek 5’li Likert tipi (1=Hiçbir zaman,...,5=Her zaman) bir ölçektir.

İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği, kişilerin iş bırakma düşüncesini ölçmek amacıyla Wayne vd. (1997) ile Rusbult vd. (1988) tarafından yapılan çalışmalardan faydalanılarak geliştirilen, ülkemizde geçerlilik ve güvenirlik analizlerini Erdirençelebi ve Ertürk'ün (2018) yaptığı bir ölçektir. Bu ölçekte, işten ayrılma eğilimi altı ifade ile ölçülmekte ve ölçekte tek boyut bulunmaktadır. Ölçek 5'li Likert tipi (1=Kesinlikle katılmıyorum,...,5=Kesinlikle katılıyorum) bir ölçektir.

2.6. Verilerin Analizi

Verilerin analizi için SPSS ve AMOS programlarından yararlanılmıştır. Çalışmada faktör analizinin gerçekleştirilmesi adımıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA), hipotezlerin test edilmesi adımıyla ise yapısal eşitlik modeli (YEM) tercih edilmiştir. İş yükü algısının işi bırakma niyetindeki etkide tükenmişliğin aracı rolü incelenirken Baron ve Kenny'in tasarladığı 4 adımdan oluşan yöntem kullanılmıştır.

2.7. Araştırma Etiği

Çalışmanın bilimsel yayın etiği kurallarına uygunluğu için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kuruluna başvurulmuştur. Kurul, 20.03.2024 tarih, E-99711239-050.04-412181 sayı ve 2024/1 nolu karar ile çalışmanın etik olarak uygun olduğuna karar vermiştir. Çalışma, etik kurallara uygun olarak yürütülmüştür. Veriler gönüllü katılım ilkesine göre toplanmıştır. Katılımcılara kişisel bilgilerinin gizli tutulacağı, elde edilen verilerin yalnızca bu çalışmada bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacağı ve istedikleri zaman çalışmadan çekilebilecekleri konusunda bilgilendirilme yapılmıştır.

3. Bulgular

Araştırmaya katılım sağlayan kişilerin demografik özelliklerine ait bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1

Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

	Değişkenler	N	Yüzde		Değişkenler	N	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	181	48,3	Medeni Hal	Evli	272	72,5
	Kadın	194	51,7		Bekâr	103	27,5
	Genel Toplam	375	100,0		Genel Toplam	375	100,0
Yaş	18-29	193	51,5	Eğitim Durumu	Lise ve altı	193	51,5
	30-44	102	27,2		Ön Lisans	107	28,5
	45-59	59	15,7		Lisans	57	15,2
	60 yaş veya üzeri	21	5,6		Lisansüstü	18	4,8
	Genel Toplam	375	100,0		Genel Toplam	375	100,0
Aylık Gelir	17.000 TL'den az	35	9,3	Çocuk Sayısı	0	130	34,6
	17.000-29.999 TL	194	51,7		1	126	33,6
	30.000-44.999 TL	94	25,1		2	73	19,5
	45.000 TL ve üstü	52	13,9		3 veya üzeri	46	12,3
	Genel Toplam	375	100,0		Genel Toplam	375	100,0
Çalışma Süresi	3 yıldan az	133	35,4	Aylık Fazla Mesai Saati	5 saatten az	56	14,9
	4-7 yıl	106	28,3		6-10 saat	86	23,0
	8-11 yıl	73	19,5		11-15 saat	143	38,1

12-15 yıl	40	10,7	16-20 saat	60	16,0
15 yıldan fazla	23	6,1	20 saatten fazla	30	8,0
Genel Toplam	375	100,0	Genel Toplam	375	100,0

Araştırmaya katılan market çalışanlarının %48,3'ü erkek ve %51,7'si kadın olup %72,5'i evli ve %27,5'i de bekârdır. Katılımcıların %51,5'i 18 ile 29 yaş arasında olup %27,2'si 30 ile 44 yaş arasında, %15,7'si 45 ile 59 yaş arasında ve %5,6'sı ise 60 veya üzeri bir yaştadır. Araştırmaya katılanların %51,5'i lise veya altı bir okul mezunu iken %28,5'i ön lisans, %15,2'si lisans ve %4,8'i ise lisansüstü mezuniyet seviyesine sahiptir. Araştırmaya katılanların %9,3'ünün aylık geliri 17.000 TL'den az olup %51,7'sinin geliri 17.000-29.999 TL aralığında, %25,1'inin geliri 30.000-44.999 TL aralığında ve %13,9'unun da 45.000 TL veya üzerindedir. Katılımcıların çocuk sayıları incelendiğinde; %34,6'sının hiç çocuğunun olmadığı, %33,6'sının 1 çocuğunun bulunduğu, %19,5'inin 2 çocuğa sahip olduğu ve %12,3'ünün de 3 veya daha fazla çocuğa sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların %35,4'ünün 3 yıldan daha az bir süre marketlerde çalıştığı, %28,3'ünün 4-7 yıl arası bir süre çalıştığı, %19,5'inin 8-11 yıl arası bir süre çalıştığı, %10,7'sinin 12-15 yıl arası bir süre çalıştığı ve %6,1'inin de 15 yıldan fazla bu sektörde çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışanların %14,9'unun aylık ortalama 5 saatten daha az fazla mesai yaptığı, %23'ünün 6-10 saat arası, %38,1'inin 11-15 saat arası, %16'sının 16-20 saat arası ve %8'inin de aylık ortalama 20 saatten fazla mesai yaptıkları belirlenmiştir.

Araştırmalarda yararlanılan ölçeklerin geçerliliği ve güvenilirliğinin belirlenmesi önemli bir aşamadır. Bu çalışmada, ölçeklerin geçerliliğine yönelik olarak içerik ve yapı geçerliliği yöntemleri kullanılmıştır. Ölçekte bulunan ifadelerin, ölçülmesi amaçlanan olguyu temsil etme seviyesi, içerik geçerliliğinden yararlanılarak belirlenebilmektedir (Coşkun vd., 2017). Çalışmada yararlanılan üç ölçek için çalışma konusu ile ilgili araştırmaları bulunan Türkiye'de farklı üniversitelerde görevli dört akademisyenin görüşüne başvurulmuştur. Alınan geri dönütler sonucunda akademisyenlerce ifadelerin daha iyi anlaşılmasına yönelik önerilen bazı düzeltmeler yapılmıştır.

Yapı geçerliliği ile kavramsal yapının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Faktör analizi, yapı geçerliliğinin belirlenmesinde araştırmacılara önemli kolaylıklar sağlamaktadır. Faktör analizi, değişkenler arasında bulunan ilişkilere bağlı olarak birbirinden bağımsız, toplam değişken sayısından daha az, daha anlamlı ve özet bir biçimde yeni değişkenler tanımlanmasını amaçlar. Ortaya çıkan bu yeni değişkenlere faktör (alt boyut) denilmektedir (Karagöz, 2016). Bu çalışmada kullanılan araştırma ölçeklerinin faktör yapılarını incelemek için AFA ve DFA yöntemlerinden yararlanılmıştır.

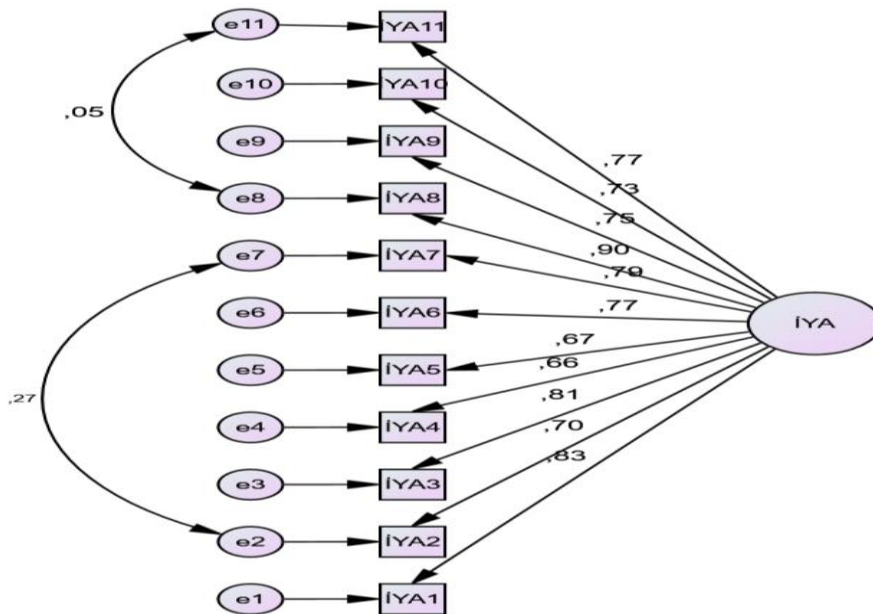
Netemeyer vd. (2003), açıklanan varyansın ve güvenilirliğin maksimum düzeyde olması için ifade sayılarının azaltılması ve ölçekteki potansiyel boyutların belirlenmesi amacıyla AFA'nın kullanılabileceğini belirtmişlerdir. Önceden belirlenmiş bir yapının doğrulanması amacıyla DFA'dan yararlanılmaktadır. DFA, AFA ile ortaya konulan faktörlerin, hipotez ile belirlenen faktör yapılarına uygun olup olmadığını belirlemek için kullanılmaktadır (Karagöz, 2016).

Araştırma ölçeklerinin iç tutarlılığı Cronbach Alfa katsayısı ile incelenmiştir. Bu katsayı ölçeğin tüm maddelerinin aynı yapıyı ölçüp ölçmediğini anlamaya yardımcı olur. Alfa değeri, ölçekteki skorların varyansının, gerçek değerden kaynaklanan yüzdesini gösterir (DeVellis, 2021).

Tablo 2*İş Yüğü Algısı Ölçeğinin Geçerliliği ve Güvenilirliğine Ait Bulgular*

<i>İş Yüğü Algısı Ölçeği Maddeleri</i>	<i>Faktör Yüğüleri</i>
Bilgi ve beceri seviyemin üzerinde iş yapıyorum.	0,892
İş yerinde kapasitemin üzerinde işleri yapmam isteniyor.	0,844
İşlerimi tam zamanında ve rahat bir şekilde yetiştirebiliyorum.	0,823
Mevcut işimde akşam ve hafta sonları da çalışmam isteniyor.	0,816
İş yerinde çalıştığım pozisyon çok sayıda kişi ve işle uğraşmamı gerektiriyor.	0,797
İşlerim mesai saatleri içinde bitmiyor.	0,787
İş ile ilgili aldığım sorumluluklar ve iş yüğü altında eziliyorum.	0,781
Mevcut işimde çok fazla ve uzun saatler çalışmam gerekiyor.	0,770
İş yerinde çok fazla iş yüğü var.	0,755
Özel hayatımdan fedakârlık yaparak işlerimi yetiştirebiliyorum.	0,707
İş yüğü beni aşıyor.	0,704
Cronbach Alfa Katsayı Değeri	0,939

İş Yüğü Algısı Ölçeğine (İYA) yönelik yapılan AFA ile Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) istatistik değeri 0,951 hesaplanmış ve faktör analizi için örneklem büyüklüğü düzeyinin yeterliliğinin “mükemmel” olduğu belirlenmiştir (Tavşancıl, 2010). Aynı zamanda Bartlett Küresellik testi sonucunda maddeler arasındaki korelasyon ilişkilerinin yüksek olduğu yani testin sonucunun anlamlı olduğu belirlenmiştir ($X^2=2.820,09$; $p<0,001$). İş Yüğü Algısı Ölçeğinde özdeğeri birden büyük tek faktör olduğu görülmüş ve ölçeğin toplam varyans değeri %62,49 şeklinde hesaplanmıştır. Tablo 2’de görüldüğü üzere, ölçeğin iç tutarlılığına ait olarak Cronbach Alfa katsayı değeri 0,939 şeklinde hesaplanmış ve ölçeğin “yüksek güvenilirlikte” olduğuna karar verilmiştir (Tavşancıl, 2010). AFA sonrası oluşan yapı DFA ile test edilerek meydana gelen nihai model Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1*İş Yüğü Algısı Ölçeği DFA Modeli*

Şekil 1’de İş Yükü Algısı Ölçeğine ait faktör yük değerlerinin 0,66-0,9 arasında bulunduğu görülmektedir. Modele ilişkin uyum indeks değerlerinin; $\chi^2/sd=3,09$; IFI=0,969; RMSEA=0,075; TLI=0,959; GFI=0,942; CFI=0,969 olduğu ve bu değerlerin ölçeğin tek boyutlu yapısı için kabul edilebilir sınır değerlerde bulunduğu tespit edilmiştir (Koyuncu & Kılıç, 2019).

Tablo 3

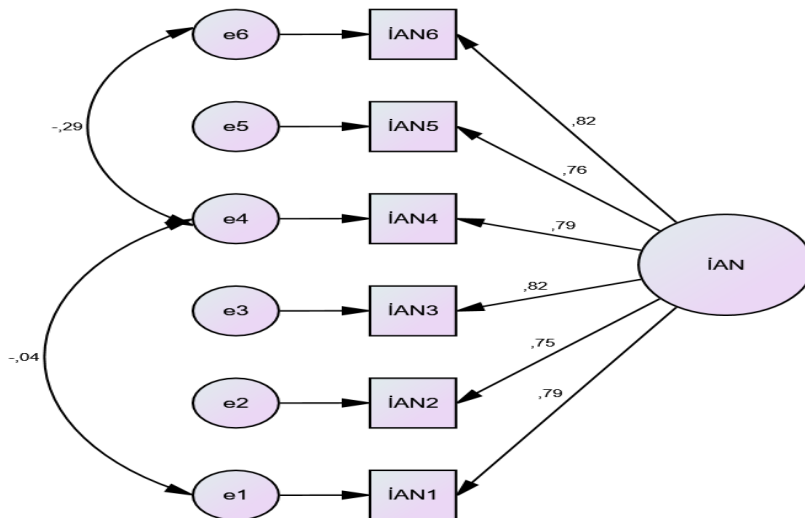
İşten Ayrılma Niyeti Ölçeğinin Geçerliliği ve Güvenilirliğine Ait Bulgular

<i>İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği Maddeleri</i>	<i>Faktör Yükleri</i>
Bugünlerde yoğun bir şekilde iş arıyorum.	0,853
Sık sık işi bırakmayı düşünüyorum.	0,834
Mevcut işimden daha iyi bir iş bulur bulmaz bu işi bırakacağım.	0,831
Kararlı bir şekilde mevcut işimden ayrılmayı düşünüyorum.	0,817
Alternatif iş tekliflerine hazırım.	0,805
Mevcut işimden her an istifa edebilirim.	0,804
Cronbach Alfa Katsayı Değeri	0,905

İşten Ayrılma Niyeti Ölçeğine (İAN) yönelik yapılan AFA ile KMO istatistik değeri 0,9 şeklinde hesaplanmış ve faktör analizine yönelik örneklem büyüklüğü düzeyinin yeterliliğinin “mükemmel” olduğu belirlenmiştir (Tavşancıl, 2010). Aynı zamanda Bartlett Küresellik testi sonucunda maddeler arasındaki korelasyon ilişkilerinin yüksek olduğu yani testin sonucunun anlamlı olduğu belirlenmiştir ($X^2=1.290,66$; $p<0,001$). İşten Ayrılma Niyeti Ölçeğinde öz değeri birden büyük tek faktör olduğu görülmüş ve ölçeğin toplam varyans değeri %67,91 şeklinde hesaplanmıştır. Tablo 3’te araştırma ölçeğinin iç tutarlılığına ilişkin Cronbach Alfa katsayı değerinin 0,905 olduğu görülmektedir. Bu durumda ölçeğin “yüksek güvenilirlikte” olduğuna karar verilmiştir (Tavşancıl, 2010). AFA sonrası oluşan yapı DFA ile test edilerek meydana gelen nihai model Şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 2

İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği DFA Modeli

Şekil 2’de İAN ölçeğine ait faktör yük değerlerinin 0,75-0,82 arasında bulunduğu görülmektedir. Modele ilişkin uyum indeks değerlerinin; $\chi^2/sd=2,462$; IFI=0,992; RMSEA=0,063; TLI=0,983; CFI=0,992; GFI=0,986 olduğu ve bu değerlerin ölçeğin tek boyutlu yapısı için kabul edilebilir sınır değerlerde bulunduğu tespit edilmiştir (Koyuncu & Kılıç, 2019).

Tablo 4*Tükenmişlik Ölçeğinin Geçerliliği ve Güvenilirliğine Ait Bulgular*

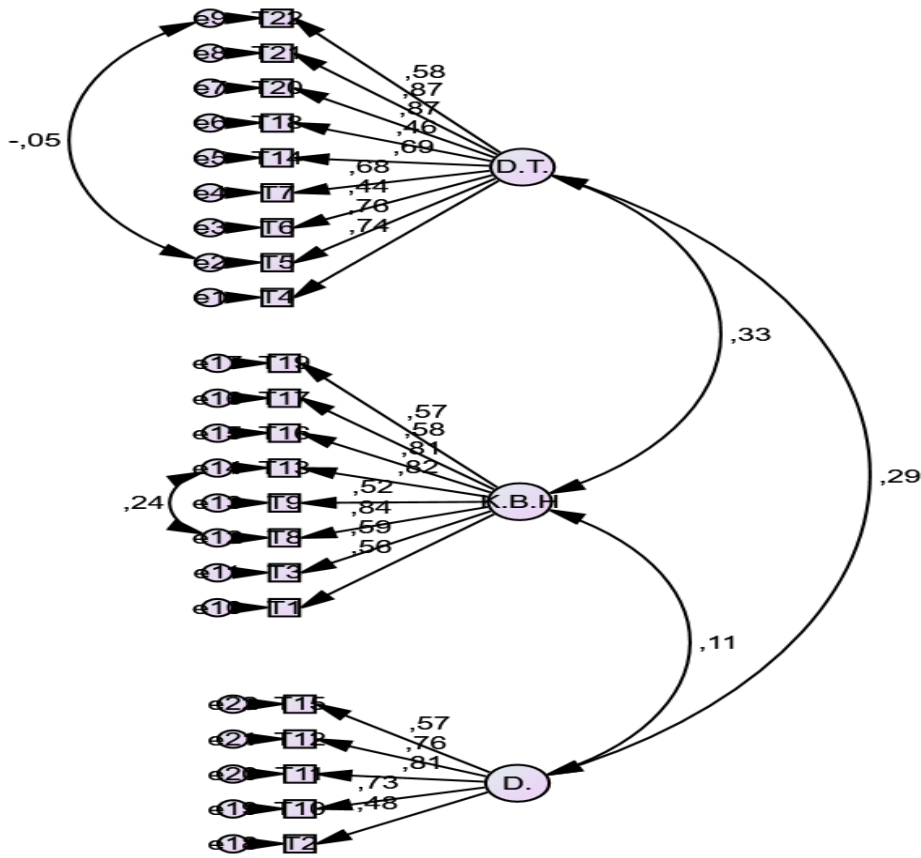
<i>Tükenmişlik Ölçeği Maddeleri</i>	<i>Faktör Yükleri</i>		
	<i>1. Faktör</i>	<i>2. Faktör</i>	<i>3. Faktör</i>
<i>Duygusal Tükenme (DT)</i>			
İşimde çok fazla çalıştığımı hissediyorum.	0,857		
İş dönüşü ruhen kendimi tükenmiş hissediyorum.	0,851		
Sabah kalktığımda bir gün daha bu işi kaldıramayacağımı hissediyorum.	0,78		
İşimden soğuduğumu hissediyorum.	0,745		
Doğrudan doğruya insanlarla çalışmak bende çok fazla stres yaratıyor.	0,709		
Bütün gün insanlarla uğraşmak benim için gerçekten çok yıpratıcı.	0,694		
İşimin beni kısıtladığını hissediyorum.	0,648		
Yaptığım işten yıldığımı hissediyorum.	0,498		
Yolun sonuna geldiğimi hissediyorum.	0,489		
<i>Kişisel Başarı Hissi (KBH)</i>			
İşim gereği karşılaştığım insanların ne hissettiğini hemen anlarım.		0,847	
Çok şeyler yapabilecek gücüyüm.		0,832	
İşim gereği karşılaştığım insanların sorunlarına en uygun çözüm yollarını bulurum.		0,825	
Yaptığım iş sayesinde insanların yaşamına katkıda bulunduğuma inanıyorum.		0,652	
İnsanlarla yakın çalışmadan sonra kendimi canlanmış hissedirim.		0,648	
İşim gereği karşılaştığım insanlarla aramda rahat bir ortam yaratırım.		0,638	
Bu işte kayda değer birçok başarı elde ettim.		0,601	
İşimdeki duygusal sorunlara serinkanlılıkla yaklaşıyorum.		0,556	
<i>Duyarsızlaşma (D)</i>			
Bu işe girdiğimden beri insanlara davranışım sertleşti.			0,838
Yaptığım işte giderek katılaştıktan korkuyorum.			0,817
İş yerinde işimi yaparken karşılaştığım bazı insanlara, insan olmadıklarına yönelik davranışlar sergilediğimi hissediyorum.			0,767
İş yerinde karşılaştığım insanların ne yaşadıklarını önemsemiyorum.			0,694
İş yerinde karşılaştığım insanlarda, yaşadıkları bazı problemlerin kaynağının ben olduğuma yönelik davranışlar sergilediklerini hissediyorum.			0,527
<i>Cronbach Alfa Katsayı Değeri</i>	<i>Boyutlar</i>	<i>0,879</i>	<i>0,863</i>
	<i>Tükenmişlik Ölçeği</i>		<i>0,801</i>
			<i>0,874</i>

Tükenmişlik Ölçeğine yönelik yapılan AFA ile KMO istatistik değeri 0,878 şeklinde hesaplanmış ve faktör analizine yönelik örneklem büyüklüğü düzeyinin yeterliliğinin “iyi” olduğu belirlenmiştir (Tavşancıl, 2010). Aynı zamanda Bartlett Küresellik testi sonucunda maddeler arasındaki korelasyon ilişkilerinin yüksek olduğu yani testin sonucunun anlamlı olduğu belirlenmiştir ($X^2=3.778,19$; $p<0,001$). Tükenmişlik Ölçeğinde öz değeri birden büyük üç faktör olduğu görülmüş ve ölçeğin toplam varyans değeri %54,34 şeklinde hesaplanmıştır.

Tablo 4’te Tükenmişlik Ölçeğinin iç tutarlılığına yönelik ölçeğin tamamına ilişkin Cronbach Alfa katsayı değeri (0,874) şeklinde hesaplanmıştır. Bu değer ölçeğin “Duygusal Tükenme” boyutu için (0,879), “Kişisel Başarı Hissi” boyutu için (0,863) ve “Duyarsızlaşma” boyutu için ise (0,801) olduğu görülmektedir. Bu bulgulara göre, Tükenmişlik Ölçeğinde yer alan bütün boyutların ve ölçeğin tamamına yönelik hesaplanan Cronbach Alfa değerlerinin 0,8’den büyük olması nedeniyle Tükenmişlik Ölçeğinin “yüksek güvenilirlikte” olduğu ifade edilebilir (Tavşancıl, 2010). AFA sonrası oluşan yapı DFA ile test edilerek meydana gelen nihai model Şekil 3’te sunulmuştur.

Şekil 3

Tükenmişlik Ölçeği DFA Modeli

Şekil 3'te Tükenmişlik Ölçeğine ait faktör yük değerlerinin 0,44-0,87 arasında bulunduğu görülmektedir. Modele ilişkin uyum indeks değerlerinin; $\chi^2/sd=2,620$; $IFI=0,910$; $RMSEA=0,066$; $TLI=0,9$; $CFI=0,909$; $GFI=0,887$ olduğu ve tüm bu değerlerin ölçeğin üç boyutlu yapısı için kabul edilebilir sınır değerlerde bulunduğu tespit edilmiştir (Koyuncu & Kılıç, 2019). Toplamda 22 ifade bulunan Tükenmişlik Ölçeğinde 9 ifade duygusal tükenmeyi, 8 ifade kişisel başarı hissini ve 5 ifade de duyarsızlaşma faktörlerini oluşturmaktadır.

Bu araştırmada, iş yükü algısının işi bırakma niyetindeki etkide tükenmişliğin aracılık rolü tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, istatistiksel olarak aracılık rolü, Baron ve Kenny (1986) tarafından geliştirilen yöntem kullanılarak şu 4 aşamada incelenmiştir:

1) İş yükü algısı (bağımsız değişken), işten ayrılma niyetini (bağımlı değişken) anlamlı bir düzeyde etkilemektedir.

2) İş yükü algısı (bağımsız değişken), tükenmişliği (aracı değişken) anlamlı bir düzeyde etkilemektedir.

3) Tükenmişlik (aracı değişken), işten ayrılma niyetini (bağımlı değişken) anlamlı bir düzeyde etkilemektedir.

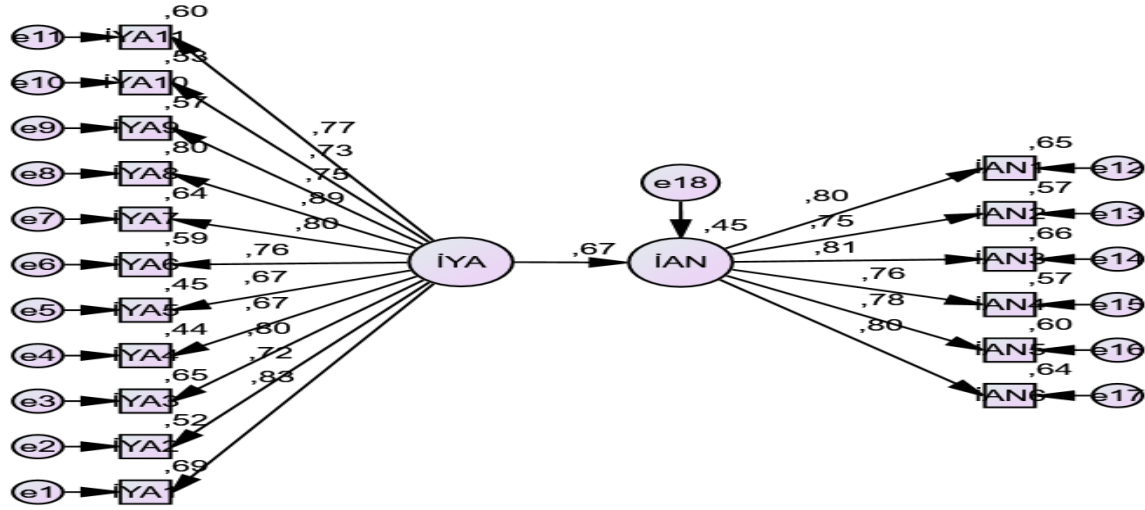
4) Modele tükenmişlik (aracı değişken), iş yükü algısı (bağımsız değişken) ile birlikte eklendiğinde; iş yükü ile işten ayrılma niyeti arasındaki bağlantıya önemli ölçüde aracılık eden faktör tükenmişliktir.

Yukarıda ifade edilen ilk aşama aşağıda test edilmiştir. İş yükü algısının, işi bırakma niyetindeki etkisini açıklamaya yönelik yapılan YEM şekil 4'te sunulmuştur. Bu ilk modelde bağımsız değişken

(egzojen) olarak iş yükü algısı ve bağımlı değişken (endojen) olarak da işten ayrılma niyeti bulunmaktadır. İlk modele ilişkin uyum iyiliği değerleri ele alındığında bu değerlerin: $\chi^2/sd=3,584$; GFI=0,886; IFI=0,932; RMSEA=0,079; TLI=0,921; CFI=0,931 olduğu ve kabul edilebilir sınır değerler içinde bulunduğu görülmektedir (Koyuncu & Kılıç, 2019).

Şekil 4

İş Yükü Algısının İşten Ayrılma Niyetine Etkisine Yönelik YEM

Tablo 5'te iş yükü algısının işten ayrılma niyetine etkisini gösteren modele ait bilgiler sunulmuştur.

Tablo 5

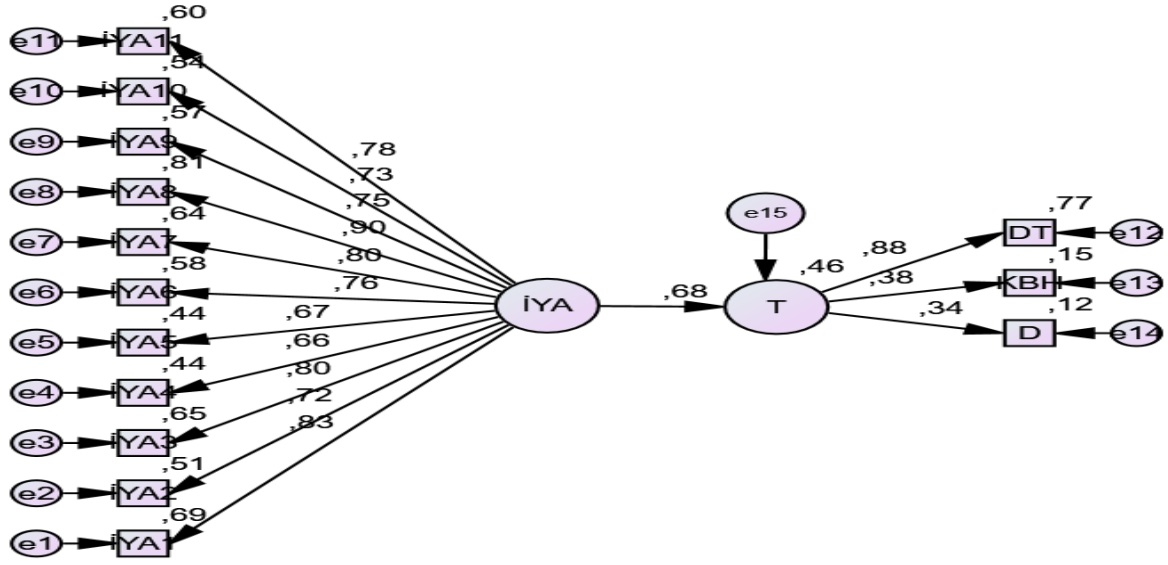
İş Yükü Algısının İşten Ayrılma Niyetindeki Etkisinde YEM'deki Yol Katsayıları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	β	Standart Hata	R^2	p
İş Yükü Algısı (İYA)	İşten Ayrılma Niyeti (İAN)	0,67	0,058	0,45	0,000

Tablo 5'te sunulan değerlere bakıldığında, çalışmaya katılan market çalışanlarının iş yükü algısı düzeylerinin işten ayrılma niyetlerini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilediği görülmektedir ($\beta=0,67$; $p<0,001$). Yani bu sonuca dayalı olarak market çalışanlarının iş yükü algısının artmasıyla işten ayrılma niyetlerinin de artacağı ifade edilebilir. İş yükü algısı işi bırakma niyetindeki değişimin %45'ini açıklamaktadır. Bu bulgulara göre, araştırmada öne sürülen H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Böylece araştırmanın ilk koşulu olan iş yükü algısının işten ayrılma niyetini etkilediği koşulu sağlanmıştır.

İlk aşamanın sağlanması sonucunda araştırmanın ikinci koşulu test edilmiştir. İş yükü algısının, tükenmişlik üzerindeki etkisini açıklamaya yönelik yapılan YEM şekil 5'te sunulmuştur. Bu ikinci modelde bağımsız değişken olarak iş yükü algısı ve bağımlı değişken olarak da tükenmişlik bulunmaktadır. İkinci modele ilişkin uyum iyiliği değerleri ele alındığında bu değerlerin: $\chi^2/sd=2,678$; RMSEA=0,067; IFI=0,958; TLI=0,950; CFI=0,958; GFI=0,930 olduğu ve tüm bu değerlerin kabul edilebilir sınır değerler içinde bulunduğu görülmektedir (Koyuncu & Kılıç, 2019).

Şekil 5

İş Yükü Algısının Tükenmişliğe Etkisine Yönelik YEM

Tablo 6’da iş yükü algısının tükenmişliğe etkisini gösteren modele ait bilgiler sunulmuştur.

Tablo 6

İş Yükü Algısının Tükenmişlikteki Etkisinde YEM’deki Yol Katsayıları

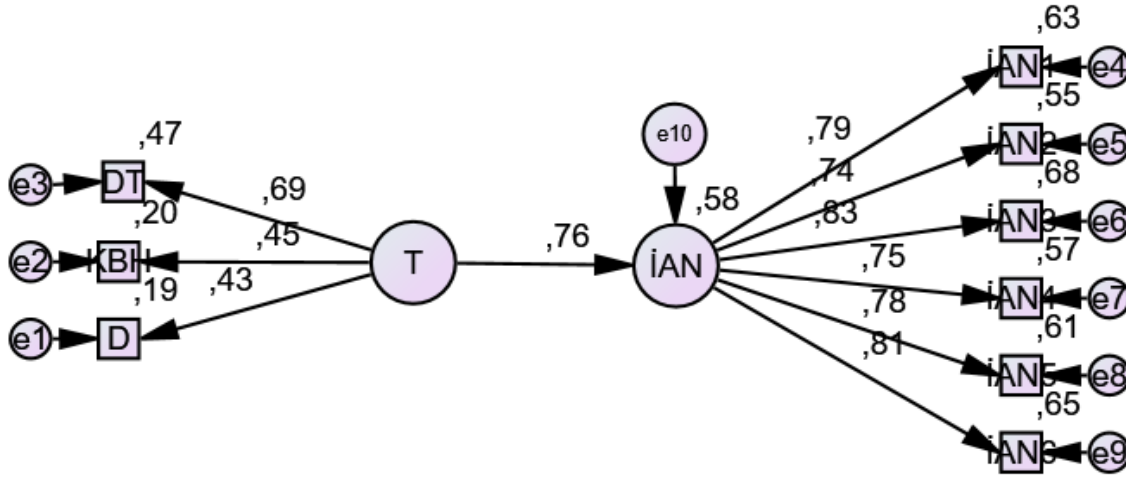
Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	β	Standart Hata	R^2	p
İş Yükü Algısı (İYA)	Tükenmişlik (T)	0,68	0,039	0,46	0,000

Tablo 6’da sunulan değerlere bakıldığında, çalışmaya katılan market çalışanlarının iş yükü algısı düzeylerinin tükenmişliklerini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilediği görülmektedir ($\beta=0,68$; $p<0,001$). Yani bu sonuca dayalı olarak market çalışanlarının iş yükü algısının artmasıyla tükenmişlik düzeylerinin de artacağı ifade edilebilir. İş yükü algısı tükenmişlik düzeyindeki değişimin %46’sını açıklamaktadır. Elde edilen bu bulgulara göre, araştırmada öne sürülen H_2 hipotezi kabul edilmiştir. Böylece araştırmanın ikinci koşulu olan iş yükü algısının tükenmişlik düzeyini etkilediği koşulu sağlanmıştır.

İkinci aşamanın sağlanması sonucunda araştırmanın üçüncü koşulu test edilmiştir. Tükenmişlik düzeyinin, işi bırakma niyetindeki etkisini açıklamak için yapılan YEM şekil 6’da sunulmuştur. Bu üçüncü modelde bağımsız değişken olarak tükenmişlik ve bağımlı değişken olarak da işten ayrılma niyeti bulunmaktadır. Üçüncü modele ilişkin uyum iyiliği değerleri ele alındığında bu değerlerin: $\chi^2/sd=3,1$; RMSEA=0,075; IFI=0,964; TLI=0,95; CFI=0,964; GFI=0,957 olduğu ve tüm bu değerlerin kabul edilebilir sınır değerler içinde bulunduğu görülmektedir (Koyuncu & Kılıç, 2019).

Şekil 6

Tükenmişliğin İşten Ayrılma Niyetine Etkisine Yönelik YEM

Tablo 7’de tükenmişlik düzeyinin işten ayrılma niyetine etkisini gösteren modele ait bilgiler sunulmuştur.

Tablo 7

Tükenmişliğin İşten Ayrılma Niyetindeki Etkisinde YEM’deki Yol Katsayıları

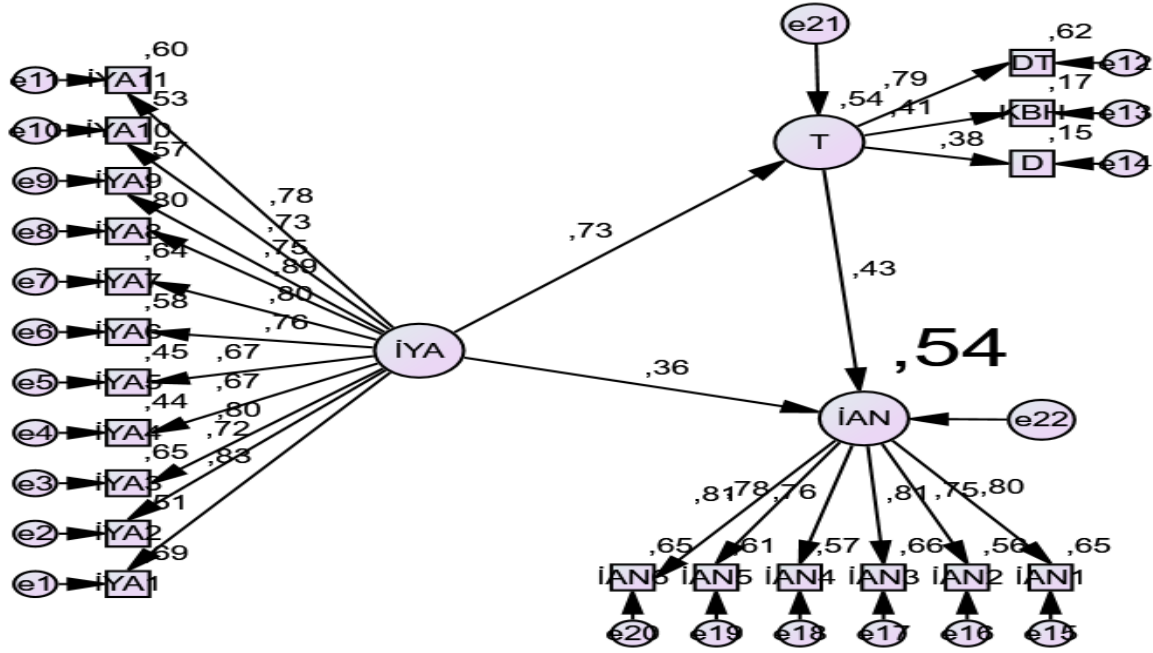
Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	β	Standart Hata	R^2	p
Tükenmişlik (T)	İşten Ayrılma Niyeti (İAN)	0,76	0,364	0,58	0,000

Tablo 7’de sunulan değerlere bakıldığında, çalışmaya katılan market çalışanlarının tükenmişlik düzeylerinin işten ayrılma niyetlerini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilediği görülmektedir ($\beta=0,76$; $p<0,001$). Yani bu sonuca dayalı olarak market çalışanlarının tükenmişlik düzeylerinin artmasıyla işten ayrılma niyetlerinin de artacağı ifade edilebilir. Tükenmişlik düzeyi işi bırakma niyetindeki değişimin %58’ini açıklamaktadır. Bu bulgulara göre, araştırmada öne sürülen H_3 hipotezi kabul edilmiştir. Böylece araştırmanın üçüncü koşulu olan tükenmişlik düzeyin işten ayrılma niyetini etkilediği koşulu sağlanmıştır.

Üçüncü aşamanın sağlanması sonucunda araştırmanın dördüncü koşulu test edilmiştir. Modele tükenmişlik, iş yükü algısı ile birlikte eklendiğinde, işten ayrılma niyeti üzerindeki etkilerini açıklamaya yönelik yapılan YEM şekil 7’de sunulmuştur. Bu dördüncü modelde bağımsız değişken olarak iş yükü algısı, aracı değişken olarak tükenmişlik ve bağımlı değişken olarak da işten ayrılma niyeti bulunmaktadır. Dördüncü modele ilişkin uyum iyiliği değerleri ele alındığında bu değerlerin: $\chi^2/sd=3,222$; IFI=0,922; RMSEA=0,077; CFI=0,922; GFI=0,878; TLI=0,911 olduğu ve tüm bu değerlerin kabul edilebilir sınır değerler içinde bulunduğu görülmektedir (Koyuncu & Kılıç, 2019).

Şekil 7

İş Yükü Algısı ve Tükenmişliğin İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde YEM

Şekil 4,5,6 ve Tablo 5,6,7’de belirtildiği gibi H_1 , H_2 ve H_3 hipotezlerinin tümü çalışmanın bulgularıyla desteklenmiştir. İş yükü algısı ile tükenmişliğin birlikte işten ayrılma niyeti üzerindeki etkilerine bakıldığında, tükenmişliğin işten ayrılma niyeti üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisinin olduğu ($\beta=0,43$; $p<0,001$) görülmektedir. Yani market çalışanlarının iş yükü arttıkça işteki tükenmişlikleri ve işten ayrılma niyetleri de artmaktadır. Aracı değişken modele eklendiğinde; iş yükü algısının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi $\beta=0,67$ ($p<0,001$) değerinden $\beta=0,36$ ($p<0,001$) değerine azalarak etki gücünü zayıflatmıştır. Ayrıca R^2 değeri ilk aşamada 0,45 değerindeyken, son aşamada 0,36 değerine düşmüştür. R^2 ölçümünün ilk aşamaya göre 0,09 azalış gösterdiği gözlemlenmiş ve bu azalışın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,001$). Buradan hareketle, tükenmişliğin modele dâhil olmasıyla iş yükü algısının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini yitirmesi, tükenmişliğin kısmi aracılık etkisi gösterdiğine işaret etmektedir. Böylece H_4 hipotezi de desteklenmiştir. Bu bulguları desteklemek için PROCESS 2.16 eklentisi yardımıyla, Önyükleme (Bootstrap) ve yanlılığı düzeltilmiş güven aralığı (%95) yöntemi kullanılmıştır (Hayes, 2013). Elde edilen sonuçlar Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8

Aracı Değişkenin Yanlılığı Düzeltilmiş Güven Aralığı Sonuçları

İncelenen Etki	Yanlılığı Düzeltilmiş %95 Güven Aralığı			
	β	Standart Hata	Alt Sınır	Üst Sınır
İş Yükü Algısının İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi				
Doğrudan Etki (c’)	0,477	0,027	0,2047	0,3496
Dolaylı Etki (axb) (Aracı Değişken: Tükenmişlik)	0,149	0,031	0,0904	0,2158

Tablo 8’de sunulan bulgulara göre, işten ayrılma niyeti üzerine gelen doğrudan etkinin %23,8’i dolaylı etki olarak sağlanmaktadır. Aracı değişkenin model içerisindeki payı %23,8 olup geriye kalan %76,2’lik kısım ise doğrudan etkidir. Tükenmişlik bu ilişkide kısmi aracılık görevi görmek ve algılanan iş yükünün etkisinin %23,8’ini oluşturmaktadır. Bu sonuçlar, iş yükünün neden olduğu işten ayrılma niyetinin yoğunlaşmasında tükenmişliğin kısmi aracılık rolünün olduğunu belirtmektedir. Hayes’e (2013) göre, alt ve üst sınır arasında yer alan değerlerin “0” değerinden farklı ve oldukça uzak

olması, incelenen aracılık etkisinin anlamlılık derecesini göstermektedir. Tablo 8’de sunulan bulgulara göre, alt ve üst sınırdaki değerlerin istatistiksel olarak bu çalışma için geçerli olduğu tespit edilmiştir. Tüm bu sonuçlar çalışmada öne sürülen tahminleri desteklemektedir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmada, zincir market çalışanlarının iş yükü algılarının, işten ayrılma niyetine etkisinde işe yönelik tükenmişliklerinin aracı rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, Sivas ilinde şubeleri bulunan zincir market çalışanları üzerinde yürütülmüş ve toplamda 380 market çalışanını kapsamıştır. Eksik cevaplanan beş anket değerlendirme dışı bırakılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS 27 ve AMOS programlarından yararlanılarak YEM ile analiz edilerek değerlendirilmiştir. İş yükü algısının işi bırakma niyetindeki etkisinde tükenmişliğin aracı rolü incelenirken Baron ve Kenny’in tasarladığı ve 4 adımdan oluşan yöntem benimsenmiştir.

Araştırmada iş yükü algısı, Duxbury ve Higgins tarafından 1991 yılında geliştirilen *İş Yükü Algısı Ölçeği* kullanılarak değerlendirilmiştir. Tükenmişlik ise Maslach ve Jackson’un 1981 yılında geliştirdiği *Maslach Tükenmişlik Ölçeği* ile değerlendirilmiştir. Ayrıca market çalışanlarının işten ayrılma niyetleri, Wayne vd. (1997) ile Rusbult vd. (1988) tarafından yapılan çalışmalardan faydalanılarak geliştirilen *İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği* kullanılarak ölçülmüştür.

Çalışmada kullanılan ölçeklerde yapılar arasındaki korelasyon katsayıları faktör yükleme analizi ile belirlenmiştir. Ortaya çıkan maddelerin faktör yük değerlerinin; İş Yükü Algısı Ölçeği için 0,704 ile 0,892 arasında, İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği için 0,804 ile 0,853 arasında ve Maslach Tükenmişlik Ölçeği için ise 0,489 ile 0,857 arasında değiştiği belirlenmiştir. Ayrıca araştırma ölçeklerinin iç tutarlılığını değerlendirmek için Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları incelenmiştir. İş Yükü Algısı Ölçeği için Cronbach Alfa katsayı değerinin 0,939 olduğu, İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği için 0,905 olduğu ve Maslach Tükenmişlik Ölçeği için ise bu değer 0,874 olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar tüm bileşenler için “yüksek güvenilirlikte” olduğunu göstermektedir.

Bu araştırmanın sonucunda, iş yükü, tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiye yönelik literatüre katkıda bulunan önemli bulgular elde edildi. Elde edilen sonuçlar çalışmanın hipotezleri için güçlü destekler sunmakta ve pek çok araştırmayla uyumlu olup, çalışmanın geçerliliğine katkı sağlamaktadır.

Çalışmada ilk olarak iş yükü algısının işi bırakma niyetindeki etkisi incelenmiştir. Analiz sonucunda, iş yükü algısı ile işi bırakma isteği arasında bir bağlantı olduğu belirlenerek H_1 hipotezinin desteklendiği görülmüştür. İş yükü algısının, işi bırakma niyetinde pozitif yönde ve anlamlı etkisinin olduğu belirlenmiştir. Yani market çalışanlarının iş yükü algısı arttıkça işi bırakma niyetlerinde artış meydana gelmektedir. Elde edilen bu sonucun, iş yükü algısının işi bırakma niyeti üzerinde olumlu etkisi olduğunu ileri süren bazı çalışmalarla uyumlu olduğu saptanmıştır (Applebaum vd., 2010; Arshad vd., 2020; Jensen vd., 2011; Jones vd., 2007; Junaidia vd., 2020; Suarhana & Riana, 2016).

Çalışmada ikinci olarak iş yükü algısının, tükenmişlik üzerindeki etkisi incelenmiştir. Analiz sonucunda, iş yükü algısı ile tükenmişlik arasında bir bağlantı olduğu belirlenerek H_2 hipotezinin desteklendiği görülmüştür. İş yükü algısının tükenmişlikte pozitif yönde ve anlamlı etkisinin olduğu belirlenmiştir. Yani market çalışanlarının iş yükü algısı arttıkça işe ilişkin tükenmişliklerinde artış meydana gelmektedir. Elde edilen bu sonuç, iş yükü algısının tükenmişlik üzerinde olumlu etkisi olduğunu ileri süren bazı çalışmalarla paralellik göstermektedir (Bianchi, 2018; Diehl vd., 2021; Fauzi & Adi, 2020; Keser & Yılmaz, 2014; Liu & Lo, 2018; Rubio-Valdehita vd., 2017).

Çalışmada daha sonra tükenmişlik düzeyinin, işi bırakma niyetindeki etkisi incelenmiştir. Analiz sonucunda, tükenmişlik ile işi bırakma niyeti arasında bir bağlantı olduğu belirlenerek H_3

hipotezinin desteklendiği görülmüştür. Tükenmişliğin işi bırakma niyetinde pozitif yönde ve anlamlı etkisinin olduğu belirlenmiştir. Yani market çalışanlarının işe ilişkin tükenmişlikleri arttıkça işten ayrılma niyetlerinde artış meydana gelmektedir. Elde edilen bu sonucun, tükenmişliğin işi bırakma niyetinde pozitif etkisi olduğunu ileri süren bazı çalışmalarla uyumlu olduğu görülmektedir (Alkhraish vd., 2023; Chen vd., 2019; Fauzi & Adi, 2020; Mat-Rifin & Danaee, 2022).

Çalışmada aynı zamanda, tükenmişliğin işten ayrılma niyetinin etkisine ne ölçüde aracılık ettiği araştırılmıştır. Analiz sonucunda, market çalışanlarının iş yükü algıları ile işi bırakma niyetleri arasındaki ilişkide, işteki tükenmişliklerinin kısmi aracılık rolüne sahip olduğu tespit edilmiş ve H_4 hipotezinin desteklendiği görülmüştür. Yani işteki tükenmişliğin aracılık etkisine göre, iş yükü algısı arttıkça hem tükenmişlik hem de işten ayrılma isteği de artma eğilimindedir. Bu sonuç, iş yükü algısı ile market çalışanlarının işi bırakma niyeti arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde temel bir unsur olarak işteki tükenmişliğin dikkate alınmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Elde edilen bu sonuç yapılan bazı araştırmalarla paralellik göstermektedir (Nal vd., 2022; Xiaoming vd., 2014).

Genel olarak bu araştırma, iş yükü algısı, işteki tükenmişlik ve işi bırakma niyeti arasındaki bağlantıyı destekleyen ampirik veriler sunarak, literatüre önemli katkılarda bulunmaktadır. Araştırma sonuçlarının güvenilirliği ve genellenebilirliği daha önceki pek çok çalışmanın tutarlı sonuçlarıyla artırılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulguların, iş yüküyle ilgili yaşanan sorunları çözmeye, işteki tükenmişliği önlemeye ve market çalışanlarının işten ayrılma niyetlerini azaltmaya yönelik planlar oluşturan işletmeler ve karar vericiler için önemli sonuçları bulunmaktadır. Sonuçlar, market çalışanları arasındaki iş yükü seviyelerini yönetmek için proaktif önlemlerin gerekliliğini vurgulamaktadır. Çünkü yüksek iş yükü, artan iş tükenmişliğine ve sonuçta daha yüksek işten ayrılma niyetlerine yol açabilir.

Bu çalışmanın sınırlılığı, araştırma grubunun zincir market çalışanlarından oluşmasıdır. Zincir market çalışanı dışında market sektöründe hizmet verenler çalışma grubuna dâhil edilmemiştir. Bununla birlikte çalışma verileri yalnızca bir ilden (Sivas) toplanmıştır. Bu doğrultuda yapılacak araştırmaların farklı illerde ve daha geniş bir örneklemde yapılması önerilmektedir. Ayrıca farklı sektörlerde benzer çalışmaların yapılmasının da literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Market sahip ve yöneticileri, iş yükü sorunlarını ele alarak ve tükenmişliği azaltacak stratejiler uygulayarak market çalışanlarının refahını, iş tatminini ve işte kalmalarını artırabilir. Özellikle bu konuda alınacak eğitim ve profesyonel desteğin katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Belirli aralıklarla çalışanların iş yükü algılarının ve işe ilişkin yaşadıkları tükenmişlik düzeylerinin belirlenerek, işten ayrılma niyetleri oluşmadan sorunların kaynağının tespit edilmesi gerekir. Çalışanların görev ve sorumluluklarının dengeli bir şekilde dağıtılmasıyla aşırı iş yükü oluşturulmasının önüne geçilebilir. Bu önlemin yanında market sahip ve yöneticilerine iş yükünün artması durumunda ek personel alımı, çalışanın ihtiyacına göre esnek çalışma saati sunulması, adil ve iyi organize edilmiş vardiya sistemi planlanması, çalışanların stresle ve tükenmişlikle başa çıkma becerilerini geliştirmeleri için danışmanlık veya rehberlik hizmeti sunulması, çalışanların çabalarının takdir edilerek motivasyonlarının artırılması, çalışanların performanslarını ödüllendirmek için bonus, hediye kartı vb. teşvikler sunulması önerilmektedir.

5. Kaynakça

- Alkhraish, M. Y., Eivazzadeh, N. Y., & Yeşiltaş, M. (2023). The impact of burnout on turnover intention among nurses: The mediating role of job satisfaction. *Hacettepe Journal of Health Administration*, 26(1), 1-28.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (7. baskı). Sakarya.
- Applebaum, D., Fowler, S., Fiedler, N., Osinubi, O., & Robson, M. (2010). The impact of environmental factors on nursing stress, job satisfaction, and turnover intention. *The Journal of Nursing Administration*, 40(7-8), 323-328.
- Arshad, M. Z., Najwani, A., Mahmoud, I., Siam, I., & Alshuaibi, A. S. (2020). Effect of role conflict and work overload on job stress: A case of banking sector employees. *Journal of Talent Development and Excellence*, 12(3s), 2686-2696.
- Atalay, E., Yener Aydın, B., Gündoğmuş, E., & Yıldız, F. Z. (2023). Tükenmişliğin işten ayrılma niyetine etkisinde iş yaşam dengesinin aracı rolü: İstanbul Büyükşehir Belediye çalışanları örneği. *Tarsus Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 134-148.
- Aycan, Z., & Eskin, M. (2005). Childcare, spousal, and organizational support in predicting work-family conflict for females and males in dual-earner families with preschool children. *Sex Roles*, 53(7), 453-471.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Becker, J. A., Halbesleben, J. R., & O'Hair, D. H. (2005). Defensive communication and burnout in the workplace: The mediating role of leader-member. *Communication Research Reports*, 22(2), 143-150.
- Benk, O. (2023). Çalışma koşulları ve örgütsel faktörler bağlamında işten ayrılma niyetinin ve davranışının betimlenmesi: Bir market zinciri çalışanları örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 850-872. <https://doi.org/10.36362/gumus.1258494>
- Bester, J., Stander, M. W., & Van Zyl, L. E. (2015). Leadership empowering behavior, psychological empowerment, organizational citizenship behaviors, and turnover intention in a manufacturing division: Original research. *SA Journal of Industrial Psychology*, 41(1), 1-14.
- Bianchi, R. (2018). Burnout is more strongly linked to neuroticism than to work-contextualized factors. *Psychiatry Research*, (270), 901-905. <http://dx.doi.org/10.1016/j.psychres.2018.11.015>
- Billah, A. S., & Wahyuati, A. (2022). Pengaruh disiplin kerja, burnout dan budaya organisasi terhadap kinerja karyawan CV. Pangan Jaya. *JRBI*, (2), 181-198. <https://jurnalmahasiswa.stiesia.ac.id/index.php/jirm/article/download/4500/4503>
- Carlotto, M. S., & Câmara, S. G. (2020). Intenção de abandono laboral. In M. L. G. Schmidt (Eds.), *Dicionário temático de saúde/doença mental no trabalho: Principais conceitos e terminologias* (pp. 258-260). Filoczar.
- Chen, Y.-C., Guo, Y.-L. L., Chin, W.-S., Cheng, N.-Y., Ho, J.-J., & Shiao, J. S.-C. (2019). Patient-nurse ratio is related to nurses' intention to leave their job through mediating factors of burnout and job dissatisfaction. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(23), 4801. <https://doi.org/10.3390/ijerph16234801>

- Coluci, M. Z., & Alexandra, N. M. (2012). Job factors related to musculoskeletal symptoms among nursing personnel. *A Review*, 41(1), 2516–2520. <https://doi.org/10.3233/WOR-2012-0492-2516>
- Coşkun, R., Altunışık, R., & Yıldırım, E. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı* (9. baskı). Sakarya.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB). (2017). Ulusal ve yerel zincir market işyerlerinde çalışma koşullarının iyileştirilmesi programlı teftişi sonuç raporu. <https://www.sgk.gov.tr> [Erişim Tarihi: 14.03.2024].
- Çam, O. (1992). Tükenmişlik envanterinin geçerlilik ve güvenirlik araştırması. 7. *Ulusal Psikologlar Kongresi Bilimsel Çalışmaları* (ss. 155-160). Türk Psikologlar Derneği.
- DeVellis, R. F. (2021). *Ölçek geliştirme: Kuram ve uygulamalar* (Çev.; T. Totan) (3. baskı). Nobel Akademik.
- Dewi, K. T. S., Purwantara, I. K. G. T., & Luna, L. D. J. (2023). The effect of workload, work stress, and work compensation on employee turnover at Mahasurya Motor Dealer. *Artha Satya Dharma*, 16(2), 60-69.
- Diehl, E., Rieger, S., Letzel, S., Schablon, A., Nienhaus, A., Pinzon, E. L., & Dietz, P. (2021). The relationship between workload and burnout among nurses: The buffering role of personal, social, and organizational resources. *PLOS ONE*, 16(1), 1-17. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0245798>
- Duxbury, L. E., & Higgins, C. A. (1991). Gender differences in work-family conflict. *Journal of Applied Psychology*, 76(1), 60–74. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.76.1.60>
- Erdirençelebi, M. & Ertürk, E. (2018). Çalışanların örgütsel yalnızlık algısının iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerine etkileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(2), 603-618.
- Ergin, C. (1992). Doktor ve hemşirelerde tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeği'nin uyarlanması. R. Bayraktar & İ. Dağ (Ed.), *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi bilimsel çalışmaları* (ss. 143-154). Türk Psikologlar Derneği.
- Faiz, E. (2019). Aşırı iş yükü ve tükenmişlik sendromunun işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi: Satış personelleri üzerinde bir araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 10(1), 26-38.
- Fauzi, G. A., & Adi, P. H. (2020). Nurses' perception of compensation and workload towards intention to leave. *International Sustainable Competitiveness Advantage*, 10(1), 345-354.
- Fitriantini, R., Agusdin, A., & Nurmayanti, S. (2020). Pengaruh beban kerja, kepuasan kerja dan stres kerja terhadap turnover intention tenaga kesehatan berstatus kontrak di RSUD Kota Mataram. *Jurnal Distribusi*, 8(1), 23-38. <https://doi.org/10.29303/distribusi.v8i1.100>
- Gayatri, E., & Muttaqiyathun, A. (2020). The effect of job insecurity, workload, job satisfaction and organizational commitment on turnover intention of millennial employees. *The Fifth Padang International Conference On Economics Education, Economics, Business and Management, Accounting and Entrepreneurship* (PICEEBA-5 2020). <https://doi.org/10.2991/aebmr.k.201126.086>
- Gil-Monte, P. R. (2005). *El síndrome de quemarse por el trabajo (burnout): Una enfermedad laboral en la sociedad del bienestar*. Pirâmide. <https://doi.org/10.13140/2.1.4614.8806>
- Gil-Monte, P. R. (2011). CESQT – Cuestionario para la evaluación del síndrome de quemarse por el trabajo: Manual. TEA. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.5008.0969/1>

- Hayes, A. F. (2013). *Methodology in the social sciences. Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. Guilford.
- Jensen, J. N., Holten, A.-L., Karpatschhof, B., & Albertsen, K. (2011). Does collective efficacy moderate the associations between physical workload and intention to leave or sickness absence? *Journal of Advanced Nursing*, 67(11), 2425-2434.
- Jones, E., Chonko, L., Rangarajan, D., & Roberts, J. (2007). The role of overload on job attitudes, turnover intentions, and salesperson performance. *Journal of Business Research*, 60(7), 663-671.
- Junaidia, A., Sasono, E., Wanuri, W., & Emiyati, D. W. (2020). The effect of overtime, job stress, and workload on turnover intention. *Management Science Letters*, 10(2020), 3873-3878. <http://dx.doi.org/10.5267/j.msl.2020.7.024>
- Kanchanapa, S., & Karnsomdee, P. (2019). The influence of perceived workload and job burnout on organizational commitment of employees of Thailand Post-Co., LTD., Sakon Nakhon Post Office, Thailand. *The 2019 International Academic Research Conference* (ss. 286-292). Vienna.
- Karagöz, Y. (2016). *SPSS 23 ve Amos 23 uygulamalı istatistiksel analizler*. Nobel Akademik.
- Karagöz, Y. (2017). *SPSS ve Amos uygulamalı nitel-nicel bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği*. Nobel Akademik.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Nobel.
- Kaynak, İ. (2021). İş güvencesizliğinin tükenmişliğe etkisinde iş yükü algısının rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 1907–1922. <https://doi.org/10.20491/isarder.2021.1236>
- Keser, A., & Yılmaz, G. (2014). Workload, burnout, and job satisfaction among call center employees. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (66–67), 1–13. <http://dergipark.gov.tr/iusskd>
- Kim, H. J., Shin, K. H., & Umbreit, W. T. (2007). Hotel job burnout: The role of personality characteristics. *International Journal of Hospitality Management*, 26(2), 421-434.
- Kim, H., & Stoner, M. (2008). Burnout and turnover intention among social workers: Effects of role stress, job autonomy, and social support. *Administration in Social Work*, 32(3), 5-25.
- Kokkinos, C. M. (2007). Job stressors, personality, and burnout in primary school teachers. *The British Journal of Educational Psychology*, 77(1), 229–243. <https://doi.org/10.1348/000709905X90344>
- Koyuncu, İ., & Kılıç, A. (2019). Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanımı: Bir doküman incelemesi. *Eğitim ve Bilim*, 44(198). <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2019.7665>
- Lau, P. S., Yuen, M., & Chan, R. M. (2005). Do demographic characteristics make a difference to burnout among Hong Kong secondary school teachers? *Social Indicators Research*, 71(1-3), 491-516.
- Leung, D. Y. P., & Lee, W. W. S. (2006). Predicting intention to quit among Chinese teachers: Differential predictability of the components of burnout. *Anxiety, Stress and Coping: An International Journal*, 19(2), 129-141. <https://doi.org/10.1080/10615800600565476>
- Lin, J., Lin, C., & Cheng, C. (2013). A study of the relationship between job stress, job burnout, job satisfaction, and organizational commitment among medical radiologists in Taiwan. *Journal of Information and Optimization Sciences*, 34(2-3), 149-167.

- Liu, H. L., & Lo, V. (2018). An integrated model of workload, autonomy, burnout, job satisfaction, and turnover intention among Taiwanese reporters. *Asian Journal of Communication*, 28(2), 153-169.
- Maslach, C., & Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behavior*, (2), 99-113. <https://doi.org/10.1002/job.4030020205>
- Maslach, C., & Leiter, M. P. (2016). Understanding the burnout experience: Recent research and its implications for psychiatry. *World Psychiatry*, 15(2), 103–111.
- Mat Rifin, H., & Danaee, M. (2022). Association between burnout, job dissatisfaction, and intention to leave among medical researchers in a research organisation in Malaysia during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(16), 10017.
- Mobley, W. H. (1977). Intermediate linkages in the relationship between job satisfaction and employee turnover. *Journal of Applied Psychology*, 62(2), 237-240. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.62.2.237>
- Muala, I. A., Al-Ghalabi, R. R., Alsheikh, G. A. A., Hamdan, K. B., & Alnawafleh, E. A. T. (2022). Evaluating the effect of organizational justice on turnover intention in the public hospitals of Jordan: Mediated-moderated model of employee silence, workplace bullying, and work stress. *International Journal of Professional Business Review*, 7(3), 1-23. <http://dx.doi.org/10.26668/businessreview/2022.v7i3.0526>
- Mu'arif, A., & Setiawati, C. I. (2021). Pengaruh lingkungan kerja non-fisik dan burnout terhadap kinerja pekerja dan pemilik bisnis usaha mikro kecil dan menengah di Kota Jambi. *E-Proceeding of Management*, 8(5), 6321–6334. <https://openlibrarypublications.telkomuniversity.ac.id/index.php/management/article/view/16463>
- Mücevher, M. H., & Çetinceli, K. (2023). Aşırı iş yükünün tükenmişliğe etkisinde özyeterlik ve dayanıklılığın aracılık rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 671–684. <https://doi.org/10.20491/isarder.2023.1611>
- Nal, M., Sevim, E., Bektas, G., Dirican, Ü., & Sahin, E. (2022). Mediating role of burnout in the effect of nurses' workload on turnover intention during COVID-19 pandemic. *Revista de Cercetare si Interventie Sociala*, (77), 37-50. <http://dx.doi.org/10.33788/rcis.77.3>
- Netemeyer, R. G., Bearden, W. O., & Sharma, S. (2003). *Scaling procedures: Issues and applications*. Sage.
- Nurhasanah, J. J., & Tupti, Z. (2022). The effect of work ethics, organizational culture and workload on employee performance with job satisfaction as an intervening variable. *Jesya (Journal of Sharia Economics and Economics)*, 5(1), 245-261. <https://doi.org/10.36778/jesya.v5i1.618>
- Özkan, A. H. (2022). The effect of burnout and its dimensions on turnover intention among nurses: A meta-analytic review. *Journal of Nursing Management*, 30(3), 660–669. <https://doi.org/10.1111/jonm.13525>
- Öztürk Çiftci, D. (2022). Aşırı iş yükünün işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde iş stresinin aracılık rolü. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 17(65), 15-38. <https://doi.org/10.19168/jyasar.909896>
- Portoghese, I., Galletta, M., Coppola, R. C., Finco, G., & Campagna, M. (2014). Burnout and workload among healthcare workers: The moderating role of job control. *Safety and Health at Work*, 5(3), 152-157.

- Robbins, S. P., & Judge, T. A. (2009). *Organizational behaviour*. Salemba Empat.
- Rubio-Valdehita, S., López-Núñez, M. I., López-Higes, R., & Díaz-Ramiro, E. M. (2017). Development of the CarMen-Q questionnaire for mental workload assessment. *Psicothema*, 29(4), 570-576. <https://doi.org/10.7334/psicothema2017.151>
- Rusbult, C. E., Farrell, D., Rogers, G., & Mainous, A. G. (1988). Impact of exchange variables on exit, voice, loyalty, and neglect: An integrative model of responses to declining job satisfaction. *Academy of Management Journal*, 31(3), 599–627. <https://doi.org/10.2307/256461>
- Scanlan, J. N., & Still, M. (2013). Job satisfaction, burnout and turnover intention in occupational therapists working in mental health. *Australian Occupational Therapy Journal*, 57(2), 102-110. <https://doi.org/10.1111/1440-1630.12067>
- Schaufeli, W. B., & Greenglass, E. R. (2001). Introduction to special issue on burnout and health. *Psychology and Health*, 16(5), 501-510. <https://doi.org/10.1080/08870440108405523>
- Seo, Y., Ko, J., & Price, J. (2004). The determinants of job satisfaction among hospital nurses: A model estimation in Korea. *International Journal of Nursing Studies*, 41(4), 437–446. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2003.11.003>
- Sillero-Sillero, A., & Zabalegui, A. (2020). Análise do ambiente laboral e intenção de enfermeiras perioperatórias de abandonar o trabalho. *Revista Latino-Americana de Enfermagem*, 28(2020), e3256. <https://doi.org/10.1590/1518-8345.3239.3256>
- Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK). (2024). *İstatistik yıllık raporu*. <https://www.sgk.gov.tr/Istatistik/Yillik/fcd5e59b-6af9-4d90-a451-ee7500eb1cb4>
- Suarthana, J. P., & Riana, I. G. (2016). The effect of psychological contract breach and workload on intention to leave: Mediating role of job stress. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, (219), 717-723. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.05.056>
- Susilo, J., & Satrya, I. G. B. H. (2019). The effect of job satisfaction on turnover intention mediated by organizational commitment of contract employees. *E-Journal of Management, Udayana University*, 8(6), 3700. <https://doi.org/10.24843/ejmunud.2019.v08.i06.p15>
- Tavşancıl, E. (2010). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi* (4. baskı). Nobel.
- Tewal, B. (2023). The effect of workload and organizational climate on turnover intention through work stress as an intervening variable in employees of PT. Bank Perkreditan Rakyat Millenia North Sulawesi. *Taroreh 364 EMBA Journal*, (11), 364-374.
- Turunç, Ö., & Ulusoy, B. (2023). Aşırı iş yükünün iş stresi, tükenmişlik ve işten ayrılma niyetine etkisinde dağıtım adaletinin rolü: Sivil havacılık sektöründe bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15(3), 1997–2010. <https://doi.org/10.20491/isarder.2023.1693>
- Vanchapo, A. R. (2020). *Workload and work stress*. CV. Qiara Media.
- Wayne, S. J., Shore, L. M., & Liden, R. C. (1997). Perceived organizational support and leader-member exchange: A social exchange perspective. *The Academy of Management Journal*, 40(1), 82–111. <https://doi.org/10.2307/257021>
- Wirawan, P. R. M., & Dewi, A. A. S. K. (2020). The role of job satisfaction mediates the effect of job stress on organizational commitment. *E-Journal of Management, Udayana University*, 9(1), 59. <https://doi.org/10.24843/ejmunud.2020.v09.i01.p04>

- Wu, T. Y., Hu, C., & Jiang, D. Y. (2012). Is subordinate's loyalty a precondition of supervisor's benevolent leadership? The moderating effects of supervisor's altruistic personality and perceived organizational support. *Asian Journal of Social Psychology*, 15(3), 145-155.
- Xiaoming, Y., Ma, B. J., Chang, C. L., & Shieh, C.-J. (2014). Effects of workload on burnout and turnover intention of medical staff: A study. *Studies on Ethno-Medicine*, 8(3), 229-237.
- Yin, J. C. T., & Yang, K. P. A. (2002). Nursing turnover in Taiwan: A meta-analysis of related factors. *International Journal of Nursing Studies*, 39(6), 573–581. [https://doi.org/10.1016/S0020-7489\(01\)00018-9](https://doi.org/10.1016/S0020-7489(01)00018-9)
- Zanabazar, A., & Bira, S. (2023). The mediating effect of job burnout on the relationship between workload and intention to leave their present job among nurses. *International Research Journal of Economics and Management Studies*, 2, 445-452. <https://doi.org/10.56472/25835238/IRJEMS-V2I2P148>

EK- 1 İş Yükü Algısı Ölçeği

Maddeler	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. İşimde benden talep edilenler kapasitemin üzerinde.					
2. İş yüküm oldukça ağır					
3. İşim hafta sonları ve akşamları da çalışmamı gerektiriyor.					
4. İş yüküm beni aşıyor.					
5. İşlerimi yetiştirebilmek için özel hayatımdan fedakârlık yapmam gerekiyor.					
6. Normal iş saatleri içinde işlerimi bitirmekte zorlanıyorum.					
7. İşlerimi rahat ve zamanında yetiştirebiliyorum.					
8. Yaptığım iş bilgi ve beceri seviyemin üzerinde.					
9. İş yüküm ve aldığım sorumlulukların altında eziliyorum.					
10. İşim çok ve uzun saatler çalışmamı gerektiriyor.					
11. Şu anda çalıştığım pozisyon çok fazla işle ve kişiyle uğraşmamı gerektiriyor					

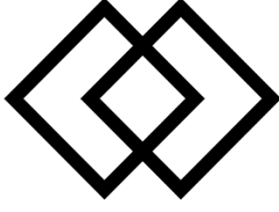
EK-2 Maslach Tükenmişlik Ölçeği

Maddeler	Hiçbir Zaman	Nadiren	Bazen	Çoğu Zaman	Her Zaman
1. İşimden soğuduğumu hissediyorum.					
2. İş dönüşü ruhen kendimi tükenmiş hissediyorum.					
3. Sabah kalktığımda bir gün daha bu işi kaldıramayacağımı hissediyorum.					
4. İşimde çok fazla çalıştığımı hissediyorum.					

5. Doğrudan doğruya insanlarla çalışmak bende çok fazla stres yaratıyor.					
6. Bütün gün insanlarla uğraşmak benim için gerçekten çok yıpratıcı.					
7. İşimin beni kısıtladığını hissediyorum.					
8. Yaptığım işten yıldığımı hissediyorum.					
9. Yolun sonuna geldiğimi hissediyorum.					
10. İşim gereği karşılaştığım bazı kimselere sanki insan değillermiş gibi davrandığımı hissediyorum.					
11. Bu işte çalışmaya başladığımdan beri insanlara karşı sertleştim.					
12. Bu işin giderek beni katılaştırmasından korkuyorum.					
13. İşim gereği karşılaştığım insanlara ne olduğu umurumda değil.					
14. İşim gereği karşılaştığım insanların bazı problemlerini ben yaratmışım gibi davrandıklarını hissediyorum.					
15. İşim gereği karşılaştığım insanların ne hissettiğini hemen anlarım.					
16. İşim gereği karşılaştığım insanların sorunlarına en uygun çözüm yollarını bulurum.					
17. Yaptığım iş sayesinde insanların yaşamına katkıda bulunduğuma inanıyorum.					
18. Çok şeyler yapabilecek güçteyim.					
19. İşim gereği karşılaştığım insanlarla aramda rahat bir ortam yaratırım.					
20. İnsanlarla yakın çalışmadan sonra kendimi canlanmış hissedirim.					
21. Bu işte kayda değer birçok başarı elde ettim.					
22. İşimdeki duygusal sorunlara serinkanlılıkla yaklaşıyorum.					

EK-3 İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği

<i>Maddeler</i>	<i>Kesinlikle Katılmıyorum</i>	<i>Katılmıyorum</i>	<i>Kararsızım</i>	<i>Katılıyorum</i>	<i>Kesinlikle Katılıyorum</i>
1. Daha iyi bir iş bulur bulmaz ayrılacağım.					
2. Her an istifa kararı verebilirim					
3. Şu anda aktif bir şekilde dışarıda iş arıyorum					
4. Alternatif bir iş teklifini kabul ederim					
5. Ciddi bir biçimde işten ayrılmayı düşünüyorum					
6. Sıklıkla işimden ayrılmayı düşünüyorum.					

HORTİKÜLTÜREL TERAPİ BAHÇELERİNDE BİTKİ SEÇİMİ: REHABİLİTASYON VE İYİLEŞTİRMEDE BİTKİLERİN ROLÜ

Feyza GÜNDOĞDU - Aslıhan ESRİNGÜ***

Öz

Hortikültürel terapi insan sağlığı üzerindeki olumlu etkileri nedeniyle giderek daha fazla ilgi gören bir terapi yöntemidir. Hortikültürel terapi, belirlenmiş bir sağlık sorununu tedavi etmeye yönelik bitkisel peyzaj ve bahçecilik faaliyetlerini odak noktası hâline getiren bir terapi türüdür. Hortikültürel terapinin duyuşal deneyimler aracılığıyla bireylerde psikolojik rahatlama sağladığı ve stres düzeylerini azaltmaya yardımcı olduğu bilinmektedir. Hortikültürel terapinin etkinliğini artırmada bitki seçiminin terapötik etkileri kritik bir rol oynamaktadır. Bu nedenle Hortikültürel terapi bahçeler bireylerin fiziksel, psikolojik ve sosyal sağlıkları üzerinde önemli iyileştirici etkiye sahiptirler. Bu çalışma, hortikültürel terapi uygulanan bahçelerde kullanılan bitki türlerinin renk, doku, koku ve bakım gibi özelliklerinin özel gereksinimli bireylerin duyuşal, zihinsel ve fiziksel sağlıkları üzerindeki faydalarını araştırarak olumlu etkilerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla konu ile ilgili yerli ve yabancı makaleler incelenerek değerlendirilmiştir. Çalışmada Hortikültürel terapinin fiziksel, zihinsel ve sosyal sağlık üzerindeki olumlu etkilerinin, farklı kültürel ve demografik gruplar için daha geniş çaplı çalışmalarla desteklenmesi gerektiği önerilmiş, disiplinler arası iş birliğinin, Hortikültürel terapi uygulamalarının daha etkili bir şekilde planlanması ve uygulanmasında kritik bir rol oynayacağı ortaya konulmuştur. Ayrıca, Hortikültürel terapinin sağlık sistemine entegrasyonu, şehirlerde yeşil alanların erişilebilirliğinin artırılması ve dijital platformlar üzerinden terapiye ulaşılabilirliğin sağlanması, bu terapi biçiminin yaygınlaşmasını destekleyeceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hortikültürel terapi, Bitki, Rehabilitasyon, İyileştirme.

Plant Selection in Horticultural Therapy Gardens: The Role of Plants in Rehabilitation and Healing

Abstract

Horticultural Therapy has become an increasingly popular therapeutic method due to its positive effects on human health. Horticultural Therapy is a type of therapy that focuses on plant-based landscaping and gardening activities aimed at addressing specific health issues. It is widely recognized that horticultural therapy provides psychological relief and helps reduce stress levels through sensory experiences. The therapeutic effects of plant selection play a critical role in enhancing the effectiveness of Horticultural Therapy. Therefore, Horticultural Therapy gardens have significant restorative effects on individuals' physical, psychological, and social health. This study aims to demonstrate the positive impacts of plant species used in horticultural therapy gardens on the emotional, mental, and physical health of individuals with special needs by examining their attributes such as color, texture, fragrance, and maintenance. To achieve this goal, relevant national and international literature was reviewed and evaluated. The study emphasizes the need for further extensive research to support the positive effects of Horticultural Therapy on physical, mental, and social health for different cultural and demographic groups. It highlights that interdisciplinary collaboration plays a crucial role in planning and implementing Horticultural Therapy practices more effectively. Furthermore, the integration of Horticultural Therapy into the healthcare system, increasing the accessibility of green spaces in urban areas, and enabling access to therapy through digital platforms were concluded to be essential measures to promote the widespread adoption of this therapeutic approach.

Keywords: Horticultural therapy, Plant, Rehabilitation, Healing.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, feyzagundogdu97@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0000-8915-6922>

** Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, esringua@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7930-5290>

1. Giriş

Latince kökenli “hortus” (bahçe) ve “cultus” (yetiştirme) kelimelerinin birleşiminden türeyen “Hortikültür” (Horticulture) terimi, bahçe işleri, bahçıvanlık veya bahçe kültürü gibi anlamları içermektedir. Bitkilerle ilgili bilgileri ve üretim tekniklerini içine alan Hortikültür, bitki yetiştirme bilimi veya sanatı olarak olarak da tanımlanır.

Bahçe bitkilerinin tarımdan ayrı bir faaliyet olarak ele alınması, Avrupa’da Orta Çağ dönemine kadar uzanmaktadır. Hortikültür ve tarım, yabani otların temizlenmesi, gübreleme, sulama gibi birçok ortak yönü paylaşmasına rağmen, hortikültür, aşılama gibi uzmanlık gerektiren uygulamalar ve daha küçük ölçekli faaliyetlerle tarımdan ayrılır (Von Baeyer, 2014).

Terapi kavramı, Türk Dil Kurumu Sözlüğünde (TDK) “tedavi” olarak tanımlanmıştır. Terapi üzerine farklı tanımlar da mevcuttur. Hortikültürel terapi, fiziksel veya duysal refahı desteklemeye yönelik rehabilitasyon etkinliklerinden biridir. Biraz yaratıcılıkla bahçeler, terapötik değere sahip erişilebilir rehabilitasyon aktivitelerine dönüştürülebilir. Hortikültürel terapi, rehabilitasyon amaçlı bahçe işleri ve canlı bitkilerin kullanılması açısından benzersizdir. Bahçeyle ilgilenen kişiler, canlı bir bitkinin bakımını üstlenerek onun yaşamını etkiler. Bu sorumluluğu üstlenmek, kullanıcıların davranışlarında ve duygularında olumlu etkiler yaratabilir.

Hortikültürel terapi, bahçecilik (hortikültür) ve terapi olmak üzere iki alanın birleşiminden oluşmaktadır. Hortikültürel terapi, bireylerin bilişsel, sosyal, duysal ve fiziksel iyileşmelerini desteklemek amacıyla çeşitli ortamlarda eğitilmiş terapistler tarafından bitkilerin terapötik amaçlarla kullanıldığı bir meslektir (Brown vd., 2004; Elings, 2006). Hortikültürel terapi, hortikültürel etkinlikler, bitkiler ve özel olarak tasarlanmış bahçelerde bireylerin iyilik hâllerini destekleyen eylemlerin tümü olarak tanımlanmaktadır (Uslu & Shakouri, 2012).

Hortikültür, rehabilitasyon alanında sıklıkla bahçe işleri ve "Hortikültürel Terapi" kapsamında ele alınır. Hortikültürel terapi ve terapötik hortikültür arasındaki temel ayrım, Hortikültürel terapinin eğitilmiş profesyoneller tarafından belirli bir hastalığın tedavisi için özel olarak tasarlanmış bitkisel ortamları içermesidir. Buna karşın, terapötik hortikültür, belirlenmiş bir hedef olmaksızın, genel bir iyi olma durumunu desteklemek amacıyla bitkilerle yapılan çalışmalardır (Kam & Siu, 2010). Hortikültür, bitkilerin yetiştirilmesini kapsayan bir bilim ve sanat dalıdır. Hortikültürel terapi, bireylerin fiziksel, zihinsel ve ruhsal iyileşmelerini teşvik etmek için bitki ve bahçe aktivitelerine katılımını sağlayan bir uygulamadır (Brown vd., 2004). Ayrıca, Hortikültürel terapi, belirlenmiş bir sağlık sorununu tedavi etmeye yönelik bitkisel peyzaj ve bahçecilik faaliyetlerini odak noktası hâline getiren bir terapi türüdür. Bu tür tedaviler, ölçülebilir ve değerlendirilebilir hedefler barındırır ve genellikle bir uzman tarafından yürütülür (Davies vd., 2014).

Bitki seçiminin terapötik etkileri, hortikültürel terapinin etkinliğini artırmada kritik bir rol oynar. Bitkilerin duysal, zihinsel ve fiziksel sağlık üzerindeki olumlu etkileri, terapi sürecinde kullanılan bitkilerin özelliklerine ve bireylerin ihtiyaçlarına göre doğru seçilmesiyle daha da belirginleşir. Bu bağlamda, bitkilerin renkleri, kokuları, dokuları ve bakım gereksinimleri gibi faktörler, terapötik hedeflere ulaşmada önemli bir rol oynar.

Bitkilerin renkleri, duysal durumlar üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Araştırmalar, belirli renklerin ruh hâli üzerinde doğrudan etkiler yaratabileceğini göstermiştir. Örneğin, mavi ve yeşil tonlar, genellikle sakinleştirici ve huzur verici etkileriyle bilinirken, kırmızı ve turuncu tonlar daha uyarıcı ve enerji verici olabilir (Ulrich, 1984). Hortikültürel terapi bahçelerinde, bireylerin duysal durumlarına ve terapötik ihtiyaçlarına uygun renklerde bitkilerin seçilmesi, terapi sürecinin etkinliğini artırabilir. Özellikle depresyon veya anksiyete gibi durumlarla mücadele eden bireyler için, sakinleştirici renklere sahip bitkilerle oluşturulmuş bir ortam, duysal rahatlatma sağlayabilir (Burchett vd., 2010).

Bitkilerin yaydığı kokular, aromaterapi olarak bilinen bir uygulama aracılığıyla zihinsel ve duygusal sağlığa katkıda bulunabilir. Bu kokuların ruh halini ve hafızayı etkilediği, Alzheimer hastalarına anksiyete, depresyon ve hafıza düşüşünü hafiflettiği (Brawley, 2004) ve ayrıca ruh halini iyileştirirken ajitasyon ve saldırganlığı azalttığı gösterilmiştir (Bhat., 2017). Yapılan bir çalışmada bitkilerin kokularının genellikle beyinde canlı görüntüler uyandırdığını, belirli zamanların, olayların, yerlerin veya duyumların anılarını canlandırdığını, hoş veya tatsız olabilecek çağrışımları teşvik ettiğini, bilişsel girdiyi zenginleştirdiğini göstermektedir (Clarka & Costall, 2008). Örneğin lavanta (*Lavandula angustifolia*), biberiye (*Rosmarinus officinalis*) ve nane (*Mentha piperita*) gibi bitkiler, sakinleştirici ve stres azaltıcı etkileriyle yaygın olarak kullanılmaktadır (Stewart & Thomas, 1995). Aromaterapik bitkilerin seçimi, bireylerin stres seviyelerini düşürmek, uyku kalitesini artırmak ve genel olarak zihinsel sağlıklarını iyileştirmek amacıyla yapılır. Özellikle kaygı ve stres gibi durumların yönetiminde, bu tür bitkilerin kullanılması, bireylerin terapi sürecinde daha rahat hissetmelerini sağlayabilir.

Bitkilerin dokusal özellikleri, duyuşsal algının geliştirilmesinde ve motor becerilerin iyileştirilmesinde önemli bir rol oynar. Farklı dokulara sahip bitkilerle etkileşim, bireylerin duyuşsal sistemlerini uyararak, özellikle yaşlı bireylerde ve çocuklarda dokunma hissinin geliştirilmesine katkıda bulunabilir (Relf, 2005). Yumuşak, tüylü veya pürüzlü yüzeylere sahip bitkiler, terapi sürecinde bireylerin farklı dokusal deneyimler yaşamalarını sağlayarak hem duyuşsal hem de fiziksel terapötik etkiler yaratabilir. Bu bağlamda, bitkilerin dokusal özelliklerinin terapi sürecine dahil edilmesi, bireylerin terapiye daha fazla katılım göstermelerine ve iyileşme süreçlerine katkıda bulunmalarına yardımcı olabilir.

Bitkilerin bakım gereksinimleri de terapötik bir araç olarak kullanılabilir. Kolay bakılabilir bitkiler, bireylerin kendine güvenini artırabilir ve başarı hissi kazanmalarına yardımcı olabilir. Özellikle motor becerileri sınırlı olan veya kendine güven eksikliği yaşayan bireyler için, basit bakım gerektiren bitkilerin seçilmesi, onların başarılı olduklarını hissetmelerine ve bu sayede özsaygılarını geliştirmelerine olanak tanır (Sempik vd., 2005). Öte yandan, daha fazla bakım gerektiren bitkiler, bireylerin sorumluluk duygularını ve bakım yeteneklerini geliştirmek amacıyla seçilebilir.

Bu çalışmanın amacı, hortikültürel terapi bağlamında bitkilerin renk, koku, doku ve bakım gereksinimleri gibi özellikleri dikkate alınarak yapılan seçimlerin engelli bireylerin duyuşsal, zihinsel ve fiziksel sağlık üzerindeki etkilerini araştırarak bu etkilerin bireylerin terapötik süreçlerinde sağlamış oldukları faydaları ortaya koymaktır.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışma, sistematik derleme niteliğindedir. Çalışmanın materyalini, çalışma konusu ile ilgili yapılan yerli ve yabancı literatür oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında, hortikültürel terapi ve bahçecilik faaliyetlerinin insan sağlığı üzerindeki psikolojik, sosyal ve duyuşsal etkilerini ele alan akademik makaleler incelenmiştir. Bu amaçla, PubMed, Web of Science, Scopus gibi çeşitli veri tabanlarında taramalar yapılmış, 150'den fazla yerli ve yabancı yayın değerlendirilmiş ve 80'e yakın yayın standart bir derleme çalışmasına dâhil edilmiştir.

Çalışmanın yönteminde ise, araştırma kapsamında belirlenen "hortikültürel terapi", "bahçecilik ve sağlık", "sosyal etkileşim ve bahçecilik", "duyuşsal bahçeler", "terapötik peyzaj", "zihinsel sağlık ve bahçecilik", "hortikültürel terapi bahçelerinde bitki seçimi" ve "rehabilitasyon ve iyileştirmede bitkilerin rolü" gibi anahtar kelimeler kullanılarak literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler, nitel veri analiz yöntemlerinden biri olan doküman analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak incelemek amacıyla kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Wach, 2013). Corbin ve Strauss (2008)'a göre bu yöntem, basılı ve elektronik materyallerin sistematik bir şekilde incelenmesini ve değerlendirilmesini içermektedir. Bu

doğrultuda, ilgili literatürden elde edilen veriler analiz edilerek sistematik bir değerlendirme yapılmış ve konuyla ilgili bilimsel bulgular bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır.

2.1. Araştırma Etiği

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamındaki kurallar dikkate alınmıştır. Araştırma yapılırken herkese açık iletişim ağırları kullanılarak veriler elde edildiği için etik izine ihtiyaç duyulmamıştır.

3. Bulgular

Araştırma sonuçları ve vaka çalışmaları, Hortikültürel terapi uygulamalarına aktif katılımın, artan özgüven, iyileşen sağlık durumu, güçlü topluluk bağları, başarı ve gurur gibi olumlu sosyal ve psikolojik etkilerini göstermektedir. Gibson (1996), Hortikültürel terapiyi, insanların gelişimine eşlik eden canlı materyallerle gerçekleştirilen bir terapi biçimi olarak tanımlamıştır. Bahçelerin uygun bir şekilde düzenlenmesi ve kullanılması terapötik etkiler yaratabilmektedir. Hortikültürel terapi programları, sağlık ve sosyal hizmet kurumlarında yer alabilir. Doğa ile etkileşimde bulunmak, park ziyaretleri, bahçe işleri yapmak veya doğa yürüyüşlerine çıkmak, evrensel olarak iyilik hâliyle bağlantılı olarak kabul görmektedir. Hem engelli hem de sağlıklı bireylerin bitkilerle olan zihinsel ve fiziksel etkileşimleri, olumlu duygular uyandırabilir. Yapılan alımlarda doğal ortamlara yaşamının insanlar üzerinde önemli etkileri olduğu ortaya konulmuştur (Mitchell & Popham, 2008; Hartig vd., 2014; Frumkin vd., 2017). Doğanın insanlar üzerinde bilişsel işlevleri geri kazandırmaya ve zihinsel iyileşmeyi kolaylaştırmaya katkıda bulunabileceği (Ulrich vd., 1991; Van den Berg vd., 2010; Tyrväinen vd., 2014) ve stresi azaltma kapasitesini (Ulrich vd., 1991; Sonntag-Öström vd., 2011; Corazon vd., 2019) arttırdığı keşfedilmiştir. Ulrich, 1984 ve Cooper-Marcus Barnes (1997) tarafından yapılan araştırmalar, bitkiler ve doğal çevre ile olan aktif veya pasif etkileşimlerin insan sağlığı ve refahı üzerinde önemli etkileri olabileceğini ortaya koymaktadır. Bitkisel peyzaj ve bahçecilik uygulamalarının terapi amaçlı kullanılması, stres azaltma, bilişsel ve sosyal gelişim, yeni beceri ve fırsatların öğrenilmesi gibi çeşitli faydalar sağlamaktadır (Pfeffer, 2007).

Fiziksel faydalar arasında, Hortikültürel terapi uygulamalarında bitki üretimiyle uğraşmanın, katılımcıların el-göz koordinasyonunu geliştirmesi, kas ve eklemleri güçlendirmesi, koklama, görme, tatma, dokunma gibi duyarların uyarılması yer alır (Uslu & Shakouri, 2012). Ayrıca, doğayla olan etkileşimlerin genel olarak stresi ve zihinsel yorgunluğu azalttığı gözlemlenmiştir (Ulrich, 1984; Kaplan & Kaplan, 1989).

Yeşil alanlar, insanları fiziksel aktiviteye teşvik ederken, bu durumun farklı sağlık belirleyicileri üzerinde olumlu etkiler yarattığı bilinmektedir (Blaschke, 2013; Humpel vd., 2002). Fiziksel aktivite, çeşitli kronik hastalıkların riskini azaltmanın yanı sıra, anksiyete ve depresyon gibi zihinsel sağlık sorunlarının üstesinden gelmede de etkili olabilir (Sempik vd., 2002). Elings (2006), Owen (1994)’in çalışmalarına dayanarak, bir botanik bahçe ziyaretinin kan basıncını düşürdüğünü ve kalp atış hızını yavaşlattığını belirtmektedir. Bitki örtüsünün stres azaltma üzerinde hızlandırıcı etkileri olduğuna dair kanıtlar mevcuttur (Ulrich vd., 1991). Ayrıca, fiziksel aktivitenin sağlık üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalar, bahçecilik gibi bitkisel peyzaj faaliyetlerinin koroner kalp hastalığı risk faktörlerini azalttığını göstermektedir (Elings, 2006).

Psikolojik avantajlar açısından, bitkilerle çalışmak, farklı hedef gruplarına yönelik olarak özsaygı, farkındalık ve sorumluluk hissi gibi zihinsel faydalar sağlar (Kaiser, 1976). Bitki bakımı, insanlarda özgüven ve bağımsızlık hissini pekiştirmekte, bahçedeki bitkilerin güzellikleri, renkleri ve kokuları ise keyif ve huzur sunmaktadır. Terapi bahçeleri, benzer ilgi alanlarına sahip kişileri bir araya getirerek sosyal etkileşim imkânları sunar (Uslu & Shakouri, 2012). Bireyler, bu ortamlarda vakit geçirerek rahatlama ve bağımsız karar verme yetilerini geliştirebilir, bu da pozitif düşüncelere yol açar

(Gezondheidsraad & RMNO, 2004). Araştırmalar, sorumluluk ve kontrol hissinin zihinsel ve fiziksel sağlık üzerinde yavaşlatıcı etkiler yarattığını ortaya koymaktadır (Sempik vd., 2002). Bitkilerle çalışmak, bireylere sorumluluk alma ve karar verme fırsatları tanır. Lewis ve Sturgill (1979), bahçenin canlı bir varlık olduğunu ve geleceğinin, bakımını üstlenen kişinin başarısına bağlı olduğunu vurgular. Bireyler, bitkilerin gelişimini izlerken, bu süreçteki başarıları kendilerine güven duygusu kazandırır (Lewis & Sturgill, 1979). Bitkileri gözlemlemenin ötesinde, Hortikültürel terapi, bireylerin yeni beceriler kazanmaları, kaybedilmiş becerileri yeniden elde etmeleri, bağımsızlıklarını ve yaşam kalitelerini artırmaları, stresten uzaklaşmaları gibi çeşitli ihtiyaç ve hedeflere yönelik müdahalelerde bulunur (Diehl & Brown, 2016).

Hortikültürel Terapi ve bahçe etkinlikleri, grup çalışmalarını teşvik ederek sosyal uyum ve iletişim becerilerinin gelişimine katkı sağlamaktadır (Sempik vd., 2002). Sosyal becerilerin geliştirilmesi, fiziksel ve zihinsel sağlık arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu kanıtlamıştır (Islam vd., 2006; Veenstra, 2005). Hortikültürel terapi, grup etkinlikleri ve deneyimlerin paylaşılması için zemin hazırlar. Bahçede grup içinde çalışmak, iletişimi güçlendirir ve katılımcıların ortak hedefler doğrultusunda iş birliği yapmayı ve sorumlulukları bir tehdit unsuru olmadan paylaşmayı öğrenmelerine yardımcı olur (Bruce, 1999; Pfeffer, 2007).

Araştırmalar, Hortikültürel terapinin özellikle şizofreni hastalarının sosyal işlevlerinde iyileşmeler sağladığını ortaya koymaktadır. Perrins Margalis vd. (2000), grup dinamiklerinin sağladığı faydaları vurgulamaktadır. Grup içinde çalışan hastaların birbirlerini motive ederek görevleri başarıyla yerine getirdiklerini ve bu süreçte tatmin duygusu kazandıklarını belirtmişlerdir. Nicholas ve arkadaşları 2019 yapmış oldukları çalışmada Hortikültürel terapiden sonra hastaların yaşam kalitesi, kaygı düzeyi, depresyon, sosyal ilişkileri, fiziksel sonuçlar ve bilişsel sonuçlarda önemli iyileşmeler ve vücut kitle indeksi (VKİ) azalmalar kaydettiler. Ayrıca, Hortikültürel terapinin kokular, renkler ve toprağın işlenmesi gibi duyuusal deneyimlerin önemini de vurgulamışlardır (Perrins-Margalis vd., 2000). Başka bir çalışmada, Hortikültürel terapinin hastaların kişisel bakım, temizlik, iletişim ve asosyal davranışlarında iyileşmeler sağladığı; şiddetli öfke nöbetlerinde ise azalma gözlemlendiği kaydedilmiştir (O'Reilly & Handforth, 1955). Özetle, çeşitli araştırmalar, Hortikültürel terapinin psikiyatri hastalarına sağladığı faydaları, daha iyi iletişim, takım çalışması, planlama, kendine güven ve konsantrasyon gibi becerilerin kazanılmasını içerdiğini göstermektedir (Seller vd., 1999).

Tüm peyzaj tasarım çalışmalarında olduğu gibi, terapi bahçelerinin bitki tasarımında da öncelikle bitkilerle yaratılmak istenen etki belirlenir ve bu doğrultuda uygun bitki türlerinin seçilmesi gerekmektedir. Ayrıca terapi bahçelerinde bitki türlerinin seçiminde uyulması gereken bazı genel kurallara vardır Chalfont'a göre, bahçe terapisi için;

- Zehirli olmayan
- Mutfak ve el sanatları gibi farklı alanlarda kullanılabilen
- Kendine özgü bir renk, şekil ve dokuya sahip olan
- Çoğaltılması ve yetiştirilmesi kolay olan
- Duyusal uyarım sağlayabilen
- Hafızayı ve yaratıcılığı harekete geçiren ve
- Anlamlı aktivite sağlayan bitkiler seçilebilir

Terapi bahçelerindeki bitki tasarım çalışmaları, hitap ettikleri yaş gruplarına ve hastalık durumlarına göre farklılık gösterir, ancak bazı genel prensipleri de vardır. Bu bitki tasarım prensipleri de şu şekilde sıralanabilir;

- Bitkilendirme tasarımının ve malzemenin zengin, çok duyulu bir deneyim (renk/doku kombinasyonları, koku ve yaban hayatı habitatı) sağladığından emin olmalısınız

- Güvenli bir bahçe yaratmak için, bahçe sınırları bitkilerle tanımlanmalıdır;
- Terapi bahçelerinde renk ipuçları ve renk kodları kullanmak, yönelimi iyileştirebilir ve bakım kalitesini artırabilir,
- Bahçede kullanılacak bitkilerin mevsimsel özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, bahçenin dört mevsim boyunca etkili tutulması gerekir,
- Bitki tasarımı uygulamasının yapılacağı terapi bahçesi, binanın içindeki kişiler tarafından algılanmalıdır. Bahçenin birden fazla yerden görülebilmesi
- Süs çimleri gibi hayranlık ve duyuşsal etkileşim sunan bitkiler kullanılmalı,
- Bahçedeki alanı şekillendirmek için alt alanlar, kanopiler ve gizlilik perdeleri oluşturarak bitki materyalinin kullanılması
- Bahçede genellikle düşük bakım gerektiren ve dayanıklı bitkiler kullanılmalı
- Bahçenin sürdürülebilirliğini sağlamak ve başarısızlık riskini en aza indirmek için doğal bitki türlerimim kullanılmalı
- Veranda alanının yaklaşık yarısının bitkiler kullanılarak farklı derecelerde gölge sağlayacak şekilde tasarlanmalı
- Yükseltilmiş bitki yatakları engelli ve engelli olmayan kullanıcıların bitkilere ulaşılmasını kolaylaştıracaktır (Arslan vd.,).

Tablo 1

Terapatik Bahçelerde Kullanılmaya Uygun Bitkilerin Genel Özellikleri (Sillmann vd., 2024)

Bitki materyali	Genel Öneriler
Çiçekler	- Bahçeye çeşitli böcekleri ve kuşları çekmek için çeşitli renkler ve şekillerde olmalı. - Turuncu, sarı ve kırmızı gibi sıcak renkleri içeren türler kullanmak davetkâr bir atmosfer oluşturur. - Soğuk renk tonlarına sahip türleri seçmek ise dingin bir ortama katkıda bulunur. - Koku duyunu geliştirmek için aromatik bitkiler seçilmeli fakat kanser hastaları için güçlü kokulardan kaçınılmalı.
Yeşillik	- Görme engelli kullanıcıların dokunsal deneyimini geliştirmek ve deneyimlerine katkıda bulunmak için farklı dokulara sahip bitkilerin kullanılmalı.
Çimler	- Rüzgârla etkileşime girdiklerinde zengin bir görsel etki sunarlar, bahçede hafiflik, hareket ve doğal sesler sağlarlar.
Ağaçlar ve çalılar	- Bahçede çeşitli açılardan gözlem yapmayı teşvik etmek için görsel katmanlar oluşturmak. - Bahçeyi tenha ve güvenli bir ortama dönüştürmek için bir mahremiyet duygusunu teşvik etmek. - Bahçe boyunca çeşitli gölge ve ışık geçişlerinin yaratılmasını kolaylaştırmak. - Daha fazla böcek ve kuş çeşidini çekerek biyolojik çeşitliliği artırmak.
Yenilebilir bitkiler	- Duyuları harekete geçirirler. - Bahçeyle etkileşimi teşvik ederler

Yapılan bir çalışmada ABD'nin Indiana eyaletinde Alzheimer hastalarına bakım hizmeti veren "Westminster Village Nursing Home"da kurulan duyuşal bahçenin hastalar üzerindeki etkileri incelenmiş. Bahçenin duyuşlarını harekete geçirerek mücadele ettikleri incelenmiş. Bahçenin duyuşlarını harekete geçirerek mücadele ettikleri hastalıkla başa çıkmalarına yardımcı olduğu belirlenmiş. Duyuşal bahçe için oluşturulan çiçek tarhları tekerlekli sandalye kullananlar için uygun bir yükseklikte konumlandırılmış. Bahçede kullanılacak bitkiler renk, koku ve dokularına göre seçilmiş türlerden oluşmalıdır (Arslan vd., 2018). Huzurevi ortamlarında bir bahçenin varlığının sakinlerin bahçecilik faaliyetlerine katılmasının terapötik faydaları olduğu ve hastaların ruh halini iyileştirdiği kanıtlanmıştır (Piat vd., 2017). Bahçede yürüyüşe çıkarak, düşünerek veya bahçecilik faaliyetlerine katılarak zaman geçirmenin, demans hastalarında antipsikotik dozunun azalmasına, ruh halinin iyileşmesine ve sakinliğin artmasına neden olabileceği ortaya konulmuştur (Whear vd 2014).

Brezilya'da bulunan São Paulo Üniversitesi'ne (USP - Universidade de São Paulo) bağlı bir tarım okulu ve araştırma merkezindeki terapötik bahçe projesine ait görsel (Şekil 1) (Sillmann vd., 2024). Dünyanın farklı bölgelerinden terapötik bahçelere ait örnekler Şekil 2 verilmiştir (Serez 2011).

Şekil 1

ESALQ/USP'de Bulunan Terapötik Bahçe Projesi. A) Canlı Renkli Çiçek Kompozisyonlu Çiçek Yatağı; B) Tropikal Kompozisyonlu Gölge Alan ve C) Şekil, Renk ve Doku Çeşitliliği

Şekil 2

A) Royan-Ji Meditasyon Bahçesi, B) İngiltere, Londra'Da Bulunan Bupa Duyuşal Sağlık Bahçesi ve C) ABD, Illinois'Daki Tabor Hill Sağlık ve Bakım Merkezindeki Naperville Yaşlı Bakımevi Sağlık Bahçesi.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bahçecilik etkinliklerinin ve hortikültürel terapinin, psikolojik ve sosyal sağlık üzerindeki etkilerini destekleyen geniş çaplı araştırmalar mevcuttur. Bu çalışmalar, Hortikültürel terapinin çeşitli psikolojik rahatsızlıkları olan bireyler için hem rehabilitatif hem de destekleyici bir araç olarak potansiyelini göstermektedir. Aşağıda, elde edilen bulgular üzerinden bir tartışma sunulmaktadır:

Hortikültürel terapinin grup içi etkileşimleri teşvik ettiği ve sosyal becerileri geliştirdiği belgelenmiştir (Sempik vd., 2002). Veenstra (2005) ve Islam vd. (2006) tarafından yapılan çalışmalar, sosyal becerilerin gelişiminin, genel sağlık üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, özellikle sosyal izolasyon yaşayan veya sosyal becerileri kısıtlı olan bireyler için Hortikültürel terapinin önemini artırmaktadır. Grup faaliyetleri, bireylerin birbirleriyle etkileşime girmelerini sağlayarak, yalnızlık hissini azaltır ve topluluk duygusunu güçlendirir.

Hortikültürel terapi, duyuusal deneyimler aracılığıyla psikolojik rahatlama sağlar. Perrins Margalis vd. (2000) tarafından yapılan çalışmalar, bitkilerle çalışmanın, renk ve koku gibi duyuusal uyarıcılarla zenginleştirilmesinin, bireylerin zihinsel sağlıklarına olumlu katkılarda bulunduğunu göstermiştir. Bu tür etkileşimler, bireylerin stres seviyelerini düşürmeye ve genel ruh hâlini iyileştirmeye yardımcı olabilir.

Bitkilerin önemli bir ifade özelliği olarak renk, bireylerde belirli psikolojik durumları düzenlemek, yönlendirmek ve uyandırmak için önemli bir araçtır (Eder & Öz, 2017). Renk günlük yaşamımızın önemli bir parçasıdır ve ruh halimiz, duygularımız ve performansımız üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Renk, olumsuz ruh hallerini (üzüntü, kafa karışıklığı ve korku gibi) olumlu ruh hallerine (mutluluk, zekâ ve güven gibi) dönüştürülebilir, duyguları ‘dengelemek’ veya farklı ruh halleri yaratmak için kullanılabilir (Birren, 2006). Bitki renkleri duyuusal sağlıkta önemli bir rol oynamaktadır (Elsadek & Sun 2017). Doğadaki en çeşitli unsur olarak renk insanlara farklı duyuusal algısal deneyimler yaşatmaktadır. Psikolojik olarak, çiçekleri izlemenin rahatlık, neşe, gevşeme, çekicilik ve doğallık hissine ve ayrıca ruh hali durumlarında iyileşmeye neden olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çiçekli bitkilerin varlığının rahatlamaya ve stresin azalmasına yol açabileceği ortaya konulmuştur (Elsadek & Liu 2021). Örneğin; mavi, yeşil, beyaz gibi soğuk renkler sakinleştirici bir deneyim yaratırken parlak kırmızılar, sarılar, turuncular ve diğer canlı renkler dikkati dağıtarak canlandırır (Barnes, 2013). Mavi-mor çiçekler insanların sakin ve rahat hissetmesini sağlamada daha etkilidir, kaygı öfkeyi ve yorgunluğu azaltırken yeşil rengin stres, öfke ve kaygı gibi olumsuz duyguları azaltmaya yardımcı olduğu ifade edilmiştir (Wan vd., 2024).

İnsan evriminde hayatta kalmanın anahtarı koku duygusu olmuştur, çünkü tehlikeyi veya güvenliği algılayıp işaret edebilir ve savaş, kaç veya kal şeklinde içgüdüsel ve bilinçaltı bir tepkiyi tetikleyebilir (Porteous, 1943). Korku algısı; koku özellikleri, çevresel ve bireysel faktörleri içermektedir (Henshaw, 2014). Kokuyu tanımlama ve algılamada bireysel faktörler yaşa, cinsiyete ve kişinin sağlık durumuna bağlı olarak değişebilir. Koku hafızası hayatımızın en erken günlerinden itibaren oluşur ve tüm yaşamımız boyunca gelişmektedir. (Sugiyama vd., 2015). Örneğin, *Convallaria majalis* L. (Liliaceae), *Jasminum sambac* L. (Oleaceae), *Rosa x alba* L. (Rosaceae) ve *Chrysanthemum* gibi hoş olarak algılanan doğal kokular neşe hissi uyandırabilir ve ruh halini iyileştirebilir (Francisca vd., 2019; Weber & Heuberger, 2008;). Ayrıca kişinin zihni üzerinde sakinleştirici bir etkiye de sahip olmaktadır (Pálsdóttir & 2014; Sidenius vd., 2017). Lavanta, biberiye ve papatya gibi uçucu yağların koku alma özelliklerinin ruh hali ve nesnel bilişsel performans üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu da ileri sürülmüştür (Toda & Morimoto, 2008; Moss vd., 2009). Kokulu bir sardunya bitkisinin kaygıyı azalttığı (Morris vd., 2009) ve rahatlamayı artırıp uykuyu iyileştirdiği de (Spence, 2020) tespit edilmiştir.

Doğal kokular şu anda Japonya’da insan sağlığını iyileştirmek ve stresi azaltmak için kullanılan, iğne yapraklı ormanda orman banyosu adı verilen çok duyulu deneyimin ve doğa temelli müdahalenin de merkezi bir parçasıdır (Tsunetsugu vd., 2010). Yapılan çalışmalarda iğne yapraklı ormanların olumlu etkileri, iğne yapraklı ormanda yürüyüş yapmanın veya kalmanın refahı artırdığı ve stres seviyesini azalttığı gösterilmiştir (Park vd., 2010; Dolling vd., 2017; Li, 2019). Bu durum doğadaki kokular ile stres azaltma arasında güçlü bir bağlantı olduğunu göstermektedir. Hedblom vd. (2019) tarafından yapılan bir çalışmada, araştırmacılar orman kokusunun (koku uyaranları: köknar ve mantar) ve park ortamının (koku uyaranları: çimen) barut ve dizel koku uyaranlarına sahip bir kentsel ortamına kıyasla daha düşük bir psikolojik stres tepkisiyle sonuçlandığını bulmuşlardır. Yapılan başka bir vaka çalışmasında 5 yıllık bir süre boyunca katılımcıların İsveç’teki Alnarp Rehabilitasyon Bahçesi’nde 12 haftalık doğa temelli rehabilitasyonu tamamladıktan sonra bahçe kokusuna maruz kalan bireylerin algıları incelenmiştir. Sonuçlar, doğa kokusunun (doğadaki koku) çağrışımları, duyguları ve fiziksel tepkileri nasıl uyandırdığını ortaya koymuş ve doğa kokularının duyuşal farkındalık ve anılar için bir katalizör olarak nasıl işlev gördüğüne dair örnekler sağlamıştır. Bulgular, bitkilerin, özellikle de sardunyanın kokusunu deneyimlemenin stres azaltmayı kolaylaştırabileceği ve gerçek yaşam bağlamında zihinsel iyileşmeyi destekleyebileceği anlayışını desteklemiştir (Palsdottir vd., 2021).

Özellikle kronik zihinsel sağlık sorunları olan bireyler üzerinde yapılan araştırmalar, Hortikültürel terapinin sosyal işlevselliklerini ve genel yaşam kalitelerini iyileştirebileceğini göstermiştir. Örneğin, O'Reilly ve Handforth (1955) tarafından yapılan çalışmalar, Hortikültürel terapinin şiddetli öfke nöbetlerini azalttığını ve sosyal davranışları iyileştirdiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, Sellar vd. (1999) tarafından belirtilen gibi, Hortikültürel terapi aktiviteleri bireylerin kendilerine olan güvenlerini artırır ve daha iyi planlama becerileri kazanmalarına yardımcı olur.

Hortikültürel terapinin etkinliği, bahçe ve terapötik ortamların tasarımına büyük ölçüde bağlıdır. Bruce (1999) ve Pfeffer (2007) gibi çalışmalar, ortamın doğru şekilde tasarlanmasının, terapötik faydaları maksimize etmede kritik olduğunu vurgular. Etkili bir terapötik bahçe tasarımı, kullanıcıların rahatlıkla erişebilmesi, güvenli bir ortam sunması ve çeşitli duyuşal uyarılar içermesi gerekmektedir.

Hortikültürel terapi, bireylerin zihinsel, sosyal ve duyuşal ihtiyaçlarına yönelik kapsamlı bir yaklaşım sunarak, onların yaşam kalitelerini artırabilir ve genel sağlık durumlarını iyileştirebilir. Bu bulgular, Hortikültürel terapinin sağlık ve sosyal hizmet uygulamalarında daha geniş bir kabul görmesi için güçlü bir temel oluşturur.

Hortikültürel terapi ve bahçe faaliyetlerinin, sosyal uyum ve iletişim becerilerini geliştirmede oynadığı rol, topluluk içindeki bireyler arası etkileşim ve iş birliğini artırma kapasitesi ile öne çıkmaktadır. Bu tür etkinlikler, katılımcıların birbirlerine destek olmalarını, birlikte çalışma pratiğini geliştirmelerini ve empati yeteneklerini güçlendirmelerini sağlar. Topluluk bağlarını güçlendirme, özellikle yalnızlık ve izolasyon hissi yaşayan yaşlılar, engelliler veya marjinalleşmiş gruplar için hayati önem taşımaktadır. Sosyal ağların güçlenmesi, bireylerin genel sağlık durumlarını iyileştirmede kritik bir faktördür çünkü sosyal destek, stresle başa çıkmada ve duyuşal direnç geliştirmede önemli bir rol oynar (Islam vd., 2006; Veenstra, 2005).

Bahçe ortamlarının zengin duyuşal deneyimleri, Hortikültürel terapinin terapötik etkilerini artıran önemli unsurlardır. Bitkilerin renkleri, dokuları ve kokuları, bireylerin duyuşal algılarını teşvik ederek, zihinsel sağlık üzerinde doğrudan olumlu etkiler yaratır. Perrins Margalis vd. (2000) tarafından yapılan araştırmalar, bu duyuşal etkileşimlerin, özellikle zihinsel sağlık sorunları olan bireyler için terapötik süreçlerde önemli faydalar sağladığını göstermektedir. Duyuşal uyarılar, bireylerin çevrelerine daha fazla odaklanmalarını sağlar ve mindfulness pratiklerini destekleyerek, stres ve kaygı düzeylerini düşürmeye yardımcı olur.

Hortikültürel terapinin zihinsel sağlık üzerindeki etkileri özellikle kayda değerdir. Şizofreni ve benzeri zihinsel rahatsızlıkları olan bireyler üzerinde yapılan çalışmalar, düzenli Hortikültürel terapi etkinliklerinin, sosyal işlevsellikleri ve genel yaşam kalitelerini iyileştirebileceğini göstermiştir (O'Reilly & Handforth, 1955; Perrins-Margalis vd., 2000). Bu etkinlikler, aynı zamanda bireylerin sosyal çevrelerle daha iyi iletişim kurmalarını, grup içinde iş birliği yaparak ortak hedeflere ulaşmalarını ve kişisel sorumlulukları üstlenmelerini teşvik eder. Hortikültürel terapinin sağladığı rutin ve yapı, özellikle kronik zihinsel rahatsızlıkları olan bireyler için günlük yaşamlarında bir istikrar kaynağı olabilir.

Etkili bir terapötik bahçe tasarımı, kullanıcıların rahatlıkla erişebilmesi, güvenli bir ortam sunması ve çeşitli duyuşsal uyarıcılar içermesi gerektiği konusu, Hortikültürel terapi uygulamalarının başarısında merkezi bir role sahiptir. Bruce (1999) ve Pfeffer (2007) gibi çalışmalar, terapötik ortamların fiziksel tasarımının, kullanıcıların deneyimlerinin kalitesini doğrudan etkilediğini ve iyileşme süreçlerini desteklediğini vurgulamaktadır. Bu ortamlar hem bireysel hem de grup terapileri için uygun koşullar sağlayarak, katılımcıların terapiye olan katılımlarını ve motivasyonlarını artırabilir.

Hortikültürel terapinin uzun vadeli etkilerini değerlendirmek için longitudinal çalışmalar yapılması önemlidir. Bu tür araştırmalar, Hortikültürel terapinin sürdürülebilir sağlık yararları üzerine daha net bilgiler sunabilir ve terapinin kronik hastalıklar üzerindeki etkilerini daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir. Ayrıca, farklı demografik gruplardaki bireyler üzerinde Hortikültürel terapinin etkilerini karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmalar, programların daha etkili bir şekilde özelleştirilmesine olanak sağlayacaktır.

Hortikültürel terapinin sağlık üzerindeki etkilerini daha geniş bir perspektiften incelemek için, çok disiplinli araştırma ekipleri oluşturulmalıdır. Psikologlar, sosyologlar, peyzaj mimarları ve rehabilitasyon uzmanları gibi farklı disiplinlerden uzmanların iş birliği içinde çalışmaları, Hortikültürel terapinin fiziksel, zihinsel ve sosyal sağlık üzerindeki kapsamlı etkilerini daha detaylı bir şekilde ortaya çıkarabilir. Bu tür bir yaklaşım, Hortikültürel terapi programlarının tasarımı ve uygulamasında inovasyonlar yapılmasına katkı sağlayabilir.

Hortikültürel terapinin farklı kültürel ve coğrafi bağlamlardaki etkilerini inceleyen çalışmalar yapılmalıdır. Farklı kültürlerde bahçecilik pratikleri ve doğa ile ilişki biçimleri değişiklik göstermektedir; dolayısıyla Hortikültürel terapi programlarının bu farklılıkları nasıl ele aldığı ve bu bağlamlarda nasıl uyarlandığı önemli bir araştırma konusudur. Bu tür çalışmalar, Hortikültürel terapinin global ölçekte uygulanabilirliği ve etkinliği hakkında değerli bilgiler sunabilir.

Sağlık ve sosyal hizmet kurumları, Hortikültürel terapi programlarını daha erişilebilir kılmak için gerekli altyapıyı oluşturmalıdır. Özellikle kentsel alanlarda yaşayan bireyler için yeşil alanların ve bahçelerin erişilebilirliğini artırmak, bu terapi biçiminden faydalanabilecek daha geniş bir kitleyi hedef alabilir. Çevrim içi platformlar ve sanal gerçeklik uygulamaları kullanılarak Hortikültürel terapinin dijital ortamlarda sunulması da düşünülebilir.

Hortikültürel terapi uygulayıcılarının eğitimi, bu alanda kaliteli hizmetlerin sunulabilmesi için büyük önem taşımaktadır. Üniversiteler ve ilgili kurumlar, Hortikültürel terapi konusunda özel eğitim programları ve sertifika kursları düzenleyerek, bu alanda çalışacak profesyonellerin yetiştirilmesine katkı sağlamalıdır.

5. Kaynakça

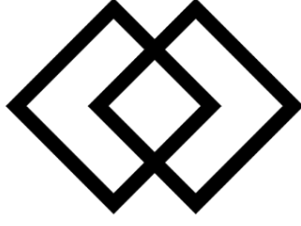
- Bauman, A. E. (2004). Updating the evidence that physical activity is good for health: An epidemiological review 2000–2003. *Journal of Science and Medicine in Sport*, 7(1, Supplement), 6–19. [https://doi.org/10.1016/s1440-2440\(04\)80273-1](https://doi.org/10.1016/s1440-2440(04)80273-1)
- Blaschke, P. (2013). *Health and wellbeing benefits of conservation in New Zealand*. Department of Conservation.
- Barnes, M. (2013). *Therapeutic Landscapes: An evidence-based approach to designing healing gardens and restorative outdoor spaces* (pp.261-287). John Wiley & Sons.
- Baik, H. J., Kim, H. J., Jae, S. Y., & Yi, B. Y. (2018). Effects of fragrance components of *Abies holophylla* Max. on stress relief and improvement of vascular function. *Journal of People, Plants, and Environment*, 21(3), 223–232. <https://doi.org/10.11628/ksppe.2018.21.3.223>
- Brawley, E. C. (2004). Gardens of memories. *Alzheimer's Care Today*, 5(2), 154–164.
- Bhat, L. C. (2017). Benefits and attributes of plants & aromatherapy within a healthcare environment and their influence on health & longevity. *International Journal of Complementary & Alternative Medicine*, 8(1), 13–14. <https://doi.org/10.15406/ijcam.2017.08.00256>
- Birren, F. (2006). *Color psychology and color therapy: A factual study of the influence of color on human life*. Kessinger.
- Brown, S. P., Worden, E. C., Frohne, T. M., & Sullivan, J. (2004). *Horticultural therapy*. Institute of Food and Agricultural Sciences (IFAS), University of Florida. <https://doi.org/10.14746/se.2017.46.22>
- Bruce, A. (1999). Therapeutic garden design and its impact on user experiences. *Journal of Therapeutic Horticulture*, 10, 45–58. <https://doi.org/10.3188/szf.2010.0104>
- Burchett, M., Torpy, F., & Tarran, J. (2010). Interior plants for sustainable facility ecology and work productivity. *Journal of Plant and Environment*, 25(3), 110–122. <https://doi.org/10.1177/1420326X19900213>
- Collins, C., & O'Callaghan, A. M. (2008). The impact of horticultural responsibility on health indicators and quality of life in older adults. *Therapeutic Recreation Journal*, 42(2), 56–63. <https://doi.org/10.21273/HORTTECH.18.4.611>
- Cooper-Marcus, C., & Francis, C. (Eds.). (1997). *People places: Design guidelines for urban open space*. John Wiley & Sons.
- Corazon, S. S., Olsen, L. J., Olsen, A.-M., & Sidenius, U. (2019). Nature-Based therapy for peoplesuffering from post-concussion syndrome-a pilot study. *Health*, 11, 1501–1517. <https://doi.org/10.4236/health.2019.1111113>
- Chalfont, G. (2007). *Design for nature in dementia care*. Jessica Kingsley Publishers.
- Clarke, T., & Costall, A. (2008). The emotional connotations of color: A qualitative investigation. *Color Research & Application*, 33(5), 406–410. <https://doi.org/10.1002/col.20435>
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (3rd ed.). Sage.

- Davies, G., Devereaux, M., Lennartsson, M., Schmutz, U., & Williams, S. (2014). *The benefits of gardening and food growing for health and wellbeing*. Garden Organic and Sustain. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.3703.5289>
- Diehl, K., & Brown, C. (2016). Horticultural therapy: The use of plants for therapy and rehabilitation. *Rehabilitation Psychology*, 61(4), 290–304. <https://doi.org/10.3390/ijerph17030711>
- Dolling, A., Nilsson, H., and Lundell, Y. (2017). Stress recovery in forest or handicraft environments- An intervention study. *Urban For. Urban Green*, 27, 162–172 <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2017.07.006>
- Elsadek, M., Sun, M., & Fujii, E. (2017). Psycho-physiological responses to plant variegation as measured through eye movement, self-reported emotion, and cerebral activity. *Indoor and Built Environment*, 26(6), 758–770. <https://doi.org/10.1177/1420326X16638711>
- Elsadek, M., & Liu, B. (2021). Effects of viewing flowering plants on employees' wellbeing in an office-like environment. *Indoor and Built Environment*, 30(9) 1429–1440.
- Eder, M., & Öz, Ö. (2017). Spatialities of contentious politics: The case of Istanbul's Beşiktaş neighborhood, Çarşı footfall fandom, and Gezi. *Political Geography*, 61, 57–66. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2017.06.008>
- Elings, M. (2006). People-plant interaction: The physiological, psychological and sociological effects of plants on people. In J. Hassink & M. van Dijk (Eds.), *Farming for Health* (pp. 43–55). Springer. https://doi.org/10.1007/1-4020-4541-7_4
- Francisca, K., Shen, X., Nakagawa, T., Gianfagna, T., Shimizu, K., & Goto, S. (2019). A pilot study on the effects of chrysanthemum scent on memory and mood. *AHTA Journal*, 29(1), 12–20.
- Frumkin, H., Bratman, G. N., Breslow, S. J., Cochran, B., Khan, P. H. Jr, & Lawler, J. J. (2017). Nature contact and human health: A research agenda. *Environ Health Percept*, 125, 075001. <https://doi.org/10.1289/ehp1663>
- Gezondheidsraad & RMNO. (2004). *Natuur en gezondheid, invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijk welbevinden*. Gezondheidsraad en RMNO.
- Gibson, S. A. (1996). Horticulture as a therapeutic medium. *British Journal of Therapy and Rehabilitation*, 3(4), 1–5. <https://doi.org/10.12968/bjtr.1996.3.4.14842>
- Gonzalez, M. T., Hartig, T., Patil, G. G., Martinsen, E. W., & Kirkevold, M. (2010). Therapeutic horticulture in clinical depression: A prospective study. *Research and Theory for Nursing Practice*, 24(1), 33–47. <https://doi.org/10.1891/1541-6577.23.4.312>
- Hartig, T., Mitchell, R., de Vries, S., & Frumkin, H. (2014). Nature and health. *Annual Review of Public Health*, 35, 207–228. <https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-032013-182443>
- Hedblom, M., Gunnarsson, B., Iravani, B., Knez, I., Schaefer, M., & Thorsson, P. (2019). Reduction of physiological stress by urban green space in a multisensory virtual experiment. *Sci. Rep.* 9, 1–11.
- Henshaw, V. (2014). *Urban Smellscape. Understanding and Designing City Smell Environments*. Routledge.
- Humpel, N., Owen, N., & Leslie, E. (2002). Environmental factors associated with adults' participation in physical activity: A review. *American Journal of Preventive Medicine*, 22(3), 188–199. [https://doi.org/10.1016/s0749-3797\(01\)00426-3](https://doi.org/10.1016/s0749-3797(01)00426-3)

- Islam, M. K., Merlo, J., Kawachi, I., Lindström, M., & Gerdtham, U. G. (2006). Social capital and health: Does egalitarianism matter? A literature review. *International Journal for Equity in Health*, 5, 3. <https://doi.org/10.1186/1475-9276-5-3>
- Jie, O. Y., Xiao, D. W., & Bing, Z. (2002). Research progress in the application of spice plants. *Fragrance and Cosmetics*, 5, 32–34.
- Kam, M. C. Y., & Siu, A. M. H. (2010). Evaluation of a horticultural activity programme for persons with psychiatric illness. *Hong Kong Journal of Occupational Therapy*, 20(2), 80–86. [https://doi.org/10.1016/S1569-1861\(11\)70007-9](https://doi.org/10.1016/S1569-1861(11)70007-9)
- Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989). *The experience of nature: A psychological perspective*. Cambridge University.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kuo, F. E. (2001). Coping with poverty: Impacts of environment and attention in the inner city. *Environment and Behavior*, 33(1), 5–34. <https://doi.org/10.1177/00139160121972846>
- Lewis, C. A., & Sturgill, S. (1979). Healing in the urban environment: A person/plant viewpoint. *Journal of the American Planning Association*, 45(3), 330–338. <https://doi.org/10.1080/01944367908976971>
- Milligan, C., Gatrell, A., & Bingley, A. (2004). 'Cultivating health': Therapeutic landscapes and older people in northern England. *Social Science & Medicine*, 58(9), 1781–1793. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(03\)00397-6](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(03)00397-6)
- Mitchell, R., & Popham, F. (2008). Effect of exposure to natural environment on health inequalities: An observational population study. *Lancet* 372, 1655–1660. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(08\)61689-x](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(08)61689-x)
- Ming, S., Ping, L., Jin, H. L., & Qi, X. Z. (2007). Functions and garden applications of aromatic plants. *Practical Technology of Forestry*, 2, 46–47.
- Morris, N., Birtwistle, S., & Tomas, M. (1995). Anxiety reduction by aromatherapy: anxiolytic effects of inhalation of geranium and rosemary. *Int. J. Aromatherapy* 7, 33–39. [https://doi.org/10.1016/0962-4562\(95\)80038-7](https://doi.org/10.1016/0962-4562(95)80038-7)
- Nicholas, S. O., Giang, A. T., & Yap, P. L. K. (2019). The effectiveness of horticultural therapy on older adults: A systematic review. *Journal of the American Medical Directors Association*, 20(10), 1351. <https://doi.org/10.1016/j.jamda.2019.06.021>
- O'Reilly, C. A., & Handforth, R. S. (1955). Observations on the use of horticultural therapy with hospitalized mental patients. *Mental Hygiene*, 39, 391–405.
- Owen, P. J. (1994). Influence of botanic garden experience on human health (Master's thesis). Kansas State University, Department of Horticulture, Forestry and Recreation Resources.
- Pálsdóttir, A. M., Grahn, P., & Persson, D. (2013). Changes in experienced value of everyday occupations after nature-based vocational rehabilitation. *Scand. J. Occup. Ther.*, 21, 58–68.
- Perrins-Margalis, N. M., Rugletic, J., Schepis, N. M., Stepkovitch, J., & Walsh, M. A. (2000). The immediate effects of a group-based horticulture experience on the quality of life of persons with chronic mental illness. *Occupational Therapy in Mental Health*, 16(1), 15–32. https://doi.org/10.1300/J004v16n01_02

- Pfeffer, M. J. (2007). Integration of the horticultural therapy discipline within public health initiatives. *American Journal of Public Health*, 97(4), 635–644. <https://doi.org/10.1108/JPMH-12-2015-0050>
- Porteous, J. D. (1943). *Landscape of the Mind. Reprinted in 2018*. University of Toronto.
- Park, B. J., Tsunetsugu, Y., Kasetani, T., Kagawa, T., & Miyazaki, Y. (2010). The physiological effects of Shinrin-yoku (taking in the forest atmosphere or forest bathing): Evidence from field experiments in 24 forests across Japan. *Environ. Health. Prev. Med.* 15, 18–26. <https://doi.org/10.1007/s12199-009-0086-9>
- Palsdottir, A.M., Spendrup, S., Mastensson, L., & Wendin, K. (2021). Garden Smellscape–Experiences of Plant Scents in a Nature-Based Intervention. *Frontiers in Psychology*, 12, 667957.
- Piat, M., Seida, K., Sabetti, J., & Padgett, D. (2017). (Em)placing recovery: Sites of health and wellness for individuals with serious mental illness in supported housing. *Health Place*, 47, 71–79. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2017.07.006>
- Relf, D. (2005). The therapeutic value of plants. *Journal of Therapeutic Horticulture*, 16, 2–8. <https://doi.org/10.1080/13638490400011140>
- Seller, J., Fieldhouse, J., & Phelan, M. (1999). Fertile imaginations: An inner city allotment group. *Psychiatric Bulletin*, 23(3), 291–293. <https://doi.org/10.1192/pb.23.5.291>
- Sempik, J., Aldridge, J., & Becker, S. (2002). *Social and therapeutic horticulture: Evidence and messages from research*. Loughborough University, Centre for Child and Family Research.
- Sempik, J., Aldridge, J., & Becker, S. (2005). *Health, well-being and social inclusion: Therapeutic horticulture in the UK*. Policy.
- Sonntag-Öström, E., Nordin, M., Slunga Järholm, L., Lundell, Y., Brännström, R., and Dolling, A. (2011). Can the boreal forest be used for rehabilitation and recovery from stress-related exhaustion A pilot study. *Scand. J. Forest Res.*, 26, 245–256. <https://doi.org/10.1080/02827581.2011.558521>
- Stewart, D., & Thomas, M. (1995). *Aromatherapy for health professionals*. Churchill Livingstone.
- Spence, C. (2020). Using ambient scent to enhance well-being in the multisensory built environment. *Front. Psychol.* <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.598859>
- Sillmann, T. A., Marques, P. O., & Machado, C. F. (2024). Therapeutic gardens: historical context, foundations, and landscaping Jardins Terapêuticos: Contexto Histórico, Fundamentos e Paisagismo. *Ornamental Horticulture*, 30, e242740.
- Serez, A. (2011). *Tarihsel süreç içinde sağlık bahçeleri* (Tez No. 295312) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Sugiyama, H., Oshida, A., Thueneman, P., Littell, S., Katayama, A., Kashiwagi, M., Hikichi, S., & Herz, R. S. (2015). Proustian products are preferred: The relationship between odor-evoked memory and production evaluation. *Chemical Perception*, 8, 1–10.
- Sidenius, U., Nyed, P. K., Lygum, V. L., & Stigsdotter, U. K. (2017). A diagnostic post-occupancy evaluation of the Nacadia therapy garden. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(8), 882. <https://doi.org/10.3390/ijerph14080882>
- Toda, M., & Morimoto, K. (2008). Effect of lavender aroma on salivary endocrinological stress markers. *Archives of Oral Biology*, 53(10), 964–968. <https://doi.org/10.1016/j.archoralbio.2008.04.002>

- Tsunetsugu, Y., Park, B.-J., & Miyazaki, Y. (2010). Trends in research related to “Shinrin-yoku” (talking in the forest atmosphere of forest bathing) in Japan. *Environmental Health and Preventive Medicine*, 15(1), 27–37. <https://doi.org/10.1007/s12199-009-0091-z>
- Ulrich, R. S. (1984). View through a window may influence recovery from surgery. *Science*, 224(4647), 420–421. <https://doi.org/10.1126/science.6143402>
- Ulrich, R. S., Simons, R. F., Losito, B. D., Fiorito, E., Miles, M. A., & Zelson, M. (1991). Stress recovery during exposure to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology*, 11(3), 201–230. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(05\)80184-7](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80184-7)
- Uslu, A., & Shakouri, N. (2012). Zihinsel ve fiziksel engelliler için hortikültürel terapi. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 12(1), 134–143.
- Veenstra, G. (2005). Social capital, SES and health: An individual-level analysis. *Social Science & Medicine*, 60(5), 619–629. [https://doi.org/10.1016/s0277-9536\(99\)00307-x](https://doi.org/10.1016/s0277-9536(99)00307-x)
- Von Baeyer, E. (2014). The development and history of horticulture. In M. Agnoletti, E. Johann, & S. Serner (Eds.), *World environmental history* (pp. 1–3). EOLSS.
- Yun, J., Yao, W., Meng, T., & Mu, Z. (2024). Effects of horticultural therapy on health in the elderly: A review and meta-analysis. *Journal of Public Health*, 32, 1905–1931.
- Zupic, I., & Čater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429–472.
- Wach, E., & Ward, R. (2013). Learning about qualitative document analysis. *IDS Practice Paper in Brief*, 13, 1–11.
- Wichrowski, M., Whiteson, J., Haas, F., Mola, A., & Rey, M. J. (2005). Effects of horticultural therapy on mood and heart rate in patients participating in an inpatient cardiopulmonary rehabilitation program. *Journal of Cardiopulmonary Rehabilitation and Prevention*, 25(5), 270–274. <https://doi.org/10.1097/00008483-200509000-00008>
- Wan, Z., Shen, X., Cai, Y., Su, Y., Ren, Z., & Xa, Y. (2024). How to make flower borders benefit public emotional health in urban green space: A perspective of color characteristics. *Forests*, 15, 1688. <https://doi.org/10.3390/f15101688>
- Wang, Y., Wang, S., & Xu, M. (2021). The function of color and structure based on EEG features in landscape recognition. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(9), 4866. <https://doi.org/10.3390/ijerph18094866>
- Weber, S. T., & Heuberger, E. (2008). The impact of natural odors on affective state in humans. *Chem. Sens* 33, 441–447. <https://doi.org/10.1093/chemse/bjn011>
- Whear, R., Thompson-Coon, J., Bethel, A., Abbott, R., Stein, K., & Garside, R. (2014). What is the impact of using outdoor spaces such as gardens on the physical and mental well-being of those with dementia? A systematic review of quantitative and qualitative evidence. *J. Am. Med. Dir. Assoc.*, 15, 697–705. <https://doi.org/10.1016/j.jamda.2014.05.013>

SAĞLIK BİLİMLERİ ÖĞRENCİLERİNİN NOMOFOBİ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI

Enes KABUL* - Ali Mesut TEMİZER** - Yalçın KARAGÖZ***

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, akıllı telefon bağımlılığının ileri aşaması olan nomofobi ölçeğinin geliştirilmesidir. Çalışmanın alt amacı olarak ise farklılık analizleri yapılmıştır. Çalışma nicel araştırma yöntemi temel alınarak yürütülmüştür. Bu doğrultuda Bolu ve İstanbul'da eğitimine devam eden 395 üniversite öğrencisine 22 maddelik ölçek formu uygulanmıştır. Katılımcılardan elde edilen veriler SPSS ve AMOS programlarından yararlanılarak değerlendirilmiştir. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda oluşturulan 22 maddelik ölçeğin 3 boyutlu (Negatif Etki, Endişe ve Duygusal Bağ) bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Daha sonra yapısal eşitlik modellemesi yardımıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, elde edilen uyum indeksi değerlerinin iyi uyum gösterdikleri belirlenerek model uyumunun sağlandığı görülmüştür. Sonuç olarak geliştirilen nomofobi ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Nomofobi, Bağımlılık, Ölçek geliştirme, Teknoloji bağımlılığı.

A Scale Development Study to Determine the Nomophobia Levels of Health Science Students

Abstract

The main purpose of this study is to develop the nomophobia scale, which is the advanced stage of smartphone addiction. As the sub-objective of the study, difference analyzes were carried out. The study was conducted based on the quantitative research method. In this regard, a 22-item scale form was applied to 395 university students continuing their education in Bolu and Istanbul. The data obtained from the participants were evaluated using SPSS and AMOS programs. It was observed that the 22-item scale created as a result of explanatory factor analysis had a 3-dimensional structure (Negative Affect, Anxiety and Emotional Bond). Then, confirmatory factor analysis was performed with the help of structural equation modeling, and it was determined that the obtained fit index values showed good fit and that the model fit was achieved. As a result, the developed nomophobia scale was found to be a valid and reliable scale.

Keywords: Nomophobia, Addiction, Scale development, Technology addiction.

1. Giriş

Modern dünyanın hastalıklarından birisi olarak kabul edilen nomofobi, akıllı telefon, tablet, bilgisayar veya başka bir sanal iletişim cihazını alışkanlık olarak kullanan bireylerde bu cihazlardan yoksun kalmanın neden olduğu rahatsızlık veya kaygı olarak tanımlanmaktadır (King vd., 2013). Akıllı telefon kullanımı her geçen gün artmaktadır. Akıllı telefon kullanımının giderek aşırı kullanıma yol açacağı bunun da olumsuz etkilere neden olacağı düşünülmektedir (Farooqui vd., 2018).

* Doktora Öğrencisi, Düzce Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı, eneskabul@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3822-1621>

** Öğr. Gör., Demiroğlu Bilim Üniversitesi, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Tıbbi Dökümantasyon ve Sekreterlik Programı, alimesuttemizer@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1479-373X>

*** Prof. Dr., Düzce Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı, ykaragoz0101@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5642-6498>

Her geçen gün hızla gelişen teknoloji, insan yaşamında oldukça önemli bir yer edinmiş olup ülkelerin gelişmişlik düzeyleri teknoloji sayesinde herkes tarafından daha kolay anlaşılır hale gelmiştir. Özellikle bilgi teknolojilerindeki gelişmeler ile internet tabanlı cihazların çeşitliliği artmış böylece insan yaşamı kolaylaşmış ve bilgiye daha kolay erişebilir duruma gelmiştir (Burucuoğlu, 2017).

İnternet teknolojisi bizlere dijital dünyanın kapısını açmıştır. Diğer teknolojik gelişmeler insan hayatını etkilerken internet teknolojisi ise tüm toplumları etkilemiştir. Yani dijitalleşme süreçlerinden en çok toplum etkilenmiş ve farklılaşmıştır. Dijitalleşme ile hayatımıza giren sanal dünyaya insanlar çok çabuk uyum sağlamışlardır (Ögel, 2012). İnternet, kullanımının hızla yaygınlaşması ile birlikte toplumun vazgeçilmesi haline gelmiştir. İnternet sayesinde toplum, bulut depolama sistemleri, dijital haritalar, internet tabanlı gerçek zamanlı oyunlar, sosyal medya ağları ve dijital içerikler ile tanışmış ve bu yeniliklere hızla uyum sağlamıştır (Salehan & Negahban, 2013). Modern teknolojiler sayesinde internetin yoğun olarak kullanıldığı teknolojik ürünler içerisinde ise ilk olarak akıllı telefonlar göze çarpmaktadır (Erdem vd., 2016).

Günümüzde insanlar cep telefonlarını yalnızca başkalarıyla iletişim kurmak için değil diğer birçok ihtiyaçlarını karşılamak için de kullanmaktadırlar (Graben vd., 2020). Sanal dünyanın sağlamış olduğu bilgiye kolay erişim, kolay ulaşılabilirlik, daha az çaba harcayarak daha çok çıktı elde edebilme hem zaman hem de düşük maliyetlilik açısından bireylere büyük ölçüde avantaj sağlarken bu adaptasyonun hızlı gerçekleşmesinin temel sebepleri arasında gösterilmektedir. Buna karşılık bütün bu avantajların yanında da internette geçirilen sürenin de artmasına sebebiyet vermiştir. Zamanla internet yalnızca bilgiye erişim amaçlı olmaktan çıkarak eğlence ve iletişim amaçlı olarak da kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle akıllı telefonların kullanımının artmasıyla bireysel amaçlı internette geçirilen sürede de ciddi anlamda artışlar olmuştur. Günümüzde hem küçük yaştaki çocukların hem de yetişkinlerin internette gezinti yaptıkları, sosyal medya uygulamalarında çevrimiçi kaldıkları, dijital içerikler tükettikleri, sohbet ettikleri veya oyun oynadıkları görülmektedir (Müezzın, 2016). Teknolojinin hayatımıza bu denli girmesi ve hızla nüfuz etmesi sonucu vazgeçilmez bir unsur olması, her geçen zaman kullanım oranının giderek artması ve bu kullanımın bizlere doyum hissi yaşatması ile birlikte internet ve mobil cihazların sürekli yanı başımızda olma ihtiyacı oluşturmuş, bu ihtiyaç modern çağın teknolojik bağımlılığının ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Ögel, 2012; Polat, 2017).

Özellikle Covid-19 pandemisinden sonra teknolojik cihazların gündelik hayatta kullanımının daha da belirgin hale gelmiştir (Çakır vd., 2024). Dijital 2024 Küresel Genel Bakış Raporu tipik bir akıllı telefon kullanıcısının her gün ortalama 6 saat 40 dakika çevrimiçi kaldığını ortaya koymaktadır. Yine aynı rapora göre dünya genelinde en çok indirilen uygulamaların sosyal medya platformlarına ait çeşitli uygulamalar olduğu görülmektedir. Bununla birlikte dünya genelinde sosyal medya kullanıcı sayısında bir önceki yıla nazaran %1’lik artış gösterdiği saptanmıştır. Aynı raporun Türkiye verileri incelendiğinde ise Türkiye’deki internet kullanıcılarının 4 saat 7 dakikası akıllı telefonlarda olmak üzere günde ortalama 6 saat 57 dakikasını internette harcadıklarını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde TÜİK Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması (2024) ve Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması (2024) raporları da Türkiye’de 6-74 yaş arasındaki bireylerin düzenli olarak internet ve cep telefonu kullandıklarını belirtmektedir. Akıllı telefon kullanımının 6-10 yaş grubundaki çocuklarda %66.3, 11-15 yaş grubundaki çocuklarda ise %86.2 olduğu görülürken çocukların internet kullanım oranı ise %91.3 olarak açıklanmıştır. Aynı oran 16 yaş üstü bireylerde %88,8’tir. Son 10 yılda akıllı telefonlar cep telefonu pazarını ele geçirmiş ve neredeyse “cep telefonu ve mobil” ifadelerinin yerini almıştır (Park vd., 2013).

Nomofobi, gençler arasında ciddi bir tehlike kaynağı haline gelmiştir. Eğer gerekli tedbirler alınmazsa bu tehlike kaynağı, teknoloji ve teknolojik aletlerin giderek yaygınlaşmasıyla birlikte gelecek nesiller ve onların sağlıkları açısından ciddi sorunlar ortaya çıkaracaktır.

Bu çalışmanın, akıllı telefon bağımlılığı yüksek düzeyde olması beklenen üniversite öğrencilerinin varsa bağımlılık düzeylerini ortaya çıkarmak ve teknolojik cihazların faydalı şekilde kullanımına yönelik farkındalık oluşturmaları beklenmektedir. Bu bağlamda çalışmamızın temel amacı olan; üniversite öğrencilerinde nomofobi düzeyi belirleme ölçeği geliştirilmesi ile de bireylerin akıllı telefon bağımlılıklarını ortaya çıkarma ve bağımlılık düzeyleri hakkında topluma bilgi verme açısından önem arz etmektedir.

Nomofobi kavramı ilk olarak 2008 yılında Birleşik Krallık Postanesi tarafından cep telefonu kullanıcılarının yaşadığı endişeleri araştırmak için yapılan bir araştırma sırasında ortaya atılmıştır (Securevoy, 2012). Nomofobi kavramı İngilizce NO MOBILE PHOne PhoBIA (NOMOPHOBIA) sözcüklerinden türetilmiş olup başta cep telefonu olmak üzere mobil iletişim teknolojisi ile olan bağlantılardan uzak kalma veya kopma korkusu olarak karşımıza çıkan psikolojik bir durumu tanımlamak için kullanılmaktadır (Bhattacharya vd., 2019; Yıldırım & Corra, 2015).

Neredeyse tam donanımlı bir bilgisayarı cebimize sığdıran akıllı telefonlar mobil bilgi ve teknoloji evrimindeki nihai seviye olarak kabul edilmektedir (Park, 2019). Yapılan araştırmalar genç bireylerin yaşlı bireylere oranla yeni teknolojilere daha çabuk adapte olduğunu ve mobil iletişim cihazlarını daha fazla kullandığını ortaya koymaktadır (Adnan & Gezgini, 2016). Özellikle akıllı cihazların hayatımıza girmesiyle birlikte bir devrim yaşanmış ve birçok farklı uygulama tek bir cihazdan yapılabilir veya kontrol edilebilir hale gelmiştir. Örneğin akıllı cihazlar ile birlikte internette gezinti yapılabilen, çeşitli dijital materyaller (belge, müzik, fotoğraf, video vb.) düzenlenebilmekte, bankacılık ve alış-veriş işlemleri yapılabilen, sosyal medya ağlarına bağlanılarak dijital içerikler üretilip tüketilebilmekte olup bizlere daha birçok işlem yapabilecek yetenek sunmaktadır (Chen vd., 2016; Hoşgör vd., 2017; Setyanto & Franksiska, 2021). Bu özellikleri dolayısıyla Kang ve Jung (2014) akıllı telefonların; öğrenme, öz yeterlilik, güvenlik ve insan ilişkileri gibi ihtiyaçları karşılayarak iletişim, bilgi ve eğlencenin ötesinde katkıda bulunduğunu belirtmektedir.

Akıllı telefonlar bu katkıları sayesinde kullanıcılara hızlılık, yer-zaman fark etmeksizin işlemleri gerçekleştirebilme, bilgiyi kolayca paylaşabilme, zaman tasarrufu gibi birçok imkân tanımış olsa da çeşitli fiziksel (parmakların zarar görmesi, baş ve boyun ağrıları, göz rahatsızlıkları) ve psikolojik (bağımlılık, yalnızlık, uyku problemleri, depresyon) ve sosyal (yüz yüze iletişim zayıflaması, kullanıcılar daha fazla bireyselleşmesi, bilgi kirliliği artması, bağımlılık) dezavantajlarla da ilişkilendirilmektedir (Adnan & Gezgini, 2016; Augner & Hacker, 2012; Haug vd., 2015; Ming vd., 2006; Tamura vd., 2017). Bireyler akıllı telefonlarına yüksek oranda bağımlı olduklarında, artan oranda nomofobi yaşayabilmektedirler (Azadmanesh vd., 2016). Nomofobi, telefon rehberine erişememekten bile kaynaklanabilmektedir (Rodriguez-Garcia vd., 2020). Cep telefonunun aşırı kullanımı, bireylerde psikolojik, bilişsel ve duygusal süreçlerin bozulmasına, fiziksel ve sosyal aktivitelerin azalmasına ve öz saygının düşmesine neden olmaktadır (Bragazzi vd., 2019; Sahbaei vd., 2016). Ayrıca nomofobi sosyal kaygı veya panik bozuklukları gibi rahatsızlıkları tetikleme ihtimali vardır.

Nomofobisi olan bireylerde sürekli olarak akıllı telefonunu kullanmak, akıllı telefonunun olmadığı durumlarda sinirli ya da endişeli davranmak, yeni aramalar veya mesajlar için sürekli ekranı kontrol etmek, yatarken telefonunu kapatmamak ve başucuna koyarak uyumak ortak davranışlar olarak değerlendirilebilmektedir. Bu davranışlara sahip olan bireyler sürekli akıllı telefon ile ilgili olarak iletişim kaygısı yaşamaktadır. Bahsedilen iletişim kaygısına gün içerisinde telefonu elinden bir an olsun bırakmamak, arama veya mesaj gelip gelmediğini sık sık kontrol etmek ve akıllı telefonlar aracılığıyla harcamalar yapmak örnek olarak verilebilir (Adawi vd., 2019; Bragazzi vd., 2019; Sharma vd., 2021).

Nomofobi yukarıda belirtildiği gibi yalnızca kişinin akıllı telefonundan uzakta kaldığı durumlarda ortaya çıkan bir psikolojik kaygı değildir. Bunlara ek olarak akıllı telefon ile ilgili aranan veya o an ihtiyacı hissedilen bilgi vb. herhangi bir şeye ulaşamadığı zamanlarda da karşımıza

çıkılmaktadır. Nomofobi her ne kadar bağımlılık veya bağımlılıkla yakınlığı olduğu bilinen bir kavram olsa da kaygılar kapsamında değerlendirilmektedir (Zethy & Octaviani, 2017). Nomofobi hastalarında kaygı, solunum değişiklikleri, titreme, terleme, ajitasyon, oryantasyon bozukluğu ve taşikardi gibi semptomlar gözlemlenmiştir (Bhattacharya vd., 2019).

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışmada temel amaç üniversite öğrencilerinde akıllı telefon bağımlılığının ölçülmesini sağlayacak ölçeğin geliştirilmesidir. Bu doğrultuda nicel araştırma yöntemlerinden tarama araştırması yönteminin kullanılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Tarama araştırma yöntemi bir grubun belirli özelliklerinin belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan çalışmalardır (Büyüköztürk vd., 2018, s. 15).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini benzer büyüklüklerde olması, benzer hava koşullarına sahip olması ve öğrencilere benzer sosyal imkanlar sunması sebebiyle İstanbul/Silivri ve Bolu’da öğrenim gören sağlık bilimleri öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırma evreninden kolayda örneklem yolu ile ulaşılan 395 üniversite öğrencisi örneklem olarak belirlenmiştir. Örneklem büyüklüğünü belirlemek için kullanılan çeşitli kriterlerden birinde, ölçek sorularının 5 ya da 10 katı büyüklüğünde örneklem sayısına ulaşmanın yeterli olduğu belirtilmektedir (Bryman & Cramer, 2001). Araştırma kapsamında 395 örneklem ulaşılmış olup, ilgili ölçüte yeterli örneklem ulaşıldığı anlaşılmıştır. Evren ve örneklemün üniversite öğrencilerinden seçilme sebebi ise, teknoloji ve teknolojik alet kullanımı en yaygın olan grubun üniversite öğrencileri olmasıdır.

2.3. Araştırma süreci

Araştırma verileri çalışmaya gönüllü olarak katılım sağlayan sağlık bilimleri öğrencilerinden 20.12.2024 – 25.12.2024 tarihleri arasında çevrimiçi yöntemlerle elde edilmiştir. Çevrimiçi olarak çalışmaya katılan katılımcılar öncelikle araştırma konusu, gizlilik politikası, gönüllülük ilkesi ve onam formu okumuşlardır. Araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden kişilerle çalışmaya devam edilmiştir. Çevrimiçi her bir anket formu yaklaşık 3 dakikada sürmektedir. Yeterli sayıya ulaşıldıktan sonra veri toplama süreci durdurularak çalışmanın veri analizleri yapılmış ve çalışma tamamlanmıştır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında tarafımızca geliştirilen Öğrenci Nomofobi Ölçeği (ÖNÖ) kullanılmıştır. Ölçek geliştirme sürecinde literatür taraması yapılarak kavramsal yapı oluşturulmuştur. Daha sonra oluşturulan kavramsal yapıdan yola çıkarak 35 maddeden oluşan bir taslak ölçek ortaya çıkarılmış, ilgili taslak ölçek kapsam geçerliliğini sağlamak için uzman görüşlerine sunulmuştur. Uzman havuzu 9 kişiden oluşmakta olup 6’sı sağlık bilimleri fakültesinde 3’ü fen-edebiyat fakültesinde görev yapan akademik personeldir. Uzmanlardan gelen geri bildirimler doğrultusunda ölçek maddelerine nihai hali verilerek 20 öğrenciye pilot uygulama yapılmış ve maddelerdeki hatalar, yanlış anlaşılma ve imla hataları vb. hatalar düzeltilmiştir. Test yeniden test güvenilirliği için taslak ölçek 40 kişiye 3 haftalık zaman aralığıyla, iki defa uygulanmış ve ölçekten alınan toplam puanlar aşağıda verilmiştir. Birinci ve ikinci uygulama arasındaki Pearson korelasyon katsayısının düzeyi (derecesi) 0,84’tür (%84). Yani, birinci ve ikinci uygulama arasında çok kuvvetli (çok yüksek) pozitif korelasyon vardır. Yani, farklı zamanlarda yapılan ölçümler çok benzerdir. Dolayısıyla ölçek yüksek derecede güvenilirirdir. Tüm bu aşamalardan sonra araştırmada kullanılan ölçek 3 boyut ve 22 maddede olarak ortaya çıkmıştır. Boyut ve maddelere ilişkin detaylar aşağıdaki Tablo 1’de verilmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Veri analizi aşamasında, toplanan verilere ilk olarak açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonrasında aynı örneklem üzerinde doğrulayıcı faktör analizi yapılarak, ortaya konan yapının doğruluğu teyit edilmiştir. Bu işlemler için IBM SPSS, IBM AMOS paket programlarından yararlanılmıştır. Ayrıca demografik değişkenler arasındaki farklılıkları test etmek amacıyla; t- testi ve ANOVA testi kullanılmıştır.

2.6. Araştırma Etiği

Araştırmada etik kurallara riayet edilmiştir. Araştırmada faydalanan kaynaklar bilimsel etiğe uygun bir şekilde belirtilmiştir. Bu araştırma kapsamında etik onay, Düzce Üniversitesi Etik Kurulundan 19.12.2024 tarih ve 2024/403 sayılı karar ile alınmıştır.

3. Bulgular

Ölçeğin Yapı Geçerliliği: Soru havuzundaki ifadeler IBM SPSS paket programı aracılığıyla faktör analizine tabi tutulmuştur. Faktör analizi sonucunda, ilgili ifadelerin faktör yükleri belirlenmiştir. Faktör yükünün ,30 ve üzerinde olması gerekmektedir (Karagöz, 2021; Karagöz ve Bardakçı, 2020). Bu çalışma kapsamında belirlenen faktör yükünün en az ,503 olduğu görülmektedir. Faktör yükleri istatistiki olarak yeterlidir.

Tablo 2

Ölçek Madde Havuzu

-
- M1: Günlük akıllı telefon kullanım süreniz.
- M2: Akıllı telefonunuzu hangi amaç için daha fazla kullanırsınız?
- M3: Medeni durumunuz.
- M4: Akıllı telefonuma gelen bildirimleri sürekli takip ederim.
- M5: Yeni çıkan akıllı telefon uygulamalarını takip ederim.
- M6: Akıllı telefonu yoğun kullandığım için çevremle geçirdiğim vakit azalmaktadır.
- M7: Sosyal medya hesaplarımı kontrol etmeden rahat edemem.
- M8: Çevremdeki insanlar akıllı telefonumu sürekli kullandığını söyler.
- M9: Yemek yerken akıllı telefonumla meşgul olurum.
- M10: Arkadaşlarımla yapmış olduğum sosyal faaliyetlerimde cep telefonumla paylaşımda bulunurum.
- M11: Akıllı telefon kullanımlarım günlük hayattaki sorumluluklarımı etkiliyor.
- M12: Akıllı telefonla meşgulken çevremdeki konuşmaları/gelişmeleri kaçırabiliyorum.
- M13: Akıllı telefon kullanmam üretkenliğimi etkilediğini düşünüyorum.
- M14: Akıllı telefondan uzak kaldığımda kendimi gergin hissederim.
- M15: Akıllı telefonumla vakit geçirirken zamanın nasıl geçtiğini anlamıyorum.
- M16: İnsanlarla akıllı telefonumla iletişim kurarken kendimi daha rahat hissederim.
- M17: Akıllı telefonum günlük sorunlardan kaçmak için kullandığım bir araçtır.
- M18: Kendimi ait hissetmediğim bir yerde bulunduğumda akıllı telefonumu bir kaçış aracı olarak kullanırım.
- M19: Akıllı telefon kullanamadığım ortamda sıkılırım.
- M20: Akıllı telefonumu yatarken bile yanımda tutarım.
- M21: Akıllı telefonumu kullanmak toplumsal olaylara duyarlılığımı artırıyor.
- M22: Kendimi mutsuz hissettiğimde akıllı telefonumla duygu durumumu düzeltmeye çalışırım.
- M23: Akıllı telefonumu yoğun kullanmam sebebiyle ailemle tartışma yaşıyorum.

- M24: Akıllı telefonumu bir işimi yapmak/gerçekleştirmek için elime aldığımda kendimi farklı bir uygulamada buluyorum.
- M25: Telefonum olmadan dışarı çıkamam.
- M26: Telefonumu her bırakmam gerektiğinde sadece birkaç dk. daha diye sürekli ertelerim.
- M27: Akıllı telefon kullanımım diğer işlere konsantre olmamı zorlaştırıyor.
- M28: Akıllı telefon kullanımı boyun ve parmaklarımda ağrılara sebep oluyor.
- M29: Akıllı telefon kullanımım uykuya ayırdığım vakti kısaltmaktadır.
- M30: Akıllı telefonum olmazsa hayatımda boşluk hissederim.
- M31: Tuvalete giderken bile akıllı telefonum yanımdadır.
- M32: Bilmediğim bir şeyi başkalarına sormaktansa akıllı telefonumdan araştırırım.
- M33: Bir mekâna girdiğimde prize yakın yeri tercih ederim.
- M34: Telefonumun şarjını kısa sürede tüketirim.
- M35: Akıllı telefonumun şarjının bitmesinden korkarım.
- M36: Operatörümünden satın almış olduğum paketin tüketilmesi/ kotanın aşılması beni endişelendirir.
- M37: İnternete erişemeyeceğim bölgeye gitmek beni endişelendirir.
- M38: Akıllı telefonumdan bir süre uzak kaldığımda bakma istediğim katlanarak artar.

Açıklayıcı (açımlayıcı, keşfedici) faktör analizi (AFA): Çok sayıdaki değişkeni, belirli sayıda gruplara ayırarak, her bir grubun içindeki değişkenler arasındaki ilişkiyi maksimum, gruplar arasındaki ilişkiyi ise minimum yaparak, grupları yeni değişkenlere dönüştüren bir analiz türüdür. Türetilen bu yeni değişkenlere faktör adı verilir. Faktör analizi, çok sayıdaki değişken arasındaki ilişkilere dayanarak, birbirinden bağımsız ve daha az sayıda, daha anlamlı ve özet bir biçimde yeni değişkenler bulunmasını sağlar (Karagöz, 2021; Karagöz & Bardakçı, 2020).

Tablo 2

Açıklayıcı Faktör Analizi

Faktör Adları	Faktör Değerleri
Negatif Etki	
M25: Telefonum olmadan dışarı çıkamam.	,730
M24: Akıllı telefonumu bir işimi yapmak/gerçekleştirmek için elime aldığımda kendimi farklı bir uygulamada buluyorum.	,704
M26: Telefonumu her bırakmam gerektiğinde sadece birkaç dk. daha diye sürekli ertelerim.	,662
M8: Çevremdeki insanlar akıllı telefonumu sürekli kullandığımı söyler.	,660
M10: Arkadaşlarımla yapmış olduğum sosyal faaliyetlerimde cep telefonumla paylaşımda bulunurum.	,640
M9: Yemek yerken akıllı telefonumla meşgul olurum.	,581
M23: Akıllı telefonumu yoğun kullanmam sebebiyle ailemle tartışma yaşıyorum.	,535
M21: Akıllı telefonumu kullanmak toplumsal olaylara duyarlılığımı artırıyor.	,520
Endişe	
M27: Akıllı telefon kullanımım diğer işlere konsantre olmamı zorlaştırıyor.	,736
M32: Bilmediğim bir şeyi başkalarına sormaktansa akıllı telefonumdan araştırırım.	,705
M22: Kendimi mutsuz hissettiğimde akıllı telefonumla duygu durumumu düzeltmeye çalışırım.	,651
M34: Telefonumun şarjını kısa sürede tüketirim.	,593
M28: Akıllı telefon kullanımı boyun ve parmaklarımda ağrılara sebep oluyor.	,545
M17: Akıllı telefonum günlük sorunlardan kaçmak için kullandığım bir araçtır.	,521
M30: Akıllı telefonum olmazsa hayatımda boşluk hissederim.	,514

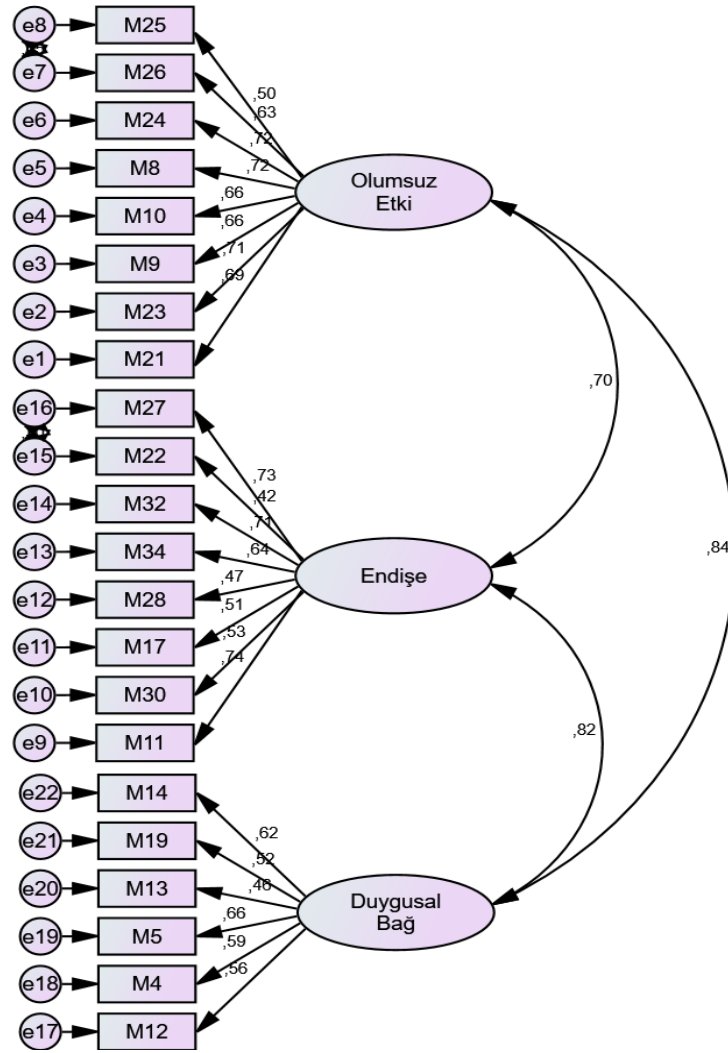
M11: Akıllı telefon kullanımlarım günlük hayattaki sorumluluklarımı etkiliyor.	,503
Duygusal Bağ	
M14: Akıllı telefondan uzak kaldığımda kendimi gergin hissedirim.	,730
M19: Akıllı telefon kullanmadığım ortamda sıkılırım.	,704
M13: Akıllı telefon kullanmam üretkenliğimi etkilediğini düşünüyorum.	,662
M5: Yeni çıkan akıllı telefon uygulamalarını takip ederim.	,660
M4: Akıllı telefonuma gelen bildirimleri sürekli takip ederim.	,640
M12: Akıllı telefonla meşgulken çevremdeki konuşmaları/gelişmeleri kaçırabiliyorum.	,581

Tablo 2’de rotasyonlu (dönüşümlü) faktör yükleri hesaplanan maddelerin yapılan analizler neticesinde, ölçeğin 22 maddeden ve 3 faktörden oluştuğu görülmektedir. Dönüşümlü faktör yüklerinden faydalanılarak faktörlerdeki maddelerin taşıdıkları anlam dikkate alınarak elde edilen boyutlara sırasıyla “Faktör 1: Negatif Etki, Faktör 2: Endişe ve Faktör 3: Duygusal Bağ” adları verilmiştir. Ayrıca, birden fazla faktörde, yer alan herhangi bir madde, binişik bir madde olarak değerlendirildiğinden, bu özellikteki maddeler de ölçekten çıkarılmıştır. Açıklayıcı faktör analizinde elde edilen bulgular sonucunda toplam açıklanan varyans %49,828 olarak bulunmuştur. Bu oran sosyal bilimler için yeterli sınırdan olup, alt boyutların ölçeği açıklama oranının yüksek olduğunun işaretidir (Karagöz,2021; Karagöz ve Bardakçı,2020).

Doğrulamalı faktör analizi; Önceden oluşturulan bir model aracılığıyla gözlenen değişkenlerden yola çıkarak gizli değişken (faktör) oluşturmaya yönelik bir işlemdir. Genellikle ölçek geliştirme ve geçerlilik analizlerinde kullanılmak veya önceden belirlenmiş bir yapının doğrulanmasını amaçlanmaktadır. Çok sayıda gözlenen veya ölçülen değişken üzerinden temsil edilen gizli yapıları içeren, çok değişkenli istatistiksel analizleri tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır. Doğrulamalı faktör analizi, açıklayıcı faktör analizi ile belirlenen faktörlerin, hipotez ile belirlenen faktör yapılarına uygunluğunu test etmek üzere yararlanılan faktör analizidir (Karagöz, 2021; Karagöz ve Bardakçı, 2020). Açıklayıcı faktör analizi, hangi değişken gruplarının hangi faktör ile yüksek düzeyde ilişkili olduğunu test etmek için kullanılırken, belirlenen k sayıda faktöre katkıda bulunan değişken gruplarının bu faktörler ile yeterince temsil edilip edilmediğinin belirlenmesi için doğrulamalı faktör analizinden faydalanılır (Aytaç & Öngen, 2010). Özetle, yapısal eşitlik modellerinde teoride var olan kavramsal model, veri yardımı ile test edilmeye çalışılır. Doğrulamalı faktör analizi, genellikle ölçek geliştirme ve geçerlilik analizinde kullanılır ve önceden belirlenmiş bir yapının doğruluğunu belirlemeyi amaçlar.

Şekil 1

Ölçek Modeli ve Uyum İyiliği Sonuçları

Aşağıda verilen uyum değerleri model uyumunun (model fit) iyi sağlandığını göstermektedir. Bakılacak değerlerle ilgili bir sınırlama yoktur. Raporlanan değerler araştırmacının dikkat çekmek istediği değerlere göre değişebilmektedir (Karagöz, 2021; Karagöz ve Bardakçı, 2020).

Tablo 3

Model Uyumu Sonuçları

Model	NPAR	CMIN	DF	P	CMIN/DF
Default model	49	489,669	204	,000	2,400
Saturated model	253	,000	0		
Independence model	22	3357,324	231	,000	14,534

Elde edilen $CMIN/DF=2,400<3$, $RMR=0,074<0,08$, $0,900<GFI=0,897$, $0,900<AGFI=0,872$, $0,900<IFI=0,909$, $0,900<CFI=0,909$, $RMSEA=0,060<0,08$ ve $SRMR=0,0550<0,08$ uyum değeri, verilerin modele iyi uyum sağladığını göstermektedir. Verilerin modele iyi uyum sağlaması modelin yapı geçerliliğinin olduğunu göstermektedir. M1, M2, M3, M6, M7, M15, M16, M18, M20, M29, M31, M33 ve M35 maddeleri modele uymadığı için modelden çıkarılmıştır.

Tablo 4*Regresyon Katsayıları*

			Estimate*	S.E.	C.R.	P
M23	<--	Olumsuz_Etki	,992	,077	12,825	***
M9	<---	Olumsuz_Etki	,887	,074	12,006	***
M10	<---	Olumsuz_Etki	,892	,075	11,925	***
M8	<---	Olumsuz_Etki	,966	,074	12,970	***
M24	<---	Olumsuz_Etki	,974	,075	13,001	***
M26	<---	Olumsuz_Etki	,964	,085	11,357	***
M11	<---	Endişe	1,000			
M30	<---	Endişe	,711	,072	9,812	***
M17	<---	Endişe	,665	,069	9,575	***
M28	<---	Endişe	,743	,084	8,814	***
M34	<---	Endişe	,888	,074	11,998	***
M32	<---	Endişe	,992	,074	13,325	***
M22	<---	Endişe	,520	,068	7,640	***
M27	<---	Endişe	,952	,070	13,682	***
M12	<---	Duygusal_Bağ	1,000			
M4	<---	Duygusal_Bağ	1,117	,123	9,052	***
M5	<---	Duygusal_Bağ	1,185	,122	9,732	***
M13	<---	Duygusal_Bağ	,817	,110	7,452	***
M19	<---	Duygusal_Bağ	,942	,114	8,274	***
M14	<---	Duygusal_Bağ	1,184	,127	9,311	***
M25	<---	Olumsuz_Etki	,701	,077	9,150	***
M21	<---	Olumsuz_Etki	1,000			

Ayrıca doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen modelin boyutlarına ait AVE (Olumsuz Etki=,44, Endişe=,34 ve Duygusal Bağ =,32) değerlerinin 0,32 ve daha büyük ve CR (Olumsuz Etki=,83, Endişe=,76 ve Duygusal Bağ =,68) değerlerinin de 0,68 ve daha büyük olmasından dolayı model geçerlilik şartını sağlamaktadır.

Regresyon değerleri, gözlenen değişkenlerin, gizli değişkenleri tahmin etme gücünü, yani faktör yüklenimlerini gösterir. Yukarıdaki her ikili ilişki için “p” değerleri 0,001’den küçük olduğu için faktör yüklenimleri önemlidir. p değerlerinin önemli çıkması maddelerin, faktörlere doğru yüklendiğini göstermektedir.

Tablo 5*Demografik Veriler*

	N	%	Negatif Etki		Endişe		Duygusal Bağ	
			T ^a /F ^b	P ^c	T ^a /F ^b	P ^c	T ^a /F ^b	P ^c
Cinsiyet								
Erkek	87	22,0	-0,677	0,499	1,213	0,226	-0,765	0,445
Kadın	308	78,0						
Yaş								
18 - 21	339	85,8						
22 - 24	41	10,4	0,547	0,650	1,158	0,326	0,084	0,969
25 - 28	9	2,3						
28 ve Üzeri	6	1,5						
Gelir Durumu								
0 - 2000	183	46,3						
2001 - 4000	80	20,3	3,243	0,022	1,442	0,230	1,394	0,244
4001 - 6000	39	9,9						
6001 ve Üzeri	93	23,5						
Günlük Telefon Kullanım Süresi								
0 - 1 Saat	11	2,8						
2 - 4 Saat	158	40,0	1,043	0,353	0,258	0,773	0,371	0,690
4 Saat ve Üzeri	226	57,2						
Telefon Kullanım Amacı								
Sosyal Medya	44	11,1						
Araştırma	268	67,8	0,000	1,000	3,025	0,051	0,382	0,683
Gündemi Takip Etme	83	21,0						
Medeni Durum								
Evli	12	3,0	-0,237	0,812	-0,466	0,641	-0,617	0,538
Bekâr	383	97,0						

Tablo 5 incelendiğinde yapılan farklılık analizleri sonucunda sadece gelir grubu ile nomofobinin negatif etki boyutuna yönelik anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. Diğer demografik gruplar arasında herhangi bir anlamlı farklılık tespit edilememiştir.

Tablo 6*Özetleyici İstatistikler (Descriptive statistics)*

Factors	N	Mean	Standard Deviation	Variance	Cronbach's Alpha
Negatif Etki	395	2,6807	,82401	,679	,865
Endişe	395	3,1047	,79001	,624	,819
Duygusal Bağ	395	2,9148	,78059	,609	,747

Ankete katılanlar, genel ortalama olarak Bütün boyutlar için “Kararsızım” demişlerdir. Ayrıca model oldukça güvenilirdir.

Tablo 7*Boyutlar (Faktörler) Arası İlişkilerin Analizi (Interdimensional Correlations)*

			Estimate	S.E.	C.R.	P	Result	İlişkinin Yönü
Olumsuz Etki	<-->	Endişe	,700	,060	8,331	p<,001	Önemli	Pozitif
Olumsuz Etki	<-->	Duygusal Bağ	,839	,057	7,807	p<,001	Önemli	Pozitif
Endişe	<-->	Duygusal Bağ	,824	,059	7,889	p<,001	Önemli	Pozitif

Yukarıdaki tabloda “Öğrenci Nomofobi Ölçeği (ÖNÖ)” için bulunan boyutlar arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Olumsuz Etki ile Endişe arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu anlaşılmaktadır ($P<,001$). Değişkenlerden biri artarken diğeri de artmaktadır. Diğer bir deyişle; Olumsuz Etki artarken Endişe de artacaktır. Olumsuz Etki ile Duygusal Bağ arasındaki ilişkinin de anlamlı olduğu anlaşılmaktadır ($P<,001$). Değişkenlerden biri artarken diğeri de artmaktadır. Diğer bir deyişle; Olumsuz Etki artarken Duygusal Bağ da artacaktır. Endişe ile Duygusal Bağ arasındaki anlamlı olduğu anlaşılmaktadır ($P<,001$). Değişkenlerden biri artarken diğeri de artmaktadır. Diğer bir deyişle; Endişe artarken Duygusal Bağ da artacaktır.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bireylerde akıllı telefon kullanım artışıyla birlikte gelen bilgiye hemen her an ulaşılabilir olması ve bilgidен yoksun kalındığı durumunda gelişen panik ve endişe duygusu nomofobik bir davranış olarak açıklanabilmektedir. Bu bağlamda tarafımızca üniversite öğrencilerinin nomofobi düzeylerinin belirlemeye yönelik olarak Öğrenci Nomofobi Ölçeği (ÖNÖ) hazırlanmıştır. Öğrenci Nomofobi Ölçeği (ÖNÖ) kapsamında elde edilen güvenilirlik katsayı değerleri de (Genel güvenilirlik=,910, Olumsuz Etki=,865, Endişe=,819 ve Duygusal Bağ=,747) $0,60 \leq \alpha < 1,00$ arasında olması modelin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Elde edilen sonuçlar; geliştirilen Öğrenci Nomofobi Ölçeği (ÖNÖ)’nin, geçerliliğinin ve güvenilirliğinin olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla “Öğrenci Nomofobi Ölçeği (ÖNÖ)” ülkemizdeki öğrencilerin nomofobi düzeylerini ölçmek için kullanılabilir. Ayrıca geliştirilen ölçeğin boyutları arasındaki ilişkilerin pozitif olduğu (boyutlardan biri artarken diğerrinin de artacağı) görülmüştür.

Alanyazın incelendiğinde Erdem vd. (2016) yaptıkları çalışmada katılımcıların %55’inin nomofobik olduğu ve katılımcıların nomofobik olma seviyesi ile günlük akıllı telefon kullanım süreleri pozitif yönlü ilişki olduğunu; Yoldaş ve Aras (2024) öğrencilerin günlük telefon kullanım sürelerinin fazlalığını belirttiği çalışmasında katılımcıların orta düzeyde nomofobik olduklarını; Burucuoğlu (2017) çalışmasında kadın cinsiyetine sahip katılımcıların erkek katılımcılara göre nomofobi düzeylerinin daha yüksek olduğunu; Dursun vd. (2024) yaptıkları çalışmada katılımcıların orta ve yüksek oranda nomofobiye sahip olduklarını; Al vd. (2022) çalışmalarında katılımcıların neredeyse tamamının nomobik olduğunu; Adnan ve Zengin (2016) katılımcıların nomofobik davranışlar sergilediğini tespit etmiş olup cinsiyet, yaş, medeni durum gibi demografik veriler açısından farklılık gözlemlenememiştir. Çalışmamızda da akıllı telefon kullanım süresi ile nomofobik olma seviyesi arasında pozitif yönlü ilişki gözlemlenerek benzer sonuçlara ulaşılırken, cinsiyete göre nomofobi düzeyleri arasında farklılık tespit edilmemiştir.

Sonuç olarak; çalışmamızda açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen uyum değerleri verilerin modele iyi uyum sağladığını göstermektedir (Şekil 1). Verilerin modele iyi uyum sağlaması modelin yapı geçerliliğinin olduğunu göstermektedir (Tablo 3). Ayrıca yine doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen modelin boyutlarına ait AVE ve CR değerleri de faktörlerin uyum geçerliğine sahip olduğundan model geçerlilik şartını sağlamaktadır (Tablo 3). Güvenilirlik katsayı

değerleri (0.91) de modelin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Elde edilen sonuçlar; geliştirilen Öğrenci Nomofobi Ölçeği (ÖNÖ)'nin, geçerliliğinin ve güvenilirliğinin olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla “Öğrenci Nomofobi Ölçeği (ÖNÖ)” ülkemizdeki öğrencilerin nomofobi düzeyleri tutumunu ölçmek için kullanılabilir. Bu ölçeğin kullanılmasıyla bağımlılık düzeyleri en yüksek grup olan üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılıklarına ilişkin durumları daha iyi anlaşılabilir.

Gelecek araştırmalar konuya farklı perspektiflerden yaklaşarak nomofobiye ilişkin demografik farklılıkların ilköğretim düzeyi gibi akıllı telefon bağımlılığı yüksek olması beklenen öğrenciler üzerindeki etkileri incelenebilir. Ayrıca ileride yapılacak çalışmalara depresyon, başarı durumu, asosyal davranış sergileme, kişilerarası iletişim, teknoloji bağımlılığı, yaşam tatmini, fiziksel sağlık sorunları vb. ek bir bağımlı değişken ya da aracı bir değişken eklenerek nomofobinin bu değişkenler üzerindeki etkisi incelenebilir.

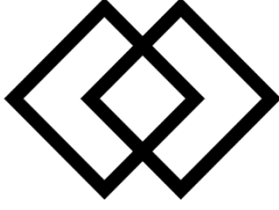
5. Kaynakça

- Adawi, M., Bragazzi, N. L., Argumosa-Villar, L., Boada-Grau, J., Vigil-Colet, A., Yildirim, C., & Watad, A. (2018). Translation and Validation of the Nomophobia Questionnaire in the Italian language: Exploratory factor analysis. *JMIR mHealth and uHealth*, 6(1), 1-9. <https://doi.org/10.2196/mhealth.9186>
- Adnan, M., & Gezgin, D. M. (2016). Modern çağın yeni fobisi: Üniversite öğrencileri arasında nomofobi prevalansı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 49(1), 141- 158.
- Al, A.F., Mercan Başpınar, M., & Basat, O. (2022). The relationship of job satisfaction with nomophobia and social media addiction in healthcare professionals: A cross-sectional study. *Bagcilar Med Bull*, 7(4), 311-318. <https://doi.org/10.4274/BMB.galenos.2022.06-052>
- Augner, C., & Hacker, G. W. (2012). Associations between problematic mobile phone use and psychological parameters in young adults. *International Journal of Public Health*, 57(2), 437-441. <https://doi.org/10.1007/s00038-011-0234-z>
- Aytaç, M., & Öngen, B. (2012). Doğrulayıcı faktör analizi ile yeni çevresel paradigma ölçeğinin yapı geçerliliğinin incelenmesi. *JSSA*, 5(1), 14-22.
- Azadmanesh, H., Ahadi, H., Delavar, A., & Manshaee, G. (2016). Developing and standardization of the nomobophobia questionnaire. *Training Measurement*, 6(23), 1-22. <https://doi.org/10.22054/jem.2016.6150>
- Bhattacharya, S., Bashar, M. A., Srivastava, A., & Singh, A. (2019). Nomophobia: No mobile phone phobia. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 8(4), 1297-1300. <https://doi.org/10.4103/jfmpe.jfmpe.71.19>
- Bragazzi, N. L., Re, T. S., & Zerbetto, R. (2019). The relationship between nomophobia and maladaptive coping styles in a sample of Italian young adults: Insights and implications from a cross-sectional study. *JMIR Ment Health*, 6(4), 101-112. <https://doi.org/10.2196/13154>
- Bryman, A., & Cramer, D. (2001). *Quantitative data analysis with SPSS release 10 for windows: A guide for social scientists*. Routledge.
- Burucuoğlu, M. (2017). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin nomofobi düzeyleri üzerinde bir araştırma. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 482-489.

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Chen, L., Yan, Z., Tang, W., Yang, F., Xie, X., & He, J. (2016). Mobile phone addiction levels and negative emotions among Chinese young adults: The mediating role of interpersonal problems. *Computers in Human behavior*, 55, 856-866. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.10.030>
- Çakır, O., Erdoğan, F., & Karaozan, B. (2024). Covid-19 salgın sonrası ortaokul öğrencilerinin nomofobi düzeylerine göre takıntılı mesajlaşma davranışlarının yordanması. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 122-138.
- Dijital 2024 Küresel Genel Bakış Raporu (2024). <https://datareportal.com/reports/digital-2024-global-overview-report> [Erişim Tarihi: 1 Şubat 2025].
- Dursun, B., Gerçek, H., & Torlak, M. S. (2024). Üniversite öğrencilerinde fiziksel aktivite düzeyi ile nomofobi ve internet bağımlılığı arasındaki ilişki. *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 9(2), 223-235.
- Erdem, H., Kalkın, G., Türen, U., & Deniz, M. (2016). Üniversite öğrencilerinde mobil telefon yoksunluğu korkusunun (nomofobi) akademik başarıya etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 923-936.
- Erdem, H., Türen, U., & Kalkın, G. (2017). Mobil telefon yoksunluğu korkusu (nomofobi) yayılımı: Türkiye’den üniversite öğrencileri ve kamu çalışanları örnekleme. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 10(1), 1-12.
- Farooqui, I. A., Pore, P., & Gothankar, J. (2018). Nomophobia: an emerging issue in medical institutions? *Journal of Mental Health*, 27(5), 438-441. <https://doi.org/10.1080/09638237.2017.1417564>
- Fettahlıoğlu, M. Ş., Çıkmaz, G., & Ateş, N. B. (2019). Sosyal medya bağımlılığı ve nomofobi’nin akademik ertelemeye etkisi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(42), 2875-2896.
- Graben, K., Doering, B. K., Jeromin, F., & Barke, A. (2020). *Problematic mobile phone use: Validity and reliability of the Problematic Use of Mobile Phone (PUMP) Scale in a German sample*. *Addict Behav Rep.* <https://doi.org/10.1016/j.abrep.2020.100297>
- Hoşgör, H., Tandoğan, Ö., & Gündüz Hoşgör, D. (2017). Nomofobinin günlük akıllı telefon kullanım süresi ve okul başarısı üzerindeki etkisi: Sağlık personeli adayları örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(46), 573-595. <https://doi.org/10.16992/ASOS.12266>
- Kang, S., & Jung, J. (2014). Mobile communication for human needs: A comparison of smartphone use between the US and Korea. *Computers in Human Behavior*, 35, 376-387. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.03.024>
- Karagöz, Y. (2021). *SPSS ve AMOS uygulamalı nitel-nicel-karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği*. Nobel Akademik.
- Karagöz, Y., & Bardakçı, S. (2020). *Bilimsel araştırmalarda kullanılan ölçme araçları ve ölçek geliştirme*. Nobel Akademik.
- King, A. L. S., Valenca, A. M., Silva, A. C. O., Baczynski, T., Carvalho, M. R., & Nardi, A. E. (2013). Nomophobia: Dependency on virtual environments or social phobia? *Computers In Human Behavior*, 29(1), 140-144. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.07.025>

- Ming, Z., Pietikainen, S., & Hänninen, O. (2006). Excessive texting in pathophysiology of first carpometacarpal joint arthritis. *Pathophysiology*, 13(4), 269-270. <https://doi.org/10.1016/j.pathophys.2006.09.001>
- Müezzın, E. (2016). İnternet bağımlılığı. A. İşman., H. F. Odabaşı, B. Akkoyunlu (Ed.), *Eğitim teknolojileri okumaları içinde* (365-383). TOJET- The Turkish Online Journal of Educational Technology. http://www.tojet.net/e-book/eto_2016.pdf [Erişim Tarihi: 30 Aralık 2022].
- Ögel, K. (2012). *İnternet bağımlılığı*. Kültür.
- Park, C. S. (2019). Examination of smartphone dependence: Functionally and existentially dependent behavior on the smartphone. *Computers in Human Behavior*, 93, 123-128. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.12.022>
- Park, N., Kim, Y. C., Shon, H. Y., & Shim, H. (2013). Factors influencing smartphone use and dependency in South Korea. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1763-1770.
- Polat, R. (2017). Dijital hastalık olarak nomofobi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1(2), 164-172.
- Rodriguez-Garcia, A. M., Moreno-Guerrero, A. J., & Lopez Belmonte, J. (2020). Nomophobia: An individual's growing fear of being without a smartphone-A systematic literature review. *Int J Environ Res Public Health*, 17(2), 1-19. <https://doi.org/10.3390/ijerph17020580>
- Sahbaei, F., Shokri, S., Daemi, M., & Pourzadi, M. (2016). Mobile phone use patterns amongst university students: Its correlates and relationship to psychological health]. *Journal of Medical Council Of I.R.I.*, 34(3), 233-40. <https://doi.org/10.5812/ijpbs.109291>
- Salehan, M., & Negahban, A. (2013). Social Networking on Smartphones: When Mobile Phones Become Addictive. *Computers in Human Behavior*, 29, 2632-2639. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.07.003>
- Securenvoy (2012). 66% of The Population Suffer from Nomophobia The Fear of Being without Their Phone, <https://securenvoy.com/blog/66-population-suffer-nomophobia-fear-being-without-their-phone-2/> [Erişim Tarihi: 1 Ocak 2023].
- Setyanto, A., & Franksiska, R. (2021). The smartphone uses and dependency toward emotional intelligence on generation Z. *Jurnal Penelitian dan Pengembangan Sains dan Humaniora*, 5(1), 156-164. <https://doi.org/10.23887/jppsh.v5i1.34616>
- Sharma, K., Sarathamani, T., Bhoulgal, S. K., & Singh, H. K. (2022). Smartphone-induced behaviour: Utilisation, benefits, nomophobic behaviour and perceived risks. *Journal of Creative Communications*, 17(3), 336-356. <https://doi.org/10.1177/0973258620979519>
- Tamura, H., Nishida, T., Tsuji, A., & Sakakibara, H. (2017). Association between excessive use of mobile phone and insomnia and depression among japanese adolescents. *International Journal of Environmental Reseach and Public Health*, 14, 1-11. Doi: <https://doi.org/10.3390/ijerph14070701>
- TÜİK Haber Bülteni. (2024). Çocuklarda bilişim teknolojileri kullanım araştırması. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2024-53638> [Erişim Tarihi: 1 Şubat 2025].
- TÜİK Haber Bülteni. (2024). Hanehalkı bilişim teknolojileri (BT) kullanım araştırması. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-%202024-53492](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-%202024-53492) [Erişim Tarihi: 1 Şubat 2025].

- Yıldırım, C., & Correia, A. P. (2015). Exploring the dimensions of nomophobia: Development and validation of a self-reported questionnaire. *Computers in Human Behavior*, 49, 130-137. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.02.059>
- Yıldırım, C., Sumuer, E., Adnan, M., & Yildirim, S. (2015). A growing fear: Prevalence of nomophobia among Turkish college students. *Information Development* 32(5), 19–27. <https://doi.org/10.1177/0266666915599025>
- Yılmaz, G., Şar, A. H., & Civan, S. (2015). Ergenlerde mobil telefon bağımlılığı ile sosyal kaygı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Online J Technol Addict Cyberbullying*, 2(2), 20–37.
- Yoldaş, H., & Aras, E. (2024). Üniversite öğrencilerinde nomofobi düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 221–242.
- Zethy, C., & Octaviani, U. F. (2017). Nomophobia around us! *Journal of Innovative Research in Social Sciences & Humanities*, 1(1), 16–20.

SPORDA E-ÖĞRENME ORTAMINDA PICKLEBALL BRANŞININ DENEYİMLENMESİ

Tuğba MUTLU BOZKURT* - Bengü SEZER** - Mine ÖZKAN***

Öz

Bu çalışmada, ilkökul öğrencilerinin sporda e-öğrenme ortamında, sporda e-öğrenmeye yönelik tutumun sanal ortamda Pickleball branşının deneyimlenmesinin gerçek ortama yansımaları ortaya koymayı amaçlanmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu, Ankara ilinde MEB'e bağlı, Şehit Ender Alper İlkokulu'nda öğrenim gören 7-11 yaş aralığında ve eğitimine devam eden, 180'i kız (%49,7) ve 182'si erkek (%50,3) olmak üzere toplam 362 gönüllü öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmada nitel araştırma modellerinden ön-test son-test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, "Kişisel Bilgi Formu", "Pickleball Branşı Öğrenme Basamaklaması" ve "Sporda E-öğrenmeye Yönelik Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Veriler, SPSS istatistik programında analiz edilmiştir. Araştırma grubunun demografik bilgileri ile sporda e-öğrenmeye yönelik tutum ölçeğine verilen cevaplar, yüzde (%), frekans (f), aritmetik ortalama ($\bar{x}$) ve standart sapma (Ss) gibi tanımlayıcı istatistikler yardımıyla özetlenmiştir. Ayrıca, nicel veri toplama aracı olarak belirlenen ölçekle yapılan ön test ve son testler aracılığıyla, sanal öğrenme ortamının gerçek öğrenme ortamına yansımalarını belirlemek amacıyla Paired Sample T-Test analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulardan hareketle, çalışmaya katılan öğrencilerin sporda e-öğrenme ortamında Pickleball branşının deneyimlenmesi için kullanılan sporda e-öğrenmeye yönelik tutum ölçeği ile yapılan analiz doğrultusunda ön-test ve son-test değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Sporda e-öğrenmeye yönelik tutum ölçeğinin son test puan ortalamalarının, ön test puan ortalamalarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, sporda e-öğrenme ortamında video kayıtları aracılığıyla deneyimlenen Pickleball branşının, gerçek ortama olumlu ve pozitif bir şekilde aktarılabilirdiği belirlenmiştir. Araştırma bulguları, e-öğrenme ortamında izlenen görsel ve hareketli video kayıtlarıyla oluşan ön öğrenmelerin, gerçek ortamlarda uygulanabilir olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, görsel ve hareketli video içerikleriyle desteklenen ön öğrenmelerin pratik uygulamalara dönüştürülebileceğini ve e-öğrenmenin spor becerilerinin başarılı bir şekilde kazandırılmasında etkili bir yöntem olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, e-öğrenmenin sporda hem teorik hem de uygulamalı becerilerin geliştirilmesinde etkili bir öğretim yöntemi olarak daha geniş bir şekilde kullanılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İlkokul öğrencileri, Pickleball, Sporda e-öğrenme, Sporda e-öğrenmeye yönelik tutum.

Experience of Pickleball Branch in E-Learning Environment in Sport

Abstract

This study aims to reveal the reflection of primary school students' attitude towards e-learning in sports in the e-learning environment in the real environment of experiencing the Pickleball branch in the virtual environment. The study group of the research consists of a total of 362 volunteer students, 180 girls (%49.7) and 182 boys (%50.3), who are between the ages of 7-11 and continuing their education at Şehit Ender Alper Primary School, affiliated to the Ministry of National Education in Ankara. In the study, a quasi-experimental design with pre-test post-test control group from qualitative research models was used. 'Personal Information Form', 'Pickleball Branch Learning Cascade' and 'Attitude Scale towards E-learning in Sport' were used as data collection tools. The data were analysed using SPSS statistical software. The demographic information of the research group and the answers given to the attitude scale towards e-learning in sport were summarised with the help of descriptive statistics such as percentage (%), frequency (f), arithmetic mean ($\bar{x}$) and standard deviation

* Doç. Dr. Bitlis Eren Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı, mutlubozkurt@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-8663-2188>.

** Okul Müdürü, MEB, Şehit Ender Alper İlkokulu, baysal_bengu@windowslive.com, <https://orcid.org/0009-0001-2443-0123>.

*** Sınıf Öğretmeni, MEB, Şehit Ender Alper İlkokulu, minemutlu8279@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0004-6450-7326>.

(sd). In addition, a Paired Sample T-Test analysis was performed to determine the reflections of the virtual learning environment on the real learning environment through pre-tests and post-tests with the scale determined as the quantitative data collection tool. Based on the findings obtained from the research, it was determined that there was a statistically significant difference between the pre-test and post-test values in line with the analysis made with the attitude scale towards e-learning in sports used for the students participating in the study to experience the Pickleball branch in the e-learning environment. It was determined that the post-test score averages of the attitude scale towards e-learning in sports were higher than the pre-test score averages. According to this result, it was determined that the Pickleball branch experienced through video recordings in the e-learning environment in sports could be transferred to the real environment in a positive and positive way. The research findings reveal that the preliminary learning formed with visual and animated video recordings watched in the e-learning environment can be applied in real environments. This finding shows that the preliminary learning supported by visual and animated video content can be transformed into practical applications and that e-learning is an effective method in the successful acquisition of sports skills. As a result, it is recommended that e-learning be used more widely as an effective teaching method in the development of both theoretical and practical skills in sports.

Keywords: Primary school students, Pickleball, E-learning in sport, Attitude towards e-learning in sport.

1. Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) eğitimde kullanımının artmasıyla birlikte geleneksel eğitim yöntemleri, teknolojik içerikli yaklaşımlarla desteklenmeye başlamıştır (Sun vd., 2008; Wang, 2003). Bu durum, bilgi ve teknoloji çağının hızlı değişimlerinin eğitim alanına doğrudan veya dolaylı olarak yansımalarının bir sonucu olarak görülmektedir. Günlük hayatta teknoloji, eğitim alanında önemli bir unsur haline gelirken, yenilikçi yöntemlerin benimsenmesi ve araç kullanımında hem niteliksel hem de niceliksel olarak çeşitli deneyimleme fırsatları artmıştır (Ertmer & Ottenbreit-Leftwich, 2010; Koehler & Mishra, 2009). Eğitimde BİT kullanımına yönelik bu değişimler, öğretim stratejilerini ve öğrenme ortamlarını yeniden şekillendirerek daha etkili bir öğrenme süreci oluşturmayı amaçlamaktadır (Dede, 2008). Eğitim-öğretim unsurları, geleneksel öğretmen-öğrenci-ders dinamikleri yerine, yaşam boyu öğrenme, bilgi transferi, internet ve teknoloji odaklı bir dönüşüm geçirmiştir. Ayrıca, birçok kavram da internetin yaygınlaşması ile birlikte "e-" harfi ile başlayarak yeni anlamlar kazanmıştır ve ulaşılabilirliği artarak kullanımı artmıştır, örneğin; e-posta, e-devlet, e-ticaret, e-öğrenme ve bir yenisi olan sporda e-öğrenmedir. Dünya genelinde birçok ülke, yeni eğitim yaklaşımlarının bir sonucu olarak e-öğrenme yöntemlerini uygulamaya başlamıştır. E-öğrenme, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak öğretim süreçlerini dijital ortamlarda gerçekleştiren bir yaklaşımdır ve günümüzde özellikle yükseköğretimde yaygınlaşmaktadır (Means vd., 2013; Selwyn, 2016). Bu durum, eğitimde toplumsal değişimlerin etkisini artırmış ve eğitim yaklaşımlarının, hedeflerinin, içeriklerinin ve süreçlerinin bu değişimlere uyum sağlamak üzere yeniden yapılandırılmasını gerektirmiştir (Bates, 2019; Bozkurt, 2017). E-öğrenme, bireylere zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın eğitim alma imkânı sunarak erişilebilirliği artırmaktadır (Means vd., 2013). Ancak, bu süreçte öğrenci motivasyonu, teknolojiye erişim ve pedagojik uygunluk gibi unsurlar da önem taşır (Selwyn, 2016). Eğitim kurumları, e-öğrenmenin sunduğu fırsatları en iyi şekilde değerlendirebilmek adına pedagojik stratejilerini gözden geçirmekte ve öğretim yöntemlerini dijital platformlara uyumlu hale getirmektedir (Bozkurt, 2017). Bates (2019), e-öğrenmenin etkinliğini artırmak için içeriklerin etkileşimli, anlamlı ve kullanıcı dostu bir şekilde tasarlanmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

E-öğrenme, bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla, çevrimiçi ağlar (internet, intranet, ekstranet) ve hipermetin gibi dijital ortamlar üzerinden sağlanan bir öğretme ve öğrenme sürecidir (Ally, 2008; Anderson, 2008). E-öğrenme, farklı türdeki içerikleri kullanarak öğrenenlere etkileşimli bir deneyim sunar ve zaman ile mekân sınırlamalarını ortadan kaldırarak daha esnek bir öğrenme ortamı sağlar (Garrison & Anderson, 2003). Bu yaklaşım, Web-tabanlı öğrenmeyi, internet-tabanlı eğitimi içermekte ve öğrenme süreçlerini desteklemek amacıyla elektronik ortamlardan faydalanmaktadır. E-

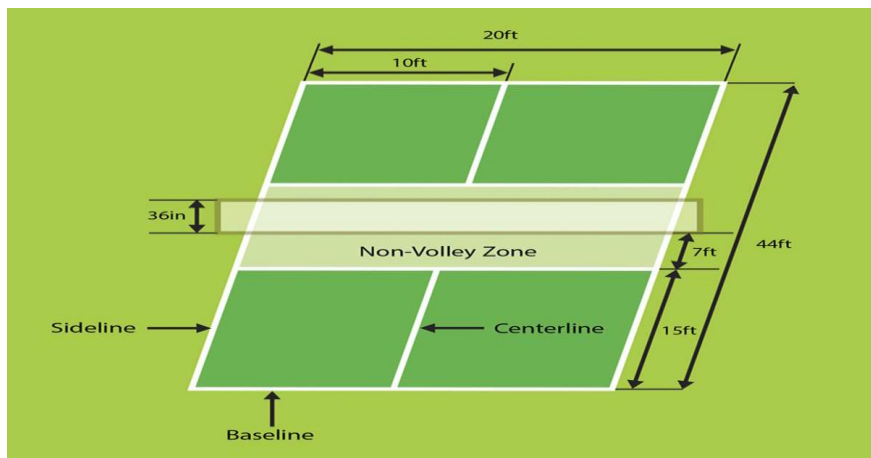
öğrenme içerisinde, eğitim etkinlikleri bireylerin performanslarını artırmak ve öğrenme süreçlerini hızlandırmak için senkron (eş-zamanlı) ve asenkron (farklı zamanlı) imkanlar sunabilir (Hrastinski, 2008; Pillay vd., 2007). E-öğrenme ile gerçekleşen öğrenmenin birey üzerindeki etkisi, tutumlar aracılığıyla ifade edilebilir.

Tutumlar, sonradan öğrenilen ve aile, çevre ile kişisel deneyimlerin etkisiyle şekillenen öğrenilmiş eğilimlerdir (Kağıtçıbaşı, 2005). Beden eğitimi, spor ve fiziksel aktivitelerle ilgili tutumlar da bu kapsamda değerlendirilebilir. Öğrenmenin gerçekleştiği ortamın çeşitlilik kazanması, tutumların oluşumunu ve gelişimini destekleyebilmektedir. Sporda e-öğrenme, bireylerin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olarak merak, ilgi ve ihtiyaçlarına dayanan programları sanal ortamlar aracılığıyla ulaşımı kolaylaştıran bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca ergen sağlığı, fiziksel ve zihinsel refahı üzerinde etkileri bulunan bir öğrenme yöntemi olarak da tanımlanmaktadır (Fairclough & Stratton, 2006; Welk vd., 2011). Sporda e-öğrenme, öğrenme ortamının çeşitlenmesini sağlamak, bireysel farklılıkları gözetenek uygun öğrenmeyi desteklemek ve sınırsız tekrar imkanları sunmak gibi özelliklere sahiptir. Sporda e-öğrenmeye yönelik tutum, bireylere ömür boyu sağlıklı biliş, sağlıklı beden ve sağlıklı duyuşsal aktivitelerin keyfini çıkarma becerisi ve güven hissi kazandırmak üzerine odaklanmıştır. Bu yaklaşım, herkesin yeteneklerini keşfetme şansına eşit olarak sahip olmasını ve öğrencinin sporda bir beceriyi öğrenmede kilit bir faktör olarak katkıda bulunabileceği bir ortam sağlamayı amaçlar. Ayrıca, öğrenmede fırsat eşitliği sunarak demokratik bir öğrenme ortamı oluşturması ve geleneksel medyanın işlevlerini daha hızlı, daha ekonomik, daha kolay, daha güvenilir ve sorunsuz bir şekilde yerine getirmesi gibi özellikleri vurgulanmaktadır (Holmes & Gardner, 2006; Kırık, 2014).

Pickleball, son yıllarda popülerlik kazanan bir raket sporudur. Genellikle 20 x 44 adım ölçüsü boyutlarında bir kort üzerinde oynanan bu oyunun hem içeride hem dışarıda badminton büyüklüğünde bir kortta ve biraz değiştirilmiş tenis ağında oynanabilir. Bir raket ve delikli plastik bir top ile oynanır. (Şekil 1). Bu spor, tenis, badminton ve masa tenisi kombinasyonu olarak düşünülebilir. Tekler veya çiftler halinde plastik bir top ve bir raket kullanılarak oynanan oyun, bir alt el servisi ile başlar ve topu yere vurmada tenise benzer şekilde servisle devam eder. Pickleball'un büyümesi, kurallarının basit olması ve başlangıçta yeni başlayanlar için oynamanın kolay olmasına rağmen, eğlenceli, sosyal ve arkadaş canlısı bir branş olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurallar basit ve Pickleball'a yeni başlayanlar için öğrenmesi kolaydır. Deneyimli oyuncular için tempolu, rekabetçi bir oyuna dönüşebilir.

Şekil 1

Pickleball Oyun Sahası

Bu çalışmanın amacı, günümüz teknolojinin Pickleball branşına tenis, badminton ve diğer profesyonel Olimpik raket sporlarıyla aynı kulvarda yer alma fırsatı sunmasını, tanınırlığını artırmasını ve uygulama olanağı sağlamasını desteklemektir. Ayrıca, sporda e-öğrenme ortamında öğrencilerin

Pickleball branşını deneyimlemesine olanak tanımak ve bu yeni branşın gerçek ortama yansımalarını araştırmak da çalışmanın temel hedefleri arasında yer almaktadır.

Bu bilgiler doğrultusunda, bu çalışmanın amacı, ilkokul öğrencilerinin sporda e-öğrenme ortamında e-öğrenmeye yönelik tutumlarını incelemek ve Pickleball branşının sanal ortamda deneyimlenmesinin gerçek ortama yansımalarını ortaya koymaktır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırmada ön-test son-test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Araştırma bir okuldaki mevcut sınıflar üzerinde yürütüldüğü için yansız atama olanağı ortadan kalkmaktadır; dolayısıyla çalışma gruplarını seçkisiz bir şekilde belirleme şansı olmadığı için, bu desen tercih edilmiştir. Çalışmanın bu şekilde desenlenmesi araştırma için bir sınırlama olmakla beraber, seçkisiz atamanın yapılamadığı durumlarda güçlü bir alternatif oluşturmaktadır (Büyüköztürk vd., 2016). Çalışmada öncelikli olarak, ilkokul öğrencilerinin sporda e-öğrenme yoluyla sanal ortamda öğrenme farkındalığının ne düzeyde etkilendiğinin analiz edilmesi hedeflenmektedir. Araştırmanın ilk kısmında ön-test uygulandıktan sonra, Pickleball branşının video, görsel hareketli oyunlar ve Pickleball sporcularının izlenerek, branşın öğrenme etkisinin gözlenmesi, detaylandırılması ve güçlendirilmesi amacı ile Pickleball branşının izleyerek deneyimlenmesi sağlanmıştır. İkinci kısımda, nicel örneklem grubunu oluşturan öğrenci grubunun sanal öğrenme ortamında izlediklerinin, gerçek öğrenme ortamında sergilenmesi ile bütüncül bir yaklaşım izlenmesi amaçlanmış ve ardından son-test uygulaması planlanmaktadır. Nicel veri toplama aracı olarak belirlenen ölçek ile de ön-test ve son-test ile sanal öğrenme ortamının gerçek öğrenme ortamına yansımaları tespit edilmiştir.

Tablo 1

Ön-test-Son-test Yarı Deneysel Desen

Grup	Ön-test	İşlem	Son-test
Çalışma	Sporda E-Öğrenmeye Yönelik Tutum Ölçeği	Sanal öğrenme ortamı (Video, oyun, vb.)	Sporda E-Öğrenmeye Yönelik Tutum Ölçeği
Grubu	Sporda E-Öğrenmeye Yönelik Tutum Ölçeği	Gerçek Öğrenme ortamında deneyimleme	Sporda E-Öğrenmeye Yönelik Tutum Ölçeği

Tablo 1’de görüldüğü üzere, çalışma grubuna öğretim öncesinde Sporda E-Öğrenmeye Yönelik Tutum Ölçeği ön-test olarak uygulanmıştır. Çalışma grubuna sanal öğrenme ortamı ile yarı deneysel müdahale gerçekleştirildikten sonra mevcut öğretim programı doğrultusunda Pickleball branşı öğretim basamakları işlenmiştir. Öğretim sonunda çalışma grubuna Sporda E-Öğrenmeye Yönelik Tutum Ölçeği son-test olarak uygulanmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubu, Ankara ilinde Milli Eğitim Müdürlüğü’ne bağlı Şehit Ender Alper İlkokulu’nda öğrenim gören, 7-11 yaş aralığındaki öğrencilerden oluşmaktadır. Grup, 180’i kız (%49,7) ve 182’si erkek (%50,3) olmak üzere toplam 362 gönüllü öğrenciyi kapsamaktadır. Araştırmanın çalışma grubu olarak ise tüm okula ulaşılmaya çalışılarak sanal öğrenme ortamı ile yeni bir branş olan Pickleball branşının öğrenilmesi ve deneyimlenmesinin sağlanması hedeflenmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma, 2023-2024 eğitim-öğretim yılı bahar dönemi içinde, Ankara ilinde Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı bir okul olan, Şehit Ender Alper İlkokulu'nda öğrenim gören, 7-11 yaş aralığında bulunan toplam 362 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma için kullanılan veri toplama araçları, üç bölümden meydana gelmektedir. İlk bölüm, araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu'dur. İkinci bölüm, 8 hafta sürmesi planlanan Pickleball branşı öğrenme basamaklarını içeren sporda e-öğrenme programı iken; üçüncü bölüm geçerliliği ve güvenilirliği yapılmış olan “Sporda E-Öğrenmeye Yönelik Tutum Ölçeği” den oluşmaktadır.

“Kişisel Bilgi Formu”

Şehit Ender Alper İlkokulu'nda öğrenim gören öğrencilerin; cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkeni ile demografik özellikleri saptanmıştır. Ayrıca öğrencilerin sporda e-öğrenme ortamında Pickleball branşının deneyimlenmesi kısmı için karşılaştırma yapılması planlanmıştır. Toplanan veriler ön-test ve son-test olarak analiz edilerek sonuca ulaşılması araştırmacılar tarafından belirlenmiştir.

“Pickleball Branşı Öğrenme Basamaklaması” (8 Hafta)

Öğretim süreci haftalık iki ders saati olmak üzere sekiz hafta sürecektir.

- 1.Hafta; Temel Beceriler
- 2.Hafta; Forehand Drive
3. Hafta; Backhand Drive
- 4.Hafta; Forehand Servis Atma – Karşılama
- 5.Hafta; Backhand Servis Atma – Karşılama
- 6.Hafta; Forehand Smach
- 7.Hafta; Backhand Smach
- 8.Hafta; Maç

“Sporda E-Öğrenmeye Yönelik Tutum Ölçeği”

Mutlu Bozkurt ve Tamer (2020) tarafından geliştirilmiş olan ölçek; 12 maddeden ve tek boyuttan oluşmaktadır. 5’li Likert tipi derecelendirme kullanılmıştır. Ölçekten minimum 12 maksimum 60 puan alınmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alfa değeri, 92 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizine başlanmadan önce, araştırmacılar gerekli izinleri almış ve katılımcılara araştırmanın amacı açıklanarak gönüllü katılımlarının sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca, analizlerin uygulanabilmesi için normallik, homojenlik, doğrusallık ve sabit varyans gibi istatistiksel varsayımların karşılanıp karşılanmadığına dair bilgiler de sunulmuştur. Bu bilgilere ek olarak, hangi istatistiksel analizlerin tercih edildiği de açıklanmıştır. Analize geçilmeden önce, verilerin analizinde kullanılacak testlere karar vermek için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri incelenerek ve çarpıklık ve basıklık değerleri ifade edilmiştir. Tabachnick ve Fidel (2013) tarafından önerilen sınırlar olan (-1 ile +1) arasında olduğundan, veri setinin normal bir dağılım göstermesi sonucu parametrik testler kullanılmıştır. Ayrıca araştırma veri seti SPSS 24 programı ile analiz edilmiştir. Öncelikle demografik özelliklerin belirlenmesi amacıyla betimsel istatistikler uygulanmıştır. Araştırma grubunun demografik bilgileri ile sporda e-öğrenmeye yönelik tutum ölçeğine verilen cevaplar, yüzde (%), frekans (f), aritmetik ortalama ($\bar{x}$) ve standart sapma (ss) gibi tanımlayıcı istatistikler yardımıyla özetlenmiştir.

Bununla birlikte nicel veri toplama aracı olarak belirlenen ölçek aracılığıyla, ön-test ve son-test karşılaştırması için Paired Sample T-test analizi yapılmıştır. İstatistiksel anlamlılık değeri ise $p<0.05$ olarak alınmıştır.

Sporda e-öğrenme ortamı ile öğrencilere sanal ortamda sadece eğlenme amaçlı değil aynı zamanda eğitim öğretim etkinliklerinin önemli bir parçası olarak öğrenmede ve pekiştirmedeki öneminden bahsedilmiştir. Öğretim süreci haftalık iki ders saati olmak üzere sekiz hafta sürmüştür ve uygulanan ölçek ile ön-test ve son-test sonuçları analiz edilmiştir.

Tablo 2

Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Değişkenler	n	Min.	Max.	$\bar{x}$	Ss	Medyan	Skewness	Kurtosis
Ön-test toplam	362	1,58	3,67	2,68	,594	2,66	,317	-,788
Son-test toplam	362	4,00	5,00	4,61	,308	4,75	,847	-,317

Sporda e-öğrenmeye yönelik tutum ölçeğinden elde edilen ön-test ile son-test ortalamaları incelendiğinde, ortalama değerinin ($\bar{X}=4,61\pm,308$) olduğu görülmektedir. Ayrıca veri seti normal dağılım gösterdiğinden parametrik testler kullanılmıştır.

2.5. Araştırma Etiği

Bu araştırma Bitlis Eren Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Uygulamalar Etik Kurulunun 2024/3-9 ve E.5287 sayılı kararı ile uygun görülmüştür.

3. Bulgular

Sporda e-öğrenme ortamında Pickleball branşının deneyimlenmesi amacıyla incelenen bu çalışmada, belirli değişkenler aracılığıyla gerçekleştirilen araştırmanın bulguları, tablolar şeklinde sunulmuş ve açıklanmıştır.

Tablo 3

Katılımcıların Demografik Değişkenlere İlişkin Frekans Tablosu

Değişken		f	%
Cinsiyet	Kız	180	49,7
	Erkek	182	50,3
Sınıf Düzeyi	1. sınıf	80	22,1
	2. sınıf	117	32,3
	3. sınıf	101	27,9
	4. sınıf	64	17,7
Toplam		362	100,0

Tablo 3 incelendiğinde, araştırma yer alan öğrencilerin % 49,7'sinin kız, % 50,3'ünün erkek olduğu; % 22,1'nin 1.sınıf, % 32,3'ünün 2. sınıf, % 27,9' unun 3. sınıf ve % 17,7'sinin 4. sınıf olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4*Cinsiyet Değişkenine İlişkin T-test Analizi*

Ölçek	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	s	sd	t	P
Ön-test toplam	Kız	180	2,66	,59	,04	-,785	,43
	Erkek	182	2,70	,59	,04		
Son-test toplam	Kız	180	4,60	,32	,02	-,303	,76
	Erkek	182	4,61	,29	,02		

Tablo 4 incelendiğinde, çalışmaya katılan öğrencilerin sporda e-öğrenme ortamında Pickleball branşının deneyimlenmesi için kullanılan sporda e-öğrenmeye yönelik tutum ölçeği ön-test toplam – son-test toplam puan ortalamaları ile cinsiyet değişkeni puan ortalamaları arasında yapılan analiz sonuçları arasında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir ($p>0.05$).

Tablo 5*Katılımcıların Paired Sample T-test Ön-test-Son-test Sonuçları*

Ölçümler	Ön-test	Son-test	t	p
Ön-test toplam	2,68±0,59	4,61±0,30	-55,71	0,00*
Son-test toplam				

* $p<0.05$

Tablo 5 incelendiğinde, çalışmaya katılan öğrencilerin sporda e-öğrenme ortamında Pickleball branşının deneyimlenmesi için kullanılan sporda e-öğrenmeye yönelik tutum ölçeği ile yapılan analiz doğrultusunda ön-test ve son-test değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Sporda e-öğrenmeye yönelik tutum ölçeği son-test puan ortalamalarının, ön-test puan ortalamalarından yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, araştırmanın hipotezi doğrultusunda, sporda e-öğrenme ortamında video kayıtları aracılığıyla deneyimlenen Pickleball branşının, gerçek ortama olumlu ve pozitif bir şekilde aktarılabilirdiği belirlenmiştir. Bu bulgu, sporda e-öğrenme ortamında izlenen görsel ve hareketli video kayıtları sayesinde oluşan ön öğrenmelerin, gerçek ortama başarılı bir şekilde aktarılabilceğini ortaya koymaktadır.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırma grubu, Ankara ilinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Şehit Ender Alper İlkokulu'nda öğrenim gören, 7-11 yaş aralığında bulunan ve eğitimine devam eden toplam 362 gönüllü öğrenciden oluşmaktadır. Bu öğrencilerin 180'i kız (%49,7), 182'si ise erkek (%50,3) olarak dağılım göstermektedir. Araştırma sporda e-öğrenme ortamında Pickleball branşının deneyimlenmesinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda analizler sonucunda, sporda e-öğrenme ortamında Pickleball branşının deneyimlenmesinin, öğrencilerin e-öğrenmeye yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Son-test puanlarının ön-test puanlarına göre daha yüksek olması, e-öğrenme yoluyla gerçekleştirilen spor eğitimlerinin öğrencilerin tutumlarını geliştirmede etkili olduğunu ve bu tür uygulamaların da spora yönelik pozitif bir öğrenme deneyimi sunduğunu ortaya koymaktadır.

E-öğrenme teknolojilerinin spor branşlarına adaptasyonu ile ilgili olarak yapılan araştırmalar, çevrimiçi ortamların öğrencilerin öğrenme katılımını ve başarılarını artırdığını göstermektedir. Özellikle öğrencilerin çevrimiçi etkileşimleri, öz düzenleme becerileri ve sosyal varlıkları ile öğrenme katılımları arasında güçlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Araştırmalara göre, bu faktörler çevrimiçi öğrenme

ortamlarında hem bilişsel hem de duyuşsal katılımı olumlu yönde etkileyerek öğrencilerin genel başarısını artırmaktadır (Miao & Ma, 2022). Bu bulgular, e-öğrenmenin öğrenci başarısını ve katılımını artırabileceğine dair kanıtlar sunmakta ve sporda e-öğrenme teknolojilerinin daha fazla benimsenmesini desteklemektedir. Kaynaklar, e-öğrenmenin etkilerini daha geniş bir çerçevede ele alarak, öğretmenlerin ve kurumların bu tür teknolojileri daha etkin bir şekilde nasıl kullanabileceğini de incelemektedir (Soffer & Cohen, 2019).

Araştırma sonuçlarını desteklemek amacıyla yapılan literatür taraması sonucunda, araştırma bulgularını destekleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Chung vd. (2020) yaptıkları çalışmada, üniversite öğrencilerinin pandemi döneminde spor becerilerinin e-öğrenme yoluyla nasıl geliştirildiği incelenmiştir. Çalışma, çevrimiçi öğrenmenin, öğrencilerin spor becerilerini geliştirme yeteneklerini desteklediğini ve psikolojik iyilik hallerine olumlu katkıda bulunduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca öğrencilerin genel tutumlarının e-öğrenme ortamında olumlu yönde değiştiğini göstermekte olduğu tespit edilmiştir.

Jones ve Issroff (2005), e-öğrenme ortamlarının, öğrenciler için güvenli ve destekleyici bir topluluk oluşturulmasının gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bu çalışmada, spor eğitiminde e-öğrenmenin etkili olabilmesi için öğretmenlerin iki yönlü iletişimi teşvik etmeleri gerektiği belirtilmiştir. Bu yaklaşımın, öğrencilerin çevrimiçi ortamda daha rahat soru sormalarına ve düşüncelerini ifade etmelerine olanak tanıdığı gözlenmiştir.

Micua vd. (2023), e-öğrenme ve fiziksel aktivite eğitimi arasındaki ilişkiyi araştıran bu çalışma, çevrimiçi spor eğitimi uygulamalarının öğrencilerin öğrenme deneyimlerini zenginleştirdiğini ve e-öğrenmeye yönelik tutumlarının olumlu yönde geliştiği bulunmuştur. Bu çalışmada, simülasyon yöntemlerinin teorik ve pratik beden eğitimi anlayışını geliştirdiğini vurgulanmıştır. Öğrenciler simülasyon tabanlı derslerden keyif almış, akran öğretiminin güven ve karşılıklı öğrenme için etkili olduğu tespit edilmiş ve işbirlikli öğrenmenin ekip çalışmasını ve sosyal becerileri geliştirdiği belirtilmiştir.

Çevrimiçi öğrenme ortamında öğrenci katılımı ve başarıları üzerine yapılan bir araştırmada, motivasyon, öz-yeterlik ve öğrenci katılımının öğrenme başarısını olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Ayrıca çevrimiçi öğrenme ortamlarında etkileşim stratejilerinin öğrencilerin öğrenmeye olan ilgisini artırmada önemli bir rol oynadığı gözlemlenmiştir. Araştırma, öğrenci-öğretmen, öğrenci-öğrenci ve öğrenci-içerik etkileşiminin, çevrimiçi öğrenme ortamlarındaki başarıyı artırdığını göstermiştir (Martin & Bolliger, 2018). Bununla birlikte çevrimiçi öğrenmenin öğrencilerin akademik gelişimleri ve performansları üzerindeki olumlu etkilerini vurgulanmıştır. Araştırmada, çevrimiçi etkileşim, bireysel sorumluluk ve öz düzenleme gibi faktörlerin öğrenci başarılarında belirleyici olduğu belirtilmiştir (Agudo-Peregrina vd., 2014). Yapılan bu çalışmalar, e-öğrenme teknolojilerinin spor eğitimine adaptasyonunu ve öğrencilerin akademik katılımını destekleyen kanıtlar sunmaktadır.

Sporda e-öğrenme ortamlarının genel olarak olumlu bir tutum oluşturduğunu, ancak fiziksel beceri uygulamalarında bazı sınırlamalar olabileceğini gösteren araştırmalar da bulunmaktadır. Moustakas ve Robrade, (2022) yapmış oldukları çalışmada, çevrimiçi öğrenme ortamlarında öğrencilerin spor becerilerini geliştirme konusunda zorluklarla karşılaştığını belirtmiştir. Teorik bilgilerin anlaşılmasında ilerleme kaydedilmiş olmasına rağmen, fiziksel becerilerin uygulamasında eksiklikler gözlemlendiği tespit edilmiştir. Daum vd. (2022) çalışmasında, çevrimiçi beden eğitimi öğretiminde motor beceri gelişiminin sınırlı kaldığını ve öğrencilerin katılım seviyelerinin yüksek olmasına rağmen fiziksel aktivitelerin uygulanmasında eksikliklerin ortaya çıktığı gösterilmiştir. Aynı şekilde Varea ve González, (2021) çalışmasında benzer sonuçlara ulaşılmış, E-öğrenmenin sanal ortamda fiziksel beceri öğretiminde sınırlı etki yarattığı belirtilmiştir. Bu araştırmada, öğrencilerin teorik

bilgi ve kavramsal öğrenmede ilerleme kaydettikleri, ancak fiziksel performanslarında aynı seviyeye ulaşamadıkları belirtilmiştir.

Sonuç olarak; Pickleball branşının sporda e-öğrenme ortamında deneyimlenmesiyle ilgili elde edilen bulgular, çevrimiçi spor eğitiminin öğrencilerin öğrenme tutumlarını olumlu yönde geliştirdiğini göstermektedir. Son-test sonuçlarının ön-test sonuçlarına kıyasla daha yüksek olması, e-öğrenme yoluyla yapılan spor eğitiminin etkili olduğunu ve öğrencilerin e-öğrenmeye daha olumlu yaklaştığını ifade etmektedir. Bu sonuçlar, e-öğrenmenin sporda hem teorik bilgi aktarımında hem de genel tutum geliştirmede etkili bir yöntem olduğunu kanıtlamaktadır. Bu analiz, e-öğrenmenin yalnızca bilişsel kazanımları değil, aynı zamanda sporla ilgili genel tutumları da geliştirme potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen bu bulgular, e-öğrenmenin spora yönelik pozitif bir öğrenme deneyimi sunduğunu ve öğrencilerin çevrimiçi ortamda daha fazla katılım sağladığını sonuç olarak ortaya çıkarmıştır.

Bu bulgulardan hareketle;

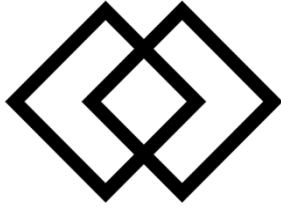
- Görsel ve hareketli video içerikleriyle desteklenen ön öğrenmelerin, pratik ortamlarda uygulanabilir hale geldiğini ve e-öğrenme yoluyla spor becerilerinin başarılı bir şekilde kazanılabileceğini göstermektedir.
- Bu da e-öğrenmenin sporda etkili bir öğretim yöntemi olarak kullanılabileceğini, hem teorik hem de uygulamalı becerilerin geliştirilmesi için eğitimde daha fazla yer verilmesi önerilmektedir.

5. Kaynakça

- Agudo-Peregrina, á. F., Hernández-García, á., & Pascual-Miguel, F. J. (2014). Behavioral Intention, Use Behavior and the Acceptance of Electronic Learning Systems: Differences between Higher Education and Lifelong Learning. *Computers in Human Behavior*, 34(2014), 301-314. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.10.035>
- Ally, M. (2004). Foundations of educational theory for online learning. *Theory and practice of online learning*, 2(1), 15-44. <https://doi.org/10.15215/aupress/9781897425084.003>
- Anderson, T. (2008). *The theory and practice of online learning*. Athabasca University.
- Bates, A. W. (2015). *Teaching in a digital age: Guidelines for designing teaching and learning*. BCcampus.
- Bozkurt, A. (2017). Türkiye’de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 85-124.
- Büyüköztük, Ş., Çakmak E., Akgün Ö., Karadeniz Ş., & Demirel F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (22. baskı). Pegem.
- Chung, E., Noor, N. M., & Mathew, V. N. (2020). Are you ready? An assessment of online learning readiness among university students. *International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development*, 9(1), 301-317. <http://dx.doi.org/10.6007/IJARPE/v9-i1/7128>
- Daum, D. N., Goad, T., Mosier, B., & Killian, C. M. (2022). Toward quality online physical education: Research questions and future directions. *International Journal of Kinesiology in Higher Education*, 6(4), 199-211. <https://doi.org/10.1080/24711616.2021.1930295>

- Dede, C. (2008). Theoretical perspectives influencing the use of information technology in teaching and learning. In J. Voogt & G. Knezek (Eds.), *International handbook of information technology in primary and secondary education* (pp. 43-62). Springer.
- Ertmer, P. A., & Ottenbreit-Leftwich, A. T. (2010). Teacher technology change: How knowledge, confidence, beliefs, and culture intersect. *Journal of Research on Technology in Education*, 42(3), 255-284. <https://doi.org/10.1080/15391523.2010.10782551>
- Fairclough, S. J., & Stratton, G. (2005). Physical education makes you fit and healthy. Physical education contribution to young people's physical activity levels. *Health Education Research*, 20(1), 14-23. <https://doi.org/10.1093/her/cyg101>
- Garrison, D. R., & Anderson, T. (2004). E-learning in the 21st century: Framework for research and practice. *Journal of distance learning*, 8(1), 50-56. <https://doi.org/10.4324/9780203166093>
- Hrastinski, S. (2008). Asynchronous and synchronous e-learning. *Educause Quarterly*, 31(4), 51-55. <https://doi.org/10.4236/ce.2015.63032>
- Holmes, B., & Gardner, J. (2006). *E-learning: Concepts and practice*. Sage.
- Jones, A., & Issroff, K. (2005). Learning technologies: Affective and social issues in computer-supported collaborative learning. *Computers & Education*, 44(4), 395-408. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2004.04.004>
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). *Yeni insan ve insanlar* (10. basım). Evrim.
- Kırık, A. M. (2014). Uzaktan eğitimin tarihsel gelişimi ve Türkiye'deki durumu. *Marmara İletişim Dergisi*, 1(21), 73-94. <https://doi.org/10.17829/midr.20142110299>
- Koehler, M. J., & Mishra, P. (2009). What is technological pedagogical content knowledge (TPACK)? *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 9(1), 60-70. <https://www.learntechlib.org/primary/p/29544/>
- Martin, F., & Bolliger, D. U. (2018). Engagement matters: Student perceptions on the importance of engagement strategies in the online learning environment. *Online learning*, 22(1), 205-222. <https://doi.org/10.24059/olj.v22i1.1092>
- Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., & Baki, M. (2013). The effectiveness of online and blended learning: A meta-analysis of the empirical literature. *Teachers college record*, 115(3), 1-47. <https://doi.org/10.1177/016146811311500307>
- Miao, J., & Ma, L. (2022). Students' online interaction, self-regulation, and learning engagement in higher education: The importance of social presence to online learning. *Frontiers in Psychology*, 13, 815220. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.815220>
- Micua, D. B., San Gabriel, A. M., Garcia, R. B. M., & Domingo, M. S. (2023). Enhancing physical education learning through modernized interactive teaching approaches: a student perception and academic performance study. *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*, 9(8), 384-391. <https://doi.org/10.36713/epra14165>
- Moustakas, L., & Robrade, D. (2022). The challenges and realities of e-learning during COVID-19: The case of university sport and physical education. *Challenges*, 13(9), 2-12. <https://doi.org/10.3390/challe13010009>

- Mutlu Bozkurt, T., & Tamer, K. (2020). “Sporda E-Öğrenmeye Yönelik Tutum Ölçeği”. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6(36), 1761-1771. <http://dx.doi.org/10.31576/smryj.634>
- Pillay, H., Irving, K., & Tones, M. (2007). Validation of the diagnostic tool for assessing tertiary students’ readiness for online learning. *Higher Education Research and Development*, 26(2), 217-234. <https://doi.org/10.1080/07294360701310821>
- Soffer, T., & Cohen, A. (2019). Students' engagement characteristics predict success and completion of online courses. *Journal of computer assisted learning*, 35(3), 378-389. <https://doi.org/10.1111/jcal.12340>
- Sun, P. C., Tsai, R. J., Finger, G., Chen, Y. Y., & Yeh, D. (2008). What drives a successful e-Learning? An empirical investigation of the critical factors influencing learner satisfaction. *Computers and Education*, 50(2008), 1183-1202. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2006.11.007>
- Selwyn, N. (2021). *Education and technology: Key issues and debates* (3 ed.). Bloomsbury.
- Tabachnick, B., & Fidell, L. (2013). *Using multivariate statistics* (6. ed.). Pearson.
- Varea, V., & González-Calvo, G. (2021). Touchless classes and absent bodies: teaching physical education in times of Covid-19. *Sport, education and society*, 26(8), 831-845. <https://doi.org/10.1080/13573322.2020.1791814>
- Wang, Y. S. (2003). Assessment of learner satisfaction with asynchronous electronic learning systems. *Information and Management*, 41(2003), 75-86. [https://doi.org/10.1016/S0378-7206\(03\)00028-4](https://doi.org/10.1016/S0378-7206(03)00028-4)
- Welk, G. J., Maduro, P. F., Laurson, K. R., & Brown, D. D. (2011). Field evaluation of the new FITNESSGRAM® criterion-referenced standards. *American Journal of Preventive Medicine*, 41(4S2), 131– 142. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2011.07.011>

YETENEK YÖNETİMİ ALGISININ KAMU SEKTÖRÜ VE ÖZEL SEKTÖR ÇALIŞANLARI AÇISINDAN ANALİZ EDİLMESİ: KASTAMONU İLİ ÖRNEĞİ

Alper Tunga ŞEN*-Mustafa YÜCEL**

Öz

Yetenek yönetimi kavramı esasında organizasyonlarda var olan önemli pozisyonlarda sürekli liderlik ve kişisel gelişimin sistematik bir süreci olarak ifade edilebilmektedir. Günümüzde artan teknoloji ve yaşanan teknolojik dönüşüm neticesinde yetenek yönetimi kavramına karşı bakış açıları özellikle sektörel bazda büyük farklılıklar göstermektedir. Bu çalışma, kamu ve özel sektör çalışanlarının yetenek yönetimi algılarının demografik değişkenler açısından analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nicel araştırma yöntemi benimsenmiş olup, kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak Şahin (2015) tarafından geliştirilen "Yetenek Yönetimi Ölçeği" kullanılmış ve Kastamonu il merkezinde görev yapan kamu ve özel sektör çalışanlarından yüz yüze anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Toplanan veriler SPSS 26 programı ile analiz edilerek geçerlilik ve güvenilirlik testleri, bağımsız örneklem T-Testi, ANOVA testi ve Post-Hoc analizleri uygulanmıştır. Analizler sonucunda, kamu sektörü çalışanlarının yetenek yönetimi algılarının özel sektör çalışanlarına kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, Kastamonu'daki özel sektör firmalarının büyük ölçüde KOBİ ve aile işletmelerinden oluşmasının yetenek yönetimi uygulamalarına olan ilgiyi sınırlayabileceği şeklinde yorumlanmaktadır. Ayrıca, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, gelir düzeyi ve çalışılan pozisyon gibi demografik değişkenler açısından yetenek yönetimi algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Çalışmanın bulguları, yetenek yönetimi stratejilerinin sektörel farklılıklar dikkate alınarak sürekli gözden geçirilmesi ve iyileştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda, kamu ve özel sektör arasında bilgi ve deneyim paylaşımının artırılması, yöneticilere yönelik eğitim ve gelişim programlarının yaygınlaştırılması ve yetenek yönetimi uygulamalarının çalışan motivasyonunu artıracak şekilde geliştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yetenek yönetimi, Stratejik yönetim, Özel sektör, Kamu sektörü.

Jel Kodu: M00, M12, Z19.

Analyzing Talent Management Perception in Terms of Public Sector and Private Sector Employees: Kastamonu Province Example

Abstract

The concept of talent management can essentially be defined as a systematic process of continuous leadership and personal development in key positions within organizations. With the rise of technology and ongoing technological transformation, perspectives on talent management vary significantly, particularly across different sectors. This study aims to analyze the perceptions of talent management among public and private sector employees in terms of demographic variables. A quantitative research method was adopted, employing a convenience sampling approach. Data were collected through face-to-face surveys using the "Talent Management Scale" developed by Şahin (2015), targeting employees working in the central district of Kastamonu. The collected data were analyzed using the SPSS 26 program, applying validity and reliability tests, independent sample t-tests, ANOVA tests, and Post-Hoc analyses. The results indicate that public sector employees exhibit higher perceptions of talent management compared to private sector employees. This finding suggests that the predominance of SMEs and family businesses in Kastamonu's private sector may limit the emphasis placed on talent management practices. Additionally, statistically significant differences in talent management perceptions were identified based on demographic variables such as gender, age, education level, income level, and job position. The findings highlight the need for continuous review and improvement of talent management strategies by considering sectoral

* Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, alpertungasen@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1943-9040>

** Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İşletme Bölümü, Yönetim ve Organizasyon Ana Bilim Dalı, mustafayucel@kastamonu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1818-4189>

differences. In this context, increasing knowledge and experience sharing between the public and private sectors, expanding training and development programs for managers, and enhancing talent management practices to boost employee motivation are recommended.

Keywords: Talent management, Strategic management, Private sector, Public sector.

Jel Code: M00, M12, Z19.

1. Giriş

Küreselleşme etkisinde gerek özel gerekse kamu sektörünün her geçen gün daha zorlu, rekabetçi ve beklentilerin arttığı bir ortam içerisinde faaliyet göstermeleri, nitelikli insan kaynağında da rekabetin oluşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda insan kaynağının etkin kullanımı hem özel hem de kamu sektöründe önem kazanmış, yetenekli bireyleri çekmek, geliştirmek ve elde tutmak zorunlu hale gelmiştir (El Ammar, 2021). Yetenek yönetimi kavramı ise bu noktada stratejik bir önem kazanmakta, kurumların rekabet avantajlarını oluşturma ve sürdürme kapasitesi nedeniyle önem kazanan bir araştırma alanı haline gelmiştir (Coulson-Thomas, 2012).

Yetenek yönetimi, önemli pozisyonlarda sürekli liderlik ve kişisel gelişimin sistematik bir süreci olarak ifade edilebilmektedir (Rothwell, 2010). Daha geniş anlamda bir tanımlama yapılacak olduğunda ise yetenek yönetimi kavramı bir organizasyonun stratejik hedeflerine ulaşabilmesi adına insan kaynaklarını etkili bir şekilde yönetme süreci şeklinde ifade edilebilmektedir. Bu süreç aynı zamanda yetenekli bireyleri tanımlamayı, onları çekmeyi, geliştirmeyi ve elde tutmayı amaçlamaktadır. Temel unsurları ise, organizasyonun ihtiyaç duyduğu kritik yeteneklerin belirlenmesi, doğru yetenekleri organizasyon bünyesine çekmek için stratejilerin oluşturulması, çalışanların potansiyellerini artırmak için eğitim, mentorluk ve kariyer gelişim planlarının sunulması, çalışanların organizasyonda kalmalarının sağlanması şeklinde sıralanabilmektedir. Yetenek yönetimi hem özel sektörde hem de kamu sektöründe önem teşkil etmekle birlikte ve organizasyonların uzun vadeli başarıları adına kritik bir öneme sahiptir (Erdoğan & Salepçioğlu, 2020).

Bu noktada yetenek yönetimi algısı kamu sektörü ile özel sektör arasında farklılık gösterebilmektedir. Örneğin kamu sektöründe yetenek yönetimi genellikle daha bürokratik ve kurumsal süreçlere dayanırken, özel sektörde daha hızlı ve esnek bir yapıya sahip olabilmektedir. Ayrıca, özel sektörde performansa dayalı teşvikler ve primler daha yaygınken, kamu sektöründe bu tür motivasyon araçları sınırlı olabildiğinden, yetenek algısını etkileyebilmektedir. Son olarak, kamu sektöründe daha fazla iş güvencesi ve uzun vadeli kariyer planlaması söz konusu olabilirken, özel sektörde daha dinamik ve değişken bir çalışma ortamı bulunabilmektedir. Dolayısıyla bu durum çalışanların yetenek yönetimi algısının değişmesine neden olabilmektedir (Yavuz & Mesci, 2019). Söz konusu farklılıkların yanı sıra, özellikle yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde insan kaynağının etkin bir şekilde yönetilmesi bağlamında özel ve kamu sektörü arasında önemli ortak özellikler de belirmiş (Poór vd., 2021), kamu sektöründe de yetenek yönetimi öncelikli konular arasına girmiştir (El Ammar, 2021).

Bu çalışmanın amacı gerek ortak özellikler gerekse farklılıklar gösteren kamu ve özel sektörde faaliyet gösteren çalışanların yetenek yönetimi algılarının tespit edilmesidir. Bu bağlamda kamu sektörü ve özel sektörde yer alan çalışanların algıları arasındaki farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığının anlaşılması ise önem arz etmektedir. Söz konusu amaç doğrultusunda çalışmanın ana hipotezi ise ‘kamu çalışanları ile özel sektör çalışanlarının yetenek yönetim algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma vardır’ şeklinde ifade edilebilir. Çalışmada Şahin (2015) tarafından geliştirilmiş olan ‘‘Yetenek Yönetimi Ölçeği’’ kullanılmıştır. Bahsedilen ölçek 21 maddeden ve tek faktörden oluşmakta, geçerlilik ve güvenilirlik analizleri öncesinde yapılmış bir ölçek olarak alan yazında yer almaktadır.

1.1. Literatür İncelemesi

1.1.1. Yetenek Yönetimi

Yetenek yönetimi ile ilgili tartışmalar, yeteneğin nasıl tanımlanabileceği sorusuyla başlamaktadır. Nitekim belirli bir organizasyon içinde farklı bakış açılarıyla tanımlanabilen yetenek (Tansley, 2011), örgütlerin uygun becerilere sahip kişileri araması ile ilgilidir. Yetenekli bireylerin az bulunması nedeniyle, işletmeler bu değerli kaynağı sürekli olarak elde etmeye çalışmaktadır. Ancak yalnızca yetenekli çalışanların varlığı başarı veya performans artışı garantisi vermemektedir. Organizasyonların avantaj elde edebilmesi için yeteneğin etkin kullanımına yatırım yapması gerekmektedir. Bu nedenle, örgütlerin stratejik planları çerçevesinde yetenek yönetimini göz ardı etmesi mümkün değildir (Ansar & Baloch, 2018).

Yetenek yönetimi hem iç hem de dış kaynaklardan bir yetenek havuzu oluşturmayı ve söz konusu havuzda toplanan yetenekleri doğru pozisyonlara yerleştirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, çalışanların iş motivasyonunu artırmaya, örgütsel bağlılığı teşvik etmeye ve örgütsel performansı olumlu yönde etkileyen tavır ve tutumları teşvik etmeye yönelik faaliyetleri içermektedir (Collings & Mellahi, 2009). Başarılı bir yetenek yönetimi süreci, kritik rolleri belirleyerek mevcut ve yedek adaylarda en yüksek performansı sağlamayı hedeflemektedir. Söz konusu hedef, potansiyeli yüksek olan yeteneklerin geliştirilmesi, yetenek hareketliliğinin yönetimi, rotasyon programları ve yetenek havuzu oluşturma yolları ile gerçekleştirilebilmektedir. Sistemin başarısı ise, sonuçların güçlü bir şekilde raporlanmasına, iş planlaması için kritik bilgilerin sağlanmasına ve yetenek edinimi, geliştirme ve elde tutma stratejilerine ilgi gösteren yönetim kurulları ve üst düzey yöneticilere yanıt vermeye bağlıdır (Philips & Edwards, 2008).

Yetenek yönetimi, doğru bireyin doğru pozisyona ve doğru zamanda yerleştirilmesini içeren stratejik bir süreçtir. İşgücü planlaması, yetenek analizi, işe alım prosedürleri, eğitim, elde tutma ve yedekleme stratejileri ile gelişimsel girişimleri kapsamaktadır (Smith, 2022). Etkili yetenek yönetimi, titiz yaklaşımlar ve örgüt üzerinde bütünsel bir perspektif gerektirmektedir (Johnson & Brown, 2023).

İstenen sonuçları elde etmek için belirli adımların atılması kritik öneme sahiptir. Söz konusu adımlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Yıldız & Esmer, 2023):

- Öncelikli olarak hedeflerin aynı zamanda stratejilerin tanımlanması,
- Nitelikli ve önemli pozisyonların belirlenmesi,
- Kişilerin beceri ve yetenek profillerinin oluşturulması,
- Potansiyelin belirlenmesi,
- Yetenekli çalışanlarda görülen boşlukların analiz edilmesi,
- Gelişim düzeylerinin planlanması, tasarlanması ve uygulanması,
- Aday performansının ölçülmesi ve terfi süreçlerinin dahil edilmesi.

Bahsi geçen süreçlerin etkin bir şekilde yönetilebilmesi, örgütün rekabet gücünü artırmasına yardımcı olmaktadır (Lee, 2023). Dolayısıyla, yetenek yönetiminin başarılı bir şekilde uygulanması, organizasyonların uzun vadeli hedeflerine ulaşmasında kritik rol oynamaktadır. Bu süreç, sadece bireysel yeteneklerin geliştirilmesiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda örgütsel yapının ve kültürün güçlendirilmesine de katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda yetenek yönetimi, sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek isteyen örgütler için vazgeçilmez bir strateji haline gelmektedir. Bu nedenle, yetenek yönetimi uygulamalarının sürekli gözden geçirilmesi ve iyileştirilmesi, organizasyonların değişen iş dünyasında başarılı olabilmesi için önem arz etmektedir.

1.1.2. Özel Sektörde Yetenek Yönetimi Kavramının İncelenmesi

Gerek kurumlar ve gerekse sürdürülebilir bir ekonomik gelişim için hayati rol oynayan yetenek yönetiminin önemi çeşitli açılardan incelenmektedir. Örneğin, Alexeev vd. (2023), kurumların ve beşerî sermayenin birbirinden bağımsız faktörler olmadığını, birbirini tamamlayan unsurlar olduğunu savunan bir teorik model geliştirmiştir. Çalışmada, özellikle güçlü kurumların kilit liderlik pozisyonlarına en yetenekli bireylerin yerleştirmesinin ekonomik gelişim için kritik rol oynadığı öne sürülmüştür. Ek olarak ekonomik kalkınma için köklü kurumsal iyileştirmelerin gerekliliği belirtilmiştir. Pagan-Castaño vd. (2022) ise, etkin beşerî sermaye yönetiminin örgütsel performans ve sürdürülebilir rekabet avantajıyla doğrudan ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, yetenek yönetimi üzerine yapılan yayınlarda yıllar içinde kademeli bir artış gözlemlenmekte olduğunu, gerek uygulayıcılar gerekse akademisyenler tarafından artan bir ilgiyle takip edilmekte olduğunu vurgulamıştır.

Yetenek yönetimi, çeşitli yönetim ve organizasyonel uygulamalarda da önemli bir rol üstlenmektedir. Baltrunaite vd. (2023), İtalyan firmalarından elde edilen verileri kullanarak yöneticilik yeteneği ile yapılandırılmış yönetim uygulamalarının firma verimliliği üzerindeki etkisini incelemektedir. Araştırma, firmaların toplam faktör verimliliği (TFV) regresyon analizine yönetim yeteneği dahil edildiğinde modelin öngörü gücünün %19 oranında arttığını ve bu bağlamda yöneticilik yeteneği ile yapılandırılmış yönetim uygulamalarının etkileşimine dair araştırmaların yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Jain ve Dhira (2022) ise, örgütsel çeviklik (OC) kavramını mevcut fırsatları değerlendirip gelecekteki olanakları keşfetme yeteneği olarak tanımlayarak incelemektedir. Araştırma, kamu ve özel sektördeki imalat organizasyonlarını karşılaştırmakta ve çevikliğe etki eden çeşitli örgütsel faktörleri tespit etmektedir. Bu çalışma, kamu sektörü imalat organizasyonlarının araştırma ve geliştirme faaliyetleri için kaynaklara ilişkin yaygın inanışlara meydan okuyarak, her iki sektöre özgü çeviklik öncüllerini belirleyerek çeviklik teorisine katkı sağlamaktadır.

Yetenek yönetimi kavramı makro açıdan, örgütlerin büyük ölçekte yetenek kaynaklarını stratejik ve bütüncül bir yaklaşımla yönetmelerini ifade etmektedir. King ve Vaiman (2019), günümüz küresel ortamında yetenek arzını, bileşimini ve akışını şekillendiren karmaşık ve dinamik güçleri, sistemleri ve yapıları vurgulamakta ve organizasyonların ulusal makro yetenek yönetim sistemlerinin iç stratejilerini nasıl etkileyebileceğini göz ardı etme eğiliminde olduklarını öne sürerek, mikro düzeydeki odaktan uzaklaşıp dış makro yetenek sistemlerini dikkate alan daha entegre bir yaklaşıma geçişin teşvik edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Liu vd. (2021) tarafından yapılan çalışma ise, bireysel ve mikro düzey perspektiflerin önemini vurgularken mevcut makro düzey kavramsallaştırmalarına meydan okumakta ve iki farklı ulusal kültürel ortamda akıcı olan çift kültürlü bireylerin işbirlikçi girişimlere yeni perspektifler ve iyileştirmeler getirmesi açısından kritik olduğunu ileri sürmektedir. Önerilen kavramsal çerçeve, insan kaynakları yönetimi, yetenek yönetimi ve birleşme ve devralma literatürlerini birleştirerek dinamik, zamansal-mekansal ve çok düzeyli bir perspektif sunmaktadır.

Küresel yetenek yönetimi, uluslararası ölçekte çeşitlilik arz eden yetenekli iş gücünü stratejik olarak çekme, geliştirme ve kalıcı şekilde elde tutma süreçlerini kapsamaktadır. Farndale vd. (2014), organizasyon düzeyindeki yetenek yönetimi politikalarının bireysel motivasyonlarla nasıl uyum sağladığını araştırarak küresel yetenek yönetimi için 'karşılıklı fayda yaklaşımı' önermekte ve iki pilot nitel çalışmanın bulgularını, strateji geliştirme zorlukları ve çıkarımlarını belirlemek amacıyla psikolojik sözleşme teorisini temel almaktadır. Çalışma, karşılıklı fayda için bireysel ve örgütsel hedefler arasındaki dengenin anlaşılmasının önemini vurgulamakta ve varsayımları keşfetmek için araştırma önerileri sunmaktadır. Ayrıca küresel yetenek yönetimi ile ilgili yedi ana unsura yapıcı alternatif bakış açısı sunmayı hedefleyen Oppong (2023), uygulayıcıların küresel yetenek yönetimini organizasyon veya sektör bazında ele alması gerektiğini öne sürmekte, bu yaklaşımın bağlamsal etkililiği ve küresel tanınırlığı sürdürmek için kritik olduğunu belirtmektedir. Khilji vd. (2015) tarafından yapılan bir diğer

çalışmada ise, küresel yetenek yönetiminin etkililiğini ekonomik gelişim ve rekabetçilik gibi dış çevresel faktörlerin nasıl etkilediğini incelemek için teorik argümanlar sunmakta, küresel çaptaki bağlamlara odaklanmayı teşvik ederek küresel yetenek yönetiminin makro düzeydeki karmaşıklığını kabul etmekte ve disiplinler arası bir araştırma gündemi önermektedir. Özetle, küresel yetenek yönetiminin makro yönü vurgulanmakta ve küresel işgücü piyasalarının gelişimi ve artan iş gücü hareketliliği üzerinde durulmaktadır.

Yetenek yönetimi, belirli bir sektördeki yetenekli bireyleri çekmek, geliştirmek ve elde tutmak için organizasyonların uyguladığı özelleştirilmiş stratejileri ve uygulamaları gerektirmektedir. Farklı sektörlerin benzersiz yetenek gereksinimleri, düzenleyici ortamları ve iş gücü dinamikleri bulunmaktadır. King vd. (2021) çalışmasında, hizmet sektörünün yetenek kazandırma ve elde tutma konusundaki zorlukları tartışılarak, kimlik oluşumuna çok düzeyli bir perspektif sunmuştur. İş ile ilişkili çeşitli kimliklerin kesişimleri ile yönetim yeteneğini kazandırma ve elde tutmada makro veya sektör düzeyinde paydaşların rolünü araştıran çalışmaları teşvik etmiştir. Ingram ve Glod (2016) çalışmasında, son yıllarda yetenek yönetimine artan araştırma ilgisini ve bu konunun şirketler için rekabet avantajı sağlama ve sürdürme üzerindeki etkisini incelemiştir. Güney Polonya'daki sağlık kuruluşlarının çalışanlarına daha stratejik bir yaklaşım geliştirmesi, yetenek yönetimi programlarını eğitim ve finansal motivasyonun ötesinde çeşitlendirmesi ve üst düzey personeli elde tutmak için bireysel ve örgütsel ihtiyaçları bilinçli olarak dengelemesi gerektiği belirtilmiştir. Guerra vd. (2023) çalışmasında ise, dijital dönüşümün yetenek yönetimini nasıl etkilediği araştırılmış ve dijital çağda yetenek çekme ve elde tutma stratejilerindeki değişiklikler incelenmiştir. Dijital dönüşümde yeteneğin önemi vurgulanan çalışmada başarılı sonuçlar elde etmek için doğru ekip ve liderliğin gerekliliği ifade edilmiştir. Dolayısıyla, yetenek yönetiminin dijital çağda stratejik bir varlık olduğunu ortaya koymuştur.

Özel sektörde yetenek yönetimi, organizasyonların rekabet avantajı elde etme ve sürdürme çabalarında merkezi bir rol oynamaktadır. Yetenekli çalışanların işe alınması, geliştirilmesi ve elde tutulması, şirketlerin inovasyon kapasitesini artırmakta ve operasyonel verimliliği sağlamaktadır. Özel sektörde yetenek yönetimi, sadece bireysel performansı değil, aynı zamanda takım dinamiklerini ve genel iş kültürünü de olumlu yönde etkilemektedir. Şirketler, yetenek yönetimi stratejilerini sürekli olarak güncelleyerek ve iyileştirerek, hızlı değişen piyasa koşullarına ve müşteri beklentilerine uyum sağlayabilmektedir. Bu bağlamda, liderlerin ve yöneticilerin yetenek yönetimi konusunda bilinçli ve proaktif olması, organizasyonların uzun vadeli başarısı için kritik bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, yetenek yönetimi uygulamalarının çeşitliliği ve kapsayıcılığı teşvik etmesi, iş gücünün moralini ve bağlılığını artırarak, genel iş performansını iyileştirmektedir (Gündoğmuş vd., 2021).

1.1.3. Kamu Sektöründe Yetenek Yönetimi Kavramının İncelenmesi

Klasik kamu yönetimi anlayışı ile birlikte birey çok daha bütüncül bir anlayışla ele alınmaya başlanmıştır. Bunun en önemli nedenleri arasında ise kamu yönetiminde uygulanmaya başlanan insan kaynakları yönetimi uygulamalarıdır. Bireyin daha bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasıyla birlikte bireylerin yapmış oldukları işlerle ilgili olan özelliklerine vurgu yapan yetenek yönetimi anlayışı da kamu yönetimi içerisinde kendine yer bulmuştur. Yetenek yönetimi çalışmanın önceki alt başlıklarında da değinildiği üzere kurum içerisinde görev yapan çalışanların kültürel ve sosyal farklılıklarını, günlük yaşantılarını insan kaynakları yönetiminin sorumluluk alanına dahil etmemesi nedeniyle ayrılmaktadır (Öztürk, 2016).

Kamu kurumları ve otoriteler, kamu çalışanı sayısını artırmak, iyi olan çalışanları elde tutmak, ödüllendirmek ve geliştirmek adına birçok yeni uygulama gerçekleştirmektedir. Özellikle kamu sektörünün, daha yüksek maaş veren özel sektörle şiddetli bir rekabet içerisinde olduğu dikkate alındığında, yetenekli bireylerin kamu kurumlarında görev alamamaları zayıf yönetimin ve yönetişimin

ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu bahsedilen nedenlerin tamamı, kamu sektöründe yetenek kavramının önemli bir unsur olmasına neden olmaktadır (Kim, 2008; Van Dijk, 2009). Günümüzde özellikle kamu yönetimi ile ilgili çalışmalar incelendiğinde yetenek yönetimi ile ilgili bölümlerin az olduğu, kamu sektöründe yetenek yönetimi kavramına verilen önem düzeyinin düşük olduğu görülebilmektedir (Poocharoen & Lee, 2013). Bu çalışma ise kamu sektöründe yetenek yönetimi kavramının daha fazla dikkate alınması gerektiği düşüncesiyle hazırlanmıştır. Diğer yandan kamu sektöründe ve özel sektörde yetenek yönetimi kavramına karşı bakış açısındaki farklılıkların daha rahat bir şekilde anlaşılması hedeflenmektedir.

Kamu sektörü dikkate alınarak yapılmış olan yetenek yönetimine ilişkin çalışmaların sınırlı kaldığı söylenebilmektedir. Örneğin Pollitt ve Geert (2004) tarafından gerçekleştirilmiş olan bir çalışmada üst düzey başarıya sahip olan üst düzey memurların nasıl eğitildiği incelenmiştir. Yapılan bu inceleme aslında yetenek yönetiminin nasıl algılandığından daha ziyade yetenekli bireylerin nasıl eğitildiğine odaklanmaktadır. Kamu sektöründe yetenek yönetiminin daha iyi ortaya konabilmesi adına yetenekli olan çalışanların nasıl fark edildikleri, yöneticilerin yetenek yönetimi kavramı hakkında hangi düzeyde bilgi sahibi oldukları, yetenekli bireyleri elde tutabilmek adına hangi faaliyetlere yer verdikleri gibi bilgilerin elde edilmesi gerekmektedir (Yavuz & Mesci, 2019).

Devine ve Powell (2008) çeşitli kamu kuruluşlarında görev yapan kamu çalışanları ile birlikte yapmış oldukları çalışma sonrasında yetenek yönetiminin altı stratejik perspektifi olduğu sonucunu ulaşımlardır. Bunlardan ilki, rekabetçi bir bakış açısına sahip olunması gerektiğidir. Eğer rekabetin olduğu dikkate alınırsa yetenekli bireylerin istekleri karşılanır ve çalışan kurumda kalmaya devam eder. İkincisi, süreç perspektifine sahip olmaktır. Böyle yetenek yönetimi uygulamaları kurumların günlük faaliyetlerinin bir parçası olacaktır. Üçüncüsü, çalışanların özelliklerine göre yapabilecekleri işlerle eşleştirilmeleridir. Dördüncüsü, yetenekli çalışanların gelişimlerinin hızlandırılması adına farklı gelişim yollarının sunulması gerekmektedir. Beşincisi, yetenek yönetiminin bir kurum kültürü olarak benimsenmesi sağlanmalıdır. Bu sayede gelecek yıllarda kurumda yöneticilik yapacak olan kişiler de bu alışkanlığı devam ettirecektir. Son olarak kurumların değişime ayak uydurabilmesi adına yetenek yönetimini değişimin önemli bir unsuru olarak algılanmasıdır.

Günümüzde özellikle bahsedilen bu altı stratejik perspektif kamu sektöründeki her kuruluş tarafından dikkate alınmalıdır. Kamu kurumları ve karar vericiler yetenek yönetimi çözümlerini kullanarak işgücünü geliştirip işe dahil edebileceklerini, gelecek neslin liderlik ve yetenek ihtiyaçlarına yönelik gerçek ve uygulanabilir bir plana sahip olabileceklerini ve çalışanların eğitimlere daha iyi yanıt vermelerini sağlayabileceklerini anlamalıdır (Vlădescu, 2012).

Tabi özel sektör yöneticilerinin olduğu gibi kamu yöneticilerinin de yetenek yönetimini etkin bir şekilde gerçekleştirebilmeleri adına sırasıyla yapılması gerekenlerden bahsedilmelidir. İlk olarak doğru iş pozisyonlarına doğru kişilerin yerleştirilmesini ifade eden iş gücü planlamasının yapılması gerekmektedir. İkinci adım olarak çalışanlara yeteneklerin kazandırılması için çalışanlara nitelikli işlerin verilmesi ve değerlerinin artırılması gerekmektedir. Üçüncü olarak, çalışanların yeniliklere açık olması sağlanmalı ve risk almaktan kaçınmamaları sağlanmalıdır. Bu sayede çalışanların kuruma bağlılığı artırılmalıdır. Dördüncü olarak, çalışanlara yeteneklerini geliştirmeleri adına birçok yeni fırsatlara ve eğitimler sunulmalıdır. Beşinci olarak, çalışanların sahip oldukları yetenekler belirlenmeli, bu yeteneklere uygun doğru pozisyonlarda çalışmaları sağlanmalıdır. Altıncı olarak, yöneticiler çalışanların sorunlarıyla ilgilenmeli gerektiğinde çalışanları ile yakın bir ilişki kurmalıdır. Son olarak ise kurumdan daha önce çalışan kişilerin neden ayrıldıkları tespit edilerek bu sorunların tekrarlanmaması sağlanmalıdır. Dolayısıyla çalışanların kurum içerisinde tutulması sağlanmalıdır (Yavuz & Mesci, 2019).

Kamu sektörü içerisinde yer alan yöneticiler bu sayede yeteneği ele alan, uygun teknoloji ve bilişim programlarıyla çalışabilen, somut sonuçlara ulaşacak stratejiler geliştirebilen uzmanlara dönüştürülecektir. Ayrıca kamu sektörü yöneticileri performansın iyileştirilmesine ve değer yaratılmasına katkıda bulunmak amacıyla bilgi ve operasyonel teknolojileri de çalışma yaşamlarına entegre edebilirler (Vladescu, 2012). Yetenek yönetimi hem organizasyon için itibar yaratmak anlamına gelmekte iken hem de kamu yöneticilerini "arzu edilen bir işverene" dönüştürecek ve "harika bir iş sağlayan kişi" haline getirmiş olacaktır (Armstrong, 2007).

Kamu yönetiminde yetenek yönetimi uygulamalarının etkin bir şekilde yürütülmesi adına yapılabilecekler sıralanmaktadır. Sonuçta kamu sektöründe yetenek yönetimi esaslarının uygulanmasında temel hedef, belirlenen amaçlar doğrultusunda bahsedilen görevleri yapabilme gücü ve becerisi olan kişileri göreve getirmektir. Kamuda etkili insan kaynakları yönetiminin olması ve etkili bir insan kaynakları uygulamasının sağlanması adına öncelikli olarak yapılması gerekenlerden biri yetenek yönetimi uygulamalarının gerçekleştirilmesidir. Bu sayede hem kamu kurumlarının etkin ve verimli bir işleyişe sahip olması hem de çalışanların yapabilecekleri işleri yapmaları sağlanabilir (Turan vd., 2019).

Kamu sektöründe yetenek yönetiminin etkileyen iç ve dış faktörlerin de önem arz ettiği bilinmektedir. Bununla birlikte kamu sektörü ve özel sektör arasındaki yetenek yönetimi uygulama farklılıkları daha açık bir şekilde anlaşılabilecektir. Kamu sektörü içerisinde yetenek yönetimini etkileyen iç faktörler, kurumsal itibar, misyon, bağlılık düzeyi, kurum kültürü, sosyal çalışma ortamı, toplum üzerindeki etki, kurumdaki liderlik anlayışı, kariyer planlaması, kullanılan bilgi teknolojileri, motivasyon uygulamaları, işe alım süreci ve çalışanların işte tutulma faaliyetleri şeklinde sıralanabilmektedir. Kamu sektöründe yetenek yönetimi uygulamalarını etkileyen dış faktörler ise, demografik değişkenler, mali durum, işgücü hareketliliği, yasal mevzuat, ulusal veya bölgesel kültürel farklılıkları, politik aktörler, rekabet ortamı, sektörel değişkenler ve yetenek eksikliği şeklinde sıralanabilmektedir (Kravariti & Johnston, 2020).

Nihayetinde, kamu sektörünün verimliliğinin artırılması girişimi sırasında devletlerin ve otoritelerin karşılaştıkları sosyo-ekonomik problemler dikkate alınacak olduğunda, özellikle hem bilgi ekonomisi hem de bilgi toplumlarında profesyoneller çalışanların işlere alınması, çalışanların geliştirilmesi ve elde tutulması ihtiyacının kamu sektörü adına da önemli olduğu konusunda bilim insanlarının ortak görüşleri bulunmaktadır. Tüm bu nedenlerden dolayı yetenek yönetimi kavramlarına ve uygulamalarına bir süreç olarak yatırım yapmak kamu sektörünün gelişimi açısından da önem teşkil etmektedir (Ojogiwa & Qwabe, 2021). Kamu sektörü ve özel sektör birbirlerinden ayrılmış olsa dahi yetenek yönetimi kavramına bakış açılarının birbirlerine yakın olması gerektiği de unutulmamalıdır.

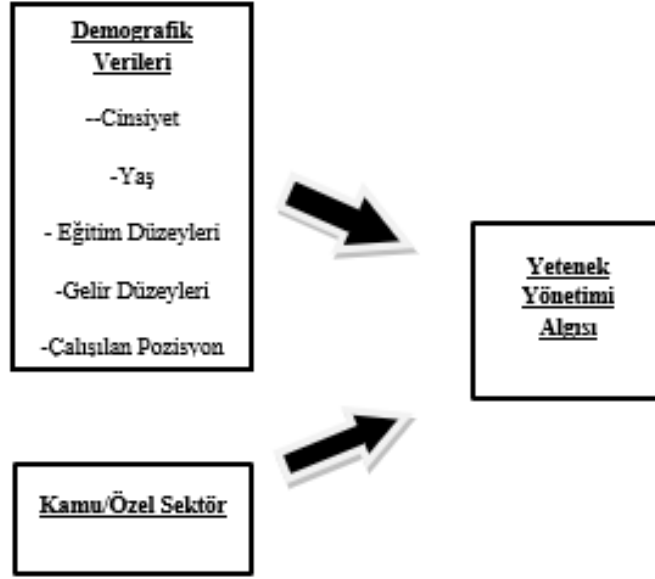
2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Yöntemi ve Modeli

Şahin (2015) tarafından geliştirilmiş olan “Yetenek Yönetimi Ölçeği” yardımıyla Kastamonu ili merkezinde görev yapmakta olan kamu ve özel sektör çalışanlarının yetenek yönetim ile ilgili algı düzeylerinin belirlenmesi hedeflenmektedir. Çalışmanın öncesinde toplanan veriler ilgili etik kurul izinlerinin alınması ile birlikte, yüz yüze anket tekniği kullanılarak kamu ve özel sektör çalışanlarından elde edilmiştir. Tüm bunlara uygun olarak araştırmanın modeli ile hipotezler şu şekilde açıklanabilmektedir;

Şekil 1

Araştırma Modeli

Kamu ve özel sektörde faaliyet gösteren çalışanların yetenek yönetimi algılarının tespit edilerek karşılaştırma yapmayı hedefleyen bu çalışmanın hipotezleri ise şu şekilde sıralanmaktadır:

H₁: Katılımcıların yetenek yönetimi algı düzeyleri ile demografik değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H_{1.1}: Katılımcıların yetenek yönetimi algıları ile çalıştıkları sektör arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H_{1.2}: Katılımcıların yetenek yönetimi algıları ile cinsiyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H_{1.3}: Katılımcıların yetenek yönetimi algıları ile yaşları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H_{1.4}: Katılımcıların yetenek yönetimi algıları ile eğitim durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H_{1.5}: Katılımcıların yetenek yönetimi algıları ile gelir düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H_{1.6}: Katılımcıların yetenek yönetimi algıları ile çalıştıkları pozisyon arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

2.2. Veri Toplama Yöntemi ve Araştırmanın Ölçeği

Çalışmada bilgilerin daha rahat analiz edilmesi için veri toplama yöntemi olarak yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanabilmesi adına oluşturulan anket iki bölümden meydana gelmektedir. Anket formunun ilk bölümünde, çalışmanın esası gereği demografik özelliklerin belirlenmesi için 6 demografik soru bulunmaktadır. Bahsedilen demografik sorular katılımcıların cinsiyetlerini, yaşlarını, eğitim ve gelir düzeylerini, medeni durumları ve faaliyet gösterdikleri sektörü öğrenmek üzere sorulan sorular yer almaktadır. Formun ikinci bölümünde ise Yetenek Yönetimi Ölçeği kullanılmıştır. Bu bölümde toplam 21 ölçek maddesi yer almaktadır. Anket çalışması Mayıs ve Haziran 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Şahin (2015) tarafından geliştirilmiş Yetenek Yönetimi

Ölçeği, 21 maddeden oluşan 5’li likert (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum) ölçümleme modeline sahiptir.

2.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evreni Kastamonu ili merkezinde görev yapan yaklaşık 78.000 kamu ve özel sektör çalışanından oluşmaktadır (Kastamonu Valiliği İl Bilgi Sistemi [KASTABİL], 2023). Çalışmada Kastamonu ilinin seçilmesinin ilk nedeni öncelikle zaman ve maliyet kısıtları olarak nitelendirilebilmektedir. Çalışmayı gerçekleştirilen araştırmacıların Kastamonu ilinde ikamet ediyor olması ve verilerin daha hızlı ve daha az maliyetle toplanmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra özellikle günümüzde daha makro düzeyde çalışmalar yerine mikro düzeyde yapılan çalışmaların artması da Kastamonu ilinin seçilmesinin nedenleri arasında yer almaktadır. Çalışmada kamu ve özel sektör çalışanlarının bir arada tercih edilmesinin en önemli nedeni ise her iki sektörde yer alan çalışanların yetenek yönetimi algılarının ve düzeylerinin arasındaki farkın belirlenmesidir. Verilerin düzgün elde edilmesi adına rastgele ve kolayda örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Bu tercih aynı zamanda verilerin daha objektif olmasına da destek sağlamaktadır. Araştırmanın evreninin bilinmesi, örneklem için gerekli olan katılımcı sayısının “ $n=N \cdot t^2pq / d^2 (N-1) + t^2pq$ ” formül ile hesaplanmasını gerektirmektedir (Ural & Kılıç, 2011). Evrenin %95 güven düzeyi ve %5 hata payı içerdiği ise unutulmamalıdır. Yapılan hesaplamanın sonrasında örneklem büyüklüğü 378 olarak hesaplanmıştır. Toplam cevaplanan anket sayısının 381 olduğu düşünüldüğünde örneklem sayısının yeter sayısının üstünde olduğu görülmektedir.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizi için SPSS 26 paket programı kullanılmıştır. Anketlerden elde edilen verilerin geçerliliğini ve güvenilirliğini sağlamak için çeşitli istatistiksel testler uygulanmıştır. Cronbach's Alfa katsayısı, ölçeğin güvenilirliğini değerlendirmek için kullanılmıştır. Ayrıca, ölçeğin yapısal geçerliliğini belirlemek için KMO ve Bartlett küresellik testi uygulanmıştır. Veri analizi sürecinde, bağımsız iki grup arasındaki farklılıkları belirlemek için t-testi kullanılmıştır. Cinsiyet ve sektör gibi iki gruba ayrılan değişkenler için t-testi uygulanmıştır. Birden fazla gruba sahip olan değişkenler için ise ANOVA analizi yapılmıştır. ANOVA analizleri sonucunda elde edilen anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Post-Hoc testleri uygulanmıştır.

2.5. Araştırma Etiği

Çalışmanın etik kurul onayı, Kastamonu Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 08.05.2024 tarih ve 8 sayılı karar ile alınmıştır.

3. Bulgular

Yapılan saha araştırmalarında tercih edilen ölçeklerin güvenilirlik analizlerinin anlaşılması adına Cronbach's Alfa analizi tercih edilmektedir. Cronbach's Alfa katsayısının mümkün olduğunda 0’da uzak ve 1’e yakın bir değer alması beklenmektedir. Bahsedilen değer 0,80 ve 1 arasında bir değere sahip olması ölçeğin oldukça yüksek bir güvenilirlik düzeyine sahip olduğunu göstermektedir (Gürbüz & Şahin, 2014). Cronbach’s Alfa analizinin yanı sıra kullanılan ölçeğin yapısal geçerliliğinin anlaşılması için KMO Barlett ve küresellik testi analizinin sonuçlarının da tespit edilmesi gerekmektedir. Bahsedilen bu analiz ilgili ölçeğin faktörlere ayrılabilir bir yapıda olup olmadığının anlaşılmasını sağlamaktadır. Literatürde yapılan araştırmalar incelendiğinde bahsedilen KMO değerinin 0.60’dan büyük olması çalışmanın yapısal geçerliliğinin kabul edilebilir olduğunu göstermektedir (Sharma, 1996).

Tablo 1*Güvenilirlik Analizi ve KMO Testi Bulguları*

Cronbach Alfa Katsayısı	,961
KMO Değeri	,967
df	5657,296
Sig.	0,000

Çalışmanın sonrasında elde edilen bulgular dikkate alındığında Tablo.1’de yer alan 0,961 Cronbach Alpha değeri tercih edilen ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu, 0,967 KMO Testi sonucu ise örneklem sayısının sonraki analizleri gerçekleştirmek adına yeterli olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 2*Açıklanan Toplam Varyans Analizi*

Ölçek Maddeleri	Başlangıç Özdeğerleri			Karesel Yüklerin Çıkarma Toplamı		
	Toplam	% Varyans	% Kümülatif	Toplam	% Varyans	% Kümülatif
1	11,828	56,326	56,326	11,828	56,326	56,326
2	1,004	4,780	61,107			
3	,856	4,075	65,181			
4	,768	3,655	68,837			
5	,642	3,056	71,893			
6	,587	2,793	74,686			
7	,563	2,679	77,365			
8	,524	2,497	79,861			
9	,478	2,276	82,137			
10	,467	2,223	84,360			
11	,416	1,980	86,340			
12	,381	1,816	88,156			
13	,354	1,687	89,843			
14	,352	1,676	91,519			
15	,308	1,468	92,987			
16	,289	1,377	94,364			
17	,255	1,212	95,576			
18	,251	1,195	96,771			
19	,242	1,152	97,923			
20	,221	1,051	98,974			
21	,215	1,026	100,000			

Ekstraksiyon Yöntemi: Temel Bileşen Analizi

Yapılan araştırmalar ve bilim insanlarının yapmış olduğu çalışmalar dikkate alındığında analiz sonrasında elde edilen faktörlerin, toplam varyansın en az %50’sini açıklaması gerekmektedir (Streiner, 1994). Çalışmada da yapılan analizlerin sonucunda ilgili değer %56,326 olduğu görülmektedir. İlgili değer tercihe edilen ölçeğin toplam varyansı açıklama oranının kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan bu analizin ardından ölçeğe ait olan maddelerin faktör yük dağılımları da Tablo 3’de yer almaktadır. Tabloda yer alan faktör yükleri incelendiğinde ölçek maddelerinin faktör yüklerinin

oldukça yüksek oldukları görülebilmektedir. Diğer yandan faktör analizinin ardından ölçek maddelerin kabul edilebilir olan 0,50 değerinin üstünde faktör yüküne sahip oldukları ve binişik yük değerine sahip olmadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 3

Yetenek Yönetimi Ölçek Maddelerinin Faktör Yükleri

Bileşen Matrisi	Madde Yüğü
1	,781
2	,774
3	,781
4	,669
5	,609
6	,767
7	,734
8	,714
9	,681
10	,819
11	,786
12	,771
13	,696
14	,729
15	,773
16	,780
17	,772
18	,770
19	,783
20	,774
21	,765

Ekstraksiyon Yöntemi: Temel Bileşen Analizi.

a. 1 bileşen çıkarıldı.

Tüm bu yapılan analizlerin ardından çalışmada kullanılan ‘Teknoloji Yönetimi Ölçeğı’nin çalışmanın devamında yapılmış olan T-Testi ve ANOVA Testi analizlerine uygun olduğu yorumu yapılabilmektedir. Çalışmanın örnekleminin daha açık bir şekilde anlaşılabilmesi adına bir sonraki alt başlıkta çalışmada yer alan katılımcıların demografik bilgileri analiz edilmiş ve açıklanmıştır.

Tablo 4

Katılımcıların Demografik Dağılımları

Cinsiyet				
Erkek 196 (%51,4)		Kadın 185 (%48,6)		
Eğitim				
Lise ve Öncesi 117(%30,7)	Ön Lisans 106(%27,8)	Lisans 126(%33,1)	Lisans Üstü 32 (%8,4)	
Gelir				
0-18000 TL 76(%19,9)	18001-30000 TL 72(%18,9)	30001-50000 TL 200(%52,5)	50001-100000 TL 28(%7,3)	100000 TL ve Üzeri 5 (%1,3)

Yaş				
18-25 68 (%17,8)	26-30 93 (%24,4)	31-40 138 (%36,2)	41-50 68 (%17,8)	51 ve üstü 14 (%3,7)
Pozisyon				
Çalışan 264 (%69,3)	Yönetici (Alt) 48(%12,6)	Yönetici (Orta) 34(%8,9)	Yönetici (Üst) 35(%9,2)	
Sektör				
Kamu Sektörü 197 (%51,7)			Özel Sektör 184 (%48,3)	

Ankette yer alan katılımcıların cinsiyet özelinde dağılımları analiz edildiğinde katılımcıların %51,4'ünün (196 kişi) erkek ve %48,6'sının (185 kişi) kadın olduğu görülmektedir. Bir diğer demografik veri olan yaş özelinde incelendiğinde ise sırasıyla katılımcıların %36,2'sinin (138 kişi) 31-40 yaş arası, %24,4'ünün (93 kişi) 26-30 yaş arası, %17,8'inin (68 kişi) 18-25 yaş arası, %17,8'inin (68 kişi) 41-50 yaş arası ve geri kalan %3,7'sinin (114 kişi) 51 yaş ve üstü katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Eğitim seviyelerine göre araştırmada yer alan katılımcıların sırasıyla %33,1'i (126 kişi) Lisans, %30,7'si (117 kişi) Lise ve öncesi, %27,8'i (106 kişi) ön lisans ve %8,4'ünün (5 kişi) ise lisansüstü eğitim seviyesinde diplomaya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Gelir düzeyleri dikkate alındığından katılımcıların %25,5'i (200 kişi) 30001-50000TL arası, %19,9'u (76 kişi) 0-18000 TL arası, %18,9'u (72 kişi) 18001-30000 TL arası, geri kalan %8,6'sı (33) 50001 TL ve üzeri gelire sahiptirler. Gelir düzeyleri analiz edildiğinde araştırmada yer alan katılımcıların gelir düzeylerinin ağırlıklı olarak 30001-50000 TL arası olduğu görülmektedir. Katılımcıların bulundukları kurum veya işletmede çalıştıkları pozisyon dikkate alındığında, %69,3'ü (264 kişi) çalışanlardan, %12,6'sı (48 kişi) alt düzey yöneticilerden, %9,2'si (35 kişi) üst düzey yöneticilerden, %8,9'u (34 kişi) ise orta düzey yöneticilerden oluşmaktadır. Son olarak katılımcıların hangi sektör içerisinde yer aldıklarını gösteren demografik veriye göre katılımcıların %51,7'si (197 kişi) kamu sektöründe, %48,3'ü (184 kişi) ise özel sektör içerisinde yer almaktadır. Çalışmanın en önemli verilerinden biri olan bu soruda birbirine oldukça yakın sayıda katılımcının yer alması bu çalışma özelinde verilerin güvenilir olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilmektedir.

Tablo 5*Yetenek Yönetimi Ölçeği Tanımlayıcı İstatistikler*

Ölçek Maddesi	Ortalama	Standart Sapma
1	2,6483	1,29256
2	2,6640	1,30485
3	2,7454	1,45485
4	3,1890	1,32426
5	3,1942	1,36269
6	3,0341	1,34022
7	2,8005	1,30267
8	2,6850	1,33595
9	3,0630	1,27784
10	2,8635	1,33860
11	2,8451	1,29560
12	2,8635	1,30677
13	2,7244	1,31796
14	2,7638	1,38102
15	3,0341	1,35584

16	2,9580	1,35659
17	3,0604	1,36074
18	3,1260	1,37836
19	2,9633	1,40814
20	3,0184	1,41688
21	3,0945	1,52056

Toplam 381 katılımcının Yetenek Yönetimi Ölçeği'nin maddelerine verdikleri cevaplar dikkate alındığında ortalama değer yaklaşık 2,91 olarak analiz edilmiştir. Analiz edilen bu değer ankette yer alan katılımcıların yetenek yönetimi ile ilgili algılarının ortalamanın üstünde olduğunu ifade etmektedir. Verilen cevaplar arasında en yüksek ortalama sahip 3 ölçek maddesine açıklamada yer verilmiştir. En yüksek ortalama sahip 3 madde sırasıyla, 3,1342 ortalama ile kurumun yetenekli çalışanları bulmak için interneti kullandığını ifade eden madde, 3,1890 ortalama ile kurumun yetenekli çalışanları keşfetmek için lisans öğrencilerine yönelik çalışmalar yaptığını ifade eden madde, 3,1260 ortalama ile kurumun çalışanların her gün işe gelmeleri için heyecan duydukları bir ortam oluşturduğunu ifade ettikleri madde şeklinde sıralanabilmektedir. Çalışmanın amacıyla uyumlu olarak bir sonraki alt başlıkta T-testi ve ANOVA analizlerinin açıklamaları yapılmıştır.

Tablo 6*T-Testi ve ANOVA Analiz Değerleri*

Grup		N	Ortalama	S.S.	t/F	df	Sig.
Cinsiyet	Erkek	196	2,7196	,94192	4,066	379	,000
	Kadın	185	3,1341	1,04748			
Sektör	Kamu Sektörü	197	3,3058	,99799	8,321	379	,000
	Özel Sektör	184	2,5088	,86080			
Yaş	18-25	68	2,6190	,90922	2,446	376	,046
	26-30	93	3,0123	1,12536			
	31-40	138	2,9148	,97694			
	41-50	68	3,1261	1,01426			
	51 ve Üzeri	14	2,8435	,86553			
Eğitim Düzeyi	Lise	117	2,7188	,86335	2,647	377	,049
	Ön Lisans	106	2,9385	,89838			
	Lisans	126	3,0790	1,12675			
	Lisans Üstü	32	2,9792	1,31087			
Gelir Düzeyi	0-18000 TL	76	2,7375	,90329	8,594	376	,000
	18001-30000 TL	72	2,6779	,79008			
	30001-50000 TL	200	3,1729	1,06576			
	50001-100000 TL	28	2,2330	,90419			
	100000 TL ve Üzeri	5	2,9810	1,10071			
Pozisyon	Çalışan	264	3,1515	1,03662	19,270	377	,000
	Yönetici (Alt)	48	2,6776	,72420			
	Yönetici (Orta)	34	2,2325	,70832			
	Yönetici (Üst)	35	2,1837	,67305			

0,05 Anlamlılık Düzeyinde

Tablo 6’da çalışmanın hipotezleri doğrultusunda ölçeğe katılım sağlayan katılımcıların yetenek yönetimi algıları ile demografik değişkenler arasındaki farklılıkların tespit edilmesi adına gerçekleştirilen analiz sonuçları yer almaktadır. İkili gruptan oluşan cinsiyet ve katılımcıların yer aldıkları sektörleri ifade eden demografik değişkenler ile yetenek yönetimi algısı değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığının anlaşılması adına t-testi analizleri gerçekleştirilmiştir. İlgili analiz sonuçları incelendiğinde Cinsiyet ile yetenek yönetimi algıları ($t=4,0606$, $p=0,000$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Analizler dikkate alındığında kadın katılımcıların ortalamaları erkek katılımcıların ortalamalarına göre daha yüksektir. Bu sonuç dikkate alınacak olduğunda kadınların kurumlarında yetenek yönetimine önem verildiğine dair daha olumlu bir görüşe sahiptir. Diğer T-testi analiz sonucuna bakıldığında ise katılımcıların çalıştıkları sektör ile yetenek yönetimi algıları ($t=8,321$, $p=0,000$) arasında da istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiş olması çalışmanın esas hipotezlerinden biri olan kamu sektörü kurumları ile özel sektör işletmelerinin yetenek yönetimi algısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır hipotezini doğrulamaktadır. Yapılan analiz sonucunda Kastamonu ili özelinde kamu sektörünün yetenek yönetimi algıları daha yüksek tespit edilmiştir.

Ek olarak birden fazla gruba sahip değişkenlerin farklılıklarının anlaşılması için ANOVA analizi uygulanmıştır. Yapılan ANOVA analizleri neticesinde ise katılımcıların gelir düzeyi, eğitim düzeyi, çalışılan pozisyon ve yaşlarını ifade eden demografik değişkenler ile katılım algısı değişkenlerinin arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Yaş ile yetenek yönetimi algısı ($F=2,466$, $p=0,046$), arasında, eğitim düzeyi ile yetenek yönetimi algıları ($F=2,647$, $p=0,049$), gelir düzeyi ile yetenek yönetimi algıları arasında ($F=8,594$, $p=0,000$) ve katılımcıların çalıştıkları pozisyon ile yetenek yönetimi algıları arasında ($F=19,270$, $p=0,000$) istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. ANOVA analizleri neticesinde anlamlı istatistiksel farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunun anlaşılması için gerçekleştirilen Post-Hoc analizinin sonuçları Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7*Tukey HSD Analiz Değerleri*

	Grup	Grup	Ortalama Fark	Sig.
Yaş	18-25 Yaş	41-50 Yaş	-,50700	,029
Eğitim Düzeyi	Lise ve Öncesi	Lisans	-,36022	,029
Gelir Düzeyi	30001-50000 TL Arası Gelir Düzeyi	0-18000 TL	,43539	,009
		18001-30000 TL	,49495	,002
		50001-100000 TL	,93986	,000
Pozisyon	Çalışan	Yönetici (Alt)	,47394	,009
		Yönetici (Orta)	,91902	,000
		Yönetici (Üst)	,96784	,000

0,05 Anlamlılık Düzeyinde

Katılımcıların yaşlarına, gelir düzeylerine, çalıştıkları pozisyonlara ve eğitim düzeylerine göre tespit edilen istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasından olduğunun anlaşılması için Post-Hoc analizleri gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde yetenek yönetimi algısı için “18-25 Yaş” arası olan grup ile “41-50 yaş arası katılımcı grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre “18-25 Yaş” düzeyinde yer alan katılımcıların

yetenek yönetimi algıları diğer yaş grubundaki katılımcılara oranla daha düşük düzeyde tespit edilmiştir. Katılımcıların eğitim düzeyleri dikkate alındığında, “Lise ve öncesi düzeyinde eğitim derecesine sahip” olan grup ile “Lisans derecesine sahip” olan gruplar istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Katılımcıların gelir düzeyleri dikkate alındığında, 30001-50000 TL arası gelir düzeyine sahip olan katılımcılar, 0-18000 TL, 18001-30000 TL ve 50001-100000 TL arası gelir düzeyine sahip olan katılımcılar ile anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Son olarak, katılımcıların çalıştıkları pozisyonlar dikkate alındığında, çalışan pozisyonuna sahip olan katılımcılar, diğer katılımcı gruplarından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Dolayısıyla bu çalışmada, Kastamonu ili merkezinde görev yapan kamu ve özel sektör çalışanlarının yetenek yönetimi algıları incelenmiştir. Şahin (2015) tarafından geliştirilmiş olan “Yetenek Yönetimi Ölçeği” kullanılarak toplanan veriler, SPSS 26 programı ile analiz edilmiştir. Çalışmanın amacı, kamu sektörü ile özel sektörde çalışanların yetenek yönetimi algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olup olmadığını tespit etmektir.

T-testi sonuçlarına göre, kadın katılımcıların yetenek yönetimi algılarının erkek katılımcılardan daha yüksek olduğu istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Dolayısıyla çalışmada, kadınların yetenek yönetimine dair daha olumlu bir görüşe sahip olduğu anlaşılmıştır. Öte yandan Altınöz vd. (2014) turizm sektöründe bu çalışmanın aksine kadın katılımcıların erkek katılımcılara oranla daha düşük yetenek yönetimi algısına sahip oldukları sonucuna varmıştır. Bu farklılığın, kadınların çalışma hayatında yaşadığı özellikle iş-aile dengesi ve çift kariyerli rolleri ile ilgili yaşadıkları zorluklar (Schinnenburg & Böhmer, 2021) ve turizm sektörünün kendine özgü ihtiyaç ve çalışma koşullarından kaynaklanan dezavantajları (Turan, 2024) göz önüne alındığında sektöre özgü sebeplerden kaynaklanabileceği düşünülebilir. Buna ek olarak, kadınların iş yaşamındaki pozisyonuna yönelik iyileştirmeler kapsamında özellikle son yıllarda yönetici pozisyonlarına daha fazla gelebiliyor olmaları da (Di Miceli & Donaggio, 2018), değişen zamanın etkisinde kadınların yetenek yönetimi konusunda daha avantajlı konumlara gelmesiyle sonuçların farklılaşmasına yol açmış olabilir.

Kamu sektörü çalışanlarının yetenek yönetimi algılarının, özel sektör çalışanlarına göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, kamu sektörünün Kastamonu’da yetenek yönetimine daha fazla önem verdiğini ortaya koymaktadır. Bu noktada, çalışmada yetenek yönetimi konusunda özel sektörün kamu sektöründen daha az bilinçli olduğu sonucu dikkat çekmektedir. Bu durum, Kastamonu’daki firmaların tamamına yakınının Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) ve aile işletmesi olması ile açıklanabilir. Özellikle aile işletmelerinde başta nepotizm ve yetki devri olmak üzere genel olarak yaşanan sorunlar (Demirel & Savaş, 2017; Temizkan & Alkış, 2013), söz konusu işletmelerde yetenek yönetimi algısının zayıf olabileceğine işaret eder niteliktedir. Kamu sektörü tarafında ise özellikle yeni kamu yönetimi anlayışı etkisinde (Poór vd., 2021) yetenek yönetiminde daha olumlu sonuçlar görülmekle birlikte etkinlik konusunda problemlerin yaşandığı (Gün, 2023) ve yeterli düzeyde olmadığı görüşü mevcuttur (Yavuz & Mesci, 2019).

ANOVA sonuçlarına göre, yaş grupları arasında yetenek yönetimi algıları bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Özellikle, 18-25 yaş grubundaki katılımcıların yetenek yönetimi algılarının diğer yaş gruplarına göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. 26-30 yaş grubundan itibaren diğer yaş gruplarında ise daha yüksek ve yakın sonuçların olduğu görülmektedir. Bulgular, literatürde 30 yaş ve altındaki katılımcıların yetenek yönetimi algılarının daha yüksek bulunması ile örtüşmekte (Akgemci vd., 2020), 18-25 yaş grubunu ayırarak daha düşük yaşlarda sonuçların farklı olabileceğini göstererek daha geniş bir katkı sunmaktadır. Diğer yandan çalışma, Kantarcı (2022) ve Yerlikaya (2017) tarafından yürütülmüş yaş ve yetenek yönetimi değişkenleri arasında anlamlı farklılıkların bulunmadığını öne süren çalışmalarla da 18-25 haricindeki diğer yaş grupları arasında anlamlı fark bulunmaması ile ortak özellik göstermektedir. Dolayısıyla yaş faktörünün

belirli bir sınıra kadar minör etkilerinin olabileceği, ancak pek çok durumda anlamlı bir etkisinin olmadığı kanısına varılabilir.

Eğitim düzeyi ile yetenek yönetimi algıları arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Lisans eğitime sahip katılımcıların, lise ve öncesi eğitim seviyesine sahip katılımcılara göre yetenek yönetimi algılarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bulgular, Öztürk vd. (2023) tarafından düşük eğitim seviyesine sahip olan katılımcıların daha düşük yetenek yönetimi algısına sahip olduğu sonucuna varan çalışma ile aynı doğrultudadır. Dolayısıyla yetenek yönetimini algısının gelişmesinde eğitim düzeyinin önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Gelir düzeyleri incelendiğinde, 30,001-50,000 TL arası gelir seviyesine sahip katılımcıların yetenek yönetimi algılarının, diğer gelir seviyelerindeki katılımcılara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, çalışanların pozisyonları ile yetenek yönetimi algıları değerlendirildiğinde anlamlı farklılıklar bulunduğu, çalışan grubunun yönetsel pozisyonlarda olanlara kıyasla yetenek yönetimi algılarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Literatürde konuya yakın çalışmalar olmakla birlikte (Karcıoğlu & Atasever, 2024), doğrudan gelir düzeyi ve yönetsel pozisyona dair bir çalışma bulunamamıştır. Elde edilen bulgular, aile işletmelerindeki yetki devri problemi (Demirel & Savaş, 2017) kamu sektöründeki uygulama yetersizlikleri (Yavuz & Mesci, 2019) değerlendirildiğinde, yönetsel kademelerde ilerleme konusunda cinsiyet fark etmeksizin “cam tavan” ile karşılaşıldığını düşündürmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Çalışmanın bulguları, yetenek yönetimi uygulamalarının kamu ve özel sektör arasında farklılık gösterdiğini, ayrıca bu farklılıkların çalışanların demografik özelliklerine göre de değiştiğini ortaya koymaktadır. Özellikle kamu sektöründe yetenek yönetimine daha fazla önem verildiğinin görülmesi, özel sektörde yetenek yönetimi stratejilerinin sürekli olarak güncellenmesi ve iyileştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kastamonu’da yer alan özel sektör firmalarının çoğunluğunun KOBİ ve aile işletmesi olması, aile işletmelerinin yaygın ve temel problemleri olan özellikle nepotizm ve yetki devri meselelerini öne çıkarmaktadır.

Demografik özellikler bağlamında ise özellikle eğitim düzeyinin artırılmasının ve farklı cinsiyetteki çalışanlara adil ve teşvik edici yaklaşımların benimsenmesinin yetenek yönetimi konusunda daha başarılı sonuçların elde edilebilmesine katkı sağlayacağı anlaşılmıştır.

Dolayısıyla çalışma sonucunda elde edilen bulgular ışığında aşağıdaki öneriler sunulabilir:

- Yetenek yönetimi alanında kamu ve özel sektör arasında bilgi ve deneyim paylaşımına yönelik iş birliklerinin artırılması, özellikle kobi ve aile işletmelerinin yetenek yönetimini geliştirmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Söz konusu deneyim ve bilgi paylaşımı, özellikle üniversite, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), kalkınma ajansları, ilgili il müdürlükleri ve ticaret odaları iş birlikleri ile bölgesel faaliyet gösteren kamu kurumları aracılığıyla gerçekleştirilebilir.
- Yetenek yönetimi uygulamalarında, özellikle iş-aile dengesi ve çift kariyerli roller olmak üzere kadın çalışanların genel olarak yaşadığı problemlerin göz önüne alınması, yapıcı, geliştirici ve teşvik edici yöntemlerin belirlenmesi önem arz etmektedir.
- Çalışanların yetenek yönetimi algılarını geliştirmek için eğitim ve gelişim programları düzenlenmelidir. Özellikle genç çalışanlar ve düşük eğitim seviyesine sahip bireyler için bu tür programlar önemlidir. Öte yandan yöneticilerin de yetenek yönetimi konusunda daha bilinçli ve proaktif olmaları konusunda düzenli eğitimler sağlanması ile yetenek yönetimi uygulamalarının etkinliğinin artırılacağı öne sürülebilir.

Kastamonu ili merkezinde görev yapan kamu ve özel sektör çalışanlarının, demografik özelliklerinin de hesaba katılarak yetenek yönetimi algısının incelendiği bu çalışmanın bölgesel olma sınırlılığı bulunmaktadır. Özellikle KOBİ ve aile işletmelerinin yaygın olduğu bu bölgenin demografik özellikleri, sonuçları etkileyebilir. Ayrıca, katılımcıların subjektif algıları da farklı sonuçların doğmasına neden olabilir. Dolayısıyla ileriki araştırmalar, özellikle kamu-özel sektör arasında kıyaslama yapmayı amaçlamış olan bu çalışmanın bulgularını daha fazla bölgeyi kapsayarak veya yapılmış diğer bölgesel çalışmaları da göz önünde bulundurarak yetenek yönetimi algılarının daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak, yetenek yönetimi, organizasyonların sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmesi ve uzun vadeli başarıya ulaşması için kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle, yetenek yönetimi uygulamalarının sürekli olarak gözden geçirilmesi ve iyileştirilmesi gerekmektedir. Çalışmanın bulguları, bu alanda yapılacak gelecekteki araştırmalara da ışık tutmaktadır.

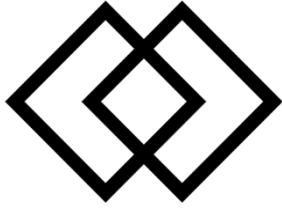
5. Kaynakça

- Akgemci, T., Canbolat, M. A., & Kalfaoğlu, S. (2020). Yalın yönetim anlayışıyla yönetilen mavi yakalıların motivasyon, iş tatmini ve yetenek yönetimi algılarının belirlenmesine yönelik imalat sektöründe bir araştırma. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 169-187.
- Alexeev, M., Natkhov, T., & Polishchuk, L. (2024). Institutions, abilities, and the allocation of talent: Evidence from Russian regions. *Journal of Comparative Economics*, 52(1), 271-296.
- Altınöz, M., Çöp, S., & Çakıroğlu, D. (2014). Büro ortamında yetenek yönetiminin algılanması üzerine karşılaştırmalı bir araştırma. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 4(3), 101-111.
- Ansar, N., & Baloch, A. (2018). Talent and talent management: Definition and issues. *IBT Journal of Business Studies (JBS)*, 14(2), 213-230.
- Baron, A., & Armstrong, M. (2007). *Human capital management: achieving added value through people*. Kogan Page.
- Baltrunaite, A. Bovini, G., & Mocetti, S. (2023). Managerial talent and managerial practices: Are they complements? *Journal of Corporate Finance*, 79(2023), 1-16. <https://doi.org/10.1016/j.jcorpfin.2022.102348>
- Collings, D. G., & Mellahi, K. (2009). Strategic talent management: A review and research agenda. *Human resource management review*, 19(4), 304-313.
- Coulson-Thomas, C. (2012). Talent management and building high performance organisations. *Industrial and Commercial Training*, 44(7), 429-436.
- Di Miceli, A., & Donaggio, A. (2018). Women in business leadership boost ESG Performance: Existing body of evidence makes compelling case. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/797a8fcd-5818-5aa0-ad69-9e9bc127c668/content> [Erişim Tarihi: 25.02.2025]
- Demirel, Y., & Savaş, Y. (2017). Nepotizmin yenilik ve yetenek yönetimi üzerine etkisi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 129-142.
- Devine, M., & Powell, M. (2008) Talent management in the public sector. *The Ashridge Journal*, 1(1), 1-6.

- El Ammar, C. (2021). Talent management philosophy in public sector: A key for managing conflicts and contradictions. *Икономически изследвания*, (8), 69-92.
- Erdoğdu, A., & Salepçioğlu, M. A. (2020). Stratejik insan kaynakları yönetiminde yetenek yönetimi yaklaşımı. *Anadolu Bil Meslek Yksekokulu Dergisi*, 15(59), 291-314.
- Farndale, E., Pai, A., Sparrow, P., & Scullion, H. (2014). Balancing individual and organizational goals in global talent management: A mutual-benefits perspective. *Journal of World Business*, 49(2), 204-214. <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2013.11.004>
- Guerra, J. M. M., Danvila-del-Valle, I., & Méndez-Suárez, M. (2023). The impact of digital transformation on talent management. *Technological Forecasting and Social Change*, 188, 122291. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2022.122291>
- Gün, M. S. (2023). *Nepotizm ve kamu yönetiminde yeni bir yaklaşım olarak yetenek yönetimi* (Tez No. 809875) [Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Gündoğmuş, E., olak, F., & Vardarlıer, P. (2021). İşletmelerde yetenek yönetimi uygulamaları. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 161-166.
- Gürbüz, S., & şahin, F. (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Ingram, T., & Glod, W. (2016). Talent management in healthcare organizations-qualitative research results. *Procedia Economics and Finance*, 39(1), 339-346. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(16\)30333-1](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(16)30333-1)
- Jain, M., & Dhir, S. (2022). Antecedents of organization ambidexterity: A comparative study of public and private sector organizations. *Technology in Society*, 70(2022), 1-12 <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2022.102046>
- Johnson, P., & Brown, R. (2023). Comprehensive approaches to talent management. *International Journal of Organizational Behavior*, 15(2), 45.
- Kantarçı, N. (2022). *Yetenek yönetimi ve iş tatmini arasındaki ilişki ve bir araştırma* (Tez No. 737404) [Yüksek Lisans tezi, İnönü Üniversitesi] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Karcioğlu, F., & Atasever, B. S. (2024). Üniversitelerde stratejik insan kaynakları yönetiminde yetenek yönetimi uygulama düzeyi ile bireysel kariyer yönetimi ilişkisi: Atatürk niversitesinde bir uygulama, *Academic Knowledge*, 7(1),1-18.
- Kastamonu Valiliği İl Bilgi Sistemi (KASTABİL). *alışma ve sosyal güvenlik (Sosyal Güvenlik Bilgileri-2023)*. 10 Mart 2024. <https://www.kastabil.gov.tr/veritablolari/kastamonu/is-ve-calisma/calisma-ve-sosyal-guvenlik-sosyal-guvenlik-bilgileri> [Erişim Tarihi: 20.02.2025]
- Khilji, S. E., Tarique, I., & Schuler, R. S. (2015). Incorporating the macro view in global talent management. *Human Resource Management Review*, 25(3), 236-248. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2015.04.001>
- Kim, P. S. (2008) How to attract and retain the best in government. *International Review of Administrative Sciences*, 74(4), 637-52.
- King, C., Madera, J. M., Lee, L., Murillo, E., Baum, T., & Solnet, D. (2021). Reimagining attraction and retention of hospitality management talent-A multilevel identity perspective. *Journal of Business Research*, 136, 251-262. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.07.044>

- King, K. A., & Vaiman, V. (2019). Enabling effective talent management through a macro-contingent approach: A framework for research and practice. *BRQ Business Research Quarterly*, 22(3), 194-206. <https://doi.org/10.1016/j.brq.2019.04.005>
- Kravariti, F., & Johnston, K. (2020). Talent management: a critical literature review and research agenda for public sector human resource management. *Public Management Review*, 22(1), 75-95.
- Lee, K. (2023). Optimizing talent management for competitive advantage. *Journal of Strategic Management*, 18(4), 78.
- Liu, Y., Vrontis, D., Visser, M., Stokes, P., Smith, S., Moore, N., ... & Ashta, A. (2021). Talent management and the HR function in cross-cultural mergers and acquisitions: The role and impact of bi-cultural identity. *Human Resource Management Review*, 31(3), 100744. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2020.100744>
- Ojogiwa, O. T., & Qwabe, B. (2021). Talent management as a sine qua non for service delivery improvement and employee development in the public sector. *Journal of Public Administration*, 56(3.1), 679-693.
- Oppong, N. Y., (2023). The seven myths of global talent management: A reflection. *Social Sciences ve Humanities Open*, 8(1), 100633. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2023.100633>
- Öztürk, C. (2016). *Kamu yönetiminde stratejik yaklaşımlar*. Sage.
- Öztürk, F., İrmiş, A., & Dincer Aydın, H. U. (2023). Üniversitelerde yetenek yönetimi uygulaması algısı ve örgütsel bağlılık ilişkisi. K. Tutar (ed.) *Sosyal ve beşerî bilimlerin değişen yüzü: Stratejik yaklaşımlar* içinde (ss. 77-118). SRA.
- Pagan-Castaño, E., Ballester-Miquel, J. C., Sánchez-García, J., & Guijarro-García, M. (2022). What's next in talent management? *Journal of Business Research*, 141(1), 528-535. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.11.052>
- Phillips, J. J., & Edwards, L. (2008). *Managing talent retention: An ROI approach*. John Wiley & Sons.
- Pollitt, C., & Geert, B. (2004) *Public management reform: a comparative analysis*. Oxford University.
- Poocharoen, O. O., & Lee, C. (2013). Talent management in the public sector: A comparative study of Singapore, Malaysia, and Thailand. *Public Management Review*, 15(8), 1185-1207.
- Poór, J., Jepsen, D. M., Musztyné Bátfaı, B. V., Pótó, Z., Veresné Valentinyi, K., & Karoliny, Z. (2021). Regional HRM trends in private and public sectors: A comparative approach. *Journal of East-West Business*, 27(4), 311-331.
- Rothwell, W. (2010). Effective succession planning: Ensuring leadership continuity and building talent from within. Amacom.
- Schinnenburg, H., & Böhmer, N. (2021). Talent management and gender influences: A discussion of gender-sensitive talent management. In Ibraiz Tarique (ed.) *Contemporary Talent Management* (pp. 72-90). Routledge.
- Sharma, S. (1996). *Applied multivariate techniques*. John Wiley ve Sons.
- Smith, A. (2022). Effective workforce planning and talent analytics. *Human Resource Management Review*, 14(1), 34.
- Streiner, D. L. (1994). Figuring out factors: The use and misuse of factor analysis. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 39(3), 135-140.

- Şahin, Ö. (2015). *Yetenek yönetimi ve yenilik performansı ilişkisi: Konaklama işletmelerinde bir araştırma* (Tez No. 391131) [Yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Şahin, Ş., & Aktepe, E. (2021). Yerel yönetimlerde karar alma süreci: Adana kentsel otobüs ulaşım hizmetleri üzerine bir inceleme. *International Journal of Geography and Geographic Education*, 44, 296-319.
- Tansley, C. (2011). What do we mean by the term “talent” in talent management? *Industrial and commercial training*, 43(5), 266-274.
- Temizkan, V., & Alkış, H. (2013). KOBİ’lerin Yönetsel sorunlarının çözümünde japon yönetim sisteminin rolü. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 68-85.
- Turan, E., Çetin, S., & Bayrakdar, E. (2019). Kamu yönetiminde kayırmacılık ve yozlaşmanın önlenmesinde yetenek yönetimi yaklaşımının değerlendirilmesi. *Türk İdare Dergisi*, 91(489), 287-308.
- Turan, N. (2024). The Challenges of Tourism Sector Employees in Türkiye: Aegean Region Example. *Proceedings of the International Conference on Tourism Research*, 1(7), 427-432.
- Ural, A., & Kılıç, İ. (2011). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Detay.
- Van Dijk, H. (2009) Administration vs. talent: The administrative context for talent management. *Journal of Public Administration*, 44(31) 520–30.
- Vlădescu, A. (2012). The possibility of implementing talent management in the public sector. *Management ve Marketing*, 7(2), 351-362.
- Yavuz, A., & Mesci, M. (2019). Yetenek yönetimi ve kamu sektöründe bir inceleme. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 98-104.
- Yerlikaya, S. (2017). *Okul yöneticilerinin yetenek yönetimi ile öğretmenler arasındaki farklılıkları yönetme yeterlikleri* (Tez No. 451170) [Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Yildiz, R. O., & Esmer, S. (2023). Talent management strategies and functions: a systematic review. *Industrial and Commercial Training*, 55(1), 93-111.

Sosyal Bilimler
EKEV AKADEMİ
dergisi

Makalenin geliş tarihi: 12.09.2024
1.Hakem Rapor Tarihi: 21.01.2024
2.Hakem Rapor Tarihi: 19.02.2024
Yayına Kabul Tarihi: 24.02.2025

eISSN:2148-0710 - pISSN:1301-6229

KÖTÜLÜK PROBLEMİ BAĞLAMINDA İMÂM MÂTÜRÎDÎ'NİN DEİSTİK İDDİALARA YAKLAŞIMI

Hasan TÜRKMEN*

Öz

Bu çalışmada Allah ile âlem arasındaki ilişki biçimi ve boyutuna bağlı olarak tarih boyunca sürekli güncelliğini koruyan konulardan biri olan kötülük sorunu ile ilgili önde gelen deistlerin iddia ve açıklamaları ele alınmış, ardından İmâm Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) bu sorunun çözümü ve izahına yönelik öne sürdüğü âkâbet ve bütüncül bakışa dayalı hikmet teorisi incelenmiştir. Ayrıca meseleye ışık tutması ve açılım sağlaması bakımından deistlerin kötülüğün kökeni ve kaynağı hakkındaki tespit ve yaklaşımları, Yaratıcı'nın eylemlerini/tasarruflarını iyi ve güzel göstererek O'nun adaleti, haklılığı ve meşruluğunu savunan bu teori üzerinden kritik edilip mukayese yoluyla aralarında ayrışan ve örtüşen hususlar açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan analitik yöntem başta olmak üzere karşılaştırmalı yöntem ile tanımlayıcı ve açıklayıcı deskriptif/betimsel yöntem kullanılmıştır. Araştırmada başvuru kaynaklar, doküman analizi yöntemiyle sistematik olarak taranmış olup elde edilen veri ve bulgular alanın temel ilke ve esasları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu kapsamda sağlıklı ve doğru bilgiye ulaşma gayesiyle hem deistlerin hem de İmâm Mâtürîdî'nin özgün eserlerine müracaat edilmiştir. Esasen çok yönlü ve çetrefilli bir konu olan kötülük sorunu; kaynağı, amacı, miktarı ve dağılımı yönünden başta teizm ve ateizm olmak üzere diğer inanç sistemlerince farklı biçimlerde algılanmış ve tartışılmıştır. Nitekim deistler de bu sorunu, sonsuz ve sınırsız güç, bilgelik ve iyilik sahibi Allah'ın varlığı ile tabiatta gözlemlenen kötülük, felaket ve kusurların mevcudiyeti bağlamında ele alıp tartışmışlardır. Lakin onların bu sorunun çözümüne ilişkin geliştirdikleri bakış açısı ve izah tarzları, tatminkâr olmaktan uzak olup zihinlerde birçok soruyu yanıtsız bırakmaktadır. Aynı zamanda kişiyi çıkmaza ve boşluğa düşüren bu yaklaşım tarzı, gönülleri rahatlatmak ve huzura erdirmek şöyle dursun, bilakis korku ve endişenin yanı sıra şüphe ve bocalamaya sevk etmektedir. Buna karşın kötülüğün kaynağı ve nedenine ilişkin tutarlı, bütüncül ve kapsayıcı tespit ve değerlendirmelere, İmâm Mâtürîdî'nin hikmet teorisinde rastlamaktayız. Zira bu teori, hayatın gerçekleri ve yaratılmışların varoluş amaçlarıyla örtüşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kötülük sorunu, Teodise, Deizm, İmâm Mâtürîdî, Hikmet kuramı.

Imam Maturidi's Approach to Deistic Claims in the Context of Theodicy Problem

Abstract

In this study, the claims and explanations of leading deists regarding the problem of evil, which is one of the issues that has remained current throughout history, depending on the form and dimension of the relationship between God and the universe, are discussed, then the theory wisdom based on conclusion and holistic view, put forward by Imam Maturidi (d. 333/944) for the solution and explanation of this problem, was examined. In addition, in order to shed light on the issue and provide an explanation, the deists' finding and approaches regarding the origin and source of evil are criticized on the basis of this theory, which defends the justice, righteousness and legitimacy of the Creator by showing his actions/dispositions as good and beautiful, and the divergent and overlapping issues between them are revealed through comparison. An attempt was made to remove it. In this study, analytical method, which is one of the qualitative research methods, comparative method, descriptive and explanatory methods were used. The sources used in the research were systematically scanned using the document analysis method, and the obtained data and finding were evaluated within the framework of the basic principles and principles of the field. In this context, original works of both deists and Imam Maturidi were consulted in order to reach healthy and accurate information. Essentially, the problem of evil is a multifaceted and complex issue; it has been perceived and discussed in different ways by other belief systems, especially theism and atheism, in terms of its source, purpose, amount and distribution. As a matter of fact, deists

* Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelam Anabilim Dalı, h_turkmen1979@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6101-9552>

have discussed this problem in the context of the existence of God, who has infinite and unlimited power, wisdom and goodness, and the existence of evil, disaster and flaws observed in nature. However, the perspective and explanation styles they developed regarding the solution of this problem are far from satisfactory and leave many questions unanswered in minds. At the same time, this style of approach, which puts the person in a deadlock and emptiness, far from reassuring the hearts and bringing them to peace, on the contrary leads to fear and anxiety, as well as doubt and confusion. On the other hand, encounter consistent, holistic and comprehensive determinations and evaluations regarding the source and cause of evil in Imam Maturidi's theory of wisdom. Because this theory coincides with the realities of life and the puposes of existence of creatures.

Keywords: Problem of evil, Theodicy, Deism, Imam Maturidi, Theory of wisdom.

1. Giriş

Varlık sorunuyla yakından ve doğrudan ilintili olan kötülük, tarih boyunca insan zihnini meşgul etmiş, ilgi ve merak uyandırmıştır. Bu anlamda inanan veya inanmayan herkesin üzerinde yoğunlaşıp kafa yorduğu bir mesele olarak mevcudiyeti, kaynağı, kemiyeti, keyfiyeti ve türleri bakımından düşünce tarihinin her döneminde en fazla tartışılan ve sorgulanan mevzulardan biri olmuştur. Şimdiye kadar neliği ve nedenine yönelik açık ve kesin hükümlere varılarak tüm yönleriyle ve tamamen kuşatıcı bir çözüme kavuşturulamamış olması, onun problematik olarak kalmasında ve güncelliğini sürdürmesinde etkili ve belirleyici olmuştur. İlkçağlar, yani Antik Yunan Döneminden itibaren incelenen bu mesele, Allah ile insan ve evren arasındaki ilişki biçimi merkeze alınarak tarih sahnesindeki yerini korumuştur.

Yaratan-yaratılan ilişkisindeki varoluşsal, bilişsel ve ahlâkî sorunları içeren kötülük, esas itibariyle iç içe geçmiş çok boyutlu ve çetrefilli bir konu olarak genellikle "her şeye gücü yeten, her şeyi bilen ve tamamen iyi niyetli olup yarattığı varlıkların iyiliğini ve mutluluğunu düşünen Allah inancı ile evrendeki acı, elem ve felaketlerin nasıl birlikte düşünüleceği yani uzlaştırılacağı" sorusu etrafında düğümlenmektedir. Dinamik ve sürekli bir çatışma özelliği taşıyan teizm-ateizm mücadelesinde gerilimlerin yaşanarak kalıcı ihtilaf ve çekişmelere sahne olan bu temel soru, ateistler tarafından Allah'ın yokluğuna ilişkin güçlü bir rasyonel argüman ve dayanak olarak görülmüştür. Zira ateistlere göre kötülük, Allah'ın varlığı hakkında teistlerce öne sürülen delilleri çürütüp geçersiz ve hükümsüz kılmakla beraber onlar tarafından sorunun çözülmesine dair geliştirilen teori ve açıklamaların aklı açıdan ikna edicilikten uzak yetersiz ve güçsüz olduğunu gösterir. Nitekim pek çok teist, yadsınamaz bir gerçek olarak kötülüğün Allah'a yönelik bir itiraz ve tepki oluşturduğunu kabul etmiş ya da kabul etmek zorunda kalmıştır (Evans, 1985). Öyle ki bu sorun yüzünden O'nun varlığına dönük teizmin iddia ve argümanlarına yönelik ciddi bir itiraz ve eleştiri yapılabileceğini savunan Avustralyalı filozof John Leslie Mackie (1917-1981), her çeşit kötülüklerle dolu bir evrenin sadece dinî inançların rasyonel destek ve temellendirmeden yoksun olduklarını değil, aynı zamanda onların akıl dışı olduklarını da ortaya koyacağını belirtir (Mackie, 1955).

Kötülük sorunu, düşünce tarihinde ilk kez Epicurus (ö. M.Ö. 270) tarafından mantıksal bir kanıt olarak formülize edilmiştir. Onun bu formülasyonu, kötülükle ilgili tüm soruların sorulması ve tartışmanın seyrinde şekillendirici olmakla beraber yönlendirici ilham kaynağı olmuştur. Bir ikilem formunda tasarımılanan bu formülasyon, bilahare Hristiyanlığın erken dönem savunucusu olan Lucius Caelius Firminianus Lactantius (M.S. 240-320) tarafından tekrar gündeme getirilerek şu şekilde aktarılmıştır:

Allah ya kötülüğü ortadan kaldırmak istiyor ama muktedir değil ya muktedir ama ortadan kaldırmak istemiyor ya da onu ne ortadan kaldırmak istiyor ne de buna muktedir. Şayet istemesine rağmen buna güç yetiremiyorsa O, aciz ve çaresizdir ki bu, ilahlığa yakışmaz. Eğer muktedir olduğu halde onu ortadan kaldırmayı istemiyorsa O, yarattığı varlıkların iyiliğini ve mutluluğunu istemeyen kötü niyetli kiskanç biridir ki bu da ilahlık ile uyumsuz. Eğer O, kötülüğü yok etmek istemediği gibi onu ortadan kaldırmaya da muktedir değilse, o zaman hem kiskanç hem aciz ve çaresiz biridir ki O, asla ilah olamaz. Bu durumda ilahlığa yakışan ve onunla örtüşen tek

bir ihtimal kalır: O'nun hem kötülükleri ortadan kaldırmaya istekli hem de buna muktedir olmasıdır. O zaman bu kadar kötülüklerin kaynağı nedir, nereden gelmektedir? Zira mutlak iyi olan tüm kötülükleri ortadan kaldırmayı istemesi gerektiği gibi, mutlak güç ve kudret sahibi olan da onların tamamını yok etmeye muktedir olmalıdır (Hick, 1970, s. 17; Yaran, 2016, s. 12).

Her şeyden önce Epicurus'un bu formülasyonu, Allah gibi en üstün, yüce ve mükemmel bir Varlığın kötülüğü yok etmek isteyeceği varsayımına binaen ürettiği rahatlıkla görülebilmektedir. Zira ona göre, içinde yaşadığımız dünya her çeşit eksik, kusur ve felaketlerle dolu olduğundan asla ilahî olan varlıkların bir eseri olamaz (Weber, 1998). Ayrıca mutlak manada iyi olmak, iyiliği isteyip dilemeyi ve buna bağlı olarak da felaket ve musibetlere müsaade etmemeyi gerektirir (Mackie, 1982). Kötülük, bir taraftan inanan kimselerin imanını daima tehdit eden bir şüphe, öbür yandan inanmayanlar için inanma ihtimallerinin önünde duran ve aşılması zor bir engel olarak karşımızda durmaktadır (Cebeci, 2021). Nitekim kötülük, ontolojik statüsü bakımından nesnel gerçekliğinin olup olmadığı sorusu başta olmak üzere onun ilahî sıfat ve fiillerle bağlantısı, Allah'ın âlem ve içindekilerle olan münasebet düzeyi ve iyilik ile kötülüğün sorumlulukla ilgisi gibi cevaplanması gereken birçok soruları bünyesinde barındırır. Filhakika ilk bakışta kötülük ile Allah'ın varlığı mantıksal açıdan birbiriyle çelişik ve tutarsız görüldüğünden sorun, mutlak güç, kudret, ilim, iyilik ve hayır sahibi müşfik bir Allah'ın varlığı ile evrende kötülük ve noksanlıkların bulunması arasındaki paradoksla doğrudan ve yakından ilintilidir. Aynı zamanda nesnel ve genel-geçer yanıtlar bulmayı güçleştiren bu paradoks, tarihi süreçte gelişen Tanrı tasavvurlarıyla da doğru orantılıdır (Avcı vd., 2018). Kuşkusuz Allah'ın başta insan olmak üzere evren ve içindekilerle olan ilişki keyfiyeti, kötülük sorununa yön çizmekle beraber onu şekillendirmektedir.

Bu çalışmada, ilk olarak Allah'ın evren ve insanla olan münasebetinden hareketle O'nun varlığını temellendirmeye yönelik tasavvurlardan biri olan Deizm akımının kötülük sorununa ilişkin iddia ve açıklamalarına yer verilecektir. Ancak burada bu temel sorun, akımın Allah ve âlem tasavvuru hakkındaki perspektifiyle birlikte ele alınacaktır. Zira Allah ve âlem tasavvuru, deistlerin kötülük soruna dönük yaklaşımlarını etkin ve belirleyici bir biçimde yönlendirmekte ve şekillendirmektedir. Bu yapılırken, kuşkusuz sağlıklı ve doğru bilgiye ulaşma gayesiyle akımın savunucularının kendi kaynaklarına müracaat edilmesine gayret gösterilecektir. Çünkü bilimsel nesnellik, ön yargı, sabit fikir, kalıplaşmış hüküm, saplantı, taassup ve genellemeden arınmış bir vaziyette tarafsız ve bağımsız bir çalışmayı gerektirir. Öbür taraftan kötülüğü tevhit inancı mihverinde bir bütün olarak görüp onun varlığını dinî ve ahlâkî kavramlar üzerinden ele alan Ebû Mansûr Muhammed Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) sorunun çözümü ve izahına ilişkin ortaya koyduğu akıbet ve bütüncül bakışa dayalı hikmet teorisi üzerinde durulacaktır. Son olarak da meseleye ışık tutması ve açılım sağlaması bakımından sonuç kısmında deistlerin kötülüğün kökeni ve kaynağı hakkındaki tespit ve yaklaşımları, Yaratıcı'nın eylemlerini/tasarruflarını iyi ve güzel göstererek O'nun adaleti, haklılığı ve meşruluğunu savunan bu teori üzerinden kritik edilip mukayese yoluyla aralarında ayrışan ve örtüşen hususlar açığa çıkarılmaya çalışılacaktır.

2. Yöntem

Öncelikle bu çalışma, muhtelif dokümanların toplanıp tasnif edilmesi ve gözden geçirilip analiz edilmesini ifade eden doküman analiz metoduyla hazırlanmıştır. Veri toplama tekniklerinden biri olan bu yöntem; kitaplar, dergiler, tezler, tebliğler ve makalelerden müteşekkil basılı ve elektronik materyalleri toplama, gözden geçirme okuma, not alma, sorgulama ve değerlendirme süreçlerini kapsayan bilimsel bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem sayesinde ayrıntılı ve kapsamlı veri ve bulgulara erişilmekle beraber tarafsızlık ve sübjektifliği bertaraf etme, geçerliliği ve güvenilirliği yüksek bilgileri temin imkânı sağlanmış olur (Sak vd., 2021). Bu çalışmada mesele hakkında gerek önde gelen deistlerin gerekse İmâm Mâtürîdî'nin özgün kaynaklarına başvurulmak suretiyle literatür tarama ve sistematik

derleme yapılmıştır. Çalışmaya yönelik yayınlanmış eserler tarafsız, bütüncül ve sistematik bir biçimde sorgulanıp değerlendirilmiştir. Başlıklar hâlinde tasnif edilen konular, karşılaştırma yöntemiyle metin ve içerik analizine tâbi tutulmuştur. Birden fazla varlık veya kavram arasındaki ilişkileri açığa çıkarmak, aralarındaki paralellikleri/ortak yönleri, benzerlikleri yahut farklılıkları belirlemek için başvurulmuş bu yöntemle (Aydın, 2023; Liza, Erişim 25 Aralık 2024) kötülük sorununun çözümüne ilişkin deistlerin iddia ve argümanları ile İmâm Mâtürîdî'nin hikmet teorisi eksenli yaklaşımı arasında örtüşen, benzeşen yahut ayrışan hususlar keşfedilecektir. Son olarak bu çalışmanın amacına ve savına uygun tarzda argümantasyon yöntemin yanı sıra eleştirel düşünme araçları kullanılmak suretiyle analitik yöntemle başvurulmuştur. Nitekim kötülük sorununa kalıcı ve kapsayıcı/kuşatıcı çözüm üretme noktasında deistlerin görüş ve değerlendirmelerini çürütmek ve İmâm Mâtürîdî'nin bu konudaki perspektifinin tutarlı ve nesnel gerçekliğe mutabık olduğunu kanıtlamak için argümantasyon yöntemi kullanılmıştır.

2.1. Araştırma Etiği

“*Teodise Problemi Bağlamında İmâm Mâtürîdî'nin Deistik İddialara Yaklaşımı*” isimli bu çalışma, meseleyle ilgili özgün eserlere yani birincil ve temel kaynaklara başvurularak yapılmıştır. Ayrıca diğer kaynaklara da müracaat edilmiştir. Alıntı, atıf ve dipnot verilmesinde bilimsel araştırma ve akademik etik kurallara riayet edilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Deizm’de Mükemmel Evren Tasarımı ve Kötülük Dikotomisi

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki her ne kadar vahiy konusundaki farklı yaklaşımlardan ötürü çeşitlilik gösterse de deizmde, Allah ve evren tasavvuruna dair hususlarda fikir birliği ve uzlaş hâkimdir. Tabiat ve insan aklına dayalı bir Allah tasavvurunu önceleyen bu akımda Allah, her şeyin ilkesi, asıl nedeni ve varoluş sebebi olduğundan sonsuz güç, kudret ve hükümlanlığa sahip ezelî, ebedî, iyi, âdil, bilge ve Yüce bir Varlık’tır. Aynı zamanda zaman ve mekândan münezze bir biçimde her şeyin dışında olan bu Yüce Varlık, evren ve içindekilerin yaratıcısı, yöneticisi, düzenleyicisi, koruyucusu ve hâkimidir (Herbert of Cherbury, 1937; Palmer, 1819; Newton, 2019; Rousseau, 1943; Lock, 1958; Paley, 1803). Her şeyi yoktan yaratan ve güç yetiren, varlığını, diğer varlıklar üzerine yayıp genişletir. Çünkü yokluktan varlık sahnesine çıkarmak ve korumak, kudretin ebedî işidir (Rousseau, 1943). Doğrusu O'nun mutlak gücü, yaratılışın sınırsızlığı içinde sonsuzluğunun devamıdır. Zaten sonsuzun gücünün üzerinde hiçbir şey yoktur (Herbert of Cherbury, 1937; Paine, 2013). Tabiatıyla Allah'ın ne olduğu yani mahiyeti ve sıfatları bilinmek isteniyorsa, insanlığın hizmetine ve keşfine sunulan mükemmel ve kusursuz olan evren ve içindekilerin yaratılışının kendisine bakılmalıdır (Paine, 2013). Allah kelamı olan bu yaratılış ne taklidi yapılabilir ne değiştirilebilir ne baskı altına alınabilir ne de ortadan kaldırılabilir. Bu yönüyle tabiat, bütün insanlara seslenir ve onlara bilmeleri gerektiği gibi görünür (Paine, 2013).

Deistlere göre, evrendeki her şey sürekli akış hâlinindedir. Zira hareket, evrensel ve ebedî bir doğa yasasıdır. Ölü madde diye bir şey yoktur ve tüm bileşenleriyle birlikte evren canlı, aktif ve enerjiktir. Her ne kadar onun bazı unsurları hareketsiz gibi görünse de aslında onlar, bir an aynı durumda kalmayıp değişim, dönüşüm, yenilenme ve sirkülasyona uğramaktadırlar (Paley, 1803; Palmer, 1819). Evrenin yapısı, yaratılışın başlangıcından beri var olan ilke ve yasaları bünyesinde barındırır (Paine, 2013). Bir birlik, bütünlük ve uyum içinde yaratılan devrimin bu kodları, evrenin mekanik tarzda işleyişini gerçekleştiren sabit, kesin, tekdüze ve süreklilik taşıyan bir karaktere sahiptir (Paley, 1803; Paine, 2013; Palmer, 1819; Voltaire & Arouet, 1977). Buna bağlı olarak yasa ve ilkelerin değişmez sürecine tâbi olan bu evrende nizam, gayelilik ve nedenselliğin yanı sıra güzellik, kusursuzluk ve ihtişam hâkimdir (Newton, 2019; Paine, 2013; Palmer, 1819). Bu durum, son derece güçlü ve etkin bir tasarımcı olan Allah'ın varlığını zorunlu kılmakla kalmaz, O'nun bilgeliğini, cömertliğini, hikmetini, inayetini ve

yüceliğini de ortaya koyar (Herbert of Cherbury, 1937; Newton, 2019; Paine, 2013; Paley, 1803; Palmer, 1819). Açıkçası tabiata hâkim kıldığı kalıcı yasalar gibi değişmez, sonsuz, yetkin ve mükemmel olan Allah, sürekli olarak bağımlı kalınan bu yasalar üzerinden irtibatını ve etkinliğini sürdürür. Gerçi O, evren ve içindekileri yarattıktan sonra kendi alanına çekilmiş olsa da onlara karşı ilgisiz ve kayıtsız değildir. Onlarla ilişkilerini, evren çarkında işleyen yasalar yoluyla gerçekleştirir. Bu yasaları O hem yönetmekte hem de korumaktadır. Bu yasalar üzerinden evrenin düzenli yapısını, ondaki oluş ve işleyiş gözetlemekte ve uyumunu sağlamaktadır. Yine tutarlılık ve değişmezliğe sahip bu Varlık, yasaların değişmez özellikleriyle tam bir uyum içinde hareket eder. Buna karşın ne kendi yasalarını ihlal eder ne de o yasalarla tutarsız bir şekilde hareket eder. Aksi takdirde kendisi ilah olamaz. Zira O'nun karakteri; tekdüze, değişmeyen, âdil ve eşitlikçi/tarafsız, ahlâkî ve fiziksel dünyanın yasalarıyla uyum içinde olmalıdır (Palmer, 1819).

Hiçbir şeyi anlamsız, amaçsız, faydasız, rastlantısal ve keyfî var etmeyen Allah, tahayyül edilebilecek muhtemel ve mümkün dünyaların en iyisini yaratmış ve seçmiştir. Çünkü O, hayrı ve güzelliği temsil eden yegâne kaynaktır. Nitekim ölçü ve denge gözetilerek yaratılan evrende, bir iyilik ve güzellik nizamı ile uyum içinde işleyen bir sistem mevcuttur (Voltaire & Arouet, 1977). Bu noktada kendisinin oluşturduğu doğanın yerleşik kanunlarını kesintiye uğratması ya da acilen araya girerek müdahale etmesi, her şeyden önce O'nun tam ve mükemmel yaratmasına acizlik, eksiklik ve kusur atfetmek anlamına gelir. Oysa her an her şeye hâkim Yüce bir Varlık olarak O, sonsuz ve mutlak eksiksiz bir yaratıcı olmakla beraber her şeye gücü yeten her şeyi bilen ve her şeyin efendisidir (Herbert of Cherbury, 1937; Newton, 2019; Paine, 2013; Paley, 1803; Voltaire & Arouet, 1977). Hâliyle evrende hiçbir varlık yoktur ki O'nun tarafından belirli şekilde davranmaya veya var olmaya belirlenmemiş olsun. Diğer bir deyişle O, evrendeki her şeyin en temel belirleyici ve onların varlık sahnesinde bulunmalarının nedenidir (Spinoza, 2019).

Özetle yetkin ve mükemmel sıfatlarla muttasıf olan Allah, muhtemel ve mümkün en iyi evreni seçmiş ve içinde yaşadığımız dünyayı yaratmıştır. Zira mutlak iyi ve mükemmel olan Yüce bir Varlık'tan ancak kendi durumuna uygun bir eser ortaya çıkarması beklenir. Zaten her yönüyle yetkin ve kusursuz olan bir Varlık'tan bundan farklısını yapması düşünülemez (Leibniz, 1986; Voltaire, 2017). Ne var ki bu evren ve içindekiler, Allah'ın etkisi ve belirlenimiyle alternatifler içinde en iyisi olmuş olsalar da kendi yaratılışlarından/tabiâtlarından kaynaklı eksiklik, kusur, yetersizlik ve sınırlılıklara sahiptirler. Çünkü onlar, ontolojik açıdan O'ndan farklı olup sonlu ve sınırlı varlıklardır. Buna göre içinde yaşadığımız dünyada varoluşsal bir eksiklik ve kusuru ifade eden metafiziksel kötülüğün varlığı yadsınamaz bir gerçektir. Bir şeyin formunun tam ve kâmil olmaktan yoksun olması yani salt yetkin olmama ve sınırlı olmaya dayalı bu kötülük, diğer kötülüklerin zeminine yerleştirilmiş olup onların temelini oluşturmaktadır (Leibniz, 1986; 2014; Descartes, 1991).

Bu kapsamda metafiziksel kötülüğün esas ve dayanak teşkil ettiği kötülüklerin başında ahlâkî kötülükler gelir. Akıl, bilinç ve vicdan sahibi insanın karar verip seçimde bulunması sonucu ortaya çıkan bu kötülükler, insan ürünü olup onun etkin olmasıyla ortaya çıkar. Genel olarak bu kötülüğü, insanın irade ve tercihini kötüye kullanması sonucu açığa çıkan ve dışı vuran hatalar, suçlar ve günahlar olarak niteleyebiliriz. Daha açık bir anlatımla bu kötülük, bilinçli olarak hareket eden insanın yapmaması gerektiği halde sebep olduğu veya yapılması gerekmesine rağmen ilgisizliği, umursamazlığı ve ihmalkârlığı sonucu yapmayarak meydana gelmesine imkân verdiği tüm felaket ve musibetler şeklinde tanımlanır (Hick, 1970). Gerek insanların başına gelen acı, ağrı, ıstırap ve zillet gerekse doğada ve toplumsal hayatta yaşanan kaos ve bozulmalar, onların hataları ve kabahatleri yüzündendir. Deistlere göre içinde yaşadığımız dünya her ne kadar işkenceler, zulümler, katliamlar, soykırımlar ve sömürüler gibi vahşi kötülüklerle dolu olsa da (Voltaire, 2021) bu tür kötülükler, tedirginlik yaratacak ve karamsarlığa düşürecek ürkütücü boyutta değildir. Sanıldığının aksine yeryüzünde çok daha az kötülük

mevcuttur. Zira çoğu insanlar, herkesi acındırmaktan ve her şeyi abartmaktan müthiş haz duyarlar ki en küçük acıda bile dünyanın kana bulandığını haykırırlar. Keza herhangi bir haksızlık ve hukuksuzluğa maruz kalanlar da tüm evreni lanetlilerle dolu görmeye başlarlar (Rousseau, 1943; Voltaire & Marie, 1977).

Deizmde sonsuz iyilik ve bilgelik sahibi Allah, insanlara hakikate ulaşmalarını ve yanlış düşmemelerini sağlayan evrensel değerler bahşetmiştir. Onları iyiliğe yönlendirecek ve mutlu kılacak olan bu değerlere akıl ve vicdanla ulaşılır. Bu iki nimet, her insanda ortak olmakla beraber her yerde ve tüm zamanlarda nihai yargıç ve kılavuz konumundadır (Herbert of Cherbury, 1937; Paine, 2013; Rousseau, 1943; Voltaire & Marie, 1977). Aynı zamanda nesnel gerçeklik ve evrenselliğin ölçütü olan akıl ve vicdan sayesinde kâinattaki tüm varlık türlerinin yönetimi ve yönlendirilmesine uygun tarzda doğalarına kodlanmış kanunlar keşfedilir ve bilinir hâle gelir (Herbert of Cherbury, 1937; Lock, 1999; Paine, 2013). Tabiatıyla yaratılışı gereği kötü olmayan insanın doğasında da evrensel iyilik ilkeleri olan ahlâk duygusu bulunmaktadır. Bu duygu, din ve tecrübeden bağımsız insanın yaratılış sürecindeki ilk esaslı ve doğal bir yetidir. Bu duygunun varlığıyla iyi ile kötünün ne olduğu anlaşılır ve kötülüğe karşı bir duruş sergilenir (Shaftesbury, 2001). Fakat bu duygunun işlevsel ve etkin olması, aklın gerektiği gibi doğru biçimde kullanılmasına bağlıdır. Böylelikle akıl, tamamlayıcı ve bütünlüleyici konumunda bu duyguyu destekler ve hem iyilik ile güzelliğin açığa çıkmasında hem de duygu çatışmasında hakemlik rolünü üstlenir (Herbert of Cherbury, 1937; Lock, Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler, 1999; Shaftesbury, 2001). Çünkü Allah'tan gelen ve özde tek olan ahlâkî kabiliyet insana bahşedilmiştir (Palmer, 1819; Shaftesbury, 2001; Voltaire & Marie, 1977). Bu kabiliyeti, ya insanın doğasına aykırı bir eğitim ya hurafeler ya yanlış örf ve âdetler yahut da arzu, heves, çıkar, bencillik, öfke, nefret ve barbarlık gibi doğal olmayan duygular baskı altına alıp zarar verebilir (Palmer, 1819; Rousseau, 1943; Shaftesbury, 2001).

Şu halde özgür doğan ve iyiliği seven bir donanıma sahip insan, iradesini iyi olma ve iyilik yapma yönünde kullandığında, fitratına uygun tarzda hareket etmiş ve Allah'ın kurduğu nizam ve sisteme tâbi olmuş olur. Aksi takdirde sakın kalıp aklını salim ve doğru bir şekilde işletmek yerine doğal olmayan kötücül duyguların esiri olduğunda asilliğini yitirebilir ve tanınmaz hâle gelebilir (Rousseau, 1943; Voltaire & Arouet, 1977). Bu da insana fiziksel ve ruhsal yönden olumsuz tesirde bulunmanın yanı sıra onu pasifleştirir (Rousseau, 1943; Rousseau, 2016; Voltaire & Arouet, 1977). Hâliyle kötü olmaması kendi elinde olan insanın işlediği günah ve zulümler, Allah'a veya şeytana asla nispet edilemez. Kuşkusuz böyle bir iddia, Yaratıcının evrene vermiş olduğu sade ve değişmez düzenden rahatsız olması anlamına gelir ki O'nun adına son derece utanç verici ve küçük düşürücü saçmalık olmakla beraber insan karakteri için de oldukça aşağılayıcı ve rezil bir durumdur (Palmer, 1819). Dolayısıyla ne Allah ne de şeytan, ahlâkî yasayı ihlal etmez. Tam tersine bu yasa, sadece insanla ilgili olduğundan onun ihlalinin sonucunda günah/ahlâkî kötülük ortaya çıkar (Paley, 1803; Palmer, 1819). Ayrıca insan yalnızca kendi acı ve felaketinin müsebbibi olmayıp aynı zamanda fizikî âlemdeki/dış dünyadaki ekolojik denge ve ahengi tahrip ederek evrensel işleyişin tek düzeliğini bozabilmektedir. Öyle ki Yaratıcı tarafından konulan ölçü ve denge, insanlar tarafından hoyratça zarar verilip bozulmakta ve yıkıma uğramaktadır. Çünkü tabiatda insan dahli ve müdahalesinin olmadığı yerlerde doğal ortamın kendi dengesini uyumlu ve düzenli bir şekilde devam ettirdiğini görüyoruz. Başlangıçta tertemiz olan denizleri, akarsuları ve çevreyi kirlüten, ormanları yakan, canlı neslinin tükenmesine neden olan, çarpık şehirleşme, sanayi atıkları, fosil atıkların yakılması gibi keşif ve teknolojilerin ziraî ve sınaî/endüstriyel sahalarda zararlı amaçlar için rahatlıkla kullanan insandır (Palmer, 1819).

Öte yandan batıl inanış ve hurafelerle dolu din olan Hristiyanlık, ahlâkî kötülük konusuyla ilgili olarak Âdem ve İsa adındaki iki öncü karakteri karşımıza çıkarmaktadır. Onlara göre siyasî ve dinî despotizmi ifade eden bir din tarafından bu iki karakterde, insanların günahlarının ve iyiliklerinin

yoğunlaştığı öne sürülmektedir. Hâlbuki böyle bir şey, genel ve evrensel tecrübeye aykırı olmakla beraber fiziksel açıdan imkânsız ve ahlâkî olarak da adaletsizdir. Neticede bu iki karakterin, kötülüklerin ve ölümün müsebbibi ve kaynağı olması söz konusu edilemez. Daha açık bir söyleyişle ne Âdem, işlediği günah nedeniyle cennetten kovulup yeryüzüne gönderilerek insanların fani/ölümlü olmasına sebebiyet vermiş ne de İsa, çarmıha gerilmek suretiyle onların günahlarını çekmiş ve kefarete olmuştur (Palmer, 1819). Öyleyse öncelikle kendi yanlışlarımızı ve kötülüklerimizi başkalarına mal etmekten vazgeçip kendimize ait olduğunu kabullenmekle işe başlamalıyız. Nitekim insanoğluna iyi ve kötünün ne olduğu bilgisini veren Allah, mutlu ve huzurlu olması amacıyla ona irade hürriyeti ve seçme özgürlüğü de bahşetmiştir. Maalesef o, kendisine verilen bu iradeyi kötüye kullanarak özünü kaybedebilmekte ve vahşileşebilmektedir. Oysa ondan beklenen, ahlâkî ilke ve normlara uygun bir yaşam sürmesidir. Kuşkusuz iyi ve güzel fiillerin ve mutluluğun kaynağının bu ilkelerde olduğu unutulmamalıdır. Ancak o zaman hem kendine hem de diğer varlıklara faydalı ve saadet kaynağı olunur. Bu yüzden en kısa sürede aklın ve vicdanın sesine kulak verip özümüze dönmeli ve doğayla uyumlu ve barışık olmalıyız (Paley, 1803; Palmer, 1819).

Bunun dışında deprem, volkanik patlama, şimşek, yıldırım, sel, fırtına, kasırga, tsunami, med-cezir gibi olaylar, insanlarca kötü olarak algılanan ve maruz kalınan fizikî kötülükler arasında nitelendirilir. Oysa insan eylemlerinden bağımsız ve ayrı olarak ortaya çıkan bu doğa olayları, fizik kanunların işleyişinin bir neticesi olduğundan yaşam kadar doğal ve gerekli olan şeylerdir. Onlar, evrenin kendi düzeni ve uyumundan kaynaklı olup genel ve evrensel olan kanunların yararlı amaçlarına yöneliktir. Buna bağlı olarak bize kötü gibi görünen bu tür olaylar, tabiat kanununun ve ilahî takdirin bir gereği olup felaket ve afet olarak görülemez (Paley, 1803; Palmer, 1819). Ayrıca insanı kuşatan doğadaki, başta avlanarak beslenen yırtıcı etçil hayvanlar olmak üzere diğer hayvanlar türleri, bitkiler ve öteki varlıklar arasındaki ilişkilerde güç ve duyum yasası hâkimdir. Bu yasanın, insanda olduğu gibi, onlar için de faydaları yadsınamaz bir gerçektir. Her ne kadar tabiatı kimi hayvan ve bitki türlerinin yok olduğuna şahit olursa da doğa, güçlü bir dengeleme eğilimine sahiptir (Paley, 1803; Palmer, 1819). Yine yaşam gibi doğal ve gerekli olan ölüm, her canlının kaçınılmaz kesin kaderidir. Aynı zamanda yaşamın değerini gösteren ölüm, uzun bir değişim zincirinin yalnızca sonuncusudur. Başka bir söyleyişle o, çeşitlilik gösteren varoluş tarzlarının ebedî değişimidir. Bu nedenle ölümün kendisi, evrenin genel ve evrensel sistemine o denli bağlıdır ki, onsuz yapabilmek için neredeyse her şeyin değiştirilmesi gerekir. Ölüm korkusu, bir acı ve felaket olarak görülse de bu korku ile yaşamdan zevk almak ve onun makul bir tabiatı kaynaklandığını kabullenmek gerekir. Çünkü bu dünyada ölümsüzlük söz konusu değildir. Ölüm olmadan nesil, cinsiyet ve ebeveyn ilişkisi devam edemez. Zaten insanların ömrü uzadıkça da mutlulukları azalacaktır (Paley, 1803; Palmer, 1819). Sonuç itibarıyla evrende içkin olarak bulunan ve insanın sorumsuzluğu yüzünden acı ve felakete dönüşen doğal olaylar başta olmak üzere zehirli ve vahşi hayvanların durumları ile her varlığın değişmez sonu olan ölüm asla kötülük değildir. Aksine onlar, tüm geçmiş dönemlerin deneyimleriyle evrensel olarak kabul edilmiş ve doğrulanmış yasaların işleyişi ve tezahürüdür (Palmer, 1819).

Tüm bu bilgi ve açıklamalardan anlaşılacağı üzere deistlere göre, bilinçli ve kasıtlı eylemde bulunan insanın yaptığı yanlışlar, işlediği suçlar ve günahlar ile verdiği zararlar, ahlâkî kötülükleri ortaya çıkarmaktadır. Onun hem kendine hem de evrendeki diğer varlıklara yönelik bu kötülüklerin müsebbibi asla Allah veya şeytan değildir. Aksine sakın ve soğukkanlı kalıp aklının ve vicdanının sesine kulak vermeyerek doğal olmayan kötücül duyguların esiri olması yüzündendir. Pek tabidir ki bu duygu, insanı evrenin en tehlikeli, en acımasız ve en vahşi bir canavarına dönüştürebilmektedir. Kısacası nasıl ki iyilik, irade ve ihtiyar eden insanın yaratılışa uygun davranmasından kaynaklanıyorsa, kötülük de onun yaratılış sebebi ve gayesine aykırı davranmasından kaynaklanır. Dolayısıyla kötülüklerin neden ve etkilerinde onun belirgin rolü ve fonksiyonu yadsınamaz bir hakikattir. Öte yandan deizmde, fizik kanunlarının işleyişinin bir sonucu olarak insanların maruz kaldığı doğa olayları, insanlarca afet ve

musibet olarak görülüp kötülük sayılması yanlış bir tutumdur. Zira bu olaylar, hayatın doğal akışı içerisinde karşılaşılan zorunlu unsurlardır. Bir bütünün parçaları olarak yaşam döngüsünde olmazsa olmaz olan böyle olaylar, tabii ve olağan karşılanıp onlara alışılmalı ve uyum sağlanmalıdır. Onların yaşamımızdaki gerekliliği kabul edilip ona göre tedbirli bir dikkatli olunmazsa, işte o zaman hayat çekilmez ve yaşanmaz hâle gelir.

3.2. Mâtürîdî'nin Kötülük Sorununa Yaklaşımı: Hikmet Teorisi

Varlığın zorunlu bir sonucu ve gereği olan karşıtlık münasebeti doğrultusunda kötülük, haddizatında iyiliğin yokluğu ve yoksunluğu demektir. Bu anlamda iyiliğin zıttı ve gerekli bir bileşeni olarak bu olgu; istenmeyen, hoşlanılmayan, nefret edilen ve kaçınılan iş, durum ve davranışların tamamını ifade eder (Cevizci, 2000). Bu yönüyle ontolojik statü bakımından nesnel gerçekliğe sahip olan kötülük, dış dünyada duyumsanan ve algılanan bir olgu olup bir yanılsama veya sanrıdan ibaret değildir. Bu durum, ister istemez onun tarihin her döneminde bir problem olarak görülmesine yol açmıştır. Hâliyle köklü ve derin bir geçmişe sahip olan bu problem, İslâm dünyasında teosentrik bir yaklaşımla tartışılmış ve sorgulanmıştır. Meselenin ortaya konmasında, bilhassa Allah'ın ilim, irade ve kudret sıfatlarıyla birlikte adalet, hikmet ve iyilik sıfatları ekseninde farklı teoriler geliştirilmiştir. Nitekim Mu'tezile, adalet ve maslahat kavramını öne çıkararak salah-aslah teorisine; Eş'âriyye, istitaat ve kudret kavramını merkeze alarak kadîr-i mutlak ve muhtâr-ı mutlak Allah anlayışına; Mâtürîdiyye ise ilahî adalet ve gayelilik kavramını referans alarak hikmet teorisine düşünce sistemlerinde yer vermişler ve kendilerine özgü bu bakış açıları minvalinde meseleyi anlamlandırma ve çözüme kavuşturma gayreti içerisine girmişlerdir.

Bu kapsamda kötülük meselesinin tahlil ve tespitinde bütüncül ve kapsayıcı bir bakış açısı getirmeye çalışan Mâtürîdî, meselenin izah ve çözümünün temeline hikmet teorisini yerleştirmiştir. Onun bu teorisi, ilim, irade ve kudret sıfatları bağlamında Allah'ın adaleti, rahmeti ve haklılığını öne çıkaran meşrulaştırıcı ve savunmacı bir karaktere sahiptir. Ona göre var olan hiçbir şey sebepsiz, amaçsız, faydasız ve gereksiz değildir (Enbiyâ 21/16; Mü'minûn 23/115; Sâd 38/27). Aksine her biri değer ve anlam yüklü olup gaye ve hikmet gözetilerek yaratılmıştır. Başka bir söyleyişle her şeyde ölçü, denge ve sınır muhafaza edilmek suretiyle (Yûnus 10/5; Ra'd 13/8; Furkân 25/2; Enbiyâ 21/22, 32; Secde 32/7; Kamer, 54/49 Rahmân 55/7; Mülk 67/3) hak ölçülerine uygun olarak varlık sahnesine çıkarılmıştır. Zira Allah, hak olup adalet ve hikmet üzere verdiği hükümde O'ndan daha iyi/güzel hüküm verecek kimse yoktur (Mâtürîdî, 2016, IV). Aynı zamanda O, kudreti, birliği ve rubûbiyyetine kanıt ve şahitlik oluşturacak şekilde tüm mahlûkata kendi yararlarına ve zararlarına olanları öğreterek onların yaratılışını güzel kılmıştır (Mâtürîdî, 2018, XI). Nitekim ilahî yaratımda uyumsuzluk, tutarsızlık ve düzensizliğin yanı sıra en küçük bir çatlak ve bozukluk bulunmamaktadır (Mâtürîdî, 2017). Akılları hayran bırakan bu örneksiz ve eşsiz yaratım, onu planlayan ve düzenleyen vahdâniyyetini, gücünü ve kudretini gösterir. Nasıl ki uyumsuzluk akılsızlığı ve hikmetsizliği gösteriyorsa, uyum ve insicam da hikmeti gösterir. Dolayısıyla evrende bitişik ve bir bütün hâlinde olan bu denge ve düzen, hakîm, alîm ve latîf olan bir Yaratıcı ve yöneticinin varlığını zorunlu kılar (Mâtürîdî, 2017; 2019, XV).

Evrenin tamamen birbirine zıt ve birbiriyle çelişen yönlerden ve muhtelif tabiatlardan oluşan unsurlar üzerine kurulu olduğunu vurgulayan Mâtürîdî, cevherlerin yapısında zararlı-faydalı, iyi-kötü, güzel-çirkin, nimet-bela barındırması bakımından tek bir manada yani aynı konumda olmadığını söyler. Ona göre ilk bakışta birbirinden ayrılması ve uzaklaşması gereken bu karşıt özellikler, Yüce Yaratıcı sayesinde tek cevherde bir araya gelip toplanmakta ve böylece birbirini izlemesi ve takibi sağlanmaktadır. Bu durumda kötülükle nitelenen bir şey, başka bir yönden veya başka bir kişi için iyi olabilir. Ayrıca kötü iken düzelen ve iyi konumuna gelen şeyler de olabilir. Keza diğer özellikler de her şart, durum, zaman ve kişi için aynı değildir. Bünyesinde türleri ve zıtları barındıran evrende hiçbir şey yoktur ki özü itibarıyla tamamen hayır (iyi ve faydalı) olsun yahut bir yönüyle şer (kötülük, fenalık,

zarar) bulunmasın. Yine hiçbir şey yoktur ki bir yönüyle kendisinde asla hayr bulunmayacak derecede tamamen şer olsun. Sonuç olarak tüm nesne, olay ve fiillerin Yaratıcısı ve Yönetici tek olup O, bunların her birinde yarar sağlayacak ve zarar verecek tüm yönleri bir araya getirip birleştirmiş ve hiçbir şeyi tek amaçlı ve fonksiyonlu kılmamıştır (Mâtürîdî, 2017).

Mâtürîdî'nin düşünce dünyasında kötülük ve çirkinlik gibi nitelemeler nesnel gerçekliğe ve hakikî mahiyete sahip olmasına rağmen onlar mutlak olmayıp değişkendir. Bu anlamda aynı şeyi, bir kimse iyi ve güzel olarak değerlendirirken, başka bir kimse onu kötü ve çirkin diye vasfedebilmektedir. Sözelimi, ateşte yakma özelliği bulunmakla beraber besinleri kullanılabilir hâle getirmek için ona ihtiyaç vardır. Her canlının hayatıyeti suya bağlı olmakla birlikte ölümü de onunla gerçekleşebilmektedir. Bunun gibi acı veya zehirli nesnelerde kronik hastalıkların ilacı bulunabilmektedir. Mâtürîdî'ye göre bundaki hikmet, bir nesne ve olgunun mutlak kötü veya mutlak iyi olduğuna hükmetmenin yanlış olup aksine her nesne ve olgunun zararı da yararı da olacağı bilincine varılmasıdır (Mâtürîdî, 2017). Buna paralel olarak düşünür, Bakara suresi 216. âyetin tevlinde şu ifade ve açıklamalara yer verir:

Kimi zaman nefret edilen ve tiksilen bir şey, herhangi bir kimse için iyilik ve fayda içerdiği gibi, bazen de hoşlanılan ve sevilen bir şey o kimse için zararlı ve kötü olabilir. Nitekim kişi, başlangıçta bir şeyi sever, fakat sonu kötü gelir; buna karşın bir şeyden hoşlanmaz ama sonu iyi gelir. Bunun nedeni, nesne ve olayların varacağı neticeyi bilemeyişimizdir. Böylelikle evrenin yönetimi konusunda insanların herhangi bir etki ve fonksiyonunun olmadığı anlaşılmış olsun. Dolayısıyla her şeyi tüm yönleriyle en ince ayrıntısına kadar derinlemesine bilen Allah, akıbet açısından insan için hayırlı olanı bilip zararlıdan ayırır. Oysa insanlar bunu bilemezler (Mâtürîdî, 2015, 2/28).

Benzer biçimde *Kitabü't-Tevhîd* isimli telifinde Mâtürîdî, fiillerin maslahata ve övgüye değer akıbetine odaklanılması gerektiğini savunur. Ona göre hikmet burada aranmalıdır. Çünkü Allah, hiçbir iyiliği olmayan ve hiçbir kimseye yararı dokunmayan yani kendisinin hikmetinden eser taşımayan bir kötülük yaratmamıştır. O'nun yarattığı her şeyde kullarına yönelik iyilik, lütuf, fayda ve rahmet söz konusudur. İnsanların buna vakıf olamayışının nedeni ise her şeyi kapsayan bilgiye sahip olamayışlarıdır. Buna bağlı olarak bilgilerinin sınırlı oluşu ile bilme düzeylerindeki farklılıktan ötürü ilahî hikmetin iç yüzüne ulaşmaktan aciz kalmaktalar ve kötü, çirkin ve zararlı gibi görünen şeylerin yaratılmasındaki hikmeti çoğu zaman kavrayamamaktadırlar. (Mâtürîdî, 2017). Esasında O'nun bu tür şeyleri yaratmasında gizli ve aşikâr pek çok hikmet bulunmaktadır. Yaratılanlar açısından birtakım övülen ve faydalı neticeler doğurduğu için kötü, çirkin ve zararlı şeylerin yaratılması abes ve sefah olmayıp aksine hikmettir. Fiilleri hikmet ve adalet üzere olan Allah, hakîm isminin gereği olarak her şeyi olması gerektiği gibi yerli yerine koymuş ve olabilecek en güzel biçimde belirlemiştir (Mâtürîdî, 2017). Kendisinden başka mutlak iyilik bulunmayan ve bu anlamda hayrın ve güzelliğin yegâne kaynağı olan bu Yüce Yaratıcı, her şeyi belli bir ölçüde ve sınırdan yaratarak mutlak kudretini ve tekliğini ortaya koymuştur (Mâtürîdî, 2019, XIV).

Bu noktada Mâtürîdî, zararlı ve tehlikeli olanlar ile yararlı şeylerin birkaç yönden hikmetli olabileceği hususuna değinir. Ona göre bu hikmetlerden ilki, kulun bunlarla imtihan edilmesidir ki bunlar sayesinde itaatkâr kimseye gereken ecir ve sevabın tadıyla isyankârlığa ait azabın acısı hissedilip öğrenilmiş olsun. Zira insanlar, yaptıkları iş ve davranışların neticelerini göz önünde bulundurma hissiyle yaratılmışlardır. Hâliyle Allah, uhrevî fiillerin sonuçları için duyulur âlemde örnekler yaratmıştır ki böylelikle uhrevî akıbet zihinlerde canlandırılmış olsun. İkinci olarak Allah zarar ve fayda sağlamaları açısından öz yapıları farklılık arz eden mahlûkatı, hakîm ve alîm olan yaratıcılarının varlığına ve birliğine kanıt ve tanık olmadaki ahenkleri açısından tek cevher gibi kılmıştır. Tabiatın bu kuruluşunda O'nun akıllara durgunluk veren hikmetinin dile getirilişi vardır. O, yapılarının birbirine zıt ve birbiriyle çelişen olmasına rağmen zararlı ile yararlıyı, iyi ile kötüyü ve güzel ile çirkin, birliğine ve

rubûbiyyetine temel ve dayanak teşkil etmesi bakımından tek bir varlık hâline getirmiştir. Üçüncüsü ezeli ilmine binaen yarattığı her şeyde hikmet ve gaye gözetken Allah, nesneleri söz konusu farklı özelliklere sahip kılarak yaratmıştır ki bu sayede zorbalara ve hükümdarlara boyun eğdirmiş ve bu münasebetle onlar, maiyetleri ve ordularının çokluğuna aldanıp ilahî sınırları aşmasınlar. Böylelikle dilediğini dilediğine musallat kılmak suretiyle tecelli eden kudretinin nüfuzunun idrakine varabilsinler. Dördüncüsü, O'nun nesneleri zarar ve fayda özelliğine bağlı olarak yaratması göz önünde bulundurularak her şeyden müstağni oluşuna ve tüm ihtiyaçlardan münezzeh oluşuna istidlalde bulunulması içindir. Zira müstağni olmayanın fiili, sadece fayda sağlamayı ve zarar vermekten sakınmayı amaçlar. Ayrıca burada ilahî kudretin dilediği şeye geçerli olduğunun bilinmesi için farklı tabiatlarda ve çelişik özelliklerde nesneler yaratmıştır. Beşincisi, zararlı ve tehlikeli nesnelerdeki faydaların iç yüzünü kavramaktan bile aciz kalan insanların bir nesnenin mutlak kötü veya mutlak iyi olduğu hükmüne varmasının ne kadar yanlış olacağı bilincine varılmasıdır. Her nesnenin zararlı ve yararlı özellikleri tabiatlarında mevcut olup bunda zararlı ve faydalı şeylere hükmünü geçirmeye elverişli tam, eksiksiz ve mükemmel olan mutlak kudret karşımıza çıkar. Yeter ki bu kudretin sahibine hem ümit bağlanılsın hem de O'ndan korkulsun. Böyle olmayan güç ve otorite sahibi bir ilah olamaz. Çünkü böylesinden ne korkulur ne de ondan bir şey istenir. Altıncısı yeterli ibretlerin oluşması ve ilahî emir ile nehyin yerini bulması için iyilikler yanında kötülükler de yaratılmıştır. Böylelikle tefekkür ve istidlalde bulunmanın önü açılmış olur. Son olarak da zararlı ve yararlı nesneler, öğüt ve ibret vesilesi olduğu için kötülükler lüzumludur (Mâtürîdî, 2017).

Görüldüğü üzere nesnelerin tabiatlarında faydalı ve zararlı özelliklerin birlikte olmasının barındırdığı hikmetleri sıralayan Mâtürîdî, zâtı, fiili ve sıfatlarıyla kemal ve yetkin olarak nitelediği Allah'ı, her yönden iyi, tam ve mükemmel görür. Zira O'nun fiilleri hikmetle bir illete bağlı yani gaye ile illetlidir. Bu nedenle tüm yapıp etmeleri, övgü ve tazime değer, faydalı bir akıbeta ve iyi bir sonuca sahip hikmete mebnidir. Mâtürîdî'ye göre her şeye gücü yeten, her şeyi bilen ve son derece rahmet, şefkat, lütuf ve hayr sahibi Allah'ın mutlak iyiliği karşısında âlem ve içindekiler sonlu ve sınırlı olmaları hasebiyle eksik, noksan, kusurlu ve yetersizdirler. Hâliyle bu durum, yetkinliğin ve mükemmelliğin olmadığı bir âlem nizamını zorunlu kılmaktadır. Bu da varoluşsal noksanlığı ve kusuru ifade eden kötülüklerin mevcudiyetini beraberinde getirir. Fakat Allah, nesne ve olayların tabiatına iyi ve kötü özellikleri birlikte yerleştirmiştir. Bu yüzden dış dünyada kötü olarak nitelendirilenler bile kendi içinde iyiliğin geçici yokluğu manasında arızî kötüdürler. Yoksa kötülük, yaratılmışların aslî yani kalıcı ve değişmez bir yapı olmayıp zaman, şart ve duruma bağlı olarak değişkenlik gösteren bir kavramdır. Kısacası kemal ve yetkin sıfatlarla muttasıf olan Allah, ezeli ilmiyle denge ve sınır gözeterek bir anlam ve amaca binaen yarattığı her şeyde mutlaka hikmet, fayda ve iyilik bulundurmaktadır.

Buradan hareketle yaratılmışlardaki aslî noksanlık olarak tanımlanan ve bu nedenle fizikî ve ahlâkî kötülüğün kaynağı olarak görülen metafiziksel kötülük, Mâtürîdî'nin kötülük anlayışıyla örtüşmez. Zira Allah'ın tüm yapıp etmelerinde ya adl ve hikmet veya fadl ve ihsan vasfı karşımıza çıkar. Her şeyi en uygun olacak şekilde varlık sahnesine çıkaran Allah kendi fiilini lütuf yahut adl ilkesiyle gerçekleştirir. Dolayısıyla O'nun yaratılışında asla şer yoktur. Şüphesiz O, mutlak hayr olup iyiliği ve güzelliği temsil eden yegâne otoritedir. Buna bağlı olarak evrende birlik ve dirlik hâkim olmakla beraber uyum ve düzen içinde işleyen bir ilahî nizam mevcuttur (Mâtürîdî, 2017). Öte yandan metafiziksel kötülüğün mahlûkâtın kemal ve yetkinlik bakımından kusur ve eksiklik taşıması manasında ele alınması, Mâtürîdî'nin düşünce çizgisiyle paralellik arz eder. Ona göre yaratılmış ve sonlu olmak, bizatihi eksikliklerdir. Bu da muhdes varlıkların noksan, kusurlu, yetersiz ve sınırlı oluşunu beraberinde getirir. Tabiatıyla bu durumun yol açacağı kötülükler de kaçınılmaz hâle gelecektir (Mâtürîdî, 2017).

Bu çerçevede Allah'ın yetkinliğine ve mükemmel sıfatlarına halel getirmeden kötülüğün varlığını ve nesnelliğini bir realite olarak kabul eden Mâtürîdî, dış dünyada yaratılmışların maruz kaldığı

fiziksel kötülükleri hikmet şemsiyesi altında zıtlıkların anlamlılığı, gayelilik ve bilhassa insanlara yönelik fayda açısından değerlendirir. Ona göre bu kötülük çeşidi, insanın özgür iradesi ve seçim hürriyeti ile açıklanıp yorumlanamaz. Daha açık bir söyleyişle o, yaratılmışlar hakkında takdir edilip beşerî irade ve kudret dışında meydana gelen ve canlılara zarar veren kötülüklerdir. Aynı zamanda bu kötülük, Allah'ın kullarını cezalandırması yahut evrenin kozmik uyum, düzen ve insicamını bozmadan gerçekleşen ve duçar olunan doğal olaylar olarak isimlendirilebilir. Zira bu olaylar, zorunlu olup doğanın birlik ve bütünlüğüne zarar vermeden yok edilemeyecek olan diğer tabîî sebeplere de bağlıdır. Bu minvalde Mâtürîdî, insanların böyle kötülüklerle maruz kalmasının gerekçeleri üzerinde durur. Onun nazarında bu nedenlerden ilki, insanların işlemiş oldukları hata, suç ve günahlar yüzündendir. Bir uyarı ve öğüt niteliğinde olan bu kötülükler, bela ve musibete layık görülenlerin günahlarına kefarete olup onlar sayesinde kulların kendilerini hesaba çekmeleri amaçlanır. Böylece onlardan başlarına gelen bu kötülüğün, yaptıklarından ötürü vuku bulduğunu düşünmeleri ve hemen bundan vazgeçip Allah'a tövbe etmeleri ve O'na iltica etmeleri beklenir. Dolayısıyla hem benzeri veya farklı bir kötülüğü yapmalarına karşı insanları uyarmak ve kınamak hem de yaptıklarına kefarete olup günahlarından arınmaları için Allah, kullarını bela ve musibete uğratar. Diğer taraftan O, herhangi bir suç ve günah olmasa bile sabîler, hayvanlar, iyiler ve sâlih kimseler de dâhil bir bölgedeki tüm insanları kuşatacak tarzda bela ve musibet verebilir. Bunun nedeni ise maruz kalınan felaketin karşılığı olan bedeli ve mükâfatı kullarına vermektir. Daha açık bir deyişle Allah, sınadığı kimsenin elde edeceği izzet ve şeref yani günahlarının bağışlanması için onu imtihan eder. Bunda da kendisine verilen sağlık, afiyet, güzellik ve hayırların tamamen O'nun lütfu ve kereminin olduğunun bilinmesi esastır. Neticede insanlar, O'nun kulları olup O, kulları üzerinde her dilediğini yapma hakkına sahiptir (Mâtürîdî, 2018, XIII; 2019, XV).

Bu noktada insanları ferahlık ve genişlikle imtihan edeceği gibi darlık ve sıkıntıyla da sınavan Allah (Mâtürîdî, 2018, IX), bilhassa onları korku, kuraklık, kıtlık, hastalık ve ölümle sınava tâbi tutarak bunlar karşısında yakınmamaları için uyarı ve hatırlatmada bulunur. Bu uyarı ve hatırlatma ise dünya malı ve süslerinin tamamen yok olmaya mahkûm olduğu haber verilerek onların aldatıcı cazibesine kanmamalarının istenmesidir. Bunun farkında olan bir kimse, başına gelen musibetlere daha kolay göğüs gerebilir. Çünkü alıştırılması ve gelişinden önce zorluğunun haber verilmesi, bilinmeden gelmesi durumuna göre daha kolay karşılanır. Bu bakımdan Allah, bunlarla kullarını imtihan edeceğini önceden bildirip onların morallerini güçlü tutmayı ve gönüllerinin huzur bulmasını amaçlar. Fizikî âlemde emir ve nehiy biçiminde belirlenen bu imtihan yöntemiyle O, lütfuyla onları korkuya sevk ettiği her yerde daima bir ümit kapısını açık bırakır ve böylelikle korku ile ümit arasında bulunmalarını sağlar (Mâtürîdî, 2015, I). Yine kullarını imtihan hikmetine bağlı olarak Allah, tefekkür edilerek ibret ve öğüt alınması için hayatın yanı sıra hiç kimsenin kaçıp kurtulamayacağı bir akıbet olan ölümü yaratmıştır. İnsanlarca hiç istenmeyip nefret edilen ve onları rahatsız ve huzursuz eden ölüm ile çok istenip son derece haz duyulan hayat, O'nun tarafından var edilmiştir. Nitekim rağbeti ve korkusu güzel olanın ameli de güzel olur. Aksi takdirde hayat ve ölüm üzerinde tefekkür etmeyip ibret ve öğüt almayanın ameli kötü ve çirkin olur. Hulasa zıt ve karşıt konumdaki hayat ile ölüm, korkutucu ve sevindirici olsunlar diye yaratılmıştır (Mâtürîdî, 2019, XV). Kuşkusuz varlık sahnesinde yer alan her şey insanlar için olup onların yararına tahsis edilmiştir. Zaten bir imtihan ve sınama olmaksızın onların insanların hizmetine sunulması imkânsızdır. Hal böyle olunca sınav ve imtihanın bir gereği olarak iyilik ya da kötülük adına yapılan tüm davranışların karşılığında sevap ve azabın bulunması gerekir. Buna bağlı olarak da öldükten sonra dirilmenin ve yeni bir hayatın olması kaçınılmazdır (Mâtürîdî, 2018, X).

Buradan yola koyularak temyiz ehli ve bilgi sahibi kılınan insanların selîm duyular, akıl ve haberler vasıtasıyla nesneleri kendi faydalarına kullanma kabiliyet ve imkânına sahip olduğunu vurgulayan Mâtürîdî, onların başıboş bırakılıp kendi hallerine terkedilmeleri için yaratılmadığını, bilakis Allah'a ibadet etmek ve O'nun verdiği sayısız nimetlere karşı şükür görevlerini yerine getirmekle imtihan edilmek için yaratıldığının altını çizerek (Mâtürîdî, 2017; 2019, XVII). Zira hikmet, bunu gerektirir ve

onların başıboş bırakılmaması icap eder (Mâtürîdî, 2019, XIV; 2019, XVI). Açıkçası yeryüzünün halifesi ve asıl muhatabı kıldığı (Bakara 2/30; En'âm 6/165) insana kendi ruhundan üfleyerek (Hicr 15/29; Sâd 38/72) şerefli ve seçkin konuma yükselten (Bakara 2/29; Câsiye 45/13) Allah, ona doğru ile yanlış ayırt edebilecek akıl ve vicdanın (Bakara 2/179; Yûnus 10/100; Enbiyâ 21/54; Zümer 39/18; Talak 65/10) yanı sıra bilgi ve değer üretme, beyan ve temyiz gücü bahşetmiştir (Bakara 2/30-31; Rûm 30/30; Şems 91/8). Ayrıca kendi geleceğini belirleme ve içinde bulunduğu hayata aktif katılımını sağlamak için insana, özgür irade ve ona bağlı olan seçme ve tercih hakkı tanımıştır (Yûnus 10/108; İsrâ 17/15, 84; Kehf 18/29; İnsân 76/29). Üstelik bununla yetinilmeyip O'nun lütuf ve inayetinin gereği olarak hak yolu ve hakikati göstermek üzere rehberlik edecek peygamberler ve kitaplar gönderilmiştir. Neredeyse insanın tutarlı ve isabetli kararlar verebilmesi adına tüm imkân ve koşullar hazırlanmıştır.

Tüm bunlara rağmen insan, iyilik dururken kötülüğe, hakikat dururken yanlış düşmekten uzak kalamamaktadır. Zira küçük âlem olarak isimlendirilen bu varlık, her ne kadar mücerret aklıyla iyiliklere ve güzelliklere meyletmenin ve kötülüklerden ve çirkinliklerden sakınmanın gerekli olduğuna dair yetiye sahip olsa da çeşitli arzu, heves ve eğilimin yanı sıra farklı tabiatlara ve zaafılara dayalı olarak yaratılması, onu günahlara ve aşırılıklara yönelmesinin yanı sıra dalalet düşmesine neden olabilmektedir. Başka bir deyişle insanın özüne her kötünün kötülüğünü ve her iyinin de iyiliğini kendisi ile bilebileceği bir yeti olan akıl bahşedilmiş olsa da bu akıl sınırlı olmakla beraber nefsânî ve şehvî istek, tutku, ihtiras ve eğilimlerin baskın gelmesi ile dünyevî zevk ve hazların çokluğu, insanın varoluş amacına uygun hareket etmesinin önünde önemli bir engel olarak durmaktadır. Ayrıca dünya meşgaleleri ve bunların zihin ve kalplerde izdiham oluşturup onları kuşatması, aklın sağlıklı ve doğru çalışmasını aksatmaktadır. Bunun yanında çeşitli, acı, elem, kaygı ve sıkıntılar ile sayılamayacak nice sebepler, zihin ve kalpleri meşgul etmekte ve gizli veya aşikâr her bir alandaki gerçeğin kavranmasını alıkoymaktadır. Yine şeytanın tefekkür ve istidlalde bulunmamayı telkin etmesinin yanı sıra irade zayıflığından istifa ederek kötü ve çirkin işleri güzel, süslü ve cazip göstermek suretiyle insana kötülük yapmayı emretmekle beraber onu hak ve hakikat yolundan alıkoyma yönündeki vesvese ve kışkırtmaları da bu hususta ayrı bir rol oynamaktadır. Kısacası nefsânî ve şehvî duygular, aklın rakibi ve muhalifi kılınarak insanın öz yapısına yerleştirilmiştir. Bu da akıl ile suflî olan bu duygular arasında çoğu zaman uyumsuzluk ve çatışmayı beraberinde getirmektedir. İnsan tabiatından kaynaklı bu duygular, nerede durulması gerektiği ve sınırının ne olduğu bilinmediği takdirde, doğada bozulmuş, çöküş ve yok oluşu kaçınılmaz kılacaktır (Mâtürîdî, 2017; 2018, VIII; 2019, XVII).

Buradan da anlaşılacağı üzere Mâtürîdî'nin düşüncesinde hem nefsânî ve şehvî duygulara yenik düşmenin hem de insanları günah işlemeye çağıran şeytanın telkinlerine boyun eğmenin bir neticesi olarak görülen ahlâkî kötülükler, insanın niyeti, seçimi, tercihi, yönelimi ve kararıyla gerçekleşmektedir. Her şeyde denge, ölçü ve kural konularak oluşturulan ilahî nizamın bilerek ve amansızca tahrif edilmesinden ibaret olan bu kötülük, bilinçli ve gayeli olarak eylemde bulunan insanın irade ve ihtiyarının ardından Allah tarafından yaratılması sonucu meydana gelir. Hâliyle hakikî manada fâil olan insan, ahlâkî kötülüklerin müsebbibi ve sorumlusudur. Nitekim Allah, kul ihtiyar ettiği anda fiili yaratır; yani fiili işlenmesi ile O'nun yaratımı aynı anda olmaktadır (Mâtürîdî, 2019, XV). Bu durumda fiiller mahiyetleri itibarıyla yaratılmaları ve bir zamanlar yok iken icat edilmeleri açısından Allah'a, onun işlenip kazanılması ve sahiplenilmesi açısından da insanlara aittir. Zaten fiil, yaratılma açısından zorunlu olup bu açıdan insanların bir dahli ve müdahalesi olmamakla beraber kesb açısından ihtiyârîdir. Bir diğer anlatımla kesb yönünden fiil ihtiyârî olmasına karşın yaratma yönünden değildir. Burada fiilin yaratma yönü, onun ihtiyârî özelliğini ortadan kaldırmaz. Dolayısıyla fiilin iki yönlü konumu bu esasa bağlı olup insana nispet edilen eylem, Allah'ın fiili olmayıp mefulüdür. Ancak ihtiyârî fiillerin O'na izafe edilişi, bu fiillerin insanlara aidiyetini de ortadan kaldırmaz (Mâtürîdî, 2017).

Öte yandan Mâtürîdî, yaratılmaya konu teşkil eden bir şeyi yaratmanın o şeyin kendisi olmadığını ve bu anlamda Allah'ın bir fiili işlemesinin de aynı durumda olduğunu belirtir. Ona göre Allah'ın fiili, ilke olarak şer veya hayr ile nitelendirilemez. O'nun gerçekleşen fiili de iyi veya kötü olmakla değerlendirilemez. Zira O, hayr veya şer özelliği taşımayan kendi fiiliyle mevsuttur. Bu nedenle O'na hayrly veya şerir olma vasfı nispet edilemez. Aksi takdirde bunlarla nitelendirilmesi hâlinde O, çirkin fiilli ve kötü davranışlı olarak vasfedilmiş olacaktır (Mâtürîdî, 2017). Nesnel dünyada insanlar kendi sıfat ve fiiliyle nitelendiği için kötülük yapan kişi kötü kabul edilir. Lâkin Yaratıcı açısından böyle bir şey mümkün değildir. Nitekim kötü ve çirkin şeylerin takdiri ve yaratımı, asla şerrin kendisi demek değildir. Buna göre Allah'ın göklerin ve yerin Rabbi olduğunu söylemek mümkün olsa da O'na yönelik domuzların Rabbi, pisliklerin Rabbi vb. kötü ve çirkin sözler sarf edilmez. Keza kulağa çirkin gelen bu tür sözlerin kullanımında aşağılama ve hafife alma amacı bulunmaktadır (Mâtürîdî, 2016, III; 2017).

Netice itibariyle tüm iyilik ve güzelliklerin kaynağı olan Allah (Nisâ 4/79), sonsuz bilgi ve hikmetinin gereği olarak her şeyi belli bir ölçü, sınır, denge ve yasa üzerine (Ra'd 13/8; Furkân 25/2; Ahzâb 33/38; Kamer 54/49; Talak 65/3) düzen ve gayeye matuf, insanların iyiliğine olacak tarzda uyum, birlik ve bütünlük içinde yaratmıştır (Yûnus 10/5-6; Duhân 44/38-39; Mülk 67/3-4; Gâşiye 88/17-20). Evrendeki hiçbir şey boşuna, gayesiz, anlamsız, rastgele ve faydasız olmayıp aksine her birinin iyiliğe dönük amacı ve fonksiyonu bulunmakla beraber (Âl-i İmrân 3/191; Enbiyâ 21/16; Mü'minûn 23/115; Ankebût 29/44; Sâd 38/27; Duhân 44/38-39) her bir varlıkta bizim bilmediğimiz nice güzellik ve iyilikler yer almaktadır (Bakara 2/261; Âl-i İmrân 3/180; Nisâ 4/19; Nûr 24/21). Tabiatıyla her şeyi doğası ve istidadına göre mükemmel bir biçimde yaratan Allah, asla kötülüklerin yaratıcısı olarak görülemez. Sınırlı aklı ve idrak kapasitesiyle, yaratılan şeyleri kötü ve çirkin olarak gören insanlar, ne yazık ki işledikleri hata ve günahların sonucu olarak hem kendi nefislerine hem birbirlerine hem de diğer canlıları düşünmeden içinde yaşadığı dünya üzerinde sorumsuzca tasarrufta bulunmak suretiyle zulmedip vahşileşerek doğa olaylarını dönüşü olmayan zararlı, tehlikeli ve yok edici bir etkiye dönüştürebilmektedir. Diğer bir söyleyişle tabiatla gözlemlenen tahribat, boşluk ve karmaşaların tamamı, ilahî yasalar işlerken bu yasalarda bozulmayı ve düzensizliği meydana getiren insandan kaynaklıdır (Şimşek, 2020). Dolayısıyla başta kendisi olmak üzere evrendeki kötülük ve çirkinliklerin yegâne müsebbibi ve sorumlusu insandır. Benzer biçimde Metin Özdemir de insanın hayata bakışı ve onu anlamlandırmasıyla ilgili temel bir sorun olan kötülüğün, Allah'ın evren ve içindekilere koyduğu fiziksel, kimyasal, biyolojik, sosyal ve ahlâki yasaları ihlal eden insanlardan kaynaklı olduğunu vurgular. Ona göre insanlar, bu yasaları dikkate almayarak önlem ve tedbiri elden bıraktığı için toplumda ve doğada felaketlere neden olabilmektedir (Özdemir, 2014).

Tüm bu bilgi ve açıklamalardan anlaşılacağı üzere Mâtürîdî, Allah'ın, farklı tabiatlarda ve zıt özelliklerde yarattığı nesne ve olayların her birinde yarar sağlayacak ve zarar verecek tüm yönleri bir arada topladığını ve hiçbir şeyi tek amaçlı ve fonksiyonlu kılmadığını savunmaktadır. Onun nazarında Allah, hiçbir iyiliği olmayan ve hiçbir kimseye yararı dokunmayan bir kötülük yaratmamış olup O'nun yarattığı her şeyde insanlara dönük iyilik, lütuf ve rahmet mevcuttur. Nitekim O, her şeyi en uygun olacak tarzda varlık sahnesine çıkarmıştır. Buradan hareketle Mâtürîdî, insan başta olmak üzere diğer canlıların maruz kaldığı fizikî kötülükleri zıtlıkların anlamlılığı, gayelilik ve fayda açısından yaklaşılmaktadır. Ona göre uyarı ve ibret niteliğinde olan bu kötülükler, ya zararların yanı sıra beraberinde faydalar ve iyilikler barındırdığı için ya bela ve musibete müstahak olan kimselerin günahlarına keffaret olsun diye ya da maruz kalınan felaketin karşılığı olan ecir ve sevabın insanlara verilmesi amacıyla imtihan için yaratılmışlardır. Ancak onların yaratımı, asla kötülük değildir. Zira onların yaratılmasında, total açıdan ve sonuçları itibariyle övülen ve tazime layık görülen hikmetler söz konusudur. Bu yüzden kötü ve çirkin şeylerin yaratılması asla kötülük olmayıp aksine iyiliktir. Bu noktada gerçek manada fâil ve özgür olan insan, her kötünün kötülüğünü ve her iyinin iyiliğini kendisi ile bilebileceği akıl ve vicdan yetisiyle donanmış olsa da fitratına yerleştirilen nefsanî ve şehvî duygular

kimi zaman bu ikisini örtebilmekte ve onlara karşı galip gelebilmektedir. Şeytanın vesvese ve kışkırtmalarının da tesiriyle insanlar, hem kendi nefislerine hem birbirlerine hem de diğer canlılara karşı kendilerini ve sınırlarını bilmezlikten gelircesine barbarlaşabilmekteler ve hatta vahşileşerek çevreye ve doğaya zarar vermekteler. Ayrıca insan, tabiat kanunlarının bir gereği ve sonucu olarak gerçekleşen doğa olaylarını yıkıcı ve yok edici güce dönüştürebilmektedir. Kısacası o, evrende işleyen âdetullah ile toplumun yapısında bulunan sünnetullahı ihlal ederek bozulmalara, çürümeye ve kaosa neden olabilmektedir.

Öte yandan Mâtürîdî, deistlerin aksine hikmet öğretisinin bir yansıması olarak akılla çatışma ve çekişme hâlinde olan ve bu anlamda aklın sâlim ve etkin kullanımının önünde engel ve sorun teşkil eden heva, heves, dünyevî zevk ve hazlara düşkünlük gibi nefsânî duygular ve bu duyguları harekete geçiren şehvet ve gazap güçlerinin doğuştan beri insanın fitratında mevcut olduğunu savunur. Hatırlanacağı üzere deistlerce bu tür duygu ve güçler, insanın yaratılışında bulunmayan yani doğal olmayan ve sonradan kazanılan durumlar olarak tanımlanmaktadır. Zira onların düşüncesinde insan, yaratılışı gereği kötücül özelliklere sahip olmadığından kötü değildir. Oysa Mâtürîdî'ye göre diğer varlıklarda olduğu gibi, imtihan için yaratılan insanda birbirine zıt ve birbiriyle çelişen duygu ve özellikler bulunmaktadır. Buna bağlı olarak sorumlu tutulması ve sınanmasının bir gereği olarak ona kötü veya iyi olma güç ve kabiliyetleri verilmiştir. Ayrıca Mâtürîdî, deistler gibi akli her şeyin ölçüsü olarak görüp ne onun gücüne aşırı/sarsılmaz güven ve bağlılık duymakta ne de onu kutsayıp hata etmez, şaşmaz ve yanılmaz görmektedir. Onun nazarında sınırlı ve kısıtlı olan akıl, çoğu zaman gerek varlıkların yaratılışındaki ilahî hikmetleri gerekse yaşanan olay ve gelişmelerin perde arkasında yatan sırları kavramakta aciz kalabilmektedir. Yine insanlarda eşit ve aynı seviyede olmayan akıl, her bir şeyin ayrıntısı ve iç yüzünü bilmekte yetersiz kalabilmektedir. Bunun yanında insanın tabiatında yer alan süflî duygu ve güçler, akli örtmekle beraber onun her zaman ve her koşulda tam manasıyla faal ve fonksiyonel olamamasının önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Dolayısıyla insanların hak ve hakikate ulaşmaları adına peygamberlerin ve vahyin varlığı, olmazsa olmaz bir ihtiyaç olup gereklilik arz etmektedir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Allah-âlem ilişkisinden hareketle akla dayalı tabii din algısını savunan deistlere göre Allah, içine koyduğu yasalarla evrenin işleyişini ve akışını mükemmel biçimde tasarımıyla için ona müdahale etme ve karışma ihtiyacı hissetmemektedir. Bu sebeple O, dünyada olup bitenleri bilmez ve onlarla ilgilenmez. Buna bağlı olarak Allah, kötülöklere asla engel olmaz. Nitekim ahlâkî kötölöklö, insan ürünü olup onun etkin olmasıyla meydana gelir. Daha açık bir anlatımla bu kötölö, insanın yapmaması gerektiği halde neden olduğu yahut yapılması gerekmesine karşın ilgisizliğı, ihmali ve kusuru neticesi yapmayarak vuku bulmasına neden olduğu tüm felaket ve musibetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tabiatıyla insan, başta kendisi olmak üzere içinde yaşadığı dünyadaki diğer varlıkların öz yapılarında bulunan kanun ve nizama dikkat etmeyip uymayarak kötölöklölerin müsebbibi ve sorumlusu durumuna düşebilmektedir. Bu bağlamda insan, akıl, şuur ve vicdanı devre dışı bırakarak ya bâtil inanç ve hurafeler ya yanlış örf ve âdetler ya da doğal olmayan kötü duygu ve hislerine yenik düşüp kendi fiil ve davranışlarının bir sonucu ortaya çıkan ahlâkî kötölöklölere sebebiyet vermektedir. Kötü olmaması kendi elinde olan bu insan, aynı zamanda tabiat kanunlarının bir tezahürü olan ve yaşam kadar doğal ve gerekli olan tabiat olaylarını felakete dönüştürmek ve ekolojik denge ile bütünlüğü tahrip etmek suretiyle fizikî kötölöklölere yol açabilmektedir. Fakat deistlerin sorununun çözümüne yönelik geliştirdikleri bu bakış açısı ve izah tarzı, tatminkâr olmaktan uzak olup zihinlerdeki birçok soruyu yanıtsız bırakmaktadır. Aynı zamanda çıkmaza ve boşluğa düşüren bu yaklaşım biçimi, gönülleri rahatlatmak ve huzura erişirmek şöyle dursun, korku ve endişenin yanı sıra şüphe ve bocalamaya sevk etmektedir.

Öbür taraftan nesnel bir gerçeklik olarak kötölöğün varlığını benimseyen Mâtürîdî, onun fizikî âlemde bulunmasını belli bir sebep ve amaç doğrultusunda değerlendirmekte ve bu konuda geçerli

kılmaya ve haklı çıkarmaya dayalı savunmacı bir yöntem izlemektedir. O, tevhîdi koruma amacına matuf olarak Allah'ın tasarruflarını hikmet ve gayelerle mualllel olduğu tezini öne sürer. Diğer bir söyleyişle evren ve içindekilerin yaratımı, ilahî adalet ve hikmet üzere gerçekleşir. Ona göre kötülüklerin yaratılmasındaki esas hikmet imtihan olup bunun dışında Allah'ın varlığına ve birliğine kanıt oluşturma, iyiyi kötünden ayırt etme bilinci geliştirme, insanları dünya ve âhiret yaşamına hazırlama, mihnet ve meşakatlere karşı mücadele azmi ve dayanışma ruhu kazandırma, kendini bilmezlere haddini ve konumunu bildirme ve özgürlükleri gerçekleştirme imkânı tanıma gibi pek çok hikmetler yer almaktadır. Her ne kadar akli aşan yönleri olsa da belli ölçüde onun tarafından kavranan bu hikmetler, umumî manada övgüye ve tazime layık olan âkıbetin kendisini ifade eder. Zira Allah'ın ezeli ilmine dayanarak yaratmış olduğu varlıkların tamamında mutlaka övgüye ve tazime değer sonuçlar bulunmaktadır. İnsana düşen ise bu sonuçları keşfedip ortaya koymak ve buna göre yaşamını düzenleyip idame ettirmektir. Bu yüzden iyi veya kötü her şey Allah'tan olup O'nun bunları yaratmasında pek çok hikmet, gaye ve manalar yer almaktadır. Nitekim Allah, farklı tabiatlarda ve zıt özelliklerde yarattığı nesne ve olayların her birinde yarar sağlayacak ve zarar verecek tüm yönleri bir arada toplayıp hiçbir şeyi tek amaçlı ve tek fonksiyonlu kılmamıştır. Hâliyle Allah, hiçbir iyiliği olmayan ve hiçbir kimseye yararı dokunmayan bir kötülük yaratmamış olup O'nun yarattığı her şeyde insanlara dönük iyilik, lütuf ve rahmet mevcuttur. Dolayısıyla Mâtürîdî'nin hikmet teorisi, bilhassa her şeyin kendi hizmetine sunulduğu insanın kulluk bilinci ile Allah'ın mutlak kudret ve ezeli ilmi arasında denge kurmayı kolaylaştırmaktadır. Kuşkusuz iyilik ve kötülüklerle imtihana tâbi tutulacağını bilen bir kimse, bu teori sayesinde başına gelen bela ve musibetlere daha kolay göğüs gerebilir. Yine Allah, bunlarla insanları sınavacağını önceden bildirerek onların sızlanmayı ve bahane üretmeyi bırakıp hazırlıklı olmalarını, morallerini güçlü tutmalarını ve gönüllerine huzur ve ferahlık vermeyi gaye edinir. Keza insanların korku ile ümit arasında dengeli ve mutedil bir yol izlemelerini amaçlayan Yaratıcı, evrendeki olup biten her şey hakkında onların tefekkür ve istidlalde bulunarak ibret ve ders almalarını murad etmektedir.

Deistlerin kötülük sorunuyla ilgili doğrudan müstakil bir çalışmaya rastlanmadığından, araştırma bulgularımızın bu bağlamda kıyaslanması mümkün değildir. Öte yandan literatürdeki deist düşünürlerin insanı, ahlâkî kötülüklerin doğrudan müsebbibi ve fizikî/doğal kötülüklerin de dolaylı müsebbibi olduğuna ilişkin bulgulara ulaşılmıştır (Hick, 1970; Palmer, 1819; Rousseau, 2021; Shaftesbury, 2001; Voltaire, 2021; Voltaire & Arouet, 1943; Voltaire & Maire, 1977). Bu bulguların, bu iki kötülük türünün kaynağı ve sebebi olarak insanı görmesi bakımından araştırmamızın bulgularıyla uyduğu değerlendirilmektedir (Mâtürîdî, 2017; 2018, XIII; 2019, XV, XVII; Özdemir, 2014; Şimşek, 2020). Fakat onların fizikî/doğal kötülükleri ve ahlâkî sorunları ilahî hikmetin bir tezahürü olarak benimsememeleri (Hick, 1970; Paley, 1803; Palmer, 1819), araştırmamızın bulgularıyla örtüşmemektedir. Ayrıca Metin Yasa'nın, *Kötülük Sorunu* isimli çalışmasında, mantıksal ve kanıtsal versiyonların kötülük sorununun izahında etik ve estetik açıdan noksan olmakla beraber işlevsel, derinlikli, bütüncül ve eleştirel olmaktan uzak olduğuna ilişkin değerlendirmeleri göze çarpmaktadır. Onun bu değerlendirmeleri, araştırmamızın bulgularını desteklemektedir (Yasa, 2019). Yine Cafer Sadık Yaran'ın kötülük sorununun izahında Batı ve İslâm dünyasında ortaya çıkan çeşitli teodiselerin mukayesesini yaptığını *Kötülük ve Teodise* isimli çalışmasında, Batı/Hristiyan ve İslâm dünyasındaki felsefî teodiselerin doğa/fizikî kötülüğü maddeye ve doğaya atfetmesi ile kelâmî teodiseler arasında yer alan ve bilhassa Allah'ın güç ve kudret sıfatını öne çıkaran Ehl-i Hadîs ve Eş'arîlerin teodisesinin doğanın ve insanın özelliklerini dikkate almadan tabiatla ve toplumda olanlar dâhil her şeyi tüm yönleriyle Allah'da çözmeye çalışan bir yaklaşımın herkesi tatmin edecek ölçüde açıklamalar içermediği yönündeki değerlendirmeleri, araştırmamızın bulgularını pekiştirici niteliktedir. Aynı zamanda eserinde kısa ve öz olarak bahsettiği hikmet teorisini Yaran'ın, hayatın gerçekleri ve insanın varoluş amacına uygun olmasının yanı sıra deliller ışığında evrene bütünsel açıdan bakıp değerlendirmesi bakımından monoteistik global bir teodise olarak kabul etmesi, çalışmamızın bulgularını güçlendirmekte ve teyit

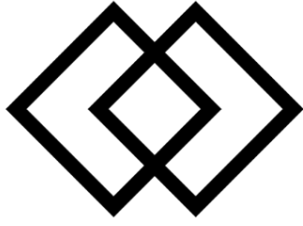
etmektedir (Yaran, 2016). Metin Özdemir'in *İslâm Düşüncesinde Kötülük Problemi* adlı eserinde iyi ve kötünün varlığın bizzat kendisi ve özü olmayıp içerisinde bulunduğu, şartlara, zemine, zamana ve duruma göre kazandığı arızî niteliklerden olduğu yönündeki tespiti ile evrendeki her şeyin belirli yasalara göre işlediği ve fizikî/tabîî ve ahlâkî kötülüklerin müsebbibi ve sorumlusunun, bu yasaları koyan Allah olmayıp o yasaları göz ardı edip önlem ve tedbiri elden bırakan insanlar olduğu şeklindeki çıkarımı, evrende hâkim olan ilahî sisteme totalde bakılması bakımından çalışmamızın bulgularıyla paralellik arz etmektedir (Özdemir, 2014).

Evrensel düzeyde sistematik, geniş ve bütüncül bir tutum sergilemek adına kötülük meselesinin, tarihî süreci ve problematik tüm yönleriyle birlikte irdelenmesi önem arz etmektedir. Aksi takdirde mesele, herkesi ve her kesimi ikna ve tatmin edecek bir biçimde tam olarak çözülmesi mümkün görünmemektedir. Bu sebeple öncelikle kötülüğün varoluşsal yönü yani insanların anlam arayışı, duygu ve inanç dünyaları üzerindeki tesirleri irdelenmelidir. Zira bu sorunu güçlü yapan ve etkili kılan husus, onun duygusal bir yapıya sahip olmasıdır. Bunun hâricinde yalnızca insanların değil hayvanların da çektiği acı, ıstırap ve kötülükleri içine alan kapsayıcı/kuşatıcı bir teodise geliştirilmelidir. Nitekim meseleyi insan ve hayvan merkezli irdelleyen bir perspektif, bilhassa fizikî/doğal kötülüklerin izahında tam olarak yanıtlar üretebilmeyi başarabilecektir. Zira felsefî ve teolojik temelli tüm teodiseler, bu kötülüklerin çözümüne hayvanlar açısından yaklaşmayı göz ardı edip sadece insanlar açısından ele alıp değerlendirmişlerdir. Her ne kadar insan merkezli sorunun teşhisi ve çözümünde etkin ve belirleyici bir fonksiyona sahip olup insanın varoluş amacıyla örtüşse de hikmet teorisi de meseleye sadece insan açısından yaklaşmaktadır. Dolayısıyla tüm bu teodiseler, fizikî/doğal kötülüklerin izahında, insan ve hayvan merkezli bir yaklaşımın içinde olduğu kuşatıcılık/kapsayıcılık ve evrensellikten uzak bir görüntü çizmektedir. Dolayısıyla herkes için tam manasıyla ikna ve tatmin edici yanıtlar üretebilen ve üzerinde ortak uzlaşıya varılabilen kalıcı bir teodise üzerinde çalışmak, belki de insanlık tarihi açısından faydalı ve gerekli işlerden biri olacaktır.

5. Kaynakça

- Avcı, M. vd.(2018). *Disiplinlerarası bir yaklaşımla kötülük problemi*. Konya.
- Aydın, N. (2023). *Nitel araştırma yöntemleri*. Özgür.
- Cebeci, L. (2021). *Kur'ân-ı Kerîm açısından kötülük problemi* (3. baskı). Akçağ.
- Cevizci, A. (2000). *Paradigma felsefe terimleri sözlüğü*. Paradigma.
- Corfe , R. (2007). *Deism and social ethics: The role of religion in the third millennium*. Arena Books.
- Cragg, R. G. (1964). *Reason and authority in the eighteenth century*. Cambridge University.
- Descartes, R. (1991). *The Philosophical writing of Descartes* (Cilt 1-3) (Trans. J. Cottingham & R. Stoothoff & D. Murdoch & A. Kenny). Cambridge University.
- Evans, C. S. (1985). *Philosophy Of religion: Thinking about faith*. Intervarsity.
- Herbert of Cherbury, E. L. (1937). *De Veritate* (Çev. M. H. Carre). University of Bristol.
- Hick, J. (1970). *Evil and the God of love* (2. baskı). The Fontana Library.
- Hume, David. (1995). *Din üstüne* (Çev. M. Tunçay). İmge.
- Leibniz, G. W. (1986). *İmanla aklın uygunluğu üzerine konuşma: Teodise denemeleri* (Çev. H. Batu). Milli Eğitim.
- Leibniz, G. W. (2019). *Monadoloji* (Çev. D. Çetinkasap). Türkiye İş Bankası Kültür.

- Liza, U. (t.y.). *Karşılaştırmalı analiz: nedir ve nasıl yapılır?*. <https://www.questionpro.com/blog/tr/karsilastirmali-analiz-nedir-ve-nasil-yapilir> [Erişim Tarihi: 25.12.2024].
- Lock, J. (1958). *The Reasonableness of christianity as delivered in the scriptures* (Ed. I. T. Ramsey). Stanford University.
- Lock, J. (1999). *Tabiat kanunu üzerine denemeler*. (Çev. İ. Çetin). Paradigma.
- Mackie, J. L. (1955). "Evil and omnipotence", *Mind* 64/254. Oxford University.
- Mâtürîdî, M. (2017). *Kitâbü't-tevhîd* (2. baskı). (B. Topaloğlu & M. Âruçî). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Mâtürîdî, M. (2015-2019). *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (Cilt 1-17) (Çev. Kolektif). Ensar.
- Meister, C. (2012). *God and evil*. InterVarsity.
- Newton, I. (2019). *The Principia: Mathematical principles of natural philosophy* (5. baskı) (Çev. A. Yardımlı). İdea.
- Özdemir, M. (2014). *İslâm düşüncesinde kötülük problemi* (2. baskı). Furkan.
- Paine, T. (2013). *The age of reason* (2. baskı) (Çev. A. İ. Dalgıç). Türkiye İş Bankası Kültür.
- Paley, W. (1803). *Natural theology: Or, evidences of the existence and attributes of the deity, collected from the appearances of nature*. Cambridge Universty.
- Palmer, E. (1819). *Principles of nature: Or, a development of the moral causes of happiness and misery among the human species*. London.
- Rousseau, J. J. (1943). *Emile ou de l'educaiton* (Çev. H. Z. Ülken & A. R. Ülgener & S. Güzey). Türkiye.
- Rousseau, J. J. (2016). *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı* (Çev. R. N. İleri). Say.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4 (1), 227-250.
- Shaftesbury, A. A. (2001). -An inquiry concerning virtue and merit-, *Characteristicks of men, manners, opinions, times* (ss. 163-230) (Cilt 1-2). Liberty.
- Spinoza, B. (2019). *Tractatus theologico-politicus*. (Çev. C. B. Akal & R. Ergün). Dost.
- Şimşek, İ. (2020). *Ataizmden Ateizme*. Eskiye.
- Toland, J. (1696). *Christianity not mysterious or a treatise shewing that there is nothing in the gospel contrary To reason nor above it and that no christian doctrine can be properly call'd a mistery*. Buckley.
- Voltaire, F. (2021). *Candide, ou l'optimisme* (Çev. Y. Yaşa). İkaros.
- Voltaire, F., & Arouet, M. (1977). *Dictionnaire philosophique* (Cilt 1-2) (Çev. L. Ay). İnkılap ve Aka.
- Voltaire, F. & Arouet, M. (2017). *La metaphysique de Newton ou parallèle des sentimes de Newton et de Leibnitz*. (Ed. L. M. Kahle). Len Pod Editeur.
- Weber, A. (1998). *Felsefe tarihi*. (Çev. H. V. Eralp). Sosyal.
- Yaran, C. S. (2016). *Kötülük ve teodise* (2. baskı). Vadi.
- Yasa, M. (2016). *Tanrı ve kötülük* (3. baskı). Elis.
- Yasa, M. (2019). "Kötülük sorunu", *Din felsefesi el kitabı* (4. baskı) (Ed. R. Kılıç- M. S. Reçber). Grafiker.

Sosyal Bilimler
EKEVAKADEMİ
dergisi

Makalenin geliş tarihi: 15.01.2025
1.Hakem Rapor Tarihi: 21.01.2025
2.Hakem Rapor Tarihi: 22.01.2025
Yayına Kabul Tarihi: 09.03.2025

eISSN:2148-0710 - pISSN:1301-6229

AKADEMİK KARIYER BASAMAKLARINDA KADIN AKADEMİSYEN OLMAK: İÇERİK ANALİZİ KAPSAMINDA BİR İNCELEME

Çağla ÜST CAN*

Öz

Dünyada ve Türkiye’de akademik kariyer süreci belli şartları kapsayan ve aslında cinsiyet farkı gözetmeksizin tüm akademisyenleri zorlayan bir yapıya sahiptir. Ancak özellikle gelenekçi ataerkil yapıya sahip kültürlerde kadınlara yüklenen sorumlulukların fazlalığı, akademik kariyer sürecinde baş edilmesi gereken zorlukları aşılamaz bir hale getirmektedir. Akademisyen kadınların kariyer sürecinde yaşadıkları zorlukların ve onları engelleyen unsurların neler olduğunun ortaya çıkarılmasını amaçlayan bu çalışmada Türkiye özelinde yapılmış çalışmalar ele alınmıştır. Ulusal alan yazınında yer alan (Google Akademik, Dergipark, TR Dizin, ACARINDEX ve YÖKTEZ), 2013-2023 yılları arasında yayınlanmış, akademisyen kadınların kariyer engellerini konu alan çalışmalar toplanmış ve nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen verilerin analizi sonucunda kariyer engellerinin; bireysel, örgütsel ve toplumsal olmak üzere üç kategori altında toplandığı görülmüştür. Çalışmalarda en sık tekrarlanan kariyer engelinin bireysel kariyer engelleri olduğu ve çoklu roller altı temasının bu temada en sık tekrarlanan engel olduğu görülmüştür. Toplumsal engeller kategorisinde en sık tekrarlanan temanın toplumsal cinsiyet eşitsizliği; örgütsel engeller kategorisinde en sık tekrarlanan temanın ise işle ilgili nedenler olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgular aslında kadınların en önemli kariyer engellerinin bireysel faktörlerden kaynaklandığını ve çoklu roller üstlenmenin ve bunu kültürel olarak kabullenmenin kariyer gelişimini büyük ölçüde baltadığını göstermektedir. Bu sonuçlar ışığında kadınların üstlendikleri sorumlulukların azaltılması ve rol paylaşımı yapılmasının kariyer engellerinin büyük oranda azalmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın akademisyen, Kariyer engeli, İçerik analizi.

Being a Woman Academician in Academic Career Steps: A Study within the Scope of Content Analysis

Abstract

The academic career process in the world and in Turkey has a structure that covers certain conditions and actually challenges all academics regardless of gender. However, especially in cultures with a traditional patriarchal structure, the excessive responsibilities imposed on women make the difficulties to be overcome in the academic career process insurmountable. In this study, which aims to reveal the difficulties experienced by academic women in the career process and the factors that hinder them, studies conducted in Turkey are discussed. The studies on the career barriers of female academics published in national literature (Google Scholar, Dergipark, TR Dizin, ACARINDEX, and YÖKTEZ), published between 2013-2023 and analyzed using qualitative research methods, specifically content analysis. As a result of the analysis of the data obtained, it was seen that career barriers were grouped under three categories: individual, organizational and social. It was seen that the most frequently repeated career barrier in the studies was individual career barriers and the multiple roles sub-theme was the most frequently repeated barrier in this theme. The most frequently repeated theme in the social barriers category was gender inequality, while the most frequently repeated theme in the organizational barriers category was work-related reasons. The findings actually show that the most significant career obstacles for women stem from individual factors, and that taking on multiple roles and culturally accepting this greatly hinders career development. In light of these findings, it is believed that reducing the responsibilities women undertake and sharing roles would significantly reduce career obstacles.

Keywords: Female academician, Career barrier, Content analysis.

* Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, caglaustcan@aksaray.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0615-5903>

1. Giriş

İş ile ilgili, uzun zaman alan bir takım anlamlı ilerlemeyi ve daha yüksek konuma gelmeyi ifade eden kariyer kavramı kadınlar ve erkekler için farklı şekillenmektedir (Mavin, 2001, s. 184; White, 1995, s. 4). Erkekler kariyer basamaklarını daha hızlı ve daha rahat bir şekilde tırmanırken, kadınlar kariyer gelişimi sürecinde aile ve iş arasında denge kurmak zorunda olmaları nedeniyle daha ağır adımlar atabilmektedir. Özellikle üst yönetim kademelerine ilerleme noktasında çoğu zaman kadınlar sorun yaşamakta ya da ayrımcılığa maruz kalabilmektedir (Atacan & Genç, 2023, s. 276).

Kadınların yoğunlukla varlık gösterdiği alanlardan olan akademisyenlik mesleği; yükseköğretim sisteminde kurumların en önemli temsilcisi olan üniversitelerde görev yapan, eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerini yürüten kişilerden oluşmaktadır. Üniversitelerde akademisyenlik kavramı, öğretim elemanı ve öğretim üyesi olmak üzere iki farklı kadro temelinde yer almaktadır. Armenti (2000) akademik kariyerin günü gününe çalışmayı gerektirdiğini ve akademisyenlikte iş ile özel yaşam arasında belirgin bir ayırım olmadığını ifade etmiştir. Özellikle öğretim elemanlığından öğretim üyeliğine geçiş sürecinde ve sonrasında; bilimsel çalışmaların yapılması, proje geliştirilmesi, eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi ve bunlar dışında kalan diğer akademik iş ve işlemlerin yürütülmesi gerekliliği oldukça zorlu bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada akademisyenlik mesleğinin sadece belirli bir mesai saatini kapsamaması nedeniyle hem her daim çalışmak zorunda kalmak, hem de görev ve sorumlulukları yerine getirip aynı anda da kariyer gelişimini sağlayabilmek zorlayıcı süreçleri beraberinde getirmektedir. Bu zorlu sürecin iş dışında evde de çok fazla sorumluluk üstlenmek zorunda kalan kadın akademisyenleri ekstra zorlayıcı ve hatta engelleyici bir hal alması kaçınılmazdır.

Kişilerin kariyerlerinin gidişatına yön veren genellikle bireylerin kendileri olsa da birey dışında kalan çok sayıda faktörün de kariyeri hem olumlu hem de olumsuz yönden etkilediği aşikardır. Bu düşünceden hareketle çalışmada kadın akademisyenlerin akademik kariyer basamaklarında yaşadıkları zorlukların neler olduğunun ulusal alan yazınında gerçekleştirilen çalışmalar bağlamında içerik analizi ile inceleyerek ortaya konulması amaçlanmıştır. Ulusal alan yazını incelendiğinde kadın akademisyen kariyer engellerini inceleyen çok sayıda çalışma olduğu görülmektedir (Adak, 2018; Alas, 2019; Baz & Aslan, 2021; Bingöl & Gündoğdu, 2020; Bircan & Erdoğan, 2020; Çakır & Arslan, 2018; Gerdek, 2017; Kaya, 2022; Öztürk, 2018). Ancak yapılan bu çalışmalara kapsamlı genel bir bakış sunan, çalışmaların sonuçlarını bir araya toplayan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Kadın akademisyenlerin kariyer basamaklarında karşılaştıkları engelleri ampirik çalışmalar özelinde ele alıp derleyerek içerik analizi kapsamında sunmaya çalışan bu çalışma hem sorunların anlaşılması ve önerilerin sunulması hem de gelecek çalışmalara ışık tutması açısından faydalı bir başlangıç olarak görülmektedir.

1.1. Literatür İncelemesi

Kariyer, çalışan kişinin başarı seviyesini gösteren, iş ile ilgili pozisyonlarda ve örgüt basamaklarında yukarı doğru ilerlemesini temel alan bir kavramdır (Demirdelen & Ulama, 2013, s. 67). Bir işte çalışan insanın kariyer yapma eğilimi geçmişten günümüze kadar var olmuştur ve insanın doğasından kaynaklanan eğilim nedeniyle var olmaya da devam edecektir (Gündüz, 2010, s. 134). Değişen toplumsal yapı ile birlikte işgücü piyasasında da değişim yaşanmakta ve çalışan kadınların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Her toplumda nüfusun yarıdan fazlasını oluşturan kadınlar, gelecek neslin inşacısı olarak görülmektedir (Carvalho vd., 2019, s. 80). Yapılan araştırmalar ve ortaya atılan kuramlar kariyer gelişimi üzerinde çok sayıda faktörün etkili olduğundan söz etmektedir. Bahsi geçen faktörlerden birisi de cinsiyet olarak karşımıza çıkmakta ve özellikle kadınların kariyer gelişimi açısından daha fazla problem yaşadığı ortaya konulmaktadır (Betz, 2008; Patton & McMahon, 2006).

Küresel Cinsiyet Eşitsizliği İndeksi (Global Gender Gap Index) raporuna göre ülkemizde kadın çalışma oranı; 2023 yılında 0.638 skor ile geçen yıla oranla beş sıra gerilemiş ve ülke sıralamasında 129. sırada yer almıştır. Öte yandan Türkiye'deki üst düzey yönetici oranlarına bakıldığında; kadınların oranının %19.65, erkeklerin oranının ise %80.35 olduğu görülmektedir. Bu verilerden hareketle kadınlar aleyhine ortaya çıkan %60'lık bir fark olduğu ve kadınların yönetimde yer alma düzeyi dünya sıralamasında Türkiye'nin 119. sırada olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmada kadınların bakanlık, parlamento üyeliği ve devlet başkanlığı görevlerinde yer alma düzeylerinin de benzer şekilde düşük oranlarda olduğu görülmektedir (Global Gender Gap Report, 2023).

Kadınların çalışma yaşamı eğitim seviyesine bağlı olarak değişmekte ve yüksek eğitim seviyesinde olan kadınlar daha yüksek statülü işlerde çalışmaktadır. Bu nedenle kadınların meslek tercihleri arasında akademisyenlik önemli bir yer tutmaktadır (Ergöl vd., 2012, s. 44). Akademisyenlik; mesleği icra edenlerin hem görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmesi hem de mesleki anlamda kişisel gelişim ve ilerleme sağlayabilmesi için neredeyse yaşamın tamamını etkisi altına alan bir meslektir. Bu bakımdan hem erkekler hem de kadınlar için oldukça yoğun özveri gerektiren akademisyenliğin, özellikle çok fazla görünmeyen emek harcayan kadınların erkeklere oranla daha fazla sorunla karşı karşıya gelmesine sebep olduğu söylenebilir. Bir toplumun geleceğini oluşturan genç nesli hayata hazırlayan ve onlara evrensel bir bakış açısı kazandırma konusunda büyük etkisi olan üniversitelerde, cinsiyetçi bakış açısının ortadan kaldırılabilmesi oldukça önemlidir. Bu açıdan hem akademiye bulunan kadın sayısının artırılması hem de akademik kariyer gelişimi sürecinde kadınların ilerleyebilmesi önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma hayatında kadınların ve çeşitli azınlık grupların kariyerlerinde üst basamaklara ilerlemesini önleyen bazı engeller mevcuttur (Weyer, 2006, s. 442). Alan yazını incelendiğinde cinsiyet temelli engellerin farklı şekillerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Genel hatlarıyla, örgütlerde kadınların kariyer gelişimini engelleyen unsurlar; bireysel, örgütsel ve toplumsal faktörler olmak üzere üç başlıkta ele alınmaktadır (Zeybek, 2010, s. 4). Bireysel faktörlerden kaynaklanan engeller: kadınların çoklu rol üstlenmesi, kişisel tercih ve algıları; örgütsel faktörlerden kaynaklanan engeller: örgüt kültürü ve politikaları, mentor eksikliği ve iletişim ağlarına katılamama; toplumsal faktörlerden kaynaklanan engeller ise mesleki ayırım ve stereotiplerden oluşmaktadır (Karaca, 2007, s. 2).

2024 yılı verilerinden yola çıkarak ülkemizdeki akademisyen sayılarına ve cinsiyet oranlarına baktığımızda; üniversitelerde toplam 181.498 akademisyen bulunmakta ve bunlardan 97.291'i erkek, 84.207'si kadınlardan oluşmaktadır. Buna göre Türkiye'deki kadın akademisyenlerin oranı (%46,4), Avrupa ve OECD ülkelerindeki kadın akademisyen oranının (%43) üzerindedir. Akademisyen sayılarını incelediğimizde kadın araştırma görevlisi ile kadın öğretim görevlisi sayısının erkek sayısından fazla olduğu; toplam 42.350 araştırma görevlisinin 22.792'si (%53,8), 35.776 öğretim görevlisinin 18.444'ü (%51,6) kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Ülkemizde kadınların akademisyenlik mesleğinde temsil oranları artsa da sayıları ünvanlar bazında ele aldığımızda yaşanan sıkıntılar gözler önüne serilmektedir. Bu kapsamda kadın akademisyenlerden 12.296'sı Profesör, 9.947'si Doçent ve 20.728'i Doktor Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Profesörlerin %34,3'ü, Doçentlerin %41,8'i, Doktor Öğretim Üyelerinin ise %47,4'ü kadınlardan oluşmaktadır (Yüksek Öğretim Kurumu [YÖK], 2024). Sayılar incelendiğinde ülkemizdeki akademisyenlerin cinsiyet dağılımları iyi durumda gözükse de ünvanlar dikkate alındığında her kariyer basamağında kadın temsil oranının gittikçe düştüğü göze çarpmaktadır. Özellikle son yıllarda yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu kadınların iş hayatında daha yüksek düzeyde var olduğunu ancak üst düzey yönetimde/kariyer basamağında yer alma oranının oldukça düşük olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Baz & Aslan, 2021; Lyness & Schrader, 2006; O'Connor, 2001; Oakley, 2000). Bu düşünceden hareketle çalışmada; kadın akademisyenlerin karşılaştıkları sorunları ele alan çalışmaların incelenmesi amaçlanmaktadır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Araştırma amacı kapsamında ulusal literatürde yer alan, kadın akademisyenlerin kariyer basamaklarında yaşadıkları sorunları ele alan araştırma makaleleri ve tezler incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden olan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi; metinlerin veya görsel öğelerin temalar, örüntüler ve ilişkilendirilen unsurlar bağlamında sistematik olarak incelenmesini içeren bir araştırma yöntemidir (Krippendorff, 2013, s. 19). Belirlenmiş bir konu dahilinde önceden yapılmış birbirinden bağımsız nitel ve nicel çalışmalar içerik analizi yöntemiyle incelenerek konuya ilişkin genel yargıya varılabilmekte ve alan yazınındaki genel eğilim belirlenebilmektedir. Böylece ilgili konuya ilişkin bir bakış açısı gelişmekte ve gelecekte konu hakkında çalışma yapmak isteyen araştırmacılara da genel eğilim konusunda fikir sunularak gelecek araştırmalara yön verilebilmektedir (Cohen vd., 2007; Lune & Berg, 2017; Miles & Huberman, 1994; Yıldırım & Şimşek, 2018). Çalışma amacı doğrultusunda kadın akademisyenlerin kariyer basamaklarında yaşadıkları zorlukların neler olduğunu ulusal alan yazınından yola çıkarak belirleyebilmek ve konu hakkında genel bir yargıya varabilmek amacıyla içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Amaçlı örnekleme yönteminin kullanıldığı çalışma ulusal alan yazınında yer alan, akademisyen kadınların kariyer engellerini konu alan, 2013-2023 yılları arasında yayınlanmış Türkçe makale ve tezleri içermektedir. Ulusal literatürde tarama yapılabilmesi amacıyla araştırma evrenini; Google Akademik, Dergipark, TR Dizin, ACARINDEX ve YÖKTEZ veri tabanları oluşturmaktadır. Çalışmalara anahtar kelimeler yoluyla ulaşılmaya çalışılmış ve veri taraması sırasında “kadın akademisyen, akademik kariyer, kariyer engeli, akademide kadın ve akademik kadın” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Tarama sonucunda 167 çalışmaya ulaşılmış, ulaşılan yayınlardan 59 tanesinin mükerrer yayın olduğu görüldüğünden veri setinden çıkarılmış ve kalan 108 yayın analize dâhil edilmiştir. Analiz aşamasında ilk olarak tüm makale ve tezlerin başlık, özet, anahtar kelime ve gerekli görülmesi halinde tam metinleri tek tek incelenmiştir. Daha sonra doğrudan kadın akademisyenlerin kariyerleri ile ilgisi olmayan (9 çalışma) ve sadece kavramsal olarak hazırlanan (14 çalışma) toplam 23 çalışma veri setinden çıkarılmıştır. Geriye kalan 85 ampirik çalışma (31 tez, 54 makale) ile analiz sürecine geçilmiş ve ilk olarak incelenen çalışmalar Ç1, Ç2, Ç3, ..., Ç85 olarak numaralandırılarak analizler yapılmaya başlanmıştır.

2.3. Verilerin Analizi

Alan yazını incelemesi sonucunda toplanan ve ilk inceleme aşaması tamamlanan dokümanların analizinde MAXQDA 2020 programı kullanılmış ve dokümanlar nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniğiyle incelenmiştir. Makale ve tezlerin içerik analizinde kullanılan temel parametreler; araştırma örnekleme dâhil edilen üniversite türü ve araştırma yöntemi olarak ele alınmıştır. Kadın akademisyenlerin kariyer engelleri ise ayrı bir parametre olarak incelenmiş ve bulgular hiyerarşik kod-alt kod modeli kapsamında 3 kategori, 17 tema ve 12 alt tema ile sunulmaya çalışılmıştır. Kategori, tema ve alt temaların oluşturulabilmesi amacıyla alan yazını incelenmiş ve kariyer engelleri ölçekleri/kuramları kapsamında başlıklar oluşturulmuştur. Genel hatlarıyla kariyer engellerinin bireysel, örgütsel ve toplumsal engeller olmak üzere 3 ana başlık altında incelendiği görülmüş ve çalışma bulguları bu başlıklar altında incelenmiştir (Akyüz Ünlü, 2014; Bozkurt, 2019; Karaca 2007; Zeybek, 2010).

2.4. Araştırma Etiği

Çalışmada etik kurallara riayet edilmiş ve faydalanılan kaynaklar bilimsel etik ve kurallara uygun şekilde belirtilmiştir. Çalışmada kullanılan dokümanlar ikincil veriler taranarak elde edilmiştir.

İkincil veriler kullanılarak içerik analizi kapsamında tamamlanan çalışma etik kurul izni gerektiren çalışmalar içerisinde yer almadığından etik kurul izni alınmamıştır.

3. Bulgular

Çalışmanın bu kısmında MAXQDA nitel veri analizi programı kullanılarak analiz edilen çalışmaların sonuçlarına yer verilmektedir. Bu kapsamda programa yüklenen verilere ilişkin bulgular; tablolar, hiyerarşik alt kod modeli şekilleri ve kelime bulutu kullanılarak sunulmaya çalışılmıştır. Çalışmada ilk olarak incelenen yayınların araştırma yöntemleri ve araştırma grubuna dâhil edilen üniversite türleri analiz edilmiş ve sonuçlar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1

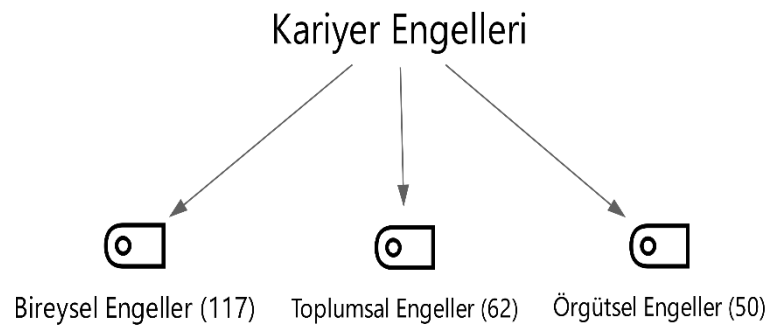
Çalışma Yöntemi ve Araştırmaya Dâhil Edilen Üniversite Türüne İlişkin Bulgular

Yöntem	Bölümler	Yüzde	Üniversite	Bölümler	Yüzde
Nitel Yöntem	46	54,12	Devlet Üniversitesi	49	57,65
Nicel Yöntem	33	38,82	Karma	34	40,00
Karma Yöntem	6	7,06	Vakıf Üniversitesi	2	2,35
TOPLAM	85	100,00	TOPLAM	85	100,00

Çalışma yöntemleri incelendiğinde; araştırmaların yaklaşık olarak %54’ünde nitel yöntem; %39’unda nicel yöntem ve %7’sinde ise karma yöntem kullanıldığı görülmektedir. İncelenen 85 çalışmanın yaklaşık olarak %58’i Devlet üniversitesi örnekleminde; %40’ı hem devlet hem vakıf üniversitesi örnekleminde; %2’si ise yalnızca Vakıf üniversitesi örnekleminde. Araştırmanın asıl amacını oluşturan “kariyer engelleri” kategorileri Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1

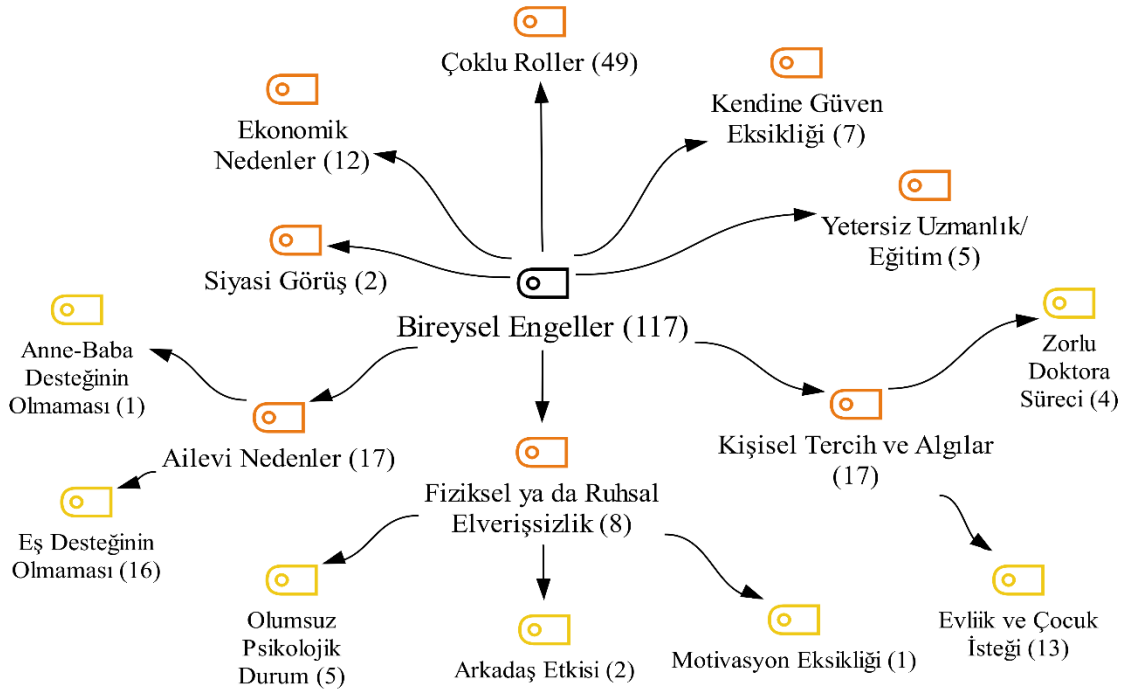
Kariyer Engellerini Oluşturan Kategoriler

Akademisyen kadın kariyer engellerine ait bulgular alan yazını incelemesi doğrultusunda bireysel engeller, toplumsal engeller ve örgütsel engeller olmak üzere 3 kategori altında incelenmiştir. Bireysel engeller 117 kodlama ile en yüksek kodlamaya sahip olan kategori olarak karşımıza çıkmaktadır. 62 kodlama ile toplumsal engeller kategorisi ikinci, 50 kodlama ile ise örgütsel engeller kategorisi üçüncü başlık olarak incelenmektedir. İlk olarak incelenen bireysel engeller kategorisi altında gruplandırılan temalar ve alt temalar ile bunlara ait frekanslar Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2

Bireysel Engeller Kategorisine Ait Temalar ve Alt Temalar

Çalışmalarda en sık değinilen kariyer engeli olan bireysel kariyer engellerinin en önemli teması 49 kodlama yapılan “çoklu roller” olarak karşımıza çıkmaktadır. İncelenen çalışmaların yarısından fazlasında (%53) çoklu rollere ilişkin kariyer engeli temasını ifade eden veriler yer almaktadır. Çoklu rolleri vurgulayan yargılar; “Öğretim üyesi, anne ve araştırmacı kimliklerini birlikte kullanmak...” (Ç16), “O kadar çok şeyle uğraşıyor ki zaman yok kariyere” (Ç45), “...çoklu görev ve sorumluluklara sahip olmak...” (Ç79), “Yaşlı bakımı, anne-baba bakımı, çocuk bakımı, ev işleri ve diğer tüm işler başlı başına yeterli bir engel” (Ç82) vb. ifadeleri ile örneklendirilebilir. Bireysel engeller kategorisinde en sık tekrarlanan diğer engeller ise kişinin evlenip çocuk yapmak istemesi veya doktora sürecini zorlu görmesinden kaynaklanan “kişisel tercih ve algılar” teması ile anne-baba veya eş desteğinin olmamasını ifade eden “ailevi nedenler” teması olmuştur. Kişisel tercih ve algılar temasına ilişkin yargılar; “Evlilik ve çocuk sahibi olmayı ilk sıraya koyup unvanı geç alıyorsunuz” (Ç23), “...en zor akademik dönem olan doktora ders, yeterlilik ve tez dönemi insanı kariyerinden vazgeçiriyor” (Ç42) gibi ifadelerle örneklendirilebilir. Ailevi nedenler temasına ilişkin yargılardan bazıları; “Eşin akademisyen bile olsa sana kariyerin için destek vermezse kariyer yapmak zor” (Ç84), “Annen, baban, kardeşin ya sen hala mı okuyorsun derse soğuyorsun” (Ç11) olarak ifade edilmiştir. Tekrar edilme sıklığına göre; ekonomik nedenler (özellikle doktora süreci masrafları), fiziksel ya da ruhsal elverişsizlik, kendinde güven eksikliği, yetersiz uzmanlık/eğitim (yabancı dil sorunları) ve siyasi görüş temaları bireysel engeller kategorisinde yer alan diğer temalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bireysel engellerde en çok tekrarlanan hususların neler olduğunun gözlemlenebilmesi amacıyla yapılan kelime bulutu analizi sonucu Şekil 3’te gösterilmiştir.

Şekil 3

Bireysel Engeller Kategorisine İlişkin Kelime Bulutu

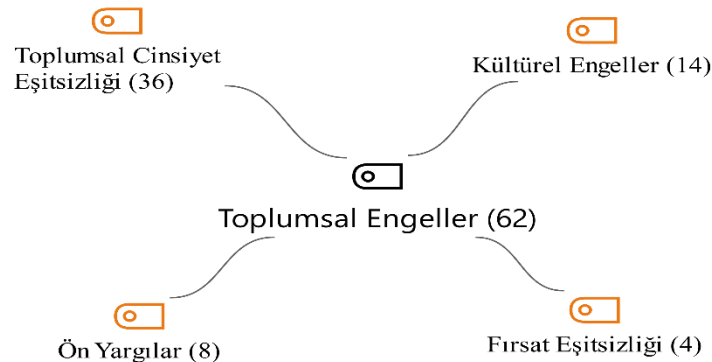

Kelime bulutunda tekrar sıklığına göre ele alınan bireysel kariyer engellerinde “çocuk”, “ev”, “anne”, “akademisyen”, “kadın”... ifadelerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Sözcük sıklığı açısından çocuk kelimesi %32, ev kelimesi %23, anne kelimesi %19, akademisyen kelimesi %16 ve kadın kelimesi ise %16 oranında tekrarlanmıştır. Kelime bulutu kapsamında ön plana çıkan bu bulguların da çoklu roller temasını işaret ettiği görülmektedir.

Kadın akademisyen kariyer engelleri incelemesi kapsamında ortaya çıkan 62 kodlamaya sahip ikinci kategori olan toplumsal engeller kategorisine ait temalar ve alt temalar ile bunlara ait frekanslar Şekil 4’te gösterilmiştir.

Şekil 4

Toplumsal Engeller Kategorisine Ait Temalar ve Alt Temalar

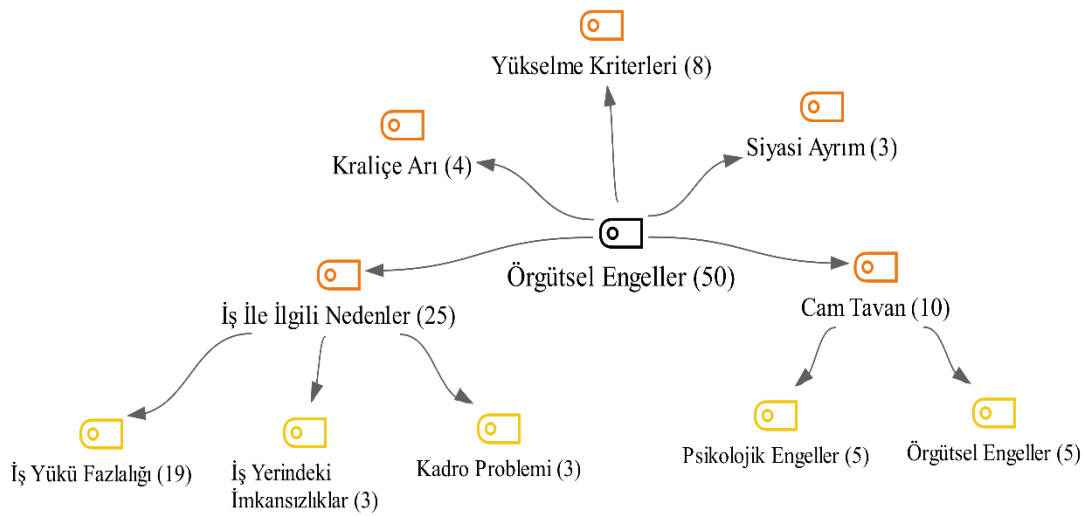
Şekil incelendiğinde toplumsal engeller kategorisinde en sık tekrarlanan temanın bireylerin biyolojik cinsiyetlerine atfedilen rol ve sorumluluklardaki eşitsizliği ifade eden “toplumsal cinsiyet eşitsizliği” olduğu görülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği temasını vurgulayan yargılar; “*Geleneksel olarak kadına biçilen roller ve kadının yapması gereken işler var...*” (Ç3), “*...erkek olmak kolay, evde işleri kolaylaştıran bir kadın var*” (Ç21), “*...toplumda kadına verilen statü bir adım geride kalmak...*” (Ç29), “*...erkek zekasını kadın zekasından, erkek gücünü kadın gücünden üstün görmek...*” (Ç56) olarak örneklendirilebilir. İkinci olarak toplumsal engeller başlığı altında ortaya çıkan tema “kültürel engeller” olmuş ve çalışmalarda özellikle kültürel yapıdan kaynaklanan kadının kariyer engeline vurgu yapılmıştır. Örneğin; “*...kültürel yapımızın kariyer yapmayı erkek işi olarak görmesi...*” (Ç45), “*...toplumsal bir kabul olarak kadının kariyerinden önce evine odaklanması...*” (Ç2) gibi

ifadeler kültürel engeller alt teması altında yer almaktadır. Bir diğer toplumsal engel olarak görülen “ön yargılar” temasında kadınların akademik kariyer yapamayacağına dair olan önyargıların sebep olduğu engeller vurgulanmıştır. Çalışma 48’de yer alan “*Kadın olarak akademik kariyer yapma sürecinin üstesinden gelemezsin...*” ifadesi örnek olarak verilebilir. Son olarak “fırsat eşitsizliği” temasında ise özellikle evli, çocuk sahibi kadın akademisyenlerin bekar kadın veya erkek akademisyenlerle eşit fırsatlara sahip olmadığı vurgulanmıştır. Burada “*...kariyeri bekar kadın akademisyenler yapabilir...*” (Ç73), “*...erkeklerle eşit kariyer hakkına sahip değiliz*” (Ç35) yargıları örnek olarak verilebilir.

Kadın akademisyen kariyer engelleri incelemesi kapsamında ortaya çıkan son kategori olan, 50 kodlama yapılan örgütsel engeller kategorisine ait temalar ve alt temalar ile bunlara ait frekanslar Şekil 5’te gösterilmiştir.

Şekil 5

Örgütsel Engeller Kategorisine Ait Temalar ve Alt Temalar

Şekil incelendiğinde örgütsel engeller kategorisinde en sık tekrarlanan temanın “işle ilgili nedenler” olduğu görülmektedir. İşle ilgili nedenler temasının iş yükü fazlalığı, iş yerindeki imkansızlıklar ve kadro problemleri olmak üzere üç alt temadan oluştuğu görülmektedir. İncelenen çalışmalarda okulda üstlenilen akademik ve idari görevlerin, ders yükü fazlalığının yarattığı engellerden; laboratuvar eksikliği, akademik gelişim için maddi desteğin olmaması ve kadro problemleri engellerinden bahsedilmiştir. “*...çok fazla derse giriliyor...*” (Ç5), “*Araştırma görevlisi olarak okulda o kadar çok idari işler üstümüze kalıyor ki...*” (Ç66), “*...okulda laboratuvarların olmaması çok engelliyor*” (Ç31), “*Doktora bitse de kadro sorunu var, verdiği emeğe değmez*” (Ç26) ifadeleri işle ilgili nedenler temasında yer alan yargılardan bazılarıdır.

Örgütsel engeller kategorisi altında en sık karşılaşılan ikinci tema ise “cam tavan” olarak karşımıza çıkmıştır. Kadınların yaşadıkları cam tavan engelleri; psikolojik cam tavan ve örgütsel cam tavan olarak iki farklı şekilde ifade edilmiştir. Psikolojik cam tavan engelleri “*Dekanımızın söylemleri kadın akademisyenlerin kariyerini engellemek için yeterli bir sebep fakültemizde*” (Ç37); örgütsel cam tavan engelleri ise “*...üst makamlı işlere bir kadının katılımı, söz hakkı ne mümkün...*” (Ç47) yargıları ile örneklendirilebilmektedir. Örgütsel engel kategorisinde öne çıkan üçüncü tema olan “yükselme kriterleri” engellerinde sürekli değişen ve gittikçe zorlaşan akademik yükselme kriterlerine vurgu yapılmıştır. Örgütsel engeller temasında son olarak “kraliçe arı” kaynaklı engeller ve farklı siyasi görüşlerin karşılaştığı “siyasi ayrımcılık” nedeniyle yaşanan engeller yer almaktadır. Kraliçe arı kaynaklı engeller “*...kadın bir dekanla çalışmak en büyük engel oldu*” (Ç50) yargısı ile, siyasi

ayrımcılık kaynaklı engeller ise “...siyasi bağların kuvvetli değilse kariyeri arkada bırakacaksın” (Ç23) yargısı ile örneklendirilebilir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Kadınların günümüzde toplumsal olarak yaşadıkları zorluklara ve hatta eşitsizliklere rağmen, erkek egemen toplum yapısından sıyrılarak birçok alanda başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Araştırma konusunu oluşturan kadın akademisyenlerin durumlarına bakıldığında; ülkemizdeki akademisyen sayılarının yaklaşık %46,4’ünü kadınların oluşturduğu görülmektedir. Bu değer her ne kadar diğer Avrupa ve OECD ülkelerindeki oranlardan (%43) iyi durumda olsa da akademik kariyer basamakları arttıkça kadın temsiliyet oranının azaldığı kaçınılmaz gerçektir. Araştırma görevlisi (%53) ve öğretim görevlisi (%51) temsiliyet oranı %50’den fazlayken öğretim üyeliği unvanlarında basamaklar çıkıldıkça temsil oranı %34’e kadar düşmektedir. Elde edilen bu veriler kadınları akademik kariyer basamaklarında nelerin engellediği konusundaki merakı ortaya çıkarmış ve çalışmada “kadınların kariyer engelleri” konusunu ele alan çalışmalar içerik analizi ile incelenmiş ve elde edilen bulgular kategori, tema ve alt temalar kapsamında sunulmuştur.

İncelenen çalışmalarda kariyer engellerinin üç ana başlık altında toplandığı görülmüştür. Bireysel, örgütsel ve toplumsal engeller olmak üzere üç kategori altında incelenen kariyer engellerinden çalışmalarda en sık vurgulanan engeller bireysel kariyer engeli kategorisi altında karşımıza çıkmaktadır. Bireysel kariyer engelleri altında incelenen temalar; çoklu roller, ailevi edenler, ekonomik nedenler, fiziksel ya da ruhsal elverişsizlik, kişisel tercih ve algılar, siyasi görüş, kendine güven eksikliği ve yetersiz uzmanlık/egitimdir. İncelenen çalışmalarda bireysel engeller kategorisi altında çoklu roller temasının en sık tekrarlanan engel olduğu görülmüştür. Çoklu roller çeşitli toplumsal statülere bağlı çok sayıda rolün bir kişide toplanmasını ifade etmektedir (Özkanlı & Korkmaz, 2000). Alan yazını incelendiğinde ulusal ve uluslararası çoğu çalışmada kadınların üstlendiği çoklu rollerin kariyer önündeki en büyük engellerden olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Arthur vd., 2007; Başarır & Sarı, 2015; İrey, 2011; Morley, 2005; Wall, 2008).

Kadınların kariyerlerini engelleyen ikinci faktör olarak karşımıza çıkan toplumsal engeller kategorisinin fırsat eşitsizliği, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kültürel engeller ve önyargılar temaları altında incelendiği görülmektedir. Kadınların kariyer gelişimini toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önemli düzeyde etkilediği, kadına atfedilmiş görev ve sorumlulukların önemli bir engel olarak karşılırlarına çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. White (2004) çalışmasında kadınların en önemli kariyer engellerinden birinin tutumsal engeller olduğunu belirtmiştir. Tutumsal engellerde aile ve toplumun kadının kariyer gelişimine bakışının olumsuz olduğunu ve kadınların yaptıkları çalışmaların değersiz olarak nitelendirildiğini ifade etmiştir. Öte yandan yapılan araştırmalarda sıklıkla kadınların cinsiyetleri nedeniyle kariyer aşamasında ayrımcılığa maruz kaldığı sonucuna ulaşılmaktadır (Ergöl vd., 2012; Gönenç vd., 2013).

Son olarak örgütsel engeller kategorisinin siyasi ayırım, yükselme kriterleri, cam tavan, kraliçe arı ve işle ilgili nedenler temaları altında ele alındığı görülmektedir. Örgütsel engeller kategorisi altında en sık karşılaşılan engelin işle ilgili nedenler olduğu, özellikle yoğun akademik ve idari işlerin kadınların kariyer gelişimini olumsuz etkilediği görülmüştür. Örgütsel kariyer engellerinden biri olarak karşımıza çıkan cam tavan kavramı; kadınların iş hayatında üst düzey yönetici pozisyonlarına veya karar alma mekanizmalarına ulaşmalarındaki görünmeyen engel olarak tanımlanmaktadır (Cotter vd., 2001). Ayrıca kadın liderlerin diğer kadınları geri planda tutma ve böylece kendi konumlarını korumaya yönelik tutumları (Derks vd., 2011) “kraliçe arı” olarak ifade edilmekte ve alan yazını incelendiğinde cam tavan ve kraliçe arı engellerine vurgu yapan çalışmaların yer aldığı görülmektedir (Bircan &

Erdoğan, 2020; Demirtaş & Yeşilyurt Gündüz, 2019; Karcıoğlu & Leblebici, 2014; King vd., 2017; Kirişçi & Can, 2020).

Kariyer gelişiminde karşılaşılan söz konusu engellerin birçoğunun toplum temeline dayandığı, toplumsal kültürün ve bu kültürle yetişen bireylerin sahip olduğu bakış açısı nedeniyle ortaya çıktığı söylenebilir. Bu çalışmanın ortaya çıkardığı sonuçların kadınların bakış açılarındaki bir farkındalık oluşturması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Elde edilen sonuçlar ışığında kadınların “fazla sorumluluk” karşılığı olan çoklu roller ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en büyük kariyer engeli olduğu görülmektedir. Bu noktada aslında kadınların (evli kadınlar) kariyer gelişiminde bir noktada eşlerinin veya ailelerinin (bekar kadınlar) desteğine önemli ölçüde ihtiyaç duyduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kadınların kariyer gelişimi sürecinde yaşadıkları sorunlar ve eşlerinden ya da ailelerinden beklentileri konusunda ailelere veya akademisyen kadın eşlerine yönelik yapılacak olan bilinçlendirme seminerleri bu konuda katkı sağlayabilir. Kadınların karşı karşıya kaldıkları sorunlarla nasıl başa çıkabileceği konusunda yapılan araştırmalar yol gösterici olması ve farkındalığı artırması açısından büyük önem taşımaktadır. Kadınların ev ve akademik hayat arasında bölündüğünü, dengeyi sağlayamadığı noktada ilk vazgeçtiği şeyin ise kariyeri olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada kadınları cesaretlendirmeye ve onları daha güçlü kılmaya yönelik düzenlemeler yapılması hem kadınların hem de erkeklerin bu konuda eğitilip sosyal yönünün köklü değişime uğraması sağlanabilir. Kadın akademisyenlerin kariyerlerinde ilerleyebilmelerine yönelik iyileştirici önlemlerin yasal yollarla alınması oldukça önemlidir. Bu noktada özellikle çocuk sahibi olan kadınlar için aile dostu politikalar çerçevesinde ayrıcalıklı önlemler alınmasının (çalışma süreleri, ücretli/ücretsiz izin hakları, okul öncesi eğitim olanakları/destekleri gibi) sürece pozitif katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmada 2013-2023 yılları arasında ulusal alan yazınında yayınlanan çalışmaların incelenmesi çalışmanın sınırlılığı olarak değerlendirilmektedir. Konu hakkında içerik analizi kapsamında çalışma yapacak araştırmacılara uluslararası alan yazını ile karşılaştırma yapması önerilebilir. Ayrıca çalışmada elde edilen sonuçlar ışığında ortaya çıkan engellere ilişkin kadınların başa çıkma stratejileri gibi konuların nitel ve nicel yöntemler kullanılarak incelenmesi önerilebilir.

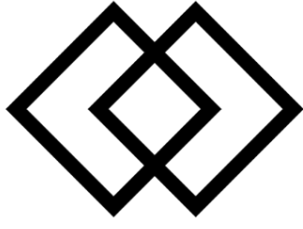
5. Kaynakça

- Adak, N. (2018). Akademide kadınlar: Yükseköğrenime giriş ve kariyerde ilerleme. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 1(1), 23-38.
- Akyüz Ünlü, B. (2014). *Kadınların kariyer engelleri ile kariyer tatmini ve yaşam doyumu ilişkisi* (Tez No. 364900) [Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Alas, C. (2019). *Kadın akademisyenlerin kariyer engelleri ve iş tatmini deneyimleri üzerine fenomenolojik bir araştırma* (Tez No. 554919) [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Armenti, C. (2000). *Women academics blending private and public lives* [Doktora Tezi, Toronto Üniversitesi]. Utoronto Scholaris.
- Arthur, N., Patton, W., & Giancarlo, C. (2007). International project participation by women academics. *Canadian Journal of Education*, 30(1), 323-348.
- Atacan, T., & Genç, K. Y. (2023). Kadın çalışanların kariyer gelişimlerinde cam tavan sendromu etkisi: Türkiye’de “Cam Tavan Sendromu” konusunda yapılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(24), 275-298. <https://doi.org/10.31455/asya.1215280>

- Başarır, F., & Sarı, M. (2015). Kadın akademisyenlerin “kadın akademisyen olma”ya ilişkin algılarının metaforlar yoluyla incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 5(1), 41-51.
- Baz, D., & Aslan, A. E. (2021). Üst düzey kadın yöneticilerin kariyer engellerinin incelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(41), 3503-3533. <https://doi.org/10.26466/opus.865901>
- Betz, N. (2008). Women’s career development. F. L. Denmark & M. A. Paludi (Eds.), *Psychology of women: Handbook of issues and theories* (pp.717-752). Praeger.
- Bingöl, H., & Gündoğdu, C. (2020). Spor eğitimi veren kadın akademisyenlerin kariyer engellerinde demografik ve mesleki özelliklerin etkisi. *İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 7(2), 1-11.
- Bircan, H. M., & Erdoğan, N. (2020). Kadın akademisyenlerin kariyer kimliği inşası: Araştırma yapmak isteyen anne öğretim üyesi. *Journal of Economy Culture and Society*, 1, 177-206. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1285404>
- Bozkurt, Ö. (2019). Kariyer engelleri ve kariyer sorunları. E. Kaygın & Y. Zengin (Eds.), *Kariyer temel kavramlar, yönetimi, güncel konular içinde* (ss. 63-74). Eğitim.
- Carvalho, I., Costa, C., Lykke, N., & Torres, A. (2019). Beyond the glass ceiling: gendering tourism management. *Annals of Tourism Research*, 75, 79-91. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S016073831830152X?via%3Dihub>
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). Research methods in education. Routledge.
- Cotter, D. A., Hermsen, J. M., Ovadia, S., & Vanneman, R. (2001). The glass ceiling effect. *Social Force*, 80(2), 655-681.
- Çakır, İ., & Arslan, R. (2018). Türkiye’deki üniversitelerde kadın akademisyenlerin karşılaştıkları sorunlar ve Bartın Üniversitesi’nde çalışan kadın akademisyenler üzerine bir araştırma. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(18), 265-280.
- Demirdelen D., & Ulama Ş. (2013). Demografik değişkenlerin kariyer tatminine etkileri: Antalya’da 5 yıldızlı otel işletmelerinde bir araştırma. *İşletme Bilimi Dergisi*, 1(2), 65-89.
- Demirtaş, B., & Yeşilyurt Gündüz, Z. (2019). Türkiye’de uluslararası ilişkiler disiplininde kadın akademisyen olmak: Cam tavanlar ve fildişi bodrumlar. *Alternatif Politika*, 12(1), 228-259.
- Derks, B., Van Laar, C., Ellemers, N., & De Groot, K. (2011). The queen bee phenomenon: Why women leaders distance themselves from other women. *The Leadership Quarterly*, 22(3), 499-514.
- Ergöl, Ş., Koç, G., Eroğlu, K., & Taşkın, L. (2012). Türkiye’de kadın araştırma görevlilerinin ev ve iş yaşamlarında karşılaştıkları güçlükler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), 43-49.
- Gerdek, K. (2017). *Kariyer yaşamında karşılaşılan engeller ve iş yaşam yalnızlığı arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik kadın akademisyenler üzerine bir araştırma* (Tez No. 459973) [Yüksek Lisans Tezi, Avrasya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Global Gender Gap Report, (2023). *Insight report june 2023*, World Economic Forum. <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2023/> [Erişim tarihi: 12.12.2024].
- Gönenç, İ. M., Akgün, Ş., Bahar Özvarış, Ş., & Emin Tunç, T. (2013). An analysis of the relationship between academic career and sex at Hacettepe University. *Eğitim ve Bilim*, 38(170), 166-178.

- Gündüz, Y. (2010). Öğretmen algılarına göre kadın öğretmenlerin kariyer engellerinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 10(1), 133-149.
- İrey, Ç. (2011). *Türkiye üniversitelerinde kadın emek gücü, Selçuk üniversitesi kadın akademisyenler üzerine bir araştırma* (Tez No. 294551) [Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Karaca, A. (2007). *Kadın yöneticilerde kariyer engelleri: cam tavan sendromu üzerine uygulamalı bir araştırma* (Tez No. 217549) [Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Karcıoğlu, F., & Leblebici, Y. (2014). Kadın yöneticilerde kariyer engelleri: “Cam tavan sendromu” üzerine bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(4), 1-20.
- Kaya, L. (2022). Kadınların akademik kariyer engelleri: Toplumsal cinsiyet eşitsizliği. *Sağlık Profesyonelleri Araştırma Dergisi*, 4(2), 121-125.
- King, J., Maniam, B., & Leavell, H. (2017). Shattered glass and creaky steps: Remodeling the glass ceiling and glass escalator theories using an intersectional toolbox. *Southern Journal of Business and Ethics*, 9, 194-203. <https://research.ebsco.com/c/awctia/viewer/pdf/2j62m7utjn>
- Kirişçi, G., & Can, N. (2020). Eğitim ve okul yöneticilerinin cam tavan sendromuna ilişkin görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 6(2), 618-636.
- Krippendorff, K. (2013). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage.
- Lune, H., & Berg, B.L. (2017). *Qualitative research methods for the social sciences*. Pearson Education Limited.
- Lyness, K. S., & Schrader, (2006). Moving ahead or just moving?: An examination of gender differences in senior corporate management appointments. *Group & Organization Management*, 31(6), 651-676.
- Mavin, S. (2001). Women’s career in theory and practice: Time for change. *Women in Management Review*, 16(4), 183-192.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. Sage.
- Morley, L. (2005). Gender equity in commonwealth higher education. *Women’s Studies International Forum*, 28(2-3), 209-221. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2005.04.008>
- O’Connor, V. J. (2001). Women and men in senior management- a “different needs” hypothesis. *Women in Management Review*, 16(8), 400-404.
- Oakley, J. G. (2000). Gender-based barriers to senior management positions: Understanding the scarcity of female CEOs. *Journal of Business Ethics*, 27, 321-334. <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1006226129868>
- Özkanlı, Ö., & Korkmaz, A. (2000). *Kadın akademisyenler*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Öztürk, F. (2018). *Spor eğitimi veren kadın akademisyenlerin kişilik özellikleri ile kariyer engellerinin belirlenmesi* (Tez No. 516236) [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Patton, W., & McMahon, M. (2006). The systems theory framework of career development and counseling: Connecting theory and practice. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 28(2), 153-166. <https://doi.org/10.1007/s10447-005-9010-1>
- Wall, S. (2008). Of heads and hearts: Women in doctoral education at a Canadian University. *Women's Studies International Forum*, 31(3), 219–228. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2008.04.007>
- Weyer, B. (2006). Do multi–source feedback instruments support the existence of a glassceiling for women leaders. *Women in Management Review*, 21(6), 441–457. <https://doi.org/10.1108/09649420610683453/full/html>
- White, B. (1995). The career development of successful women. *Women In Management Review*, 10(3), 4-15. <https://doi.org/10.1108/09649429510085053/full/html>
- White, K. (2004). The leaking pipeline: Women postgraduate and early career researchers in Australia. *Tertiary Education and Management*, 10(3), 227-241.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yüksek Öğretim Kurumu (2024), Kadınların Yükseköğretime Erişimi, <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2024/kadinlarin-yuksekogretime-erisimi.aspx> [Erişim tarihi: 24.12.2024].
- Zeybek, E. (2010). *Kariyer engelleri ve cam tavan: Ankara'da faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde bir uygulama* (Tez No. 279643) [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Sosyal Bilimler
EKEVAKADEMİ
dergisi

Makalenin geliş tarihi: 27.01.2025
1.Hakem Rapor Tarihi: 23.02.2025
2.Hakem Rapor Tarihi: 03.03.2025
Yayına Kabul Tarihi: 09.03.2025

eISSN:2148-0710 - pISSN:1301-6229

AHMED YÜKSEL ÖZEMRE’NİN İLMÎ MİRASI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Mehmet Sabri GENÇ*

Öz

Ahmed Yüksel Özemre’nin hayatı; ilme, bilimsel bilgiye merakı ve eğitime olan tutkusuyla şekillenmiştir. Türk ilim dünyasında derin izler bırakmış bir kişiliktir. 1935 yılında Üsküdar’da doğan Özemre, Galatasaray Lisesi’nden mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi’nde fizik öğrenimi görmüş ve bu alanda kendini derinlemesine geliştirmiştir. Atom fiziği ve modern fiziğin temel alanlarında uzmanlaşarak akademik kariyerine devam etmiş, İstanbul Üniversitesi’nde öğretim üyeliği yapmıştır. Ayrıca Türkiye’nin ilk atom mühendisi sıfatıyla Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanlığı’nı yürütmüştür. Bilimsel çalışmalarının yanı sıra, sadece bir fizikçi değil, aynı zamanda kültürel ve ahlâkî derinliği olan bir mütefekkir ve mutasavvıftır. Yazdığı ders kitapları, edebi eserleri, çevirileri, söyleşileri ve makaleleri Özemre’nin ilmî mirasını anlamak için analiz edildiğinde, ortaya bir allâme kişilik çıkmaktadır. Hayatı boyu gösterdiği dürüstlük ve titizlik, onu öne çıkaran en önemli hasletlerdendir. Kamu görevlerinde yer almış ancak bu görevler onun için zaman zaman hayal kırıklıklarıyla sonuçlanmıştır. Ancak o, her durumda bilimsel sorumluluğunu ve etik değerleri gözetmeye özen göstermiştir. Sağlık sorunları ve zorluklara rağmen ilimle her daim hemhal olmuştur. Ahmed Yüksel Özemre, 25 Haziran 2008’de vefat etmiş, geride bilimsel ve ilmî eserleri, talebeleri ve bilim dünyasına katkılarıyla önemli bir miras bırakmıştır. Onun hayatı, bilimsel bilgisi ve ilmiyle birlikte mesuliyet ahlâkına karşı duyduğu derin bağın, topluma hizmet etmenin ve insanlığa fayda sağlamanın önemini her zaman vurgulayan bir örnek şahsiyet olduğunu delillendirmektedir. Bu makalede amaçlanan asıl unsur, Özemre’nin düşüncelerini mukayeseli bir şekilde tahlil ederek daha derinlemesine anlamaya çalışmaktır. Ayrıca Özemre hakkında daha evvel çok az yapılmış çalışmaların artırılmasına katkıda bulunarak bilinirliğini artırmaktır. Makalede; Özemre’nin düşünceleri, ilmî hayatı ve mirası literatür taramasıyla analiz edilmiş olup, bu düşünceler Batı bilim anlayışıyla mukayeseli bir tahlil yöntemi uygulanarak tetkik edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Yüksel Özemre, İlim, Bilim, Fizik, Metafizik.

Thoughts on the Scholarly Legacy of Ahmed Yüksel Özemre

Abstract

Ahmed Yüksel Özemre’s life was shaped by his curiosity for science, scientific knowledge and his passion for education. He is a person who left a deep mark on the Turkish scientific world. Born in Istanbul in 1935, Özemre studied physics at the Istanbul University Faculty of Science after graduating from Galatasaray High School and developed himself in this field deeply. He continued his academic career by specializing in atomic physics and the basic fields of modern physics, and became a faculty member at Istanbul University. He also served as the President of the Turkish Atomic Energy Authority as Turkey’s first atomic engineer. In addition to his scientific studies, he is not only a physicist, but also a thinker and mystic with cultural and moral depth. When the textbooks, literary works, translations, interviews and articles he wrote are analyzed to understand Özemre’s scientific heritage, an all-knowing person emerges. The honesty and meticulousness he has shown throughout his life are among the most important characteristics that make him stand out. He held public offices, but these positions sometimes resulted in disappointments for him. However, he always took care to observe his scientific responsibility and ethical values. Despite health problems and difficulties, he always engaged with science. Ahmed Yüksel Özemre passed away on June 25, 2008, leaving behind a significant legacy with his scientific and scholarly works, students and contributions to the world of science. His life proves that he was an exemplary figure who always emphasized the importance of serving society and benefiting humanity, along with his scientific knowledge and knowledge, and his deep connection to the ethics of responsibility. The main purpose of this article is to try to understand Özemre’s thoughts more deeply by analyzing them comparatively. In addition, it is to contribute to the increase of studies that have been done very little about Özemre before and to increase his awareness. In the article; Özemre’s thoughts, scientific life and legacy are analyzed through a literature review, and these thoughts are tried to be examined by applying a comparative analysis method with the Western understanding of science.

Keywords: Ahmed Yüksel Özemre, Knowledge, Science, Physics, Metaphysics.

* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi Felsefe Bölümü Mantık Anabilim Dalı, msgench@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5757-744X>

1. Giriş

Ahmed Yüksel Özemre, âlim, bilim insanı ve mutasavvıf olarak tanınan bir şahsiyettir. Üsküdar'da 1935 yılında doğan, 2008 yılında vefat eden Özemre, yaşamı boyunca hem ilmi çalışmalarıyla hem de ahlâkî duruşuyla topluma örnek olmuştur. Onun bilimsel alanı, özellikle fiziktir; ancak bilimle birlikte hayatını şekillendiren en önemli değer, dürüstlük ve ahlâklılıktır.

Özemre'nin bilime olan katkıları, sadece yaptığı çalışmalarla değil, aynı zamanda bu çalışmalarını başkalarına aktarmadaki içtenliğiyle de büyük bir değer taşımaktadır. İlmini bir ziyafet gibi sunmuş, bilgilerini gönülden paylaşmıştır. Ahlâkî değerlere verdiği önemin bir göstergesi de, doğruyu savunurken herhangi bir kişisel çıkar gütmemesi ve her zaman başkalarına yardımcı olma çabasıdır. İlmin, bir emanet olduğuna inanmış, kendisine bu ilmi devretme sorumluluğunu titizlikle yerine getirmiştir (Duralı, 2011, ss. 266-268).

Özemre'nin hayattaki amacının, ahlâk ve ilim yolunda mücahitlik olduğunu söylemek mümkündür. O, her durumda doğruluktan sapmamış, en zorlu zamanlarda bile ödevini yerine getirmeyi bir yaşam felsefesi haline getirmiştir. Kamu görevlerinde yaşadığı hayal kırıklıkları, onun idealizminin ve saflığının toplumdaki yozlaşmış yapılarla çatıştığının bir göstergesi olmuştur.

Fiziksel ve entelektüel yetenekleriyle dikkat çeken Özemre, aynı zamanda geniş bir hayal gücüne sahiptir. Onun hayal gücü, düşünsel sınırları aşarak insanın iç dünyasında derin izler bırakacak kadar güçlüdür. Ancak bu gücünü disiplinli bir şekilde kontrol edebilmiş, matematik ve fizik gibi kesin bilimlerle dengelemiştir. Hayal gücü ile birlikte, bir sanatçı ruhu da taşımış ve müzik gibi alanlarda da büyük bir yeteneğe sahip olduğunu göstermiştir.

Özemre'nin tabiat ilimlerine olan hâkimiyeti çok derindir. İlmi hayatında, ilgili bilimlerin; tanımını, içeriğini, yapısını, niteliklerini, sınırlarını, dayandığı temel inançları, yöntemini, stratejisini, paradigmasını, diyalektiğini, araçlarını, gelişim aşamalarını, etik kurallarını, kendine ait mitolojik yapıları, özellikle de epistemolojik temellerini doğru bir şekilde kavramaya ve anlatmaya çalışmıştır. (Özemre, 2002b, ss. 205-206) Tüm bunları, hem tabiat ilimlerinin gerçeği hem de bu bilimler aracılığıyla kavradığımız fiziksel gerçeklik hakkında insanların kendi önyargılarına dayalı yanlış sonuçlara varmaması için yapmıştır. Özemre, fiziksel realiteye dair konuları anlamamıza olanak tanıyan ve aynı zamanda sınırlayan bazı temel kavramlar ile araçları tanıtmış ve bu araçların ortaya çıkardığı belirli sorunları ele almıştır. Bilginin ve temellerinin sınırlarını ve geçerliliklerini araştıran alana epistemoloji denir. Epistemoloji, neyin bilgi sayılacağını, bilgiye nasıl ulaşılacağını, bilginin doğruluğunu nasıl sorgulayabileceğimizi ve bilginin sınırlarını inceleyen felsefi bir disiplindir. Bu alan, bilgiye dair temel soruları ele alır, örneğin “Ne biliyoruz?”, “Bilgiyi nasıl elde ederiz?”, “Bilginin güvenilirliği nasıl tespit edilir?” gibi soruları irdeler. Bu anlamda Özemre, özellikle tabii ilimlerin ve başta fizik biliminin epistemolojisini yapmıştır (Özemre, 2003, ss. 81-98). Ayrıca söz konusu gerçekliğin anlaşılmasını mümkün kılan ve aynı zamanda sınırlayan kavramları ve araçları inceleyerek, bu kavramların ortaya çıkardığı belirli meseleleri ele almıştır. Bu çerçevede, tabiat ilimlerini tanımlayan temel ilkeleri, özellikle: “Nedensellik (İllîyet) İlkesi”, “Belirlilik (Determinizm) İlkesi”, “Ölçülebilirlik İlkesi”, “Tutarlılık (ya da Çelişmezlik) İlkesi” ve “Yanlışlanabilirlik (ya da K.R. Popper) İlkesi” gibi prensipler üzerinden, kuantum mekaniğinin klasik fiziksel gerçekliği nasıl dönüştürdüğünü derinlemesine tartışmıştır (Özemre, 2004c, ss. 131-145).

Özemre'nin, zaman ve mekân koordinatları arasında, tecrübe edilebilir alan olan evrenin temel bilimlerinden olan fiziği, ilminin merkezine ikâme etmiş olması boşuna değildir. Fizik, zamanı; geometriyse mekânı anlamaya çalışır. Özemre, fizik üzerinden metafizik âlemi, metafizik üzerinden doğayı/tabiatı yani şahadet âlemini kavramaya çalışmıştır (Özemre, 2004b, ss. 155-157).

Özemre, fiziksel realitenin gözlemlenebilir ve ölçümlenebilir yönlerini araştırmakla birlikte bu realiteyi metafiziksel unsurlardan temizlemenin mümkün olmadığını da belirtmiştir. Görünen realitenin ardında bu realiteyi bir epifenomen olarak kabul etmiş ve onu bizim algılamakta olduğumuz tarzda biçimlendiren bir başka kaynağın ya da kaynakların mevcut olabileceği şüphesinden kurtulmanın mümkün olmadığını delillendirmiştir. Bahsi geçen bu başka kaynağı, kendisini gizli parametreler aracılığıyla dışa vuran daha derin bir realite düzeyi hâlinde ele almıştır. Metafizik açısından en derin ve ötede bir realite düzeyinin mevcut olup olmadığını soruşturmuş, gözlemlenmesi ve ölçülmesi mümkün olmayan bâtinî (ezoterik) veçhesini anlamaya çalışmıştır. Bu meseleyi, ilmin sınırları dışına, salt metafizik alana taşıyarak fizikî realitenin bâtinî veçhesini yani onun deyiimiyle “salt îmân alanını” soruşturmuştur (Özemre, 2005, s. 67).

Bu çabası, evren ile âlem arasındaki birliği daha iyi anlamasına vesile olmuştur. Evrenin yani fizikî, tecrübe edilebilir, pozitif alanın ve metafizik alanın birleşimine âlem diyoruz. Âlemi, bir birlik içerisinde anlamaya çalışan kişiye âlim diyoruz. Bu anlamda, Türkiye’de 20. Yüzyılın en önemli ilim adamlarından biri olan Özemre, hem pozitif bilimlere hem de manevi ilimlere hâkimiyetinden ötürü âlim vasfının üstünde allâme bir şahsiyettir. Kendi izahıyla; âlim, bilim adamlığı vasfından başka, uzmanı olduğu alanların; târihine, felsefesine, epistemolojisine, politikasına, psikolojisine, sosyolojisine, ekonomisine ve deontolojisine de hakkıyla vâkıf olan ve bütün bu konuları küllî bir şekilde kuşatarak derinliğine tahliller yapabilen bir kimsedir. Allâme ise birden fazla ilimde âlim olan kimseye yakıştırılan sıfattır (Özemre, 2002a, ss. 140-141).

2. Yöntem

Bu makale, bir nitel araştırma çalışması olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırma, sosyal bilimler ve diğer disiplinlerde insan davranışlarını, düşüncelerini, duygularını ve deneyimlerini derinlemesine anlamaya yönelik bir yöntemdir (Baltacı, 2019, ss. 368-369). Bu tür araştırmalar, genellikle sayısal verilere dayalı analizlerden ziyade metinler, gözlemler ve anlatılar üzerinden anlam çıkarmayı hedefler. Nitel araştırma, insan etkileşimini ve anlam üretimini doğrudan kavramayı amaçlar ve genellikle küçük, özgül örneklemeler üzerinden yoğunlaşır (Creswell, 2023, ss. 43-47). Bu çalışma, literatür taraması yöntemiyle hazırlanmış nitel bir çalışma olup, konuya ilişkin kitaplar ve diğer kaynaklar üzerinden yapılan derinlemesine okuma ve analizlere dayanır. Mevcut literatür, güvenilir kaynaklardan elde edilen verilerle taranmış ve sistematik bir biçimde analiz edilmiştir. Araştırma sürecinin temel aşamaları, akademik çalışmalara yönelik detaylı okumalar ve incelemeler, toplanan bilgilerin ana tema ve alt başlıklara göre sınıflandırılması ve bu veriler üzerinde dengeli bir değerlendirme yapılmasından oluşmuştur.

2.1. Araştırma Etiği

Ahmed Yüksel Özemre’nin İlmî Mirası Üzerine Düşünceler adlı bu araştırma, konuyla ilgili ana kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra, ilgili aslı literatürler okunmuş ve konuyla ilgili diğer önemli kaynaklar da göz önünde bulundurulmuştur. Çalışmada kullanılan alıntılar ve yapılan atıflar, bilimsel araştırma standartlarına ve akademik etik kurallarına uygun olarak yapılmıştır.

3. Bulgular

Evren yani *Kosmos* bir *logos* ile yani bir düzen ile kendini bize gösterir. Evren bir varolanlar bütünlüğüdür ve her bir varolanın bir oluş süreci vardır. Bu oluş sürecini pozitif bilimler gözlemler, araştırır. Evrende hiçbir varolan bir *logos*tan yani bir akıldan, bir yasadan bize söylediği bir kelimadan noksan değildir. Yarasanın da bir *logosu* vardır, bir su damlasının da. Oluş sürecini tamamlamış tüm varlıklar dairesel hareket ederler. Mesela bir atomdaki elektronlar, çekirdekten belirli bir uzaklıkta ve kararlı bir şekilde hareket ederler. Her kararlı hâlin sabit bir enerjisi olmakla birlikte, elektronlar herhangi bir enerji seviyesinde dairesel bir yörüngede hareket eder. Atom zerreciklerinden fezadaki

gezegenlere kadar, oluş sürecini tamamlamış bütün varlıkların dairesel hareketi ilahî bir kemâlâtı simgeler (Bıçak, 2012, ss. 66-88). Bu sebeple, daire ve dairesel hareket (semâzenlerin, sufilerin de dairesel hareketleri bu yüzdendir) Tanrısal olarak görülür. Yine bu sebeple dairenin geometrik yapısından ötürü ortaya çıkan *Pi Sayısı* kimi mistik geleneklere göre gizemlidir ve evrene dair tüm bilgileri içerir.

Özemre'nin, ilmin mahiyetini anlamaya dair bu merakı henüz küçük yaşlardayken başlamıştır. 7 yaşındayken okuduğu Thomas Alva Edison'un (1847-1931) hayatı, merak duygusunu yatıştırabilmesi için ona büyük bir cesaret vermiştir. Edison'a dair ne varsa okumaya başlamıştır, hatta hakkında çekilmiş filmlere kadar izlemiştir. Özemre'nin dünyaya gelişinden 4 yıl evvel vefat eden büyük mucit Edison'un icatlarının temelinde yer alan ilimler, Özemre'nin zihnini tarifsiz bir şekilde cezbetmiştir. Bu sebeple Özemre, hayatını değiştiren üç kitaptan ilki olarak *Edison'un Hayatı* adlı kitaptan bahsetmektedir. Onun, henüz çocukken zihnî dünyasına şekil verecek diğer kitap ise 8 yaşındayken okuduğu Ord. Prof. Faik Sabri Duran'ın *Coğrafyada İlk Adım* isimli kitabıdır. Bu kitap, Özemre'nin gökyüzüne karşı merakını artırmış, yıllarca yıldız burçlarını ve çıplak gözle görülebilen gezegenleri teşhis ve tetkik etmesine, kayan metoroitleri gözlemleyebilmek için fezanın sırlarına dalmasına sebep olmuştur. Özemre'nin ilmî merakını cezbeden üçüncü kitap ise Mehmet Zekeriyâ ve eşi Sabiha Sertel'in (Atay, 2021) sahibi oldukları Tan Neşriyat tarafından basılan 1440 sayfalık *Yeni Çocuk Ansiklopedisi*'dir. Aynı neşriyat, 1932-36 yılları arasında Türkiye'nin ilk ansiklopedisi olan 10 ciltlik *Hayat Ansiklopedisi*'ni de neşretmiştir. Özemre bu ciltleri de ilkokul 4. sınıftan itibaren tek tek alıp, büyük bir merakla okumaya koyulacaktır. *Hayat Ansiklopedisi* ufkunu iyice açacaktır. Özemre'nin bu ansiklopediler vesilesiyle dünyada o güne kadar ortaya çıkmış bilgileri edinmiş olması, zihnî dünyasının gelişimi için çok faydalı olmuştur. *Türk Ansiklopedisi*, *Meşhur Adamlar-Hayatları / Eserleri*, *Türk Meşhurları*, Reşat Ekrem Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi*, İskit Yayınevi'nin *Aylık Ansiklopedisi*, Ebüzziyâ Matbaası tarafından basılan *Fen ve San'at Ansiklopedisi*, Ahmed Hâlit Yaşaroğlu Kitabevi tarafından neşredilmiş olan *Okul ve Aile Ansiklopedisi* ilkokul son sınıfa kadar okuduğu ansiklopedilerdi. Bu okumalarını teşvik eden başta ailesi ve sonra da ilkokul hocası Vasfi Bey idi. Ayrıca ona matematiği sevdiren kişiye ilkokul müdürü Rasim Bilir Bey oldu. Matematiğin çok önemli bir araç olduğuna ve matematiksiz ilimlerin mahiyetinin anlaşılamayacağına o zamanlar kanaat getirmiştir. Dolayısıyla, Özemre'nin ilkokulu bitirdiğinde yani henüz çocuk yaştayken yaklaşık 200 kitaptan oluşan bir kütüphanesi mevcuttur. Bu kütüphanede söz konusu eserlerin dışında, o zamanların Türkiye'sinde birçok yayınevi tarafından yayınlanmış olan çocuk romanları, 13 ciltlik *Yavrutürk*, 3 ciltlik *Yavrutürk Özel Sayısı*, 10 ciltlik *Çocuk Haftası Serisi*, 12 ciltlik *Binbir Roman serisi*, Niyazi Ahmed Banoğlu'nun kaleminden 2 ciltlik *Türk Kahramanları serisi*, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun çocuklar için yayınladığı kitap koleksiyonları, Abdullah Kozanoğlu'nun yayınladığı tarihi romanlar, Jules Verne'in yaklaşık 30 romanı mevcuttu. Tüm bu eserler, Özemre'nin coğrafyaya, tarihe, ilimlere, bilimlere ve teknolojiye dair merakını artırmış ve ufkunu genişletmiştir. Kendi deyimiyle, okuduğu tüm kitaplardaki bilgiler ona; "Her şeyin, doğal bir biçimde, keşfedilmesi gereken bir sebebinin bulunduğunu," (Özemre, 2007, s. 72) telkin etmekteydi. Kendisi bunu, "bu âlemi anlasınlar!" diye, Allah'ın insanlara sunduğu bir teklif olarak görmekteydi. Bu süreç böylece, Özemre'nin her bir olay karşısında, bu olayı doğurması gereken "sebepler zinciri"ni tahayyül etmesine ve bunların arasında hangisinin gerçeği yansıttığını keşfetmeye çalışmasına vesile olmuştur. Bu durum onun, insan ilişkilerinde insanları hemen suçlamaya müsait bir eğilimden uzak tutan temkinli bir tutuma ve aynı zamanda da ilmi düşünme hasletlerinin temelini teşkil eden bir hayat tarzına sahip olmasını sağlamıştır (Özemre, 2004a, ss. 9-14). Böylece, metafizik-fizik ve âlem-evren arasındaki bağların mahiyetlerini anlama serüveni iyice zenginleşmeye başlamıştır.

1948 yılında, Özemre, Galatasaray Lisesi'nin 6. sınıfindayken, lisenin 12. sınıfında okutulan Astronomi ders kitabı *La Cosmographie* (Kozmografya) adlı eseri hatmeder. Aynı yıl, Fransa'da yayınlanmış olan *Astronomie – Les Astres, L'Univers* (Astronomi – Yıldızlar, Kâinat) isimli eser başucu

kitabı olur. Böylece, çocukken hayran kaldığı Edison gibi mücid olmaktan vazgeçip, “astronom” olmayı tahayyül etmeye başlamıştır. Ancak bu tahayyül çok uzun sürmemiştir. Galatasaray Lisesi’nin 7. sınıfındayken, aynı liseye gitmiş olan ağabeyinin 9.-12. sınıflarda okutulmuş olan fizik derslerinin kitaplarını okuyunca esas kanaati oluşur ve fizik ilmini, doğayı anlamak için fizikçi olmaya karar verir. Bu sebeple, her ay *Science Et Vie* (İlim ve Hayat) adlı Fransızca dergiyi takip etmeye başlar. Esas dönüm noktası lisenin 8. sınıfıdır. Normalde sadece lise son sınıf öğrencilerinin etütlerde girmesine izin verilen kütüphanenin müdavimi olmaya başlamıştır. Kütüphanede geçirdiği bir yıl boyunca; 31 ciltlik *La Grande Encyclopedie*, 6 ciltlik *Larousse du XXeme Siecle*, 2 ciltlik *Grand Memento Encyclopedique Larousse*, Marcel Boll’ün *La Science* ve 2 ciltlik *Ses Progres Et Ses Applications* gibi eserlerden fizik, mekanik ve astronomiyle ilgili tüm bölümleri okumuştur. Bunun yanı sıra Özemre aynı yıl, ilmi serüveninde hayatı boyunca en çok etkilenmiş olduğu ilim adamı Albert Einstein’ın teorileriyle tanışmıştır. Onun hayatı ve teorileriyle ilgili okuduğu kitaplar, Edison hakkında daha evvelden okumuş olduğu eserden çok daha derinden etkilemiş ve o andan itibaren de kendi deyimiyle “teorik fizikçi” olmaya ahdetmiştir (Özemre, 2004a, ss. 14-15). Fiziği daha iyi anlayabilmek için çok önemli bir araç olan yüksek bir matematik bilgisine ihtiyaç duyduğundan, *Le Calcul Differentiel et Integral Facile et Atrayant* (Kolay ve Çekici Diferansiyel ve İntegral Hesap), *Elemenst du Calcul Differentiel et du Calcul Integral* (Diferansiyel ve İntegral Hesap) başlıklı kitapları ikişer kez okuyarak cebire dair temel meseleleri anlamaya başlamıştır. Tüm bunların yanı sıra Einstein’ın Rölâtivite Teorileri ile ilgili ne kadar yayın varsa hepsini okumuştur. Evrenin koordinatlarından olan zamanı tetkik eden fiziği anlamaya başladıktan sonra, diğer koordinatı mekânı tetkik eden geometriye merak sarmıştır. Bu çerçevede analitik geometri okumalarına başlamıştır. Bu vesileyle, henüz genç iken pozitif âlemin yani evrenin temel koordinatlarına dair nazarî okumalar yaparak bilgi çerçevesini muazzam derecede olgunlaştırmıştır. Lise sonrası üniversite tahsilini yurtdışında sürdürmek istese de bazı aksaklıklar ve talihsizlikler sebebiyle bu hayalini gerçekleştirememiştir. Özemre bu sebeple ülkede kalıp ve teorik fizik alanında sebât edip İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi’nde Matematik-Fizik bölümünü 2,5 yılda tamamlamıştır. Erken bitirdiği için, 4. sınıfta diplomasının verileceği söylenince, boş vaktini değerlendirmek isteyecektir. Henüz lisans diplomasını teslim almadan, bir devlet bursu fırsatını değerlendirerek, Fransa Nükleer Bilimler ve Teknoloji Millî Enstitüsü’nde (INSTN), bir lisansüstü programı olan Atom Mühendisliği bölümünü okumuştur. Böylece 1958 yılında Fransa’dan yurda döndüğünde Türkiye’nin ilk Atom Mühendisi olarak anılmaya başlamıştır. Bu sebeple, ülkemizde ilginç bir şekilde henüz lisans diploması teslim edilmeden, bir lisansüstü programdan mezun olan ilk kişidir. 1 Kasım 1958 tarihinde İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Teorik Fizik Kürsüsü’nde asistan olarak başladığı akademik hayatını kendi isteğiyle 3 Mart 1984 tarihinde emekli olana kadar sürdürmüştür (Özemre, 2004a, ss. 15-19).

Özemre’nin ilmi serüveninde dikkat çeken en önemli husus, kendisinin Osmanlı ilim ve hayat geleneği himayesinde büyümüş olmasına rağmen, ilmi merakını Thomas Edison ve Albert Einstein’ın tetiklemiş olmasıdır. Üsküdar’da dünyaya gözlerini açtığı konakta ve yine Üsküdar’daki mutasavvıf çevrede yetişmiş olması, ona ahlâkî bir düzen ve terbiye bahşetmiş olmasına rağmen, ilk etkilendiği ve merakını tarifsiz derecede kendi deyimiyle “tahrik eden” ilim adamlarının Batılı ilim adamları olması dikkat çekicidir. 1982 yılında yayınlamış olduğu Teorik Fizik Dersleri Külliyyatı’nın 7. Cildini “Gravitasyonun Rölâtivist Teorileri”ne ayırmıştır. Bu kitabın girişine, güneş, ay ve yıldızlarla ilgili olarak Enbiyâ Sûresi’nin 33. âyetini ve Rahmân Sûresi’nin 5. âyetini kaydetmiştir. Ayrıca kitabın girişindeki ilk bölüm olan Klâsik Gravitasyon Teorisi’nin Temelleri’ne, Semerkandlı Türk Astronomu Sultan Uluğ Bey’in teorilerinin Batıya nasıl intikal ettiğini anlatarak başlamıştır (Özemre, 1982, s. 10). Bu durum, Özemre’nin ilmi serüveninin ilerleyen yıllarında pozitif alandaki bilimsel tüm meseleleri çözümledikçe, din ile bilim arasında bir çelişkinin değil, tersine bir birliğin olduğunu keşfettiğini ve

ayrıca kendi felsefe-bilim geleneğimizin derin hatlarıyla batıdaki bilimsel gelişmeler arasındaki bağı keşfetmekle kalmayıp muntazam bir şekilde zihninde inşa etmiş olduğunu delillendirmektedir.

Özemre, bütün zihnî inşa sürecinde her zaman bir dengeyi gözetmiş, Kur'ân ve Sahih Sünnet'e sıkı sıkıya bağlı, hiçbir aşırılığa kaçmayan, olabildiğince objektif kalmayı fazilet addeden bir İslâmî eğitim sistemi içinde yetişmiş, ömrünün elli yılını pozitif ilimlerde talebeler yetiştirmeye adanmış, Türkiye'nin ilk ve son Teorik Fizik Kürsüsü'nün yaklaşık on bir yıl Kürsü Profesörü olmuş, Türkiye'nin ilk atom mühendisi pâyesini kazanmış, bütün ömrü boyunca da İslâm ile ilmin kesinlikle çelişik olmadığını tahkik ve tesbit etmiş, bu sayede de “vahye göre akıl” merkezli bir zihin inşa etmiştir (Özemre, 2015, s. 11). Kaygısı kesinlikle, kutsal kitabı bilim aracılığıyla delillendirmek veya ispata çalışmak değildir. Böyle bir çaba elbette büyük sorunlar doğurur. Nitekim ispatlanmış bir şey ile inanç oluşturulmaz. Bir şeylerin ispatlanmaya çalışıldığı bir alanda inancın bir rolü olamaz. Örneğin, Kur'ân-ı Kerim'i bir fizik kitabıymış gibi algılatmaya çalışmak, bilimsel verilerin değişebilir özelliğinden ötürü, bir ahlâk kitabını bir bilim kitabı derekesine indirir (Özemre, 2000, ss. 207-217). Bu sebeple Özemre, bilimsel ispat ile metafiziksel delillendirme arasındaki farkı her daim göz önünde bulundurmuş ve bu hususa çok dikkat etmiştir. O, fizikte ve diğer müsbet ilimlerde ufku sağlam temellerle genişlettikçe, fizik ile metafizik ve metafizik ile fizik arasında dengeli bir ilim inşa etmeye çalışmıştır. Hayrülhaleflerinden Merhum Hocamız Ş. Teoman Duralı'nın metaforik deyişiyle “Camide şeriatçı, laboratuvarında pozitivist” idi. Bu aynı zamanda 19. Yüzyılda Felsefe-Bilim geleneğinin yerleşmesine ramak kala kopan denge bağı idi. İşte Özemre, hem dünyaya gözlerini açtığı ortam, hem aldığı terbiye ve pozitif alanlardaki eğitimi sayesinde, ramak kalan ama gerçekleştirilemeyen bu oluşumu tekrardan oluşturma çabasını gütmekteydi. Bu sebeple, Vahy'in ve Akıl'ın mahiyetleri ve ayrıca Vahiy-Akıl ilişkisi üzerinde çok durmuştur. Özemre'ye göre, Yahudilik ya da Hristiyanlık'taki Vahiy-Akıl ilişkisinden öte Kur'ân'daki Vahiy-Akıl ilişkisinin tutarlı ve sağlam bir şekilde teşhis ve tespiti, yalnızca İslâm Âlemi için değil, tüm insanlığın geleceği için hayati önem taşımaktadır (Özemre, 2015, s. 109). İnsanlığın geleceğini kendine dert edinerek, Rabb'den iletilen diskursif yani tartışılabilir ve bilimsel akla dayalı olmayan bilginin mahiyetini anlamaya çalışmıştır. Özemre, bir bilgi iletme tarzı olan Vahy'in epistemolojisini ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Vahiy beşere iletilen bilginin kaynağı değil, aracıdır. Kaynağıysa, *alîm ismini Zât'ına lâıyk görmüş olan Cenâb-ı Rabbü'l-Âlemîn*'dir (Özemre, 2015, s. 110). Allah, göklere, arza, meleklerle, peygamberlere, Hazret-i İsâ'nın havarilerine, Hazret-i Mûsâ'nın annesine ve hatta bal arısına da vahyetmiştir. Vahiy aracılığıyla ulaşan bilgiye iman etmek Müslümana farz olmakla birlikte Hz. İsâ'ya gelen vahyi Yahudiler, Hz. Peygamber'e gelen vahyiyse Yahudiler, Hristiyanlar ve Müşrikler kabul etmemiştir. Kendisine apaçık vahiy geldiği hâlde, buna icâbet etmeyen tek fert İblis olmuştur. Bal arısının ya da göklerin Rabb'in vahyine icâbet etmediği görülmemiştir. Bal arısının icâbet ettiği vahyin bilgisine, pozitif bilimlerden biyoloji ve onun alt dalı olan zooloji ulaşmaya çalışır. Göklerin icâbet ettiği vahyin bilgisine, astronomi ve fizik ulaşmaya çalışır. Ancak pozitif bilimler, bu bilginin metafizik tarafıyla ilgilenmez ya da başka deyişle, yöntemi gereği ilgilenemez. Arkasında bir vahyin olup olmadığıyla da ilgilenmez. Kabul ya da reddeder demiyoruz, ilgilenmez diyoruz. Tecrübe edilebilir, deneye tâbi tutulabilir, ispatlanabilir alanda, isâbetle kullanılan akıl somut bir neticeye ulaşır. Evreni bu şekilde kavramaya, evrenin içerdiği bilgileri bu şekilde çözmeye çalışırız. İspat edilebilir ya da tecrübenin konusu olmayan; deneye tabi tutulamayan alan Kosmos'un, fizikî alanın ya da evrenin dışındaki metafizik yani doğaüstü alandır.

“Ölçüme tâbi tutulamayan ya da kendisi değilse bile etkileri de ölçülüp gözlenemeyen, pozitif ilimlerce bilinen olaylara ircâ edilemeyen (indirgenemeyen) ya da bunlarla ilgisi kurulamayan (ayrıca, yanlışlanabilirlik kriterine uymayan) bilgi ve olgular pozitif ilimlerin kapsamı dışında kalır. Bunlara pozitif-ilim-dışı veyâ (Eski Grekçe'de tabiat karşılığı füzis kelimesinden mülhem olarak) fizikdışı, fizik-ötesi yâni metafizik bilgiler ya da olgular denir. İşte pozitif ilimlerin sınırları bu kapsamda belli olmaktadır. Pozitif ilimlerin, kendi

alanları dışında kalan ve erişemedikleri olgu ve bilgiler için kendi çerçeveleri içinde söyleyebilecekleri bir şeyleri yoktur. Eğer bir kimse bunun aksini iddia eder de meselâ Rûh'un var ya da yok olduğunu pozitif ilimlerin çerçevesi içinde tartışmağa kalkışır ve hattâ tartışma hakkının olduğunu iddia ederse, ya pozitif ilim ile metafiziği bir kavram kargaşası sefâleti içinde birbirine karıştırıyor ya da pozitif-ilimsi bir görünüm altında safсата ya da sübjektif bir spekülasyon yapıyor demektir” (Özemre, 2002a, s. 145).

Doğa evrenin bizlere görünen suretidir. Pozitif ilimler, bu görünen suretin -metaforik deyişle- organlarını incelemeye çalışır. Ancak bir Müslüman, Rabb'in adıyla doğayı yani görünen sureti okumaya çalışır. Rabb'in adıyla doğayı okumaya başladığında, doğa tabiata dönüşür. Tabiat da Allah'ın mührünü bastığı doğa demektir. Ancak bu yine bilimin konusu değildir. Bilim Tanrı'nın bastığı mühürle ilgilenmez, “mühre inanmaz” ya da “mührü kabul etmez” demiyoruz; böyle bir “mühür” deneyin, tecrübenin, ispatın konusu olamadığından yöntem olarak ilgilenmesi mümkün değildir. Şu hâlde, bilim doğayla ilgilenir, tabiatla değil. Dolayısıyla, Doğa Bilimleri'nin kendine has yöntemleri vardır. İşte ilim adamı kendi dış âleminde bağımsız olarak var olan bu dış âlemi ancak keşfetmeye çalışır. Nitekim,

“İlmin ana gâyesi cemiyetin ve devletin refâhı, istikrârı ve bekâsı değildir. İlmin ana gâyesi ilmî gerçekleri keşfetmekten ibârettir. Bunun kendine has ve çok uzun bir tahsil ve deneyim döneminden sonra öğrenilebilen, bir yolu-yordamı, bir metodolojisi, bir mantığı, bir diyalektiği, bir epistemolojisi ve bir de ahlâkı vardır. İlim adamları arasında ilmî gerçekleri keşf ve tesbit etmenin yol-yordamına, metodolojisine, mantığına, kendine özgü diyalektiğine, epistemolojisine ve ahlâkına hâkim olanların bu gerçekleri keşf ve tesbit edebilme imkân ve şansları daha fazladır” (Özemre, 2003a, s. 154).

Nasıl ki vahiy, ilâhî kökenli bir bilgi iletim tarzı ve araç ise, akıl da beşerî kökenli bir bilgi edinme aracıdır. Aklın dirayetli ve isâbetli kullanımıyla bir şeylerin keşfine ulaşılır. Ancak vahiy ile aklın mahiyetleri, tezâhürleri, ilettikleri bilgilerin kökenleri birbirinden çok farklıdır. Nitekim Özemre'ye göre İslâm Âlemi'nde zuhur etmiş olan itikadî inhirafların ve sapkınlıkların azımsanmayacak bir bölümü; vahiy ile akıl arasındaki farkın gözetilememesinden ya da aklın bir rüchâniyete sahip olduğunun zannedilmesinden kaynaklanmıştır (Özemre, 2015, s. 113).

Özemre, vahiy ile akıl arasındaki bu farkları derinlemesine tetkik ve teşhis etmiştir. Aklın şeytanî tarafını yani insanı hatalara ve felakete sürükleyen yanını değil; rahmânî yani hakikati keşfetmesine sevkeden tarafıyla ilgilenmiştir. Dolayısıyla, aklın her şeyden üstün tutulmasına sebep olan sorunların ontolojisini de incelemiştir. Rabbânî bir bilgi iletim tarzı olan vahye iman etmiş, beşerî bir bilgi edinme aracı olan aklın dirayetli ve isâbetli kullanılmasının farz olduğunun bilinciyle, ilmin mahiyetini anlamaya, kavramaya çalışmıştır.

Nasıl ki metafizik âlemin mahiyetini keşfetmek için vahiy bir araç ise, fizikî âlemin mahiyetini keşfetmek için de matematik bir araçtır. Matematik olmadan yani böyle bir dili bilmeden, fiziği yani doğayı anlayabilmek mümkün değildir. Ancak sadece matematikle de doğayı anlayabilmek mümkün olamamaktadır. Özemre, “Fiziksel Âlemin Realitesi Matematiğin Filtresinden Geçirilerek Nasıl Kavranır?” başlıklı makalesinde bu durumu şu benzetmeyle anlatır:

“Aslında matematik, diğer bütün diller gibi, bilgi (enformasyon) ve veri (data) iletişimi için kullanılan bir dildir; ama olağanüstü zengin bir dildir. Fiziksel âlemi matematik aracılığıyla tasvir etmek, anlatmak, ifâde etmek ise tıpkı 29 harflik lâtîn alfabesiyle ifâde edilip yazılabilen Türkçe'nin 40.000 monogramlık çin alfabesine transkripsiyonunu yapmak gibidir. Eğer bu işlemi yaparsak, böyle bir transkripsiyonun ortaya çıkaracağı muhtemel ses, anlam ve kavram kaymalarını Türkçe'ye has kusurlarmış gibi algılamamak

ve bu kusurları transkripsiyonun sebep olduğu deformasyonlar olarak teşhis ve idrâk etmek gerekir” (Özemre, 2003a, ss. 288-289).

Özemre’nin, zâhirin mahiyetini kavrayabilmek için, henüz küçük yaşta teorik fizik ve matematik gibi alanlara ilgi duyması boşuna değildir. Akl-ı Meâş denilen sınırlı alanda uğraştığı ilimlerin deontolojisine yani meslek ahlâkına azamî derecede önem göstermiştir. Aynı şekilde, eşyanın ve eşyadan esinlenerek oluşturulmuş olan tasarımların zahirî realitesinin ardında bulunan bâtinî hakikati vasıtasız bir şekilde fehm ve idrâk etmeyi mümkün kılan ikinci ve üstün bir aklın yani akl-ı meâd’ın da onda teessüs etmiş olması, Özemre’yi nev-i şahsına münhasır kılmaktadır. “Zâhir ve Bâtın birbirlerine asla karışmayan iki denizdir. Bunları kuşatan ise Zâhir’e Akl-ı Meâş, Bâtın’a da Akl-ı Meâd ile nüfuz ve hükmeden, âb-ı Hayat’ın menbainâ ulaşmış olan İnsan-ı Kâmil’dir” (Özemre, 2015, s. 461).

Özemre’nin akl-ı meâş hâlindeyken, yani çocukluğunda ve erken gençlik döneminde, pozitif ilimler dâhilinde özellikle de fizik ve matematik alanındaki bütün literatürü hatmetmiş olması ilerisi için yani akl-ı meâd dönemi ve kemâlâtı için muazzam bir köprü görevi görmüştür. Özemre’nin evvela Edison’dan sonrasında da Einstein’dan çok etkilenmiş olması da boşuna değildir. Allah’ın, varlık için en sırlı vahiylerinden olan zaman mefhumunun mahiyetini Einstein pozitif yani sınırlı alanda anlamaya çalışmış olan nadide bir bilim adamıdır. Pozitif bilim gerçek olanla uğraşır. Zaman mefhumu mevzubahis ise “gerçek” evrendeki tüm mefhumlar arasında en zor hâliyle zamanda kendini gösterir. Zamanın üç hâli vardır; geçmiş, şimdi ve gelecek. Geçmiş artık gerçek değildir. Gelecek ise henüz gerçek değildir. Zamanın tek gerçek noktası “şimdi”de gizlidir. Şimdinin “atom”u ya da en küçük yapı birimi, hücresiye “an”dır. Yani zaman mefhumunda tek gerçek “an”da gizlidir. Bu “an” ise infitisimal yani sonsuz derecede kısadır (Kleinknecht, 2007, ss. 17-30). Yani zamanın gerçekliğine ulaşabilmek, pozitif anlamda mümkün değildir. Bu imkânsız, beşerî bir araç olan akılla, hem de dirayetli, sistematik ve isâbetli bir şekilde başarmaya çalışmış kişi Einstein’dır. Özemre’nin, Einstein’dan ve onun özellikle de rölative teoriden derinlemesine etkilenmesinin sebebiyse budur. Özemre, kendi ilmî serüveninde evvela bu gerçeklikle karşılaşmış, bu gerçekliğin mahiyetini hazmetmiş sonrasında da bu gerçekliğe sınırlı alandaki sınırlı bir akılla ulaşamayacağını anlamıştır. İnfitisimal derecede kısa olan zamanın tek gerçek noktası “an”daki gerçekliğin sırrına ancak ve ancak nefis terbiyesiyle ulaşılacağı hakikatini keşfetmiştir. “An”ın gerçekliğine pozitif yoldan ulaşma çabası olan *Rölativite Teorisi*’nin, tasavvuftaki karşılığı *Fenâfillâh*’tır. Nitekim Özemre, Ledün İlmi’ne yönelmiş ve bazı müridlerin gözetim ve denetimi altında, bazı riyâzet ve mücâhedelerle nefsin terbiye etme yolunu seçmiştir. Bu terbiye ve tezkiye sonucundaysa “fenâ-bekâ” noktasına ulaşmış, kendisi de bir mürşit olmuştur.

“Beşeri insan kılıp Akl-ı Meâd ile donatacak strateji, aslında, Tarikat müessesesinin dayandığı stratejidir. Beşer ancak gerçek bir Mürşid-i Kâmil’in idâresi ve eğitimi altında önce nefesine karşı ve sonra da cehâlete karşı açacağı cihâdlar süresince, tıpkı emeklemekten yürümeye geçen bir sübyân gibi, yavaş yavaş Akl-ı Meâd ile ünsiyet kesbetmeğe başlar. Akl-ı Meâd ona Ledün İlmi’nin de kapılarını açar. Bu ilim gündelik aklımızın yani (zahirî âleme mahsus olan, ancak onu ve ondan esinlenen sınırlı şeyleri kavrayabilen ve bunlar hakkında çelişkisiz ve bunların gerçeğine uyan hükümler verebilen) Akl-ı Meâş’ın kavrayabileceği bir ilim değildir” (Özemre, 2015, s. 460).

Özemre, Einstein’ın teorileriyle karşılaştıktan sonra; düşünme, tabiatı inceleme, akli en isâbetli bir biçimde kullanma ve olayların sebeplerini kavrama noktasında epey ilerleme kaydetmiştir. Varlığının sürüldüğü zaman boyutunu aşmak için ona bir nirengi noktası olmuştur. Özemre, kendi serüveninde; vahiy ile akıl, fizik laboratuvarlarıyla *Attar Dükkânı*, Einstein ile *Eşref Ede* arasında muazzam bir denge, bir terkip, bir muvâzene kurmuştur. Minicik bir kâinat olan atomun mühendisi, büyük bir kâinatın peşinde keşfe çıkmıştır.

“Metafizik, felsefenin çok önemli kollarından biridir ama pozitif ilim değildir. Metafiziğin ayrı bir realitesi, ayrı bir değeri, ayrı bir etkinliği, ayrı bir vizyonu vardır. Bir kimse metafiziğin çerçevesi içinde kalarak pozitif ilimlerin mâhiyetiyle ilgili olay ve olguları pekâlâ tartışabilir; bunun otantik bir anlamı ve değeri vardır. Ama bu durumda aslâ pozitif ilim yapıyor olmaz! Fakat eğer bir kimse pozitif ilimlerin kıstaslarına dayanarak metafiziğin mâhiyeti ile ilgili olay ve olguları tartışmağa kalkışırsa artık pozitif ilim değil yalnızca pozitif ilim görüntüsü altında metafizik ve hem de semeresiz bir spekülasyon ve hattâ safsata yapıyor demektir” (Özemre, 2002a, ss. 145-146).

Özemre, hem pozitif bilim hem de metafiziksel alanlardaki çalışmalarında çok ciddi bir ilmi ahlâk âbidesidir. Pozitif bilim ahlâkının olmazsa olmazı “objektiflik” hususuna her zaman sıkı sıkıya riayet etmiş olmakla birlikte, tasavvuf yoluyla keşfe çıktığı metafiziğin mahiyetini anlama hususunda da aynı ilim ahlâkı ciddiyetini korumuştur. Pozitif alanla, pozitif olmayan alan arasındaki çizginin fevkinde olmuş, hiçbir zaman safsata veya spekülasyona bulaşmamıştır. Atom zerresindeki dairesel döngülerden, gezegenlerin dairesel döngülerinin yasalarına kadar merakla eğilmiş, isâbetli ve dirayetli bir akılla sırrına ulaşmaya çalışmış, keşfettikleriniyse, kendi mahreminde Rabbinin adıyla tekrar tekrar ‘Oku’muştur. Kâinattaki kemâlâtı keşfetmiş ve bu kemâlâtı kendine misal kabul ederek, elinden geldiğince dosdoğru bir yol yürümeye gayret etmiştir. Özemre’nin “hayrülhalefim” dediği Türk filozof Ş. Teoman Duralı, hocası Özemre hakkında şunları söylemektedir:

“Bilgi, karşılaşılan varolanın sathında şöyle üstünkörü gezinmeyken, ilim, onun ardındaki varlık hakikatine duhuldür. Varlığı keşfetmek, haddizatında manasını salt düşüncede yakalamak, yani fehmetmektir. Bunu bizlere öğreten, zamanların ötesinden seslenen Eflâtun ile İbn Arabî’dir. Âlem, mutlak mana birliği bütünlüğüdür. Dış kabuğunu, akli başında herkesin anlamasına açık, anlam dünyası teşkil eder. Sorun, anlamı taşıyana, demek ki manaya nüfuz etmek. Mahsul, ilim olup müellifi âlimdir. Pek az insana nasiptir. İnsanla ilgili her alan ile konuda olduğu üzere, ilmin de vazgeçilmez şartı, ahlâktır. Bunun açılımıysa, ödev, sabât ile sadâkattır. Bu bildirdiğimizin timsalini Kitabımukaddes ile Kurân’da Hz Yusuf meseline görebiliriz. Ahmed Yüksel Özemre, iffeti ve ahlâkıyla Hz Yusuf’un vârisidir. Dürüstlüğü, ilgilendiklerinin ve bilirkişiliğinin kuşattığı tek mil sahalar şâmindir. Aklın buyurduğu nizâm, intizâm ve tertip duyusu, onda aşırı titizlik raddesine varmıştır. O tavra akıl erdiremeyip ayak uyduramayanların, bu yüzden, hışmına uğramıştır. Talip olmaz; fakat bir kere göreve çağırılmağa görsün, bunu tüm zahmeti ve sorumluluğuyla üstlenmekten nebze kaçınmazdı. Onun bu huyu, başına tarifsiz sıkıntılar ile sorunlar açmıştır. İyi niyet ve ödev bilinciyle üstelendiği kamu görevlerinden hayâl kırıklığı ve hüsrânla ayrılmıştır” (Duralı, 2011, ss. 267-268).

Özemre, hem evrenin hem de âlemin ve kâinatın, hem vahyin hem de aklın, hem doğanın hem de tabiatın, hem beşerin hem de insanın sırrına ermeye çalışmış, bu sırlı ve çetrefilli yolun türlü çilesine katlanarak, bütün olayların ve eşyaların zâhirini delip geçerek, bânına erişmiş, vasıtasız bir biçimde hakikatlerini kavramış ve bu hakikatlere göre yaşamış, eylemiş, davranmış bir insan-ı kâmindir. Mikro ve makro kosmosu / kâinatı kendisinde barındırmakla kalmamış, Einstein’ın akılla varmaya çalıştığı “an”daki gerçekliğin hakikatine ve sonsuzluğa, âb-ı hayatın menbâna ulaşarak erişmiştir. Bu sebeple Özemre, Fen Fakültesi’ndeki odasının duvarında resmi asılı olan Einstein’ın yansıttığı suretin çok ötesinde bir yerde, kâinatı fizik-metafizik dairede ve küllî bir şekilde seyre dalmıştır (Özemre, 2005b, ss. 113-125).

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Ahmed Yüksel Özemre (1935 – 2008), Türk fizikçi, mütefekkir ve mutasavvıftır. Türkiye'nin önemli âlimlerindendir. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Fizik Bölümü'nden mezun olduktan sonra, akademik kariyerini fizik alanında sürdürmüştür. Özellikle atom fiziği, teorik fizik ve matematik üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Özemre, aynı zamanda Türk düşünce dünyasına önemli katkılarda bulunmuş bir mütefekkidir. Özemre, fiziksel teorilerin derinliğine inen bir bilim insanı olmasının yanı sıra, entelektüel birikimi ve ahlâkî değerleriyle de tanınır. O, doğayı sadece pozitif tecrübelerle değil, aynı zamanda ilmî ve metafizik deneyimlerle de idrak etmeye çalışmıştır. Ayrıca, onun hayatındaki en belirgin özelliklerden biri, ilimi ve bilimi yalnızca akademik bir uğraş olarak değil, aynı zamanda insanlığı, varlık âlemini ve ahlâkı anlayabilmek için bir araç olarak görmesidir. Hem bilimsel çalışmalarında hem de toplumsal hayatta dürüstlük, sadakat ve etik ilkelerine sıkı sıkıya bağlıdır (Özemre, 1995, ss. 13-18).

Özemre'nin yazıları ve konuşmaları, genellikle bilimsel kavramları günlük yaşamla ilişkilendirerek, insanın varoluşunu, toplumsal sorumluluklarını ve manevi değerlerini sorgulamaya teşvik etmiştir. Fizik biliminin matematiksel ve nesnel yönlerini derinlemesine ele alırken, felsefî ve manevi yaklaşımlara da büyük önem vermiştir. Bu çok yönlülüğü, onu sadece bir fizikçi değil, aynı zamanda bir düşünür ve rehber kılmaktadır. Fizik ve metafizik arasında kurduğu dengeli ilim anlayışı aracılığıyla, metafiziği fiziği daha iyi kavrayabilmek için bir araç olarak kullanmıştır (Özemre, 2005, ss. 67-72).

Özemre'nin eserleri, özellikle fizik ve matematikle ilgili kitapları, akademik alanda önemli bir yer tutarken, felsefî ve ahlâkî yazıları da toplumsal düşünceye katkı sağlamıştır. Kendisini sadece bir bilim insanı olarak değil, toplumun eğitimine ve gelişimine katkıda bulunmaya çalışan bir mürebbi olarak da tanımlamıştır. Özemre'nin bilim anlayışı, yalnızca bilimsel bilgiyi elde etme ve kullanma sürecinden ibaret olmayıp, bilimin toplumsal, etik ve felsefî boyutlarını da kapsayan geniş bir perspektife dayanmaktadır. Özemre, bilimi hem bir bilgi üretme aracı hem de insanın varoluşunu ve içinde yaşadığı cemiyeti anlamasına yardımcı olacak bir araç olarak görmüştür. Özemre'ye göre bilim, sadece doğanın yasalarını anlamakla kalmamalı, aynı zamanda insanın ahlâkî değerleriyle uyumlu bir şekilde ilerlemelidir. Bilim insanı, yalnızca bilgi üretmekle sorumlu değil, aynı zamanda ürettiği bilgiyi toplumsal sorumlulukla kullanmakla da yükümlüdür. Bu anlayış, bilim ve ahlâkın iç içe geçmiş olduğunu ve bilimin insanlık için hizmet etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ahlâk, Özemre'ye göre bilimin amacına hizmet eden bir rehber işlevi görmelidir (Başer, 1988, ss. 193-204).

Özemre, bilimin yalnızca deneysel ve matematiksel doğrulara dayanmadığını, aynı zamanda felsefî bir bakış açısına da sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Fizik gibi doğa bilimlerinin, insanın varlıkla ve evrenle olan ilişkisini anlamada bir araç olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte, bilimsel bilginin ötesinde, insanın derin anlam arayışına da cevap verecek bir yapıya sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Bu anlamda, Özemre düşüncesinde bilim ve felsefe, birbirini tamamlayan iki alan olarak görülmektedir. Bu anlamda Özemre, doğayı yalnızca bir kaynak veya maddî bir olgu olarak değil, insanın varoluşunu anlamasına yardımcı olacak bir bütünün parçası olarak görüyordu. Ona göre, tabiatı ve kâinatı anlamak, insanın kendi varlığını anlamasına da katkıda bulunmaktadır. Bilim, insanın doğayla uyum içinde yaşaması için bir araçtır, ancak bu anlayışın felsefî ve etik sorumluluklarla şekillendirilmesi gereklidir.

Özemre'nin bilim anlayışında doğruluk ve dürüstlük, temel ilkelerdir. Bilimsel bilgiye yaklaşımda şeffaflık, objektiflik ve samimiyet çok önemlidir. Onun için bilimsel başarılar, doğru ve dürüst bir şekilde elde edilmelidir. Özemre, bilim insanının, bilginin sadece teknik yönüne değil, aynı zamanda ahlâkî sorumluluklarına da dikkat etmesi gerektiğini savunmuştur. Özemre ayrıca, bilimin

evrensel doğasının ve bilimsel bilginin toplumlar arasında bir köprü işlevi gördüğünü savunmuştur. Eğitimin ve bilimin toplumun her kesimine ulaşması gerektiğine inanmıştır. Onun için bilimsel düşünce, sadece bir grup elit insanın elinde değil, herkesin erişebileceği bir hazine olmalıdır. Bu, özellikle gençlerin bilimsel ve felsefi düşünmeye yönlendirilmesi gerektiğini vurgulayan bir yaklaşımın temelini oluşturmıştır.

Özemre, bilimsel yöntemin ve eleştirel düşüncenin önemini sıkça vurgulamıştır. Her bilimsel görüşün, sorgulanabilir olması gerektiğini ve bilimin sürekli gelişen bir süreç olduğunu savunmuştur. Onun bilim anlayışı, yalnızca doğa yasalarının keşfiyle sınırlı kalmamış, bilimin insanlık için faydalı ve etik bir biçimde uygulanmasını öngörmüştür. Bilimsel bilgi, onun için sadece bir bilgi kümesi değil, insanın etik sorumluluklarını, toplumsal düzeydeki etkilerini ve evrensel değerleri gözeterek varlıkla uyumlu bir biçimde kullanılması gereken bir araçtır. Özemre bu sebeple, fizik-metafizik ilişkisini felsefi zeminde ele almıştır (Özemre, 2004b, ss. 154-156).

Felsefe, medeniyetin en yüksek noktasına ulaşmış ve toplumsal düzen içinde şekillenmiş insan için bir gereklilik haline gelmiştir. İnsan, felsefe ve bilimle, doğanın kendisine sunduğu sınırlamaları aşarak, toplumsal düzeni yaratma gerekliliği duyar. Başlangıçta doğaya tamamen bağımlı olan insan, zamanla inanç sistemleri ve kültür aracılığıyla toplumlar inşa etmeye başlar. Bu inanç sistemleri, insanın yaşamını yönlendiren ve onun içinde bulunduğu toplumu bir arada tutan kurallar bütünü haline gelir. İnsan, sadece biyolojik değil, aynı zamanda kültürel ve manevi gereksinimlerini karşılayarak toplum içinde bireysel kimliğini bulur. Zamanla, bu kültürel sistemler yazılı hale gelir ve toplumların gelişimiyle birlikte medeniyetler de evrilir. İnsanların yaşadığı yerler, sadece doğrudan yaşanan alanlar değil, aynı zamanda manevi değerlerin, inançların ve kimliğin şekillendiği yurttardır. Bu bağlamda, insan toplulukları yazı, kanunlar ve ahlaki kurallar aracılığıyla toplumların gelişimini sağlayan düzenler oluştururlar. Bu sistemler zamanla değişen ihtiyaçlara göre evrilir, ancak medeniyetin en üst seviyesi olan açık tartışma ortamı, bu değişimleri sağlamak için gerekli olan eleştirel düşünmeyi teşvik eder. Her toplum, kültür ve felsefe, geçmişin mirasıyla bugününü ve geleceğini şekillendiren bir düşünme sürecine sahiptir. Felsefi düşünme, kültürün gelişimine katkıda bulunarak daha doğru, daha düzenli ve daha tutarlı değerler yaratmaya çalışır. Felsefi düşünce, dogmalara karşı bir duruş sergiler, kültürel yapıları sorgular ve onları daha iyi hale getirmek için sürekli bir iyileştirme çabası güder. Felsefe-bilim bütünlüğü, felsefenin ve bilimin birbirinden ayrılmaz bir şekilde varlığını sürdürdüğü bir alan oluşturur. Bu bağlamda, metafizik de bilimin ve felsefenin anlaşılması için temel bir araştırma alanı olarak geri kazandırılmalıdır (Duralı, 2019, ss. 25-32).

Felsefenin, daha geniş bir perspektifle bakıldığında, zihin faaliyetlerinin en karmaşık ve zor anlaşılan alanlarından biri metafiziktir. Aslında metafizik, felsefeye ait bir alan olup, zamanla felsefeden kopmuş ve başka disiplinlere aktarılmış bir düşünsel mirastır. Felsefe ve bilim iki ana kategoride ele alınabilir. Bunlardan biri fizik, diğeri ise metafiziktir. Her ikisi de birbirini gerektirir. Birinden diğeri olmadan bahsetmek mümkün değildir. Fizik, doğadaki gerçekliği inceleyen bir alan iken, metafizik bu gerçekliği aşarak anlamlandırmaya çalışan bir çabadır. Gerçeklikte kalarak anlam arayışına girmek mümkün değildir; anlam arayışı ancak gerçekliğin ötesinde mümkün olur. İnsanlığın temel özelliklerinden biri anlam verme yetisidir ve bu süreç, doğrudan doğruya gerçekliğin ötesinde bir kavrayış gerektirir. Metafizik, gerçekliğin ötesi anlamına gelir ve gerçeklikten çıkıp, daha derin bir anlam boyutuna ulaşmayı amaçlar (Duralı, 2002, s. 8).

Metafizik, bilim değil, bir araştırma çabasıdır; ancak fiziği, yani doğayı anlamlı kılan bir alandır. Bilim doğayı incelerken, metafizik de bu doğanın anlamını arar. Metafizik, varlık, bilgi ve ahlâk gibi temel alanlarla ilgilenir ve her biri kendi içinde birer öğretilerdir. Bu öğretiler birbirini tamamlar ve felsefe-bilim çatısının altında birleşir. Fizik, duyu organları ve gözlemle doğrudan ilişkilidir, fakat metafizik, doğrudan gözlemlerle değil, düşünme yoluyla işler. Metafizik, sadece düşünce ve akıl yoluyla ilerler ve

dünyayı anlamaya çalışır. Bilgi, varlıktan türemektedir; varlık dünyadaki nesnelerin temel yapısını oluşturur. Bir nesneye bakarak, bu nesnenin hangi varlık kümesine ait olduğunu belirleriz. Bu tür bir anlamlandırma, akıl yoluyla yapılır. Metafizik, bu akıl yürütme sürecini yönetir (Duralı, 2021, ss. 95-103). Metafiziği anlamak için kavramlar çok önemlidir. Kavramlar, felsefenin temel yapı taşlarıdır. Bir kavram çözümlemesi yapmak, dünyayı anlamanın ilk adımıdır. Bilim, bu kavramları doğaya uygulayarak, doğadaki olguları anlamlandırmaya çalışır. Bu süreç, metafizik ve deneysel bilim arasında bir etkileşimdir. Metafizik, kavramların teorik bir yapısını oluştururken, bilim bu kavramları deney yoluyla test eder ve geliştirir. Bu ikisi arasındaki köprü ise mantık ve matematik aracılığıyla kurulur. Felsefe ile bilim arasındaki ilişki, aslında birbirini tamamlayan bir bütündür. Felsefe ve bilim, tarihsel olarak bir arada var olmuş ve birbirini desteklemiştir. Bu bütünlüğün temelinde, her iki alanın da doğru düşünme ve araştırma yöntemlerine dayandığını söylemek mümkündür. Bu anlayış, Aristoteles'ten (384-322) günümüze kadar pek çok düşünür tarafından savunulmuş ve geliştirilmiştir (Duralı, 2019, s. 87).

“Felsefe-bilimin baş gâyesi bilgiyi araştırmaktır. Bilginin teşrihini yapmak, kaynaklarını ortaya çıkarmaktır. Bu anlamda varlık ile bilgi öğretileri hayatî önem taşımaktadır. Fizik, gerçeklikten topladığı malzemeleri işleyerek felsefe-bilimin beyni durumundaki metafiziğe aktarır. Metafizik, fizikten gelen malzemeleri, yerine göre işlenmiş malzemeleri işleyerek, üstünde çalışarak tekrar fiziğe iade eder ve fizik dediğim bilimler bunlara dayanarak doğaya, gerçekliğe yönelir; oradan yeniden birtakım verileri toplamaya çalışır. Metafizik, gerçeklikten kopuk olması, gerçeklik ötesi olmasından ötürü çok zordur, bu sebeple de günümüz felsefecilerinin asla rağbet etmemeleri, belli kolaycılıklara yönelmeleri belki anlaşılır kabul edilebilir. Nitekim çağımızın en önde gelen filozof-bilim adamı Albert Einstein, “çağdaş felsefe metafizik korkusuyla dolup taşar, metafizikten nefret eder” demektedir. Sırf düşünme tembelliğinden. Fizik, duyu organlarına dayanır. Düşünmeyle, zihinle birlikte duyu organları orada başrolü oynamaktadır. Buna karşılık metafiziğin duyu organı yoktur. Metafiziğin biricik âleti düşünmedir. Düşünerek sorunlarını halletme yolunu seçmektedir; başka çaresi de yoktur” (Duralı, 2019, s. 84).

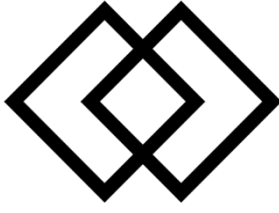
Sonuç olarak, felsefe-bilim bütünlüğü, felsefenin ve bilimin birbirinden ayrılmaz bir şekilde varlığını sürdürdüğü bir alan oluşturur. Bu bağlamda, metafizik de bilimin ve felsefenin anlaşılması için temel bir araştırma alanı olarak geri kazandırılmalıdır. Bu geri kazanım işlevinin yerine getirilebilmesi için bazı örneklerle ihtiyaç duyulur. Bu sebeple, Özemre'nin fizik-metafizik ilişkisine dair görüşlerinin felsefeciler tarafından irdelenmesi, yorumlanması ve tartışılması hem ülkemizdeki ilim camiası için hem de dünya bilim camiası için bazı sorunların çözümüne katkı sunabilir.

Özemre, hayatı boyunca birçok akademik ve entelektüel görev üstlenmiş ve çeşitli kamu görevlerinde de bulunmuştur. Ancak, adanmış bir bilim insanı olarak, bazen bürokratik engeller ve kötü niyetli eleştirilerle karşılaşmış, ancak hiçbir zaman inandığı değerlerden ödün vermemiştir. Onun dürüstlüğü ve adalet anlayışı, onu sadece bir akademisyen olarak değil, aynı zamanda toplum için örnek bir insan kılmaktadır. Özemre, 25 Haziran 2008 tarihinde vefat etmiştir, ancak geride bıraktığı ilmî ve ahlâkî mirası, Türkiye'nin entelektüel dünyasında uzun süre hatırlanacak ve anılacaktır. Sonuç olarak, Ahmed Yüksel Özemre, sadece bilimle değil, kişiliği ve yaşam tarzıyla da örnek alınması gereken bir şahsiyet olarak hatırlanacaktır. Hem bir bilim insanı hem de ahlâkî duruşuyla mükemmel bir dengeyi yakalamış, topluma hem bilgi hem de değer kazandırmıştır.

5. Kaynakça

- Atay, K. (2021). *Serteller*. İletişim.
- Başer, S. (Ed.). (1988). *Türk münevverinin müşterek fikir ve iman zemini*. Kubbealtı.
- Bıçak, A. (2012). *Evren tasavvuru*. Dergâh.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Creswell, J.W. (2023). *Nitel araştırma yöntemleri*. Siyasal.
- Duralı, Ş.T. (2002). Metafizik sorunu. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, (2), 7-46. http://www.kutadgubilig.com/wp-content/uploads/2019/03/2002_2_Durali.pdf
- Duralı, Ş.T. (2011). *Deniz ve kâşiflik* (Der.: Genç, M.S.). Şûle.
- Duralı, Ş.T. (2019). *Felsefe-bilimin odağında metafizik* (Der.: Genç, M.S.). Şûle.
- Duralı, Ş.T. (2021). *Sorun nedir? Felsefe-bilim düşüncüsü* (4. baskı). Dergâh.
- Kleinknecht, R. (2007). Olay ve gerçeklik zamanı. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, (11), 31-44. http://www.kutadgubilig.com/wp-content/uploads/2019/02/2007_11_Kleinknecht.pdf
- Özemre, A. Y. (1982). *Teorik fizik dersleri* (Cilt 7). İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi.
- Özemre, A. Y. (1995). İlim ve din. *Felsefe Dünyası*, (17), 13-18. https://isamveri.org/pdfdr/D00615/1995_17/1995_17_OZEMREAY.pdf
- Özemre, A.Y. (2000). *Kur'an'ın doğa bilimlerine göre yorumunun tehlikesi*. Tartışmalı İlmî toplantılar dizisi, *Kur'an ve Tefsir araştırmaları I*. içinde (ss. 207-217). Ensar.
- Özemre, A. Y. (2002a). *Din, ilim, medeniyet (düşünceler)*. Pınar.
- Özemre, A. Y. (2002b). “Fiziksel realite” meselesine giriş. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, (2), 205-237. http://www.kutadgubilig.com/wp-content/uploads/2019/03/2002_2_Ozemre.pdf
- Özemre, A. Y. (2003a). *İlimde demokrasi olmaz*. Pınar.
- Özemre, A. Y. (2003b). “Fiziksel realite meselesi” (II): tabiat'ın kuvantum mekaniksel tasviri. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, (4), 81-98. http://www.kutadgubilig.com/wp-content/uploads/2019/03/2003_4_Ozemre.pdf
- Özemre, A. Y. (2004a). *Akademik yıllarım*. Boğaziçi.
- Özemre, A. Y. (2004b). “Fiziksel realite meselesi” (III): fiziksel realitenin bâtinî vechesi. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, (5), 153-160. http://www.kutadgubilig.com/wp-content/uploads/2019/03/2004_5_Ozemre.pdf
- Özemre, A. Y. (2004c). Fizikteki son keşifler pozitivizmi etkiledi mi?. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, (6), 131-145. http://www.kutadgubilig.com/wp-content/uploads/2019/03/2004_6_Ozemre.pdf
- Özemre, A. Y. (2005a). *Fiziksel realite meselesine giriş*. Açılım.

- Özemre, A. Y. (2005b). Rölative teorisi'nin 100. yıldönümünde albert einstein'ı anmak. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, (7), 113-125. http://www.kutadgubilig.com/wp-content/uploads/2019/03/2005_7_Ozemre.pdf
- Özemre, A. Y. (2007). *Üsküdar, ah üsküdar!* Kubbealtı.
- Özemre, A. Y.; Şahinler, N. (2011). *Kâmil mürşidlerin mirası*. İnsan.
- Özemre, A. Y. (2015). *Vahye göre akıl*. Şûle.

YEREL YÖNETİMLERİN DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜ SÜRECİNDE BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE DİJİTAL YETERLİLİKLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Abdullah KAHRAMAN* -Üstün ÖZEN**

Öz

Bu araştırma, yerel yönetimlerde dijital dönüşüm süreçlerini değerlendirerek, bilişim teknolojileri ve dijital yeterliliklerin mevcut durumunu belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, belediyelerin dijital dönüşüm çabalarındaki zorlukları tespit ederek, bu süreçleri iyileştirmek için stratejik öneriler sunmayı hedeflemektedir. Araştırmada karma araştırma yöntemi benimsenmiş olup, nitel ve nicel veri toplama teknikleri kullanılmıştır. Pilot uygulama Ağrı Belediyesi üzerinde gerçekleştirilmiş, belediye yöneticileri ile yapılan mülakatlar ve belediye çalışanlarına uygulanan anketler doğrultusunda veriler toplanmıştır. Çalışma bulguları, belediyelerde dijital dönüşüm süreçlerinin yeterli seviyede olmadığını göstermektedir. Özellikle finansman eksikliği, personelin dijital yeterliliklerinin düşük olması ve yetersiz hizmet içi eğitimler, dönüşüm sürecini olumsuz etkileyen faktörler olarak tespit edilmiştir. Olumlu faktörler arasında ise belediye çalışanlarının öğrenme isteği öne çıkmaktadır. Dijital dönüşüm sürecinin başarılı olması için kurumsal yenilenme, üniversitelerle iş birliği, elektronik takip sistemlerinin kullanımı ve dijital yönetişimin geliştirilmesi gibi stratejik adımlar önerilmektedir. Araştırma, yerel yönetimlerde dijital dönüşümün etkili bir şekilde uygulanabilmesi için bilişim teknolojilerinin yaygınlaştırılması ve dijital yeterliliklerin artırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Dijital belediyeçiliğin sürdürülebilirliği için stratejik planlamanın geliştirilmesi, eğitim programlarının artırılması ve teknolojik altyapının güçlendirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital dönüşüm, Bilişim teknolojileri, Dijital yeterlilik, Yerel yönetimler.

Assessment of Information Technologies and Digital Competencies in The Digital Transformation Process of Local Governments

Abstract

This research aims to evaluate digital transformation processes in local governments by assessing the current state of information technologies and digital competencies. The study seeks to identify the challenges faced by municipalities in their digital transformation efforts and to propose strategic recommendations for improving these processes. A mixed-method research approach was adopted, utilizing both qualitative and quantitative data collection techniques. A pilot study was conducted at Ağrı Municipality, where data was gathered through interviews with municipal administrators and surveys administered to municipal employees. The findings indicate that digital transformation processes in municipalities are not at a sufficient level. Key challenges identified include lack of financial resources, low digital competency among personnel, and inadequate in-service training programs. Among the positive factors, employees' willingness to learn stands out. To ensure a successful digital transformation, institutional renewal, collaboration with universities, the use of electronic tracking systems, and the development of digital governance are recommended as strategic steps. This research highlights the need to expand the use of information technologies and enhance digital competencies for the effective implementation of digital transformation in local governments. Ensuring the sustainability of digital municipal services requires strengthening strategic planning, increasing training programs, and improving technological infrastructure.

Keywords: Digital transformation, Information technologies, Digital competence, Local governments.

¹ Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Üstün ÖZEN' danışmanlığında yürütülen "Yerel Yönetimlerin Dijital Dönüşümü Sürecinde Bilişim Teknolojileri ve Dijital Yeterliliklerin Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

* Uzman, Atatürk Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Yönetim Bilişim Sistemleri Ana Bilim Dalı, abdullahkahraman9333@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3636-6085>

** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Yönetim Bilişim Sistemleri Ana Bilim Dalı, uozen@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7595-4306>

1. Giriş

Küresel ölçekte dijitalleşme adına atılan adımların hızlanması, günümüz teknolojisindeki artan inovasyonların bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu inovasyonların beraberinde getirdiği internet teknolojisi, çağımızın vazgeçilmezi haline gelmiştir. İnternet; toplumsal faydayı gözeten alanlardaki kullanımı ve mevcut problemlere çözüm sunma kapasitesi ile birçok alanda etkili bir hizmet aracı olarak insanlığa katkı sağlamaktadır (Erdoğan, 2019). Türkiye, internet kavramı ile 1993 yılında tanışmıştır. Ülkedeki üniversiteler bünyesinde ilk kez internet kullanılmasının ardından, üniversite öğrencilerinin internete gösterdiği büyük ilgi dikkat çekmiştir. Bu gelişmeler, şehirlerdeki üst gelir gruplarının, bazı özel sektörlerin ve kamu kurumlarının da internet kullanımına yönelmesine öncülük etmiştir (Saka, 2019).

Birçok alanda faydalı hizmetlere aracılık eden internet teknolojisi, kamu kuruluşlarını da derinden etkilemektedir. Toplum menfaatine hizmet veren bu kuruluşların başında ise hiç şüphesiz yerel yönetimler gelmektedir. Bu kapsamda, yerel yönetimler içinde önemli bir yer tutan belediyeler, bu çalışmanın temel inceleme konusunu oluşturmaktadır. Dijitalleşme süreci kapsamında, belediyelerin toplumsal hizmetlerini internet ortamına entegre etme çabaları, farklı disiplinler içinde halen tartışma konusu olmaya devam etmektedir (Zengin vd., 2014).

Günümüzde dijitalleşme kavramı, toplumsal yapıları etkisi altına alan ve bu yapıların ihtiyaçlarına yönelik dijital dönüşüm ortamı yaratan bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) gelişmesi, yaygınlaşması ve entegrasyonu, toplumsal, finansal ve siyasi inovasyonları da beraberinde getirmektedir. Dijital dönüşümler; toplumun yaşam kalitesini artırmak, bireyler arasındaki iletişimi sağlıklı hale getirmek, kurumlar arası etkileşimin sürdürülebilirliğini sağlamak ve kamu hizmetlerinin verimliliğini artırmak gibi pek çok alanda yeni fırsatlar sunmaktadır (Kaypak vd., 2017). Ancak, dijitalleşme sürecinden istenen verimin alınabilmesi için kurumların ve bireylerin belirli dijital yeterliliklere sahip olması gerekmektedir.

Dijital yeterlilik kavramı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkin ve bilinçli kullanımını, değerlendirilmesini ve üretilmesini kapsamaktadır. Dijital yeterlilik, sadece teknik becerileri değil; etkili iletişim, iş birliği yapabilme, problem çözme, yaratıcılık, eleştirel düşünme, medya okuryazarlığı ve dijital vatandaşlık gibi bilişsel, sosyal ve duygusal yetkinlikleri de içermektedir. Bu yeterlilikler, bireylerin dijital toplum içinde gelişmesini, dijital dönüşüme aktif katılım sağlamasını ve dijital kaynaklardan en iyi şekilde yararlanmasını mümkün kılmaktadır (Toker vd., 2021).

Dijitalleşmenin en önemli yapı taşlarından biri olan yerel yönetimler; toplumun ihtiyaçlarını belirleme, bölgesel altyapıyı tanıma, paydaşlarla iş birliği yapma ve halkın refahına yönelik kalkınma planları oluşturma gibi kritik görevleri üstlenmektedir. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin dijital dönüşüme uyum sağlamaları ve dijital stratejilerini belirleyerek gelişen teknolojiye ayak uydurmaları büyük önem arz etmektedir (Ünlü & Kurt, 2017).

Yerel yönetimlerde dijitalleşme hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için sağlam ve dinamik bir dijital dönüşüm değerlendirmesi oluşturulması gerekmektedir. Belediyelerin dijitalleşmeye öncelik vermesi ve süreci başarıyla uygulayabilmesi için gerekli kaynaklara yatırım yapması önemlidir (Karaca & Öztürk, 2019). Bu çalışmada, yerel yönetimlerin mevcut dijital yeterlilik seviyelerinin ve bilişim teknolojileri altyapısının değerlendirilmesi, dijitalleşme hedeflerinin belirlenmesi ve dijital dönüşüm süreçlerinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Belediyelerin dijital yeterlilik seviyelerinin ölçülmesi, dijitalleşme süreçlerinin değerlendirilmesi, bilişim teknolojilerinin kullanım durumunun analiz edilmesi ve öngörülen dijital dönüşüm hedeflerine ulaşmak için yol gösterici politikaların geliştirilmesi çalışmanın temel amaçlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda ilgili amaca yönelik hipotezlerin oluşturulması sürecinde, bilişim

teknolojileri araçlarının kullanımı ve yerel yönetimlerde dijital dönüşüm konularına ilişkin mevcut literatür incelenmiş ve literatürdeki çalışmaların, demografik bilgilere göre bilişim teknolojileri kullanımını ve yerel yönetimlerde dijital dönüşümü karşılaştırdığı tespit edilmiştir (Akpınar, 2003; Armağan, 2018; Baydaş vd., 2013; Özdemir & Dulkadir, 2017). Bu doğrultuda H1 ve H2 hipotezleri oluşturulmuştur. H3 hipotezi ise, literatürde bu iki değişkeni birlikte ele alan bir çalışmaya rastlanmadığından, literatüre özgün bir katkı yapmak amacıyla geliştirilmiştir. Bu çerçevede, araştırmanın hipotezleri şu şekilde belirlenmiştir:

- **H1:** Belediye çalışanlarının **demografik bilgilerine** göre bilişim teknolojileri araçlarının kullanımı istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir.
- **H2:** Belediye çalışanlarının **demografik bilgilerine** göre yerel yönetimlerde dijital dönüşüm istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir.
- **H3:** Bilişim teknolojileri araçlarının kullanımı ile yerel yönetimlerde dijital dönüşüm arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

1.1. Çalışmanın Amacı

Yerel yönetimlerin sunduğu hizmet anlayışı ile vatandaşların hizmet talepleri çoğu zaman örtüşmemektedir (Arabacı, 2021). Bunun temel nedenlerinden biri, yerel yönetimlerin sunduğu uzun bürokratik işlem süreçleri ve bu süreçlerin vatandaşlar açısından zaman kaybına yol açmasıdır. Basit prosedürler, yerel yönetim çalışanlarına gereğinden fazla iş yükü getirmekte, kurum içindeki personel ihtiyacını artırmakta ve vatandaşların onay, form doldurma ve imza işlemleri için gereksiz zaman harcamasına sebep olmaktadır. Bu nedenle, teknolojik dönüşüm süreçlerinin yerel yönetimlere entegre edilmesi, söz konusu sorunların çözümü için kritik bir adım olarak görülmektedir (Yıldırım & Karakurt, 2004). Dijitalleşmenin sağladığı avantajlardan yararlanarak; personel takibinin kolaylaştırılması, yönetim süreçlerinin iyileştirilmesi ve iş organizasyonlarının daha verimli hale getirilmesi hedeflenmektedir (Holzer & Kim, 2008).

Bu kapsamda, belediyelerin dijital yeterlilik seviyelerinin ölçülmesi, dijitalleşme süreçlerinin değerlendirilmesi, bilişim teknolojilerinin kullanım durumunun analiz edilmesi ve öngörülen dijital dönüşüm hedeflerine ulaşmak için yol gösterici politikaların geliştirilmesi çalışmanın temel amaçlarını oluşturmaktadır.

1.2. Çalışmanın Önemi

Günümüz şartlarında, yerel yönetimler vatandaşların beklenti ve ihtiyaçlarına daha iyi yanıt verebilmek için dijital dönüşüm sistemlerini aktif bir şekilde kullanmaya çalışmaktadır (Ünlü & Kurt, 2017). Belediyeler, yenilikçi teknolojileri hizmet süreçlerine entegre ederek daha verimli bir yönetim politikası benimsemeyi amaçlamaktadır. Ancak, dijital dönüşüm süreci sadece teknolojik araçların kullanımına indirgenmemeli; işleyiş süreçlerinde de köklü reformları içermelidir. Bu bağlamda, belediyelerde dijital dönüşüm kavramı, yalnızca vatandaşların internet üzerinden fatura ödeme veya vergi sorgulaması yapabilmesi anlamına gelmemektedir. Dijitalleşme, kamu hizmetlerinin daha şeffaf, erişilebilir ve etkin bir hale gelmesini sağlayacak geniş kapsamlı bir dönüşümü ifade etmektedir (Karaçorlu, 2021).

Bu doğrultuda, çalışmada aşağıdaki özgün katkılar hedeflenmiştir:

- **Toplumsal katkı:** Yerel yönetim hizmetlerinin daha hızlı ve verimli hale getirilmesi, belediye çalışanlarının iş yükünün azaltılması ve vatandaş-belediye etkileşiminin güçlendirilmesi (Sayımer vd., 2019).
- **Dijitalleşme stratejileri:** Belediyelerin dijital dönüşüm süreçlerinde birimlerin işleyişinde meydana gelen değişikliklerin analiz edilmesi, dönüşüm süreçlerinin başarılı şekilde

uygulanabilmesi için gerekli politikaların belirlenmesi ve stratejik değerlendirmeler yapılması (Çiftçi, 2023).

Çalışmada, dijital yeterlilikler kullanılarak gerçekleştirilecek dijitalleşme stratejilerinin farkındalık yaratması, bilişim teknolojilerinin etkisinin incelenmesi ve yerel yönetimlerde dijital dönüşüm süreçlerinin geliştirilmesine katkı sağlanması hedeflenmektedir. Artan nüfusun beraberinde getirdiği enformasyon fazlalığını yönetmek ve belediyecilikte dijital dönüşüm anlayışını desteklemek adına, bu çalışmanın önemli bir kaynak olacağı düşünülmektedir (Yıldırım, 2021).

1.3. Literatür Özeti

Yerel yönetimlerin dijital dönüşüm süreci, bilişim teknolojilerinin entegrasyonu ve dijital yeterliliklerin değerlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu süreç, yerel yönetimlerin hizmet sunumunu daha etkili hale getirmek, vatandaşlarla etkileşimi artırmak ve genel yönetim verimliliğini yükseltmek amacıyla gerçekleştirilir.

Dijital dönüşüm, günümüzde bilişim teknolojilerinin etkin kullanımıyla birlikte toplumsal ve kurumsal süreçleri dönüştüren önemli bir yapı taşı haline gelmiştir. Kamu kurumları, özellikle yerel yönetimler, vatandaşlara daha etkin hizmet sunabilmek için dijital dönüşüm süreçlerini hızlandırmaktadır (Akgümüş vd., 2021).

Literatürde, dijital dönüşüm kapsamında bilişim teknolojileri ve dijital yeterlilikler çerçevesinde birçok araştırma yapılmıştır. Şahin (2007), elektronik belediyecilik alanında belediyelerin kurumsal web siteleri arasındaki farklılıkları analiz ederek, teknoloji kabul düzeylerinin kuruma göre değiştiğini tespit etmiştir. Aminah ve Saksono (2021), Endonezya'daki e-devlet sistemlerinin yetersiz yönetmelikler ve veri entegrasyonu eksikliği nedeniyle dijital dönüşümde başarısız olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, dijital dönüşüm sürecinde yerel yönetimlerin karşılaştığı diğer zorluklar arasında altyapı eksiklikleri, dijital okuryazarlık düzeyi ve insan kaynakları yetersizliği gibi faktörler bulunmaktadır (Elsafy, 2023; Kabwe, 2024).

Wynn vd. (2021), Libya'da yerel yönetimlerin dijitalleşme düzeyini değerlendirmek için teknoloji-organizasyon-süreç modelini oluşturmuştur. Pittaway ve Montazemi (2020), Kanada'da yapılan bir çalışmada, yönetim bilişim sistemlerinin entegrasyonu eksikliği nedeniyle yerel yönetimlerin dijital dönüşümde zorlandığını belirlemiştir. Gasco-Hernandez vd (2022), Barselona, Milano ve Münih'teki akıllı şehir projeleri kapsamında dijital dönüşüm süreçlerini analiz etmiş ve kamu-özel sektör iş birliklerinin önemini vurgulamıştır.

David vd. (2023), PRISMA meta-analiz yöntemi ile yerel yönetimlerin dijital dönüşüm stratejilerini incelemiş ve dijital yönetim platformlarının vatandaşlara yönelik stratejik faydalar sunduğunu göstermiştir. Ibrahim ve Skoumpopoulou (2023), kamu sektöründe büyük veri analitiği kullanımına ilişkin bir çalışmada, çalışanların geleneksel yöntemlerden dijital sistemlere geçişte zorluk yaşadığını belirlemiştir.

Bilişim teknolojilerinin yerel yönetimlerdeki etkisi, çalışanların bu teknolojileri etkin bir şekilde kullanma yetenekleri ile doğrudan ilişkilidir. Kocaeli'de yapılan bir çalışmada, yerel yönetim çalışanlarının bilişim teknolojileri yeterlilik düzeylerinin arttıkça, halkla ilişkiler algılarının da olumlu yönde geliştiği belirtilmiştir. Bu durum, yerel yönetimlerin vatandaşlara daha etkili hizmet sunabilmesi için çalışanların bilişim teknolojilerini etkin bir şekilde kullanabilmesinin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, yerel yönetimlerin dijital dönüşüm süreçlerinde, çalışanların eğitim ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması gerektiği ifade edilmektedir. (Üzüm & Şenol, 2020).

Dijital dönüşüm süreçlerinde, yerel yönetimlerin bilişim teknolojilerini kullanma yetenekleri ve bu teknolojilere yönelik dijital yeterliliklerin artırılması, yerel yönetimlerin hizmet sunumunu daha etkili

hale getirecektir. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin bilişim sistemleri ve yönetim bilişim sistemleri (YBS) gibi araçları etkin bir şekilde kullanmaları, sürdürülebilirlik ve rekabet avantajı sağlamaları açısından kritik öneme sahiptir (Damar vd., 2021; Dinçerden, 2017)

Dijital dönüşüm sürecinde, yerel yönetimlerin karşılaştığı en büyük zorluklardan biri, dijital liderlik eksikliğidir. Dijital dönüşüm, yalnızca teknolojik bir değişim değil, aynı zamanda yönetsel ve organizasyonel bir dönüşümü de içermektedir (Tangi vd., 2021; Xiao, 2023). Araştırmalar, dijital liderliğin yokluğunun, yerel yönetimlerin dijital dönüşümde ilerleme kaydetmelerini engellediğini göstermektedir (Nuryadin, 2023; Senadjki, 2023).

Bilişim teknolojileri, yerel yönetimlerin hizmet sunumunu dönüştürmekte önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle büyük veri analitiği (BDA) ve yapay zekâ (AI) gibi teknolojilerin entegrasyonu, hizmetlerin daha etkili bir şekilde sunulmasını sağlamaktadır (Vasilopoulou vd., 2023; Yiğitcanlar vd., 2022). Bu teknolojiler, yerel yönetimlerin vatandaşlarla olan etkileşimlerini güçlendirmekte ve hizmetlerin daha kişiselleştirilmiş hale gelmesine olanak tanımaktadır. Ancak, bu teknolojilerin benimsenmesi, yerel yönetimlerin sınırlı kaynakları ve personel sayısı gibi zorluklarla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır (Yiğitcanlar vd., 2022; Zhou, 2024).

Dijital dönüşüm, yerel yönetimlerin vatandaşlarla olan ilişkilerini de yeniden şekillendirmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin (ICT) kullanımı, hükümetlerin şeffaflığını artırmakta ve vatandaş güvenini yeniden tesis etmektedir (Mahmood vd., 2019). Bu süreçte, yerel yönetimlerin dijital hizmetleri benimsemesi ve bu hizmetleri etkin bir şekilde sunabilmesi için gerekli dijital yeterlilikleri geliştirmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, dijital yeterliliklerin artırılması, yerel yönetimlerin dijital dönüşüm sürecindeki başarısını doğrudan etkilemektedir (Aminah & Saksono, 2021; Kirana & Majid, 2022).

Genel olarak literatür, yerel yönetimlerde dijital dönüşümün kurumsal kapasiteyi artırdığını, ancak finansman, eğitim eksikliği ve entegrasyon sorunları nedeniyle dönüşüm sürecinin yavaş ilerlediğini göstermektedir. Başarılı uygulamaların sürdürülebilir olması için teknolojik altyapının güçlendirilmesi, stratejik planlamanın geliştirilmesi ve çalışanların dijital becerilerinin artırılması gerektiği vurgulanmaktadır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırmada, nicel ve nitel verilerin birlikte kullanıldığı **karma araştırma yöntemi** tercih edilmiştir. Çalışmada, karma araştırma desenlerinden **açıklayıcı ardışık karma desen** kullanılmıştır. Açıklayıcı ardışık karma desen, öncelikle nitel verilerin toplandığı, ardından bu verileri daha ayrıntılı şekilde açıklamak amacıyla nicel verilerin toplandığı bir desen türüdür (Creswell, 2015).

Açıklayıcı ardışık karma desenin nicel bölümünde, **genel tarama yöntemi** kullanılmıştır. Belediye çalışanları üzerinde yapılan araştırmada, belediyelerdeki dijital dönüşüm seviyelerini belirlemek amacıyla bu yöntem tercih edilmiştir. Açıklayıcı ardışık karma desenin nitel bölümünde ise **durum çalışması deseni** kullanılmıştır. Durum çalışması deseni, belirli sınırları belirlenmiş bir veya daha fazla durumu derinlemesine incelemeyi amaçlayan bir araştırma desendir (Christensen vd., 2011). Bu çalışmada, belediye yöneticilerinin dijital dönüşüm konusundaki görüşlerinin detaylı şekilde incelenmesi hedeflendiğinden bu desen tercih edilmiştir. Bu doğrultuda, açık uçlu sorular içeren görüşmeler gerçekleştirilerek belediye yöneticilerinin konuya ilişkin görüşleri alınmıştır.

Bu araştırmada, dijital dönüşüm gibi çok boyutlu ve karmaşık bir olgunun farklı yönleriyle ele alınması gerektiğinden, karma araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem hem nicel hem de nitel

verileri bir araya getirerek, farklı veri türlerinin birbirini desteklemesine ve araştırma sorularına daha kapsamlı yanıtlar sunulmasına olanak tanımaktadır.

Özellikle sosyal bilimlerde, farklı veri türlerini bir araya getiren karma araştırma yöntemi, diğer bilimsel araştırma modellerine kıyasla önemli avantajlar sağlamaktadır. Nicel ve nitel veri toplama yöntemlerinin birlikte kullanılması, araştırma sürecinde oluşabilecek eksikliklerin giderilmesine, analizlerin daha güçlü bir şekilde yapılmasına ve araştırma güvenilirliğinin artırılmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, sayısal ve sözel verilerin bir arada kullanılması, çalışmanın anlatım gücünü artırarak daha bütüncül bir çerçevede değerlendirme yapılmasına olanak tanımaktadır (Tunalı vd., 2016).

2.2. Evren ve Örneklem/Çalışma Grubu

Çalışmanın evreni, Ağrı Belediyesi'nde görev yapan yöneticiler ve çalışanlardan oluşurken, örneklem grubu ise nicel araştırma için Ağrı Belediyesi çalışanları arasından belirlenen 101 katılımcı, nitel araştırma için ise Ağrı Belediyesi yöneticileri arasından dahil edilen 20 katılımcıdan oluşmaktadır. Yapılan GPower Analizi sonucunda, nicel çalışmada %95 güvenilirlik düzeyi ile 84 katılımcının evreni temsil etmek için yeterli olduğu belirlenmiştir. Nitel araştırma kısmı için ise sekiz kişilik bir çalışma grubunun evreni temsil etmek için yeterli olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 1

GPower Analizi Sonucu

α err prob	= 0.05
Power (1 - β err prob)	= 0.95
Noncentrality parameter δ	= 3.3245811
Critical t	= 1.6636492
Df	= 82
Total sample size	= 84
Actual power	= 0.9507437

Örneklem seçiminde **Rassal Olmayan Kolayda Örneklem Yöntemi** kullanılmıştır. Bu yöntem, evrenin geniş olduğu durumlarda, verilerin araştırmanın amacına uygun bireylerden hızlı, ekonomik ve pratik bir şekilde toplanmasını sağlayan bir örneklem tekniğidir. Nicel verilerin toplanmasından önce, yöneticilerle yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş ve dijital dönüşüm sürecine ilişkin görüşleri alınmıştır. Nitel araştırma kapsamında ise bu katılımcılar arasından, erişimi kolay ve konuyla ilgili daha fazla bilgi sağlayabilecek bireyler, **Kolayda Örneklem Yöntemi** ile belirlenmiştir (Büyüköztürk vd., 2015).

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Belediye Çalışanları Ölçeği

Araştırmada nicel veriler iki farklı ölçek aracılığıyla toplanmıştır:

- Bilişim Teknolojileri Araçlarının Kullanımı (Al-Samawi, 2019).
- Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm Ölçeği (Akman, 2023).

Bu ölçekler, 1 (Kesinlikle Katılmıyorum) ile 5 (Kesinlikle Katılıyorum) arasında derecelendirilen 5'li Likert tipi ölçek formatında oluşturulmuştur. Yapılan faktör analizi sonucunda, her iki ölçeğin de iki alt boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Kaba ve Doğan (2021), geliştirdikleri bilişim teknolojileri kullanım ölçeğinin üç alt boyuttan, Sağlam (2021) ise dijital dönüşüm ölçeğinin tek boyuttan meydana geldiğini tespit etmiştir.

Yönetici pozisyonunda olmayan çalışanlara yönelik çevrim içi anket, Ağrı Belediyesi'nde memur, işçi (sürekli-geçici), sözleşmeli personel ve stajyer unvanlarıyla görev yapan personeli kapsamaktadır. Anket Google Formlar aracılığıyla çevrim içi olarak hazırlanmış ve katılımcılara iki ayrı bölüm halinde sunulmuştur: Bunun yanı sıra, ölçek içerisinde demografik sorular da yer almakta olup, çalışanlardan belediyenin teknolojik araç, uygulama ve yazılım kullanımı konusundaki yetkinliklerini değerlendirmeleri istenmiştir.

2.3.2. Belediye Yöneticileri Ölçeği

Belediye yöneticilerine yönelik gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatlar, belediye başkanı ve başkan yardımcıları (stratejik düzey), birim müdürleri (taktik düzey) ve birim şefleri (operasyonel düzey) olmak üzere üç farklı yönetim düzeyinden katılımcılarla gerçekleştirilmiştir.

Ölçek kapsamında belediye yöneticilerine Zhou vd. (2024) tarafından geliştirilen çalışma doğrultusunda aşağıdaki sorular yöneltmiştir:

- Görev yaptığınız belediyede dijital dönüşüm kapsamında hedef, vizyon ve stratejiler nelerdir?
- Görev yaptığınız belediyede toplumsal hizmetlerin geliştirilebilmesi için hangi teknolojik araçlardan nasıl yararlanılmaktadır?
- Görev yaptığınız belediyede çalışanların teknolojik bilgi seviyelerinin arttırılmasına yönelik olarak neler yapılmaktadır?
- Görev yaptığınız belediyede dijital yönetim (belediyede yönetim süreçlerinde yerel toplumun söz hakkının dijital araçlar vasıtasıyla arttırılması politikası) kapsamında neler yapılmaktadır?
- Görev yaptığınız belediye tarafından yürütülen dijital dönüşüm çalışmaları sizce yeterli midir? Değilse neler yapılmalıdır?
- Görev yaptığınız belediyenin dijital dönüşüm kapsamında tamamlanan ya da devam eden projeleri var mıdır? Varsa önemli gördüğünüz projeler hangileridir?
- Görev yaptığınız belediyede daha başarılı bir dijital dönüşümü gerçekleştirebilmek adına atılan en kritik adımlar nelerdir?
- Görev yaptığınız belediye bünyesinde yürütülen dijital dönüşüm faaliyetlerinin yürütülmesi sürecini etkileyen olumlu ve olumsuz faktörler neler olmuştur?

Yarı yapılandırılmış ölçek eşliğinde gerçekleştirilen mülakatlarda Ağrı Belediyesi bünyesinde aktif görev yapmakta olan stratejik (belediye başkanı ve başkan yardımcıları), taktik (birim müdürleri) ve operasyonel (birim şefleri) düzeylerdeki yöneticilere yönelik hazırlanan ölçeğin çıktısı alınarak katılımcıların kendi el yazıları ile ölçek sorularına yanıtlar yazmaları istenmiştir. Görüşme formu yardımıyla belediye yöneticilerinin dijital dönüşüme ilişkin görüşleri alınmış ve değerlendirilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

2.4.1. Belediye Çalışanları Verileri

Belediye çalışanlarına yönelik gerçekleştirilen ölçek çalışmasında, nicel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Verilerin analizi IBM SPSS Statistics 27.0 yazılımı aracılığıyla yapılmış ve betimsel istatistikler ile çeşitli istatistiksel testler uygulanarak bulgular özetlenmiştir. Nicel verilerin analizinde Betimsel İstatistikler, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Bağımsız Gruplar t-Testi yöntemlerinden yararlanılmıştır:

Araştırmanın geçerli ve güvenilir olması amacıyla, veri toplama sürecinde doğru bilgiye ulaşımı sağlamak için gerekli tedbirler alınmış, araştırma süreci açık, net ve detaylı bir şekilde tanımlanmıştır.

Nicel verilerin güvenilirliği, Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı kullanılarak değerlendirilmiştir. Bir ölçeğin güvenilir kabul edilebilmesi için Cronbach alfa değerinin 0,70 ve üzeri olması gerekmektedir. Elde edilen katsayı değerlerinin 0,70'ten büyük olması, bu araştırmada kullanılan ölçeğin yüksek güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin veriler, betimsel istatistik yöntemi ile analiz edilmiş ve ortalama ile frekans değerleri hesaplanmıştır.

Tablo 1*Araştırmanın Geçerlilik ve Güvenirliliği*

	Madde Sayıları	Cronbach Alfa Güvenirlilik Katsayıları
Dijital Beceriler	5	0,90
Teknoloji Bilgisi	5	0,87
Bilişim Teknolojileri Araçlarının Kullanımı Ölçeği	10	0,92
Teknolojinin Kullanımı	8	0,93
Dijital Becerilerin Geliştirilmesi	8	0,91
Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm Ölçeği	16	0,95

Araştırma kapsamında parametrik ya da parametrik olmayan analiz yöntemlerinden hangisinin kullanılacağına karar vermek adına verilerin normallik testine tabi tutulması gerekmektedir. Ölçek puanlarının normal dağılıma uygunluğunun incelenmesi için yapılan temel işlem çarpıklık ve basıklık değerlerinin hesaplanmasıdır. Ölçek puanlarından elde edilen basıklık ve çarpıklık değerlerinin +3 ile -3 arasında olması normal dağılım için yeterli görülmektedir. Buna göre ölçek puanlarının normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir.

Tablo 2*Araştırmanın Normallik Analizi*

	N	Ortalama	SS	Çarpıklık	Basıklık
Dijital Beceriler	101	3,7861	1,13499	-,580	-,986
Teknoloji Bilgisi	101	2,6356	1,08937	,171	-1,348
Bilişim Teknolojileri Araçlarının Kullanımı Ölçeği	101	3,2109	1,00895	-,202	-1,147
Teknolojinin Kullanımı	101	2,1386	1,02924	,827	-,150
Dijital Becerilerin Geliştirilmesi	101	1,9171	,87451	1,569	2,263
Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm Ölçeği	101	2,0278	,89645	1,100	,744

2.4.2. Belediye Yöneticileri Verileri

Nitel araştırmalar, yapı itibarıyla verilerin analizi aşamasında nicel araştırmalara kıyasla daha karmaşık bir veri yapısına sahiptir. Bu durum, çeşitli faktörlerle açıklanabilir. Örneğin, nitel araştırma sürecinde ulaşılan veri gruplarının heterojen yapıya sahip olması, standart bir veri setine ulaşmayı zorlaştırmakta ve dolayısıyla verilerin analiz sürecinin takibini güçleştirmektedir.

Çalışma kapsamında yürütülen saha araştırmaları sonucunda, belediye yönetim personeline yönelik gerçekleştirilen mülakatlardan elde edilen veriler, MAXQDA Analytics Pro 24 yazılımına aktarılmış ve çeşitli nitel veri analiz yöntemleri ile incelenmiştir. Nitel verilerin analizi aşamasında içerik analizi yaklaşımı benimsenmiştir. İçerik analizi yöntemi ile elde edilen veriler detaylı olarak incelenir, veriler arasındaki ilişkiler ve kavramsal yapılar ortaya konulur (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu süreçte, öncelikle içeriklerden kodlar oluşturulmuş, ardından bu kodlar arasındaki ilişkiler belirlenerek kategorilere ayrılmış ve son aşamada kategoriler doğrultusunda temalar oluşturularak analiz süreci tamamlanmıştır.

MAXQDA Analytics Pro 24 yazılımı, nitel verilerin daha sistematik, operasyonel ve tematik bir biçimde incelenmesine olanak tanımaktadır. Bu sayede, elde edilen bulgular daha bütüncül, anlamlı ve yapılandırılmış bir çerçevede analiz edilebilmektedir (Kuckartz & Rädiker, 2019).

Saha çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen mülakatlardan elde edilen veriler yazılıma aktarılmıştır. Daha sonra, programa işlenen bu veriler, demografik bilgiler kapsamında unvan parametresi baz alınarak stratejik, taktik ve operasyonel düzey yönetim personeli olmak üzere üç yönetim düzeyi altında sınıflandırılmıştır.

Program üzerinde verilerin ilk kodlamaları yapılmış, ardından kodlanan veriler arasındaki ilişkiler belirlenerek üç ana tema başlığı altında alt gruplara ayrılmıştır. Sonuç olarak, farklı operasyonel düzeylerde oluşturulan veri sınıfları ve temalar, çeşitli görselleştirmeler ile desteklenmiş, nitel analiz teknikleri uygulanmış ve elde edilen çıktılar yorumlanarak sonuçlar ortaya konmuştur.

2.5. Araştırma Etiği

Verilerin toplanma sürecinde katılımcıların isimleri anonim olarak işlenmiş olup herhangi üçüncü taraf kişi veya kurumlar ile paylaşılmayacağı anket – ölçek üzerinde katılımcılara açıkça belirtilmiştir. Araştırma bağlamında; konunun amacı, yöntemleri ve yaklaşımları göz önünde bulundurularak, kapsamla ilgili araştırmanın gerçekleştirilmesinde bilim etiği yönünden sakınca bulunmadığına, 22.10.2024 tarihinde Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurul Başkanlığına bağlı Etik Kurulu tarafından gerçekleştirilen 18 oturum sayılı görüşmede 253 karar numarasıyla oy birliğiyle onay verilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Belediye Çalışanları Ölçeği Bulguları/ Nicel Veri Analizi Bulguları

Faktör analizi yapılmadan önce, örneklem büyüklüğünün faktör analizine uygun olup olmadığını test etmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi uygulanmıştır. KMO katsayısı hesaplanmış ve Barlett Küresellik Testi gerçekleştirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, 16 madde için KMO değerinin 0.90 olduğu belirlenmiştir. Barlett Küresellik Testi sonucu ise 1284.608 ($p < .001$) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 3

KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği		,902
Bartlett'in Küresellik Testi	Ki-kare	1284,608
	sd	120
	p	,000

Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm Ölçeği (YYDDÖ) faktör yapısını ortaya koymak amacıyla açımlayıcı faktör analizi (AFA) uygulanmıştır. Faktör yük değerleri için örneklem büyüklüğü de göz önünde bulundurularak kabul edilebilir düzey 0,30 olarak belirlenmiş ve bütün maddelerin faktör yüklerinin bu kabul değerinin üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4

Madde Yük Değeri Sonuçları

	Başlangıç	Çıkarma
YYDDÖ1	1,000	,791
YYDDÖ2	1,000	,471
YYDDÖ3	1,000	,735
YYDDÖ4	1,000	,720

YYDDÖ5	1,000	,724
YYDDÖ6	1,000	,693
YYDDÖ7	1,000	,671
YYDDÖ8	1,000	,752
YYDDÖ9	1,000	,677
YYDDÖ10	1,000	,580
YYDDÖ11	1,000	,738
YYDDÖ12	1,000	,671
YYDDÖ13	1,000	,667
YYDDÖ14	1,000	,667
YYDDÖ15	1,000	,438
YYDDÖ16	1,000	,556

Yapılan analiz sonucunda, ölçekte yer alan 16 madde için öz değeri 1'in üzerinde olan iki bileşen bulunmuştur. Bu bileşenlerin toplam varyansa katkısı %65,95 olarak hesaplanmıştır. Açıklanan toplam varyans tablosu incelendiğinde, bu iki bileşenin toplam varyansın önemli bir kısmını açıkladığı görülmüştür.

Tablo 5

Açıklanan Varyans

Faktör	Başlangıç Özdeğerleri			Karesel Yüklemelerin Çıkarma Topamları			Karesel Yüklemelerin Dönme Topamları		
	Toplam	% Fark	Kümülatif %	Toplam	% Fark	Kümülatif %	Toplam	% Fark	Kümülatif %
1	9,206	57,537	57,537	9,206	57,537	57,537	5,459	34,117	34,117
2	1,345	8,408	65,945	1,345	8,408	65,945	5,093	31,828	65,945
3	,958	5,988	71,933						
4	,742	4,638	76,571						
5	,586	3,665	80,236						
6	,568	3,552	83,789						
7	,488	3,051	86,840						
8	,411	2,568	89,408						
9	,330	2,062	91,470						
10	,319	1,993	93,463						
11	,286	1,787	95,250						
12	,224	1,401	96,650						
13	,166	1,040	97,691						
14	,149	,931	98,621						
15	,136	,848	99,469						
16	,085	,531	100,000						

Açımlayıcı faktör analizi (AFA) sonuçları incelendiğinde, Madde 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8'den oluşan faktör, "Teknolojinin Kullanımı" alt boyutunu oluştururken, Madde 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15 ve 16'dan oluşan faktör ise "Dijital Becerilerin Geliştirilmesi" alt boyutunu oluşturmaktadır.

Tablo 6

Açımlayıcı Faktör Analizi

	Faktör 1	Faktör 2
YYDDÖ1		,841
YYDDÖ2		,582
YYDDÖ3		,818
YYDDÖ4		,827

YYDDÖ5	,785
YYDDÖ6	,626
YYDDÖ7	,643
YYDDÖ8	,622
YYDDÖ9	,687
YYDDÖ10	,687
YYDDÖ11	,725
YYDDÖ12	,774
YYDDÖ13	,802
YYDDÖ14	,744
YYDDÖ15	,629
YYDDÖ16	,669

3.1.1. İstatistiksel Analizler

Demografik özellikler incelendiğinde, katılımcıların 52'sinin kadın, 49'unun erkek olduğu, 23'ünün 18-25, 37'sinin 26-35, 24'ünün 36-45, 13'ünün 46-55 ve 4'ünün 56 yaş ve üzeri olduğu görülmektedir. Katılımcıların 53'ü evli, 48'i bekâr iken 7'si ortaokul, 23'ü lise, 27'si ön lisans, 32'si lisans ve 12'si lisansüstü mezunudur. Hizmet süresine bakıldığında, katılımcıların 47'sinin 1-5 yıl, 27'sinin 6-10 yıl, 8'inin 11-15 yıl, 13'ünün 16-20 yıl ve 6'sının da 21 yıl ve üzeri deneyime sahip olduğu, 42'sinin işçi, 38'inin memur ve 21'inin de sözleşmeli statüde çalıştığı anlaşılmaktadır. Teknoloji kullanım seviyesine göre ise, 7'sinin çok zayıf, 13'ünün zayıf, 31'inin orta, 26'sının iyi ve 24'ünün çok iyi seviyede olduğu görülmektedir.

Katılımcıların BTAKÖ ve YYDDÖ skorları (ölçek sonuçları) arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılan analizlerde:

- Teknolojinin kullanımı ile BTAKÖ ve alt boyutları arasında pozitif yönde orta düzeyde,
- Dijital becerilerin geliştirilmesi ile BTAKÖ ve teknoloji bilgisi alt boyutu arasında pozitif yönde orta düzeyde,
- YYDDÖ ile dijital beceriler arasında pozitif yönde düşük düzeyde,
- BTAKÖ ve teknoloji bilgisi alt boyutu arasında ise pozitif yönde orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.01$).

Katılımcıların cinsiyetlerine göre BTAKÖ ve YYDDÖ skorlarının karşılaştırılmasına yönelik yapılan analizde cinsiyete göre BTAKÖ ve YYDDÖ skorlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermediği tespit edilmiştir ($p > 0.05$). Buna göre kadın ve erkeklerin BTAKÖ ve YYDDÖ skorları benzer düzeylerde.

Katılımcıların yaşlarına göre BTAKÖ ve YYDDÖ skorlarının karşılaştırılmasına yönelik yapılan analizde yaşa göre dijital beceriler, teknoloji bilgisi ve BTAKÖ skorlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Buna göre 18-25 yaş arasındakilerin dijital beceriler, teknoloji bilgisi ve BTAKÖ skorları daha yüksektir. Yaş arttıkça dijital beceriler, teknoloji bilgisi ve BTAKÖ skorları azalmaktadır.

Katılımcıların medeni hallerine göre BTAKÖ ve YYDDÖ skorlarının karşılaştırılmasına yönelik yapılan analizde medeni hale göre BTAKÖ ve YYDDÖ skorlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermediği tespit edilmiştir ($p > 0.05$). Buna göre evli ve bekâr katılımcıların BTAKÖ ve YYDDÖ skorları benzer düzeylerde.

Tablo 7

Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre BTAKÖ ve YYDDÖ Skorlarının Karşılaştırılması

		N	Ortalama	SS	F	p
Dijital Beceriler	Ortaokul	7	2,3143	,73808	15,211	,000
	Lise	23	2,9478	1,08915		
	Ön lisans	27	3,8222	,98032		
	Lisans	32	4,4438	,74094		
	Lisansüstü	12	4,4167	,82444		
	Toplam	101	3,7861	1,13499		
Teknoloji Bilgisi	Ortaokul	7	1,3714	,48206	15,333	,000
	Lise	23	1,7652	,54823		
	Ön lisans	27	2,6741	,86851		
	Lisans	32	3,2625	1,03417		
	Lisansüstü	12	3,2833	1,02853		
	Toplam	101	2,6356	1,08937		
Bilişim Teknolojileri Araçlarının Kullanımı Ölçeği	Ortaokul	7	1,8429	,57404	21,436	,000
	Lise	23	2,3565	,67879		
	Ön lisans	27	3,2481	,81965		
	Lisans	32	3,8531	,75048		
	Lisansüstü	12	3,8500	,78219		
	Toplam	101	3,2109	1,00895		
Teknolojinin Kullanımı	Ortaokul	7	2,0000	,50000	3,517	,010
	Lise	23	1,6685	,87061		
	Ön lisans	27	1,9306	,91812		
	Lisans	32	2,5820	1,16207		
	Lisansüstü	12	2,4063	,97428		
	Toplam	101	2,1386	1,02924		
Dijital Becerilerin Geliştirilmesi	Ortaokul	7	2,1429	,70130	1,737	,148
	Lise	23	1,6304	,72738		
	Ön lisans	27	1,7546	,67979		
	Lisans	32	2,0898	,96105		
	Lisansüstü	12	2,2396	1,20894		
	Toplam	101	1,9171	,87451		
Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm Ölçeği	Ortaokul	7	2,0714	,54776	2,770	,032
	Lise	23	1,6495	,76633		
	Ön lisans	27	1,8426	,76730		
	Lisans	32	2,3359	,99136		
	Lisansüstü	12	2,3229	1,02485		
	Toplam	101	2,0278	,89645		

Katılımcıların eğitim durumlarına göre BTAKÖ ve YYDDÖ skorlarının karşılaştırılmasına yönelik yapılan analizde eğitim durumuna göre dijital beceriler, teknoloji bilgisi, BTAKÖ, teknolojinin kullanımı ve YYDDÖ skorlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0.05$). Buna göre lisans mezunu katılımcıların dijital beceriler, BTAKÖ, teknolojinin kullanımı ve YYDDÖ skorları daha yüksekken lisansüstü mezunu katılımcıların ise teknoloji bilgisi skorları daha yüksektir.

Katılımcıların görevlerine göre BTAKÖ ve YYDDÖ skorlarının karşılaştırılmasına yönelik yapılan analizde göreve göre BTAKÖ ve YYDDÖ skorlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermediği tespit edilmiştir ($p>0.05$). Buna göre işçi, memur ve sözleşmeli personel görevlerindeki katılımcıların BTAKÖ ve YYDDÖ skorları benzer düzeylerdedir.

Katılımcıların hizmet sürelerine göre BTAKÖ ve YYDDÖ skorlarının karşılaştırılmasına yönelik yapılan analizde hizmet süresine göre teknoloji bilgisi ve BTAKÖ skorlarının istatistiksel olarak

anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0.05$). Buna göre hizmet süresi bir ila beş yıl arasında olan katılımcıların teknoloji bilgisi ve BTAKÖ skorları daha yüksektir.

Tablo 8

Katılımcıların Teknoloji Kullanım Seviyelerine Göre BTAKÖ ve YYDDÖ Skorlarının Karşılaştırılması

		N	Ortalama	SS	F	p
Dijital Beceriler	Çok zayıf	7	2,1143	,90816	11,906	,000
	Zayıf	13	2,9538	,95622		
	Orta	31	3,7032	1,06442		
	İyi	26	4,1308	,89074		
	Çok iyi	24	4,4583	,84335		
	Toplam	101	3,7861	1,13499		
Teknoloji Bilgisi	Çok zayıf	7	1,2857	,32367	20,809	,000
	Zayıf	13	1,6154	,41200		
	Orta	31	2,3032	,83086		
	İyi	26	3,0385	,89981		
	Çok iyi	24	3,5750	,93122		
	Toplam	101	2,6356	1,08937		
Bilişim Teknolojileri Araçlarının Kullanımı Ölçeği	Çok zayıf	7	1,7000	,55076	21,148	,000
	Zayıf	13	2,2846	,54137		
	Orta	31	3,0032	,79519		
	İyi	26	3,5846	,77804		
	Çok iyi	24	4,0167	,79873		
	Toplam	101	3,2109	1,00895		
Teknolojinin Kullanımı	Çok zayıf	7	1,4286	,59449	5,548	,000
	Zayıf	13	1,6635	,64627		
	Orta	31	1,8468	,88489		
	İyi	26	2,3221	1,05189		
	Çok iyi	24	2,7813	1,09857		
	Toplam	101	2,1386	1,02924		
Dijital Becerilerin Geliştirilmesi	Çok zayıf	7	1,6786	,87457	2,708	,035
	Zayıf	13	1,7019	,67611		
	Orta	31	1,6613	,55264		
	İyi	26	1,9904	,88595		
	Çok iyi	24	2,3542	1,13950		
	Toplam	101	1,9171	,87451		
Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm Ölçeği	Çok zayıf	7	1,5536	,72388	4,577	,002
	Zayıf	13	1,6827	,64472		
	Orta	31	1,7540	,67584		
	İyi	26	2,1563	,91690		
	Çok iyi	24	2,5677	1,03504		
	Toplam	101	2,0278	,89645		

Katılımcıların teknoloji kullanım seviyelerine göre BTAKÖ ve YYDDÖ skorlarının karşılaştırılmasına yönelik yapılan analizde teknoloji kullanım seviyesine göre dijital beceriler, teknoloji bilgisi, BTAKÖ, teknolojinin kullanımı, dijital becerilerin geliştirilmesi ve YYDDÖ skorlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0.05$). Buna göre teknoloji kullanım seviyesi çok iyi olan katılımcıların dijital beceriler, teknoloji bilgisi, BTAKÖ, teknolojinin kullanımı, dijital becerilerin geliştirilmesi ve YYDDÖ skorları daha yüksektir. Teknoloji kullanım seviyesi arttıkça dijital beceriler, teknoloji bilgisi, BTAKÖ, teknolojinin kullanımı, dijital becerilerin geliştirilmesi ve YYDDÖ skorları da artmaktadır.

Tablo 9*Katılımcıların BTAKÖ ve YYDDÖ Skorları Arasındaki İlişki*

		Dijital Beceriler	Teknoloji Bilgisi	Bilişim Teknolojileri Araçlarının Kullanımı Ölçeği
Teknolojinin Kullanımı	r	,319**	,666**	,539**
	p	,001	,000	,000
	N	101	101	101
Dijital Becerilerin Geliştirilmesi	r	,139	,462**	,327**
	p	,167	,000	,001
	N	101	101	101
Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm Ölçeği	r	,251*	,607**	,469**
	p	,011	,000	,000
	N	101	101	101

Katılımcıların BTAKÖ ve YYDDÖ skorları arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik yapılan analizde teknolojinin kullanımı ile BTAKÖ ve alt boyutları arasında pozitif yönde orta düzeyde; dijital becerilerin geliştirilmesi ile BTAKÖ ve teknoloji bilgisi alt boyutu arasında pozitif yönde orta düzeyde; YYDDÖ ile dijital beceriler arasında pozitif yönde düşük düzeyde, BTAKÖ ve teknoloji bilgisi alt boyutu arasında ise pozitif yönde orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.01$). Bu sonuçlar çerçevesinde H1 ve H2 hipotezleri kısmen kabul edilirken H3 hipotezi ise kabul edilmiştir.

3.2. Belediye Yöneticilerine İlişkin Nitel Veri Analizi Bulguları

Bu kısımda, Ağrı Belediyesi bünyesinde görev yapan yöneticilerle gerçekleştirilen yazılı mülakatlardan elde edilen nitel analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Araştırmaya, 4 Belediye Başkan Yardımcısı, 11 Müdür ve 5 Şef olmak üzere toplam 20 belediye yöneticisi katılmıştır. Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10*Katılımcılara Ait Demografik Özellikler*

		n	%
Cinsiyet	Kadın	2	10
	Erkek	18	90
Yaş	18 – 25	0	0
	26 – 35	2	10
	36 – 45	5	25
	46 – 55	10	50
	56 ve üstü	3	15
Hizmet Süresi	1 – 5 Yıl	2	10
	6 – 10 Yıl	5	25
	11 – 15 Yıl	1	5
	16 – 20 Yıl	3	15
	21 Yıl ve üzeri	9	45
Unvan	Şef	5	25
	Müdür	11	55
	Belediye Başkan Yardımcısı	4	20
Eğitim Düzeyi	Ortaokul	1	5
	Lise	2	10
	Ön lisans	3	15
	Lisans	12	60

	Lisansüstü	2	10
Toplam		20	100

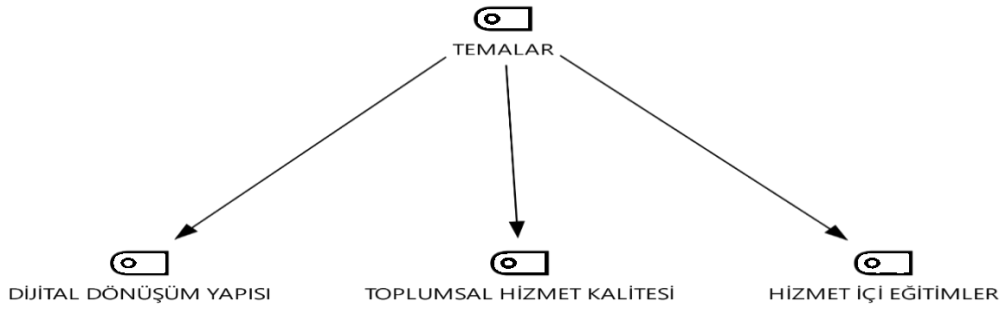
Çalışma kapsamında, belediye yöneticileriyle yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlardan elde edilen veriler MAXQDA programına aktarılmış ve analiz edilmiştir. Veriler, tema başlıkları altında ele alınarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen analizler sonucunda, üç ana tema belirlenmiştir:

- Dijital Dönüşüm Yapısı
- Toplumsal Hizmet Kalitesi
- Hizmet İçi Eğitimler

Belirlenen temalar, "Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli" ile görselleştirilmiş olup, ilgili model Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2

Ana Temalar

3.2.1. Dijital Dönüşüm Yapısı Teması

Bu tema kapsamında toplanan veriler, üç alt kategoriye ayrılmaktadır. Alt kategoriler, katılımcılara yöneltilen ölçek sorularına verilen yanıtlar doğrultusunda belirlenmiştir. Bu bağlamda, Dijital Dönüşüm Yapısı Teması bünyesinde oluşturulan üç ana kategori altında çeşitli alt kategorilere de yer verilmiştir. Söz konusu alt kategoriler, *Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli* ile görselleştirilmiş olup, Şekil 3'te sunulmuştur.

Dijital Dönüşüm Faktörleri ana kategorisi altında Olumlu Faktörler ve Olumsuz Faktörler olmak üzere iki alt kategori oluşturulmuştur. Katılımcıların bu kategorilere ilişkin verdikleri yanıtlar incelendiğinde, bazı sorulara ortak yanıtlar verdikleri tespit edilmiştir. Bu ortak yanıtlar doğrultusunda, bir alt kategori seviyesi daha oluşturulmuştur.

Bu bağlamda, Olumsuz Faktörler kategorisi altında Finansman Sağlanmaması başlığı eklenirken, Olumlu Faktörler kategorisi altında Öğrenme İsteği başlığı belirlenmiştir. Belediyede dijital dönüşüm yapısını oluştururken, katılımcıların %35'i Öğrenme İsteği faktörünü olumlu faktörler arasında sıklıkla vurgulamıştır. Bu doğrultuda; dört Şef, iki Müdür ve bir Belediye Başkan Yardımcısı olmak üzere toplam yedi yönetici, belediye çalışanlarının öğrenme isteğinin dijital dönüşüm açısından olumlu bir faktör olduğunu ifade etmiştir.

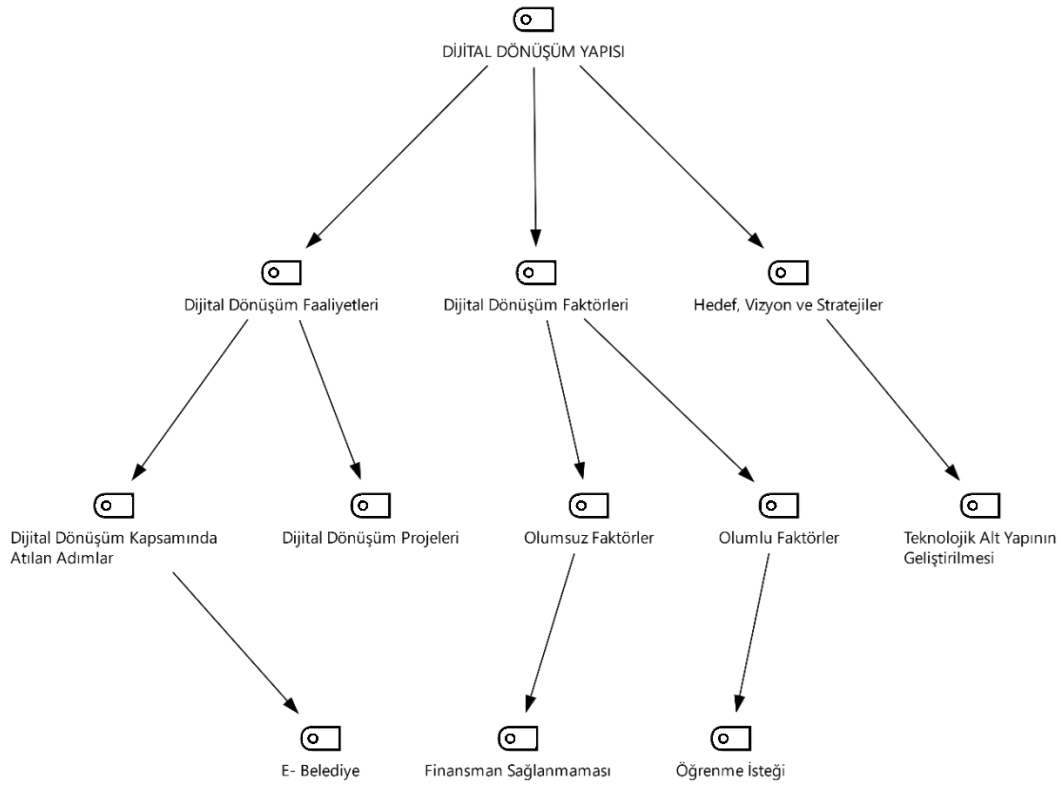
Şef unvanına sahip alt düzey yöneticilerin, statüleri gereği diğer belediye çalışanlarına üst ve orta düzey yöneticilere kıyasla daha yakın olmaları nedeniyle, belediye personeline ilişkin daha doğrulayıcı kararlar sundukları tespit edilmiştir. Sonuç olarak, belediye çalışanlarının dijital dönüşüm çerçevesinde gösterdikleri öğrenme isteğinin, dijital dönüşümün olumlu faktörleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca, yönetici pozisyonundaki katılımcılar, belediye çalışanlarının

öğrenme isteğini, dijital dönüşüm süreçlerinin belediyelerde uygulanabilirliği açısından önemli bir olumlu faktör olarak değerlendirmiştir.

Olumsuz Faktörler kategorisi altında yer alan Finansman Sağlanmaması alt kod başlığı kapsamında, katılımcıların ölçek sorularına verdikleri yanıtlar analiz edilmiştir. Dijital dönüşüm yapısı oluşturulurken karşılaşılan olumsuz faktörler arasında, katılımcıların %50'si Finansman Sağlanmaması faktörünü sıklıkla vurgulamıştır. Bu bağlamda; dört orta düzey yönetici, dört alt düzey yönetici ve iki üst düzey yönetici olmak üzere toplam 10 katılımcı, finansal kaynak eksikliğinin dijital dönüşüm süreçleri üzerinde olumsuz bir etki yarattığını belirtmiştir.

Şekil 3

Dijital Dönüşüm Yapısı Temasının Hiyerarşik Kod- Alt Kod Gösterimi

Belediye bünyesinde geliştirilen veya yürütülen dijital dönüşüm projelerine yeterli finansmanın ayrılması, dijital dönüşümün üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Ayrıca, belediye kaynaklarının dijital dönüşüm kapsamında gerçekleştirilecek veya tamamlanmış projelere yeterli düzeyde tahsis edilmemesi, dijital dönüşüm sürecinin belediyelerde uygulanabilirliğini olumsuz etkileyen bir faktör olarak nitelendirilmektedir.

Dijital Dönüşüm Faaliyetleri ana kategorisi altında, Dijital Dönüşüm Projeleri ve Dijital Dönüşüm Kapsamında Atılan Adımlar olmak üzere iki alt kod başlığı oluşturulmuştur. Katılımcılar, belediye bünyesinde gerçekleştirilen dijital dönüşüm faaliyetleri hakkında, kendi sorumlu oldukları birimler özelinde yanıtlar vermiştir. Bu bağlamda, belediye bünyesinde alt yönetim seviyelerinde dijital dönüşümüne yönelik projelerin yürütülebileceği söylenebilir.

Hedef, Vizyon ve Stratejiler ana kategorisi kapsamındaki yanıtlar incelendiğinde, katılımcıların %50'sinin benzer cevaplar verdiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, Hedef, Vizyon ve Stratejiler ana kategorisi bünyesinde Teknolojik Altyapının Geliştirilmesi başlıklı bir alt kod yapısı oluşturulmuştur.

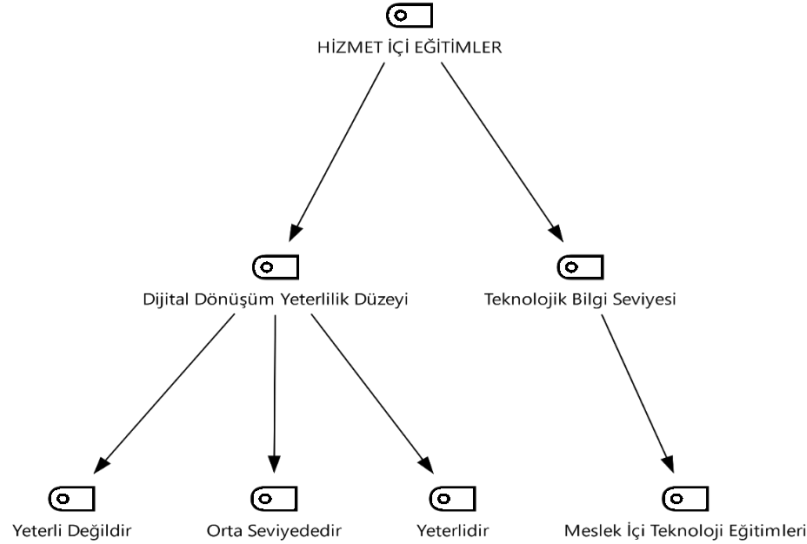
Dijital dönüşüm perspektifinden değerlendirildiğinde, belediye bünyesinde birden fazla hedef, vizyon ve strateji olduğu görülmektedir. Bunların başında Teknolojik Altyapının Geliştirilmesi gelirken; sırasıyla dijital bilgi seviyesinin artırılması, dijital eğitimlerin yaygınlaştırılması, iş yükünün azaltılması ve dijital yönetişimin güçlendirilmesi gibi hedefler belirlenmiştir. Bu kapsamda yapılan analizler doğrultusunda, belediyelerde teknolojik altyapının geliştirilmesinin, yerel yönetimlerin dijital yeterlilikleri ve bilişim teknolojileri kullanımı üzerinde olumlu bir değişiklik yarattığı söylenebilir.

3.2.2. Hizmet İçi Eğitimler Teması

Hizmet İçi Eğitimler ana teması, Dijital Dönüşüm Yeterlilik Düzeyi ve Teknolojik Bilgi Seviyesi olmak üzere iki ana alt kategoriden oluşmaktadır. Oluşturulan alt kategori gruplarının isimlendirilmeleri, katılımcıların ölçek sorularına vermiş oldukları yanıtlar kapsamında şekillendirilmiştir. Bu bağlamda “Hizmet İçi Eğitimler” teması altında oluşturulmuş 2 ana kategori içerisinde çeşitli kod başlıklarına da yer verilmiştir. Bahsi geçen “Hizmet İçi Eğitimler” teması ve alt kategori-kod başlıkları “Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli” ile görselleştirilerek Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 4

Hizmet İçi Eğitimler Temasının Hiyerarşik Kod- Alt Kod Gösterimi

Dijital Dönüşüm Yeterlilik Düzeyi kategorisi kapsamında, katılımcılara belediye bünyesinde yürütülen dijital dönüşüm çalışmalarının yeterli olup olmadığı sorulmuş ve alınan yanıtlar analiz edilmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu çalıştıkları belediyede dijital dönüşüm çalışmalarının yeterli seviyede olmadığını vurgulamışlardır.

Katılımcıların verdiği cevaplardan hareketle, belediyede dijital yeterliliklerin istenilen seviyede olmadığı anlaşılmakta, aşağıdaki konularla ilgili çalışmalar yapılması gerektiği ortaya çıkmaktadır:

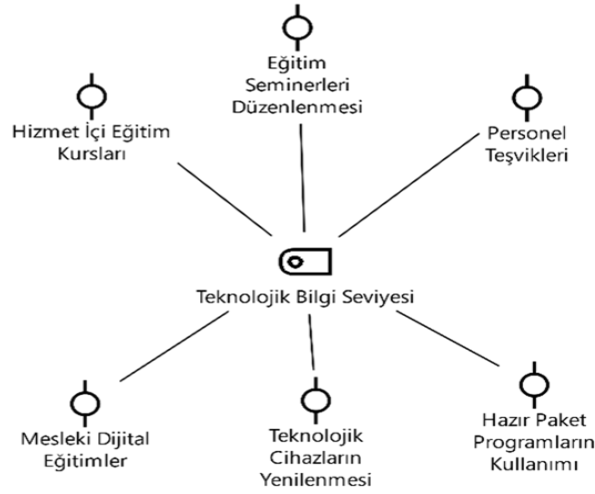
- Dijital yönetişimin geliştirilmesi.
- Üniversiteler ile iş birliği yapılması.
- Kurumsal yenilenmelerin sağlanması.
- Personellere yönelik dijital eğitimler gerçekleştirilmesi.
- Elektronik takip sistemlerinin kullanılması.
- Ayrılan finans kaynaklarının arttırılması.
- Teknolojik ürünlerin belediye bünyesine kazandırılması.

Teknolojik Bilgi Seviyesi kategorisinde katılımcılardan alınan yanıtlara göre belediye bünyesinde ilgili alanda hatırı sayılır bir çalışma yapılmadığını ve dijital alanda meslek içi eğitimlerin verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların cevapları incelendiğinde üst düzey yönetimden 4 kişiden 3'ü, orta düzey yönetimden 12 kişiden 5'i ve alt düzey yönetimden 5 kişiden 4'ü belediye kurumunda meslek içi teknoloji eğitimlerinin yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Bu nedenle Teknolojik Bilgi Seviyesi kategorisi altında Meslek İçi Teknoloji Eğitimleri kod başlığı oluşturulmuştur. Tek-Vaka Modeli kullanılarak belediye kurumunda teknolojik bilgi seviyelerinin artırılmasına yönelik izlenecek yollar Şekil 5'de gösterilmektedir.

Şekil 5

Teknolojik Bilgi Seviyesi Kategorisinin Tek-Vaka Modeli (Özetler) Gösterimi

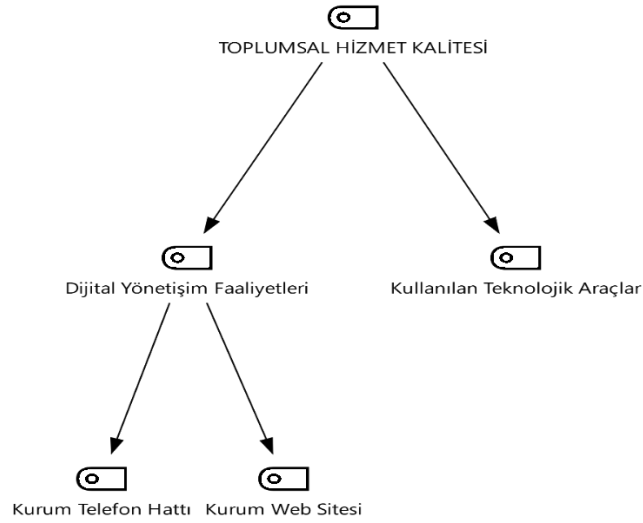

3.2.3. Toplumsal Hizmet Kalitesi Teması

Toplumsal hizmet kalitesinin geliştirilebilmesi adına belediyelerde bir takım dijital dönüşüm faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, belediye kurumunun yararına olacağı düşünülmektedir. Bu sebeple Toplumsal Hizmet Kalitesi teması altında Kullanılan Teknolojik Araçlar ve Dijital Yönetişim Faaliyetleri olmak üzere iki alt kategori oluşturulmuştur. Oluşturulan Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli Şekil 6'da verilmiştir. Dijital Yönetişim Faaliyetleri kategorisi kapsamında katılımcıların verdiği cevaplardan hareketle, tüm katılımcıların birleştiği iki temel konunun kurum web sitesi ve kurum telefon hattı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Şekil 6

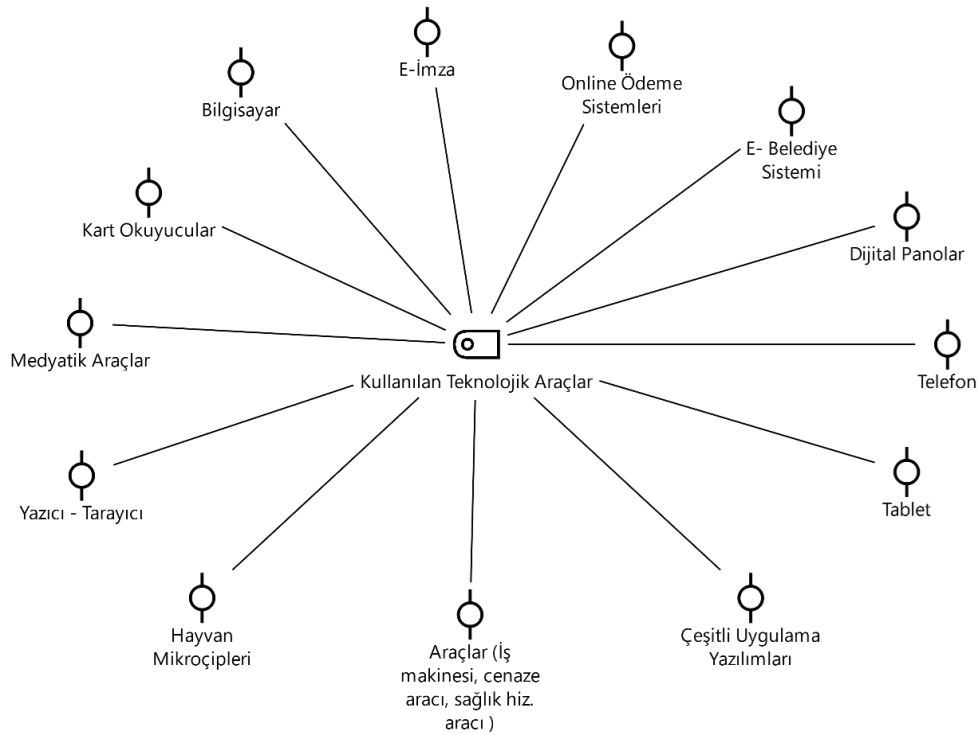
Toplumsal Hizmet Kalitesi Temasının Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli Gösterimi

Kullanılan Teknolojik Araçlar kategorisi kapsamında belediye bünyesinde iş süreçlerinde kullanılmakta olan teknolojik araçlarla ilgili katılımcı yanıtları incelendiğinde Şekil 7’deki araçların öne çıktığı anlaşılmaktadır.

Şekil 7

Kullanılan Teknolojik Araçlar Kategorisinin Tek-Vaka Modeli (Kodlu Bölümler) Gösterimi

Son olarak verilen yanıtlar genel olarak analiz edilmiş ve Şekil 8’deki kod bulutu elde edilmiştir. Daha büyük punto ile görselleştirilmiş kelimeler daha yoğun olarak kullanılan ifadeleri gösterirken, daha küçük puntodan oluşan kelimelerin ise daha az yoğunlukta kullanıldığını gösterilmektedir. Bu bağlamda en yoğun sıklıkla kullanılan kelimelerin; dijital, belediye, dönüşüm, e-belediye ve eğitimler olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki öneriler hayata geçirildiğinde, yerel yönetimlerin dijital dönüşüm süreci daha verimli ve etkin bir hale gelecektir.

1. Finansal Kaynaklar: Dijital dönüşüm projeleri için yerel yönetimlere ayrılan finansal kaynaklar artırılmalıdır. Dijitalleşme sürecine yeterli bütçe ayrılmadığı sürece, projelerin başarılı olması mümkün olmayacaktır.
2. Personel Eğitimleri: Belediye çalışanlarının dijital becerilerini geliştirmek amacıyla düzenli eğitim programları ve atölye çalışmaları düzenlenmelidir.
3. Veri Entegrasyonu ve Altyapı Geliştirme: E-devlet sistemleriyle tam entegrasyon sağlanarak, belediye hizmetleri dijital platformlar üzerinden sunulmalıdır.
4. Dijital Liderlik: Dijital dönüşüm sürecini yönetecek uzman ekipler oluşturulmalı ve belediye yöneticileri dijital liderlik konusunda eğitilmelidir.
5. Üniversite-Belediye İş Birlikleri: Belediyeler, üniversitelerle iş birlikleri geliştirerek akademik uzmanlıktan faydalanmalıdır.
6. Vatandaş Odaklı Hizmetler: Dijital dönüşüm, vatandaşların yerel yönetim hizmetlerine erişimlerini kolaylaştıracak şekilde tasarlanmalıdır.

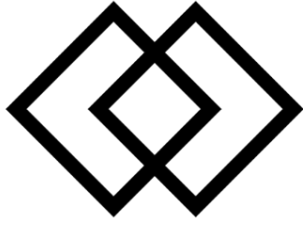
5. Kaynakça

- Akgümüş, E., Ballanlı, D., Birben, Ş., Dadaylı, A., Sakınç, A. İ., Öztürk, Ö., & Güre, M. D. P. (2021). Dijital dönüşüm bakış açısıyla yerel yönetimlerde sosyal hizmetlerin sunumu: e-belediye hizmetlerinin içerik analizi. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 5(2), 102-116.
- Akman, A. Z. (2023). *Toplum 5.0 yapılanmasında dijital dönüşüm ile örgüt kültürü etkileşiminin yeri: Bir alan araştırması* (Tez No. 30752437) [Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. ProQuest
- Akpınar, Y. (2003). Öğretmenlerin yeni bilgi teknolojileri kullanımında yükseköğretimin etkisi: İstanbul okulları örneği. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 2(2), 79-96. <https://doi.org/10.24315/tred.1055801>
- Al-Samawi, Y. (2019). Digital firm: requirements, recommendations, and evaluation the success in digitization. *International Journal of Information Technology and Computer Science*, 11, 39-49. <https://doi.org/10.5815/ijitcs.2019.01.05>
- Aminah, S., & Saksono, H. (2021). Digital transformation of the government: a case study in indonesia. *Jurnal Komunikasi Malaysian Journal of Communication*, 37(2), 272-288. <https://doi.org/10.17576/jkmjc-2021-3702-17>
- Arabacı, A. (2021). Yerel yönetimlerde dijitalleşme: Eskişehir Tepebaşı Belediyesi örneği. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(7), 65-68.
- Armağan, V. (2018). Dijital dönüşüm sürecinde akıllı şehirler ve e-devlet platformu. *Journal of Communication Theory & Research/İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (46), 387-413.
- Atalay, G. (2023). Belediyelerde dijital katılımcı bütçe deneyimi: Helsinki katılım oyunu. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 32(2), 131-160.
- Baydaş, Ö., Gedik, & N., Göktaş, Y. (2013). Öğretmenlerin bilişim teknolojileri kullanımı: 2005-2011 yıllarının karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28-3), 41-54. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.3815.6644>
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.

- Christensen, L. B., Johnson, B., & Turner, L. A. (2011). *Research methods, design, and analysis*. Pearson.
- Creswell, J. (2015). *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. Pearson.
- Çetin, E. (1996). *Örnekleme teknikleri ve bir örnekleme uygulaması* (Tez No. 30752437) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. ProQuest
- Çiftçi, N. (2023). *Yönetişim ve Dijitalleşme* (Tez No. 30685483) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. ProQuest.
- David, A., Yigitcanlar, T., Li, R. Y. M., Corchado, J. M., Cheong, P. H., Mossberger, K., & Mehmood, R. (2023). Understanding local government digital technology adoption strategies: A PRISMA review. *Sustainability*, 15(12), 9645.
- Damar, M., Özdağoğlu, G., & Gökşen, Y. (2021). Yönetim bilişim sistemleri alanında ulusal yayın kaynaklarının değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim Bilişim Sistemleri ve Bilgisayar Bilimleri Dergisi*, 5(2), 194-211. <https://doi.org/10.33461/uybisbbd.1011767>
- Dinçerden, E. (2017). Yönetim Bilişim Sistemleri: Kurumsal Enformasyon ve İş İletişimi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (27), 135-148. <https://doi.org/10.31123/akil.437327>
- Elsafy, A. (2023). Digital transformation challenges for government sector. *Business and Management Studies*, 9(1), 11. <https://doi.org/10.11114/bms.v9i1.6160>
- Erdoğan, O. (2019). Yerel yönetimlerde dijital dönüşüm: Molenwaard Belediyesi örneği. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 59-74.
- Gasco-Hernandez, M., Nasi, G., Cucciniello, M., & Hiedemann, A. M. (2022). The role of organizational capacity to foster digital transformation in local governments: The case of three European smart cities. *Urban Governance*, 2(2), 236-246.
- Holzer, M., & Kim, S.T. (2008). Digital governance in municipalities worldwide. National Center for Public Productivity.
- Ibrahim, A., & Skoumpopoulou, D. (2023). Organizational routines and digital transformation: An analysis of how organizational routines impact digital transformation transition in a Saudi University. *Systems*, 11(5), 239. <https://doi.org/https://doi.org/10.3390/systems11050239>
- Kaba, İ., & Doğan, T. (2021). Bilişim teknolojileri kullanım ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması . *Turkish Studies - Education*, 16(3), 1547-1572. <https://doi.org/10.47423/TurkishStudies.50008>
- Kabwe, K. (2024). Empowering societal digital transformation at the local level. *Digital Policy Studies*, 3(1), 22-43. <https://doi.org/10.36615/1y792620>
- Karaca, Y., & Öztürk, N. K. (2019). Yeni nesil belediyecilik: Dijital belediye uygulamaları. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(3), 528-537. <https://doi.org/10.33712/mana.649557>
- Karaçorlu, A. (2021). Türk Kamu Yönetim Sisteminde Dijital Dönüşüm. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 163-178. <https://doi.org/10.52539/mad.894922>
- Kaypak, Ş., Yılmaz, V., & Bimay, M. (2017). Dijital çağda yerel yönetimler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (Kayfor 15 Özel Sayısı), 1798-1813.

- Kirana, N., & Majid, N. (2022). Challenges of digital transformation on good governance for improving public services quality. *Nusantara Science and Technology Proceedings*, 43-47. <https://doi.org/10.11594/nstp.2022.2307>
- Kuckartz, U., Rädiker, S. (2019). Coding Text and PDF Files. In *Analyzing Qualitative Data with MAXQDA*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-15671-8_6
- Mahmood, M., Weerakkody, V., & Chen, W. (2019). The role of information and communications technology in the transformation of government and citizen trust. *International Review of Administrative Sciences*, 86(4), 708-728. <https://doi.org/10.1177/0020852318816798>
- Nuryadin, R. (2023). Digital leadership in the public sector-systematic literature review. *Jurnal Ilmu Administrasi Media Pengembangan Ilmu Dan Praktek Administrasi*, 20(1), 90-106. <https://doi.org/10.31113/jia.v20i1.934>
- Özdemir, L., & Dulkadir, B. (2017). Demografik nitelikler itibariyle işletmelerde bilişim teknolojisi araçlarının kullanım durumunun değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(17), 1-12. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.296309>
- Pittaway, J. J., & Montazemi, A. R. (2020). Know-how to lead digital transformation: the case of local governments. *Government Information Quarterly*, 37(4), 101-474. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2020.101474>
- Sağlam, M. (2021). İşletmelerde geleceğin vizyonu olarak dijital dönüşümün gerçekleştirilmesi ve dijital dönüşüm ölçeğinin türkçe uyarlaması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(40), 395-420. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.764373>
- Saka, E. (2019). *Türkiye’de internet* [E-kitap]. *Alternatif Bilişim Derneği*, 4-71. <https://ekitap.alternatifbilisim.org/pdf/turkiye-internet-tarihi.pdf> [Erişim Tarihi: 13.03.2025].
- Sayımer, İ., Dondurucu., & Z., Küçüksaraç, B. (2019). Dijitalleşen kentlerde yönetim: Marmara Bölgesi büyükşehir belediyeleri’nin karşılaştırmalı e-belediyeçilik uygulamaları. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (5), 420-443. <https://doi.org/10.21733/ibad.624340>
- Senadjki, A. (2023). Unlocking the potential: the impact of digital leadership on firms' performance through digital transformation. *Journal of Business and Socio-Economic Development*, 4(2), 161-177. <https://doi.org/10.1108/jbsed-06-2023-0050>
- Şahin, A. (2007). Türkiye’de E-Belediye örneği ve Konya örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(1), 174-176.
- Tangi, L., Janssen, M., Benedetti, M., & Noci, G. (2021). Digital government transformation: a structural equation modelling analysis of driving and impeding factors. *International Journal of Information Management*, 60, 102356. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2021.102356>
- Toker, T., Akgün, E., Cömert, Z., & Sultan, E. (2021). Eğitimciler için dijital yeterlilik ölçeği: uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(230), 301-328. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.801607>
- Tunalı, S. B., Ömer, G., & Göktuğ, Ö. (2016). Nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanılması “karma araştırma yöntemi”. *Kurgu*, 24(2), 106-112.
- Ünlü, S., & Kurt, M. C. (2017). Halkla İlişkilere Yenilikçi Bir Yaklaşım: Dijital İnovasyonlar. *AJIT-E: Academic Journal of Information Technology*, 8(29), 75-86. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2017.4.004.x>

- Üzüm, B., & Şenol, L. (2020). Yerel yönetimlerde bilişim teknolojileri kullanımı, yeterliği ve halkla ilişkiler: kocaali örneği. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16 (29 Ekim Özel Sayısı), 3411-3435. <https://doi.org/10.26466/opus.734149>
- Vasilopoulou, C., Theodorakopoulos., & L., Giotopoulos, K. (2023). Big data analytics: a catalyst for digital transformation in e-government. *Technium Social Sciences Journal*, 45, 449-459. <https://doi.org/10.47577/tssj.v45i1.9134>
- Wynn, M., Bakeer., & A., Forti, Y. (2021). E-government and digital transformation in Libyan local authorities. *International Journal of Teaching and Case Studies*, 12(2), 119-139.
- Xiao, J. (2023). How digital transformation improve government performance: the mediating role of partnering agility. *Ieee Access*, 11, 59274-59285. <https://doi.org/10.1109/access.2023.3284793>
- Yiğitcanlar, T., Agdas, D., & Degirmenci, K. (2022). Artificial intelligence in local governments: perceptions of city managers on prospects, constraints and choices. *AI & Society*, 38(3), 1135-1150. <https://doi.org/10.1007/s00146-022-01450-x>
- Yıldırım, A. (2021). Yerel yönetimlerde dijital dönüşüm uygulamaları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(54), 61-82. <https://doi.org/10.53568/yyusbed.1052373>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. baskı). Seçkin.
- Yıldırım, H., & Karakurt, E. (2004), E-devlet ve uygulamaları, *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 6(1), 150-200.
- Zengin, E., Başkurt, M., & Es, M. (2014). Yerel Yönetimler ve Yerel Kalkınma. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 95-124.
- Zhou, W., Lyu, Z., & Chen, S. (2024). Mechanisms influencing the digital transformation performance of local governments: evidence from China. *Systems*, 12(1), 30. <https://doi.org/10.3390/systems12010030>

Sosyal Bilimler
EKEV AKADEMİ
dergisi

Makalenin geliş tarihi: 30.01.2025
1.Hakem Rapor Tarihi: 16.03.2025
2.Hakem Rapor Tarihi: 17.03.2025
Yayına Kabul Tarihi: 19.03.2025

eISSN:2148-0710 - pISSN:1301-6229

NÂBIGA EZ-ZÜBYÂNÎ'NİN ŞİİRLERİNDE BOĞA HAYVANININ SANATSAL BETİMLEMESİ VE HİKÂYESİ

Mustafa İBİŞ*

Öz

Çalışma, Nâbiga ez-Zübyânî'nin şiirlerinde geçen boğa tasvirinin ve hikâyesi üzerinde bir inceleme olup, şairin dil ve sembolizm aracılığıyla kültürel ve toplumsal gerçeklikleri nasıl işlediği üzerinde durur. Klasik Arap şiirinde hayvan figürleri, sadece doğayı tasvir etmekle kalmayıp, aynı zamanda insan ilişkilerini, duygusal durumu ve toplumsal eleştirileri de ifade eder. Özellikle boğa sembolü, güç ve cesaretle ilişkilendirilirken, bu figür üzerinden insana dair çeşitli kavramlar ve duygular dile getirir. Nâbiga'nın şiirlerinde kullanılan basit ve berrak dil, okuyucuya derin ve çok katmanlı anlamlar sunarken, bu betimlemelerin tarihsel ve kültürel derinliği de gözler önüne serer. Hayvan figürleri, özellikle boğa, şairin duygusal ve toplumsal eleştirilerini güçlendirmek için bir araç olarak kullanılır ve okuyucunun zihninde canlı ve hareketli bir imgeler dünyası yaratır. Ayrıca, Nâbiga'nın tecrübesi ve gerçek olaylara dayalı anlatımı, onu diğer şairlerden ayıran önemli bir özellik olarak öne çıkar. Bu durum, şiirlerinde hem bireysel hem de kolektif insan deneyimlerini yansıtan derinlikli bir anlatı oluşturmaya olanak sağlar. Nâbiga'nın şiirleri tek bir anlatı düzeninde ilerlemez. O, sahneleri mecazlarla tasvir ederek kaygı, üzüntü ve umutlarını ifade eder. Olayların gerçekliğini yansıtırken çeşitli dil sanatlarını kullanarak metni çok boyutlu hale getirir. Bu etkileşimi, özne ve nesneler arasında bir denge kurarak sunar. Boğa betimlemeleri, canlı ve hareketli sahnelerde gerçekleşir. Şair, boğanın fiziksel özelliklerini ve sembolik anlamlarını ortaya koyar; boğa, hüznü, öfkeyi, kararlılığı ve bereketi temsil eder. Ayrıca, boğa, bazı milletlerin inançlarını da yansıtır ve Arapların yağmur talebinde boğayı vesile kılması ona duyulan saygıyı gösterir.

Anahtar Kelimeler: Arap dili ve belagati, Nâbiga, Boğa, Hikâye, Betimleme.

The Artistic Depiction and Storytelling of the Bull Animal in the Poetry of Nâbiga Ez-Zübyânî

Abstract

This study examines the depiction and narrative of the bull in the poetry of Nâbiga ez-Zübyânî. It also focuses on how the poet processes cultural and social realities through language and symbolism. In classical Arabic poetry, animal figures not only depict nature but also express human relationships, emotional states, and social critiques. Particularly, the bull symbol is associated with power and courage, and various concepts and emotions related to humanity are articulated through this figure. The simple and clear language used in Nâbiga's poetry offers the reader deep and multilayered meanings, while also revealing the historical and cultural depth of these descriptions. Animal figures, especially the bull, are employed as a tool to strengthen the poet's emotional and social critiques, creating a vivid and dynamic world of imagery in the reader's mind. Additionally, Nâbiga's experience and narrative based on real events stand out as an important feature that distinguishes him from other poets. This allows him to create a profound narrative that reflects both individual and collective human experiences. Nâbiga's poems do not progress in a single narrative structure. He expresses his anxieties, sorrows, and hopes by depicting scenes through metaphors. While reflecting the reality of events, he employs various rhetorical devices to make the text multilayered. This interaction is presented by establishing a balance between subjects and objects. The bull depictions occur in lively and dynamic scenes. The poet reveals the physical characteristics and symbolic meanings of the bull; it represents sadness, anger, determination, and fertility. Furthermore, the bull also reflects the beliefs of certain nations, and the Arabs' invocation of the bull in their plea for rain demonstrates the respect they hold for it.

Keywords: Arabic language and rhetoric, Nâbiga, Bull, Story, Depiction.

* Dr. Öğretim Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, mibis@adiyaman.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5457-3697>

1. Giriş

Bu çalışma, Nâbîga ez-Zübyânî'nin (öl. 604) şiirinde boğa betimlemesi ve hikâyeciliğini ele almaktadır. Konunun klasik dönemin en büyük üç şairinden birinin şiirinde yer alması bizler açısından araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Araştırma konusu boğa hayvanı betimlemesi ve hikâyeciliği ise birçok yönüyle önem taşımaktadır. Hikâyede geçen ifadeler, betimlemeler ve sahneler gerek dil açısından gerekse tarihi ve kültürel bakımından değeri biçilemez hazine mesabesindedir. Oadaki dil sade ve berraktır. Hikâyeler gerçek olaylardan seçilmiş olup betimlemeler tablodaki resmi canlı tutmaktadır.

Arap edebiyatının klasik unsurları olan doğa ve hayvan tasvirleri Arap şiirinde önemli bir yer tutar. Boğa tasviri de bu bağlamda özel bir anlam taşır. Boğa betimlemesi, genellikle güç, kudret ve cesaret gibi kavramları simgeler. Şairler kahramanlık, dayanıklılık ve ihtişam gibi erdemlerini vurgulamak amacıyla kullanır. Boğa, aynı zamanda doğanın gücünü ve yaşamın zorluğunu temsil eder. Şair, bu betimleme aracılığıyla duygularını, düşüncelerini veya toplumsal eleştirilerini güçlendirmek amacıyla bu sembolü dile getirir. Nâbîga ez-Zübyânî'de boğa betimlemesinde hikâyede sahnelediği kahramanının ya da liderinin üstün fiziksel gücünü ve cesaretini simgelemek için bu imgeye başvurur.¹

İlk dönem şiirlerinde boğa hikâyesi, deveden bahsederken yer alır. Şair devesini anlatırken boğayı, yabani eşiği, köpeği ve taçlı kumtavuğu (Pterocles) gibi hayvanları betimler. Şiirinde daha çok ve bariz ifadelerle boğadan bahseder. Şair mesajını, yaptığı betimlemelerin ve hikâye ettiği olayların arkasına yani ikincil manalarda gizler. Bu hikâye ve betimlemeler hem okuyucuyu yormayacak biçimde resmedilir hem de şiirin ana temasını oluşturur.²

Hayvan hikâyeleri ve tasviri diğer şairlerin şiirinde olduğu gibi Nâbîga ez-Zübyânî'nin şiirinde de yer almıştır. Şair, şiirlerinde farklı hayvan figürlerini anlatırken tasvirini daha çok boğaya yönlendirmiş ve onun dış görünüşünü, rengini, boyutunu hareketini anlatarak bu resmi genişletmiştir. Şairi diğerlerinden ayıran ve onu ön plana çıkaran şey, resmettiği hikâyelere tecrübesini katmasıdır. Anlattığı olaylar birer hayal ürünü değil aksine gerçek kişiler ve yaşanmış hikâyelerden ibarettir. Şiirleri canlı ve hareketlidir. Şiirindeki ifadeler ise tarihin derinliklerine, sosyal ve kültürel olayları işaret etmektedir. Bu yüzden bahse konu boğa betimlemesinin tarihi ve kültürel şiir için ne derece önemli olduğu ortadadır.

Şair, hikâyelerdeki sahneyi etraflıca ve farklı ifadelerle dile getirmiştir. Bu ifadeler bazen fasih bazen de nispeten kapalı ifadelerden oluşmaktadır. Bu tür kelimelerin hem şiirin hem de hikâyelerin doğasında var olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca kullanılan sözler dönemin yaşanmış olaylarıyla uyumludur. Şair bu tür şiirlerinde genelde ıssız ve terk edilmiş diyarlardan geçerken hüzünlenir ve yaşanmışlıklara özlem duyduğunu dile getirir. Daha sonra buraları terk etme kararı alarak yeni bir geleceğe yönelmenin arayışına girer. Onu bu diyardan ve kederli durumundan uzaklaştırmak için güçlü bir boğa seçer ve böylece onu betimlemeye ve hikâyesini anlatmaya devam eder.³

Nâbîga'nın şiirleri tek bir anlatı düzeninde ilerlemez. O, sahneleri ve hikâyeleri benzetme ve mecaz yollarla tasvir eder. Şair boğa hikâyesinde birçok formlardan yararlanarak kaygılarını, üzüntülerini ve umutlarını dile getirir. Olayların gerçekliğini göz önüne sererken birçok dil sanatından yararlanır. Bu durum, metni tek taraflı bir bakış açısından uzaklaştırmakta ve etkileşimi ön planda

¹ Feride Bulkuaybât, “*et-Taşvîrü'l-fennî fî şî'ri en-Nâbîga ez-Zübyânî -Meşâhidu taşvîri hayavânî'l vahşi enmûzecen-*”, *Mecelletü'l-Ulûmî'l-İnsâniye*, Kuantine-Cezayir, 2017, C. 2, S. 48, Aralık, s. 394.

² Hâkim Habib Azer el-Karîti, *es-Serdü'l-kışâşî fî şî'ri'l-câhilî*, Mektebetu's-Süreyyâ, Necef, 2008, s. 23-31.

³ el-Karîti, *es-Serdü'l-kışâşî*, s. 31.

çıkarmaktadır. Bu etkileşim ben, sen ve o arasında, özne ve nesneler zaman zaman yer değiştirilerek bir ahenk içinde sunulmaktadır.⁴

Nâbiga'nın şiirlerinde boğa anlatısı canlı ve hareketli bir sahnede geçer. O, bir taraftan boğanın ayrıntılarına ve özelliklerine odaklanmış diğer tarafta ise bu hikâyenin sahnesini betimlemiştir. Bazen boğanın bacakları, karnı, hızı, derisi ve rengi gibi fiziki özelliklerinden bahsetmiştir. Bazen de onun kaygısı, huzursuzluğu, öfkesi ve zaferi gibi temsil ettiği özelliklerine atıfta bulunmuştur. Ona göre boğa hikâyesinin sahnesi yağmurlu, soğuk ve sert bir zeminde geçmektedir.⁵

Şaire göre boğa hayvanı birçok durumu temsil etmektedir. Boğa hüznü, öfkeyi, kararlılığı ve cesareti temsil ettiği gibi yağmuru dolayısıyla bereketi temsil etmektedir. Aynı zamanda boğa belli milletlerin inançlarını temsil eder. Birçok kavim gökyüzünde var olduğuna inandığı boğayı ve etrafında kümelenen diğer yıldızları temsil ettiğine inanmış ve bunlara ibadet edip saygı duymuşlardır. Aynı zamanda Arapların kuraklık anında boğayı vesile kılarak yağmur talebinde bulunmaları ona yapılan saygıyı ifade eder.⁶

2. Yöntem

Nâbiga'nın şiirlerinde var olan boğa betimlemesi ve hikâyesi sanatı incelenirken nitel araştırma yöntemlerinin farklı paradigmalarından faydalanılmıştır. Çalışmada metin analizi, bağlam analizi ve karşılaştırma analizi yöntemi kullanılmıştır. Metin veya doküman şeklinde isimlendirilen bu yöntem analizi, araştırmacıların ilgili çalışmalarda bilgileri titiz ve sistematik bir şekilde inceleyerek, konu hakkında derinlemesine bilgi edinmelerini sağlayan bir nitel araştırma tekniğidir. Bu yöntem, literatürde daha önce yapılmış çalışmalardan yararlanarak, mevcut bilgileri analiz etmek amacı güder.⁷ Bu anlamda, boğa hikâyesinin veya onu sembolize eden ifadelerin geçtiği şiirler dikkatlice incelenmiş ve bunların genel teması anlaşılmaya çalışılmıştır. Daha sonra, şiirde geçen boğa veya ilgili imgeler tespit edilmiştir. Bu imgeler, bazen doğrudan, boğa hayvanı anlamına gelen “sevr” gibi ifadeyle bazen de karnı açlıktan büzülmüş anlamında “tâvin” veya endişe eden anlamında “mûcis” gibi boğayı sembolize eden ifadelerle verilmiştir.⁸ Araştırmada takip edilen ikinci bir yöntem ise bağlam analizi olup, ele alınan problemlerin kendi bağlamlarında yorumlanarak incelenmesidir. Bunun gayesi, olayların ve olguların kendi bağlamlarından koparılmadan, meydana geldikleri haliyle korunması gerektiği anlamına gelir.⁹ Bağlam analizi yöntemi sayesinde şiirin yazıldığı dönemin kültürel, sosyal ve tarihi bağlamı incelenerek şairin eserini etkileyen etmenleri araştırılmış ve boğa hikâyesinin özellikle klasik dönemde zikredilen Arapların önemli kültürel hikâyelerinden biri olduğu ortaya konmuştur. Bunun aynı zamanda Arapların tarihlerinin bir parçası olmasının yanı sıra sosyal hayatlarının vazgeçilmez vasıtası olduğu vurgulanmıştır.¹⁰ Çalışmada takip edilen araştırma yöntemlerinden bir diğeri de karşılaştırma analizidir. Bu yöntem, iki veya daha fazla nesne, olay, olgu veya durum arasında benzerlikler ve farklılıklar belirlemek amacıyla kullanılan bir analiz tekniğidir. Özellikle, benzerliklerin ve farklılıkların

⁴ Bin Dahve Hayra, “eş-Şevru ve heve'l-ğadab fî kaşide en-Nâbiga ez-Zübyânî -Muḳarebe simyû ensurûbüliciyye-”, *Mecelletu Dirâsât*, Bumerdâs-Cezayir, 2024, C.2, S. 12, s. 383-384.

⁵ Zekerîyyâ Abdülmecîd en-Nûtî, *Şevrû'l-vaḫşi beyne en-Nâbiga ve Zî'r-Rumme*, İtrâk li'neşr ve't-tevzi', Kahire, 2004, s. 18.

⁶ Abdülcebbâr el-Mutalabî, *Mevâkıf fî'l-edebi ve'n-naḳd*, Dârü'r-Raşîd, Irak, trs., s. 106-107; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal fî Târîhi'l-'Arab ḳable'l-İslâm*, Mektebetü Nûr, Bağdat, 1993, C.1, s. 50-61; Halis Dede, “Arap Edebî Eleştiri Sanatına Genel Bir Bakış”, *Arap Edebiyatının Gelişim Serüveni 1*, Palet Yayınları, Konya, 2022, s. 50.

⁷ Ali Baltacı, “Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* C. 5, S. 2, 2019, s. 368-388.

⁸ Ebû Ümâme Ziyâd b. Muâviye en-Nâbiga ez-Zübyânî, *Dîvânü en-Nâbiga ez-Zübyânî*, thk. Abbâs Abdussâtir, Dârü'l-Kutûbi'l-'İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1416, s. 9, 22.

⁹ Baltacı, “Nitel Araştırma Süreci”, s. 370.

¹⁰ Hayra, “eş-Şevru”, s. 383-384; Bkz. en-Nâbiga ez-Zübyânî, *Dîvânü en-Nâbiga ez-Zübyânî*, 1416, s. 10-12.

belirlenmesi, kavramsal netlik sağlamak ve karşılaştırmalı analizler yapmak açısından önemlidir.¹¹ Bu sayede ilk olarak klasik dönemin en önemli şiiirleri incelenmiş ve boğa hikâyesi ve tasvirinin geçtiği beyitler veya mısralar incelenmiştir. Câhiliye döneminin üç büyük şairi olarak nitelenen İmrûl-kays (öl. 540), Züheyr b. Ebî Sülmâ (öl. 609) ve Nâbîga ez-Zübyânî'nin şiiirlerinde geçen boğa hikâyesi ve tasvirlerin detayları ve birbiriyle örtüşen ve ayrışan noktaları tespit edilmiş ve çalışmada zikredilmiştir. Ayrıca boğa hikâyeciliği ve tasvirini birçok şairden daha detaylı ve farklı biçimde ele alan Meymûn b. Kays el-A'sâ'nın (öl. 7/629) şiiirlerine de yer verilmiş ve şairimizin ilgili şiiirleriyle karşılaştırılmıştır. Araştırmayı gereğinden fazla uzatmamak adına ise konunun tespit edilebilen diğer şairlerin ise isimlerine ve gerekli şiiirlerine atıfta bulunulmuştur.¹²

2.1. Araştırma Etiği

Nâbîga ez-Zübyânî'nin Şiiirinde Boğa Hayvanının Sanatsal Betimlemesi ve Hikâyeciliği adlı bu çalışmada bilimsel kurallar göz önünde bulundurulmuş ve etik kurallara uyulmuştur. Çalışmada görülen alıntılar ve atıfların verilmesinde bilimsel araştırma ve akademik etik kurallara uygun olarak hareket edilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Boğa İmgesi

Eski dönemlerde, özellikle Arap toplumlarında hayvanlar kutsallık seviyesine ulaşabilen bir statüye sahipti. Araplar için genellikle her hayvanda birer işaret vardır. Bazıları korku bazısı ise ünsiyeti ve merhameti simgelemiştir. Bunlar bazen tapılmaya bazen de inkâra değer görülmüşlerdir.¹³ Arapların hayvanlara karşı olan bu ünsiyeti Kur'an-ı Kerime'de de yer almaktadır. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَكَثُرُوا لَا يَعْلَمُونَ

"Allah bahîre¹⁴, sâibe¹⁵, vasîle¹⁶ ve hâm¹⁷ ile ilgili bir buyruk koymamıştır. Fakat inkârcılar kendi uydurdukları yalanları Allah'a yakıştırmaya çalışıyorlar; onların çoğu akıllarını kullanmıyorlar."¹⁸

Boğa hayvanı eski birçok medeniyette kutsal kabul edilmiştir. Bunun sebebi, insanın ilk istifade ettiği hayvan olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü insanın yiyeceği gıdası, yük ve toprak için taşıyıcısı ve yardımcısı olmuştur.¹⁹

¹¹ Kemal Aydın ve Uğur Baran Hanağası, "Sosyoloji ve Siyasal Araştırmalarda Karşılaştırmalı Yöntem" Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi S. 33, s. 59-63.

¹² İbn Hür el-Kindî İmrûl-kays, *Divânu İmrûl-kays*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm, Dârü'l-Ma'ârif, Kuveyt, 2009, s. 101; en-Nâbîga ez-Zübyânî, *Divânu en-Nâbîga ez-Zübyânî*, 1416, s. 10; Züheyr İbn Ebî Sülmâ, *Divânu Züheyr b. Ebî Sülmâ*, thk. Alî Fâ'ûr Hasan, Dârü'l-Kutûbî'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnân, 1407, s. 75; Ebû Basîr Meymûn b. Kays el-A'sâ, *Divânü'l-A'sâ el-Kebîr Meymûn b. Kays*, thk. Muhammed Hüseyin, Mektebetü'l-Adâb, Kahire, 1950, s. 212-213.

¹³ Lütî Abdülbedî, 'Abkariyyetü'l-'Arabîyye- Ru'yetü'l-insân ve'l-heyevân ve's-semâ ve'l-kevâkib, Dârü'l-Bilâd, Cidde, 1986, s. 204-205.

¹⁴ Câhiliye döneminde, beş kere doğuran ve beşinci yavrusu dışı olan devenin kulağı yarılp salıverilirdi. Kulağı kesilen bu hayvana bahîra denmiştir. bkz. Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmi'zî't-tenzîl ve 'uyûnî'l-e'kâvîl fî vücûhi't-te'vîl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Alî Muhammed Muavviz, Mektebetü'l-'Ubeykân, Riyad, 1998, C.II, s. 303.

¹⁵ Putlar adına serbest bırakılan deveye Sâibe denir. bkz. ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, C.II, s. 303.

¹⁶ Koyunun hem erkek hem dişi olmak üzere ikiz doğurması halinde buna vasîle denirdi. bkz. ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, C.II, s. 303.

¹⁷ On nesli döleyen erkek deveye hâm denmiştir. bkz. ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, C.II, s. 303.

¹⁸ 5/Mâide/103.

¹⁹ Reyâtâ İvaz, *Binyetü'l-kaşîdeti'l-Câhiliyye- eş-şûratü's-şî'riyye ledâ İmrûl-kays*, Dârü'l-Âdâb, Beyrut, 1992, s. 295.

Bazı Arapların Sâmî'lerden etkilenecek boğaya taptıkları da rivayet edilmiştir. Bu anlamda boğa, yağmurun yani bereketin kaynağı olduğuna inanılırdı.²⁰ Nitekim buna Kur'an'dan da işaret vardır. Ayette şöyle buyrulur:

أَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ. اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ

"En güzel yaratana, sizin de geçmişteki atalarınızın da rabbi olan Allah'ı bırakıp Baal'e mi taparsınız?"²¹

Ayette zikredilen Baal ifadesi boğa anlamına gelmektedir. Bu ifade tarihi süreç içinde anlamından koparılmış ve kendisine ibadet edilen put haline dönüştürülmüştür.²²

Arap şiirinde boğa imgesiyle beraber zikredilen hayvanlardan biri de köpektir. Köpek kötülük, saldırganlık ve zulmü temsil etmektedir. Bu avcı köpek, daima boğanın peşinde olup ömür boyu onunla yarışır. Bazen avına yakalamak için hamleler yapıp avını yaralar bazen de avı karşısında mağlup olmaya mahkûmdur.²³

Boğa imgesini gerek eski şairlerin gerekse sonraki dönem şairlerin şiirlerinde görebilmek mümkündür. Boğa sembolünü, Câhiliye dönemi şairlerinden İmruülkays, Abîd b. el-Ebras (öl. 555) , Züheyr b. Ebî Sülmâ, Evs b. Hacer (öl. 620), Meymûn b. Kays el-A'sâ ve Lebîd b. Rabîa (öl. 40/660) gibi birçok şair ile beraber özellikle bu araştırmanın da konusunu oluşturan Nâbîga ez-Zübyânî'nin şiirinde görülmektedir.²⁴ Ayrıca sonraki dönemde Zürrumme (öl. 117/735) gibi bazı şairler de bu geleneği sürdürmüşlerdir.²⁵ Buradaki imgeler yukarıda zikredilen anlamlarla paralellik arz etmektedir. Boğayı simgeleyen anlamlarla ilgili detaylı bilgiler ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

3.2. Boğanın Özellikleri

Arap şiirinde boğa hem fiziksel hem de ruhsal özellikleriyle önemli bir yer tutar. Bu özellikleri zikreden şiirlerin çoğu birbirine paralel olsa da detayları ve betimlemeleri açısından birbirinden farklılık gösterir. Boğanın güçlü, cesur ve heybetli bir sembol olarak betimlenmesi, birçok şiir ve edebi eser içerisinde yer alır. Bu özelliklerin vurgulanması, şairlerin izleyicilere vermek istedikleri mesajlarla bağlantılıdır. Şiirlerde boğanın rengi, gücü, cesareti ve bazen de vahşiliği gibi unsurlar, anlatılmak istenen duygusal derinlikleri desteklemek için kullanılır. Her şair, boğayı kendi estetik anlayışına göre farklı bir şekilde betimler; bu da şiirlerin zenginliğine ve çeşitliliğine katkı sağlar.

Nâbîga ez-Zübyânî'nin şiirinde boğa hayvanının birçok özelliği verilmiştir. Bu boğa diğer genellikle çölde rastlanılanların aksine, beyaz rengiyle dikkat çeker. Sahralarda beyaz renkli boğaya rastlamak nadirdir. Bu nedenle şair, vermek istediği mesaja derinlik katmak için boğanın rengini, alışılageldik hayvanların renginden farklı tutmuştur. Boğanın rengi için "göğüs kısmı hariç beyaz" ifadesi, şiire detaylı bir görsellik sunmuştur. Ayrıca, boğanın bacaklarının deriye yapılan dövmeler şeklinde siyah benekli olduğu vurgulanmıştır. Boğanın boynuzu ise ya siyah ya da ziftle boyanmış ve oldukça

²⁰ el-Mutalabî, *Mevâkıf fi'l-edebe*, s. 86-92.

²¹ 37/Sâffât/182.

²² en-Nûtî, *Şevrü'l-vaşî*, s. 28.

²³ Muhammed en-Nüveyhî, *eş-Şi'rü'l-Câhili- Menhec fi dirâse ve takvîmih*, ed-Dârü'l-Kavmiyye li't-Tabba'a ve'n-Neşr, Kahire, trs., s. 338-342; Nusrat Abdürrahmân, *eş-Şûratü'l-fenniyye fi ş-şi'ri'l-câhili 'alâ dâvi'n-nağdi'l-hadîs*, Mektebetü'l-Aksâ, Umman, 1976, s. 139.

²⁴ Ebû Ziyâd Abîd b. el-Ebras, *Dîvânu 'Abîd b. el-Ebras*, thk. Eşref Ahmed Adra, Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1994, s. 50-51; İbn Hücr el-Kindî İmruülkays, *Dîvânu İmruülkays*, thk. Abdurrahmân el-Mustâvî, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 2004, s. 110-111; Ebû Şüreyh Evs b. Hacer, *Dîvânu Evs b. Hacer*, Dâru Beyrût, Beyrut, 1986, s. 42-43; Lebîd b. Rabîa' el-'Âmirî, *Dîvânu Lebîd b. Rabîa' el-'Âmirî*, thk. Hamdû Tammâs, Dâru Sadr, Beyrut, 1999, s. 106; Sadullah Tilkitaş vd., *Arap Edebiyatında Muallakalar: İttifak Edilen Şairler*, Kitap Dünyası, İstanbul, 2024, s. 18-19.

²⁵ Ebû'l-Hâris Zürrumme Gaylân b. Ukbe Zürrumme, *Dîvânu Zürrumme*, thk. Abdurrahmân el-Mustâvî, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut-Lübnân, 2006, s. 12.

sert, keskin ve parıldayan bir kılıçla benzetilmiştir. Boğa çölde yaşadığı için karnı büzülmüş, zayıf ve atiktir.²⁶

Nâbîga, boğa hayvanının fiziksel özelliklerinin yanı sıra duygusal özelliklerini de tavsif etmiştir. Boğanın ruh haline ve durumuna bağlı biçimde birbirinden farklı hatta birbirine zıt özelliklerine değinilmiştir. O, ilk etapta korku ve endişe içinde sığınacak ve barınacak yer aramıştır. Gece ona ürperti verdiğinden gündüzü iple çekmektedir. Daha sonra kurtulmak için mücadeleden başka yolunun olmadığını hisseden bu boğa savaşıma karar verir. Böylece bir anda duyguları değişmeye başlamıştır. Endişe yerini cesarete gevşeklik metanete ve korkaklık ise cesarete bırakmıştır. Hayatta kendinden başka dostu anladığında kararlılık ve bilinçle hareket etmeye başlamıştır. Öyle ki adeta çölün kralı durumuna gelmiş ve baharın en yeni ve en güzel otlarıyla beslenmiştir.²⁷

3.3. Boğanın Sembolik Anlamları

Arap şiirinde boğa, güç ve cesaretin sembolü olarak görülür ve bu özellikleri simgelemek için kullanılır. Bunun yanı sıra, endişe ve korkuyu da temsil eder. Bereket, zenginlik ve refahı sembolize etmesi de yaygındır. Nâbîga ez-Zübyânî, boğayı bir kişinin veya düşüncenin gücünü yansıtmak için kullanır; genellikle cesaret ve kahramanlık bağlamında anılır. Ayrıca boğa, fedakârlığın sembolü olarak, hedefe ulaşmaya çalışan ve mücadele eden kişileri tanımlamak için bir araçtır. Otorite ve kontrol ile de ilişkilendirilen boğa, toplumsal ve siyasal gücü ifade eder. İçsel çatışma ile güç arasındaki dengeyi gösterir ve kararsızlığı simgeleyen bir sembol olarak da değerlendirilir. Nâbîga'nın şiirinde boğa, güçlü duygular ile insanın vahşi doğası arasındaki gerginliği ifade eder. Dolayısıyla, şiirindeki karakter, bu tür çatışmaları temsil eder.²⁸

3.4. Boğa Hikâyesi ve Betimlemesi

Boğa hikâyesi, ilk dönemden itibaren var olan tipik bir hikâyedir. Câhiliye dönemi şairleri ilk tasvirlerini yapmış ve olay örgüsünü belirleyip detaylandırmışlardır. Şairlerin bireysel üsluplarına ve farklı yaklaşımlarına bağlı olarak boğa ile ilgili betimlemeler, renkler, dokular ve hareketler bir birlik içinde işlenmeye devam edilmiştir.

Şiirlerdeki boğa, bereketli meralarda müreffeh ve rahat bir yaşama sahiptir. Ancak boğa kaygılıdır, açtır, vesveselere yenik olup sıcaktan ve susuzluktan bitap düşmüştür. Rengi çoğunlukla beyaz olup yıldız ve kılıca benzetilmiştir.²⁹

Boğanın hikâyesi bir kış gecesi başlar; fırtınalı ve dondurucu bir havada boğa çölü yalnız başına dolaşırken tehlikelerle karşı karşıya kalır. Gece olup soğuk şiddetlenip rüzgâr estiğinde gökyüzü bulutlarla kaplanır. Boğa, artâ denilen bir ağacın köküne sığınarak başına gelen felaketlerden korunmaya çalışır. Burada toprağı kazar ve orada saklanmaya çalışır. Geceyi korku ve felaket endişesiyle geçirir. Sabaha yaklaşıp güneş doğmaya yüz tutarken, boğa yuvasını terk eder ve sıcaklık arayışıyla güneşin ışınları altında biraz yiyecek bulmak için yola çıkar. Fakat yeni bir felaket ve gerçek bir tehlike -avcı ve onun vahşi eğitilmiş köpekleri- hızla yaklaşmaya başlar. Avcılık konusunda deneyimli olan avcı ve köpeği, sabahın avlanmak için en iyi zaman olduğunu anlar. Zira geceyi yorgunluk ve bitkinlik içinde geçiren boğanın, avcı ve köpeklerinin işini kolaylaştıracaktır. Boğa, tehlikenin yaklaşmakta olduğunu

²⁶ en-Nâbîga ez-Zübyânî, *Dîvânu en-Nâbîga ez-Zübyânî*, 1416, s. 9; Ebû Ümâme Ziyâd b. Muâviye en-Nâbîga ez-Zübyânî, thk. *Dîvânu en-Nâbîga ez-Zübyânî*, Kerem el-Bustânî, Dâru Sadr- Dâru Beyrût, Beyrut, 1963, s. 30; Ebû Ümâme Ziyâd b. Muâviye en-Nâbîga ez-Zübyânî, *Dîvânu en-Nâbîga ez-Zübyânî*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 2009, s. 202.

²⁷ en-Nâbîga ez-Zübyânî, *Dîvânu en-Nâbîga ez-Zübyânî*, 1416, s. 22-24; en-Nâbîga ez-Zübyânî, *Dîvânu en-Nâbîga ez-Zübyânî*, 2009, s. 203; en-Nâbîga ez-Zübyânî, *Dîvânu en-Nâbîga ez-Zübyânî*, 1963, s. 51-54.

²⁸ en-Nâbîga ez-Zübyânî, *Dîvânu en-Nâbîga ez-Zübyânî*, 1416, s. 22-24; en-Nâbîga ez-Zübyânî, *Dîvânu en-Nâbîga ez-Zübyânî*, 1963, s. 203; en-Nâbîga ez-Zübyânî, *Dîvânu en-Nâbîga ez-Zübyânî*, 1963, s. 51-54.

²⁹ el-Karîti, *es-Serdü'l-kışaşı*, s. 30-31; en-Nûtî, *Şevrû'l-vahşi*, s. 19-21.

hissedince bulunduğu yeri terk ederek bu tehditten kaçmaya çalışır. Ama köpekler hemen etrafını sarar. İşte o an, boğanın içindeki gurur uyanır, onurunu korumak için köpeklere karşı amansız bir mücadeleye girer. Boğa, mızrak gibi sağlam boynuzlarıyla savaşa başlar ve çatışma yoğunlaşır. Kanlı bir mücadelenin ardından etraf sakinleşir ve boğa kanlar içinde yatan köpeklerin arasından çıkmayı başarır.³⁰

Ünlü dilbilimci Câhiz (öl. 255/869) Arap şiirlerinde geçen boğa tasviriyle ilgili şunları aktarır: “Şairlerin şiirlerinde geçen boğa, çoğu zaman zaferle ayrılsa da bazen yenilen taraftır. Özellikle hikâye mersiye türünden ise sahne hüznü ve acıyla bitmiş ve kazanan taraf köpek ve sahibi olmuştur.” Fakat hikâye methiye türünden olursa öykü genellikle boğanın zaferiyle sonuçlanmıştır. Hikâyelerin detayları genellikle şair tarafından şekillendirilmiştir, bu nedenle her hikâye birbirinin aynısı değildir. Boğa, bazen köpekleri yaralarken, bazen de öldürebilir veya kendisi yaralanabilir. Bu hikâyenin tüm ayrıntılarını Nâbiyy ez-Zübyânî’nin şiirlerinde bulmak mümkündür.

3.5. İlk Dönem Şairlerinde Boğa betimlemesi ve Hikâyesi

Boğa betimlemesi ve hikâyeciliği, Câhiliye döneminin meşhur birçok şairin şiirinde görülmektedir. İmruülkays şiirlerinde boğa hikâyesini farklı yönleriyle ele almıştır. Şair, Mâviyye adlı sevgilisine hitap ederken bunu dile getirmiştir. Ona olan özlemini dile getirdikten sonra asıl hikâyeye başlamıştır. Bunu şu ifadelerle dile getirmiştir:

أَمْ الصَّرَمَ تَخْتَارِينَ بِالْوَصْلِ نَيْاسَ أَمَاوِيَّ هَلْ لِي عِنْدَكُمْ مِنْ مُعَرَّسٍ
مِنْ الشَّلَكِ ذِي الْمَخْلُوجَةِ الْمُتَلَيَّسِ أَبِينِي لَنَا أَنَّ الصَّرِيمَةَ رَاحَةٌ
بِشُرْبَةٍ أَوْ طَاوٍ بِعِرْنَانَ مُوجِسٍ كَانِي وَرَحْلِي فَوْقَ أَحْقَبَ قَارِحٍ

Ey Mâviyye! Yanınızda ikamet edip dinlenebileceğim yeriniz var mıdır? Yoksa terk etmeyi mi seçiyorsun ve böylece buluşmaktan ümidimizi kesiyoruz?

Bize bunu açıkla! Zira terk etmek, endişe ve karmaşadan uzaklaşmaktır. (Hâlbuki bendeki endişe ve kafa karışıklığı devam etmektedir.)

Ben ve devemin semeri, Şurbe’de keskin dişleri olan vahşi eşeklerin veya İrnâne’de karnı büzülmüş endişeli boğanın üstünde yolculuk yapan kimsenin durumu gibidir.³¹

İmruülkays bu dizelerinde sevgilisini andıktan onunla arasındaki durumu bir hikâyeye anlatmaktadır. Şair bu dizelerinde maruz kaldığı durumunu kaygı verici olduğunu belirtmekte ve vuslatı uzak görmektedir. Bu endişeli durumu kaygı duyan boğanın haline benzetmiştir. Daha sonra boğa betimlemesine geçmiş ve onu tasvir etmiştir. Şair takip eden dizelerinde, boğanın mücadelesine yer vermemiş aksine onun mağlubiyetine atıfta bulunmuştur.

³⁰ el-Karîfî, *es-Serdü'l-kışâş*, s. 30-32; en-Nûtî, *Şevrü'l-vahşi*, s. 19-23.

³¹ İbn Hücr el-Kindî İmruülkays, *Dîvânu İmruülkays- Rivâyetü'l-Aşma'i min nüshati'l-A'lem-*, Dârü'l-Ma'ârif, y.y, trs., s. 102; İbn Hücr el-Kindî İmruülkays, *Şerhu dîvânî İmruülkays*, thk. Hasan es-Sendûbî - Üsâme Salâhuddîn Müneymene, Dâru İhyâi'l-'Ulûm, Beyrut, 1990, s. 136; İmruülkays, *Dîvânu İmruülkays*, 2004, s. 110; İbn Hücr el-Kindî İmruülkays, *Dîvânu İmruülkays*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm, Dârü'l-Ma'ârif, Kuveyt, 2009, s. 101.

İmruülkays başka bir şiirinde, boğanın avcı köpeklerle olan mücadelesine de değinmiştir. Burada ise hikâye tam tersi devam etmektedir. Hikâyenin asıl kahramanı boğa olup mücadelenin sonunda zafer onun olmuştur.³²

Boğa hikâyesine değinen ilk dönem şairlerden biri de Züheyr b. Ebî Sülmâ'dır. Züheyr'in boğa hikâyesine deneyimini ve kendine özgü sanatsal özellikler katmıştır. O da İmruülkays gibi boğa hikâyesini farklı biçimlerde geleneksel hikâye üslubuyla detaylandırmaktadır. Boğayı betimledikten sonra olayın sahnelendiği ortamı resmetmiştir. Boğa, bir ağacın himayesine sığınmış ve kendine bir yer kazmaya çalıştığı sırada, kazdığı yerin çökmesi üzerine yeniden kazmaya başladığını şöyle dile getirir:

فَبَاتَ مُعْتَصِمًا مِنْ قَرَاهَا لَثَقًا رَشَّ السَّحَابُ عَلَيْهِ الْمَاءَ فَاطْرَقَا

يُمَرِّي بِأُطْلَافِهِ حَتَّى إِذَا بَلَغَتْ يَبْسُ الْكُتَيْبِ نَدَاغَى التُّرْبِ فَأَنْحَرَقَا

(Boğa) Havanın soğukluğundan dolayı geceyi (bir ağacın köküne sığınarak) geçirdi. Yağmur onu ıslattı ve sırlıslıkla oldu.

Toynaklarıyla yeri kazdı. Kuru toprağa ulaşınca toprak aşınıp üzerine çöktü.³³

Züheyr'in bu mısralarında, boğa var gücüyle mücadele etmekte fakat tüm hikâye aleyhine işlemektedir. Onun gösterdiği tüm gayretleri beyhudedir. Çünkü duyguları aklını esir almıştır. Nemli ve ıslak toprağı kazımış ve kendine bir yol bulduğunu zannederken kuru toprağa ulaşınca çabası boşuna gitmiştir. Şair, farklı şiirlerinde bu hikâyeyi avcı köpeklerinin olduğu sahneyle ele almıştır. Boğa, sakın bir hayat sürdürürken köpeklerle karşılaşır ve bu durum onun hayatını altüst eder.

Boğa hikâyesini şiirinde işleyen isimlerden bir diğeri de Meymûn b. Kays el-A'sâ'dır. Bu hikâyeye onun birçok şiirinde rastlamak mümkündür. Bu kapsamda, Câhiliye dönemi şairleri arasında boğa hikâyesini en çok dile getirenlerden biridir. A'sâ, Arap Yarımadası'nın bir ucundan diğerine sayısız seyahatler ve yolculuklar yapmıştır. Bu yolculuklarda hayat ve doğayla tek başına mücadele etmiş, bölgeleri ve ıssız çölleri kat etmiştir. Dönemin geleneksel teması haline gelen boğa hikâyesini şiirlerine yansıtmıştır. Diğer şairlerde boğa, ertesi gün şafak vakti savaşa girmek için gecesini "artâ" denilen ağacın altında geçirirken A'sâ'nın boğası geceyi uyanık kalarak endişe ve acılar içinde geçirmektedir. Bu durumu şu ifadelerle dile getirmektedir:

لَمْ يَنْمَ لَيْلَةً التَّمَامِ لَكَى يُصْ بِحَ حَتَّى أَضَاءَهُ الْإِشْرَاقُ

سَاهِمَ الْوَجْهِ مِنْ جَدِيلَةٍ أَوْ لِحْ يَانَ أَفْنَى ضِرَاءَهُ الْإِطْلَاقُ

وَتَعَادَى عَنْهُ النَّهَارَ ثَوَارِي هَ عَرَاضُ الرَّمَالِ وَالْدَّرْدَاقُ

³² İmruülkays, *Dîvânü İmruülkays*, s. 307.

³³ Ahmed b. Yahyâ Ebül-Abbâs eş-Şeybânî, *Şerhu Dîvânü Züheyr b. Ebî Sülmâ*, Dârü'l-Kutübi'l-Mısriyye, Kahire, 1363, s. 46; Züheyr, *Dîvânü Züheyr*, s. 75.

وَلَقَدْ غَضَبْتُ طَوَارِدُ كَالنَّ ل مَغَارِيثُ هُمُئِنَّ اللَّحَاقُ

Boğa, Şafak doğana dek bütün gece uyumadı.

Cedîle veya Lihyân'dan³⁴ asık suratlı bir avcı av köpeğini salıverdi.

(Avcı köpeği) Gündüz ise boğadan uzaklaştı. (Boğa saldırdığında ise bu köpekler) Geniş ve kümelenmiş kum yığınlarının içine saklanıyor.

Kulakları hurma misali sarkmış avcı köpekleri boğayı takip edip kovalıyor. Tek derterleri onu yakalamaktı, üstelik açlık da onları dürtüyordu.³⁵

A'sa, boğayı ve hikâyesini trajedi bir biçimde ele almaktadır. O, ne gece ne de gündüz rahattadır. Gece, uykusuz gündüz ise köpeklerin kovalamacasına maruz kalmaktadır. Şair, kararsız ve endişeli ruh halini boğanın düştüğü duruma benzeterek tasvir etmiştir. Şair, kavminden ayrı yaşanın verdiği ıstırabını bu mısralarıyla tasvir etmiştir.

3.6. Nâbiga ez-Zübyânî'nin Şiirinde Boğa Betimlemesi ve Hikâyesi

Boğa hikâyesi, Nâbiga ez-Zübyânî'de geleneksel çerçevesi içinde sanatsal olgunluğunun zirvesindedir. Boğa hikâyesi, onun şiirlerinde mücadelenin ve çatışmanın bir simgesidir. Şiirlerine bakıldığında onun en fazla psikolojik çatışmalara maruz kalan şairlerden biri olduğu görülmektedir. Çünkü onun mücadele içinde olduğu kişi Hîre kralı Nu'mân b. Münzir'dir. Öyleyse bu hikâyenin en farklı versiyonlarının onda olması yadsınamaz. Nâbiga'nın boğa hikâyesi, genel çerçevesinde diğer şairlerin hikâyeleriyle benzerlik gösterse de, şair bu hikâyede detaylara olan anlatımıyla ve şiirindeki birçok sanatsal içeriğiyle öne çıkar. Nitekim Nâbiga bunu farklı biçimlerde ve imgelerle muhataba sunmuştur.

Nâbigâ'nın divanında, boğa betimlemesi ve hikâyesi üç farklı şiirindeki mısralarında yer almaktadır. Birincisi "Dal" harfiyle kafiyelenen kasidesinde, ikincisi "Râ" harfiyle kafiyelenen kasidesinde üçüncüsü ise "Mim" ile kafiyelenen kasidesidir ki buradaki hikâye ve betimleme diğer iki şiirine göre nispeten daha kısa bir biçimde ele alınmıştır.

Nâbiga'nın boğayı betimlemesi ilk olarak dalliye'sinde³⁶ karşımıza çıkar. Bu şiir, Nâbiga'nın Nu'mân b. Münzir'i övdüğü ve aralarındaki yanlış anlaşılardan dolayı ondan özür dilediği eseridir. Şiirinin başında Meyye adlı sevgilisinden ve ona olan özleminden bahseder. Meyye'nin terk ettiği diyarların kalıntıları üzerinde dururken hüznün hâkimidir. Bu durum şairin Nu'mân ile ilişkisini andırıyor. Çünkü aralarındaki dargınlık uzun sürmüştür. Boğa hikâyesi ise sonraki satırlarında deve hakkında konuşurken karşımıza çıkar. Her iki hayvanı ayrıntılı ele almış daha sonra ise boğa tasvirine geçiş yapmıştır. Şair bunu şu ifadelerle dile getirmektedir:

يَا دَارَ مَيَّةَ بِالْعُلَيَاءِ فَالسَّنَدِ أَفَوْتُ وَطَالَ عَلَيْهَا سَالِفُ الْأَبَدِ

وَقَفْتُ فِيهَا أَصْيَلًا أَسْأَلُهَا عَيْتَ جَوَابًا وَمَا بِالرَّبْعِ مِنْ أَحَدِ

³⁴ Cedîle ve Lihyân birer kabile isimleridir.

³⁵ Ebû Basîr Meymûn b. Kays el-A'sâ, *Dîvânü'l-A'sâ el-Kebîr Meymûn b. Cendel*, thk. Muhammed İbrâhîm Muhammed er-Rıdvânî, Vizâretü's-Sekafe ve'l-Fünun ve't-Türâs, Dûha-Katar, 2010, s. 57; el-A'sâ, *Dîvânü'l-A'sâ el-Kebîr Meymûn b. Kays*, s. 212-213.

³⁶ Dal harfi ile kafiyelenen kasidesi.

إِلَّا الْأَوَارِيَّ لَايَا مَا أَبْنَيْهَا وَالنُّؤَى كَالْحَوْضِ بِالْمُظْلُومَةِ الْجَدِّ

Ey Meyye'nin Alya³⁷ ve Sened'teki³⁸ ıpissız kalan evi. Üzerinden uzun yıllar geçti.

Orada biraz durup bekledim; Bu diyarlara soru soruyorum fakat cevap veren yok. Evde hiç kimse yok.

Sadece atın bağlandığı kazıkları zar zor seçebiliyorum. Ve de (göçenlerin ardından) ancak sert ve çorak havuz gibi (su girmesin diye evin veya otağın etrafına kazılan) çukurları seçebiliyorum.³⁹

Nâbiga şiirinde, psikolojik durumunu ve hüznünü anlatmak adına aynı anda birçok sığaya geçiş yapmıştır. Sevgilisini karşısına alıp seslenirken birden uzayıp gitmiş yıllara gaip sığasıyla hitap etmiştir. Daha sonra aslında sahnenin kahramanı ve orada sadece var olan kendisini yani benliğini tasvir etmiştir. Şair daha sonra yolculuk yaptığı devesini betimlemiş ve asıl sahneyi yani boğa hikâyesini canlandırmak adına aşağıdaki ifadeleri dile getirmiştir:⁴⁰

كَأَنَّ رَحْلِي وَقَدْ زَالَ النَّهَارُ بِنَا يَوْمَ الْجَلِيلِ عَلَى مُسْتَأْنِسٍ وَجَدَ

مِنْ وَحْشٍ وَجَرَّةٍ مَوْشِيٍّ أَكَارِعُهُ طَاوِي الْمَصِيرِ كَسَيْفِ الصَّيْقَلِ الْفَرْدِ

سَرَتْ عَلَيْهِ مِنَ الْجُزَاءِ سَارِيَّةٌ تُرْجِي الشَّمَالَ عَلَيْهِ جَامِدَ الْبَرْدِ

فَارْتَاعَ مِنْ صَوْتِ كَلَابٍ فَبَاتَ لَهُ طَوْعَ الشَّوَامِتِ مِنْ خَوْفٍ وَمِنْ صَرْدِ

قَبْلَهُنَّ عَلَيْهِ وَاسْتَمَرَ بِهِ صُمُعُ الْكُغُوبِ بَرِيئَاتٍ مِنَ الْحَرْدِ

وَكَانَ ضُمْرَانُ مِنْهُ حَيْثُ يُوزَعُهُ طَعَنَ الْمُعَارِكِ عِنْدَ الْمُحْجَرِ النَّجْدِ

شَكَّ الْقَرِيبَةَ بِالْمَذْرَى فَأَنْقَذَهَا طَعَنَ الْمُبْطِرِ إِذْ يَشْفِي مِنَ الْعَصْدِ

³⁷ Bir mekân ismidir.

³⁸ Bir mekân ismidir.

³⁹ en-Nâbiga ez-Zübyânî, *Dîvânu en-Nâbiga ez-Zübyânî*, 1416, s. 9; en-Nâbiga ez-Zübyânî, *Dîvânu en-Nâbiga ez-Zübyânî*, 2009, s. 14-15; en-Nâbiga ez-Zübyânî, *Dîvânu en-Nâbiga ez-Zübyânî*, 1963, s. 30.

⁴⁰ Nâbiga, hayatının büyük bir bölümünü Sâsânîler'e bağlı Hîre ve Bizans'a bağlı Gassânî saraylarında geçirmiştir. Hîre kralı Nu'mân b. Münzir'in yanında rahat bir yaşam sürdürürken bozguncuların iftirasına uğrayarak araları açılmıştır. O da Şam'a giderek Gâssanî kralına sığınmıştır. Burada da aynı şekilde kralın iltifatına nail olmuştur. Gâssanî kralının vefatı üzerine tekrar Hîre'ye dönerek Nu'mân b. Münzir'den af dilemiş ve tekrar eski günlerine kavuşmuştur. Nâbiga bu ara dönemde yaşadığı endişe ve korkuyu bu ve benzeri şiirlerinde kaleme almıştır. bkz. Şevki Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî - el-'Aşrû'l-Câhili-*, Dârü'l-Ma'ârif, Mısır, 1965, s. 266-299; Tülücü, Süleyman "Nâbiga ez-Zübyânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi TDV Yayınları*, İstanbul, 2006, C.XXXII, s. 262-263; Ahmed Hasan ez-Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, Dâru Nahda, Kahire, trs., s. 49-51.

كَأَنَّهُ خَارَجًا مِنْ جَنْبِ صَفْحَتِهِ سَقُودُ شَرِبِ نَسُوهُ عِنْدَ مُقْتَادِ
فَظَلَّ يَعْجُجُ أَعْلَى الرَّوْقِ مُنْقَبِضًا فِي حَالِكِ اللَّوْنِ صَدَقِ غَيْرِ ذِي أَوْدِ
لَمَّا رَأَى وَاشِقُّ إِفْعَاصِ صَاحِبِهِ وَلَا سَبِيلَ إِلَى عَقْلٍ وَلَا قُودِ
قَالَتْ لَهُ النَّفْسُ إِنِّي لَا أَرَى طَمَعًا وَإِنَّ مَوْلَاكَ لَمْ يَسْلَمْ وَلَمْ يَصِدْ

Sanki gündüz yarılanıp Celîl'ye⁴¹vardığımızda, devemin üzerindeki semer, evcil ve yalnız bir boğanın sırtındaymış gibiydi.

Bu boğa, bacakları siyah benekli ve (zayıftan) karnı (bağırsakları) büzülmüş Vecra çölünün vahşi hayvanıdır. Bu boğa adeta eşi benzeri olmayan keskin ve parıldaayan kılıç gibidir.

İkizler burcundan geceleyin bir bulut geliverdi. Kuzey (den gelen bulutlar) üzerine dondurucu yağmurlar (veya dolu) yağdırıyor.

(Boğa, avcı köpekleriyle ava çıkan) avcının sesinden ürktü ve geceyi korku ve soğukta rezil rüsva⁴² bir şekilde (kötü bir halde) geçirdi.

Avcı, köpeklerini boğa üzerine salıverdi. Topuklarındaki cesaret boğayı ayakta tutmaya devam ediyordu. Eklemlerinde bir gevşeme yoktu.

Dumrân,⁴³sahibinin emrinde boğaya saldırıyordu. Sığınaktayken, cesaret dolu öldürücü darbesiyle (ısırtıyla) saldırıyordu.⁴⁴

Hayvanı acıdan kurtaran veterinerin neşter darbesi gibi boğa da, boynuzunu köpeğin göğsüne geçirdi ve onu öldürdü.

Sanki boğanın boynuzu, köpeğin bir tarafından girip diğer tarafından çıkmış, boğanın boynuzu, ateş başında içki içen kimselerin unuttuğu mangal şişleri gibidir (onu paramparça haline getirmiştir).

Köpek, duyduğu acıdan dolayı boğanın eğilip bükülmeyen sert ve simsiyah boynuzunun tepesini ısırtıyor.

Vâşık,⁴⁵yanındaki köpeğin (Dumrân'nın) ani ölümünü görünce, diyete veya kısas ödemenin bir mümkün olmadığını anladı.

Köpek (boğayı yeneceğinden ümidini kesince) kendi kendine şöyle dedi: Arkadaşın (diğer köpek veya sahibi) boğayı teslim almamışken ve onu avlayamamışken, Ben (kendim için) hiçbir açgözlülük görmüyorum.⁴⁶

⁴¹ Bir mekân ismidir.

⁴² Veya ayakta geçirdi anlamındadır.

⁴³ Avcı köpeğin ismidir.

⁴⁴ Saldıranın köpek veya boğa olması muhtemeldir.

⁴⁵ Avcı köpeklerden bir diğerinin ismidir.

⁴⁶ en-Nâbîga ez-Zübyânî, *Dîvânu en-Nâbîga ez-Zübyânî*, 1416, s. 10-12; en-Nâbîga ez-Zübyânî, *Dîvânu en-Nâbîga ez-Zübyânî*, 2009, s. 17-20; en-Nâbîga ez-Zübyânî, *Dîvânu en-Nâbîga ez-Zübyânî*, 1963, s. 31-33.

Şair şiirinde, boğanın özelliklerine ve onunla ilgili ayrıntılara değinmiştir. O, Vecra çölünün vahşi hayvanı, bacakları benekli ve ustaca işlenmiş bir kılıç gibi ince bir yapıya sahiptir. Boğa, Celile bölgesine ulaşmadan önce, kuvvetli bir bulut tarafından yoğun bir yağmura ve doluya maruz kalmıştır. Şair boğayı nitelediği bu vasıflarla, onun durumunu ve çektiği sıkıntıları ifade etmek istemiştir. Boğa, insanlardan korktuğu ve onlardan uzak olduğu için yalnız bir şekilde evcilleştirilmiştir. Şair bu nitelemelerle kendi durumunu anlatmak istemiştir. Çünkü O da Nu'mân'dan kaçmaktadır. Onun bu kaçıışı onu öyle bir korku ve endişeye sevk etmiştir ki karşılaştığı kişi hakkında tedirgin olmuştur. Boğa, çölde yaşamakta ve bu sebeple genel de susuz kalmaktadır. Bu yüzden karınları susuzluktan büzüşmüştür. Aynı şekilde, kendisi Hîre kralından ayrı kaldığı için kendisi ile ilgili endişe duymakta ve güvenlikten yoksun hissetmektedir.

Şair boğa için zayıf, güçsüz ve korku durumunu ifade ettikten sonra bunun tam zıttı anlamında ifadeler kullanarak farklı bir sahneye geçiş yapmıştır. Boğayı eşi benzeri olmayan ve parıldayan kılıca benzetmiştir. Kılıç, gücü ve üstünlüğü temsil etmektedir. Bu güç, boğaya kaçma imkânı verse de ondaki izzet ve şeref onu mücadeleden yıldırmanmıştır. Aynı şekilde şairin boğanın yaşadığı vatanına değinerek onu yüceltmıştır. Vatanının açık bir biçimde zikredilmesi onun için bir gurur ve övünç kaynağıdır. Şair burada zayıflık ve güç arasında bir denge oluşturmaya çalışmıştır. Çünkü boğa evcilleşmiş ve yalnız olsa bile kendisinden kötülüğü uzaklaştırabilen bir yapıya sahiptir. Aynı şekilde şair kraldan korksa da tekrar onun gözüne girecek güce ve kararlılığa sahiptir.⁴⁷

Boğa, birçok felaketle karşı karşıyadır. İlk etapta yağmurun habercisi olan bir bulut belirdi ve kuzey rüzgârları tarafından yağmurun aksine dolu taneleri şeklinde boğanın üzerine itildi. Sanki tek amacı boğayı ezmek ve yok etmektir. Burada şairin Orion takımyıldızı olan ikizler burcu tabiri ise büyük bir avcıyı temsil ettiği şeklinde ifade edilmiştir.⁴⁸

Nâbîga'nın boğa hikâyesine avcı köpeklerini ve sahibini dâhil etmesi ve onları betimlemesi anlatıyı geniş bir alana yaymıştır. Bunu ardışık hikâyeler şeklinde de değerlendirmek mümkündür. Şairin diğer şiirlerinde de görülen bu durumun şairin, hikâyeleri tam bir özgürlük ve büyük bir bilinçle ele aldığına kanıttır.⁴⁹

Boğa, felaketlerle mücadeleye devam etmektedir. Yağmurdan ve doludan korunmak için bir ağacın köküne sığınıyor ve altında bir delik kazıyor. Güneş doğunca dışarı çıkıp ısınmak isteyince bu sefer pusuda bekleyen köpeklerin saldırısına maruz kalıyor. Avcı, köpeklere emir veriyor ve onlar da bunu yerine getirmeye çalışıyorlar. Boğayı her taraftan çevreleyip ona saldırıyorlar. Boğanın fiili mücadelesi başlamış olup en önde gelen avcı köpeklerinden Dumrân ile çatışmaya başlıyor. Boğa onu keskin boynuz darbeleriyle yere sermiş ve öldürmüştür. Bu ölüm o kadar ani ve ustaca gerçekleşmiştir ki şair boğanın ölümcül darbesini, acı çeken hayvanın acısını dindirmek için veterinerin ustaca kullandığı neşter darbesine benzetmiştir. Şair bu boğada kendini görmüştür. Kendisine saldıran ve huzursuz eden kimseleri usta bir biçimde susturmuş ve geciken adaleti yerine getirdiğini ima etmiştir. Şair, boğanın köpeğe saplanan boynuzunu ete saplanan şişlere benzeterek boğanın gücüne işaret etmiştir. Şairin unutulmuş şişler ifadesi, gerek Gassânî gerekse Hîre krallarının yanında şeref sahibiyken bir tarafa atılıp unutulmaya yüz tuttuğuna imada bulunmuştur. Avcı Nu'mân'ı, köpekler bozgunculuk yapanları ve boğa ise Nâbîga'yı sembolize etmektedir.⁵⁰

Şair boğa hikâyesiyle, hayat ve ölüm arasındaki hayati aşamayı anlatmak istemektedir. Tüm gücünü ve çabasını hayatta kalmak için harcamaktadır. Bu durum, hayatta kalma mücadelesinde

⁴⁷ en-Nûti, *Şevrû'l-vaḥşi*, s. 19-23; Bulkuaybât, "*et-Taşvîrû'l-fennî*", s. 395-399.

⁴⁸ en-Nüveyhî, *eş-Şi'rû'l-Câhili*, s. 739.

⁴⁹ Bulkuaybât, "*et-Taşvîrû'l-fennî*", s. 396.

⁵⁰ en-Nûti, *Şevrû'l-vaḥşi*, s. 58; Enes el-Kahvecî vd., *Arap Edebiyatına Giriş*, Kitap Dünyası, İstanbul, 2023, s. 56.

içgüdüsel gücün zirvesi olarak tanımlanabilir. Şair burada, çatışmanın ve yaşamın temel ilkelerini canlandırmaktadır. Ayrıca mücadelenin hayatın vazgeçilmez bir parçası olduğu ifade edilmektedir.

Avcı köpeği Dumrân'ın öldürülmesi trajik biçimde işlenmiştir. Onun göğsüne saplanan boynuz darbeleri ve acı çekerek öldürülmesi ona acınması gerektiği duygusunu vermektedir. Fakat diğer taraftan zalim ve saldırgan olan birine acınmaması gerektiğini, aslında onları kötü akıbetin beklediği hissini de vermektedir.

Sahne sonlanırken hayatta kalan diğer avcı köpeği Vâşık gereken dersi almıştır. Kaybedecek bir şeyi olmayan bu vahşi boğayla baş edemeyeceğini anlamış ve arkadaşının başına gelen hazin ölümü tatmaktan vazgeçip saldırganlığına son vermek için derin bir muhasebeye girmiştir. Şair bu mısralarıyla haset edenlerin sonunun geldiğini ve buna cesaret etmek isteyenlerin tekrar düşünmesi gerektiğini ima etmek istemiştir.

Nâbiga ez-Zübyânî boğa hikâyesini, râiyye⁵¹adlı bir diğer şiirinde de ele almıştır. Önceki kasidesinde olduğu gibi bunda da ilk olarak sevgilinin terk ettiği diyarlar üzerinde durmuş geçmişe ve beraber yaşadıkları kimselerle geçirdiği güzel günlere özlem duymuştur. Kasidesine şu ifadelerle başlamaktadır:

عُوجُوا فَحَيُّوا لِنُعْمٍ دِمْنَةَ الدَّارِ مَاذَا تُحْيُونَ مِنْ نُؤْيٍ وَأَحْجَارِ
أَقْوَى وَأَفْقَرٍ مِنْ نُعْمٍ وَغَيْرِهِ هُوَجُ الرِّيَّاحِ بِهَابِي التُّرْبِ مَوَارِ
وَقَفْتُ فِيهَا سَرَاةَ الْيَوْمِ أَسْأَلُهَا عَنْ آلِ نُعْمٍ أُمُونًا غَيْرَ أَسْفَارِ

Kalkın ve Nu'm'un geride bıraktığı harabeleri selamlayın! Yoksa geride kalan, evleri su basmasın diye evlerin etrafına kazılan çukurları ve taşları mı selamlıyorsunuz?

Nu'm'un gidişinin ardından bu yerler ıssızlaştı ve harabeye döndü. Esen sert rüzgârlar toprağı sürükleyerek bu diyarları değiştirdi (tanınmaz hale getirdi).

*Gün ortasında yıkıntıların başında durdum ve onlara Nu'm'un ailesini, devesini ve üzerinde yolculuğunun nasıl geçtiğini sordum.*⁵²

Şair, ilk etapta sevgilisini ve geçmişte yaşadığı anılarını zikrederek şiirine başlamıştır. Ona olan iştihakını yaklaşık yirmi üç beyit gibi uzun bir girişle şiir mukaddimesini oluşturmuştur. Devam eden beyitlerinde devesini betimledikten sonra asıl konusu ve anlatmak istediğini boğa hikâyesiyle ifade etmiştir. Hikâyeye şu ifadelerle giriş yapmıştır:

كَأَنَّمَا الرَّحْلُ مِنْهَا فَوْقَ ذِي جُدٍ دَبَّ الرِّيَادِ إِلَى الْأَشْبَاحِ نَظَارِ
مُطَرَّدٌ أَفْرَدْتُ عَنْهُ حَلَابِلُهُ مِنْ وَحْشٍ وَجَرَّةٍ أَوْ مِنْ وَحْشٍ ذِي قَارِ

⁵¹ Râ harfi ile kafiyelenen kasidesi.

⁵² en-Nâbiga ez-Zübyânî, *Dîvânu en-Nâbiga ez-Zübyânî*, 1416, s. 18; en-Nâbiga ez-Zübyânî, *Dîvânu en-Nâbiga ez-Zübyânî*, 2009, s. 202; en-Nâbiga ez-Zübyânî, *Dîvânu en-Nâbiga ez-Zübyânî*, 1963, s. 48.

مُجَرَّسٌ وَحْدُ جَابُّ أَطَاعَ لَهُ نَبَاتٌ غَيْثٍ مِنْ أَلْسَمِيٍّ مَبْكَارٍ
 سَرَاتُهُ مَا خَلَا لَبَانَهُ لَهَقُ وَفِي الْقَوَائِمِ مِثْلُ الْوَشْمِ بِالْقَارِ
 بَاتَتْ لَهُ لَيْلَةٌ شَهْبَاءُ تَسْفَعُهُ بِحَاصِبٍ ذَاتِ إِشْعَانٍ وَأَمْطَارِ
 وَبَاتَ ضَيْفًا لِأَرْطَاةٍ وَالْجَاهُ مَعَ الظَّلَامِ إِلَيْهَا وَابِلٌ سَارِ
 حَتَّى إِذَا مَا انْجَلَتْ ظُلُمَاءُ لَيْلَتِهِ وَأَسْفَرَ الصُّبْحُ عَنْهُ أَيَّ إِسْفَارِ
 أَهْوَى لَهُ قَانِصٌ يَسْعَى بِأَكْلِهِ عَارِي الْأَشَاجِعِ مِنْ قُنَاصِ أَنْمَارِ
 مُحَالِفُ الصَّيِّدِ هَبَّاشٌ لَهُ لَحْمٌ مَا إِنْ عَلَيْهِ ثِيَابٌ غَيْرُ أَطْمَارِ
 يَسْعَى بِغُضْفٍ بَرَاهَا فَهِيَ طَاوِيَةٌ طُولُ ارْتِحَالٍ بِهَا مِنْهُ وَتَسْيَارِ
 حَتَّى إِذَا التَّوَرُّ بَعْدَ النَّفْرِ أَمَكْنَهُ أَسْلَى وَأَرْسَلَ غُضْفًا كُلَّهَا ضَارِ
 فَكَّرَ مَحْمِيَّةً مِنْ أَنْ يَفِرَّ كَمَا كَرَّ الْمُحَامِي حِفَاطًا خَشْيَةً أَلْعَارِ
 فَشَكَ بِالرُّوقِ مِنْهُ صَدْرَ أُولَئِهَا شَكُّ الْمُشَاعِبِ أَعْشَارًا بِأَعْشَارِ
 ثُمَّ إِنْتَنَى بَعْدُ لِلثَّانِي فَافْقَصَدَهُ بِذَاتِ ثَغْرِ بَعِيدِ الْقَعْرِ نَعَارِ
 وَأَنْبَتَ الثَّلَاثَ الْبَاقِي بِنَافِذَةٍ مِنْ بَاسِلِ عَالِمٍ بِالطَّعْنِ كَرَارِ
 وَظَلَّ فِي سَبْعَةٍ مِنْهَا لِحْفَنَ بِهِ يَكُرُّ بِالرُّوقِ فِيهَا كَرَّ إِسْوَارِ
 حَتَّى إِذَا مَا قَضَى مِنْهَا لُبَانَتَهُ وَعَادَ فِيهَا بِإِقْبَالٍ وَإِنْبَارِ

Sanki deve üzerindeki semer, hayalet görüp de yerinde durmayan ve sürekli gezen boğanın üzerinde gibidir.

Bu boğanın eşleri kendisini terk etmiş ve gidecek bir yeri yoktur. O, Vecrâ⁵³ veya Zikâr⁵⁴ çölünün vahşi hayvanıdır.

Endişeli, tek başına yaşıyor ve güçlüdür. İlk yağmurun bitirdiği bitkileri o yiyor (İstedğini yiyip içmektedir).

Boğanın göğsü hariç sırtı beyazdır. Ayakları zifile dövmelenmiş gibidir (siyah beneklidir).

O, rüzgârın çakıl taşlarını havaya kaldırdığı, yaprakların uçtuğu ve yağmurların yağdığı Şehbâ gecesinde (soğuk rüzgârın estiği gecede) gecelede.

Karanlık olunca artâ ağacına sığındı ve onda misafir kaldı. Sağanak yağmurun altında gecelede.

Bu durum, gecenin karanlığı açılıp sabah aydınlanana kadar devam etti.

Elleri bomboş olan (henüz bir şey yakalamamış veya aç) Enmâr avcılarında bir avcı köpekleriyle birlikte boğanın peşinden koşup ona çullanıverdi.

O (adam), yalnızca avcılığı biliyor, onunla geçiniyor ve etle besleniyor (onun mesleği budur). Üzerinde ise eski elbiseler var.

Boğayı ısırarak için kulakları sarkmış köpekleriyle ardından koşuyor. Çünkü uzun yolculukları boyunca köpeklerin karnı açtır.

Avcı, ava hazır köpeklerini çağırıp boğanın peşinden salıverdi.

Boğa (kaçmak yerine) geri döndü. Utanç içinde yaşama korkusundan kendini savunmaya karar verdi.

Boğa, marangozun ağacı (mızrağı) on parçaya böldüğü gibi boynuzunu ilkinin (köpeğin) göğsüne geçiriverdi.

Sonra ikinciye yönelerek ona da saldırdı. Böğürerek onu da derinden yaraladı.

Cesaretti, ne yaptığını bilen bir şekilde geri kalan üçüncüsünü öldürdü.

Ardından gelen yedisine de maharetli okçunun saldırması gibi boynuzuyla saldırdı.

Boğa amacına ulaşınca (köpeklerin bir kısmını öldürüp diğerlerini de yaralayınca) avcı arkasını dönüp kaçtı.⁵⁵

Nâbîga ez-Zübyânî'nin boğa hikâyesinin anlatıldığı bu şiiri güçlü sahnelerin yer aldığı bir dizi tasvir unsurlarını içermektedir. Anlatıdaki betimlemeler aynı zamanda onun karakteristik yapısını da açıklamaktadır. Zikredilen hikâye ve tasvirler farklı anlatı yapılarını barındırmakta ve şiirsel sahneyi zenginleştirmektedir. Bunlara metne derinlik kazandırmakta ve muhatabın ilgisini çekmektedir.

Şair yola çıktığı devesi üzerinde otururken birden kendini vahşi bir boğa üzerinde gibi hissetmiştir.⁵⁶ Bu benzetme, şairin harabelerin başında durduktan sonra kurguladığı ve farklı varlıkların hikâyede harmanlandığı sahnenin ikinci ve asıl perdesidir. Şair, anlatımına hikâyenin kahramanı olan boğayı betimleyerek devam etmiştir. O, İlkbaharın yeşillikleriyle beslenen Vecrâ ve Zikâr çölünün yalnız ve korku içinde yaşayan hayvanıdır. Boğa birçok rengi barındırmaktadır. Göğüs kısmı hariç beyaz

⁵³ Vahşi hayvanlarıyla meşhur olan bir yerin ismidir.

⁵⁴ Vahşi hayvanlarıyla meşhur olan bir diğer yerin ismidir.

⁵⁵ en-Nâbîga ez-Zübyânî, *Dîvânu en-Nâbîga ez-Zübyânî*, 1416, s. 22-24; en-Nâbîga ez-Zübyânî, *Dîvânu en-Nâbîga ez-Zübyânî*, 2009, s. 203; en-Nâbîga ez-Zübyânî, *Dîvânu en-Nâbîga ez-Zübyânî*, 1963, s. 51-54.

⁵⁶ Ömer ed-Desûkî, *en-Nâbîga ez-Zübyânî*, Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, 1951, s. 176-177.

renklidir. Ayaklarında ise dövmeye benzer biçimde siyah noktalar vardır. Aynı şekilde sert ve keskin boynuzlara sahiptir.

Boğa, geceyi çok seven biri değildir. Gece olunca artâ ağacına sığınır ve günün ağarmasıyla dışarı çıkar. O, gündüzü ve aydınlığı sevmektedir. Bu durum şairin ruh halini yansıtmaktadır. O, kendisine yapılan tehditlere karşı tedirgin olmakta ve savunma pozisyonuna geçmektedir. Bununla birlikte düşmanlarına karşı gizlenmeyi değil onlarla mücadele etmeyi yeğlemektedir.

Hikâyeyi oluşturan bölümlerden diğeri ise avcı ve köpeklerinin sahneye çıkmasıdır. Bu durum boğanın işini zorlaştırır da onu kahramanlığa doğru sürüklemiştir. Avcı ve köpekleri tamahkâr, aç ve saldırgandır. Bu köpekler, kan kokusuna meraklı sürü şeklinde ve sayıca fazladır. Şair, düşmanın durumunu saldırgan köpeklere benzetmiş ve onlarla savaşmayı bir gurur haline getirmiştir. Onlardan kaçmayı ar görmüş ve döne döne cesaretle çarpışmayı seçmiştir. Ya bu savaşı kazanacak ya da şerefiyle ölecektir. Nihayet çarpışma vakti gelmiş ve düşmanla karşı karşıya gelmişlerdir. Bir, iki ve üç derken birçoğunu yere sermiş geri kalanlarını ise yaralamıştır. Boğa savaştan zaferle çıkmış, avcı ise eli boş ziyan içinde arkasını dönüp gitmiştir.

Şairin hikâyede zikrettiği avcı ve aç köpekler, düşmanları ve kendini çekemeyenlerdir. Onların her türlü komplo kurduklarını ve kendisini devirmek istediğini ima etmektedir. O, tüm tedirginliğine ve korkularına rağmen mücadele yolunu seçmiştir. Çünkü korkaklık onların saldırganlığını artıracaktır. Cesaret yolunu seçen boğa, nasıl çarpışmayı tercih edip savaştan zaferle ayrılmışsa kendisinin de başarmak için mücadele yolunu tercih ettiğini ve ancak bu şekilde hasımlarına karşı galip gelebileceğine inanmaktadır.

Hikâye, yalnızca en güçlülerin hayatta kalabildiği bir varoluş mücadelesini anlatmaktadır. Bu ölümcül ve çileli yolculukta yaşamla ölüm arasındaki mücadelenin tasviri yapılmıştır. Şiirde genelde fiil cümleleri kullanılarak anlatıma hareket ve canlılık katılmıştır. Ayrıca deve üzerindeki yolculuğun boğa üzerindeki yolculuğa benzetilmesi ve zikredilen kahramanların detaylandırılması ve derinlemesine tasvir edilmesi hikâyenin çok boyutluluğuna işaret etmektedir.⁵⁷

İbn Rûmiye, hikâyede zikredilen avcı ile ilgili çok farklı bir yorumda bulunarak şu ifadeleri kullanmıştır: Avcı, olayları hareket ettiren, yönlendiren ve itici bir güç sağlayan ikincil bir karakterdir. Kişilere ve olaylara ışık tutarak onları bize yakınlaştırarak hayatın huzur ve karmaşa içindeki yüzlerini net bir şekilde görebilmemizi sağlar. Ayrıca zorluk ve kolaylık, güvenlik ve tehlike arasında gidip gelen bir durumu da temsil eder.⁵⁸

Nâbîga ez-Zübyânî boğa tasvirine, üçüncü bir şiirinde de yer vermiştir. Fakat bu şiiri diğerlerinden ayıran şey, kısa olmasıdır. Buradaki hikâyeye, diğer şiirlerinde olduğu gibi tamamlanmış değildir. Anlatı gayet kısa ve öz bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Tasvir açısından ise diğer şiirlerindeki benzer biçimdedir. Şair, sevgilisin terk ettiği mekânların kalıntılarını yâd ettikten sonra devesiyle yolculuğa çıkmaktadır. Deveyi ilk olarak yabani eşeğe benzetmektedir. Bundan çok tatmin olamadığından bundan vazgeçip onu bu sefer boğaya benzetmiştir. Bunu şu ifadelerle dile getirmektedir:

أَوْ ذِي وُشُومٍ بِحَوْضَى بَاتٍ مُنْكَرَسَا فِي لَيْلَةٍ مِنْ جُمَادَى أَخْضَلَتْ دِيمَا
بَاتَ بِحُفِّ مِنَ الْبَقَارِ يَحْفَرُهُ إِذَا اسْتَكْفَتْ قَلِيلًا تُرْبُهُ إِنَّهَدَمَا

⁵⁷ Bulkuaybât, "et-Taşvîrû'l-fennî", s. 402.

⁵⁸ Vehb Rûmiyye, *er-Rihletu fi kaşîdeti'l-câhiliyye*, Dârü'l-Furkân-Müessesetü'r-Risâle-, Beyrut, s. 1982, 147.

مُولَى الرِّيحِ رَوْقِيهِ وَجَبَّهَتْهُ
كَالْهَرَقِي تَتَحَّى يَنْفُخُ الْفَحْمَا
حَتَّى غَدَا مِثْلَ نَصْلِ السَّيْفِ مُنْصَلِّئًا
يَغْرُو الْأَمَاعِرَ مِنْ نَيَّانٍ وَالْأَكْمَا

(Deve ya vahşi eşek gibi) Veya Bacakları Siyah Noktalının⁵⁹ (boğanın) Havzâ'da yürüdüğü gibi yürür. Yerin yüzeyini yağmurun kapladığı bir Cumâdâ⁶⁰ gecesinde eğilip büzülerek geceledi.

Bakkâr'da⁶¹ kum yığınlarını kazıyarak geceledi. Azıcık duraksayınca toprağı çökiiverdi.

Rüzgâr boynuzuna ve alnına doğru esiyor. Boğanın misali tüm nefesiyle kömüre (ateşe) üfleyen demirci gibidir.

Ta ki boğa parlak ve keskin bir kılıcın ucuna dönüşüverdi. O, Neyyân'nın⁶² kayalıklarına ve tepelerine doğru yol alıyor.⁶³

Şair, devesini güçlü ve hareketli bir biçimde tasvir ettikten sonra ilk olarak onu ürkek vahşi eşeğe benzetmiş, daha sonra siyah bacaklı dövmeli bir boğaya benzetmiştir. Öyküsünü, daha güçlü ve bir benzetme olan vahşi boğa etrafında örmeyi tercih etmiştir. Şairin bu şiirini diğerlerinden ayıran en önemli özelliği, öykünün kahramanı yaptığı bu boğanın fiziksel ve duygusal tasvirlerini yapmamasıdır. Böylece okuyucuya özgür ve geniş alan bırakarak kademeli bir biçimde onun karakterinin anlaşılmasını hedeflemiştir.

Nâbîga, boğanın durumunu ve mücadelesinin ayrıntılarını kullandığı ifadeler ve cümlelerle resmetmiştir. Şairin, “Yerin yüzeyini yağmurun kapladığı bir Cumâda gecesinde eğilip büzülerek geceledi.” ifadesiyle “Bakkâr'da kum yığınlarını kazıyarak geceledi.” İfadeleri boğanın halini ve doğayla olan mücadelesini anlatmaktadır. Boğa, yağmurlardan ve rüzgârlardan korunmak için kumda bir sığınak kazmaya başlar. Şair, hikâye sahnesini daha etkili kılmak adına boğanın yaşadığı sıkıntıyı daha derinlemesine ele alır. Kazdığı sığınak aşırı yağmur nedeniyle yıkıldığında, karşı koymak adına çaba göstermiştir. Bu durumu sanki bir demircinin azami bir güç ile kömür ateşine üfleyip onu alevlendirmek istemesi gibi, boğanın yorgunluğunu ve tükenmeyen kararlılığını ortaya koymuştur.⁶⁴

Şair, hikâyenin anlatım tarzına dayalı bir yaklaşım benimsemiştir. Bu yüzden zaman, mekân, karakterler, etkileyici diyaloglar ve detaylı tasvirler içeren canlı hikâyeler sunmuştur. Bu yöntemi, okuyucuyu heyecanlandırmak, enerjisini artırmak ve olayları takip etme merakını tetiklemek amacıyla kullanmıştır. Ayrıca, şairin bu teknikleri kullanmasının sebebi, kişisel, sosyal veya sanatsal arzularını gerçekleştirme isteğidir. Zira şiir, genellikle şairin içsel duygularıyla ile onu çevreleyen dış dünyasına bağlıdır. Aynı zamanda Bu yüzden onun çevresiyle olan tutum, çatışma ve hareketleri iç dünyasındaki duygularının birer yansımasıdır.⁶⁵

⁵⁹ Bacakları dövmeli.

⁶⁰ Kışın ve soğuşun en çetin geçtiği cemâdilülâ ve cemâdilâhire, ya da diğer ismiyle cemâziyelevvel ve cemâziyelâhir şeklinde ifade edilen peş peşe gelen iki ayın Arapça'daki ismidir.

⁶¹ Vahşi hayvanların çokça yaşadığı meşhur bir çölün adıdır.

⁶² Bir mekân ismidir.

⁶³ en-Nâbîga ez-Zübyânî, *Dîvânü en-Nâbîga ez-Zübyânî*, 1416, s. 114; en-Nâbîga ez-Zübyânî, *Dîvânü en-Nâbîga ez-Zübyânî*, 2009, s. 65-66; en-Nâbîga ez-Zübyânî, *Dîvânü en-Nâbîga ez-Zübyânî*, 1963, s. 103-104.

⁶⁴ Bkz. Bulkuaybât, “et-Taşvîrü'l-fennî”, s. 402.

⁶⁵ Bkz. Bulkuaybât, “et-Taşvîrü'l-fennî”, s. 402.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışma, Câhiliye dönemi şairlerinden Nâbîga ez-Zübyânî'nin şiirindeki boğa tasvirleri ve hikâyesinin, edebi ve kültürel bir simge olarak nasıl derin anlamlar taşıdığına değinmiştir. Klasik dönem şairlerinde boğa, yalnızca bir hayvan olarak değil, aynı zamanda bereket, mücadele ve onur gibi kavramların temsilcisi olarak işlenmiştir. Aynı zaman boğa, hem zafer hem de mağlubiyetin bir sembolü olarak ele alınmıştır.

Nâbîga'nın şiirindeki boğa betimlemesi, edebi sanatların derinliği ve simgeselliği açısından önemli bir yer tutmaktadır. Boğa, yalnızca bir hayvan olarak değil, aynı zamanda mücadelenin, yalnızlığın ve insan psikolojisinin yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Şair, boğanın fiziksel özelliklerini ve yaşadığı çatışmaları detaylı bir şekilde aktarırken, kendi içsel mücadelesini ve çatışma içinde olduğu kimselerle olan ilişkisini de dolaylı olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda, boğa hikâyesi, bireysel kaygıları ve toplumsal dinamikleri çözümleyen zengin bir anlatım sunmaktadır.

Nâbîga'nın şiirlerinde boğa hikâyesi, güçlü bir anlatım ve derin tasvir unsurları ile beslenmiştir. Şair şiirine, sevgilisinin terk ettiği yerleri ve bu yerlerle olan anılarını dile getirerek bir giriş yapmıştır. Boğanın tasvirleri, yalnızlığını, endişesini ve hayatta kalma mücadelesini simgelerken, Nâbîga'nın duygusal durumunu da yansıtmaktadır. Onun şiirleri, yalnızca bir hikâye anlatmaktan öte, bireyin içsel çatışmalarını ve psikolojik derinliklerini keşfetme olanağı sunmaktadır.

Nâbîga'nın şiirinde boğa hikâyesi, Câhiliye dönemi edebiyatı içinde zengin bir anlatı geçmişini ve çeşitliliğini gözler önüne sermektedir. Şairlerin boğa motifini kullanarak oluşturduğu anlatılar, hem bireysel duyguların hem de evrensel temaların iç içe geçtiği bir yapı sunar. Özellikle boğanın avcı ve köpeklerle olan mücadelesi, güç, hayatta kalma ve onur gibi kavramları sorgulayan derin bir mesaj taşımaktadır. Bu bağlamda, Câhiz'in ifade ettiği gibi, boğanın hikâyesi, her iki taraf arasında bir denge kurmaya çalışırken aynı zamanda insan doğasının karmaşıklığını da ortaya koymaktadır. Boğa bazen galip gelirken, bazen de yenilmesi, şairin insan deneyimlerinin evrensel yönlerini işleyebilme yeteneğini göstermektedir. Boğa hikâyesi, onun psikolojik durumunu ve sosyal ilişkilerini anlamak için kritik bir öneme sahiptir. Boğanın tasviri, şairin yaşadığı yalnızlık ve kaygıyı simgelerken, aynı zamanda güç ve otorite dinamiklerini de ortaya koymaktadır. Özellikle avcı köpeklerin, arkadaşının ölümü sonrası yaşadığı dönüşüm ve güçsüzlük hissi, okuyucuya derin bir duygusal etki bırakmaktadır. Bu bağlamda, avcının köpeklerinin boğaya karşı gerçekleştirdiği saldırı, bir ölüm kalım mücadelesi olarak yorumlanabilir. Burada, güç mücadelesi insan doğasının bir yansımasıdır ve Nâbîga bu durumu ustalıkla işlemiştir. Şiirin detaylı betimlemeleri, yalnızca boğanın özelliklerini değil, aynı zamanda şairin kendi içsel çatışmalarını da gözler önüne sermektedir. Boğanın yalnızlığı ve korkusu, Nâbîga'nın Hîre kralı ile olan ilişkisini ve bu ilişki içinde hissettiği endişeleri simgelemektedir. Şair, bu hikâye aracılığıyla, insanın doğa karşısındaki çaresizliğini ve toplumsal ilişkilerdeki karmaşıklığı ustalıkla ifade etmektedir. Boğa hikayesini ele aldığı şiirleri, hem sembolik hem de duygusal katmanlar içermektedir. Şairin boğanın üzerinde kendisini hissetmesi, geçmişten gelen bir bağın ve kaybedilen şeylere dair derin bir melankolinin ifadesidir. Sevgilisine olan özlem, onu yalnızca fiziksel bir yokluğa değil, aynı zamanda içsel bir kayba da sürüklemektedir.

Boğanın tasviri, yaşamının zorluklarıyla baş etme çabası içinde olan bir karakterin derinliğini yansıtır. Vahşi bir hayvan olan boğanın yalnızlık içinde, doğayla olan mücadelesi, şairin kendi içsel çatışmalarını simgeler. Şairin betimlediği boğa, korkmasına rağmen cesaret göstererek düşmanlarıyla yüzleşirken, Nâbîga da benzer bir mücadeleyi kendi yaşamında sürdürmektedir. Avcı ile boğa arasındaki çatışma, insan doğasının ve içsel savaşların bir temsilidir; burada boğa, hayatta kalma ve varoluşunu sürdürme arzusunu öne çıkarırken, avcı ise dışsal bir tehdidin sembolü olarak işlev görmektedir.

Nâbiga ez-Zübyânî'nin boğa tasviri üzerine yoğunlaştığı şiirleri, yalnızca akıcı bir anlatım sunmakla kalmaz, aynı zamanda zengin sembollerle doludur. Anlatım tarzı, detaylı tasvirler ve canlı karakterlerle süslenmiştir. Zaman, mekân ve karakterler arasındaki ilişki ustaca işlenmiş; bu da okuyucunun merakını artırmakta ve olayların duygusal ağırlığını hissettirmektedir. Şair, bu anlatım teknikleri aracılığıyla okuyucuya kişisel ve sosyal duygularını aktarma niyetindedir. Onun bu hikâye ve betimlemeleri iç dünyasının ve dış dünyayla olan etkileşiminin bir yansıması olarak okunabilir.

5. Kaynakça

- Abdülbedî, Lütfî. *'Abkariyyetü'l-'Arabiyye- Ru'yetü'l-insân ve'l-heyevân ve's-semâ ve'l-kevâkib*. Cidde: Dârü'l-Bilâd, 1986.
- Abdürrahmân, Nusrat. *eş-Şûratü'l-fenniyye fi ş-şi'ri'l-câhilî 'alâ davi'n-naqdi'l-hadîş*. Umman: Mektebetü'l-Aksâ, 1976.
- Abîd b. el-Ebras, Ebû Ziyâd. *Dîvânu 'Abîd b. el-Ebras*. thk. Eşref Ahmed Adra. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1994.
- Alî, Cevâd. *el-Mufaşşal fî Târîhi'l-'Arab kable'l-İslâm*. 10 Cilt. Bağdat: Mektebetu Nûr, 1993.
- Âmir'i, Lebîd b. Rabîa'. *Dîvânu Lebîd b. Rabîa' el-'Âmir'i*. thk. Hamdû Tammâs. Beyrut: Dâru Sadr, 1999.
- A'sâ, Ebû Basîr Meymûn b. Kays. *Dîvânü'l-A'sâ el-Kebîr Meymûn b. Cendel*. thk. Muhammed İbrâhîm Muhammed er-Rıdvânî. Dûha-Katar: Vizâretü's-Sekafe ve'l-Fünun ve't-Türâs, 2010.
- A'sâ, Ebû Basîr Meymûn b. Kays. *Dîvânü'l-A'sâ el-Kebîr Meymûn b. Kays*. thk. Muhammed Hüseyin. Kahire: Mektebetü'l-Adâb, 1950.
- Aydın, Kemal ve Hanağası, Uğur Baran, "Sosyoloji ve Siyasal Araştırmalarda Karşılaştırmalı Yöntem" *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 33 (2017), 57-86.
- Azer el-Karîti, Hâkim Habîb. *es-Serdü'l-kışâşî fi ş-şi'ri'l-câhilî*. Necef: Mektebetu's-Süreyyâ, 2008.
- Baltacı, Ali. "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2 (2019) s. 368-388.
- Bulkuaybât, Ferîde. "et-Taşvîrü'l-fennî fi ş-ri en-Nâbiga ez-Zübyânî -Meşâhidu taşvîri hayavânî'l vahşi enmûzecen-". *Mecelletü'l-Ulûmi'l-İnsâniye* 48 (2017), 393-411.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr. *el-Hayevân*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutûbi'l-'İlmiyye, 1424.
- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî - el-'Aşrû'l-Câhilî*. Mısır: Dârü'l-Ma'ârif, 1965.
- Dede, Halis. "Arap Edebî Eleştirisi Sanatına Genel Bir Bakış". *Arap Edebiyatının Gelişim Serüveni 1*, Konya: Palet Yayınları, 2022.
- Desûkî, Ömer. *en-Nâbiga ez-Zübyânî*. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, 1951.
- Ebül-Abbâs eş-Şeybânî, Ahmed b. Yahyâ. *Şerhu Dîvânu Züheyr b. Ebî Sülmâ*. Kahire: Dârü'l-Kutûbi'l-Misriyye, 1363.
- Evs b. Hacer, Ebû Şüreyh. *Dîvânu Evs b. Hacer*. Beyrut: Dâru Beyrût, 1986.

- Hayra, Bin Dahve. “eş-Sevru ve heve’l-ğadab fî kaşide en-Nâbiga ez-Zübyânî -Muḳarebe simyû ensurûbûliciyye-”. *Mecelletu Dirâsât* 12/2 (2024), 382-393.
- İmruülkays, İbn Hücr el-Kindî. *Dîvânu İmriilkays*. thk. Abdurrahmân el-Mustâvî. Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 2004.
- İmruülkays, İbn Hücr el-Kindî. *Dîvânu İmriilkays*. thk. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrâhîm. Kuveyt: Dârü’l-Ma’ârif, 2009.
- İmruülkays, İbn Hücr el-Kindî. *Dîvânu İmriilkays- Rivâyetü’l-Aşma’î min nüshati’l-A’lem-*, y.y: Dârü’l-Ma’rife, trs.
- İmruülkays, İbn Hücr el-Kindî. *Şerhu dîvâni İmriilkays*. thk. Hasan es-Sendûbî - Üsâme Salahuddîn Müneymene. Beyrut: Dâru İhyâi’l-’Ulûm, 1990.
- İvaz, Reyâtâ. *Binyetü’l-kaşîdeti’l-Câhiliyye- eş--şûratü’ş-şi’riyye ledâ İmriülkays*. Beyrut: Dârü’l-Âdâb, 1992.
- Kahvecî, Enes el- vd. *Arap Edebiyatına Giriş*. ed. Ramazan Şahin. İstanbul: Kitap Dünyası, 2023.
- Mutalabî, Abdülcebbâr. *Mevâkıfî’l-edebi ve’n-naḳd*. Irak: Dârü’r-Raşîd, trs.
- Nûtî, Zekerîyyâ Abdülmecîd. *Şevrû’l-vaḫşi beyne en-Nâbiga ve Zî’r-Rumme*. Kahire: İtrâk li’neşr ve’t-tevzi’, 2004.
- Nüveyhî, Muhammed en-. *eş-Şi’rû’l-Câhilî- Menhec fî dirâse ve taḳvîmih*. Kahire: ed-Dârü’l-Kavmiyye li’t-Tabba’a ve’n-Neşr, trs.
- Rûmiyye, Vehb. *er-Rihletu fî kaşîdeti’l-câhiliyye*. Müessesetü’r-Risâle- Dârü’l-Furkân, 1982.
- Tilkitaş, Sadullah vd. *Arap Edebiyatında Muallakalar: İttifak Edilen Şairler*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2024.
- Tülücü, Süleyman. “Nâbiga ez-Zübyânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/262-263. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Zemaşerî, Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf ‘an ḫaḳâ’ikü ğavâmizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-eḳâvîl fî vücuhi’t-te’vîl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Alî Muhammed Muavviz. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü’l-’Ubeykân, 1998.
- Zeyyât, Ahmed Hasan. *Târîḫü’l-edebi’l-’Arabî*. Kahire: Dâru Nahda, trs.
- Zübyânî, Ebû Ümâme Ziyâd b. Muâviye en-Nâbiga. *Dîvânu en-Nâbiga ez-Zübyânî*. thk. Abbâs Abdussâtir. Beyrut-Lübnân: Dârü’l-Kutûbi’l-’İlmiyye, 1416.
- Zübyânî, Ebû Ümâme Ziyâd b. Muâviye en-Nâbiga. *Dîvânu en-Nâbiga ez-Zübyânî*. thk. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrâhîm. Kahire: Dârü’l-Ma’ârif, 2009.
- Zübyânî, Ebû Ümâme Ziyâd b. Muâviye en-Nâbiga. *Dîvânu en-Nâbiga ez-Zübyânî*. thk. Kerem el-Bustânî. Beyrut: Dâru Sadr- Dâru Beyrût, 1963.
- Zürümme, Ebü’l-Hâris Zürümme Gaylân b. Ukbe. *Dîvânu Zirrumme*. thk. Abdurrahmân el-Mustâvî. Beyrut-Lübnân: Dârü’l-Ma’rife, 2006.
- Züheyr, İbn Ebî Sülmâ, *Dîvânu Züheyr b. Ebî Sülmâ*. thk. Alî Fâ’ûr Hasan. Beyrut-Lübnân: Dârü’l-Kutûbi’l-’İlmiyye, 1407.